Тетяна Кузнець

Православне духовенство Уманщини XIX – початку XX століття

Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 11 від 4 травня 2006 року) та вченою радою
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 1 від 30 серпня 2006 року)

Рецензенти:
Казьмирчук Г. Д., доктор історичних наук, професор;
Капелюшний В. П., доктор історичних наук, професор;
Коцур А. П., доктор історичних наук, професор.

Кузнець Т. В.

Православне духовенство Уманщини XIX – початку XX століття

Монографія присвячена такому важливому суспільному стану як православне духовенство. На основі архівних та опублікованих джерел встановлені імена священослужителів та інших членів причтів усіх парафій Уманського повіту. Прослідковується участь православного кліру в громадсько-політичному житті населення регіону упродовж XIX – на початку XX століття.

Книга зацікавить усіх, хто вивчає історію України в цілому та історію рідного краю зокрема. Вона прислужиться для генеалогічних розвідок та краєзнавчих досліджень. Адресується науковцям, краєзнавцям, учителям, студентам, учням, усім, хто не байдужий до історії України.

Зміст

Вступ.....

Розділ І. Православне духовенство Уманщини та його культурно-освітницька діяльність.....

1. Духовенство Уманського повіту в церковно-адміністративній структурі Київської єпархії.....
2. Матеріальне становище православного кліру Уманщини.....
3. Освіта дітей православного духовенства та парафіян Уманського повіту.....
4. Уманське духовне училище.....

Розділ ІІ. Церкви міста Умані та його передмість.....

1. Уманський міський Собор.....
2. Свято-Михайлівська церква.....
3. Свято-Троїцька церква.....
4. Свято-Варваринська церква *(при Уманській тюрмі*).....
5. Маріє-Магдалинівська церква (*при Уманському училищі садівництва і землеробства*).....
6. Іоанно-Богословська церква (*на Міщанці*).....
7. Свято-Георгіївський скит поблизу Умані.....

Розділ ІІІ. Православні парафії Уманського повіту.....

1. Антонівка *(церква Св. Параскеви)*.....
2. Аполянка *(церква Св. Архістратига Михаїла)*.....
3. Бабанка *(церква Покрови Богоматері)*.....
4. Багва *(церква Святителя Миколая)*.....
5. Безпечна *(церква Різдва Богородиці)*.....
6. Березівка *(церква Св. великомученика Димитрія)*.....
7. Берестівець *(церква Св. Архістратига Михаїла)*.....
8. Беринка *(церква Св. великомученика Димитрія)*.....
9. Білашки *(церква Св. Іоанна Богослова)*.....
10. Босівка *(церква Св. Архістратига Михаїла)*.....
11. Ботвинівка *(церква Св. Іоанна Богослова)*.....
12. Буки *(Успенська церква)*.....
13. Вербовата *(церква Св. Архістратига Михаїла)*.....
14. Верхнячка *(церква Св. Іоанна Богослова)*.....
15. Веселий Кут *(церква Св. Параскеви)*.....
16. Вишнопіль *(церква Св. Іоанна Богослова)*.....
17. Війтівка *(пізніше – Родниківка) (церква Св. Параскеви)*.....
18. Вільшанка *(церква Покрови Богоматері)*.....
19. Вороне *(церква Св. Архістратига Михаїла)*.....
20. Гереженівка *(церква Різдва Богородиці)*.....
21. Глибочок *(Хрестовоздвиженська церква)*.....
22. Голяківка *(Успенська церква)*.....
23. Гордашівка *(церква Покрови Богоматері)*.....
24. Городецьке *(церква Покрови Богоматері)*.....
25. Городниця *(церква Св. великомученика Димитрія)*.....
26. Гродзеве *(церква Св. Іоанна Богослова)*.....
27. Громи *(церква Св. великомученика Димитрія)*.....
28. Давидівка з "деревней" Табанова *(церква Покрови Богоматері)*.....
29. Дзензелівка *(церква Св. Параскеви)*.....
30. Дмитрушки *(Петро-Павлівська церква)*.....
31. Добра *(церква Різдва Богородиці)*.....
32. Доброводи *(Космо-Даміанівська церква)*.....
33. Довгеньке *(церква Покрови Богоматері)*.....
34. Дубова *(церква в ім'я Св. Василія)*.....
35. Заячківка *(Свято-Троїцька церква)*.....
36. Зелений Ріг *(церква Св. Георгія Побідоносця)*.....
37. Зеленьків *(церква Різдва Богородиці)*.....
38. Іваньки з присілком Томашівка *(Успенська церква)*.....
39. Кам'янече *(Успенська церква)*.....
40. Кислін *(церква Св. Іоанна Богослова)*.....
41. Кищенці *(церква Покрови Богоматері)*.....
42. Кобринова Гребля *(церква Святителя Миколая)*.....
43. Кожухівка *(церква Св. Параскеви)*.....

44. Колодисте *(церква Різдва Богородиці)*
45. Копенковата *(Копенковате)(церква Покрови Богоматері)*
46. Коржова з присілком Коржева Слобідка та “деревней” Заячківка *(церква Різдва Богородиці)*
47. Коржовий Кут *(церква Святителя Миколая)*
48. Косенівка *(церква Покрови Богоматері)*
49. Кочержинці *(церква Покрови Богоматері)*
50. Кочубіївка *(церква в ім’я Св. Василія)*
51. Красний Кут *(церква Святителя Миколая)*
52. Краснопілка *(церква Покрови Богоматері)*
53. Красноставка *(церква Покрови Богоматері)*
54. Крачківка *(церква Святителя Миколая)*
55. Кривець *(церква Св. Великомученика Димитрія)*
56. Криві Коліна *(церква Св. Іоанна Богослова)*
57. Ксьондзівка *(пізніше - Пугачівка) (Св.-Троїцька церква)*
58. Кузьмина Гребля *(Космо-Даміанівська церква)*
59. Кути *(Успенська церква)*
60. Ладижинка *(церква Різдва Богородиці)*
61. Лащова *(церква Св. Іоанна Богослова)*
62. Лебединка з “деревней” Лащовка *(церква Різдва Богородиці)*
63. Левківка з “деревней” Владимирівка *(церква Св. Іоанна Богослова)*
64. Легедзине *(церква Св. Параскеви)*
65. Лещинівка *(Ліщинівка)* з Чайківкою *(церква Покрови Богоматері)*
66. Майданецьке *(церква Св. Архістратига Михаїла)*
67. Максимівка *(церква Св. Параскеви)*
68. Маньківка – 2 парафії з “деревнями” Кінашівка та Мала Маньківочка *(обидві церкви Свято-Преображенські)*
69. Митківка *(пізніше – Харківка) (церква Св. Архістратига Михаїла)*
70. Молодецьке *(церква Святителя Миколая)*
71. Мошурів *(Іоанно-Предтеченська церква)*
72. Небелівка *(церква Св. Іоанна Богослова)*
73. Нерубайка *(церква Св. Георгія Побідоносця)*
74. Нестерівка *(церква Св. великомученика Димитрія)*
75. Нова Гребля *(церква Покрови Богоматері)*
76. Обозівка *(пізніше - Ягубець) (церква Різдва Богородиці)*
77. Оксанина з “деревней” Текліївка *(Хрестовоздвиженська церква)*
78. Онуфріївка з “деревней” Антоновочка *(церква Покрови Богоматері)*
79. Орадівка *(церква Св. великомученика Димитрія)*
80. Осітна *(Хрестовоздвиженська церква)*
81. Острівець *(церква в ім’я Андрія Первозванного)*
82. Охматів *(Успенська церква)*
83. Павлівка *(церква Св. Параскеви)*
84. Паланка *(церква святителя Миколая)*
85. Паланочка *(церква Різдва Богородиці)*
86. Папужинці *(церква Св. Іоанна Богослова)*
87. Перегонівка *(Хрестовоздвиженська церква)*
88. Підвисоке з “деревней” Владимирівка *(церква Різдва Богородиці)*
89. Піківець *(церква Св. Архістратига Михаїла)*
90. Побойна з “деревнями” Нагірна та Костянтинівка *(церква Різдва Богородиці)*
91. Погоріле *(Погоріла) (церква Покрову Богоматері)*
92. Подобна *(нині – Подібна) (церква Св. Архістратига Михаїла)*
93. Покотилово *(церква Св. великомученика Димитрія)*
94. Полковнича *(Свято-Троїцька церква)*
95. Полонисте *(Успенська церква)*
96. Полянецьке *(церква Різдва Богородиці)*
97. Помийник *(пізніше - Вікторівка) (церква Різдва Богородиці)*
98. Попівка *(церква Покрови Богоматері)*
99. Посухівка з “деревней” Антонівка *(церква Св. Архістратига Михаїла)*
100. Поташ *(церква Різдва Богородиці)*
101. Притика з “деревней” Пеніожкова *(Св.-Лукіанська церква)*
102. Псярівка *(пізніше - Ятранівка) (церква Покрови Богоматері)*
103. Рижавка *(церква Покрови Богоматері)*
104. Ризіна з “деревней” Софіївка *(церква Покрови Богоматері)*
105. Роги *(церква Св. Іоанна Богослова)*

106. Рогова *(церква Св. великомученика Димитрія)*
107. Розсішки *(церква Покрови Богоматері)*
108. Романівка *(Успенська церква)*
109. Ропотуха *(Успенська церква)*
110. Росоховатка з “деревней” Владимирівка *(церква Св. Архістратига Михаїла)*
111. Рубаний Міст *(Свято-Троїцька церква)*
112. Русалівка з “деревней” Загайполе *(церква в ім’я Св. Якова)*
113. Свердліково з хутором Задубовеньке *(церква Різдва Богородиці)*
114. Свинарка *(церква Св. великомученика Димитрія)*
115. Синиця *(церква Св. Іоанна Богослова)*
116. Сичівка *(Іоанно-Зачатіївська церква)*
117. Собківка *(церква Св. Параскеви)*
118. Соколівка *(церква Іоанна Богослова)*
119. Старі Бабани *(церква Св. Архістратига Михаїла)*
120. Степківка *(церква Св. великомученика Димитрія)*
121. Сушківка *(Свято-Троїцька церква)*
122. Талалаївка з “деревнями” Свинарка та Мала Севастьянівка *(Космо-Даміанівська церква)*
123. Тальне *(Свято-Троїцька церква)*
124. Тальянки з чотирма хуторами *(церква Покрови Богоматері)*
125. Танське *(церква Св. великомученика Димитрія)*
126. Текуча *(церква Св. Іоанна Богослова)*
127. Томашівка *(Свято-Троїцька церква)*
128. Торговиця *(церква Святителя Миколая)*
129. Ухожа *(церква Св. Архістратига Михаїла)*
130. Фурманка *(церква Різдва Богородиці)*
131. Хижня *(Свято-Троїцька церква)*
132. Христинівка *(церква Різдва Богородиці)*
133. З.-д. станція Христинівка *(церква Святителя Миколая)*
134. Цеберманівка *(тепер – Іванівка)* і Яроватка *(Свято-Введенська церква)*
135. Черповоди *(церква Іоанна Богослова)*
136. Чеснопіль *(Казанська церква)*
137. Чорна Кам’янка з “деревней” Юрпіль *(церква Різдва Богородиці)*
138. Шарин *(церква Св. Іоанна Богослова)*
139. Шаулиха *(церква Св. Архістратига Михаїла)*
140. Шельпахівка *(Успенська церква)*
141. Шукайвода *(церква Св. Архістратига Михаїла)*
142. Юрківка з “деревней” Любашівка *(церква Св. великомученика Димитрія)*
143. Янківка *(церква Св. Іоанна Богослова)*

Епілог
Примітки
Додатки

Вступ

У багатовіковій історії України важливе місце належить Православній Церкві. Як зазначав професор Дмитро Дорошенко,[1] саме вона відіграла велику роль в історії українського народу, в розвитку його культури, так як була тісно зв'язана з національним життям і традицією, а релігійні коріння глибоко защеплені в душі українського народу. Полишаючи загальні міркування про місце і роль Церкви в житті українців, підкреслимо, що на різних етапах української історії православне духовенство було духовним поводирем своєї пастви. За словами Д. Дорошенка, "православне духовенство утворило на Україні з кінця XVIII ст. окремий стан, який близько стояв до народу і був тісно зв'язаний з його долею, з його добробутом. В добу русифікації вищої верстви (дворянства) духовенство ще найбільше зберегло зв'язок з своює народністю, з її побутом і мовою."[2] І ще: "православне духовенство, жонате й здебільшого осіле з діда-прадіда на одному місці, близьке своїм побутом до народу, в значно меншій мірі підлягало русифікації, ніж верства поміщицька."[3] Ми не ставили своїм завданням вивчення процесів русифікації в церковному житті, не розглядали церковну організацію як могутню опору держави, не увиразнювали становище Православної церкви в Російській імперії бо про це є відповідна література,[4] а мету своєї праці авторка визначила скромніше. Перш за все дізнатись імена тих людей, чиї долі і працю об'єднано під узагальнюючою назвою "православне духовенство". Хто були ці, в переважній більшості, споконвічні сільські мешканці, які очолювали більш чи менш багатолюдні парафіяльні громади і які з освітчених верств тогочасного суспільства найближче були до простого народу і найтісніше спілкувалися з ним? Саме інтерес до цього питання і підштовхнув авторку до пошуку та відтворення персоніфікованої картини церковної організації в чітко окреслених територіальних межах.

Об'єктом дослідження, яке пропонується читачеві, є загін православного духовенства Уманщини з часу створення адміністративно-територіальної одиниці – Уманського повіту, а більш детальніші відомості представлені з початку XIX ст., і до 1917 року, який започаткував кардинальні зміни у становищі Православної Церкви. Нижня хронологічна межа охопленого в цій книзі періоду спирається на кінець XVIII – початок XIX століть. Саме тоді на визволених від Польщі Правобережних українськиї землях Православна Церква отримала широкі можливості для свого самоутвердження і зростання, так як опинилась під опікою православної Російської держави. Саме тоді відбувався масовий перелив населення з унійної до православної конфесій. Ми поділяємо думку сучасних молодих істориків про те, що "зміни конфесійності часто відбувалися безболісно"[5] і "подібність обрядів (унійного і православного – авт. Т.К.) сприяла, мабуть, перебуванню тих самих ієреїв на парафіях і після перепідпорядкування храмів під юрисдикцією з'єднаної чи православної церков. На Східному Поділлі, наприклад, більшість священиків не міняли парафії, переходячи почергово то в унію, то на православ'я.[6] В тексті пропонованої роботи наведено чимало прикладів, коли священики залишалися очільниками парафій після пересвячення парафіяльних церков і перехід з унії у православ'я. Однак ці питання у даній роботі не мають широкого висвітлення, а тому можуть стати предметом спеціального дослідження. В кінці XVIII ст. землі історичної Уманщини були об'єднані в єдиному адміністративно-територіальному утворенні – Уманському повіті і православні парафії цього регіону утворили повітову церковну організацію. Після другого поділу Польщі (1793 р.) терени Уманщини були у складі Брацлавської губернії, котра існувала з березня 1793 до лютого 1796 року. Та в 1795 році було створене Вознесенське намісництво, з 12 повітів якого 7 були від'єднані від Брацлавської губернії. Серед цих семи повітових центрів було і місто Умань. Царський рескрипт гласив: "Повелеваем наместничество разделить на 12 уездов...",[7] 9-м серед яких був Уманський. Після ліквідації Вознесенського намісництва в 1796 році, Уманський повіт разом із Черкаським, Чигиринським та іншими увійшов до складу Київської губернії.[8] Указом Сенату від 15 січня (ст. ст.) 1797 р. був затверджений новий територіальний поділ Київської, Волинської і Подільської губерній за повітами. З цього часу

Уманський повіт був одним із повітів Київської губернії і майже в незмінному вигляді проіснував до адміністративно-територіальної реформи 1923 року. Напркінці XVIII ст. у зв'язку з масовим переходом населення у православ'я і формуванням православних парафій відбулося формування кадрового корпусу парафіяльного духовенства, який з початком XIX ст. постав цілком сформованим і організаційно керованим. У межах повіту парафіяльним духовенством керувало Уманське Духовне Правління, яке підпорядковувалось єпархіальному керівництву – Київській духовній консисторії (з 1786 до 1832 року зустрічається назва – Дикастерія), яка керувалася Св. Синодом. Саме із встановлення персонального складу уманського парафіяльного духовенства початку XIX ст. розпочинається пропонована книга.

Верхня хронологічна межа даної розвідки завершується 1917 роком. Авторка свідома того, що кінцевою точкою дослідження логічніше виглядала б інша дата – 1919 рік. Січневий 1919 року декрет радянської влади про відділення церкви від держави, з яким пов'язана ліквідація Київської духовної консисторії та всіх місцевих церковних інституцій, мав би послужити останньою крапкою в пропонованій роботі. Та знайомство з архівними джерелами і навіть неглибоке занурення в регіональну історію Православної Церкви утверджує в думці, що 1917-1920-ті роки мають бути виділені в окремий період так як упродовж цього часу відбувалися разючі зміни усталеного церковно-релігійного життя на українських землях, і в тому числі на теренах Уманщини. Вони пов'язані з національно-церковним рухом в Україні, з відділенням церкви від держави і широкомасштабним наступом радянсько-атеїстичної влади на релігійно-культурне життя українського населення. Наслідком останнього стала масова ліквідація православних парафій та руйнація храмів і православних святинь. Хронологічно невеликий відтинок часу (усього 3-4 роки) за насиченістю подіями та якісними змінами "не поміщається" на сторінках пропонованої книги. Впевнена, що події 1917-19120-х років заслуговують на окреме дослідження і підготовку ще однієї книги про становище православної церкви на Уманщині у перші десятиліття радянської влади.

Предметом даного дослідження є така соціальна група (окремий стан тогочасного суспільства) як православне духовенство, що мешкала і діяла в межах Уманського повіту. Увага акцентується на чисельності, походженні, віковому складі, освітньому рівні парафіяльного духовенства, увиразнюються його організаційні структури на рівні повіту, досліджується його культурно-освітницька діяльність. До такого визначення мети дослідження підштовхнуло те, що на регіональному рівні ми досі не знаємо, так би мовити, абетки предмета,: а саме: хто поіменно, в якій кількості, упродовж якого часу задовольняв релігійні потреби населення краю. Безоглядно оперуючи назвою – "духовенство", ми часто припускаємось помилок в його оцінці, зокрема коли мова йде про такі проблеми, як роль церкви у зросійщені краю. В тіні російського керівництва Православною Церквою в Україні губляться сотні постатей священно- і церковнослужителів, які народилися на благодатній українській землі, виростали серед української природи, зростали разом із селянськими дітьми і упродовж усього земного шляху залишалися вірними традиціям, вірі і культурі своїх пращурів. Їх стосунки з православною паствою грунтувались на взаємоповазі, довірі та християнській любові до ближнього. Складання їх життєпису та визначення внеску в національне культурне життя то вже наступний крок після персоналістичного виміру населення окресленого регіону. З огляду на це, авторка розпочала з чорнової роботи: визбирування імен, накопичення генеалогічного матеріалу, вишукування відомостей біографічного характеру, які подані в книзі на більшому чи меншому тлі характеристики парафій та стану православних храмів. Вона повністю свідома того, що здійснена нею робота є початком ширшої праці в царині персоніфікації історії. Встановлені імена мають стати еврестичними маячками для висвітлення значення церкви в житті народу.

Спонукальним чинником до встановлення географічних меж дослідження були не лише, так би мовити, патріотичні мотиви, тобто проживання авторки в Умані. Хоч поза всяким сумнівом, професійний інтерес до історії краю зіграв у цьому виборі не останню

роль. Та більш вагомим аргументом є те, що Уманський повіт був одним з найбільших в Київській губернії (третій за величиною площі і другий за кількістю населення), на його території функціонувало багато православних храмів, духовенство і парафіяни яких мирно співіснували з представниками інших релігійних конфесій. Упродовж досліджуваного періоду загальна кількість парафіяльних церков практично залишалась незмінною – 147-148, та це зовсім не означало, що за сто з лишнім років вони не змінювались. Церковні споруди руйнувалися і зводилися нові, та й не поодинокими були зміни посвяти церков. Архівний документ, датований 1814 роком містить інформацію, що серед 148-ми церков повіту Св.-Андріївських була 1 церква, Св.-Воздвиженських було 7, Св.-Георгіївських – 2, Димитріївських – 13, Іоанно-Богословських – 20, Космо-Даміанівських – 3, Св.-Лукінських – 1, Михайлівських – 17, Миколаївських – 9, Петро-Павловських – 11, Покровських – 24, Різдво-Богородицьких – 19, Св.-Троїцьких – 9 і Успенських – 12.[9] А здійснені авторкою аналогічні підрахунки православних церков повіту початку ХХ ст. показали, що незмінними залишилися посвяти 1-ї Андріївської, 13 Димитріївських, 20 І.-Богословських, 3 Космо-Даміанівських, 1 Лукінської, 9 Миколаївських, 19 Різдво-Богородицьких та 9 Св.-Троїцьких церков. А із 7 Св.-Воздвиженських з такою посвятою залишилось 4, із 17 Михайлівських залишилось 16, із 11 Петро-Павлівських залишилась 1, із 24 Покровських залишилось 22, а з 12 Успенських таку посвяту мали 11 церков. Натомість попри цих 132 церкви, в повіті з'явилось 9 церков в ім'я Св. Параскеви, 2 – в ім'я Св. Василія, 2 – Св.-Преображенські, Іоанно-Предтеченська, Св. Якова, Св.-Введенська тощо. Окрім названих парафіяльних храмів, постали і домові церкви: Св.-Варваринська при тюрмі, Маріє-Магдалинівська при Училищі садівництва і т. д. Тобто церковно-парафіяльне життя в повіті не було усталеним і незмінним, воно динамічно розвивалося, змінювалася структура церковної організації, зростала чисельність парафіян та кількість православного духовенства, про що йтиметься у розділах книги. Для повнішої аргументації вибору регіону дослідження, тезово окреслимо ще й те, що в Київській єпархії було встановлене Уманське вікаріатство і один із помічників митрополита (другий, третій вікарії) титулувався "єпископом Уманським" і патронував Уманський повіт. І нарешті – на території повіту було, чи не найбільше з-поміж інших повітів, навчальних закладів, які у досліджуваний період перебували під контролем православного кліру. Ці позиції теж знайшли відображення у відповідних розділах книги.

Джерелами до написання цієї книги послужили як рукописні, так і опубліковані матеріали. Авторка передусім спиралася на архівну документацію, що зберігається в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві. До неї відноситься потужний пласт матеріалів, що виник внаслідок діяльності державних і церковних управлінських органів. Найбільшу цінність становлять архівні збірки Київської духовної консисторії (Ф. 127), київського, волинського і подільського генерал-губернатора (Ф. 442) та канцелярії київських митрополитів (Ф. 182). Значну кількість інформації про чисельність парафій та кількісний і персональний склад причтів авторка почерпнула із матеріалів ревізій населення, які проводились періодично серед усіх суспільних станів, в т. ч. і серед духовенства. Та ревізійні списки по багатьох парафіях не збереглися, а найбільш повно представлені матеріали двох останніх – дев'ятої і десятої ревізій. Але і вони не можуть претендувати на повну охоплюваність повітового корпусу парафіяльного духовенства, так як в архівній збірці збереглися переписні листи по 98 парафіях із 148 тоді існуючих. До того ж, ревізії проводилися з певним інтервалом, упродовж якого відбувалися кількісні та якісні зміни в середовищі парафіяльного духовенства. Більш мобільнішою формою церковного обліку населення були клірові відомості, величезний масив яких зберігся у фонді Київської духовної консисторії. Вони складалися та подавалися до консисторії щорічно і в них містилась інформація про парафіяльний храм, про членів причту та їх сім'ї, про церковну землю та інші джерела прибутків, про церковнопарафіяльні школи і чисельність їх учнів. Системний аналіз клірових відомостей уможливив складання загального уявлення про парафію та її причт. Доповненням до цього слугували різного роду звіти, рапорти та донесення благочинних, описи сіл та парафій повіту і т. ін., що відклалися в рукописних

збірках центрального архіву. Найчастіше авторка використовувала матеріали про чисельність парафіяльних причтів, про призначення та переведення на інші парафії священно- і церковнослужителів, про заснування церков та стан парафій.

Чимало інформації про господарську діяльність, землеволодіння та майнове становище церков авторка почерпнула із Державного архіву Черкаської області. Зокрема величезна збірка "Уманський повітовий суд" (Ф. 833) містить чимало судових справ, які порушувалися членами причтів чи проти них, про церковні землеволодіння та церковне і причтове майно. В таких справах представлені копії ерекцій, фундушів, презент на церковну власність, наводяться відомості про заснування і освячення храмів, про склад церковних причтів та стан парафій.

В розділах книги про Уманське духовне училище та церковнопарафіяльні школи повіту використані звіти благочинних, наглядачів та попечителів шкіл. Діяльність системи церковної освіти відображена в офіційних розпорядженнях, правилах та статутах навчальних закладів, що видавалися Св. Синодом та єпархіальним керівництвом. У 127-му фонді збереглося досить багато матеріалів про учительський корпус церковнопарафіяльних шкіл, про призначення, переведення і звільнення учителів, про кількість учнів та становище шкіл. Про Уманське духовне училище найінформативнішими джерелами є звіти за наслідками навчального року, які містять інформацію про викладачів та обслуговуючий персонал училища, про навчальні предмети, дисципліну, успішність та кількість учнів, про стан навчально-методичного забезпечення тощо. Саме такого характеру матеріали відклалися у ф. 712.

Рукописні джерела доповнювались опублікованими матеріалами. В першу чергу використовувались матеріали церковної преси, яких найбільше поміщалося на шпальтах єпархіального видання – "Киевских Епархиальных Ведомостей". Упродовж існування цього друкованого органу (1861-1918 рр.) його щотижневі числа містять сотні матеріалів про організаційну структуру, про чисельність уманського духовенства, про нові призначення, переведення та звільнення за штат членів причтів, про культурно-освітницьку діяльність парафіяльного духовенства, про заснування і освячення нових храмів тощо. На сторінках єпархіального щотижневика регулярно друкувалися офіційні повідомлення Київської духовної консисторії про нагородження священнослужителів (зібрані і систематизовані дані про це представлені у додатках до книги). Неабияку джерелознавчу цінність становлять опубліковані спогади священиків про роки свого навчання та матеріали біографічного характеру. Відомості біографічного характеру містять і повідомлення про святкування ювілеїв священнослужіння парафіяльних ієреїв та некрологи, які теж поміщалися в Київських Єпархіальних Відомостях. Авторкою використані повідомлення і про навчання дітей духовенства повіту в єпархіальних навчальних закладах – Київській духовній семінарії та жіночому духовному училищі. Аналізу піддавались і опубліковані матеріали ("сметы доходов и расходов") про фінансове становище Уманського духовного училища та організацію навчально-виховного процесу в ньому. Досить інформативними є опубліковані звіти про перебування в Уманському повіті високопосадовців єпархіального керівництва, в першу чергу митрополита та вікаріїв, в яких окрім офіційної інформації про стан парафіяльних храмів та шкіл, відображені суб'єктивні враження, як прийнято казати, по гарячих слідах, котрі значно доповнюють історико-статистичні відомості про церковно-парафіяльне життя в повіті.

Окрему групу опублікованих джерел становлять синодальні та митрополичі укази та розпорядження про зміну структури церковної організації, про організацію та вдосконалення системи духовної освіти і т. д. Допоміжну роль при написанні книги відігравали і опубліковані актові матеріали, вміщені в "Полном собрании законов Российской империи" та окремих законодавчих збірках, що юридично забезпечували окремі сторони діяльності священнослужителів.[10]

Серед опублікованих джерел, що використовувались при написанні даної книги, варто виділити загальноросійські та губернсько-єпархіальні видання довідково-

статистичного характеру. Це перш за все фундаментальні видання “Весь Юго-Западный край...”,[11] та “Алфавитный указатель населенных пунктов, вошедших в настоящий список”,[12] які у розділах про Уманський повіт містять деяку статистичну інформацію. З останньої чверті XIX ст. стали видаватися описові праці під назвою “Памятная книжка Киевской губернии”. Це були серійні, але не періодичні видання, що підготовлялися і видавалися губернським статистичним комітетом, і серед інших відомостей про стан губернії і повітів, містили деяку інформацію про склад населення та культові споруди. Встановленню імен парафіяльних ієреїв, чисельності православних мирян та деяких інших характеристик парафіян сприяли такі довідкові видання як “Адрес-календари..”[13] та “Памятная книжка Киевской епархии...”[14] Почерпнута з цих видань довідково-статистична інформація також використовувалась для перевірки достовірності інших джерел, так як вона була підготовлена офіційними державними статистичними органами.

У такому короткому огляді використаних у процесі роботи джерел, авторка згадала лише основні, звідки взято найбільшу кількість фактів. Що стосується поодиноких свідчень із неназваних тут архівних фондів та опублікованих джерел, то посилання на них читач знайде у примітках до книги. Часто з мотивів економії місця авторка не повторює частовживані джерела, а посилається лише на рік чи період, яким датована певна інформація.

Від огляду джерел перейдемо до *історіографії* досліджуваної проблеми. Відразу зазначимо, що окремої праці, присвяченої духовенству Уманського повіту, досі не виходило. Пропонована книга є першою ластівкою в цій сфері. Та це зовсім не означає, що авторка розпочала свою роботу на цілком не займаній царині. Такий регіональний зріз церковної історії на сьогодні відсутній, але попередниками та й сучасними істориками створена відповідна база для здійснення відповідних досліджень. Підвалини цієї бази були закладені Лаврентієм Івановичем Похилевичем,[15] який здійснив величезну дослідницьку роботу на території усієї Київської губернії, зібравши і записавши історико-статистичні матеріали окремо по населених пунктах, в т. ч. і по Уманському повіту. В 1864 році вийшла його книга “Сказания о населенных местностях Киевской губернии...”, яка слугувала дороговказом багатьом поколінням краєзнавців Київщини і яка справдила висловлені на перших сторінках надії автора: “...осознаю все недостатки моего труда..., но полагаю, что труд мой может служить надежным основанием дальнейших разысканий, а приводимые рассказы, как бы ни были мелки и подчас ошибочны, не будут лишены значения и принесут свою пользу будущему историку весей”.[16] Поціновуючи видатного дослідника і його працю, колектив молодих українських істориків та шанувальників старовини у 2005 р. перевидав давно ставшу раритетом книгу, надавши їй друге життя і повернувши таким чином наступним поколінням дослідників регіональної історії. На 38-ми сторінках Л. Похилевич помістив зібрані відомості про населені пункти Уманського повіту, в т. ч. і про парафіяльні храми. Інформація про церкви містить назву посвяти, належність до одного із 7-ми класів, кількість церковної землі та рік будівництва храму. Ця остання позиція містить чи не найбільше неточностей, тим не менше це ні в якому разі не применшує значення праці видатного дослідника. Зіставлення різних джерел дало можливість поуточнювати або доповнити чи виправити хронологію, запропоновану Л. Похилевичем, але принагідно зазначимо, що чимало дат заснування храмів на Уманщині ще чекають на остаточне з’ясування.

І в XIX, і в XX ст. історія Православної Церкви в Україні більш чи менш інтенсивно продовжувала вивчатися, але найбільшим сплеском наукового інтересу до цієї проблематики відзначились роки незалежності Української держави. Нова суспільна обстановка виявилася сприятливою для підготовки фундаментальних досліджень церковної історії. Серед них трьохтомна “Історія церкви та релігійної думки в Україні”,[17] третя книга якої (автори О. Крижановський, С. Плохій) розкриває церковно-релігійне життя в Україні від Берестейської унії до середини XIX століття. Автори пильну увагу приділили висвітленню соціально-економічної та культурно-освітньої діяльності церкви, викладу церковного життя в синодальну добу. Дослідження побудоване на широкій документальній основі, представленій матеріалами, що знаходяться у вітчизняних та зарубжних архівах. Серед

фундаментальних монографічних досліджень варто виділити роботи А.Л. Зінченка[18] та О.П. Крижановського,[19] в яких на основі широкої джерельної бази висвітлені проблеми церковного землеволодіння і місця й ролі церкви у соціально-економічному розвитку Правобережної України в першій половині XIX століття. У монографіях Г.М. Надтоки[20] з'ясовується участь і роль православної церкви в суспільно-політичному житті України 1900-1917 років. Ці роботи характеризуються широким залученням джерельного матеріалу, глибоким проникненням у сутність багатьох суспільних явищ та логічними і об'єктивними оцінками досліджуваної доби. Авторка звіряла власні спостереження та висновки із більш широкими узагальненнями авторів названих робіт.

Прислужилися до здійснюваного дослідження і висновки дисертаційних робіт В.С. Перерви та В.А. Денисенка,[21] які виконані з урахуванням сучасного рівня вивчення ролі церкви в суспільному житті XIX – початку XX ст., а тим більше написані на матеріалах Київської єпархії.

Формуванню засадничих підходів послужило бачення В. Ульяновським минулого України через призму історії православної церкви.[22] А виділені ним постановочні питання та перспективи досліджень церковної історії утверджують в думці про необхідність поглиблення вивчення і регіонального рівня.

Усі вищеназвані автори досліджували означені проблеми на загальноісторичному матеріалі, не ставлячи собі завданням занурення у вузькорегіональні межі. Для ілюстрації вони іноді використовували поодинокі факти із парафіяльного життя, але детальне його вивчення на рівні окремих регіонів, тим більше – Уманського повіту, не входило у їх плани. Більш наближеними до цього завдання є публікації уманських краєзнавців. В першу чергу це рукописна робота Я.М. Кочережка "Опис Уманських церков і монастирів",[23] яка являє собою тезовий виклад історії міських храмів Умані. Вона містить багато фактологічних та текстологічних помилок, за що і піддавалася критиці відомим краєзнавцем Уманщини Г.Ю. Храбаном. Та попри це, вона може слугувати відправною точкою для ширших досліджень історії православних храмів міста Умані. Останнім часом плідно працює в цьому напрямку молода дослідниця релігійного життя Уманщини О.В. Скус, яка вже заявила про себе кількома публікаціями.[24] Але поки-що дослідження краєзнавців не охоплюють незоране поле такого регіонального зрізу церковної історії.

У прикінцевій частині вступу вважаємо за потрібне обумовити деякі технічні деталі авторської "кухні". Перш за все це стосується нарисів про сільські парафії Уманського повіту. Авторка прагнула уніфікувати структуру нарисів і матеріал підбирався за такою схемою: відомості про заснування церкви, характеристика парафії (майновий стан), дані про чисельність парафіян на початку XIX ст., в його середині та кінці, а далі – станом на початок XX ст. та на 1914 чи 1917 рік. У тій частині нарисів, де йдеться про персональний склад причтів, авторка теж намагалася викласти однотипний матеріал. Це, іноді фрагментарні, відомості про склад причтів упродовж першої половини XIX ст., досить детальні дані про парафіяльне духовенство середини століття і, нарешті, звідомлення про священно- і церковнослужителів перших півтора десятиліття XX століття. Розповіді про усі парафії Уманського повіту не вийшли одновартісними (є досить детальні., а є і схематичні), що зумовлене виявленою джерельною базою. Та це має слугувати своєрідним спонукальним мотивом до поглиблення наукового пошуку та введення до наукового обігу нових джерел. А прагнення авторки викласти виявлений фактичний матеріал за придуманою схемою грунтувалось на бажанні підготувати його до глибших узагальнень та подальшого системного аналізу.

Увагу читача вважаємо за потрібне затримати і на такому. В процесі персоніфікації православного причту Уманського повіту, авторка щонайменше прагнула до модернізації і літературного перекладу прізвищ, імен та топонімів. Намагаючись триматися якомога ближче до джерел, вона, у більшості випадків, перенесла у текст книги тогочасні назви населених пунктів. Тому, наприклад, село "Подобна" саме так назване у книзі, а не за сучасною назвою – "Подібна". Що стосується шляхетських прізвищ із суфіксом –ов-, то вони

передаються саме так, а не заміняючи –ов- на –ів-: Крижановський, а не Крижанівський, чи Гусаковський, а не Гусаківський (як хотів би читати нинішній український читач). Імена православного духовенства теж наведені за російськомовним і водночас церковним звучанням: Феодор, а не українське Федір, чи Іоанн замість звичайного Іван і т. д. У написанні жіночих імен теж збережене тодішнє їх звучання: Єфросинія, Євдокія, Стефанида тощо. Такий авторський підхід зумовлений двома міркуваннями: по-перше, максимально точно передати так би мовити, "колорит епохи", а по-друге, зберегти зібраний фактичний матеріал для подальших генеалогічних досліджень.

І насамкінець, авторка має за приємний обов'язок подякувати усім, хто був причетний до видання цієї книги.

Розділ І. Православне духовенство Уманщини та його культурно-освітницька діяльність

1. Духовенство Уманського повіту в церковно-адміністративній структурі Київської єпархії

На початку пропонованого дослідження помістимо декілька загальноісторичних фрагментів з минулого православної церкви в Україні, які передують окресленим хронологічним межам, зате уможливлюють визначення місця і ролі Умані, Уманського повіту в Київській єпархії. За другим поділом Речі Посполитої (1793 р.), у складі якої перебували і землі нашого краю, правобережні українські землі відійшли до Росії. Російська імператриця Катерина видала указ про упорядкування церковних справ в новоприєднаних до Російської держави областях. Зокрема Св. Синоду наказувалось розписати усі церкви і монастирі приєднаних територій і створити нові церковно-адміністративні одиниці. В 1797 році був здійснений новий розподіл малоросійських і новоприєднаних від Польщі губерній. Саме тоді указом від 17 лютого 1797 р. "велено" влаштувати собори і православні храми в усіх містах, що були відібрані від Польщі. Так як собори мали фундуватися в повітових центрах, то Сенат надіслав Св. Синоду новий розпис міст по губерніях. В Київській губернії, у відповідності до меж якої була зорганізована Київська єпархія, повітовими містами, в яких мали влаштовуватись православні собори, названі такі: Богуслав, Звенигородка, Черкаси, Умань, Липовець, Махнівка, Радомишль, Чигирин, Сквира і П'ятигори. На кожен повітовий собор Київська казенна палата виділяла по 110 рублів. До 1799 року Св. Синод підготував відомості про склад усіх православних єпархій і подана 16 жовтня синодальна доповідь була 27 вересня 1799 р. скріплена монаршею волею. За цією доповіддю Св. Синоду Київська губернія складалася з 12 повітів, а Київська єпархія в кожному повіті мала таку кількість православних церков:

1) кафедра в м. Києві і в Київському повіті – 138 церков;
2) Уманський повіт – 147 церков;
3) Липовецький повіт – 116 церков;
4) Богуславський (пізніше Канівський) повіт – 114 церков;
5) Махнівський (пізніше Бердичівський) повіт – 114 церков;
6) Сквирський повіт – 111 церков;
7) Звенигородський повіт – 108 церков;
8) П'ятигорський (пізніше Таращанський) повіт – 101 церква;
9) Чигиринський повіт – 100 церков;
10) Черкаський повіт – 98 церков;
11) Васильківський повіт – 95 церков;
12) Радомишльський повіт – 85 церков.

Усього в Київській губернії-єпархії в кінці XVIII ст. налічувалось 1 327 православних храмів. Найбільше з усіх повітів їх було в Уманському повіті! Упродовж XIX – початку XX ст. адміністративно-територіальний поділ Київської губернії практично не змінювався (деякі незначні зміни відбулися, та вони не стосувалися Уманського повіту). І Уманський повіт упродовж більше 120 років (до адм.-тер. реформи 1923 р. – авт. Т.К.) залишався одним з найбільших повітів Київської губернії. За величиною площі він займав третє місце серед 12-ти повітів губернії, після Радомишльського та Київського, а за чисельнстю населення (за переписом 1897 р.) був другим після Київського повіту. До того ж, варто нагадати, що до приєднання Правобережної України до Російської держави, Уманщина перебувала під потужним впливом католицької і греко-католицької церков. З метою його викорінення на такій обширній території, Уманський повіт перебував у зоні особливої уваги регіонального керівництва православної церкви.

Упродовж досліджуваного нами періоду (XIX – початок XX ст.) Київську єпархію очолювали іменовані Київськими і Галицькими такі Митрополити:

Гавриїл (Бадоні-Банулеско) – 29 вересня 1799 р. – 21 серпня 1803 р.
Серапіон (Олександрівський) – 11 грудня 1803 р. – 24 січня 1822 р.
Євгеній (Болховітінов) – 24 січня 1822 р. – 23 лютого 1837 р.
Філарет (Амфітеатров) – 18 квітня 1837 р. – 21 грудня 1857 р.
Ісидор (Нікольський) – 1 березня 1858 р. – 1 липня 1860 р.
Арсеній (Москвін) – 1 липня 1860 р. – 28 квітня 1876 р.
Філофей (Успенський) – 5 травня 1876 р. – 29 січня 1882 р.
Платон (Городецький) – 4 лютого 1882 р. – 1 жовтня 1891 р.
Іоанікій (Руднєв) – 17 листопада 1891 р. – 7 червня 1900 р.
Феогніст (Лебедєв) – 13 серпня 1900 р. – 22 січня 1903 р.
Флавіан (Городецький) – 1 лютого 1903 р. – 4 листопада 1915 р.
Володимир (Богоявленський) – 23 лиспопада 1915 р. – 24 січня 1918 р.

Київський митрополит був водночас і архімандритом Києво-Печерської Лаври, і членом Св. Синоду, а іноді на нього покладались ще й інші обов'язки. Наприклад, митрополит Арсеній (в миру – Федір Москвін, син диякона із Костромської губернії) в Св. Синоді з 1866 року очолював комісію з реформування духовно-навчальних закладів. Він був почесним членом Київської, С.-Петербурзької, Московської духовних академій та 3-х університетів цих самих міст, а також брав участь у роботі багатьох освітніх товариств.[1]

У справах управління єпархією митрополиту допомагали заступники – вікарії, або вікарні єпископи. Першим заступником митрополита був єпископ, котрий іменувався Чигиринським. Його місцеперебуванням було визначено першокласний Золотоверхо-Михайлівський монастир, платня його становила
1 000 руб. на рік і він мав 12 служителів окрім монастирських. В коло його обов'язків входило все, що доручить йому митрополит.

В 1874 р. в Київській єпархії було утворене друге вікаріатсво. Другим вікарієм ставав настоятель Києво-Братського монастиря і ректор Київської духовної академії. Під опіку 2-го вікарія переходили всі навчальні заклади Київської єпархії та Уманський (підкреслено нами – авт. Т.К.) і Липовецький повіти. Титулувався 2-й єпископ – Уманським. Кафедру 2-го вікарного єпископа з титулом Уманського займали: Філарет (Філаретов), Михаїл (Лузін), Пролікарп (Розанов), Іриней (Орда), Анатолій (Станкевич). У 1892 році Св. Синод призначив єпископом Уманським вікарія Нижегородської єпархії Іакова (П'ятницького), але вже 3-м вікарієм Київської єпархії. Перший вікарій тоді титулувався єпископом Канівським, а другий – єпископом Чигиринським. Єпископами Уманськими, але третіми вікаріями були: Іонікій (Надєждін), Сергій (Ланін), Агапіт (Вишневський). А 3-го січня 1908 року Св. Синод затвердив єпископа Феодосія (в миру – Петро Наркісович Олтаржевський, син протоірея м. Умані) ректором Київської духовної семінарії з одночасним призначенням 2-м вікарієм Київської єпархії з титулом єпископа Уманського. Цю посаду він обіймав до 13 серпня 1910 року. А його наступник – смотритель Києво-Софіївського духовного училища, архімандрит Димитрій (Вербицький) був посвячений в єпископа Уманського 30 жовтня 1910 року, але він став четвертим вікарієм Київської єпархії.[2] Упродовж існування Уманського вікаріатства, з 11 єпископів Уманських 6 осіб обіймали посади другого заступника Київського митрополита, четверо були третіми заступниками і 1- четвертим. (Див. таблицю А).

Таблиця А

Вікарії Київської єпархії – єпископи Уманські

№ з/п	Ім'я церковне і в миру	Роки життя	Місце народження	Де здобув освіту	Місце служби перед хіротонією	Коли відбулась хіротонія в сан єпископа Уманського і до якого часу	Останнє місце служби

						служив	
1	Філарет (Філаретов Михаїл Прокопович)	1824 - 1882	Воронезька губ., с. Боршове	Воронезька семінарія та Київська Дух. Академія (далі ДА)	Ректор і професор богословських наук Київської Академії і настоятель Києво-Братського монастиря	28 липня 1874 р. – 31 грудня 1877 р.	Єпископ Рижський і Мітавський
2	Михаїл (Лузін Матвій Іванович)	1830 - 1887	Нижегородська губ., с. Шава	Нижегородська семінарія та Московська ДА	Ректор Московської Академії	22 січня 1878 р. – 19 березня 1883 р.	Єпископ Курський і Білгородський
3	Полікарп (Розанов Павло Петрович)	1828 - 1891	Рязанська губ., м. Скопине	Рязанська семінарія та Московська ДА	Архимандрит Києво-Миколаївського монастиря	9 вересня 1884 р. – 1888 р.	Єпископ Єкатеринбурзький і Ірбітський
4	Іриней (Орда Харисим Михайлович)	1837 - 1904	Полтавська єпархія, с. Самовиця	Полтавська семінарія та Київська ДА	Ректор Київської духовної семінарії, сан архимандрита	9 травня 1888 р. – 12 липня 1890 р.	Єпископ Орловський і Севський
5	Анатолій (Станкевич Олександр Андрійович)	1821 - 1903	Мінська єпархія	Литовська дух. семінарія та С.-Петербурзька ДА	Єпископ Острогожськкий, вікарій Воронезької єпархії	12 липня 1890 р. – 29 вересня 1892 р.	Єпископ Калузький і Боровський
6	Іаків (П’ятницький Іван Олексійович)	1844 - 1922	Калузька єпархія, с. Брині	Калузька семінарія та Московська ДА	Єпископ Балахнінський, вікарій Нижегородської єпархії	29 вересня 1892 р. – 16 січня 1893 р.	Митрополит Казанський і Свіяжський
7	Іоаннікій (Надєждин Іоанн Григорьевич)	1837 - 1901	Пензенська єпархія	Пензенська семінарія та Московська ДА	Ректор Могилівської духовної семінарії	21 лютого 1893 р. – 10 лютого 1896 р.	Єпископ Архангельський і Холмогорський
8	Сергий (Ланін Костянтин Іванович)	1852 - 1904	м. Москва	Московська семінарія та Московська ДА	Намісник Києво-Печерської Лаври	2 червня 1896 р. – 16 березня 1902 р.	Архієпископ Ярославський і Ростовський
9	Агапіт (Вишневський Антоній)	1867 - 1924	Волинська губернія	Волинська семінарія та Київська ДА	Ректор Катеринославської духовної семінарії	7 квітня 1902 р. – 3 січня 1908 р.	Єпископ Катеринославський і Маріупольський

10	Феодосій (Олтаржевський Петро Наркісович)	1867 - 1914	Уманський повіт Київської єпархії	Київська семінарія та Київська ДА	Ректор Київської ДА	3 січня 1908 р. – 13 серпня 1910 р.	Єпископ Оренбурзький і Тугайський
11	Димитрій (Вербицький Максим Андрійович)	1869 - 1932	Полтавська губернія	Полтавська семінарія та Київська ДА	Архімандрит, Смотритель Києво-Софіївського духовного училища	30 жовтня 1910 р. – 1921 р.	Архієпископ Київський

Та в кожному випадку посвячений в єпископа Уманського священнослужитель був непересічною особистістю, авторитетною фігурою в ієрархії Православної Церкви і мав високий освітній рівень. П'ятеро з очільників Уманської кафедри (Філарет Іриней, Агапіт, Феодосій та Димитрій) закінчили Київську духовну академію, п'ятеро (Михаїл, Полікарп, Іаків, Іоаннікій, Сергій) мали вищу освіту Московської духовної академії і один здобув вищу богословську освіту в С.-Петербурзькій духовній академії. Наприклад, єпископ Уманський Іриней (в миру – Орда, уродженець Полтавщини) володів грецькою, англійською, французькою і німецькою мовами, в Київській духовній академії організував відділ іноземної бібліотеки, видавав там журнали "Воскресные чтения" і "Руководство для сельских пастырей." А єпископ Уманський Михаїл (в миру - Лузін) мав науковий ступінь доктора богослов'я, працював ректором Московської духовної академії, потім – Київської, а за 25- річне викладання в академії Св. Синод удостоїв його звання заслуженого ординарного професора. У 1866-1867 рр. він був членом Височайше затвердженого в С.-Петербурзі комітету з питань реформування духовно-навчальних закладів.[3] Самі маючи вищу богословську освіту, пристойний рівень знань та учительсько-викладацький досвід, єпископи Уманські патронували духовну освіту в усій Київській єпархії.

Та ще одним їх обов'язком була опіка Уманським та Липовецьким повітами. Під час хіротонії в єпископа Уманського Преосвященного Сергія, який з 1893 року обіймав посаду намісника Києво-Печерської Лаври, кафедральний протоірей Києво-Софіївського Собору П.Г. Лебединцев "вывел нареченного епископа из алтаря через царские врата на средину храма, при чем протодиакон о. Владимиров возгласил: приводится Боголюбейзнейший, избранный и утвержденный архимандрит Сергий хиротонисатися во епископа Богоспасаемого града Умани."[4] Град Умань з-поміж усіх повітових центрів Київської губернії-єпархії виділявся не випадково. Уманська єпископська кафедра мала опікуватися двома найбільшими повітами, а в місті Умані було найбільше (серед інших повітових міст) навчальних закладів. Тому заступник Київського митрополита, що відав освітянськими справами, закономірно титулувався Уманським, як і все його вікаріатство. Запровадження в Київській єпархії кафедри вікарного єпископа з найменуванням Уманського було відображенням уваги вищого церковного керівництва до духовного життя населення нашого краю і виокремленням того місця, яке займало Уманське благочиння як церковно-адміністративна одиниця Київської єпархії.

Свідченням уваги єпархіального начальства до Уманського повіту були часті його відвідини високопосадовцями Київської єпархії. Лише за 20 років, з 1896 до 1916 року, 10 разів в повіті побували перші особи єпархіального керівництва. Причому, з десяти візитів три здійснено митрополитами. В кінці серпня 1902 року Умань і повіт відвідав Митрополит Київський і Галицький Феогніст. Він побував у міському Соборі, в Михайлівській, Троїцькій, Олександро-Невській та Маріє-Магдалинівській церквах повітового центру, а також візитував у парафіяльних храмах Гереженівки, Добровод, Легедзиного, Тальянок, Білашок, м. Тального та відвідав маленьку церковку "деревни" Соколовочки. В 20-х числах вересня 1903 року церкви та школи Уманського повіту оглядав Високопреосвященний Флавіан, Митрополит Київський та Галицький. Він побував у м. Тальному та в селі

Тальянках, а в Умані, здійснивши богослужіння в Соборі, познайомився з роботою жіночої церковнопарафіяльної школи та Софіївської 2-класної школи. Детально оглядав митрополит Св.-Михайлівську училищну школу, в якій слухав вечірнє богослужіння. А третій візит митрополита до Умані відбувся у вересні 1916 року. Тоді наше місто відвідав Високопреосвященний Володимир. Ночував він у заміському Свято-Георгіївському чоловічому монастирі, а наступного дня, 4 вересня, служив літургію в Уманському міському соборі. Побував Владика в Уманському духовному училищі та Училищі садівництва і землеробства. А у Олександро-Невському військовому соборі митрополит відслужив панахиду за воїнством, що полягло на фронтах Першої світової війни. Відвідав високий гість жіночу і чоловічу уманські гімназії, технічне училище п. Де-Вітт, де виголошував промови до учнів цих навчальних закладів. А завершив він свій візит відвідинами Св.-Троїцької та І.-Богословської церков. Зрозуміло, що приїзди до Умані керівника єпархії мобілізували парафіяльне духовенство повіту та сприяли активізації духовно-церковного життя.

Пам'ятними подіями ставали і візити вікарних єпископів. У жовтні 1896 р. м. Умань відвідав єпископ Уманський, Преосвященний Сергій. Він побував у міському і військовому соборах, домовій церкві училища землеробства та садівництва, відвідав Св.-Троїцьку церкву та духовне училище. Довгопам'ятними для православної пастви залишилися архієрейські богослужіння, а учні міських церковнопарафіяльних шкіл були зачудовані спілкуванням з високим київським гостем. У жовтні 1898 року єпископ Уманський Сергій побував в Уманському духовному училищі і відвідав с. Русалівку. В жовтні 1900 року він візитував у селах Охматів і Кути Уманського повіту. Із повідомлень супроводжуючих його осіб відомо, що відвідини охматівського храму супроводжувались незабутнім співом 200-голосого сільського хору під керівництвом лікаря П.Д. Демуцького. А в Кутах єпископу Уманському сподобались відповіді учнів церковнопарафіяльної школи, своє враження від яких він висловив двома словами: "встречают разумно."[5]

Наступний візит єпископа Уманського до патронованого ним Уманського повіту був здійснений у жовтні 1905 року. Тоді Преосвященний Агапіт відвідав Уманські церкви школи та побував у 38 селах повіту. Упродовж десяти днів, з 14-го до 24-го жовтня, він ощасливлював богослужіннями та проповідями православних мирян, оглядав церкви, їх начиння, знайомився з парафіяльним кліром, мав десятки зустрічей з учнями парафіяльних шкіл та їх батьками. Ночуючи у парафіяльних священиків, столичний гість вів довгі бесіди з хлібосольними господарями, давав поради, вислуховував скарги, а загалом – глибше знайомився з життям сільського духовенства. А для парафіяльного кліру та парафіян спілкування із заступником Київського митрополита було і святом, і незабутньою подією, і випробовуванням на зрілість та твердість віри.

З 14-го до 31-го травня 1912 року церкви 6 і 7 благочинницьких округів Уманського повіту оглядав єпископ Уманський, Преосвященний Димитрій. Він оглянув 40 сільських парафій, причому відвідував і великі села. і маленькі сільця ("деревни"). Готуючись до зустрічей із вікарієм Київської єпархії, парафіяльне духовенство упорядковувало церкви та школи, готувало учнів для зустрічей високого гостя, що в кінцевому рахунку оживляло і урізноманітнювало парафіяльне життя. А єпископ Уманський, ревізуючи діяльність парафіяльних причтів, водночас доводив до найнижчої ланки церковної ієрархії нововведення церковного керівництва, пояснював сутність поточного моменту та знайомив з новими тенденціями в духовно-релігійному житті. У жовтні 1913 року м. Умань відвідав Преосвященний Інокентій, єпископ Канівський, який хоч і не патронував повіт, але про стан справ у повітовому центрі доповів вищому єпархіальному керівництву і передав від нього побажання та благословіння мешканцям міста. Тобто єпархіальне керівництво не лише від благочинних та із офіційних повідомлень до Київської консисторії мало інформацію про стан Православної Церкви в повіті, а й безпосередньо контролювало діяльність парафіяльних причтів. Уманський повіт як такий, що мав найбільше православних церков, був відданий під опіку вікарного єпископа. І саме єпископ Уманський тримав під особистим контролем

діяльність і причтів, і очільників благочинницьких округів та інших організаційно-розпорядчих структур.

Далі пропонуємо декілька зауваг щодо організаційної структури православної конфесії в межах Уманського повіту. З його утворенням Уманське Духовне правління здійснило опис церков і об'єднання парафій у благочиння (чи благочинницькі округи). У 1799 році до Київської духовної Консисторії був відісланий рапорт з поділом повіту на благочиння, в якому значилося 10 округів і 142-ма церквами.[6] До 1-го благочинницького округу увійшли церкви 15 сіл зони Городниця – Юрківка – Шельпахівка – Сичівка, 2-й округ об'єднував 14 сіл від Черповод до Верхнячки, 3-й округ складали 16 сіл Маньківської зони, 4-й – 15 сіл в районі Соколівки – Рубаного Мосту, 5-й – 15 сіл довкруж Буків, 6-й – 14 сіл Тальнівської зони, 7-й – 14 сіл Торговицької зони, 8-й – 15 сіл Бабанської зони, 9-й – 14 приміських сіл типу Громи – Берестівець – Городецьке і в складі 10-го округу об'єднані 10 сіл Дубівської зони. Склад благочинницьких округів неодноразово змінювався, як врешті і їх кількість чи загальна кількість церков (деякі із штатних попадали у розряд приписних і навпаки – авт. Т.К.). Причини цьому були різні.

У грудні 1837 року вийшов царський указ про передачу конфіскованих маєтків учасників польського повстання Військовому відомству. І 39 сіл Уманського повіту (колишня власність родини польських магнатів Потоцьких) були перетворені у військові поселення. Вони підпорядковувалися штабу 5 округів військових поселень Київської і Подільської губерній, що знаходився в м. Умані. Цими селами були: Полянецьке, Громи, Паланка, Кочержинці, Городецьке, Кочубіївка, Бабанка, Гродзеве, Сушківка, Псярівка (Ятранівка), Степківка, Війтівка, Дмитрушки, Гереженівка, Аполянка, Доброводи, Торговиця, Кам''нече, Свердликове, Павлівка, Маньківка, Нестерівка, Соколівка, Дзензелівка, Кищенці, Помийник, Подібна, Цеберманівка, Молодецьке, Старі Бабани, Ксьондзівка, Краснопілка, Берестівець, Папужинці, Шаулиха, Онуфріївка, Беринка, Чорна Кам'янка, Веселий Кут. Їх церкви теж передавались у Військове відомство, а по суті – вони перебували у подвійному підпорядкуванні: Церковного і ВІйськового відомств. До ліквідації військових поселень у 1858 році, церкви названих населених пунктів були вилучені із благочинницьких округів і тому замість 10 округів стало 7. Перший благочинницький округ об'єднував 14 парафій Тальнівської зони, 2-й – 14 парафій Буківської округи, 3-й – 15 сіл в районі Вороне – Охматів – Русалівка, 4-й – 13 парафій довкруж Красноставки – Христинівки, 5-й – 14 церков і сіл в районі Колодисте – Осітна – Юрківка, 6-й – 13 церков зони Дубова – Ладижинка – Шарин і 7-й округ об'єднуав 13 парафій сіл Рижавка – Перегонівка – Полонисте.

В період реформ другої половини XIX ст. Уманське Духовне правління "во исполнение предписаний Киевской духовной консистории" переглянуло поділ на благочинницькі округи і вчинило новий. Рапортом від 26 липня 1863 року воно надіслало до Київської духовної консисторії проект поділу, який з незначними виправленнями було затверджено.[7] У відповідності до нього, усі населені пункти із штатними парафіянами були об'єднані у 7 благочинницьких округів, а шість міських церков перебували у підпорядкуванні настоятеля Уманського Собору. Перший благочинницький округ утворювали парафії таких населених пунктів як: передмістя Умані, Полянецьке, Громи, Кочержинці, Паланка, Городецьке, Кочубіївка, Цеберманівка, Краснопілка, Берестівець, Війтівка, Ксьондзівка, Старі Бабани, Дмитрушки, Гереженівка, Аполянка, Гродзеве, Сушківка, Степківка, Псярівка. Тобто 19 сіл уманської зони і передмістя повітового центру. Благочинним окружне духовенство обрало священика с. Війтівки Володимира Тучапського, а йому помічником у здійсненні адміністративно-судових справ було призначено св. Никифора Захарієвича. До 2-го благочинницького округу були включені 19 парафій сіл Тальнівської зони, а благочинним став св. с. Тальянок Тимофій Зубачевський. Третій благочинницький округ складали парафії 21 села Маньківської зони. Посаду благочинного цього округу обійняв св. с. Романівки Георгій Бавульський. Четвертий округ утворювали 20 парафій довкруж Буків і підпорядковувались вони благочинному, св. с. Зелений Ріг Стефану

Лужинському. До 5-го благочинницького округу увійшли 19 парафій Христинівсько-Подобнянської зони. Благочинним цього округу був св. с. Обозівки (Ягубця) Феодот Терлецький. Шостий округ складали парафії 20 церков Ладижинської зони, а відав ними благочинний, св. с. Кузьминої Греблі Гавриїл Дзбановський. І 7-й округ об'єднував 20 парафій Торговицько-Дубівської зони, які підпорядковувалися благочинному, св. Феофілакту Антиповичу. У семи благочинницьких округах були об'єднані 139 церков Уманського повіту, які разом із шістьма міськими церквами складали загальну кількість православних храмів Уманщини – 145!

Такою ж кількість церков Уманського повіту залишалася і 20 років потому, однак 29 квітня 1883 року Київський митрополит затвердив новий поділ Київської єпархії на благочиння.[8] За цим поділом в межах Уманського повіту було утворено 5 благочинницьких округів. На відміну від попереднього поділу, тепер 1-й благочинницький округ включав церкви м. Умані та Уманської і Ладижинської зон. Тридцять парафій цього округу перебували у підпорядкуванні благочинного – св. с. Ладижинки Василія Куницького та його заступника – св. Уманського Собору Іоанна Зелінського. У складі 2-го благочинницького округу було 28 парафій Торговицької зони, а благочинним був св. с. Левківки Тихін Джозовський (помічник – св. с. Кам'янечого Тимофій Яновський). Третій округ утворювали 28 парафій Тальнівської зони. Їх благочинним став св. с. Папужинець Мефодій Олтаржевський, а його заступником – св. с. Білашок Никифор Тарнавич. Четвертий благочинницький округ об'єднував 29 парафій Маньківсько-Христинівської зони, якими відали благочинний, св. с. Помийника Симеон Голятовський та його заступник, св. с. Краснопілки Костянтин Підгурський. А 5-й округ утворювали 29 парафій Буківської зони. Благочинним призначено св. с. Нестерівки Прокопія Павловича, а його помічником став св. с. Рубаний Міст Олександр Козловський. Цей поділ не зводився до розформування двох благочинницьких округів і механічного укрупнення п'яти інших, так як було змінено склад усіх округів.

Ті ж благочинні зі своїми помічниками очолювали 5 благочинницьких округів і в 1890 році.[9] До складу 5-ти благочиній так само входило 145 церков. Однак це не означало відсутність змін церковної організації в межах повіту. Церкви малочисельних парафій переводились у розряд приписних до більших парафій, змінювались парафіяльні причти і керівництво благочинницьких округів. Так, за даними 1894 року, штатних парафій в Уманському повіті було 140, а разом із 16-ма приписними церквами усіх церков налічувалось 156.[10] У 1901 році штатних церков було 144 і вони так само були об'єднані у 5-ти благочинницьких округах, а саме: Уманському, Торговицькому, Тальнівському, Маньківському і Буківському.[11]

У 1904 році штатних церков у межах Уманського повіту знову було 145. В тому ж році в Київській єпархії був здійснений новий розподіл на благочинницькі округи, яких у повіті знову утворили 7 (замість 5).[12] Перший благочинницький округ включав 4 церкви м. Умані і 15 парафіяльних церков навколишніх сіл. Ці 19 церков підпорядковувались благочинному, настоятелю Уманського Собору, протоірею Василію Кудрицькому. До 2-го благочинницького округу включили 21 парафію Ладижинської зони, а їх благочинним став св. с. Синиці Мойсей Панасевич. У 3-й округ включили 21 парафію Торговицької зони і віддали у відання благочинного, св. с. Підвисокого Василя Васильовича Кудрицького. Четвертий благочинницький округ складали 21 парафія Тальнівської зони, над якими благочинним призначили св. с. Глибочка Лаврентія Крижановського. П'ятий благочинницький округ із 21 парафії Буківської зони очолив благочинний, св. с. Полковничого Леонтій Грімальський. Шостий округ складався теж із 21 парафії Буківської зони і підпорядковувався св. с. Побойни Андрію Когутовському. А до 7-го благочинницького округу включено теж 21 парафію і благочинним призначено св. с. Орадівки Димитрія Демидовського. Як бачимо, окрім 1-го благочинницького округу, інші шість об'єднували по 21 парафії, тобто були формально однаковими. Та це лише за кількістю парафій, бо за чисельністю парафіян та й за кількістю штатного причту, парафії були

різними. А щодо поділу на благочинницькі округи, то приблизно таким він залишався до 1914 року. Так само зберігалося 7 округів, але зі складу 1-го округу в окреме благочиння були виведені 6 міських церков. (Див. таблицю Б.)

Таблиця Б

Поділ Уманського повіту на благочинницькі округи із вказаними прізвищами благочинних та парафіяльних священиків станом на 1914 рік.

№ з/п	Назви населених пунктів	П.І.П. благочинних та парафіяльних священиків
	Благочиння м. Умані:	протоірей Андрій Гаврилович Саббатовський
1	Уманський Собор	настоятель-протоірей А.Г.Саббатовський священик – Андрій Михайлович Когутовський
2	Троїцька церква на Івангородському передмісті	Сташевський Іаків Іоаннович
3	Іоанно-Богословська церква в передм. Міщанка	Козловський Олександр Іоаннович
4	Варваринська церква тюремного замку	Безвенглінський Петро Іоаннович
5	Михайлівська церква духовного училища на Звенигородському передмісті	Тростянецький Василій Михайлович
6	Маріє-Магдалинівська церква при Училищі землеробства і садівництва	Сергієв Макарій Олексійович
	1-й Благочинницький округ	благочинний – св. с. Паланки Гребенецький Іасон Якович
1	с. Війтівка	Шевченко Димитрій Трохимович
2	с. Гереженівка	Корнілов Антон Петрович
3	с. Городецьке	Іваницький Олексій Олександрович
4	с. Гродзеве	Козицький Іоанн Олександрович
5	с. Громи	Ільяшевич Олександр Вікторович
6	с. Дмитрівське	Леонович Віталій Іоаннович
7	с. Доброводи	Крижановський Павло Микитович
8	с. Кочержинці	Дробницький Микола Михайлович
9	с. Кочубіївка	Кремінський Михайло Семенович
10	с. Паланка	Гребенецький Іасон Якович
11	с. Полянецьке	Молчановський Андрій Порфирович
12	с. Псярівка	Шпаковський Іоанн Миколайович
13	с. Собківка	Любанський Василь Володимирович
14	с. Степківка	Станіславський Василь Пилипович
15	с. Танське	Клепатський Феодосій Єлисейович
	2-й Благочинницький округ	благочинний – св. с. Кузьмина Гребля Синячевський Арсеній Семенович
1	с. Городниця	Сікорський Дометіан Стефанович
2	с. Заячківка	Гурський Іларіон Мефодійович
3	с. Кожухівка	Мацкевич Петро Григорович
4	с. Колодисте	Караванський Василь Авксентійович
5	с. Кузьмина Гребля	Синячевський Арсеній Семенович
6	с. Ладижинка	Роднєвич Микола Володимирович
7	с. Максимівка	Хмілевський Іоанн Никифорович
8	с. Осітна	Мельниченко Микола Семенович
9	с. Погоріле	Пальчевський Петро Гервасійович
10	с. Посухівка	Щуровський Іоанн Володимирович
11	с. Ропотуха	Гов'ядовський Феодосій Зіновійович
12	с. Синиця	протоірей Панасевич Мойсей Феодосійович
13	с. Текуча	Каковський Іоанн Андрійович
14	с. Томашівка	Гавриков Семен Петрович
15	с. Ухожа	Сікорський Яків Дометіанович
16	с. Фурманка	Балакан Іоанн Тимофійович
17	с. Черповоди	Гов'ядовський Афанасій Зіновійович
18	с. Шарин	Нечаєвський Григорій Іванович
19	с. Шельпахівка	Проценко Логін Євстигнейович
20	с. Юрківка	Саббатовський Григорій Віссаріонович
21	с. Рижавка	Собкевич Максим Павлович
	3-й Благочинницький округ	в.о. благочинного – св. Торський Ілля Лукович, с. Левківка
1	с. Бабанка	Кондратович Василь Олександрович

2	с. Давидівка	Дзема Іаків
3	м. Дубова	Чижський Іоанн Семенович
4	с. Копенковате	Гребінський Іаків Ерастович
5	с. Коржова	Гов'ядовський Михайло Зіновійович
6	с. Коржовий Кут	Левицький Андрій Карпович
7	с. Лебединка	Клепатський Володимир Михайлович
8	с. Левківка	Торський Ілля Лукович
9	с. Небелівка	Пахалович Олексій Стефанович
10	с. Нерубайка	Левицький Олександр Феодосійович
11	с. Оксанина	Бердега Михайло Іванович
12	с. Вільшанка	Крижановський Григорій Панкратович
13	с. Острівець	Левицький Сильвестр Харлампійович
14	с. Перегонівка	Панасевич Антоній Якович
15	с. Полонисте	Сиротинський Димитрій Іванович
16	с. Рогова	Мошинський Іоанн Венедиктович
17	с. Росоховатка	Кудрицький Василій Васильович
18	с. Сушківка	Кротевич Володимир Максимович
19	м. Торговиця	Левицький Микола Олександрович
	4-й Благочинницький округ	благочинний – св. м. Тального Калиновський Маркел Микитович
1	с. Аполянка	Туркевич Михайло Маркович
2	с. Білашки	Тарнавич Іоанн Іоаннович
3	с. Вишнопіль	Савін Михайло Власович
4	с. Глибочок	Загайкевич Стефан Феофанович
5	с. Гордашівка	Радолицький Михайло Михайлович
6	с. Довгеньке	Павлович Михайло Лукович
7	с. Зеленьків	Петрушевський Микола Павлович
8	с. Кам'янече	Крижановський Лаврентій Микитович
9	с. Кобринова Гребля	Цибульський Іаків Григорович
10	с. Косенівка	Боряковський Антон Никифорович
11	с. Криві Коліна	Солонинко Варнава Данилович
12	с. Лащова	Татаров Феофіл Іосифович
13	с. Легедзине	Моссаковський Іустин Іоаннович
14	с. Майданецьке	Маковецький Іоанн Стефанович
15	с. Мошурів	Буйницький Костянтин Фавстович
16	с. Павлівка	Радолицький Димитрій Михайлович
17	с. Свердликове	Шиманський Терентій Гнатович
18	с. Свинарка	Кондрацький Стефан Арсентійович
19	м. Тальне	Калиновський Маркел Микитович
20	с. Тальянки	Фащевський Стефан Іоаннович
21	"деревня" Чеснопіль	Барвінський Іоанн Кіндратович
	5-й Благочинницький округ	благочинний – св. с. Роги Грімальський Леонтій Стефанович
1	с. Беринка	Міньковський Леонтій Ксенофонтович
2	с. Веселий Кут	Щупаковський Іоанн Володимирович
3	с. Дзензелівка	Петрушевський Симеон Стефанович
4	с. Іванька	Ганкевич Василь Никифорович
5	с. Крачківка	Белінський Афанасій Іосифович
6	с. Ксьондзівка	Лиско Михайло Димитрович
7	с. Маньківка	Дусанський Тихін Гаврилович
8	с. Маньківка	Левицький Димитрій Матвійович
9	с. Молодецьке	Вишневський Андроник Андрійович
10	с. Онуфріївка	Волошкевич Микола Сатурнович
11	с. Паланочка	Яворський Володимир Костянтинович
12	с. Папужинці	Леонович Павло Іоаннович
13	с. Полковниче	Петрушевський Микола Іоаннович
14	с. Помийник	Правосудович Олександр Павлович
15	с. Поташ	Сакович Микола Васильович
16	с. Роги	Грімальський Леонтій Стефанович
17	с. Романівка	Білявський Іоанн Іоаннович

18	с. Старі Бабани	Леонович Іоанн Іоаннович
19	с. Харківка	Бочковський Марк Кустодійович
20	с. Чорна Кам'янка	Кисілевич Павло Миколайович
21	с. Шаулиха	Манішевський Іоанн Іоаннович
22	с. Янківка	Юркевич Порфирій Авдійович
	6-й Благочинницький округ	благочинний – св. с. Зелений Ріг Іваницький Григорій Павлович
1	с. Антонівка	Петрушевський Микола Симеонович
2	с. Багва	Чулаєвський Стефан Стефанович
3	с. Безпечна	Руденко Димитрій Кіндратович
4	с. Буки	Шулькевич Віктор Стефанович
5	с. Березівка	Бутовський Феодор Фомович
6	с. Вороне	Завадинський Феодор Григорович
7	с. Красний Кут	Орловський Петро Єфимович
8	с. Кислін	Тараненко Михайло Трохимович
9	с. Кривець	Чулаєвський Микола Стефанович
10	с. Кути	Ренський Стефан Феодосійович
11	с. Кищинці	Ніколаєвич Стефан Стефанович
12	с. Побойна	Калашников Михайло Павлович
13	с. Попівка	Захарієвич Іоанн Дмитрович
14	с. Нова Гребля	Вітвіцький Віктор Петрович
15	с. Зелений Ріг	Іваницький Григорій Павлович
16	с. Охматів	Правосудович Павло Іоаннович
17	с. Русалівка	Богданович Сава Никифорович
18	с. Рубаний Міст	Петрушевський Меркурій Олександрович
19	с. Ризіна	Карашевич Іосиф Стефанович
20	с. Соколівка	Саббатовський Віссаріон Гаврилович
21	с. Хижня, Троїц. ц.	Чепурковський Наркіс Стефанович
22	с. Хижня, Євфим. ц.	Татаров Симеон Миколайович
	7-й Благочинницький округ	благочинний – св. с. Орадівки Демидовський Дементій Семенович
1	с. Берестівець	Молчановський Микола Порфирович
2	с. Босівка	Клебановський Віктор Іполітович
3	с. Ботвинівка	Василевський Леон Ерастович
4	с. Вербовата	Калиновський Косма Микитович
5	с. Верхнячка	Кальницький Іван Тимофійович
6	с. Голяківка	Базилевич Феоктист Семенович
7	с. Добра	Горохолінський Олександр Трохимович
8	с. Красноставка	Корсуновський Феодор Савович
9	с. Краснопілка	Лотоцький Олексій Іосифович
10	с. Лещинівка	Бінецький (Білецький?) Володимир Олександрович
11	с. Нестерівка	Куликовський Сергій Хрисанфович
12	с. Орадівка	Демидовський Дементій Семенович
13	с. Обозівка (Ягубець)	Мацкевич Яків Григорович
14	с. Подобна	Гамарник Варфоломій Олександрович
15	с. Притика	Корнілов Петро Савович
16	с. Розсішки	Левицький Агафон Олексійович
17	с. Сичівка	Ольшанський Анатолій Петрович
18	с. Талалаївка	Табачук Онуфрій Іванович
19	с. Христинівка	Червінський Іоанн Васильович
20	"посёлок" Христинівка	Буйницький Іван Олександрович
21	с. Цеберманівка	Чеважевський Петро Ілліч
22	с. Шукайвода	Саббатовський Микола Гаврилович

Підсумовуючи матеріал про організаційну структуру Православної Церкви в межах Уманського повіту, варто зазначити, що упродовж XIX – початку XX ст. вона дещо видозмінювалась. Та ці зміни стосувалися лише кількісних показників, а основа церковної організації залишалася незмінною. Усі парафії (з парафіяльними і приписними церквами) з метою кращого керівництва ними були об'єднані у благочинницькі округи. Кількість

парафій в округах, як і кількість самих округів у різні роки була різною. Як показано вище, це було 10, потім 7, далі 5 і нарешті знову 7 благочинницьких округів. Кожного разу новий розподіл учинявся з ініціативи єпархіального начальства і думається, що кількаразові перегляди організаційної структури були викликані прагненням удосконалити керівництво парафіями. Розпорядження єпархіальної влади щодо нового поділу на благочинницькі округи виконувало Уманське Духовне правління. Воно формувало округи, представляло проекти нових поділів і формувало керівництво кожного благочинницького округу.

Керівний склад благочинницького округу утворювали 5 посадовців. Ними були: благочинний (адміністративно-судова посада); помічник благочинного; депутат благочинницького округу; бібліотекар благочинницької бібліотеки; член благочинницької ради; духовник і духовний слідчий. Персоніфікувати керівництво округів упродовж досліджуваного періоду не маємо можливості з двох причин. По-перше, керівний склад окружних посадовців обирався і затверджувався на 3 роки. Це не означало, що через кожне трьохріччя змінювались посадовці. Не поодинокими були випадки, коли благочинні служили упродовж кількох звітно-виборних термінів (наприклад за 12-річну благочинницьку службу ієреї удостоювались орденів). Та у більшості випадків керівництво благочинницьких округів часто змінювалось як через перерозподіл парафій по округах (про йшлося вище), так і внаслідок переведення священнослужителів із одного населеного пункту до іншого. Тому ця спроба вимагає додаткової копіткої роботи, яка б надовго розтягнулась у часі. А по-друге, упродовж XIX – початку XX ст. на керівних посадах кожного благочинницького округу в межах Уманського повіту служила така кількість осіб, що окремого переліку їх не помістили б рамки даної публікації. Та й це здається не є надто принциповим, а врешті персоніфікація керівництва благочинницьких округів могла б стати темою окремого дослідження.

З'ясувавши питання кількості церков та їх розподілу на благочинницькі округи, зупинимось на чисельності церковних причтів у парафіях Уманського повіту. Відразу ж зауважимо, що здійснені підрахунки виявили тенденцію зменшення числа причетників упродовж XIX – початку XX століття, що відбувалось внаслідок здійснюваних Св. Синодом перетворень та реформувань. Не маючи точних відомостей про кількість священно- і церковнослужителів в повіті на момент його утворення, почнемо вести підрахунки з перших років XIX ст., умовно прийнявши ці дані за вихідні. Так, у рапорті Уманського Духовного правління про чисельність причту в повіті від 9 жовтня 1806 року були представлені такі дані: у складі 166 причтів було 5 протопопів, 151 піп, 40 дияконів і 140 паламарів. Усього 485 осіб.[13] В середньому 3-4 особи в парафії, але за виключенням таких великих парафій як Уманського Собору (7 осіб), Успенської церкви с. Кам'янечого (5 осіб), Богословської церкви с. Вишнополя (6 осіб), Р.-Богородицької церкви с. Підвисокого (6 осіб), Георгіївської церкви с. Нерубайки (5 осіб), Іоанно-Предтеченської церкви с. Мошурова (5 осіб) та Миколаївської церкви с. Молодецького (6 осіб). Приблизно такою ж була чисельність церковного кліру упродовж усієї першої половини XIX ст.

В той же час церковні справи приєднаних до Росії територій, тобто південно-західних губерній, упорядковувались відповідно до вже існуючих загальноімперських норм. У відповідності з положеннями 1842 і 1843 років, виданими для цих губерній, склад сільських причтів співвідносився з кількістю парафіян, а відтак парафії поділялися на сім класів. У парафії 1-го класу парафіян мало бути від 2 000 до 3 000, у 2-му класі – від 1 500 до 2 000, в 3-му класі – від 1 000 до 1 500, в 4-му – від 700 до 1 000, в 5-му – від 400 до 700, в 6-му – від 300 до 400 і у 7-му класі – від 100 до 300 осіб. В залежності від класу парафії, визначався і кількісний склад причту. Цей розподіл виглядав так:

Посади причетників для кожного класу	Класи парафій						
	1	2	3	4	5	6	7
Священики	2	2	1	1	1	1	1
Диякони	1	1	1	-	-	-	-
Дяки	2	2	1	1	1	1	1
Паламарі	1	-	-	1	1	-	-

Просфорні	1	1	1	1	1	-	-
Усього	7	6	4	4	4	2	2

За даними на 1858 рік, в Уманському повіті (без м. Умані) розподіл за класністю сільських парафій був таким: 1-2-3 класів парафій не було, 4-го класу було 5 парафій, 5 класу – 36, 6 класу – 25 і 7 класу – 31 парафія. Усього 97 парафій, не рахуючи 30 парафій військових поселень.

Невдовзі церковне керівництво знову звернулось до проблем кадрового забезпечення парафій і в 1869 р. Св. Синод видав розпорядження "О составлении нового расписания церквей и о составе при них причтов.[14] В ньому відмічалося, що нормальний склад причту кожної самостійної парафіяльної церкви складається із священика і псаломника. В багатолюдних парафіях чи в тому разі, коли декілька населених пунктів входять до однієї парафії, призначається молодший священик у званні помічника настоятеля і другий псаломник. По два штатних псаломники можуть призначатися і в тих церквах, де за штатом передбачений один священик, але в парафії налічується не менше 1 000 парафіян-чоловіків. Визначалися і вікові критерії для штатних служителів культу. Так, сан священика могли приймати особи не молодші 30 років, а дияконами могли стати по досягненні 25-річного віку.

За відомостями 1869 року в Уманському повіті було 5 парафій 4-го класу, 37 парафій 5-го класу, 24 парафії 6-го класу, 32 парафії, 7-го класу і 30 парафій належали Відомству військових поселень. Усього 128 штатних парафій, в яких служили 404 причетники, а саме: 129 священиків, 2 диякони, 129 дяків, 72 паламарі і 72 просфорні.[15] До кінця XIX і в перші десятиліття XX ст. кількісні показники змінювались і за даними 1910 року в Уманському повіті було 148 церковних причтів, у складі яких служили 345 осіб.[16] Ці 148 причтів складали: 148 священиків, 1 диякон, 155 псаломників. 2 паламарі і 39 просфорень. Як видно, при збільшенні кількості парафіяльних причтів (із 128 до 148), чисельність священно- і церковнослужителів зменшилась з 404 до 345 осіб. Призвели до цього не відсутність священицьких кадрів, а нові тенденції у кадровому забезпеченні церковної організації.

Після з'ясування чисельності штатного парафіяльного духовенства Уманського повіту, можна виявнити його віковий склад. Правда джерельна база для відповідних рахунків є більш повною за перші десятиліття XX ст. Тим не менше, увиразнення вікових показників при характеристиці духовенства навіть на такому малому часовому відтинку викликає певний інтерес вже з огляду на те, що отримані результати дослідження можуть бути корисними для ширших демографічних та генеалогічних розробок. Отож, дані 1901 року про 142 парафіяльних причти уможливили деякі арифметичні обрахунки і виділення чисельності основних вікових категорій священнослужителів повіту. Так, священиків у віці 20-30 років було 12,6% від загальної кількості парафіяльних ієреїв 31-40 років – 29,5%

41-50 років – 18,3%
51-60 років – 23,9%
61-70 років – 11,2%
71-80 років – 4,2%.

Найчисельнішими були вікові групи 30-40-річних та 50-60 річних ієреїв.

Наступною за чисельністю була вікова група 40-50-річних, а в цілому серед священиків 71,7% складали особи найбільш творчого та діяльного віку – від 30 до 60 років. Питома вага найдосвідченіших, маститих служителі культу становила 15,4% від загальної чисельності священнослужителів повіту. А 12,6% від усіх душпастирів Уманщини складали 20-30-річні особи, які тільки розпочали період становлення, набуття професійного та життєвого досвіду. В цілому ж, усі вікові категорії були представлені пропорційно і вікова диференціація забезпечувала наступність поколінь священнослужителів.

Не менш цікавими є підрахунки стажу священиків, котрі у 1901 році очолювали парафіяльні причти Уманського повіту. Із 142 парафіяльних ієреїв мали стаж до 5 років – 14,7%

від 5 до 10 років – 14,7%
від 10 до 20 років – 24,6%
від 20 до 30 років – 12,6%
від 30 до 40 років – 24,6%
від 40 до 50 і більше років – 8,4%.

Як показують наведені цифри, одинаковою була кількість священиків зі стажем 10-20 років та 30-40 років. Разом з тими, хто мав 20-30 років священицького стажу, їх питома вага становила 61,8%. Тобто переважну більшість парафіяльних ієреїв складали досвідчені духовні пастирі. Та й кількість молодих перевищувала чисельність тих, хто готувався до виходу за штат. У цьому річищі не зайвим буде один штрих про освітній рівень священнослужителів. У 1901 році усі парафіяльні священики повіту мали освіту Київської духовної семінарії, а настоятель Уманського Собору був випускником Київської Академії.

У 1910 році поділ на вікові групи священиків Уманського повіту виглядав так:

20-30 років – 8,6%
31-40 років – 31,9%
41-50 років – 33,3%
51-60 років – 12,2%
61-70 років – 11,5%
71 і більше років – 4,7%.

Майже так само як і на початку століття, 77,4% священиків повіту були у віці 30-60 років. А співвідношення наймолодших ієреїв (20-30 років) і найстарших (60 і більше років) виглядало як 8,6% і 16%. (Для порівняння: 12,6% і 15,6% у 1901 році). Тобто зберігалась традиційна наступність священнослужительських кадрів.

Стосовно стажу священнослужителів, то у 1910 році, на відміну від початку століття, розрив між групами став дещо більшим. Так, зі стажем до 5 років парафіяльних ієреїв було 12,9%

від 5 до 10 років – 10,2%
від 10 до 20 років – 36,0%
від 20 до 30 років – 19,7%
від 30 до 40 років – 8,1%
від 40 до 50 років – 10,8%
від 50 і більше років – 2,7%.

На відміну від відповідних показників початку століття, у 1910 році священиків зі стажем від 10 до 20 років в Уманському повіті служило 36%. А ієреїв зі стажем 10-40 років було 63,8% від загальної кількості парафіяльних пастирів повіту. Як і на початку століття, абсолютну більшість парафій очолювали досвідчені священнослужителі. Їх освітній рівень унаочнимо так: 1,3% були випускниками академії, тобто мали вищу богословську освіту; 96,5% парафіяльних ієреїв повіту освіту здобули в Київській духовній семінарії і 1,3% мали освіту тільки духовного училища.

Окрім священиків, релігійні потреби православного населення Уманського повіту задовольняли ще й церковнослужителі. У 1910 році це були: 155 псаломників, 1 диякон, 2 паламарі та 39 просфорень. За віковими показниками, усіх псаломників, що служили в парафіях повіту, ми розділили на групи і у відсотковому відношенні представляємо кожну вікову групу. Псаломників у 20-30 річному віці було 21,7%

31-40 років – 27,6%
41-50 років – 21,0%
51-60 років – 11,8%
61-70 років – 15,1%
71 і більше років – 2,6%.

Як і серед священиків, більшість серед псаломників становили особи у 20-60-річному віці. Та якщо серед ієреїв питома вага цієї вікової категорії була більшою семидесяти, то серед псаломників аналогічний показник становив 82,1%. Це означало, що абсолютну більшість

псаломників становили особи найбільш працездатного віку. Співвідношення наймолодших (20-30-річних) і найстарших (60 і більше років) виглядало як 21,7% та 17,7%. Тобто і серед цієї категорії членів причту співвідношення між кількістю молодих і старих було на користь перших.

Такий показник як вислуга років штатних псаломників показав, що в більшості парафій повіту служили "молоді" (за стажем) псаломники. Так, псаломницького стажу до 5 років мали 14,4% причетників

5-10 років – 1,3%
10-20 років – 12,5%
20-30 років – 5,9%
30-40 років – 1,9%
40-50 років – 5,2%
більше 50 років – 1,9%.

Найчисельнішою у 1910 році була група тих псаломників, котрі мали стаж служіння на цих посадах до 5 років. Наступною за кількістю була група тих, що служили від 10 до 20 років. А третіми за чисельністю були ті, хто мав стажу від 20 до 30 років. Тих хто служив на псаломницьких місцях зверх 30-ти і до 50-ти років було 7,1% від загальної кількості псаломників повіту. А за 50 років псаломницького стажу мали 1,9%. А загалом співвідношення тих, хто мав 5-30 років псаломницького стажу і тих, чий стаж поміщався в межах 30-50 і більше років виглядало як 34,1% до 9%. Тобто навіть приблизні розрахунки показують, що тих, хто усе трудове життя виконував псаломницькі обов'язки було зовсім небагато. Спроба з'ясування освітнього рівня псаломників виявила більш строкату картину, ніж аналогічні підрахунки серед священиків. Найчисельнішою у 1910 році виявилася група тих псаломників, котрі закінчили духовні училища, або навчались і вибули з них. Серед псаломників повіту таких виявилось 28,2%. Друга за кількістю була група тих, котрі мали домашню освіту – 22,3%. Третіми були ті, хто обіймав псаломницькі посади, маючи освіту лише церковнопарафіяльних шкіл. Таких було 12,5%. Четвертими за чисельністю були випускники 2-класних училищ, їх налічувалось 9,8%. П'ятою за кількістю була група тих, хто закінчив Міністерські училища. З такою освітою в парафіях повіту служило 7,8% псаломників. А 1,9% псаломників повіту були випускники духовних семінарій. А ще серед псаломників Уманського повіту було двоє учителів церковнопарафіяльних шкіл, три випускники учительських шкіл, один учитель з 20-річним стажем, котрий закінчив фельдшерську школу і навіть один випускник ремісничого училища. Були й такі, що з різних причин перервали навчання в духовних навчальних закладах, священиками не стали і обіймали посади псаломників. Серед них: 4 особи, котрі закінчили тільки 1-й клас духовної семінарії, 4 особи з освітою 2-х класів семінарії, 2 особи вибули з 3-го класу семінарії, 1-із 4-го класу. А один псаломник мав освіту 2-х класів гімназії. Як показують наведені цифри, освіта у псаломників уманських парафій була різною, але чимало з них закінчили псаломницькі курси та мали здібності до псаломницької служби.

Окрім 155 псаломників, в парафіях Уманського повіту в 1910 році служило ще 42 особи штатних причетників. Один диякон в Уманському Соборі, який закінчив Міністерську школу і мав 10 років стажу. Із двох штатних паламарів, одного персоніфікувати не вдалося, а інший із домашньою освітою мав 53 роки стажу. Ще в парафіях служило 39 просфорень. В основному це були вдови священно- і церковнослужителів або дівиці із священицьких родин. Серед них була одна 20-річна, одна 30-річна, троє було 40-50 року, троє були у віці 50-60 років, п'ятеро мали 60-70 років і двоє – за 70 років від народження. Залишившись вдовами чи не вийшовши заміж і не маючи сім'ї, ці представниці духовного стану числилися штатними при парафіяльних храмах, отримували 16 руб. казенної платні і виконували обов'язки просфорень.

Ведучи мову про вікові показники, освітній рівень, стаж священно- і церковнослужителів Уманського повіту, варто звернути увагу на те, що окрім штатного духовенства, в парафіях числились і позаштатні служителі релігійного культу. Тобто

загальна кількість духовенства була значно більшою. До того ж, чисельність духовенства в повіті була майже сталою. Плинність кадрів, звичайно, мала місце, але загальноповітовий показник змінюваності священно- і церковнослужителів був невисоким. Ілюстрацією цьому можуть бути матеріали двох останніх ревізій населення (IX і X-ої), що проводились у 1850 і 1858 роках. У таблиці № 1 (див. Додатки) представлений персональний склад православного кліру 98-ми парафій Уманського повіту. І у 1850, і у 1858 роках духовенства у цих парафіях налічувалось 305 осіб. Та порівнюючи персональний склад парафіяльного кліру кожної із парафії, можна переконатися, що плинність кадрів була не дуже великою. Із 305 членів кліру за ревізійними списками 1850 року, на тих самих місцях у 1858 році залишилося 179 осіб, що становило 58,6%. Інші 126 осіб звільнили місця з різних причин: хто досягши віку вийшов за штат, хто помер, хто був переведений до іншого місця служби і т. д. Тобто в кадровому корпусі повітового духовенства відбувались закономірні процеси змінюваності та оновлення.

До загальної характеристики православного кліру Уманського повіту суттєвим доповненням буде інформація про його відзнаки та нагороди. У XIX – на початку XX ст. парафіяльному духовенству були доступні такі відзнаки і нагороди: подяка єпархіального керівництва (Архіпастирське благословіння); благословіння Святійшого Синоду; набедреник; скуфія; камилавка; наперсний Хрест; сан протоірея; ордени; палиця і найвища нагорода – кабінетний Хрест.[17] За взірцеву сумлінну службу духовенство отримувало нагороди від єпархіального начальства, від Св. Синоду і від імператора. Архіпастирське благословіння, набедреник та скуфію члени кліру отримували за рішенням єпархіального керівництва, котре затверджувалось Св. Синодом. Вищих нагород духовенство удостоювалось за рішенням Св. Синоду та імператора. Нагородження вищими нагородами приурочували, як правило, до дня Пасхи, чи до дня народження самодержавця всеросійського.

За офіційними повідомленнями Київської духовної консисторії, що друкувалися на шпальтах "Киевских Епархиальных Ведомостей", нами здійснені підрахунки кількості відзнак і нагород уманських священиків упродовж 1864-1917 років (див. таблицю № 2 в додатках) та складено алфавітний список парафіяльних священиків, котрі отримали нагороди в ці роки (див. таблицю № 3 в додатках). Лише за 53 роки 358 священиків Уманського повіту отримали 841 нагороду, зокрема: 98 Архіпастирських благословінь, 19 подяк і благословінь Св. Синоду, 220 набедреників, 177 скуфій, 162 камилавки, 97 наперсних Хрестів, 28 ієреїв були піднесені до гідності протоірея, 39 орденів і 1 палицю. У розрізі по роках, найбільше нагород уманські священики отримували у XX ст. Наприклад, у 1901 р. уманські ієреї отримали 26 нагород, у 1906 і 1914 роках – відповідно 34 і 31 нагороду, а у 1917 році священикам повіту було вручено аж 40 нагород. Найвищі нагороди – сан протоірея – отримали 28 найавторитетніших душпастирів повіту, серед яких четверо служили в міських церквах, троє – в містечкових, а двадцять один протоірей були сільськими священнослужителями. Із 39 орденоносців, Орден Св. Анни 3-го ступеня отримали 27 осіб, такий самий Орден 2-го ступеня – 5 осіб, Орден Св. Станіслава 3-го ступеня – 3 особи, такий самий орден 2-го ступеня – 2 особи і 2-є удостоїлись Ордену Св. Володимира 4-го ступеня. Отримання священиками і менших, і вищих нагород було свідченням їх високого професіоналізму, сумлінного виконання обов'язків і самовідданого служіння церкві.

Відзначення та нагородження парафіяльних ієреїв, як і інших членів причту, водночас являло собою і своєрідну форму заохочення до поліпшення праці, до самоудовконалення, до активізації парафіян щодо благоустрою храмів та церковнопарафіяльних шкіл тощо. Серед інших заходів активізації церковно-релігійного життя другої половини XIX ст. було створення, за розпорядженням єпархіального керівництва, церковнопарафіяльних попечительств. Одне із них 1866 року було створене в с. Текучій.[18] На прикладі його діяльності проілюструємо основні завдання та напрямки діяльності цих громадських організацій. Очолювали попечительства парафіяльні священики, а в заступники їм призначали або церковних старост, або авторитетних селян. Очільником текучанського попечительства був тамтешній ієрей Аполінарій Крижановський, а його заступником –

селянин Омельян Тютючешко. До складу попечительства входило 11 осіб (9 селян-власників і 2 однодвірці). Вони збиралися двічі на місяць і вирішували нагальні парафіяльні справи, як то: ремонт храму, виготовлення огорожі довкруж церкви і цвинтаря, поліпшення функціонування церковнопарафіяльної школи тощо. Попечительство мало власні кошти, які складалися із добровільних пожертвувань самих попечителів та внесків парафіян. Станом на 1 січня 1879 року у розпорядженні попечительства було 300 рублів. Сума не така вже й велика, особливо з огляду на те, що в селі тоді мешкало 2 217 православних парафіян.

До вагомих результатів діяльності текучанського церковнопарафіяльного попечительства можна віднести таке: утворення з учнів місцевої школи хору, на що було потрачено 100 рублів; виготовлення кіота для ікони Св. Миколая, котра чудом уціліла при пожежі; придбання священицького одягу, загальною вартістю 85 рублів; ремонт і фарбування церкви та дзвіниці, що коштувало 260 рублів. Окрім цього, з ініціативи попечительства і під його керівництвом, парафіяни обкопали ровом цвинтар та поставили довкруж дощану огорожу. Була відремонтована і обнесена огорожею і садиба священика, на що витрачено 67 руб. 85 коп. А дещо пізніше за кошти попечительства була влаштована нова садиба для священика та придбане житло для псаломника. Стараннями попечительства в селі була відкрита і фінансувалося церковнопарафіяльна школа, в якій у 1879 році навчалося 57 хлопчиків і 23 дівчинки. У звіті про діяльність попечительства підкреслене його намагання поліпшити повсякденне життя парафіян, а саме: викорінити п’янство, стримувати розпущеність, пригашувати побутові сварки і т. д. Із заходів, що мали поліпшити духовно-моральний стан парафіян, відмічається проведення 19 лютого щорічних громадських обідів-подяк “царю-батюшці” за “подаровану волю” (в роковини видання Маніфесту 19 лютого 1861 року про ліквідацію кріпацтва – авт. Т.К.).

Членів церковнопарафіяльного попечительства обирали на три роки. Щорічно перед сільською громадою вони складали звіти про свою діяльність та про зібрані і витрачені кошти. Попри, так би мовити, місцеву звітність, попечительства звітувались і перед столичним керівництвом. Кожного року звіти про підсумки роботи направлялись до Київського Свято-Володимирського братства.

Даних про кількість усіх церковнопарафіяльних попечительств Уманського повіту не виявлено, та все ж деякі відомості про їх функціонування є. Вдалося з’ясувати, що 27 лютого 1867 року Високопреосвященний Арсеній, Митрополит Київський і Галицький затвердив акти про відкриття таких попечительств:

№ з/п	Населенні пункти	К-ть членів попечительст-ва	Голова попечительства	Заступник голови (він же церковний староста)
1	Бабанка	14	св. Федір Прокопович	Андрій Однораль
2	Ботвинівка	9	св. Костянтин Ясирський	Климент Коренюк
3	Добра	10	св. Дмитрій Юшкевич	Пантелеймон Малаховський
4	Красноставка	14	св. Олександр Козицький	Мартирій Олійник
5	Обозівка (Ягубець)	14	св. Феодот Терлецький	Артемій Хлевнік
6	Притика	11	св. Іоанн Саббатовсткий	Дмитро Кучер
7	Синиця	12	св. Мойсей Панасевич	Онисифор Демченко
8	Сичівка	14	св. Василь Оппоков	Іов Гринчишин
9	Талалаївка	14	св. Симеон Радецький	Тимофій Баран
10	Христинівка	14	св. Євфимій Крижановський	Гнат Кошель

Поле діяльності названих церковнопарафіяльних попечительств включало піклування храмом, школою та духовністю парафіян. Діяли попечительства приблизно за однією схемою: збирали кошти, а потім витрачали їх на найпотрібніші справи. Способи накопичення коштів іноді відрізнялися. Це могли бути добровільні пожертвування та внески

попечителів, як у парафії с. Текучої. А в с. Нерубайці, відкрите в 1869 р. попечительство накопичувало кошти таким чином: кожен працюючий мешканець села щорічно сплачував 10 коп. серебром. Зібраними грішми розпоряджалось попечительство, а його голова – священик Віктор Ілляшевич представляв скурпульозно-детальні звіти про витрачені кошти.[19] Церковнопарафіяльне попечительство, що діяло з 1872 р. в с. Павлівці (голова – священик Трохим Горохолинський), на ремонт церкви та оновлення її інтер''ру в 1877-1879 роках витратило 11 130 руб. 18 коп., отриманих переважно від Київського церковно-будівельного фонду.[20] В цілому ж, безпомильно можна стверджувати, що діяльність церковнопарафіяльних попечительств сприяла пожвавленню церковно-релігійного життя, поліпшенню матеріального забезпечення церков та причтів, а також зміцненню колегіальності в церковно-сільських громадах. Щорічна звітність священиків – голів попечительств спонукала їх та інших членів причту до посилення відповідальності за стан вверіної парафії.

Пожвавлення церковно-релігійного життя в останній чверті XIX ст. виражалось і в посиленні інтересу духовенства до церковної історії. А цей інтерес, в свою чергу, урізноманітнював діяльність духовенства. Відтак не можна обійти увагою таку ділянку праці духовенства, як вивчення минулого і сучасного краю, а особливо подвижництво окремих священнослужителів у царині церковної археології, побуту, релігійної сфери життя народу. Особливо активізувалась така діяльність з появою в ці роки спеціальних інституцій церковної історії. В Київській єпархії в кінці 1872 року при Київській духовній Академії був відкритий Церковно-археологічний музей. Його завданням стало збирання і зберігання речових та писемних пам'яток церковної історії. Науковим осередком музею було церковно-археологічне товариство. Саме воно організувало обстеження, збір, опис і зберігання церковних старожитностей краю. Дійсним його членом від духовенства Уманського повіту був обраний св. с. Краснопілки Костянтин Підгурський.

Серед духовенства повіту він мав немало однодумців, які теж переймалися збереженням речових пам'яток церковної історії і регулярно поповнювали фонди Церковно-археологічного музею. Думається, що виглядатиме доречним цитування кількох звітів Церковно-археологічного товариства, де йдеться про передані до музею експонати з парафій Уманського повіту. Отож, у 1879 році від уманських священиків у музей поступили такі експонати: 1) від священика с. Нерубайки Віктора Ілляшевича – ставленна грамота Іова Переяславського за 1772 рік, рукописне доповнення до Требника і рукописний ірмолой XVIII ст., тріодь львівський 1717 року, Євангеліє друковане XVIII ст., три мідні образки і п'ять монет XVIII ст.; 2) від св. с. Краснопілки Костянтина Підгурського – чаша дароносиця, 2 плащаниці, мідний хрест, 20 дерев'яних та 6 полотняних образів, серед яких ікона Іоанна воїна в козацькому вбранні, 4 мідні образки, шиття від підризника, 2 шлюбні віночки, **27 старих книг і рукописів** (тут і далі виділено авт. Т.К.), 3 медалі і 194 монети; 3) від св. с. Маньківки Т. Дзбановського – три ікони, 2 шлюбні віночки і 10 монет; 4) від св. с. Вільшанки Никифора Хмелевського – почаївський літургіяніон 1755 року; 5) від св. с. Старих Бабанів Іоанна Леоновича – дві польські монети 1622 і 1623 років.[21] У звіті Церковно-археологічного товариства за 1881 рік значилось, що з Уманського повіту поступило: 1) від св. с. Берестівця І. Андрієвського – 2 шлюбних віночки, мідна тарілка з вірменським надписом і **зв'язка давніх документів;** 2) від св. с. Вільшанки Н. Хмелевського – рукописний псалтир і три монети; 3) від св. с. Дзензелівки В. Королькова – метрика і прибутково-видаткова церковна книга XVIII ст.; 4) від св. с. Попівки Л. Мілованова – хустка із жертвенника, кропило, дерев'яний хрест, мідна тарілочка, рукописний акафіст Іову Почаївському, друкований Требник і 20 монет; 5) від К. Підгурського – яйце від панікадила, камилавка, портрет митрполита Серапіона, **4 давні книги**, 7 старовинних монет і 4 руб. серебром для потреб товариства.[22]

У 1882 році Костянтин Підгурський передав до церковного музею при Академії такі речові пам'ятки: 2 зображення Спасителя на металевих листах та на полотні, **4 старі книги,** "обыскную книгу" початку XIX ст. та друкований Требник XVIII ст. З Михайлівської церкви

с. Подобної до музею поступили: олов'яний всеношник, 2 шлюбні віночки, мідна чаша, металева чарка для меду і 2 монети. Церковний причт с. Кочержинець подарував музею олов'яну гробницю з хрестом. Від текучанської церкви надійшов рукописний пролог XVII ст. та ірмологій XVIII ст. А церковний клір с. Притики збагатив музейну колекцію Євангелією віленського друку 1575 року.

У 1883 році від Краснопільської парафії Костянтин Підгурський передав музею три російські і польські книги, медаль 1861 року, мідну шведську монету Густава Адольфа і 5 руб. серебром. А в 1884 році від Уманського повіту надійшли такі речі цековного вжитку: 1) від св. с. Кищенець Р. Кисілевича – полотняний антимінс і зв'язка друкованих указів та маніфестів; 2) від св. с. Заячківки Д. Сікорського – рукописний нотний ірмологій XVII ст. та польські і пруські серебрені монети.[23] Подібний перелік можна було б продовжувати, проте наведених фактів достатньо для висновку про розгортання в останній чверті XIX ст. широкомасштабної збиральницької та дослідницької роботи. Парафіяльне духовенство активно включилося в процес збирання речових пам'яток церковної історії. Активізація такої роботи свідчила про зростаючий інтерес до історії церкви та про усвідомлення духовенством ролі церкви в суспільстві і своєї ролі як духовної еліти суспільства.

Повітовий загін православного духовенства являв собою надзвичайно впливову суспільну силу, хоч за чисельністю він не був надто великим. Структура населення Уманського повіту за даними 1913 року (див. таблицю № 4) унаочнює кількісні показники представників духовного та інших суспільних станів. За неповними даними, з 394 361 мешканця повіту осіб духовного стану було 1 899, що становило 0,48% від загальної кількості населення. Якщо ж не брати до уваги єврейське населення повіту, католиків та сектантів, так як на них православний клір впливу не мав, то відсоток духовенства серед православного населення повіту був дещо вищим – 0,56. Питома вага представників духовного стану була менше одного відсотка, та в даному випадку кількісні показники не є визначальними. У населених пунктах Уманського повіту існувало 147 парафій і саме православне парафіяльне духовенство, маючи освіту і доступ до знань, формувало суспільну думку та відповідало за морально-духовнинй стан православного населення.

Якісні характеристики повітового загону духовенства містять дані про персональний склад священиків Уманського повіту за 1913 рік (див. таблицю № 5). Представлені відомості про вік, походження, освіту, час прийняття священицького сану та період служби в даній парафії 148-ми ієреїв, котрі очолювали 147 парафій. Звичайні математичні підрахунки показують, що у найбільш благополучному 1913 році очільниками парафії були досвідчені і освітчені священнослужителі. За віковими категоріями їх можна поділити так:

20-30-річних ієреїв було 18;
31-40-річних – 36;
41-50-річних – 46;
51 і більше років – 43
(по 5-ти парафіях відомості відсутні)

Як видно, 46 парафіяльних священиків були найбільш працездатного віку. Старших 50-ти років налічувалось 43 особи, у віці 31-40 років було 36 ієреїв. А 18 парафій повіту очолювало 20-30-річне духовенство. Очевидною є перевага священнослужителів старшого віку, так як 40-річних і старших було 89 осіб, а 20-40-річних служило в повіті 54 особи. За освітнім рівнем священиків можна поділити так: випускником духовної Академії був 1 ієрей, випускниками духовної семінарії – 138, незакінчену семінарську освіту мали 4, з освітою духовного училища служило теж 2, Міністерську школу закінчив 1 священик, церковнопарафіяльну теж 1 і ще один мав лише домашню освіту. Тобто переважна більшість (138 осіб, що становило 93,2%) парафіяльних священиків здобула освіту в духовній семінарії. Дружини парафіяльних ієреїв у переважній більшості походили із сімей духовенства і теж мали освіту. Найчастіше це були випускниці духовних жіночих училищ, рідше – гімназій. Діти духовенства у абсолютній більшості теж здобували освіту (духовну чи світську). І виходило так, що освітчена сім'я парафіяльного священика найтісніше

спілкувалася з мирянами, а це був переважно простий люд, була взірцем, порадником, духовником і т. д. А відтак аргументовано виглядає теза про провідну роль духовенства в духовному розвитку православного населення краю.

Підсумовуючи все вищевикладене, варто підкреслити, що Уманський повіт виділявся з-поміж інших своєю велилчиною, кількістю православних церков, а відтак і чисельністю духовенства. Церковно-адміністративна організація на території повіту впродовж XIX – початку XX ст. зазнавала змін, тобто поділ на благочинницькі округи та їх кількість змінювались, але кількість парафій залишалась практично незмінною. Уманське парафіяльне духовенство являло собою високоосвітчених пастирів, які взірцево виконували свою місію. Підтвердженням тому високі нагороди священнослужителів, відзнаки єпархіального керівництва та відвідини повіту високопосадовцями Київської єпархії, в ході яких схвалювалася діяльність кращих церковних причтів, показувалися результати функціонування церковнопарафіяльних шкіл, церковних хорів тощо.

Розділ І

2. Матеріальне становище православного кліру Уманщини

З незапам'ятних часів духовенство мало de facto право використовувати оброблювані парафіянами землі, а дещо пізніше це право набуло статусу de gure, так як 20 липня 1842 року було скріплене монаршою волею положення про використання священиками праці своїх парафіян. В тому ж році сільському духовенству Київської єпархії була призначена постійна зарплатня. Та незрівнянно більше на матеріальне становище православного духовенства вплинули ліберальні перетворення другої половини XIX ст. Саме тоді були чітко задекларовані посади духовної служби, відповідно до яких визначались і доходи духовенства. Положення "О личных гражданских правах и преимуществах духовенства по службе"[1] визначало такі місця духовної служби: настоятель кафедрального собору, настоятель парафіяльної церкви губернського міста, настоятель повітового собору, священик повітового собору, настоятель сільської церкви парафії 1-7 класів і священик домової, тюремної, цвинтарної церков. Адміністративними і судовими посадами духовної служби були такі: член консисторії, благочинний церков губернського центру, депутат представницьких місць, благочинний сільських церков, помічник благочинного і наглядач за церковнопарафіяльними школами. Духовенство, котре обіймало названі посади і виконувало відповідні обов'язки отримувало чітко визначену казенну платню.

Загальний прибуток білого духовенства складався із казенної платні, певної частини "кружечного" збору, доходів від використання орних та сінокосних земель та власного нерухомого майна. Казенне утримання парафіяльних священиків призначалося в залежності від класу парафії і відповідно становило: для парафії 1-го класу 508 руб. серебром, для 2-го класу – 478 руб., для 3-го класу – 272 руб., для 4-го класу – 222 руб., для 5-го класу – 202 руб., для 6-го класу – 136 руб і для 7-го класу – 116 руб. серебром.[2] Казенне фінансування сільських причтів Уманського повіту в середньому обходилось в 300-400 руб. серебром. За даними 1871 року на річне утримання 124 сільських причтів повіту було виділено 43 281 руб. 80 коп. серебром.[3]

Окрім казенної платні, існували ще й інші джерела утримання парафіяльних причтів.

Справі врегулювання та уніфікації доходів духовенства слугував указ Св. Синоду від 24 березня 1873 року "О местных средствах содержания духовенства и разделе их между членами причтов", що доповнювався тридцять одним параграфом спеціальних правил.[4] Було чітко визначено, що місцеві джерела утримання парафіяльного духовенства складають: 1) добровільні пожертвування парафіян; 2) церковна земля або грошова компенсація при її відсутності; 3) відсотки від церковного капіталу; 4) прибутки з церковних оброчних статей. Параграф 14-й прийнятих правил пояснював способи розподілу місцевих коштів між членами причту. Наприклад, члени соборного причту отримані прибутки мали розподіляти так: настоятель отримує 3 частини, його помічник – 2 частини, псаломник – 1 частину. Єпархіальне керівництво збирало відомості про надходження коштів з місцевих джерел. Іноді узагальнені дані про місцеві джерела утримання причтів друкувала єпархіальна преса. Так, у 1901 році в "Киевских Епархиальных Ведомостях" була надрукована "Ведомость о количестве кошелькового и кружечного сборов и чистой свечной прибыли, поступивших по церквям Киевской епархии в течении пятилетия, с 1895 по 1899 год...", в якій зазначалося, що за п'ять років в церкви Уманського повіту поступило 151 343 руб. 40 коп. серебром. Ці кошти були у розпорядженні місцевого духовенства і розподілялись повітовим керівництвом. Так, у 1895 році із зібраних по церквах коштів 92 особи духовного стану отримали матеріальну допомогу на загальну суму 1 189 руб. 43 копійки. Зокрема, по Уманському благочинню 23 особи отримали 206 руб. 4 коп., по Торговицькому благочинню 16 осіб отримали 254 руб. 39 коп., по Тальнівському благочинню 22 особи отримали 288 руб., по Маньківському – 14 осіб отримали 220 руб. і по Буківському – 17 осіб отримали 221 руб.[5] Матеріальна допомога (разова) виплачувалась і нововисвяченим священикам, але

кошти на неї виділяло господарське управління Св. Синоду. Сума цієї допомоги була чітко визначена і складала 30 рублів.

Указ Св. Синоду про місцеві кошти утримання причтів від 24 березня 1873 року в наступні роки уточнювався і доповнювався. Додаткові правила були прийняті 19 лютого 1885 року, які в основному повторювали положення синодального указу, але містили багато нових уточнень і роз'яснень. Наприклад, "кружечные" доходи за уточненими правилами мали розподілятись так: для 2-членного причту – священик отримує 75 коп., а псаломник 25 копійок з кожного рубля; для 3-членного причту – священик отримує 50 коп., диякон – $33^{1}/_{3}$ коп., псаломник – $16^{2}/_{3}$ копійки з кожного рубля отриманого прибутку; для 5-членного причту – кожен із двох священиків отримує 60 коп. з рубля, диякон – 20 коп. з кожної "кружки" і кожен псаломник – по 20 коп. з кожної "кружки". Та не дивлячись на чітко прописані норми розподілу місцевих коштів між членами причту, не поодинокими були непорозуміння з приводу цього. Наприклад, у 1887 році настоятель Уманського Собору Іоанн Зелінський надіслав рапорт до Київської духовної консисторії, в якому звинувачував 2-го священика Серединського за те, що останній непогоджувався з існуючим порядком розподілу місцевих прибутків. Настоятель Собору пояснював, що серед соборного причту прибутки розподіляються відповідно до отримуваної заробітної платні. Тобто, якщо настоятель отримує 500 руб., то йому з прибутку виділяється 5 руб., священик отримує 400 руб., то йому належить отримати 4 руб., диякон – 180 руб. і відповідно – 1 р. 80 коп. з прибутку, дячок – 100 руб. і йому 1 руб. з прибутку, паламар – 70 руб. і йому 70 коп. з прибутку. Такий принцип розподілу прибутку серед соборного причту існував здавна і всіх членів причту до приходу св. Митрофана Серединського він влаштовував. Благочинний 1-го округу св. Василій Куницький конфліктну ситуацію намагався врегулювати посиланням на синодальні правила розподілу місцевих коштів, проте непорозуміння серед причту вирішувало аж єпархіальне начальство.[6]

Окрім казенної платні, місцевих доходів, грошової допомоги, духовенство отримувало ще й пенсії. Вони призначалися як священно- і церковнослужителям по досягненні певного віку, так і вдовам, котрі втратили годувальника. Так, у 1885 році бездітні вдови священиків Олександра Єльчукова (вдова протоірея), Марія Антепович та Параскева Ляховецька пенсії отримували по 65 руб. на рік, а Фекла Колежинська -–60 руб. на рік. Священик Стефан Маційович отримував тоді ж 130 руб. на рік, а пенсія диякона Миколая Ніколаєвича становила 65 руб. на рік.[7] На початку XX ст. був затверджений новий Статут про пенсії і одноразові допомоги священнослужителям та псаломникам єпархіального відомства,[8] який чітко визначав пенсійний вік та розміри пенсій за різними посадовими окладами. За новим порядком призначення пенсій передбачалося, що священики і псаломники, які прослужили від 20 до 30 років при звільненні від служби отримують $^{1}/_{3}$ посадового окладу, зі стажем 30-35 років – $^{2}/_{3}$ окладу, а зверх 35 років – повний оклад. У грошовому виразі пенсії були такими: настоятель кафедрального собору отримував 500 руб. в рік, штатний протоірей – 400 руб., позаштатні протоіреї і священики міських та сільських церков – 300 руб., а штатні диякони міських та сільських церков отримували по 200 руб. на рік.

Казенні кошти на утримання духовенства (заробітна платня, допомоги, пенсія) та місцеві (плата за треби, добровільні пожертвування парафіян) часто доповнювались матеріальною підтримкою вотчинників парафій чи фундаторів церков, а іноді і всієї сільської общини чи заможних її членів. Та все ж основним джерелом матеріального благополуччя членів причту були прибутки від землі. Саме наділення причту землею було суттєвою підтримкою для його безбідного існування. Тим більше, що проблем із виділенням землі для причту практично не було. Пояснювалось це тим, що нехватки землі ніколи не відчувалося, навпаки, бракувало робочих рук для її обробітку. І уряд прагнув замінити грошові та хлібні пожертвування саме земельними наділами. Сільські і міські общини часто жалілися на наявність пустих земель, за які їм доводилось сплачувати податки і виконувати повинності. Тому їм було вигідніше відводити землі для церковних причтів, ніж платити податки

припасами, а тим паче грішми. З тієї ж причини наділення причтів землею було вигіднішим і для поміщиків. Нагадаємо, що з приєднанням Правобережної України до Росії становище православного духовенства змінилося. Православний клір отримав усі політичні права і опинився серед привілейованої верхівки тогочасного суспільства. Російська влада забезпечує як правове становище духовенства, так і піклується його матеріальним забезпеченням. Православним церквам, що не мали земельної власності, земельні наділи виділялись із поміщицького землеволодіння за вотчинними грамотами.[9] Наділення православного духовенства землею згідно затвердженої в Росії в 1765 р. пропорції здійснювалось на Правобережжі з 1797 року. А указами від 18 грудня 1797 р. та 6 липня 1800 р. фактично заборонялося змінювати наділи, що перетворювало їх на постійні.[10]

Закони початку XIX ст. змінили статус церковних земель приєднаних до Росії територій. За існуючим російським законодавством вони стали власністю церкви, а не власністю священиків як це було раніше. Спадковість церковного землеволодіння викорінювалась і отримання священицького місця означало отримання права тимчасового користування земельними угіддями до виходу за штат. Як поодинокі виключення відомі випадки, коли після виходу за штат дозволялось користування церковними землями. Як от, 4 червня 1802 року священик с. Ризини Василь Березовський надіслав прохання Митрополиту Київському і Галицькому Гавриїлу, в якому зазначав, що прослужив в ризинській парафії 30 років, за цей час обзавівся чималим господарством і після виходу за штат хотів би користуватися половиною прибутку з церковної землі. Невідомо яким би було рішення Митрополита щодо такого прохання, якби не біда, що спіткала парафію с. Ризини. Новий парафіяльний священик Олексій Новицький був звинувачений мирянами в пожежі церкви, так як відіслав паламаря з плугом в поле, а паламарські обов'язки доручив хлопчику, який після служби залишив у паламарській вогонь. Замикаючи церкву, Новицький цього не побачив і в результаті пожежі церква згоріла дотла. Колишній священик Василь Березовський пожертвував на будівництво нової церкви 330 мідних рублів і окрім того, парафіяни надіслали Митрополиту листа з проханням задовольнити прохання бувшого настоятеля церкви. Тому, як виключення, резолюція Митрополита була такою: священику В. Березовському залишитися в ризинській парафії і користуватися третьою частиною церковної землі.[11]

Законодавче закріплення нового статусу церковних земель знайшло відображення і в пропозиції Синоду, що при погодженні з Сенатом була затверджена 31 серпня 1804 року. Нею заборонялося передавати церковну землю особам світського звання. Дозволялося лише міняти церковні землі після погодження з духовним керівництвом, якщо в тому була нагальна необхідність, з наступним затвердженням їх за церквами в довічне володіння. Остаточно це було затверджено 17 листопада 1810 року, а судові рішення, стосовно передачі церковної землі у приватне володіння розглядалися в Сенаті як справи про державне майно. Отож, церковні землі, перебуваючи у власності церков, стали власністю російського самодержавства.

Щодо величини земельних наділів православних причтів, то традиційною була пропорція 33 дес. Однак це було досить мало і уряд зобов'язував сільські громади, по можливості, виділяти для церков ще по 3 десятини. Але й це в повній мірі не вирішувало проблему забезпечення православного кліру і в червні 1805 року спеціальним указом духовенству було дозволено купувати населені маєтки, щоправда при особливому рішенні на кожен випадок. З січня 1819 року це право поширювалось крім монастирів та архієрейських кафедр і на церкви. Враховуючи це, а також те, що указами 1808, 1811 і 1821 рр. церковні землі Правобережної України отримали пільги в землекористуванні, православна церква дещо закріпила і розширила свою земельну власність.

Розширення церковного землеволодіння не залишило байдужими поміщиків, а особливо землевласників поляків. Вони під різними приводами захоплювали церковні землі та інші угіддя. В 1811 році протоірей с. Христинівки Данило Новицький поскаржився до суду на поміщика Стахурського, що той намагався привласнити з церковного

землеволодіння частину земель “на 20 днів орної землі і на 40 косарів сінокосу;[12] в 1814 році подібну скаргу надіслав до суду священик с. Гродзеве Іоанн Соравський на посесора Корманського;[13] в 1827 році священик с. Коржової Павло Ясинський та диякон Василь Юницький шукали покарання за захоплення церковних земель управителем помістя Рафаловичем-Залютинським.[14]

Таку ж кривду вчинив церковному причту с. Яроватки в 1829 році поміщик Селярентковський, за що парафіяльний священик Роман Чеважевський звернувся до суду.[15] Прагнув розширити свої земельні володіння за рахунок захоплених церковних земель і поміщик с. Заячківки Гуляницький. на що жалівся в 1832 році священик Іоанн Волянський.[16] А в 1842 р. священик с. Текучої Йосип Комарницький рапортом в Уманське Духовне правління скаржився, що ерекцію 1763 року граф Потоцький надав парафіяльній церкві 2 372 кв. сажні землі, якою і користувався причт до 1842 року, а коли 13 червня того ж року він вислав в поле косарів то їх вигнав арендатор с. Ропотухи майор Г. Терпицький, із землями якого межує церковний сінокіс, вмотивовуючи це тим, що ці угіддя належать йому.[17]

Розгляд подібних скарг часто затягувався і судова тяганина тривала роками. Як приклад можна навести розгляд справи про утвердження в правах на володіння землею церкви села Коржової. Суть конфлікту полягала в тому, що від церковного землеволодіння до грунтів сусіднього села Сушківки була відчислена одна зміна орної землі, а церковний хутір переданий с. Коржовий Кут. З 1821 року церковним хутором користувався поміщик Етлінгер, а з 1839 р. начальство військового поселення привласнило сінокісні угіддя церкви. І от 30 червня 1844 року Київська Палата цивільного суду розглянула скаргу причту с. Коржової і винесла таке рішення: всі церковні землі і угіддя с. Коржової назавжди залишити у володінні священно- і церковнослужителів даної церкви; за некористування з 1821 року церковним хутором і розібрану поміщиком Етлінгером хату стягнути з нього чи його помістя понесені втрати; відшкодувати вартість захопленого начальством військового поселення сіна з церковного сінокосу – 90 коп. за 1839 рік і за всі наступні роки; за вирубаний поміщиком Рафаловичем будівельний ліс відшкодувати за рахунок нового власника с. Коржової поміщика Етлінгера. Це судове рішення було затверджене спеціальним указом Сенату за № 1 795 від 9 липня 1859 року.[18] Як свідчать архівні документи дана судова справа тяглася більше 30 років і вирішення її на користь коржівського причту швидше зумовлене новою політичною ситуацією, а ніж справедливістю суду.

Загальний процес збільшення церковного землеволодіння та , в цілому, забезпечення православного духовенства йшов досить повільно. Хоч указом 20 липня 1842 року поміщики Південно-Західних губерній зобов’язувались забезпечувати православний клір житловими приміщеннями та в допомогу парафіяльним причтам виділяти “120 днів піших і 70 тяглих”, але часто-густо розпорядження не виконувалось. Як от в м. Дубовому поміщик Перетяткевич (володів половиною цього населеного пункту, а іншою половиною володіла донька померлого брата Кароліна Августина – авт.) в 1843 році відзвітувався документом, в якому значилось, що церковний причт має два будинки. Та насправді їх не було, на поміщика була подана скарга. а священно- і церковнослужителі потерпали через відсутність житла. Священик Василь Юшкевич дописуючи до “Киевских Епархиальных Ведомостей” про ставлення дубівського поміщика Перетяткевича до церковного причту, наводить і такий факт: щоб випросити у поміщика с. Вільшанки Карла Метелицького дозвіл на побудову помешкання, парафіяльний священик Григорій Кансевич часто стояв у передпокої поміщика босим, бо тільки так можна було випросити аудієнцію. А взагалі, за словами о. Василя Юшкевича, “поміщики польського походження не виконували приписів начальства, а розпорядження губернського комітету щодо забезпечення духовенства вважали для себе не обов’язковими, з презирством відносились до місцевих адміністративних органів, а до парафіяльного духовенства були байдужими.”[19]

Окрім того, що поміщики захоплювали церковні землі, обмеження церковного землеволодіння відбувалося і в ході передачі конфіскованих маєтностей графа Потоцького у відомство військових поселень Київської і Подільської губерній. Як видно зі справи

священика с. Помийника (нині Вікторівка) Симеона Голятовського, причт тамтешньої церкви з давніх часів до конфіскації помістя Потоцького у користуванні мав присадибної землі 2 дес., орного поля в трьох змінах 39 десятин, сінокосної землі з ліском 40 десятин, всього ж – 81 десятина і декілька сажень. Після конфіскації помістя у відомство військового поселення церковному причту було залишено тільки 33 десятини землі.[20] Зрозуміло, що після ліквідації військових поселень, церковний причт склав прохання про повернення землеволодіння. В 1865 р. була розпочата справа священика с. Бабанки о. Прокоповича про повернення церковних земель, котрі були відмежовані військовому поселенню.[21] Тоді ж велася ще одна подібна справа, розпочата на прохання священика с. Цеберманівки (нині Іванівка) о. Чеважевського.

А упродовж 1868-1869 років Уманський повітовий суд розглянув справу по звинуваченню начальника 1-го округу військового поселення в захопленні землі і садів у д'яків с. Романівки Ніколаєвичів.[22]

Захоплені насильно і відмежовані церковні землі частково поверталися у власність православних причтів, але і це в повній мірі не вирішувало проблему забезпечення парафіяльного духовенства. Для поліпшення матеріального забезпечення православного духовенства, церковне керівництво пропонувало дозволити духовенству орендувати маєтки і окремі господарства. Така практика на Уманщині не набула значного поширення, та все ж окремі священнослужителі скористалися наданим дозволом. Наприклад, священик с. Псярівки (нині Ятранівка) Андрій Каковський орендував т. зв. Псярівсько-Гайдамацьку ділянку землі в 339 дес. 760 сажень, річна плата за яку становила 556 руб. 48 коп. Та 4 жовтня 1868 року цю землю купив дійсний статський радник, директор Уманського училища садоводства Микола Іванович Анєнков.[23]

Одним із засобів покращення матеріального становища православного духовенства було придбання землі у приватну власність. Як от, 7 березня 1872 року поміщик Уманського повіту села Орадівки Франц Карлович Запольський продав у вічне і спадкове користування парафіяльному священику с. Легедзиної Іоанну Моссаковському ділянку землі зі свого помістя Орадівки у 19 дес. 468 сажень. З них: орної було 11 дес. 1 374 саж., садибної – 1 350 саж., місце для будівництва вітряка – 144 саж. На цю покупку священик витратив 584 руб. 57 коп. серебром.[24] За існуючим законодавством земельні, лісові та інші угіддя, надані урядом церквам і церковним причтам звільнялись від поземельного збору на місцеві земські повинності. А приватні земельні володіння церковного причту обкладалися традиційними зборами. Та це не було перешкодою в розширенні приватновласницького землеволодіння православного кліру.

Всі церковні землі поділялись на три категорії: 1) землі, що в повному розумінні належали церквам і становили оборочну статтю для них; 2) землі, хоч і пожертвувані церквам, але доходи від їх використання поступали не церквам, а причту; 3) землі церковних причтів (присадибні і польові). Кількість церковної землі була різною, як і традиції наділення земельними угіддями різнилися в різних єпархіях в залежності від місцевих умов. Але спільним критерієм у визначенні величини земельної ділянки були тих же 33 десятини. Упродовж першої половини XIX ст. ця пропорція у визначенні земельного наділу церков у більшій чи меншій мірі витримувалась. Та в пореформені роки в церковному землекористуванні з'явились нові явища. Указом № 44, від 15 жовтня 1869 року Св. Синод узаконював відхід від традиційної пропорції при наділі церков землею і значно лібералізував процес формування церковного землеволодіння. Тепер мало вважатися узаконеною пропорцією не 33 дес., на чому наполягали місцеві земські органи, а 99 дес. і якщо такий розмір може бути зменшений до 66 дес. чи 49 дес., то лише з необхідності, у випадку нехватки земель в даній місцевості. При виділенні церковних земель враховувалась кількість мешканців населених пунктів, а також рівень їх заможності, особиста приязнь до церкви і причту місцевого землевласника. Чи не визначальною в цьому процесі стала щедрість пожертвувачів. А в разі відсутності доброї волі поміщиків, вони примусово зобов'язувались виділити для утримання церковного причту 33 десятини землі.

В Уманському повіті православні церкви і їх причти були в цілому добре забезпечені землею. За даними на 1858 рік церковне землеволодіння в повіті складали:

243 дес. 2 368 саж. присадибних земель;
4 412 дес. 2 355 саж. орних земель;
1 161 дес. 1 186 саж. сінокосних угідь;
48 дес. 2 310 саж. непридатних земель;
1 455 саж. лісу.

В цілому це трохи більше 5 868 дес. землі, що становило 1,45% від усіх земельних угідь повіту. В цю кількість не ввійшли приватні землеволодіння православного кліру, бо їх величину та загальну кількість поки-що з'ясувати не вдалося. Земельні наділи парафіяльних церков були як правило більші 33 десятин. У 60-х роках XIX ст., за даними Л. Похилевича, який наводить величину земельного наділу 106 з 146 церков Уманщини, церковне землеволодіння було таким:

29 дес. землі мала 1 церква;
33 дес. землі мали 7 церков;
34-40 дес. землі мали 47 церков;
41-50 дес. землі мали 19 церков;
51-60 дес. землі мали 11 церков;
61-70 дес. землі мали 8 церков;
71-80 дес. землі мали 5 церков;
81-90 дес. землі мали 3 церкви;
91-100 дес. землі мали 2 церкви.

А 3 церкви мали у користуванні більш як по 100 дес. землі. Це такі, як: Покровська церква с. Нової Греблі – 114 дес., Троїцька церква с. Хижні – 118 дес. і Покровська церква с. Погорілої – 114 дес. землі.[25]

Як видно, переважна більшість церков володіла земельними угіддями від 34 до 60 десятин, тільки 7 церков мали у користуванні 33 дес., а понад 20 церков були наділені значно більшими земельними ділянками. Однак ці підрахунки не є повними, так як у Л. Похилевича відсутні відомості про величину церковного землеволодіння 40 парафій Уманського повіту.

Більш загальне уявлення про церковні землі Уманщини дають зведені дані статистичного обстеження земельної власності, здійсненого центральними державними органами в 1877-1878 рр.[26]

Усього церковної землі тоді в повіті було 6 630 дес., з яких 5 167 дес. були орними. Стосовно приватного землеволодіння церковного притчу, то офіційна статистика назвала 11 власників, що володіли 43-ма десятинами землі. За наступне десятиліття, до 1887 року, загальна кількість церковної землі в повіті дещо зменшилась і становила 6 400 дес.[27] Однак дані центральної та місцевої статистики дещо різнилися, так як на 1888 рік церковної землі в Уманському повіті числилось 6 005 дес.[28] Отож, за даними трьох названих джерел у 1878-1888 роках церковні землі Уманського повіту становили зверх 6 000 десятин. Відносно невеликі розбіжності в трьох названих величинах (6 630, 6 400 і 6 005), думається, можна пояснити відсутністю вказівки про те, чи рахувалась вся церковна земля в повіті, чи тільки землі православних церков. В цілому ж, зауважимо, що 1,5% земель Уманського повіту складали церковні землі.

Приблизно таким церковне землеволодіння зберігалось до кінця XIX ст. А за даними 1904 року в Уманському повіті церковних земель було 6 170 дес.,[29] що втім так само становило трохи більше 1,5% від загальної кількості. Однак в перше десятиліття XX ст. навколо церковного землеволодіння розпалювались неабиякі пристрасті. Революційні події 1905-1907 років, що загострили аграрну проблему, не могли не відобразитись у ставленні до церковних земель. Та суспільні настрої щодо реформування церковного землеволодіння не були підтримані урядом і церковна власність лишалась недоторканою. Її збереження гарантувалось державними законами і волею благодійників, які заповідали церквам земельні наділи. Російський самодержець підтвердив недоторканість церковних земель в Маніфесті 3-

го листопада 1905 року. Після придушення революційної хвилі, урядом була підтверджена позиція щодо збереження церковного землеволодіння, а на шпальтах офіційних церковних видань публікувались статті, заголовки яких вже самі собою давали відповідь на питання про церковні землі. У 1908 році "Киевские Епархиальные Ведомости" опублікували дві статті свящ. С. Боряковського: "Церковные земли и их неприкосновенность" (№ 21) і "О праве пользования церковными землями и другими угодьями" (№ 49),[30] в яких окреслювалось законодавче підгрунтя церковного землеволодіння.

Політична криза 1917 року і нове піднесення революційної активності мас знову актуалізували питання про церковні землі. Випадки самовільного захоплення земельних угідь церковного причту чи спроби поділу церковних доходів спричиняли скарги священиків. Тому Київська духовна консисторія дала таке пояснення виходу з подібних ситуацій: всі церковні землі знаходяться у безпосередньому розпорядженні церковного кліру. Право здійснення розподілу доходів з церковних земель при зміні членів причту, а також право розгляду сварок серед них, що виникають в процесі користування рухомим і нерухомим майном, належить виключно духовному начальству. В разі порушення церковної власності, священикам рекомендувалось звертатись до світських властей з проханням про захист прав.[31]

Отже, упродовж XIX ст. церковне землеволодіння, як і загалом проблеми матеріального забезпечення православного кліру, перебувало під захистом російського самодержавства. Як видно із конкретних прикладів землекористування духовенства Уманського повіту, спроби переділу чи захоплення церковних земель розглядалися у судовому порядку і вироки судів оберігали права духовенства. Формулючи загальний висновок потрібно констатувати, що православний клір Уманського повіту був у достатній мірі забезпечений земельними угіддями, що врешті створювало його стабільний економічний стан. А ось дослідження питання питомої ваги прибутку від використання землі у загальній структурі доходів православного духовенства є перспективним як, врешті, і з'ясування величини усього сукупного прибутку, що ілюструватиме матеріальне становище православного кліру.

Розділ І

3. Освіта дітей православного духовенства та парафіян Уманського повіту

В давнину священика обирала громада. Та з часом залежність від громади перестала влаштовувати вище церковне керівництво і воно саме почало турбуватися про підготовку нових кадрів. В старину, за відсутності церковних шкіл, найпершими кандидатами на заміщення посад священно- і церковнослужителів були діти духовенства. Саме вони навіть за відсутності духовної освіти були ближчими до заняття церковних посад, а ніж інші претенденти від громади. Адже вони змалечку разом з батьками брали участь у церковному богослужінні, знали порядок служби та інші церковні канони. Тому вже в XVI-XVII ст. у Російській державі набуває значного поширення спадковість духовного звання. Особливістю Південно-Західного краю, приєднаного пізніше до Росії, були сильні приходські общини і тому духовне звання тут було доступне усім, а вибори парафіяльного священика проіснували до кінця XVIII ст. Ставши у 1770 році Митрополитом Київським і Галицьким, Гавриїл (Кременецький) першим почав заводити на українських землях російські порядки в сфері церковного життя. Вибори членів причту поступово втрачали своє значення і все міцніше утверджувалась спадковість духовного звання. Духовні школи, через які світським дітям була єдина можливість потрапити у середовище духовенства, стали поступово замикатися і перетворилися у станові.

Священнослужителів і найдостойніших із церковнослужителів та дітей духовенства церковна влада старалась не відпускати з духовного стану і в цьому їй сприяв уряд, а чимало людей і не хотіли виходити з нього так як не могли знайти інших засобів до існування. Дітей духовенства церковна влада прагнула або охопити навчанням, або відразу призначити членами церковних причтів. У відомості Уманського Духовного правління, підготовленій на основі наказу Київської духовної консисторії від 30 січня 1815 року, записані 18 священно- і церковнослужительських дітей, котрі досягли повноліття і не навчаються, а тому їх призначено членами причтів. Частину з них призначено на паламарські місця, а іншу частину – на дячківські.[1] Ще один подібний документ, складений за матеріалами ревізії 1811 року і клірових відомостей 1814 року, містить 17 прізвищ дітей духовенства, які не навчалися і на вимогу єпархіального начальства були призначені причетниками уманських церков.[2] П'ятнадцятеро з них мали обійняти паламарські посади, причому не в тих парафіях, де служили їх батьки. Отже, навіть ті діти, що не навчалися, поповнювали ряди церковного причту. А якщо врахувати, що сім'ї духовенства, як правило, були багатодітними, то з часом у духовному відомстві скупчувалося багато зайвих людей, які іноді роками чекали вакансій. Ними тяготіла і духовна влада, і уряд. Тому уряд почав здійснювати різні заходи для зменшення чисельності духовного стану. Це було запровадження штатів духовенства, якими стали визначатися рамки духовного стану, а також час від часу з'являлися розпорядження про набори "лишніх" членів духовного стану в подушний оклад і військову службу. Але остаточно станова замкнутість духовенства була поламана лише в другій половині XIX ст.

26 травня 1869 року було видане імператорське повеління і розпорядження Св. Синоду "Про відкриття дітям православного духовенства шляхів до забезпечення свого існування на всіх поприщах громадянської діяльності." Серед мотивів його видання відзначалося те, що тільки піклуючись благом православної церкви в Півд.-Західному краї, благом православного духовенства і справою руської народності в цій частині імперії, державна і церковна влада прийняла таке рішення. Його здійснення позбавить духовенство від надмірного тягара утримання великих сімейств православних причетників, а особливо важливим буде поповнення російського елемента в школі, в державній службі і суспільстві Півд.-Західного краю. Саме процес обрусіння мала на увазі влада готуючи назване розпорядження.

З цього часу діти священнослужителів, що не пішли у священики, зрівнювались у правах з дітьми персональних дворян, а діти церковних причетників (дьячків, паламарів і

псаломників), що не прагнули духовного поприща, наділялися правами персональних почесних громадян. Діти ж інших церковнослужителів, досягши повноліття, зобов'язані були приписатися до міської чи сільської громади, причому, за ними особисто зберігалося належне їм, як особам духовного стану, право звільнення від податей і рекрутської повинності.

В річищі даного нововведення було і Височайше повеління та розпорядження Св. Синоду 1873 року "Про видачу дітям священнослужителів і церковних причетників свідоцтв про належність їх до почесного громадянства, з місць служіння їх батьків." Дітям священно- і церковнослужителів, що не йшли на духовну службу надавалось право на спадкове чи персональне почесне громадянство, яке підтверджувалось особливими свідоцтвами на гербовому папері ціною в 1 руб. Так була розірвана замкнутість духовного стану і діти духовенства, що не прагнули духовної служби, отримували нові суспільні права, а разом з ними і можливість здійснення кар'єри на військовій, державній, дипломатичній чи інших службах. Їм відкривались двері до світських навчальних закладів і вони могли поповнювати інші суспільні стани та класи. Ті ж з дітей духовенства, хто прагнув реалізувати себе на духовно-церковному поприщі мали здобути спеціальну духовну освіту. Її послідовні ланки були такими: духовне училище ⟶ духовна семінарія ⟶ духовна академія.

Існуюча система духовної освіти слугувала підготовці кадрів священнослужителів, а відтак до навчальних закладів приймалися лише хлопці. Доньки ж священно- і церковнослужителів могли здобути освіту або в світських навчальних закладах (гімназіях чи приватних жіночих училищах), або в Київському училищі дівиць духовного звання. Це училище являло собою елітний навчальний заклад, що перебував під патронатом губернаторської сім'ї чи інших високотитулованих осіб. І хоч в принятому 20 вересня 1868 року "Статуті Єпархіального Жіночого Училища"[3] відмічалось, що це навчально-виховний заклад для здобуття освіти не тільки доньками православного духовенства, а що в ньому за плату можуть навчатися і представниці інших станів, все ж станова належність його учениць була практично однорідною. 16 розділів і 111 параграфів Статуту регламентували весь навчально-виховний процес, окреслювали коло прав та обов'язків учениць, навчально-виховного персоналу та керівництва училища. Нема потреби детально зупинятися на історії та умовах функціонування цього навчального закладу, проте з деякою інформацією варто познайомитись так як освіту в ньому здобували і доньки уманського духовенства.

Київське училище для дівиць духовного звання було відкрите 1861 року. Першою почесною попечительницею училища була дружина генерал-ад'ютанта Віра Іванівна Аннєнкова, а після її від'їзду з Києва – дружина Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора Любов Іванівна Безак. Розпорядником в училищі був протоірей Петро Лебединцев. Навчання тривало 6 років. До 1866 року, тобто до першого випуску вихованок, в ньому навчалося 104 особи.[4] Виходячи з величини єпархії та кількості духовенства, можна сказати, що це був не великий навчальний заклад і, мабуть, вмістити усіх бажаючих він не міг.

Навчальними предметами в училищі були такі: 1) священа історія Старого і Нового Завітів; 2) православний катехізис; 3) російська граматика; 4) географія; 5) загальна історія; 6) арифметика; 7) природознавство; 8) малювання; 9) каліграфія і рукоділля. Кожного навчального дня було по 2 півторагодинних уроки з основних предметів, а в післяобідню пору учиниці займалися малюванням, вчилися каліграфії та проводили час за рукоділлям, що чергувалось із заняттями по кухні та кулінарії.

Для зарахування до училища претендентки проходили вступні випробування і за їх результатами на конкурсній основі поповнювали ряди учениць. На безкоштовне утримання зараховувались лише сироти, а всі інші вихованки утримувались за батьківські кошти. Плата за утримання вносилась за півріччя наперед і "своекоштные" учениці повинні були мати по 6 бавовняних сорочок та по 6 пар простих панчіх.

У 1864 році з Уманського повіту на безкоштовне навчання в училищі була зарахована Рибальська Ольга – донька померлого священика с. Старих Бабанів, а на навчання за

батьківські кошти поступили Бутовська Анастасія, Короповська Наталія і Панасевичева Параска.[5] В 1870 році на своєкоштне утримання в училище були прийняті: Славінська Неоніла із с. Черповоди, Чеважевська Надія з с. Погорілої та Чеважевська Віра з с. Цеберманівки (Іванівки).[6]

Зростання кількості бажаючих вступити до училища, його віддаленість від південних повітів губернії, а можливо і ще якісь інші міркування спричинили обговорення питання про відкриття філії Київського училища в м. Умані. Третій Єпархіальний З'їзд депутатів духовенства, що проходив 3-6 травня 1871 року в Києві, на 4-му засіданні слухав питання "Про відкриття єпархіального жіночого училища в м. Умані." 5 травня 1871 року з'їздом було ухвалене таке рішення: "всю переписку с резолюцией Высокопреосвященства передать в окружной Уманский училищный съезд для приведения в исполнение."[7] Які причини призупинили реалізацію цього рішення виявити не вдалося, але думається, що в першу чергу на заваді стали фінансові проблеми.

У наступні роки з духовенства єпархії збирались внески на розширення Київського училища. Ось, наприклад, список благочинних Уманського повіту з вказаними сумами пожертвувань духовенства благочинницьких округів на потреби Київського училища дівиць духовного звання (станом на 14 червня 1873 року):[8]

№ з/п	Благочинні Уманського повіту	Кількість церков в окрузі	Сума зібраних пожертвувань
1	Уманський протоірей Димитрій Єльчуков	4	-
2	Тучапський Володимир	18	130 руб.
3	Демченко Платон	19	270 руб.
4	Маціович Іоанн	22	148 руб.
5	Лужинський Стефан	20	225 руб.
6	Ляховецький Іосиф	16	156 руб. 50 коп.
7	Славінський Іоанн	20	180 руб.
8	Яновський Василій	19	277 руб. 50 коп.
	Всього:	138	1 387 руб.

Та навіть попри збільшення фінансування і добровільні пожертвування духовенства, розширення училища не відбувалось. За 12 років, з 1861 до 1873 рік воно випустило усього 176 вихованок[9] (приблизно по півтора десятка щорічно – авт. Т.К.). І в тому ж 1873 році з Уманського повіту до вступних випробувань була допущена тільки одна дівчина – Грушевська Єлизавета.[10]

З 27 жовтня 1873 року новою начальницею Київського училища дівиць духовного звання стала вдова дійсного стат. радника Софія Бутович (в дівоцтві – княгиня Мещерська), а з новим керівництвом, як правило, пов'язані і нововведення. Училище було дещо розширене. У 1875 році на перший курс було запропоновано 47 своєкоштних дівиць, серед яких 6 осіб з Уманського повіту. Це були Бржозовська Анна, Панасевичева Софія, Радолицька Олена, Прісовська Віра, Прокоповичева Катерина і Пашинківська Олександра.[11] В наспупному 1876 році першокурсницями стали 48 дівчат, 5 з яких були з Уманського повіту. Ними були: Більневичева Олександра, Чеважевська Надія, Філоновська Ольга, Дзбановська Катерина і Маковська Ксенія.[12] Приблизно така сама кількість дочок духовенства Уманського повіту поступала до училища і в наступні роки.

У 1880 році своєкоштними ученицями з Уманського повіту стали: Дзбановська Клавдія, Кисілевич Тетяна, Захарієвич Меланія, Королькова Надія, Загродська Іоанна і Стасіневич Ольга.[13] У 1883 році пощасливилось вступити до училища лише 5-ом дівчатам з Уманщини, а саме: Колтоновській Євдокії, Каковській Анастасії, Миловановій Людмилі, Робаковській Афанасії і Кремінській Валентині.[14] А в 1885 році Рада Київського єпархіального жіночого училища постановила допустити до вступних випробувань з 75-и

бажаючих по єпархії – 9 дівиць духовного звання з Уманського повіту. Це дочки священиків з таких сіл:

1) Майданецького – Катерина Яновська;
2) Шельпахівки- Віра Радишевська;
3) Молодецького – Німфидора Успенська;
4) Фурманки – Олімпіада Чижська;
5) Паланочки – Іустина Колтоновська;
6) Нерубайки – Катерина Ілляшевич;
7) Рогів – Людмила Мовчанська;
8) Кищенець – Варвара Кисілевич;
9) Краснопілки – Олена Підгурська.[15]

За результатами конкурсного відбору вони були зараховані до Київського єпархіального училища дівиць духовного звання.

Отже, діти духовенства (і хлопчики, і дівчатка) мали можливість для здобуття осіти в спеціальних духовних навчальних закладах. Бажаючі отримували світську освіту і реалізовували себе поза церковною організацією. Освітчені батьки розуміли важливість освіти і давали її своїм дітям. У третьому розділі цієї праці по багатьох парафіях наводяться дані про освіту священно- і церковнослужителів та членів їх сімей. Та духовенство було малочисельним суспільним станом і навіть високі показники його освітченості не вирішували проблему зменшення неграмотності народу. Основна маса населення – селянство перебувало поза школою і освітою. Особливої гостроти проблема поширення освіти серед простого народу набула в період реформ 60-х років XIX століття.

Відразу ж після ліквідації кріпацтва уряд почав фундувати народні школи з метою поширення освіти серед народних мас. Преосвященний Арсеній, Митрополит Київський і Галицький взявся за справу народної освіти зі всім жаром своєї архіпастирської діяльності: він зробив розпорядження по єпархії про те, щоб усі священики в своїх парафіях заводили школи і переконували парафіян віддавати до них своїх дітей. Окрім цього. з повітових протоіреїв, місцевих благочинних і з самих благонадійних священиків він призначив так званих спостерігачів за церковнопарафіяльними школами. Вони зобов'язувались об'їжджати ці школи як ревізори, заводити об'їздні журнали і представляти їх на розгляд Митрополиту. Все духовенство Київської єпархії зобов'язувалось заводити школи і під керівництвом свого архіпастиря активно взялось до цієї справи. Хоч церковнопарафіяльні школи в окремих парафіях існували ще в першій половині XIX століття, однак саме увага уряду до поширення грамотності в 60-х роках спонукала православне духовенство до більш активної діяльності.

Церковнопарафіяльні школи мали своїм завданням розповсюдження грамотності серед простого народу на моральних та церковно-релігійних засадах. Потреби грамотності для простої людини визначалися чисто практичними мотивами як то: необхідність почитати псалтир за померлим родичем чи знайомим, прочитати і написати листа, написати доручення чи заяву в процесі економічно-житейських проблем і т. д. Та найбільше грамотність потрібна людині для розвитку в ній релігійно-моральних понять, для просвітлення її сліпої віри і для знищення суєвір'я, що ховається під невіданням. Простолюдин звик дивитися на грамотність, як на опанування богопізнання, релігії і моральності, а тому він сам купляє своєму сину, котрий починає вивчати азбуку, псалтир, часослов чи молитовник. а не яку-небудь світську книгу. Йому дуже приємно бачити і чути, як син співає або читає на кліросі в церкві, він любить слухати читання Житія святих у святковий час або розповіді про те чи інше свято. І саме такого роду грамотність, за уявленнями організаторів парафіяльної освіти, мала поширюватись серед простого народу.[16] Звісно, що таку грамотність найкраще могло впроваджувати тільки духовенство.

Священик, а особливо в сільському приході, користувався найбільшою довірою народу і тому саме йому найлегше було здійснити будь-яке починання: чи то схилити до якого-небудь пожертвування на поправку церкви, чи до відкриття школи і навчання парафіяльних дітей грамоті. Йому найзручніше було переконувати батьків віддавати дітей в

такі школи, слудкувати за ходом наук в них, щоб в цих школах в усьому проходив характер церковний, морально-релігійний, що було опертям державності. Як духовному пастирю своїх парафіян, саме священику найкраще було впроваджувати освіту в своїй парафії бо його слово було одночасно і словом влади, і словом живим та діючим.

Отримавши волю від кріпацької залежності, народ отримував і право на освіту. Створюючи мережу народних шкіл, уряд в той же час не обмежував духовенство у здійсненні релігійно-моральної освіти народних мас. І навіть більше того, духовенство отримало право самостійно засновувати і вести церковнопарафіяльні школи незалежно від світських шкіл, а в останніх бути Законоучителями, тобто контролювати і вести моральне виховання учнів. Православне духовенство взяло на себе більшу частину роботи по ліквідації неграмотності населення та морального виховання молоді і саме в стінах початкової церковної школи відбувалося виховання в релігійному дусі великої кількості дітей, здобуття ними елементарної грамотності.

Церковнопарафіяльні школи в Київській єпархії почали відкриватися раніше, ніж Міністерство народної освіти звернуло увагу на поширення освіти серед народу. У 40-х роках XIX ст. вони вже існували в Сквирському повіті, а згодом з'явилися в Київському та Бердичівському. В Уманському ж повіті школи з'являються в 1858 році. Є відомості про відкриття церковнопарафіяльної школи цього року в с. Тальянках, а 1 травня 1858 року відкрита школа для тридцяти селянських хлопчиків та дівчаток містечка Торговиці. В 1859 році в Уманському повіті з'явились три нові церковні школи – в м. Умані, в с. Старих Бабанах та в с. Погорілій. А всього в парафіях повіту в цьому році їх було 9. Та найбільш вдалими в плані виникнення церковнопарафіяльних шкіл були 1860 і 1861 роки. В Уманському повіті тоді вже діяло 104 школи. В них навчалися 1 805 учнів, серед яких були 304 дівчинки і 1 501 хлопчик.[17]

Парафіяльні священики, користуючись довірою мирян, фундували церковнопарафіяльні школи коштом самих парафіян, діючи на них частково своїм пастирським сковом, а частково через волосні правління при допомозі приговорів сільських громад. У 1864 році Уманський повітовий протоірей Аполоній Стаховський при рапорті про розвиток церковної шкільної освіти представив єпархіальному начальству 17 текстів приговорів, якими сільські громади зобов'язувались щорічно виділяти на утримання церковнопарафіяльних шкіл певні кошти. Так, православні мешканці сіл Лебединки та Полонистого мали збирати по 30 рублів на шкільні потреби, мешканці с. Нерубайки зобов'язувались платити 74 рублі 28 копійок в рік і від батьків за кожного учня по 15 копійок в місяць, а от селяни Росоховатки, Острівця і Давидівки вирішили на школу жертвувати 20 рублів в рік і від батьків за кожну дитину по 1 руб. в рік. В селах Рогова, Левківка і Покотилове сільські громади платили по 30 руб. в рік на школу і батьки по 1 руб. за кожну дитину, що вчиться. В Копенковатій на школу платили 40 руб. в рік, в Перегонівці і Небелівці – по 60 рублів і від батьків по 1 рублю, а от в Левківці сільська громада зобов'язалася збирати 100 руб. в рік на школу і по 50 копійок від батьків. В с. Сушківка сільське товариство вирішило на утримання школи збирати 40 руб. 90 коп., а в Степківці – 44 руб. 26 коп. серебром. Мешканці Бабанки на сільському сході вирішили на потреби школи віддавати по 2 копійки з десятини землі, а жителі Гродзевої присудили на розвиток школи сплачувати по 3 копійки з десятини. При цьому А. Стаховський пояснював. що в Уманському повіті не лишається більше шкіл не забезпечених посильними пожертвуваннями від сільських громад.[18]

Селяни в цілому з розумінням відносились до церковнопарафіяльних шкіл і при фінансовій підтримці сільських товариств та при наявності діяльного священнослужителя шкільна мережа церковної освіти ставала реальним явищем суспільного життя. За даними на 1 липня 1862 року в церковнопарафіяльних школах Уманського повіту навчалося 2 068 учнів.[19] Наповнюваність цих шкіл була різною і визначали її різні чинники. Серед них і чисельність парафіян та їх матеріальне становище, і педагогічні та організаторські здібності учителя-священика, і взаємовідносини селян та священика з поміщиком і т. д. В с. Оксанина,

наприклад, де священиком був о. Олександр Крижановський, учнів у 1862 році було 146 осіб, в с. Романівка (о. Георгій Бавульський) – 61 дитина, в с. Підвисокому (о. Олексій Сливницький) – 58 дітей, в с. Нерубайка (о. Онуфрій Радецький) – 50 дітей, в с. Мошурові (о. Симеон Антепович) – 40 дітей були учнями церковнопарафіяльної школи. Тридцять і більше учнів нараховувалось в селах Попівка, Синиця, Вишнопіль, Небелівка, Кузьмина Гребля, Тальянки, Верхнячка, Русалівка, Перегонівка. В 27 школах навчалося від 20 до 30 учнів, але були і такі, що мали менше 10 школярів. Очевидно все-таки особа вчителя, його авторитет та суспільна значущість відігравали вирішальну роль в становленні школи. Відомі випадки, коли під керівництвом і не парафіяльного священика школа досягала успіхів. Так, коли в 1864 році Митрополит Київський і Галицький Арсеній представив на затвердження Святійшого Синоду список осіб для нагородження за особливі заслуги в справі народної освіти в Київській єпархії, то з Уманського повіту був представлений псаломник Іоанно-Богословської церкви с. Папужинець Єфрем Пршесмицький, який чотири роки з усердям та успіхом навчав 44-ох парафіяльних дітей і школа була дуже популярною серед селян.[20]

За наступне десятиріччя, до 1870 року включно, в Уманському повіті було відкрито ще 24 церковнопарафіяльні школи. Це найбільше з усіх повітів Київської губернії (для порівняння: в Київському – 15, в Канівському – 19, в Сквирському – 6, в Звенигородському – 13, в Липовецькому – 7 і т. д.). В усіх церковних школах повіту (існуючих раніше і заново відкритих) на 1871 рік учнями були 3 419 хлопчиків і 1 046 дівчаток. Тобто, усього 4 465 дітей числились учнями церковнопрафіяльних шкіл.[21] Скільки ж дітей регулярно відвідували школи визначити важко, бо часто за різними обставинами вони то переставали ходити до школи, то знову починали. Такими обставинами були домашні роботи, відсутність взуття і одягу в холодну пору року, далека відстань від школи, сильні морози і т. п. Однак, не дивлячись на відсутність точної статистики щодо учнів і випускників церковнопарафіяльних шкіл, не можна не підкреслити того, що більша частина грамотних людей своєю початковою освітою зобов'язана духовенству. Та при цьому саме собою постає питання: чого вчили в церковнопарафіяльних школах?

Програма церковнопарафіяльних шкіл не була обширною, вона мала давати найелементарніші знання дітям мирян. Навчальними предметами в школах були такі: читання слов'янською і російськими мовами, Закон Божий, арифметика, російська історія, російська мова та церковний спів.[22] За розкладом уроки розпочинались о 8 год. ранку і навчання тривало до 17 години. Урок тривав 2 години, між першим і другим уроком була перерва 30 хв., а після другого уроку, з 12-ї до 14 години – обідня перерва. Єдиний для всіх шкіл розклад передбачав: у понеділок вивчення Закону Божого і арифметики, у вівторок – російської історії і російської мови, у середу – російської мови і арифметики, у четвер – Закону Божого і арифметики, у п'ятницю – російської історії і російської мови і в суботу – Закону Божого і російської мови. Після обідньої перерви учні читали та писали і ці післяобідні заняття закінчувались вечірніми молитвами.

Як видно з програми церковнопарафіяльної школи, там навчали власне грамоти, тобто дітей навчали читати і писати російською і слов'янською мовами. Причому останнє робилося виключно для того, щоб учні могли читати в церкві на кліросі при богослужінні і розуміти, що читають. Вивчення Закону Божого полягало в запам'ятовуванні найголовніших молитв, в переказі священої історії Старого та Нового завіту і в катехізисному поясненні символу віри, молитви Божої і десяти заповідей. Учням, що вже навчилися читати і писати, давались загальні поняття про російську граматику, а з арифметики- перші чотири дії. Всі учні привчалися до церковного співу, зокрема співали молитви "Царю Небесний", "Достойно есть", а в деяких школах – і "Слава в выщних Богу" та інші. Найбільш здібні учні співали в церквах під час вранішньої служби та обідні, а чимало шкіл мали і власні хори. Взагалі ж все навчання в церковнопарафіяльних школах мало характер церковно-релігійний. Це визначалося метою створення цих шкіл, бо діти, навчаючись в них, вносили в сім'ї, а отже і в життя народу, основи морально-релігійні.

Організація навчання в церковнопарафіяльних школах лежала на церковних причтах, а вся справа їх забезпечення лягала переважно на священиків. Саме священик, як пастир своїх мирян, мав потурбуватися про влаштування школи в своїй парафії, проповідувати в церкві і по домах про користь грамотності, переконувати парафіян віддавати своїх дітей до школи. Він був і першим учителем в школі, чи принаймі, Законоучителем (викладав Закон Божий), він же подавав приклад повсякденної турботи про школу іншим членам причту. Часто через зайнятість священиків в школах викладали їх дружини, доньки, інші члени кліру. Але усвідомлюючи необхідність того, що окрім згаданих осіб в школі необхідно мати постійного вчителя, священик з парафіянами у більшості сіл повіту наймали спеціального учителя чи з випускників духовної семінарії, чи з духовного училища, чи просто думаючого грамотного чоловіка. Наприклад, у листопаді 1866 року в школи Уманського повіту учителями були направлені випускники Київської духовної семінарії: Ферапонт Яновський в с. Тальянки, Олександр Ніколаєвич у с. Мошурів, Микола Крижановський у с. Оксанину, Віктор Ілляшевич у с. Нерубайку.[23] А 29 вересня того ж року в с. Малу Паланку учителем церковнопарафіяльної школи був направлений випускник Києво-Софіївського духовного училища Григорій Барвінський.[24]

Творчі енергійні вчителі при допомозі церковного причту вправно налагоджували шкільні справи, як то було в Новогребельській церковнопарафіяльній школі. З розповіді священика села Нова Гребля Сави Богдановича відомо, що до його призначення на цю парафію, школа ледве животіла, не маючи підтримки ні з боку селян, ні від сільського старости.[25] Її маленьке тісне приміщення, темне і вкрай неакуратне справляло гнітюще враження. На початок навчання вдалося зібрати не більше десятка учнів і при перевірці їх знань виявилось, що лише кілька з них читали Часослов, 2-3 читали Псалтир, один вивчав коротку історію Старого Завіту з катехізисом, а інші знайомі лише з букварем. Тому Саві Богдановичу довелося починати майже заново. Перш за все він знайшов гарного учителя, який закінчив Уманське училище садівництва та землеробства і вже десять років учителював. В перші два-три місяці новому учителю доводилось працювати голими руками, так як ніяких книг і посібників в школі не було. Тому учитель разом із священиком на власний кошт обзавелися кількома книжками, папером, чорнилом і разом взялися за налагодження шкільного життя. Невдовзі з'явились перші успіхи: всі учні почали читати, співати, рахувати, писати цифри і т. д. Батьки, побачивши це, прихильніше почали ставитись і до священика, і до учителя, і до школи в цілому, що підносило її авторитет серед сільської громади.

Часто священики, окрім церковних, вкладали і власні кошти у шкільну справу, от як Іоанн Прісовський в селі Копенковата.[26] В сільській церковнопарафіяльній школі, що була відкрита в листопаді 1859 року, навчалося 12 хлопчиків і 3 дівчинки. Та з кожним роком кількість учнів збільшувалась (в 1862 році їх було вже 26), а власного приміщення школа не мала. Щорічно доводилось наймати звичайну сільську хату, що становило певні незручності через тісноту, погане освітлення, наявність хазяїв і т. д. Так тривало 10 років, упродовж яких священик, він же і учитель, неодноразово просив парафіян побудувати окреме приміщення для школи. Але селянам це було не під силу так як до 4 тис. рублів вони зібрали і витратили на будівництво нової церкви з дзвіницею і до 400 рублів – на дощану охорону цвинтаря. До того ж ряд неврожайних років довів їх до крайньої бідності. І тоді о. Іоанн Прісовський за власні та церковні кошти вирішив побудувати школу.

Навесні 1869 р. на самому кращому місці, неподалік від церкви, розпочалося будівництво і вже до жовтня шкільне приміщення було збудоване. Новий будинок мав довжину 19 аршин, ширину 9 аршин і висоту 4 аршина. Він поділявся на дві половини: в першій була шкільна кімната на 5 вікон, в якій могли розміститися до 60 учнів, а друга була поділена ще навпіл. В одній половині навчалося до 20 душ дівчаток, а друга слугувала квартирою для вчителя. 12 жовтня повітовим протоіереєм Дмитрієм Єльчуковим, священиком сусідньої парафії с. Острівця Марчевським та місцевим священиком було освячене нове приміщення школи. Так парафіяльний священик реальною справою продемонстрував

піклування церкви про поширення освіти серед народу, утвердження морально-релігійного світогляду та виховання на основі загальнолюдських християнських цінностей.

Новим поштовхом для розвитку церковної освіти стало введення Синодом у червні-липні 1884 року затверджених самодержцем нових правил церковнопарафіяльних шкіл[27] і програми навчальних предметів.[28] За новими правилами всі сільські школи грамоти передавались у відання парафіяльного духовенства і підлягали його нагляду та піклуванню, до того ж всі ці школи не мали ніякого фінансування, а утримання їх повністю покладалось на місцеві кошти. З метою поліпшення контролю за діяльністю шкіл, за резолюцією Преосвященного першого вікарія Київської єпархії Віталія, були призначені спостерігачі по кожному благочинницькому округу. По Уманському повіту це були: в 1-му благочинницькому окрузі священик Уманської соборної церкви Іоанн Зелінський, в 2-му – священик с. Перегонівки Іоанн Гирич, в 3-му – свящ. с. Мошурова Платон Демченко, 4-му – священик м. Іваньки Стефан Таціївський і в 5-му – священик с. Рубаний Міст Олександр Козловський.[29] Кожен в своєму окрузі, вони піклувалися про розвиток шкіл та інспектували їх. За даними 1884 року, в п'яти благочинницьких округах повіту діяло 128 шкіл і в них навчалося 3 813 учнів.[30] Кошти на їх утримання виділялись не значні. Так, 74 школи отримували від 10 до 50 рублів на рік, 48 шкіл – від 50 до 100 рублів і лише 6 шкіл отримували від 100 до 200 рублів на рік. Щодо благоустрою шкільних приміщень, то 63 школи вважались зручними, 33 не зручними і 32 школи називались змішаними, тобто були середніми між першими і другими.

Відношення селянства до шкільної справи з часом теж поліпшувалося. Інформуючи про розвиток церковнопарафіяльних шкіл в Уманському і Липовецькому повітах, священик села Нової Греблі Сава Богданович писав, що в 15 селах Русалівської волості селяни погодились з тим, що школи для них стали потрібнішими, ніж раніше. Дітей батьки відсилали до школи з більшою охотою, а вчителі ні в одному з цих сіл не оримували менше 110 рублів.[31] І хоч у звіті про стан церковнопарафіяльних шкіл в Київській єпархії за 1885-1886 н. рік відзначалось, що більше половини шкіл мають спеціально побудовані для них приміщення і в Уманському повіті їх 95 (найбільше з усіх повітів губернії), все ж не вирішених питань залишалось чимало.[32]

Одним із них була нестача учительських кадрів. У 1885-1886 навчальному році при заробітній платні 50-80 руб. в рік і квартирі з опаланням, були вакантними учительські місця в селах Кам'янечому, Підвисокому, Копенковатій, Левківці, Острівці, Сушківці, містечках Дубовому і Покотилове. Та навіть і з більшою платнею ваканції довго не заповнювались. Наприклад, в с. Небелівка учителю надавалася квартира з опаленням, 130 руб. на рік платні від сільського товариства і 10 корців хліба від місцевого писаря Костецького. В с. Гродзева учителя чекала квартира з опаленням, 100 руб. на рік платні від сільської громади та харчування від священика, а в с. Нерубайка, окрім квартири, 160 руб. заробітної платні.[33] Оголошення про ці вакантні місця періодично друкувалися в церковній газеті і перелік їх поступово збільшувався. До названих додалися ваканції ще й в школах Ягубця, Сичівки, Війтівки, Дмитрівського, Ботвинівки. Однак ця та інші проблеми церковної освіти постійно перебували в полі зору єпархіального керівництва.

У 1888 році другим вікарієм Київської єпархії був призначений ректор Київської духовної семінарії архімандрит Іриней. Саме під його керівництвом було здійснене всебічне обстеження церковнопарафіяльних шкіл єпархії, результати якого знайшли висвітлення в його доповіді Митрополиту Київському і Галицькому Платону. [34] В доповіді зазначалося, що в Уманському повіті у 1887-1888 навч. році діяло 133 школи (57 церковнопарафіяльних і 76 шкіл грамоти), на утримання яких сільські громади виділили 9 198 рублів. Усього навчалося учнів – 4 862 осіб, з них у церковнопарафіяльних школах учнями були 2 463 особи. Церковнопарафіяльні школи існували в таких селах: Колодисте, Городниця, Синиця, Черповоди, Фурманка, Псярівка, Паланка, передмістя Умані, Томашівка, Рижавка, Осітна, Текуча, Полянецьке, Оксанина, м. Торговиця, Підвисоке, Перегонівка, Бабанка, Рогова, Нерубайка, Копенковата, Гродзева, Небелівка, Мошурів, Старі Бабани, Лащова, Онуфріївка,

Вишнопіль, Білашки, Молодецьке, Кобринова Гребля, Роги, Помийник, Берестівець, Війтівка, Дмитрівське, Городецьке, Кочубіївка, Вербовата, Голяківка, Верхнячка, Розсішки, Орадівка, Ягубець, Талалаївка, Сичівка, Христинівка, Притика, Пеніожкова, Ліщинівка, Ботвинівка, Добра, Цеберманівка, Подобна, Дзензелівка, Багва і Нова Гребля. Усього – 57.

А 76 шкіл грамоти діяли в таких населених пунктах: Собківка, Текуча, Посухівка, Шарин, Максимівка, Юрківка, Погоріла, Ропотуха, Шельпахівка, Кузьмина Гребля, Ладижинка, Степківка, Кочержинці, Ухожа, Кожухівка, Громи, Заячківка, Свердликова, Кам'янече, Покотилова, Острівець, Вільшанка, м. Дубова, Аполянка, Полонисте, Лебединка, Сушківка, Коржова, Коржовий Кут, Левківка, Давидівка, Росоховатка, Косенівка, Романівка, Зеленьків, Майданецьке, Легедзине, Тальянки, Гордашівка, Глибочок, Довгеньке, Криві Коліна, Паланка, Павлівка, Поташ, Доброводи, Танське, сільце Тісовці, Беринка, Свинарка, Томашівка, с. Антонівка, Березівка, Безпечна, м. Буки, с. Вороне, Зелений Ріг, Кищенці, Кислін, Красний Кут, Красноставка, Крачківка, Кривець, Нестерівка, Охматів, Побойна, Полковнича, Попівка, Ризіна, Рубаний Міст, Русалівка, Соколівка, Хижня, Чорна Кам'янка, Харківка, Кути. Школи грамоти, як правило, відкривались духовенством в бідніших чи менших парафіях і відрізнялись від церковнопарафіяльних терміном навчання, а відповідно і обсягом навчальної програми. Школи грамоти були меншими за кількістю учнів і учителі в них отримували меншу платню.

Поряд з аналізом статистичних даних про кількість шкіл, учнів та інше, в цитованому звіті чи не вперше були названі прізвища кращих вчителів та тих, хто не переймався проблемами поліпшення шкільної справи. По Уманському повіту кращими учителями були названі такі священики: Йосип Карашевич із с. Ризіна, Стефан Шулькевич з Буків, Симеон Чижський із Фурманки, Самсон Носков з Оксаниної, Миколай Волошкевич з Онуфріївки, Симеон Голятовський з Помийника, Василь Григорович з Верхнячки, Андрій Когутовський з Побойної, Сава Богданович з Нової Греблі, Іасон Гребенетський з Паланки, Володимир Доманицький з Колодистого, Прокопій Павлович з Нестерівки, Іоанн Славінський з Черповод, Мойсей Пашковський із Синиці та інші. Відзначені вчителі сіл Тальянок – Никифор Юшкевич та Молодецького – Маркел Бочковський, а також вчителька села Вишнополя Олександра Савіна. А от священик с. Корж. Кута Григорій Захаріевич не приділяв належної уваги школі.

У звіті про діяльність церковнопарафіяльних шкіл в наступному 1888-1889 навчальному році відзначалось, що в Уманському повіті був помітним розвиток церковно-шкільної справи, але багато залишалося і невирішених проблем. Були побудовані три шкільні будинки: в м. Буках, в селі Харківці та "деревне" Піківець.[35] Усього з побудованими та відкритими новими шкіл в повіті стало 141. Та тільки 87 з них діяли у власних будинках. Решта ж не мала власних приміщень і розміщувалась так: 2 – у квартирах священиків, 4 – в квартирах причетників, 20 – в сільських управах і 19 – в найманих хатах. А 68 шкіл були визнані не зручними, так як були не прилагоджені для проведення занять. Та й матеріальний стан багатьох шкіл не можна було назвати задовільним.

Кошти на утримання шкіл поступали з різних джерел. Зокрема у 1888-1889 навчальному році вони розподілялись таким чином: запасного і основного капіталу було 2 300 руб., допомоги від церков – 305 руб. 25 коп., із земських зборів – 480 руб., від волосних і сільських товариств – 9 095 руб., від попечителів і благодійників – 2 237 руб. 10 коп. Усього – 14 417 руб. 35 коп. Якщо ці кошти поділити на 141 школу, то в середньому 102 руб. 25 коп. припадало на кожну школу. 50-80 руб. з цієї суми складала заробітна платня учителю, а решта використовувалась на плату за опалення, приміщення, сторожа, ремонт та ін. Тому часто не вистачало коштів на придбання книжок та іншого шкільного приладдя і чимало шкіл виглядало бідними та убогими. А якщо ще взяти до уваги й те, що майже половина шкіл знаходилась в малочисельних парафіях (до 700 душ), то вочевидь матеріальний стан цих навчальних закладів був нижче задовільного.

Матеріальний стан церковнопарафіяльних шкіл та бідність парафіян значною мірою впливали на їх наповнюваність. За офіційними статистичними даними шкільна мережа

виглядала ніби достатньою. Тільки в шести парафіях повіту не було шкіл, а в 135 парафіях діяла 141 школа. Та підрахунки показують, що тільки незначна частина дітей навчалася в школах. Так, в 1889 році православного населення в Уманському повіті нараховувалось 231 036 осіб. Православних дітей шкільного віку було 27 724 особи (13 928 хлопчиків і 13 796 дівчаток). З них у церковнопарафіяльних школах навчалися 5 205 осіб. що складало 18,7%. В повіті діяли ще так звані Міністерські школи, в них навчалося 843 особи. Якщо і їх порахувати разом з учнями церковнопарафіяльних шкіл та шкіл грамоти, то виходить, що усього навчалося 6 048 дітей, що складало 21,8% від загальної кількості православних дітей шкільного віку. А 21 676 дітей (8 254 хлопчики і 13 422 дівчинки), що становило 78,1% дітей шкільного віку не відвідували школу. Вони були позбавлені можливості отримати найелементарніші знання та прилучитися до духовних надбань суспільства. Можливо бачачи це, прогресивно мислячі люди ставали меценатами освіти.

Благодійницька діяльність та пожертвування школам були різними, як власне і їх мотиви. Наприклад, поміщик с. Кожухівки Є. Бєляковський в пам'ять спасіння царської сім'ї від небезпеки 17 жовтня 1888 року пожертвував на школу будинок з трьох кімнат і кухнею та четверть десятини присадибної землі.[36] Більш щедрим меценатом був граф Павло Петрович Шувалов. Рішенням Св. Синоду від 19 листопада 1897 року за № 6 394 він був затверджений почесним попечителем церковнопарафіяльних шкіл таких населених пунктів: сіл Білашки, Мошурів, Гордашівка, Романівка, Поташ, Кобринова Гребля, Глибочок та "деревень" Соколовочки, Софіївочки та Паланочки. Учителям цих шкіл він доплачував зарплатню до 300 рублів. Глибочанській школі виділив 52 десятини землі для влаштування сільськогосподарських курсів, фінансував утримання спеціального учителя з основ сільськогосподарського виробництва і придбання інвентаря, на що асигнував 5 000 рублів. Для кожного з десяти сіл свого помістя він виділив 800 рублів для облаштування шкільного будинку, а для Мошурівської школи він додатково асигнував 3 000 рублів для відкриття класу садівництва. Звісно, що така фінансова підтримка шкіл сприяла поліпшенню організації навчально-виховного процесу, а вкупі з увагою єпархіального начальства до церковної освіти, сприяла удосконаленню мережі церковнопарафіяльних шкіл.

Кількість церковнопарафіяльних шкіл продовжувала збільшуватись, хоч ці показники випереджували якісні зрушення в поширенні грамотності серед народу. У 1898-1899 навч. році шкіл в Уманському повіті було вже 165 (в порівнянні з 1888-1889 навч. роком їх стало більше на 24). Серед них 23 були школами грамоти, 139 – однокласними церковнопарафіяльними і 3 – двокласними церковнопарафіяльними.[37] Різниця між ними полягала як в термінах навчання, так і в змісті та якості навчання. В школах грамоти діти навчались три роки, вірніше три зими, встигаючи за цей час опанувати грамоту, найпростіші знання з арифметики, найголовніші молитви тощо. Такі школи існували у малолюдних парафіях і учителями в них були менш кваліфіковані, а тому і нижче оплачувані вчителі. В однокласних церковнопарафіяльних школах навчання тривало теж три роки, але вчителями в них були більш кваліфіковані особи і відповідно вищим був рівень знань учнів. У кінці третього року навчання кращі учні складали іспити і отримували пільгові посвідчення. В двокласних церковнопарафіяльних школах діти навчались п'ять років. Пройшовши п'ятилітній курс, учні опановували відповідні знання з російської мови, історії, географії, арифметики, а головне – виносили зі школи нахил до розумової праці. Як правило такі випускники ставали учителями в школах грамоти, удосконалювали свої знання і з часом складали екзамен на звання учителя. Але двокласних шкіл в повіті було лише 3.

З 1 вересня 1899 року відкривалась ще одна двокласна церковнопарафіяльна школа в селі Кузьмина Гребля, а також розпочиналося навчання в 4 школах для дівчаток і в одній змішаній школі грамоти. Так що шкіл в повіті ставало 171. Відповідно збільшувалась і кількість учнів. У 1896-1897 навч. році їх було 7 800, в 1897-1898 навч. році – 8 350, а в 1898-1899 навч. році в школах навчалось 9 211 дітей. Помітним було зростання кількості дівчаток-школярок, в названих роках їх було відповідно 867 осіб, 1 090 осіб і 1 322 особи.

Сумлінна праця священиків, учителів і учительок на освітянській ниві відзначалася і заохочувалася єпархіальним начальством. Так, постановою Київської Єпархіальної Училищної ради від 8 грудня 1898 року, затвердженою Митрополитом Київським і Галицьким 29 грудня того ж року, була видана грошова винагорода за плідні труди по школах і похвальне викладання Закону Божого у 1897-1898 навч. році таким Законоучителям-священикам Уманського повіту: Іоанну Каковському, Афанасію Гов'ядовському, Якову Самборському, Аполінарію Шомовському, Макарію Баньковському, Іоанну Козицькому, Павлу Крижановському, Фавсту Буйницькому, Лаврентію Крижановському, Костянтину Дашкевичу, Іоанну Вітвіцькому, Ісидору Мироновичу і Агафонику Левицькому – по 20 рублів. А учительські – Юлія Леонович, Олімпіада Буйницька, Надія Буйницька, Людмила Кремніцька, Анна Головковська, Анна Цулик, Олександра Цулик, Афанасія Левицька, Ольга Філоновська, Людмила Пахаревська і Феодосія Гончарова – отримали по 10 рублів.[38]

За підсумками 1900-1901 навч. року Київська Єпархіальна Училищна рада рішенням від 12 грудня 1901 року за взірцеве відношення до шкільної справи винагородила 25 рублями таких священиків: с. Фурманки – Якова Балакана, с. Сушківка – Іоанна Самборського, с. Гордашівки – Михайла Радолицького, с. Добровод – Павла Крижановського, с. Доброї – Олександра Горохолинського, с. Коржового Кута – Іустина Клебановського, с. Кочубіївки – Михайла Кремінського, с. Притики – Петра Корнілова, с. Босівка – Василія Караванського. Окрім грошових винагород, застосовувались і інші форми заохочення та відзначення праці священиків на освітянській ниві. Так, за резолюцією Митрополита від 30 листопада 1903 р. за № 6 443 була винесена подяка Його Високопреосвященства з видачею встановленого зразка свідоцтв священикам, завідувачам церковними школами: в с. Коржовій – Іоанну Вітвіцькому, в с. Онуфріївка – Миколаю Волошкевичу, в с. Кути – Іоанну Атаназевичу, в с. Вільшанка – Феодосію Гов'ядовському, в с. Помийник – Олександру Правосудовичу.[39]

У 1902-1903 навчальному році в Уманському повіті було вже 174 школи, з них 23 – школи грамоти.[40] Останні поступово переформовувались і прирівнювались до однокласних церковнопарафіяльних шкіл. Причому, в багатих повітах питома вага їх була значно меншою, ніж в бідних. Так, в Уманському повіті шкіл грамоти було 13%, у Сквирському – 12%, а вже в Радомишльському їх було 39%, в Канівському – 42% і т. д. До того ж, в багатьох повітах школи грамоти поставлені набагато краще за такі ж школи бідних повітів. Так, з 23 шкіл грамоти Уманського повіту лише 4 не підготували учнів до екзамену на пільгові свідоцтва по відбуванню військової повинності 3 розряду, а інші 19 шкіл, тобто 83%, випустили учнів, які пройшли програму однокласних церковнопарафіяльних шкіл. Для порівняння: в Радомишльському повіті навпаки – з 66 шкіл грамоти лише 10 дали випуски, а інші 56 шкіл, тобто 83% не підготували учнів до пільгових свідоцтв.

В навчально-виховному плані школи грамоти поділялись на 2 розряди: 1) школи, в яких навчання велося за програмою однокласних церковнопарафіяльних шкіл з поділом учнів на три групи і з 3-х річним навчанням в них; 2) школи, де учні діляться на дві групи з дворічним курсом навчання. Навчання в школах грамоти першого типу майже нічим не відрізнялося від навчання в однокласних церковнопарафіяльних школах: той самий трирічний курс навчання, та ж підготовка кращих учнів до випробувань на пільгове свідоцтво 3 розряду. Різницю між тими і другими полягала лише в тому, що школи грамоти не мали достатніх коштів на своє функціонування, в них менше учнів і дешевший вчитель, ніж в однокласних церковнопарафіяльних школах. Вони, як правило, існували при церквах в малолюдних селах або бідних селах, де населення не мало коштів наймати дипломованого учителя. Школи грамоти другого типу, з дворічним курсом навчання, існували в бідних селах та хуторах, жителям яких не під силу утримувати церковнопарафіяльну школу, чи посилати дітей в села, де вони були. Більшість таких шкіл не виконували програму церковнопарафіяльної школи, в них діти навчалися лише читати, писати і вивчали головні молитви.

Статистична частина звіту за 1902-1903 навч. рік містить відомості про кількість учнів церковнопарафіяльних шкіл та шкіл грамоти, а також аналіз учительського складу обох видів навчальних закладів. Усього в Уманському повіті навчалися 10 309 дітей шкільного віку (8 599 хлопчиків і 1 710 дівчаток). Це був другий показник по Київській губернії після Чигиринського повіту (10 309 учнів). По типах шкіл учні розподілялись так: в другокласних школах – 84 учні (77 хлопчиків і 7 дівчаток), в двокласних – 544 учні (472 хлопчики і 72 дівчинки), в однокласних – 8 890 учнів (7 565 хлопчиків і 1 325 дівчаток) і в школах грамоти – 791 учень (485 хлопчиків і 306 дівчаток). Як видно, основна маса учнів навчалася в однокласних (з 3-х річним терміном навчання) церковнопарафіяльних школах. Їх було 139 і 123 з них вже мали випускників. З 637 випускників однокласних церковнопарафіяльних шкіл – 550 осіб закінчили школу з пільговими свідоцтвами 4-го розряду, що становило 86,3% і 87 учнів без них .І в той же час, для порівняння, з 66 випускників шкіл грамоти з пільгами 4-го розряду школу закінчило лише 38 осіб, що становило 57,5%. Тобто відсоток грамотних випускників був більшим серед учнів церковнопарафіяльних шкіл і школи грамоти поступово зникали, або перетворювались у школи вищого типу.

До 1908 року в Уманському повіті з 23 шкіл грамоти, що існували в 1902-1903 навчальному році, залишилося 17. Вони залишилися лише в тих селах, де вже існували однокласні і двокласні церковнопарафіяльні школи. В них навчалися молодші школярі і вони слугували підготовчими школами для шкіл вищого типу. В деяких населених пунктах школи грамоти лишилися ще й тому, що їх мешканці не мали коштів на утримання однокласної церковнопарафіяльної школи, але все-таки бажаючи дітей навчати, асигнували на утримання школи більше 50 рублів в рік.[41]

Турбуючись про розвиток шкільної мережі, єпархіальне керівництво докладало зусиль до підвищення педагогічної підготовки учителів. У 1902-1903 навч. році в 23-х школах грамоти Уманського повіту працювало 46 педагогів (27 учителів і 19 учительок). З них лише 6 закінчили єпархіальне училище і гімназію. Освіта інших була такою: 2 мали звання учителя, 1 – закінчив другокласну школу, 5 – були звільнені із середніх навчальних закладів, 2 – звільнено з духовних училищ, 14 – закінчили двокласні церковнопарафяльні школи, 4 були випускниками однокласних церковнопарафіяльних шкіл і 10 мали домашню освіту. Тому майже щорічно для підвищення освітнього рівня та педагогічної майстерності вчителів, влаштовувались педагогічні курси. У 1902 році для вчителів грамоти Уманського повіту такі курси діяли упродовж серпня місяця при міській Троїцькій церковнопарафіяльній школі.

Педагогічний склад церковнопарафіяльних шкіл повіту мав значно вищий освітній рівень. В тому ж 1902-1903 навч. році в них працював 271 педагог, з яких 138 були Законоучителями (викладали Закон Божий), 108 були просто вчителями і 25 осіб були учительками-предметниками. Освітній ценз учителів був таким: 20 з них закінчили духовну семінарію, 3 – учительську семінарію, 24 здобули звання вчителя, 6 були звільненими із середніх навчальних закладів, а усі 25 вчительок закінчили єпархіальне жіноче училище і гімназію, 10 закінчили другокласні школи, 3 закінчили духовне училище, 29 були випускниками двокласних шкіл, 6 закінчили однокласні церковнопарафіяльні школи і 7 було звільнених з різних закладів. На відміну від учителів шкіл грамоти, серед учителів церковнопарафіяльних шкіл були випускники і духовної семінарії, і учительської семінарії, і жіночого єпархіального училища та гімназії, і духовного училища тощо. До речі, з усіх повітів Київської губернії, найбільше вчителів церковнопарафіяльних шкіл було в Уманському повіті.

Серед 138 священиків – Законоучителів церковнопарафіяльних шкіл повіту, - найбільш добросовісними названі такі: І. Вітвіцький з с. Коржової, Г. Саббатовський з Юрківки, І. Каковський з Текучої, В. Кондратович з Томашівки, А. Гов’ядовський з Черповод, С. Носков з Оксаниної, І. Балакан з Фурманки, Ф. Радзієвський з Острівця, В. Доманицький з Колодистого, І. Лебедович з Рогової, Ф. Гов’ядовський з Вільшанки, П. Крижановський з Добровод, В. Леонович із Старих Бабанів, К. Червінський з Косенівки, М.

Кремінський з Кочубіївки та інші.[42] Особливо відзначалося сумління священика с. Кутів Іоанна Атаназевича, який упродовж декількох років був не тільки Законоучителем школи, а й виконував обов'язки учителя школи своєї парафії і свою учительську заробітну платню віддавав на благоустрій школи. Таким чином, будівництво школи в с. Кутах велося майже на кошти священика з незначною дотацією від сільського товариства. Отож, серед учительського корпусу Уманського повіту було чимало самовідданих священиків, які звання духовного пастиря доповнювали ще й учительською діяльністю.

Та все ж дефіцит учительських кадрів в повіті, як і раніше, був. У 1904 році навіть високооплачувані учительські місця залишались вакантними. Зокрема, не було учителя в 1-му класі Софіївсько-Слобідської школи в м. Умані з окладом 300 руб. і в 2-му класі з окладом 360 рублів. Пустувало місце вчителя з зарплатою 360 руб. і в Хижнянській двокласній церковнопарафіяльній школі та в такій же школі с. Кам'янечого з окладом 300 рублів. А в однокласних церковнопарафіяльних школах повіту вакантних місць було 55. Серед них такі школи: Краснопільська (жіноча) школа з окладом учителя 200 руб., Дубівська – 240 руб., Шаринська – 180 руб., Посухівська – 200 руб., Ропотуська – 180 руб., Бабанська (чоловіча) – 240 руб., Аполянська – 180 руб., Старобабанівська – 240 руб., Коржово-Кутська – 180 руб., Оксанинська (чоловіча) – 300 руб., Оксанинська (жіноча) – 150 руб., Гереженівська – 180 руб., Паланська – 240 руб. та інші. В школах грамоти бракувало вчителів в таких "деревнях": Загайполе (оклад учителя 120 руб.), Яроватка (120 руб.), Кинашівка (120 руб.), Коржова Слобідка (120 руб.), Піківець (150 руб.), Чайківка (120 руб.), Володимирівка (120 руб.) і Монастирська школа (120 руб.).[43] Встановлюючи пристойні посадові оклади і надаючи учителям квартири чи грошову компенсацію вартості найманого житла, єпархіальне керівництво дбало про поліпшення шкільної освіти.

Мобілізуючим і контролюючим чинником для повітового духовенства в справі організації шкільництва були огляди церковнопарафіяльних шкіл вищим єпархіальним керівництвом. Як то було у вересні 1903 року, коли Митрополит Київський і Галицький, Високопреосвященнійший Флавіан оглянув церкви і школи м. Тального, с. Тальянок[44] та м. Умані.[45] До приїзду Владики церковнопарафіяльні школи 3-го благочинницького округу (благочинний о. Лаврентій Крижановський), а особливо Тального, Тальянок і Білашок, були переповнені учнями: усіх їх зібрали завчасно і готували до зустрічі з Архіпастирем. Відвідуючи школи, Митрополит Флавіан благословляв учителів і учнів, цікавився їх кількістю, освітнім рівнем учителів та їх стажем. Він запитував про успіхи учнів та переглядав їх письмові роботи. Оглянувши школу, він не залишив без уваги і квартир учителів, розпитував про побут і проблеми педагогів, знайомився з кращими із них. Так, в Тальянківській школі повітовий наглядач церковнопарафіяльних шкіл о. Миколай Боравський представив Владиці учителя з одинадцятирічним стажем роботи. Саме завдячуючи його педагогічній майстерності та добросовісності, школа досягла певних успіхів. Митрополит переглянув письмові роботи усіх трьох груп учнів (1-2-3-й рік навчання) з письма, арифметики і навіть з церковно-слов'янського письма півуставом за декілька останніх років. Всі вони під керівництвом досвідченого вчителя були виконані добре і Владика залишився задоволений.

22 вересня 1903 року Митрополит Флавіан і весь його супровід прибули до м. Умані, де їх зустріло все повітове керівництво та більше 40 осіб міського духовенства. Після офіційної зустрічі в міському Соборі, Владика відвідав церковнопарафіяльну школу при Троїцькій церкві. Настоятель парафії Яків Сташевський показав просторе приміщення школи, зразкові письмові роботи учнів та продемонстрував прекрасний хоровий спів учнів, що справив приємне враження на Митрополита. В той же день Владика відвідав чоловічу і жіночу гімназії та церкву в передмісті Міщанка і школу при ній. Парафіяни цієї церкви просили відкрити у них самостійну парафію, на що Митрополит дав згоду. А при відвіданні школи він звернув увагу на те, що при її віддаленості і службі завідуючого Законоучителем в міському училищі, для читання Закону Божого в школі потрібен окремий учитель із випускників духовної семінарії.

А 23 вересня після божественної літургії в Уманському міському Соборі Митрополит Флавіан відвідав жіночу церковнопарафіяльну школу. Учениці зустрічали його дружним співом і він цікавився успіхами дітей, їх писмовими роботами, розпитував учительку про її стаж, освіту та заробітну плату. Оглянувши шкільне приміщення, Митрополит відмітив, що воно тісне і не зовсім зручне, на що отримав відповідь, що міська влада вже підшукала нове приміщення для школи і виділила для його облаштування 11 тис. рублів. Відвідуючи Софіївську двокласну церковнопарафіяльну школу, Владика, навпаки, залишився дуже задоволеним. Її теж невелике приміщення було гарно відремонтоване і знаходилось в пристойному стані. Але найбільше Митрополиту сподобалось те, що при цій школі діяли постійні курси садівництва і городництва, викладачем яких був фахівець, учитель землеробського училища (нині – Аграрний університет) і що практичні роботи з плодівництва виконувались учнями на шкільній землі, якої є більше десятини і на якій учнями вже закладений садок. І тут Владика розпитував учителів і учнів про їх успіхи та проблеми в організації навчально-виховного процесу та побуту.

Завершуючи свій візит, Митрополит Флавіан мав довгу розмову із спостерігачем церковнопарафіяльних шкіл Уманського повіту о. Миколою Боравським, який доповідав про стан церковної освіти. Звітуючись про систему церковної освіти, про учительські кадри та успішність учнів, о. М. Боравський показав високому гостю ткацькі роботи – скатерки і рушники, зроблені учнями Косенівської парафіяльної школи і при цьому познайомив з положенням ремісничих курсів, що існували при деяких церковнопарафіяльних школах Уманського повіту. При Косенівській школі діяв спеціальний клас ткацтва, відкритий у 1902 році з ініціативи бувшого мирового посередника М.Г. Душенькевича. Цей клас утримувався на залишкові волосні кошти, що поступали в розпорядження Уманського Відділення Єпархіальної Училищної ради. Наскільки добре учні оволоділи спеціальним ткацьким станком і навчилися ткацькому ремеслу свідчили виконані учнями старшої групи роботи, які були представлені на міжнародній виставці в Петербурзі, за що курси отримали схвалення та медаль.

До речі, ведучи мову про розвиток церковної освіти варто зазначити, що духовенство намагалося наблизити її до практичних потреб життя саме завдяки відкриттю ремісничих курсів при школах. Так, настоятель Свято-Троїцького монастиря ігумен о. Мелхіседек у Тальянківській школі на монастирські кошти відкрив токарні і слюсарні курси. Токарний станок був куплений за волосні кошти, а вчили дітей ремеслам монастирські послушники-майстри. Ігумен притримувався думки і переконував в цьому батьків, що якщо дитина буде грамотною та ще й володітиме якимось ремеслом, то вона назавжди забезпечена і, так-би мовити, завжди буде мати в руках кусок хліба. А йдучи назустріч парафіянам у вихованні дівчаток, о. Мелхіседек відкрив у Тальянках на монастирські кошти жіночі ремісничі курси, виділивши для них десятину монастирської землі. Так під час візиту Митрополита до Уманського повіту був виявлений кращий досвід в організації церковнопарафіяльної освіти.

Через 2 роки, у 1905 році іншу частину повіту оглядав третій вікарій Київської єпархії, єпископ Уманський Преосвященний Агапіт.[46] З 14 до 24 жовтня він побував у 37 населених пунктах і, оглядаючи церкви та школи, навертав православну паству до добротворення, смиріння та любові, що особливо було актуальним в суспільно-політичних подіях 1905 року. Першим пунктом на шляху слідування помічника Київського Митрополита було с. Красноставка. Після урочистої зустрічі в храмі, Владика відвідав церковнопарафіяльну школу. Ошатний зовнішній вигляд школи і внутрішній інтер'єр свідчили про добре відношення до неї як сільської громади, так і завідувача школою. Цікавився високий гість станом шкільної бібліотеки, попитом на книги грамотних парафіян, проглядав книгу записів виданих для читання книг, заходив у квартиру вчителя і т. д. Гарні враження від Красноставської школи були підкріплені такими ж під час відвідин с. Доброї. При 150 учнях успіхи тамтешньої школи виявились дуже хорошими. Будівля школи була, під залізним дахом, з гарною огорожею, знаходилась на видному місці і внутрішній вигляд її не викликав зауважень Владики.

Наступним місцем зупинки преосвященного Агапіта була парафія с. Подібної. Після традиційної церемонії зустрічі в місцевій церкві, він відвідав новозбудовану школу, освятив її і висловив похвалу мешканцям села за увагу до школи. Її приміщення являло собою одне з кращих в Уманському повіті: доволі просторе, світле, з трьома класними кімнатами і двома для навчання грамоти взагалі, двома квартирами для вчителів і з спеціальним класом для чоботарського ремесла. Будівля була під залізним дахом і на високому кам'яному підмурку, що надавало їй пристойного вигляду.

В ході відвідин сіл Цеберманівки (нині Іванівка), Берестівця і Ксьондзівки (Пугачівки), а в останньому не було власного приміщення для школи, Владика здійснював богослужіння та проголошував промови і повчання. А в с. Краснопілці учні двох шкіл – Міністерської двокласної і жіночої церковнопарафіяльної – були на літургії в храмі, а по закінченні її слухали Архіпастирське слово про виховання дітей в страху Божому. Після богослужіння Владика оглянув приміщення шкіл, будинок псаломника, селянина і священика.

Перебуваючи в с. Старих Бабанах, Його Преосвященство теж оглянув школу, а в Косенівці – знайомився зз успіхами учнів і їх ткацькими роботами на "станках-самольотах". Переночувавши в настоятеля Косенівської церкви, Владика відвідав села Легедзине, Вишнопіль, Кам'янече і Нерубайку. В усіх цих селах, після зустрічі і молитви в храмі, він оглядав школи, відвідував церковний причт та деяких парафіян. Найбільш пам'ятними моментами під час відвідин цих сіл були такі: в Легедзинській церкві в присутності Владики була здійснена літургія, за якою співав прекрасний місцевий хор під керівництвом учительки церковнопарафіяльної школи Когутовської; у Вишнопольській школі учні порадували високого гостя грунтовними знаннями Закону Божого та інших предметів. А ось в с. Кам'янечому Владика був вражений убогим виглядом і роботою школи, яка функціонувала вже біля вісьми років.

А 17-18 жовтня 1905 року Владика оглянув парафії і школи міст. Торговиці, міст. Покотилова, сіл Левківки, Підвисокого, Росоховатки, Лебединки, Давидівки, Полонистого і "деревни" Табанова. В кожній церкві він давав парафіянам настанови про виховання дітей, про любов до ближнього, церкви і батьківщини. 19 жовтня Його Преосвященство відвідував села Перегонівку, Рогову, Острівець і Вільшанку. Після літургії в Перегонівській церкві співав прекрасний місцевий хор із школярів і дорослих селян під керівництвом учителя двокласної школи п. Ліхнякевича. Перегонівська школа, як і Рогівська, справила приємне враження на Владику. А 20 жовтня він оглянув церкви та школи міст. Дубової та сіл Коржової, Степківки і Томашівки. Змістом навчально-виховного процесу в Дубівській школі Владика залишився задоволений, але запропонував селянам обговорити на сільському сході питання про будівництво нової шкільної будівлі. В Коржівській школі учні досить грунтовно відповідали на запитання, що теж справляло приємне враження на високого гостя. А відвідуючи с. Степківку, Архіпастир був приємно здивований недавно відбудованим просторим храмом, який був чудово оздоблений зверху та всередині, мав залізну огорожу на цоколі і виглядав як міська церква. Та й в місцевій школі учні порадували його задовільними знаннями. Такі ж почуття переповнювали Владику в парафії села Томашівки. Прекрасний храм з дивовижним іконостасом і художнім розписом усього храму на зразок Києво-Володимирського Собору зачудував київського гостя. Шкільне приміщення в Томашівці в цей час ще будувалося.

21 жовтня Архіпастир відвідав села Максимівку, Осітну і Кузьмину Греблю. В максимівській церкві він виголосив про християнське житіє, а в осітнянській – звернувся до парафіян з промовою про збереження прабатьківської віри православної за прикладом предків. А ось у Кузьминій Греблі Його Преосвященство зустрічали учні та вчителі трьох місцевих шкіл: другокласної Міністерської, зразкової і церковнопарафіяльної. По закінченні богослужіння він відвідав всі три школи. В другокласній його вітав промовою старшокласник і тут же він відвідав показові уроки Закону Божого, з російської літератури, з російської мови, з вітчизняної історії, з фізики, з географії, з дидактики та з арифметики.

Залишившись задоволений почутим і побаченим, Владика висловив побажання, щоб у церкві окремо співали два хори: один під керівництвом учителя на хорах, а другий на кліросі під керівництвом учня, і щоб деякі пісноспіви, наприклад “Слава в вишних Богу” на утрені співались усіма учнями шкіл і парафіянами.

Наступного дня, 22 жовтня Владика побував в селах Синиці, Кочержинцях і Полянецькому. В Синицькій та Кочержинській церквах, у зв’язку із чутками про безпорядки в Умані, він виголошував промови про любов до ворогів по заповідях Спасителя. А в Полянецькому, зустрінутий старійшим серед своїх колег настоятелем церкви Порфирієм Мовчановським, Архіпастир мовив про те, як предки дорожили своєю вірою і закликав парафіян не втрачати пам’яті про минувшину.

Наступні дні, 23 і 24 жовтня, Владика провів в м. Умані. В Успенському Соборі він здійснив літургію в сослужінні усіх священнослужителів міста, на якій були присутні учні місцевих церковнопарафіяльних шкіл. Після читання Євангелія Архіпастир з приводу революційних заворушень в Умані виголосив слово про християнську любов до ближнього і до ворога. Потім він відвідав новий будинок, в якому містилися Уманське Відділення Єпархіальної Училищної ради і двокласна школа. Побував Владика і в Троїцькій, Міщанській, Михайлівській церквах та в Уманському духовному училищі. Оглянувши церковнопарафіяльні школи міста – Троїцьку, Міщанську та Софіївсько-Слобідську і церкви землеробського училища та тюремну, Його Преосвященство закінчив свій візит і відбув до Києва.

Таким чином, оглядаючи упродовж десяти днів парафії Уманського повіту, третій вікарій Київської єпархії, єпископ Уманський Преосвященний Агапіт в першу чергу цікавився церквами та станом церковнопарафіяльних шкіл. Навіть якщо припустити, що маршрут його візиту не був випадковим, а місцеве церковне керівництво хотіло показати кращі церкви та школи, то все ж відвідини вікарієм більше трьох десятків населення пунктів повіту справило мобілізуючий вплив на місцеве духовенство і парафіян, що в свою чергу позитивно вплинуло на ставлення до православних храмів та церковнопарафіяльних шкіл. Були відремонтовані та прибрані церкви і школи, зібрані учні і підготовлені вчителі, узагальнений і показаний кращий досвід навчально-виховної роботи, що в цілому мало неабиякий суспільний резонанс.

В наступні роки мережа церковнопарафіяльних шкіл удосконалювалась і збільшувалось охоплення нею дітей шкільного віку. Навіть далеко не повні відомості про церковнопарафіяльні школи Уманського повіту у 1913 році показують збільшення їх учнів до 12 640 особ (див. таблицю № 7). Нагадаємо, що у 1903 році в повіті навчалося 10 309 учнів. З таблиці видно, що переважну більшість учнів церковнопарафіяльних шкіл складали хлопчики, їх було 9 173 особи, а дівчаток навчалося 3 468 осіб. У відсотковому виразі це виглядає як 72,5% і 27,4% відповідно від загальної кількості учнів. Джерела фінансування церковнопарафіяльних шкіл були різними, та в переважній більшості школи утримувались із казенних коштів, коштів сільських громад та благодійницьких внесків. Працю учителя в переважній більшості шкіл оплачували із державних коштів, що вже само по собі характеризувало ідейну спрямованість навчально-виховного процесу в школах. Та полишивши ці міркування, відзначимо, що саме церковнопарафіяльні школи були першою сходинкою до отримання освіти дітьми парафіян. Біля початків освіти дітей простого православного люду стояло саме парафіяльне духовенство.

Розділ І

4. Уманське духовне училище

На відібраних від Речі Посполитої і приєднаних до Росії українських землях уряд створив мережу духовних навчальних закладів, однією з ланок якої були духовні училища. В Київській єпархії було створено п'ять духовних училищ – Києво-Софіївське, Києво-Подольське, Уманське, Богуславське і Черкаське. А відтак територія єпархії була умовно поділена на п'ять училищних округів. Всі училища підпорядковувались Київській духовній семінарії і її Правління ухвалило рішення про причислення до Уманського училища священно- і церковнослужительських дітей трьох повітів: Уманського, Звенигородського та Липовецького. Духовним правлінням у цих повітах Дикастерія довела наказом: "... дабы дети сих уездов впредь были постоянно отправляемые в сие училище для соблюдения соразмерности учеников в низших классах, подведомственных Семинарии."[1] Дещо пізніше Уманський училищний округ включав: всі благочинницькі округи Уманського повіту, 8 благочиній Липовецького, 5 і 8-е благочиння Звенигородського та 3, 4, 5, 6, і 7 благочинницькі округи Таращанського повіту.[2] Усього 22 благочинницькі округи, на території яких налічувалось 320 церков і 330 причтів. Для порівняння: в інших училищних округах причтів служило: в Києво-Подольському – 374, Києво-Софіївському – 200, Богуславському – 197 і Черкаському – 194. Тобто Уманський училищний округ був другим після Києво-Подольського за кількістю належних до нього церковних причтів, а це означало, що діти членів цих причтів мали вступати саме до Уманського духовного училища.

Час від часу межі училищних округів змінювалися так як Київська духовна консисторія переглядала їх з метою округлення і зрівняння. Наприклад, 1878 року духовенства 5-го благочинницького округу Таращанського повіту звернулося до Консисторії з проханням про переведення із Уманського училищного округу до Києво-Софіївського з огляду на більшу зручність сполучення з м. Києвом. А дещо згодом подібні прохання надійшли від усього духовенства Таращанського і 1, 2, 3 та 7 благочинній Липовецького повітів, які до цього перебували у складі Уманського училищного округу. Консисторія, не маючи підстав для відмови прохачам, задовольнила їх прохання. В Уманському училищному окрузі залишалося 230 причтів, а Києво-Софіївський збільшувався до 275 причтів. Усі організаційні та фінансові проблеми функціонування кожного училища вирішувало духовенство училищних округів. До того ж як це виглядало ми повернемося дещо пізніше. А тепер дещиця інформації про Уманське училище.

Уманське духовне училище офіційно було відкрите 4 листопада 1823 року. Вірніше були відкриті два училища – повітове і парафіяльне, але друге було нижчим відділенням першого та й розміщувались вони в одному приміщенні, тому про них йтиме мова як про один навчальний заклад. Детальних відомостей про перші роки функціонування училища не виявлено, та все ж відомо, що в 1829 році в ньому навчалося 187 учнів. Штат училища складали смотритель і 6 учителів, а на утримання училища було виділено 2 780 рублів.[3] Першим смотрителем (директорм училища – авт. Т.К.) був, ймовірно, протоірей Гавриїл Крижановський. Бо після його смерті 1836 року на вакантне місце смотрителя просилення відразу три особи, а саме: 1) смотритель Богуславського повітового духовного училища, кандидат богослов'я Ігнатій Мацієвич; 2) інспектор того ж училища Мойсей Мужаловський; 3) священик Іллінської церкви містечка Чорнобиля, а перед тим – учитель вищого відділення Київського повітового училища Федір Шиманський[4] чи був хто з них призначений на посаду смотрителя не з'ясовано.

Будинок Уманського духовного училища з самого початку, як і пізніше, знаходився на Звенигородському передмісті, навпроти Свято-Михійлівської, ще тоді парафіяльної церкви. Він являв собою просторий, майже квадратний чотирикутник за дерев'яною огорожею. Дерев'яний, одноповерховий, схожий на казарму будинок лицьовим боком був повернутий у двір. Всередині по всій довжині приміщення тягнувся довгий коридор, в який

виходили двері класних кімнат, зали та карцера. Класних кімнат було чотири і перших два класи називались парафіяльним училищем, а 3-й і 4-й класи – повітовим. Згадуючи своє навчання в училищі у 1841-1847 роках, протоірей Прокопій Павлович зазначав, що класні кімнати мали по два вікна, а дерев'яні стіни були обмазані глиною з обох боків. Але з часом глина обвалювалась і утворювались такі щілини, через які міг пролітати і сніг. Однак це суттєво не змінювало класної температури, так як кімнати всерівно не опалювались і грубки слугували швидше для інтер'єру.[5] Посеред училищного подвір'я стояв ще один дерев'яний будинок на 4 окремі великі кімнати, котрі виділялись під квартири учителям. Їх повністю вистачало, так як із 7 осіб училищного штатного персоналу – чотири: смотритель, інспектор і 2 учителі-священики мали власні квартири. Інших будівель, дерев чи кущів на училищному дворі тоді не було.

Оповідаючи про роки свого навчання в Уманському духовному училищі, про організацію навчально-виховного процесу та побуту учнів, протоірей П. Павлович згадує і учителів, які по-різному закарбувались в дитячій пам'яті. Так, смотритель А. Стаховський запам'ятався йому як не високий білявий чоловік, що говорив швидко з російським акцентом і дещо в ніс. І якщо при першому знайомстві він викликав деякий страх в учня, то особа інспектора училища навела на П. Павловича повний жах. Інспектор Димитрій Матвійович Заушкевич був темним брюнетом, з щетинистим, низько обстриженим волоссям, високого зросту, міцної статури, мускулистий і при першому знайомстві він теж викликав страх. Але насправді він був доброю, сердечною людиною, швидко заспокоювався навіть при сильному збудженні. Учителем другого класу в училищі в цей час був Стефан Романович Турчинський, якого після від'їзду до Києва замінив П. Мшанецький. Викладачем грецької мови був священик парафіяльної Михайлівської церкви о. Андрій Захарієвич, а латинської – К.П. Прісовський. Перший з них, вже будучи у віці, з сивиною в бороді і у волоссі, відзначався добротою та спокійним характером. Невдовзі він перейшов до Лебединського жіночого монастиря і в сані протоірея закінчив свій земний шлях. К.П. Прісовський був теж добрим, акуратним, точним по службі, однак надто флегматичним. Пізніше латинську мову в училищі викладав о. В.Г. Ящуржинський – священик Уманського Миколаївського Собору.

Священик В.Г. Ящуржинський запам'ятався учням і своїм колегам як людина виключно порядна, добра і високоосвітчена. Родом він був із Бердичівського повіту, а по закінченні богословського курсу в Київській духовній семінарії, як один з кращих її вихованців, був рекомендований для продовження освіти в Київській Академії. Але за станом здоров'я він змушений був лишити навчання і отримав призначення учителя латинської мови в IV класі Уманського духовного училища. Обіймаючи цю посаду впродовж майже 20 років, він настільки глибоко вивчив свій предмет, що міг вільно висловлювати свої думки латинською і експромтом перекладати з латини російською мовою і навпаки. Як доказ глибокого знання латинської мови він залишив свої записки – Sintaxis Ornata і переклав священну історію латинською, не беручи до уваги численних коротких статей. Окрім латини і праці на церковному поприщі, він багато читав, вів власні спостереження і записи природних явищ, любив і чудово знав німецьку і французьку мови, писав духовні проповіді тощо.

Учителем о. Ящуржинський був талановитим і дуже любив свій предмет. Якщо хтось з учнів не вивчив уроку, то вчитель вдавався до суворого прочухану, але це його дуже засмучувало і навіть іноді викликало сльози. В той же час успіхи та увага учнів викликали невимовну радість наставника і таких учнів він любив все життя. П. Павлович згадував такий епізод зі свого шкільного життя: на одному з уроків о. Василій Ящуржинський відкрив зовсім незнайому книжку латинською мовою, почав її читати, а учневі наказав перекладати російською. Учень Павлович перекладав правильно, тому вчитель далі продовжував текст російською, а учневі запропонував тут же перекладати латиною. І коли в одному місці, учнівський переклад повністю збігся з оригіналом, то о. Василій так зрадів, що при всьому класі поцілував учня в голову. Його знання предмету і повага до учнів сформували авторитет учителя, а священицька діяльність викликала симпатії парафіян.

Не симпатизував о. В. Ящуржинському лише начальник штабу 5-ти округів військових поселень генерал Трєскін. Подібно Фрідріху Великому генерал любив все велике. І священик, в його уяві, повинен мати великий зріст і могутній голос. Та такому ідеалу о. Ящуржинський не відповідав, бо був середнього зросту, худорлявий, з лицем схимника, хоч і мав приємну зовнішність, і майже дитячим голосом здійснював богослужіння. Та все ж генералу доводилось миритися із соборним священиком так як Уманський Собор в ту пору перебував у двох відомтсвах: єпархіальному і військовому. А повітовий протоірей Стаховський, будучи водночас благочинним церков військового поселення і смотрителем Уманського духовного училища, оберігав кращі учительскі кадри.

Спогади випускників училища, хоч і хибують суб'єктивністю оцінок та суджень, все ж доповнюють уявлення про організацію навчально-виховного процесу, яка була регламентована офіційними документами та знаходила відображення в училищних звітах. У спогадах присутні такі деталі, які ховалися за офіційним рядком цих звітів, але при зіставленні і поєднані цих двох джерел інформації можна скласти досить повну картину про навчання та життя учнів. Так, на відміну від офіційних джерел інформації, які містять статистичні дані, відомості про фінансову діяльність училища і т. д., спогади піднімають завісу з таких питань як організація навчання та побут училищних вихованців. Той же протоірей П. Павлович вказує, що систематично застосовувались фізичні покарання учнів, а організація їх побуту теж дуже часто бажала бути кращою.

В кожному класі були так звані "авдитори", які до приходу учителя перевіряли підготовку учнів до уроку і на спеціальних листках, що називались "ератками", латинськими літерами робили помітки: "знає", "не знає", "не все", "не добре". Потім ці листки складалися на учительському столі і, зайшовши до класу, учитель спершу переглядав їх. Усіх учнів, котрі не вивчили урок викликали до порогу і один з великорослих учнів лозиною внушав любов до наук. Потім учитель перевіряв урок в інших учнів, пізніше пояснював новий матеріал, а на закінчення вказував у книжці "отсюда до сюда на завтра." Так традиційно збігав урок, а опанувати книжні премудрості учні мали самі в позаурочний час.

Не місцеві учні, або ті, що не мали родичів чи знайомих в Умані, розміщувались по квартирах по 6-10 осіб. Звісно, що квартири наймалися якнайдешевші та й харчування часто було не з кращих. Як згадує протоірей П. Павлович, він ще з кількома вихованцями квартирували у відставного унтер-офіцера Мономаренка. Господар мав власний бізнес: скупляв яблука, а потім перепродував їх натуральними та квашеними і ще – виготовляв і продавав квас. У місті в нього була ще й своя лавка, в якій він торгував салом, сиром і маслами – коров'ячим і конопляним. Але, не будучи бідним, він був дуже скупим і учнів-квартирантів в його домі годували дуже погано. Ячмінний куліш був для них щоденною стравою, а якщо іноді і давали галушки, то смачили їх такою смердючою оливою, що й при самому сильному голоді вони апетиту не викликали. Невдоволення учнів були марними і одного разу вони вчинили бунт. Коли прислуга звично внесла куліш, квартиранти викинули його в розчинене вікно лиш за нею зачинились двері і почали вимагати "добавки". З "добавкою" вони зробили те ж саме і спантеличений господар, викликавши з училища інспектора, наказав внести учням смачні лазанки, якими мали вечеряти господарі. Але смачної вечері учні покуштувати не встигли, бо з'явився сам господар у супроводі училищного інспектора. Організатор непослуху отримав 70 ударів і всі інші квартиранти теж були покарані. Подібні деталі навчання та побуту училищних вихованців засвідчують, що при благополучному, в цілому, фінансовому стані училища, учням іноді жилося кепсько. Та поступово училищне життя наладжувалося і з часом Уманське духовне училище стало одним з найбільших в Київській єпархії.

У 1856 році на місці старого дерев'яного було збудоване нове кам'яне приміщення училища, на що єпархіальним керівництвом було асигновано 4 944 руб. серебром.[6] В 1864 р. лише на штатне утримання Уманського духовного училища з державної казни було відпущено 173 руб. 40 коп. серебром.[7] А в 1876 р. на засіданні Київського єпархіального з'їзду при обговоренні доповідної записки Преосвященного Філарета про Уманське,

Богуславське і Черкаське духовні училища, депутат від Уманського повіту св. Олександр Іваницький відмічав "весьма удовлетворительное состояние Уманского училища в экономическом отношении."[8] Кам'яна одноповерхова будівля училища мала чотири великі кімнати, була надійною і міцною. До училищного будинку прилягала чимала земельна ділянка з міцною огорожею. Для проживання смотрителя і його помічника був куплений добротний дерев'яний будинок з гарним подвір'ям та огорожею. Виготовлений план та кошторис для будівництва училищної домової церкви та приміщень для підготовчого класу, училищного правління і бібліотеки, на що виділено 4 000 руб. серебром. Можливо такі дані про стан Уманського училища послужили тому, що на єпархіальному з'їзді обговорювалась пропозиція про те, щоб з 5 духовних училищ в єпархії залишити 3 – Києво-Подольське, Києво-Софіївське і Уманське, а Черкаське і Богуславське закрити. Однак остаточне вирішення цього питання було відкладене на пізніше.

Далі поведемо мову про участь повітового духовенства в училищних справах. У суспільстві вже існували представництва з дворянських, міських, земських справ тощо і накінець статут духовних училищ допустив превославне духовенство до участі в училищних справах. Він дав йому право не тільки обговорювати через своїх депутатів проблеми на училищних з'їздах, а й брати участь у їх вирішенні через виборних від духовенства членів училищних правлінь і більше того – вибирати виконавців справ училищних – смотрителів училищ. З'їзди духовенства училищного округу відповідали бажанням духовенства, так як на них воно отримувало доступ до завідування справами так би мовити домашніми, які в той же час мали неабияку суспільну цінність – виховання майбутніх поколінь. До того ж училищні з'їзди благотворно впливали і на саме духовенство: до цього розрізнене місцевістю та особистими інтересами, на з'їздах воно групувалося, зближувалося та врешті й знайомилося. Як же духовенство скористалося наданим правом колективного вирішення училищних проблем в перші роки проведення з'їздів?

Депутати Уманського училищного з'їзду перейнялися скрутним становищем хворіючих учнів і виділили кошти як на ліки для бідних вихованців училища, так і оплату послуг лікаря. Також були запроваджені деякі корисні навчально-виховні заходи, як то: дозволено учням розміщуватись по квартирах за вільним вибором батьків і під контролем училищного правління, призначати репетиторів з випускників семінарії, члени училищного правління отримали право відвідувати уроки, а також за бажанням батьків за додаткову плату було дозволено вивчення в училищі німецької та французької мов.[9] Тобто з'їзди духовенства училищного округу стали не просто представницьким органом, а й реальним важелем впливу на навчально-виховний процес.

Журнали щорічних з'їздів депутатів Уманського училищного округу показують, що духовенство, взявши на себе більшу частину фінансування училища, глибоко вникало в усі сфери його функціонування. Традиційно на з'їздах обговорювались звіти про доходи та витрати училища, обиралось керівництво навчального закладу, приймались рішення про добавки до посадових окладів, про звільнення від плати за навчання, про надання матеріальної допомоги учням і т. д. На з'їздах училищного округу вирішувались як принципово важливі питання (скажімо такі, як перебудова приміщення, ремонт, форма одягу для вихованців, відкриття нових джерел фінансування, оновлення бібліотеки і т. д.), так і здавалося б дріб'язкові, які могло б вирішити училищне правління, як то: влаштування саду на училищному подвір'ї чи облаштування кладовки в квартирі смотрителя. Загалом же протоколи з'їздів є наглядною ілюстрацією піклування духовенства про підростаюче покоління, про виховання гідного поповнення своїх рядів.

Як видно з журналів з'їздів депутатів Уманського училищного округу, досить важливими були питання перебудови училища і домової училищної церкви. На з'їзді 1874 року було прийняте рішення про будівництво на училищному дворі окремою будівлею теплої домової церкви на 200 осіб. При ній планувалося побудувати дві кімнати: одну для підготовчого класу, а іншу для правління з бібліотекою. Для цього планувалося використати стару дерев'яну Михайлівську церкву, яка з парафіяльної на Звенигородському передмісті

вже стала училищною (парафіян переписали до сусідньої Троїцької церкви). З усіх парафій училищного округу було зібрано по 5 рублів і ця сума в 1 660 руб. разом з наявними церковними 750 рублями склала 2 410 руб. серебром, що і планувалося використати для будівництва. А наступний з'їзд 1875 року дійшов висновку, що для будівництва кам'яного приміщення для церкви та двох названих кімнат цих коштів буде замало і звернувся до Митрополита за дозволом знову зібрати по 5 руб. з парафії. Зібрані 1 660 рублів з наявними 2 410 руб. складали в сумі 4 070 руб., що було достатньо для запланованого будівництва. Але вирішення цього питання рзтяглося ще на два роки і на з'їзді 1877 року обговорювався вже інший варіант перебудови: проектувалось будівництво нового училищного корпусу з гуртожитком для найбідніших учнів. Домову училищну церкву планувалось облаштувати в тому ж таки корпусі, а від будівництва окремої будівлі Свято-Михайлівської церкви через брак коштів було вирішено відмовитись. На нове будівництво планувалось витратити 7 000 руб. наявних в училищі на 1 січня 1878 року і отримати 30 000 руб. дотації від Св. Синоду з терміном виплати її упродовж 10 років. Але облаштування церкви було нагальною потребою і тому з'їзд 1878 року прийняв рішення про те, щоб виділти 3 000 руб. на перебудову існуючої Свято-Михайлівської церкви, до того ж – господарським методом і негайно.

Клопотання духовенства Уманського училищного округу про виділення Св. Синодом кредиту в 30 000 руб. на будівництво нового корпусу для училища було задоволене і постало питання про джерела виплати позички.

Означений кредит за розрахунками господарського управління при Св. Синоді мав бути погашений щорічними рівномірними внесками по 3 825 руб. капіталу і процентів (кредит був виділений під 5% на 100 руб. щорічно). Духовенство Уманського училищного округу вирішило здавати щорічно від кожної церкви по 5 руб. і від кожного причту теж по 5 руб. Так як штатних парафій в училищному окрузі було 339, то сума щорічного від них внеску на погашення синодального кредиту складала 3 390 руб. До потрібного розміру щорічного внеску по кредиту не вистачало 435 руб. Тому ці розрахунки були відкинуті і з'їзд депутатів духовенства Уманського училищного округу, що зібрався в серпні 1879 року дійшов висновку, що іншого джерела як обкладання налогом церковної землі немає і тому постановив: за кожну десятину церковної землі має сплачуватись 25 коп. серебром. А так як у користуванні церковних причтів Уманського училищного округу перебувало 17 100 дес. землі, то внесок на погашення синодального кредиту складав 4 275 руб. в рік. Депутати з'їзду зобов'язались справно сплачувати такі внески лише в тому випадку, якщо межі Уманського училищного округу не будут змінюватись, а термін налогу триватиме з 1880 року до остаточного погашення кредиту. З огляду на зростання витрат по училищу, з'їзд також підвищив плату за навчання дітей з інших округів з 15 до 20 руб. в рік.

Стосовно перебудови Свято-Михайлівської церкви, то голова будівельної комісії св. Володимир Доманицький доповідав з'їзду, що виділених 3 000 руб. замало і у відповідності з кошторисними підрахунками іженер-капітана Вінде потрібно ще 1 500 руб. Депутати з'їзду 1879 року проголосували за виділення необхідної суми в розпорядження будівельної комісії. Церква була перебудована і вже 14 листопада 1880 року в ній було відправлене богослужіння з нагоди святкування дня народження цариці. В кореспонденції "Киевских Епархиальных Ведомостей" про цю подію повідомлялося, що "внутреннее благолепие храма можно считать достаточным. Резной иконостас с орнаментами старого византийского стиля, с живописью древнего характера, на белом фоне, прекрасно руководит мысли и чувствования молящих. О церкви этой надлежит сказать, что если она пощажена была в тридцатых годах новыми планировками военных (планування військових поселень – авт. Т.К.), то ей и теперь следует оставаться на месте."[10]

Заплановане будівництво нового корпусу училища з гуртожитком для найбідніших учнів не було почате. Хоч рішення з'їзду депутатів духовенства Уманського училищного округу виконувались і кошти від церков та від причтів збиралися. Так, лише з церков Уманського повіту у 1879 р. було зібрано 4 400 руб.[11] (143 церкви 7-ми благочинницьких округів), а в наступному 1880 році на училищні та будівельні потреби від 95 церков повіту

поступило 4 229 р. 50 коп.[12] Однак, утримання училища та здійснення масштабних будівельних робіт вимагало значно більшого фінансування. За підрахунками архітектора, для будівництва приміщення на 200 учнів, ще й гуртожитку з дотриманням усіх гігієнічних вимог, потрібно затратити більше 60 000 рублів. Так що передбачуваних коштів було явно замало. А якщо зважити на те, що в Уманському духовному училищі навчалось тоді 170 учнів, то питання про будівництво нового училищного приміщення переходило в розряд риторичних. Училищні кошти не могли задовольнити бажання духовенства округу, хоч в цілому фінансовий бік діяльності навчального закладу виглядав задовільно.

Для підтвердження цього наведемо дані про економічний стан Уманського духовного училища в різні роки його існування.

Роки	К-ть учнів	Доходи*	Видатки	+ -
1829	187	2 123 руб.		
1868-1869		1 727 руб. 4 коп.	594 руб. 41 коп.	1 132 руб. 90 коп.
1876	92	6 793 руб. 16 коп.	2 369 руб.	4 424 руб. 16 коп.
1877	104	12 527 руб. 9 коп.	7 014 руб. 66 коп.	5 513 руб. 24 коп.
1879		31 760 руб. 68 коп.	28 280 руб. 13 коп.	3 480 руб. 55 коп.
1880	189	19 196 руб. 90 коп.	13 663 руб. 21 коп.	3 533 руб. 69 коп.
1882		34 230 руб. 96 коп.	20 932 руб. 23 коп.	13 298 руб. 73 коп.
1884	195	48 699 руб. 21 коп.	47 042 руб. 70 коп.	1 656 руб. 51 коп.
1887		20 072 руб. 46 коп.	13 180 руб. 28 коп.	6 892 руб. 18 коп.
1888		14 310 руб. 35 коп.	20 072 руб. 46 коп.	5 762 руб. 11 коп.
1889	190	19 215 руб. 27 коп.	14 260 руб. 41 коп.	4 954 руб. 86 коп.
1890	184	21 340 руб. 18 коп.	11 885 руб. 87 коп.	9 454 руб. 31 коп.
1893		22 168 руб. 17 коп.	10 652 руб. 48 коп.	11 515 руб. 69 коп.
1896		30 088 руб. 43 коп.	20 600 руб. 50 коп.	9 487 руб. 93 коп.
1897		33 410 руб. 55 коп.	22 960 руб. 27 коп.	10 450 руб. 28 коп.
1898		36 513 руб. 52 коп.	25 580 руб. 63 коп.	10 932 руб. 89 коп.
1899		37 793 руб. 25 коп.	25 983 руб. 20 коп.	11 810 руб. 05 коп.
1900		38 611 руб. 75 коп.	27 872 руб. 89 коп.	10 738 руб. 86 коп.
1903	166	20 965 руб. 25 коп.	11 390 руб. 64 коп.	9 574 руб. 61 коп.
1912		5 772 руб. 14 коп.	17 085 руб. 95 коп.	- 11 313 руб. 81 коп.
1913		6 093 руб. 56 коп.	17 927 руб. 62 коп.	- 11 834 руб. 06 коп.
1915		6 249 руб. 87 коп.	16 935 руб. -	- 10 685 руб. 13 коп.
1916		6 727 руб. 50 коп.	20 294 руб. 29 коп.	- 13 566 руб. 79 коп.

* Доходна частина враховує залишок за попередній рік.

З наведених даних видно, що прибутки училища більшості з наведених років перевищувати видатки. Роки спеціально не підбирались. Таблиця складена лише з тих, за які виявлені цифрові показники фінансового стану училища. Детальні коментарі співвідношення прибутків і витрат кожного року видаються зайвими, так як в цілому наведені дані підтверджують тезу про задовільний матеріальний стан Уманського духовного училища. З яких же джерел формувалися прибутки училища і якими були основні статті видатків училищного бюджету? Для ілюстрації довільно візьмемо дані 1876-1877 років, коли в училищі навчалося найменше учнів.

За даними 1876 року на потреби Уманського училища поступили такі суми: а) “венчикового” збору – 595 руб. 9 коп.;

б) пожертвування Києво-Печерської Лаври і Митрополичого дому – 750 руб.;

в) надходження з необкладних доходів церков і монастирів – 644 руб. 60 коп.;

г) 1% збору з окружного духовенства – 723 руб.;

д) за оренду приміщення бувшого Липецького духовного правління – 130 руб.;

е) почесний “блюститель” щорічно жертвує на училище 100 руб.;

ж) % з банківського білету в 3 065 р. 99 коп. (пожертвуваний Києво-Пачерською Лаврою) – 153 р. 30 коп.;

з) % з банківського білету в 715 руб. 31 коп. – 35 руб. 75 коп.;

і) за постановою з'їзду духовенства училищного округу за 1874 рік по 5 руб. від кожного церковного причту і по стільки ж за 1875 рік (тобто за 2 роки) – 3 000 руб.;

к) кожен причт Уманського повіту щорічно жертвує по 2 руб. на збільшення зарплатні начальника і наставників училища – більше 600 руб. І по 15 коп. сторожу – більше 45 р.

Разом – 6 793 руб. 16 коп.

З цих коштів у 1876 році на потреби училища було витрачено 2 387 руб.

Витрати розподілились так:

1) на утримання вихованців (бідних) Уманського духовного училища і учнів Богуславського та Черкаського духовних училищ, що були родом з Уманського училищного округу – 2 200 руб.

2) На господарські потреби (ремонт, оплата прислуги, опалення і освітлення) – 157 руб.

3) Канцелярські витрати – 12 руб.[13] Усього: 2 369 рублів.

Говорячи про витрати, доцільно навести ціни, за якими училище купляло предмети першої необхідності. У 1873-1876 роках сажень дрів з доставкою коштував 15 руб. 18 коп., 1 пуд говядини першого сорту – 2 руб. 80 коп., 1 пуд житньої муки – 50 коп., 1 пуд гречаних груп – 1 руб. 60 коп., 1 пуд ячмінних круп – 1 руб., 1 пуд пшеничних круп – 1 руб. 60 коп., 1 пуд сальних свічок – 6 руб. Плата за послуги була такою: сторожу – 72 руб. на рік, повару – 150 руб. на рік, прибиральнику – 60 руб. на рік. А вартість найманих квартир для училищних вихованців в рік обходилась – 2-х кімнатної 100 руб., 3-х кімнатної – 150 руб.

Серед витратних статей училища за 1876 рік не вказані кошти на заробітну платню службовцям, але порівняння прибуткової і затратної частини показує, що отримуваних коштів на утримання училища вистачало. Більш детальними є відомості про фінанси Уманського духовного училища за 1877 рік.[14] Прибуток у цьому році склали: асигнування від Св. Синоду на утримання училища – 1 228 руб. 83 коп., "венчикова" сума – 611 руб. 51 коп., випадкові надходження – 772 руб. 80 коп., проценти з капіталів училища – 153 р. 29 коп., пожертвування від церков і монастирів єпархії – 644 руб. 60 коп., Лавро-митрополичий внесок – 974 руб. 34 коп., 1% збір від духовенства – 643 руб. 34 коп. (і значиться залишок від попередніх років – 315 руб. 62 коп.), внесок окружного духовенства – 4 620 руб. з недоїмкою за попередні роки – 2 034 руб. 73 коп. тощо. Загальна сума доходів становила 12 527 руб. 9 коп. Серед видатків значною була сума на утримання керівництва та вчителів училища – 834 руб. 61 коп., утримання учнів обходилось в 825 руб., господарські витрати становили 1 592 р. 41 коп., пенсія та класні надбавки становили 225 руб. 22 коп. і 512 руб. витрачалося на медикаменти, гонорари та інш. Всі видатки училища становили 7 014 руб. 66 коп. Порівняння надходжень до бюджету училища і витрат показує, що залишок становив 5 513 р. 24 коп. Це був чистий прибуток, наявність якого свідчила про стабільне фінансове становище училища.

Все ж у фінансуванні Уманського духовного училища були деякі вузькі місця, інакше б ця проблема не розглядалася з'їздом депутатів духовенства Уманського училищного округу в 1879 році.[15] Зокрема йшлося про кількість 1% збору з церковних доходів на утримання Уманського духовного училища. Цей збір був запроваджений Київським єпархіальним з'їздом в 1867 році і передбачав перерахування одного відсотка від річної зарплатні священнослужителів. В усі попередні роки сума цього збору була різною, як наприклад: в 1876 р. – 723 руб., а в 1877 р. – 643 руб. 34 коп. Між тим, і в першому, і в другому випадку вона була далекою від реально-можливої і тому на з'їзді були обнародувані наступні дані. В Уманському училищному окрузі було 2 протоірея при міських соборних церквах, що отримували платню по 500 руб. кожен, 2 соборні священики отримували по 400 руб., 2 штатні диякони отримували по 180 руб., 2 позаштатні диякони – по 100 р., два соборні псаломники – по 100 руб., 2 паламарі при соборних церквах – по 70 рублів. Окрім двох міських Соборів, що діяли в училищному окрузі, на його території діяло 339 парафій і 339 парафіяльних священиків отримували платню по 300 рублів, 339 псаломників – по 50 руб., 60 паламарів – по 38 рублів. Попри це, священик церкви Уманського училища садівництва

отримував 500 руб., а священик тюремної церкви мав 300 руб. в рік. Загальна сума річної зарплатні всіх причтів Уманського округу становила 126 796 рублів, а відповідно, один відсоток від неї складав 1 267 р. 96 коп. Саме така сума мала збиратись щорічно.

Що стосується збору з церковних доходів, встановленого теж в 1867 році, то його кількість визначалася так: від 2 соборних церков 2 класу, що були в окрузі, очікувалось відрахування по 15 руб. від кожної, від 24 парафіяльних церков 4 класу – по 10 руб., від 150 церков 5 класу по 8 руб., від 72 церков 6 класу – по 6 руб. і від 90 церков 7 класу – по 4 рублі в рік. А всього від 338 церков мало поступити 2 392 рублі в рік. Але так як до 1879 року і одновідсотковий збір від духовенства, і збір з церковних доходів поступав до бюджету училища не в повному обсязі, то з'їзд вдавався до заходів, які мали вирішити це питання. Одновідсотковий збір зобов'язувалося забезпечувати повітове казначейство, а збір з церковних доходів віддавався під контроль благочинних. Розпорядження з'їзду були дієвими, і в бюджет училища на 1879 рік була закладена сума однопроцентного збору із зарплатні духовенства в 1 267 руб. 96 коп. і відрахування з церковних доходів в кількості 2 392 рублі. А в цілому загальна сума прибутку училища в 1879 р. мала становити 27 732 руб. 30 коп. при видатках в 12 971 руб. 85 коп.[16]

Фінансовий звіт училища за 1879 рік показує, що показники цих прибуткових статей були перевиконані, тобто стягнута частина коштів за недоїмки минулих років. Тому однопроцентного збору із зарплатні духовенства поступило 2 062 руб. 27 коп., а збору з доходів церков Уманського училищного округу було 3 593 руб. 31 коп. Відтак загальна сума доходів училища в 1879 році становила 31 760 руб. 68 коп., а видатки рівнялися 28 280 руб. 13 коп.[17] Звіти наступних років про фінансовий стан училища показують, що по цих двох статтях прибутків надходження мало відхилялися від норми. Це, в свою чергу, значило, що духовенство училищного округу, справно сплачуючи визначені внески, сприяло економічній стабільності училища і забезпечувало нормальне його функціонування. З таблиці видно, що майже в усі роки існування Уманського духовного училища, прибутки перевищували витрати на його утримання. Завдяки піклуванню єпархіального начальства та фінансовій підтримці духовенства забезпечувалась діяльність цього навчального закладу.

Поліпшенню піклування духовенства про навчання і виховання молодої зміни сприяла увага до цієї важливої суспільної справи вищого державного та церковного керівництва. За поданням Св. Синоду від 5-18 вересня 1884 року, № 1 801, були Височайше затверджені статут та штати духовних семінарій і училищ.[18] Духовні училища визначалися як навчально-виховні заклади для початкового навчання і підготовки дітей до служіння православній церкві. Вони утримувались на кошти духовенства кожної єпархії при дотаціях із коштів Св. Синоду.

Штат духовного училища складали: смотритель, його помічник, учителі і почесний "блюститель" по господарській частині. Керівництво училищем здійснювало Училищне Правління у складі смотрителя, помічника, одного з учителів і 2-х із священиків училищного округу. Воно обиралося на три роки і збиралося не менш 2 разів в місяць.

В училище приймалися діти православного духовенства безкоштовно, а з інших станів – з платою за навчання. В перший клас приймалися діти у віці 10-12 років, які вміли читати і писати, знали загальновживані молитви, Символ Віри і заповіді, могли виконувати перші дві дії арифметики. В училищі було 4 класи з річним терміном навчання в кожному. У відповідності з § 77 статуту, в училищі вивчались такі предмети: 1) Священна історія Старого і Нового Завіту, 2) Християнський Катехізис, 3) Виклад богослужіння з церковним статутом, 4) Російська, церковнослов'янська, латинська і грецька мови, 5) Географія, 6) Арифметика, 7) Правопис і 8) Церковний спів. Один раз на тиждень було три уроки, а в інші дні по 4. Кожен урок тривав одну годину, а перерви між ними були по 15 хв. Зимові канікули тривали з 22 грудня по 7 січня, а літні – 1,5 місяці. Система оцінювання знань була п'ятибальною: "5" – відмінно, "4" – дуже добре, "3" – добре, "2" – посередньо, "1" – слабо.

Додаток до § 80 статуту містив стандартний розклад навчальних предметів, за яким предмети по класах були розподілені так:

№ з/п	Назви предметів	Кількість уроків по класах (на тиждень)			
		1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
1	Священа історія Старого Завіту	3	-	-	-
2	Священа історія Нового Завіту	-	3	-	-
3	Катехізис	-	-	3	-
4	Закінчення катехізису і пояснення богослужіння з церковним статутом	-	-	-	3
5	Російська мова з церковнослов'янською	10	3	3	3
6	Грецька мова	-	5	5	6
7	Латинська мова	-	5	6	5
8	Арифметика	4	3	2	2
9	Географія	-	-	3	3
10	Церковний спів	4	2	1	1
11	Правопис	2	2	-	-
		23	23	23	23

З усіх названих навчальних предметів у кожному класі вивчалася російська мова з церковнослов'янською, арифметика і церковний спів. Причому першому з названих предметів відводилась найбільша кількість годин. Тижневе навантаження в кожному класі було однаковим – 23 години. Будь-які зміни до навчального плану могли бути внесені лише Св. Синодом "по особой нужде". Так-що в усіх духовних училищах навчання здійснювалось за єдиним шаблоном і учні отримували чітко визначений обсяг знань.

Кількість учнів Уманського духовного училища в різні роки його існування була різною. Як правило це були діти священнослужителів Уманського училищного округу, але серед учнів були і мешканці інших єпархій, і представники інших станів. За даними на 1876 рік, в училищі навчалося 92 учні, з них 8 - з інших єпархій і 4 – не духовного звання. Серед усіх вихованців – 76 учнів були дітьми священиків, 2-є – дітьми дияконів, 11 – дітьми нижчих причетників.[19] Сироти та учні з багатодітних сімей отримували матеріальну допомогу, яка теж в різні роки була різною. В тому ж 1876 році повну грошову допомогу в 40 руб. отримувало 10 осіб, а половини, по 20 руб., отримували 7 вихованців училища. Тобто всього пільговиками були 17 учнів. А вже в наступному 1877 році 67 учнів отримували матеріальну допомогу (43 уч. – повну і 24 уч. – половинну). Серед них сиріт було 29 осіб, дітей безмісних і позаштатних церковнослужителів – 6, з багатодітних сімей – 32 учні.[20] Найбільше пільговиків було з багатодітних сімей, бо, як правило, сім'ї духовенства були такими. Для ілюстрації наведемо такі два приклади: 1) Учень 1 розряду вищого відділення Уманського духовного училища Костянтин Дусанський був сином псаломника с. Підвисокого, котрий служив паламарем і отримував зарплатню 36 руб. 10 коп. Сім'я складалася з 11 осіб: мати, батько, три сини і шість доньок. З дітей тільки один Костянтин навчався в училищі, всі ж інші діти жили при батьках і через бідність "находятся вне училищного образования." 2) Теж вищого відділення учень першого розряду Агафон Левицький, який потім замінив батька і був помічником благочинного 4 округу, а ще пізніше – членом Уманського повітового відділення Київської Єпархіальної Училищної ради і т. д., був сином священика с. Розсішок Олексія Левицького. Парафія була бідною, належала до 5-го класу. Дітей у священика було семеро. Два сини навчалися в Уманському училищі. А з п'ятьох доньок дві за кошти сім'ї виховувались в Лебединському жіночому монастирі. На прохання батька, який не мав можливості забезпечити навчання всім дітям, один син перебував на батьківському утриманні, а інший – Агафон Левицький – був переведений на казенне.[21] Рішенням Училищного Правління ці та їм подібні учні отримували 50 рублів грошової допомоги.

Із збільшенням доходів училища зростала і сума матеріальної допомоги учням. У 1879 році вищий оклад її становив вже 90 рублів, а нижчий – 50 рублів на рік. У 1878-1879 навч. році вищу допомогу отримували в першому півріччі 30 учнів, в другому – 32, а нижчий оклад: в першому півріччі – 19, а в другому – 22 училищних вихованці.[22] А вже в наступному навчальному році таку ж за розміром допомогу отримували 83 учні (34 з них – вищий оклад і 49 – нижчий).[23] У 1881 р. допомогу отримували 57 учнів (31 – вищий оклад і 26 – нижчий),[24] в 1883 році 64 училищних вихованці отримували допомогу,[25] а в 1885 році тільки 60 учнів отримали матеріальну допомогу.[26] В 1886 р. грошову допомогу отримали 59 учнів[27] в першому півріччі і 53 учні в другому,[28] в 1887 році – 57 в першій половині року[29] і 49 – в другій половині навчального року.[30] Отож, в середньому, від 20 до 90 учнів отримували грошову допомогу на своє утримання. Вона, як правило, витрачалася на оплату житла, харчування, придбання книжок та одягу.

Спроба з'ясувати рівень успішності училищних вихованців наштовхнулась на деякі перешкоди. Головною з них стало те, що в архівних фондах виявлено лише 7 звітів Уманського духовного училища за підсумками навчального року і до того ж за різні роки його існування, а відтак прослідкувати динаміку чи всебічно проаналізувати успішність не є можливим. Але відомо, що по закінченні училища кращі випускники, тобто з вищими оцінками, вступали до Київської духовної семінарії. Тому на основі розрядного списку вихованців училища ми з'ясовували кількість випускників упродовж п'яти років і кількість вступників до семінарії в ці ж роки (1879-1883 рр.). Саме ці роки вибрані не випадково, бо до 1883 року включно випускники духовних училищ складали іспити при вступі до семінарії і за результатами вступних випробувань зараховувались сильніші учні, а з 1884 року такий порядок був змінений, про що йтиметься далі. Отож, порівняння кількості випускників училища та кількості зарахованих до духовної семінарії може слугувати, з нашої точки зору, певним показником успішності учнів. Тому далі наведемо розрядний список усіх вихованців училища станом на 1878 рік і алфавітні списки його випускників, зарахованих до семінарії впродовж п'яти років.

Розрядний список

учнів Уманського духовного училища, складений в педагогічному засіданні Правління того ж училища 11-го червня 1878 року і затверджений резолюцією Преосвященнійшого Михаїла, єпископа Уманського, 2-го вікарія Київської єпархії 30 липня 1878 р. № 70

Вище відділення

Перший розряд

1. Барилович Володимир
2. Бордичевський Михайло
3. Бордичевський Олексій
4. Григорович Феофан
5. Гукович Дмитро
6. Данилевський Микола
7. Єфремов Іван
8. Жуковський Іван
9. Кисілевич Павло
10. Корчинський Іван
11. Кудрицький Кирило
12. Кудрицький Лука
13. Липківський Василь
14. Павлович Григорій
15. Павловський Феодосій
16. Стефановський Михайло
17. Тихоневич Митрофан
18. Шиманський Андрій

Другий розряд

19. Барилович Артемон
20. Вишинський Яків
21. Джозовський Мефодій
22. Доманицький Микола
23. Кисілевич Іван
24. Кудрицький Іван
25. Купрієвич Олександр
26. Леонович Олексій
27. Любанський Володимир
28. Савін Автоном
29. Юшкевич Антон

Всі вищеназвані переведені до 4-го випускного класу

30. Боряковський Микола
31. Бочковський Маркел
32. Ганькевич Василь
33. Гребенетський Павло
34. Гурковський Лев

Третій розряд

46. Бабчанський Володимир
47. Значковський Олександр
48. Змієвський Симеон
49. Крижановський Авраам

35. Кобилянський Іполіт
36. Когутовський Георгій
37. Колосовський Іван
38. Костецький Симеон
39. Марцинкевич Феоктист
40. Поржецький Михайло
41. Превродський Єфрем
42. Славінський Георгій
43. Славінський Микола
44. Філоновський Микола
45. Чеважевський Роман

50. Крижановський Георгій
51. Кутєпов Микола
52. Шереміцинський Микола
53. Пашковський Іван – відчисляється з училища за неуспішність та хворобу

Залишаються для повторного проходження курсу в 3-му класі

Середнє відділення

Розряд перший

1. Андрієвський Сергій
2. Белінський Іван
3. Більневич Віктор
4. Бутовський Петро
5. Гукович Григорій
6. Єфремов Федір
7. Зущинський Микола
8. Іваницький Андрій
9. Каковський Іван
10. Кисілевич Гавриїл
11. Козицький Нектарій
12. Лапчинський Петро
13. Леонович Віталій
14. Мосаковський Іустин
15. Мачуговський Михайло
16. Нєдєльський Віктор
17. Олтаржевський Симеон
18. Пашинковський Микола
19. Пашковський Костянтин
20. Скрипчинський Симеон
21. Слуцький Єрмолай
22. Чижський Іван
23. Буткевич Афанасій
(переекзаменовка з латинської мови)

Розряд другий

24. Голованевський Федір
25. Гурдзинський Пилип
26. Єфремов Георгій
27. Захарієвич Костянтин
28. Кобилянський Генадій
29. Кремінський Михайло
30. Лещенецький Михайло
31. Молчановський Андрій
32. Пащевський Григорій
33. Підгурський Микола
34. Сікачинський Микола
35. Таціївський Іван
36. Туркевич Олексій

Переведені до 2-го класу

37. Атаназевич Анастасій
38. Атаназевич Олександр
39. Більневич Іван
40. Коломацький Яків
41. Крижановський Іван
42. Крижановський Інокентій
43. Плотницький Захарій
44. Руткевич Арсеній
45. Руткевич Георгій
46. Скаржановський Георгій
47. Стасіневич Єфрем
48. Тарасевич Димитрій
49. Шеремецінський Олексій
50. Юшкевич Леонід
51. Глувковський Іван
52. Ковальський Яків
53. Лісинський Никифор
54. Чекавський Симеон

} звільнені за неуспішність

Розряд третій

55. Білоус Мойсей
56. Войнарський Павло
57. Захарієвич Володимир
58. Зневеліч Федір
59. Мосаковський Федір
60. Поржецький Павло
61. Порицький Микола
62. Чеважевський Євгеній
63. Бордичевський Григорій
64. Кисілевич Димитрій
65. Мацієвич Олександр

} звільнені за неуспішність

Залишені в тому ж класі на повторний курс

Нижнє відділення

Розряд перший

1. Атаназевич Полікарп
2. Бережніцький Кирило
3. Дзбановський Георгій

Розряд другий

15. Бутовський Павло
16. Голованевський Григорій
17. Гурковський Іван

4. Кисілевич Павло 1-й
5. Кисілевич Павло 2-й
6. Криковський Іван
7. Куликовський Антон
8. Мандровський Яків
9. Мачуговський Павло
10. Олтаржевський Петро
11. Радолицький Володимир
12. Франковський Георгій
13. Ходзицький Захарій
14. Юшкевич Олександр

18. Дзбановський Сергій
19. Ящуржинський Тимофій

Призначені до переводу в перший клас

Розряд третій

20. Єфремов Аполінарій
21. Зубачевський Димитрій
22. Костецький Гавриїл
23. Крижановський Микола
24. Купрієвич Климент
25. Славінський Федір
26. Тихоневич Феоктист
27. Щедромирський Димитрій

28. Архипович Петро
29. Глувковський Афанасій
30. Захарієвич Сергій
31. Значковський Євграф
32. Коломацький Олексій
33. Крамаренко Димитрій
34. Крижановський Тихін
35. Пашковський Михаїл
36. Савін Леонтій
37. Шемеранський Олександр – звільнений з училища

Залишені в тому ж класі на повторний курс

а потім:

Алфавітні списки випускників Уманського духовного училища, що вступили до Київської духовної семінарії у 1879-1883 роках.

1879 рік

1. Барилович Володимир
2. Бордичевський Олексій
3. Бордичевський Михайло
4. Григорович Феофан
5. Гукович Дмитро
6. Данилевський Микола
7. Джозовський Мефодій
8. Доманицький Микола
9. Єфремов Іван
10. Жуковський Іван
11. Кисілевич Іван
12. Корчинський Іван
13. Кудрицький Лука
14. Кудрицький Кирило
15. Леонович Олексій
16. Липківський Василь
17. Павлович Григорій
18. Павловський Феодосій
19. Савін Автоном
20. Стефановський Михайло
21. Тихоневич Митрофан
22. Шиманський Андрій
23. Юшкевич Антоній

1880 рік

1. Боряковський Микола
2. Бочковський Маркел
3. Ганькевич Василь
4. Жмакін Микола
5. Колосовський Іван
6. Крижановський Авраамій
7. Кутєпов Микола
8. Марцинкевич Феоктист
9. Поржецький Михайло
10. Славінський Георгій
11. Славінський Микола
12. Чеважевський Роман

1881 рік

1. Белінський Іван
2. Більневич Віктор
3. Бутовський Петро
4. Єфремов Георгій
5. Єфремов Петро

1882 рік

1. Атаназевич Анастасій
2. Бережницький Кирило
3. Більневич Іван
4. Бутовський Павло
5. Жмакін Володимир
6. Захарієвич Костянтин
7. Леонович Віталій
8. Плотницький Захарій
9. Скаржановський Георгій
10. Слуцький Михайло

1883 рік

1. Дзбановський Петро

6. Каковський Іван
7. Мачуговський Михайло
8. Молчановський Андрій
9. Мосаківський Іустин
10. Нєдєльський Віктор
11. Олтаржевський Симеон
12. Пащевський Григорій
13. Скрипчинський Симеон
14. Трегубов Сафроній
15. Туркевич Олексій
16. Чижський Іван

2. Завіновський Костянтин
3. Іваницький Григорій
4. Кисілевич Григорій
5. Кисілевич Павло 1-й
6. Левицький Анатолій
7. Левицький Максим
8. Левицький Олексій
9. Лещенецький Тимофій
10. Мшанецький Антоній
11. Терлецький Леонід
12. Юшкевич Олександр

Допущені до передачі екзамену:
Креховський Іван – з грецької мови
Кисілевич Павло 2-й – з грецк. мови і арифметики
Куликовський Антоній – з грецької мови і географії

Як видно, з 29 учнів першого і другого розрядів вищого відділення училища, тобто випускників 1879 р., до духовної семінарії вступили 23 учні. Причому, серед 23-ох всі 18 випускників першого розряду та 5 – з випускників другого розряду. У 1880 р. училище закінчили 24 учні (місце відчисленого у 1878 р. Пашковського І. зайняв Жмакін М.), з яких 12 вступили до семінарії. В наступному 1881 р. випускників в училищі було 36 осіб, але з них тільки 16 вступили до семінарії. У 1882 році з 22 випускників семінаристами стали 10 осіб, а в 1883 р. з 19 учнів вступали до семінарії 15 і 12 з них вступили відразу. Отже, упродовж п'яти років питома вага сильніших учнів серед випускників Уманського духовного училища була такою: 1879 р. – 79,3%, 1880 р. – 50%, 1881 р. – 44%, 1882 р. – 45,4%, 1883 р. – 63,1%. Всього ж за ці роки закінчило училище 130 осіб, з них продовжували навчання в Київській духовній семінарії 73 особи, що становило 56,1%. Звісно, що проведені розрахунки не варто вважати абсолютно правильними, але вони показують, що в окремі роки майже половина, а загалом – більше половини випускників Уманського духовного училища успішно проходили вступні випробовування і піднімалися на вищий східець духовної освіти – вступали до духовної семінарії.

Навчання в духовній семінарії є окремою сторінкою дослідження, але кілька цікавих фрагментів, що були частково спільними для вихованців училища і семінарії варто навести. Перш за все, учні обох названих навчальних закладів підлягали пильному нагляду духовного начальства, яке, за визначенням Св. Синоду, відповідало і перед суспільством, і перед урядом за їх поведінку. Єпархіальні Преосвященні, як начальники єпархій і духовно-навчальних закладів в них, з огляду на те, що більшість вихованців цих закладів готуються до служіння церкві, указом Св. Синоду від 22 травня 1861 року зобов'язувались мати точні і достовірні дані про поведінку вихованців в духовних навчальних закладах. Не звільнялись від нагляду учні і тоді, коли у вільний від навчання час знаходились в сім'ях батьків чи родичів. Мотивувалось це тим, аби не допустити отримання священого сану тими, хто своїми моральними якостями, поведінкою чи окремими вчинками не відповідає такому званню. Тому стаття 8 благочинницької інструкції закріплювали таке доручення єпархіального начальства: благочинним слідкувати за поведінкою вихованців духовних навчальних закладів в сім'ях батьків та родичів. В разі порушення дисципліни чи загальноприйнятих моральних норм до винуватців застосовувались різні покарання. Одним з них було штрафування батьків за запізнення учнів на навчання після канікул. Та окрім штрафу, більш неприємнішим, мабуть, було те, що про подібні порушення оголошувалось на всю єпархію. На підтвердження наведемо публікацію в 17 числі "Киевских Епархиальных Ведомостей" за 1877 рік.[31] Цитуємо її фрагмент, що стосується Уманського повіту:

Список

вихованців Київської духовної семінарії, що запізнилися в семінарію після відпустки на святкування Різдва Христового, з батьків та родичів яких необхідно взяти штраф за кожен пропущений день по 1 рублю на користь учнівської бібіліотеки при семінарії

№ з/п	Прізвища та імена вихованців	Кількість пропущених днів	Хто їх батьки і родичі, у яких знаходились у відпустці
1	Маркевич Леонтій	1	син дячка с. Кислина, Уманського повіту
2	Куликовський Іван	1	син священика с. Кислина
3	Кудрицький Микола	1	син священика с. Сичівки
4	Ясирський Володимир	1	син священика с. Ліщинівки
5	Кисілевич Михайло	1	сини священика с. Кищенець
6	Кисілевич В'ячеслав	1	
7	Кудрицький Василь	2	син священика с. Сичівки
8	Вишинський Василь	2	син священика с. Хижні

Попри офіційно дозволеного нагляду за учнями духовних навчальних закладів як в урочний, так і в позаурочний час, їх проживання регламентували ще й "Правила..."[32] Разом з положеннями статутів духовних семінарій та училищ вони визначали коло обов'язкових норм для батьків та учнів духовних навчальних закладів. Квартири для учнів мали знаходитись поближче до навчального корпусу і квартирувати вихованці повинні тільки в сім'ях добропорядних громадян. Обов'язковим мав бути договір найму житла, в якому обумовлювались такі питання як термін квартирування, ціна і форма оплати найманої квартири, умови відносно опалення, освітлення, гігієнічних умов тощо. Власники житла мали забезпечувати чистоту і зручні умови для проживання учнів. При поселені на квартирі чи поверненні з канікул учень мав привезти постільну білизну, відповідні одяг та взуття. Обов'язковими також були: матрац або чохол для сіна, подушка з кількома наволочками, не менше трьох простирадел та ковдра, а також три і більше змінних комплектів натільної білизни. З одягу учень повинен був мати: 1) зимове пальто темного кольору завдовжки до колін; 2) чорний сукняний кашкет; 3) сюртук довжиною не менше двох вершків до колін, штани та жилетку з чорного сукна; 4) літній костюм світло сірого кольору.

Але особлива увага зверталася на забезпечення учнів підручниками та навчальними посібниками. Для доповнення уявлення про навчальний процес не зайвим буде навести повний список навчальної літератури, якою батьки мали забезпечити учнів, що навчалися за власні кошти. І так, учні усіх класів духовної семінарії повинні були мати такі книги:

	ціни:
1) Біблія слов'янською мовою	3 р. 50 коп.
Біблія російською мовою	- 3 р. 25 коп.
2) Совники: грецький Сінайського	- 3 руб.
- російсько-грецький	- 2 руб. 50 коп.
- російсько-латинський Кронберга	- 2 руб. 50 коп.
- латинський повний Ананьєва, Ясенецького і Лебедєва	- 4 руб.
- скорочений латинський	- 3 руб.
3) Догматичне богослов'я арх. Макарія	- 50 коп.
4) Моральне богослов'я Солярського	- 1 руб. 50 коп.
5) Посібник до пояснення Св. Письма Іванова	- 2 руб. 50 коп.
6) Практичне керівництво для пастирів Парвова	- 1 руб.
7) Литургіка Смолодовича	- 1 руб.
8) Гомілетика Фаворова	- 80 коп.
9) Історія проповідництва Катаєва	- 65 коп.
10) Керівництво до пояснення четверо-євангелій Боголепова. Три випуски	- 2 руб. 75 коп.
11) Загальна церковна історія Смірнова. Три випуски.	- 2 руб. 60 коп.

12) Історія російської церкви Філарета	- 65 коп.
13) Педагогіка Екземплярського	- 60 коп.
14) З свящ. Писання: Керівництво до учительських книг Харисима Орди.	- 85 коп.
Теж саме автора Афанасьєва	- 1 руб. 25 коп.
15) Нова історія Іловайського	- 65 коп.
16) Російська історія Рождественського	- 1 руб. 25 коп.
17) Тригонометрія Дмитрієва	- 75 коп.
18) Пасхалія Ільяшева	- 50 коп.
19) Латинська хрестоматія Носова в 2-х частинах	- 1 руб. 50 коп.
20) Посібник до перекладів Смірнова	- 50 коп.
21) Грецька граматика Кюнера	- 1 руб. 25 коп.
22) Ілліада Кремера част 1-ша	- 1 руб. 20 коп.
23) Демосфен част 2-га	- руб. 20 коп.
24) Логіка Свєтіліна	- 50 коп.
25) Психологія Чистовича	- 1 руб. 25 коп.
26) Французька граматика Ігнатовича	- 1 руб. 25 коп.
27) Священе Письмо: Керівництва до пророчих книг Харисима Орди	- 1 руб.
28) Апологія Сократа	- 50 коп.
29) Плутарх	- 1 руб.
30) Огляд філософських вчень Ліницького	- 1 руб. 25 коп.
31) Фізика Краєвича	- 2 руб. 50 коп.
32) Космографія Волєнса	- 1 руб. 30 коп.
33) Посібник для перекладів з російської на латинську мову Ріхарда Фохта	- 75 коп.
34) Лактацій Августін	- ?
35) Посібник для теоретичного вивчення літератури Стоюніна	- 50 коп.
36) Російська хрестоматія Петрова	- 1 руб. 25 коп.
37) Посібник до п’ятикнижжя Мойсеєвого, Хераскова	- 1 руб. 50 коп.
38) Навчальний посібник по Св. Писанию Афанасьєва для 1-го класу	- 1 руб. 25 коп.
39) - // - // - // - // - для 2-го класу	- 2 руб. 25 коп.
40) Посібник з Загальної історії Іловайського в 3-х частинах	- 2 руб. 10 коп.
41) Загальна історія скорочена	- 1 руб.
42) Історичний атлас Сідонського і Іордана	- 1 руб. 25 коп.
43) Початкова алгебра Симонова	- 1 руб.
44) Посібник до вивчення латинської мови Смірнова	- 1 руб. 50 коп.
45) Історія російської літератури Орлова (Пушкінський період). Випуск 1 і 2-й.	- 4 руб.
46) Короткі нариси російської історії Іловайського	- 1 руб.
47) Короткі нариси російської історії Рожденственського	- 1 руб. 25 коп.
48) Геометрія Буссе	- 45 коп.

Близько п’ятидесяти книг та посібників загальною вартістю 78 руб. 80 коп. вносились у спеціальний список, який за підписом батьків чи родичів учня, разом з книгами представлявся інспекції навчального закладу. Тобто всі названі книги були обов’язковими і їх наявність контролювалась керівництвом. Наведений список навчальної літератури допомагає скласти уявлення про наповнюваність навчального процесу і про діапазон знань

семінаристів. А в цілому вимоги до облаштування побуту та забезпеченості вступників до семінарії наводять на думку, що далеко не всі сім'ї могли утримувати учнів власним коштом. У багатодітних батьків часто кілька дітей навчались одночасно, що утворювало певні матеріальні труднощі. Тому єпархіальне керівництво дбало про надання грошової допомоги багатьом учням чи переведення їх на єпархіальне утримання.

В Уманському духовному училищі на єпархіальному утриманні в різні роки була різна кількість учнів. Є дані, що в 1880 році з єпархіальних коштів 90 руб. в рік отримували 34 учні і 15 учнів отримували по 50 руб. Всього 49 учнів, що становило близько 26% від загальної кількості вихованців училища, перебували на єпархіальному утриманні.[33] А в 1904 році із 166 учнів 56 навчались за єпархіальні кошти, що становило 33,7%.[34] Зауважимо, що єпархіальне утримання учнів ні в якому разі не варто ототожнювати з матеріальною допомогою сиротам та учням з багатодітних сімей так як джерела фінансування були різними. Матеріальна допомога виділялась з училищних коштів, а єпархіальне утримання здійснювалось коштом єпархії.

У 1909 році при Св.-Михайлівській училищній церкві було створене спеціальне попечительство для бідних вихованців Уманського духовного училища. А з лютого 1911 року Київський Митрополит затвердив Статут попечительства. Воно перебувало під патронатом Митрополита, а почесними його членами були вікарії Київської єпархії. А всі члени попечительства поділялись на чотири категорії: 1) почесні (вносили не менше 50 руб. щорічно); 2) дійсні (жертвували щорічно не менше 3 руб.); 3) рядові члени попечительства (сума пожертви не менше 1 руб. щорічно); 4) обов'язкові (всі члени училищної корпорації при умові внесення ними не менше 3 руб. пожертви). Пожертвувані членами попечительства кошти складали капітал, який поділявся на дві частини: недоторканий і витратний. Перший по мірі збільшення перетворювався в державні процентні папери і зберігався в держбанку. А другий покривав виплати за право навчання бідних учнів, витрачався на утримання квартир для них, на купівлю одягу, взуття, підручників тощо. Тобто метою попечительства було надання матеріальної допомоги бідним учням Уманського духовного училища. Усіма справами попечительства керувала рада, яку складали голова, казначей, діловод і три члени. Головував у раді смотритель училища, а казначей і діловод обирались на три роки із членів попечительства. Щорічно члени попечительства збирались на загальні збори, де обговорювались фінансові та організаційні питання.

Доречним буде і розгляд такого питання як навчання в духовному училищі дітей представників інших станів. Статут духовних училищ 1884 року закріплював положення про те, що діти духовенства навчаються безкоштовно, а інші оплачують своє навчання, що було частиною доходів училища. З кожним роком кількість представників інших суспільних станів серед училищних вихованців збільшувалась. Якщо в 1876 р. в Уманському училищі навчався один хлопчик батьків не духовного звання, то в 1880 році їх було вже 6 (двоє з них були селянськими дітьми). В 1889 році таких учнів було 18, в 1904 р. – 17, а в 1912 р. їх було 25, причому 3-є з них вже були звільнені від плати за навчання. Закон 12 червня 1913 року остаточно ліквідував плату за навчання для дітей з інших станів і в 1917 році в Уманському духовному училищі навчалося вже 35 учнів, батьки яких не належали до духовенства. З фінансового боку, це зменшувало доходи училища і водночас збільшувало кількість тих учнів, що потребували чи матеріальної допомоги училища чи єпархіального утримання.

Нововведення в училищне життя торкались не тільки розширення соціальної бази вихованців та порядку фінансування. Значно суттєвішими вони були в інших площинах. Наприклад зміни в порядку продовження духовної освіти випускниками училища. Мається на увазі Указ Св. Синоду № 2 510 від 9-18 грудня 1883 року, яким відмінялися вступні випробування для випускників духовних училищ[35] при вступі до духовної семінарії. Він піднімав роль та розширював функції училищних Правлінь, бо саме на основі виданих ними свідоцтв випускникам училищ, здійснювалось зарахування їх до семінарій. Саме училищне Правління вирішувало і у виданому свідоцтві пояснювало чи достойний випускник

зарахування до 1-го класу семінарії. В разі перевищення норми бажаючих поповнити ряди семінаристів передбачався конкурсний відбір на основі оцінок випускних свідоцтв.

Ще одним виявом розширення колегіальності в керівництві духовною освітою було створення повітових відділень Київської Єпархіальної Училищної ради,[36] які мали вирішувати питання функціонування місцевих духовних училищ і розглядати всі справи перед направленням їх до єпархіального центру. Митрополит Київський і Галицький, Високопреосвященні Платон, резолюцією за № 2 185 від 12 вересня 1888 р. благословив відкриття в єпархії повітових відділень, в тім числі і Уманського. Головою Уманського відділення був призначений настоятель церкви училища землеробства і садівництва протоірей Миколай Фаворов. З його подання було затверджено членів цього органу, а саме: священик Троїцької церкви передмістя Умані Яків Сташевський, благочинні 1-го – 5-го округів, смотритель Уманського духовного училища Іван Померанцев, директор Уманського училища землеробства і садівництва Леванда, мировий посередник 2-ї дільниці Уманського повіту Данило Бєльський. У повітовому відділенні розглядалися всі справи діяльності Уманського духовного училища перед направленням їх в Київську Єпархіальну Училищну раду.

Повітове відділення Київської Єпархіальної Училищної ради чимало проблем функціонування училища вирішувало самостійно і, напевне, з метою збільшення його авторитету і значимості, до його складу вводились як представники влади, так і впливові та заможні мешканці повіту. Так, резолюцією Митрополита Київського і Галицького за № 789 від 8 лютого 1892 року був призначений членом повітового відділення Уманський міський голова Володимир Бочковський.[37] 22 січня 1895 року до складу цього органу був введений смотритель Уманського міського училища Іван Яскевич.[38] А 10 травня 1900 р. резолюцією за № 1 052 Митрополит затвердив почесними членами Уманського відділення Київської Єпархіальної Училищної ради Уманського предводителя дворянства князя І.П. Трубецького, керуючого Тальнівським помістям графа П.П. Шувалова, К.С. Чечуліна, а постійними членами – священика міст. Іваньок Стефана Таційовського та почесного попечителя Хижнянської бібліотеки-читальні лікаря Порфирія Демуцького.[39] Тобто до складу цього органу входили і представники влади, і предводитель дворянства повіту, і духовенство, і представники інтелігенції.

Склад повітового відділення єпархіального органу, що відав діяльністю духовного училища, періодично змінювався та поновлювався. В 1907 році постійними його членами стали св. с. Онуфріївки Миколай Волошкевич та с. Коржової Іоанн Вітвіцький. А почесними членами були: голова Уманської повітової Земської Управи граф Олексій Ігнатьєв, директор Уманської гімназії Димитрій Порфирович Янківський, директор Уманського училища землеробства та садівництва Павло Михайлович Дубровський, уманський лікар Петро Аполонович Стаховський, смотритель Уманського міського двокласного училища Олексій Данилович Мещевцев. Як бачимо, і цим складом були представлені і влада, і духовенство, і інтелігенція. Але серед почесних членів стало більше організаторів освіти – керівників навчальних закладів міста. А ще трохи пізніше до керівництва відділенням прийшов практик. За розпорядженням Митрополита Київського і Галицького Флавіана від 11 травня 1909 року, головою Уманського повітового відділення Київської Єпархіальної Училищної ради з 1 липня 1909 р. став помічник смотрителя Уманського духовного училища, священик Андрій Саббатовський.[40]

Отже, вища інстанція – Київська Єпархіальна Училищна рада – через повітове відділення здійснювала керівництво духовним училищем. А безпосереднім виконавцем її настанов в училищі був смотритель та училищне Правління. Смотритель училища очолював Правління, яке, окрім нього, складали: його заступник (помічник), один з учителів і два священики училищного округу. Посади членів Правління були виборними і термін повноважень складав 3 роки. За Статутом духовних училищ збори Правління мали відбуватися не менше двох разів на місяць. Училищне Правління являло собою виконавчо-розпорядчий орган так як організовувало і забезпечувало функціонування навчального

закладу в річищі настанов Єпархіальної Училищної ради, її повітового відділення та рішень з'їздів духовенства училищного округу. На жаль, встановити прізвища усіх керівників училища поки-що не вдалося, та все ж в деякі періоди його функціонування організаторів навчально-виховного процесу встановлено.

Спочатку назвемо смотрителів Уманського духовного училища. До початку 1836 р. цю посаду обіймав протоірей Гавриїл Крижановський, який водночас був священиком Уманського міського Собору.

14 січня 1871 року помер смотритель училища Димитрій Козубський.[41] Травневий 1871 року з'їзд депутатів Уманського училищного округу провів вибори серед претендентів на цю посаду. Більшість голосів отримали 2 кандидати – викладач Харківської духовної семінарії Барилович і уманський повітовий протоірей Єльчуков. 14 "за" і 9 "проти" проголосували за Бариловича і таку ж кількість голосів, але навпаки, набрав Єльчуков. Тому Митрополит затвердив першого претендента.[42] І Роман Барилович очолював Уманське духовне училище з 1871 року до 19 лютого 1876 року, а потім перейшов священиком до Борисоглібської церкви м. Києва.

З 9 травня 1876 року смотрителем училища служив кандидат богослов'я Олександр Олександрович Корсаковський.[43] До якого року він обіймав цю посаду не з'ясовано, але в 1879 р. ще він названий смотрителем Уманського духовного училища.[44]

В жовтні 1881 року смотрителем училища вже був канд. богослов'я Миколай Фаворов,[45] якого 8 листопада 1882 року рукопоклали в священика Свято-Михайлівської церкви Уманського духовного училища.[46] У 1884 році він став настоятелем Уманського Собору,[47] а ця посада вимагала повної віддачі часу та сил і тому М. Фаворов зняв з себе обов'язки смотрителя училища. Вони були покладені на помічника смотрителя з 1876 р., колежського секретаря Арефу Костянтиновича Кукулевського, який до 1885 р. виконував обов'язки керівника.

У 1885 р. смотрителем Уманського училища обраний Василь Якович Гошковський, який 2 лютого 1886 р. був висвячений на священика Михайлівської церкви цього училища. Весною 1888 року він був звільнений з цих посад і 18 липня того ж року, згідно з проханням, був призначений на вакансію другого священика Києво-Либідської Володимирської церкви.[48]

З 4-го травня 1888 року смотрителем училища став Іван Михайлович Померанцев, кандидат богослов'я з 1878 року, який з 12 жовтня 1878 року очолював Богуславське духовне училище. Тоді ж помічником йому був призначений Андрій Гаврилович Саббатовський, випускник Київської духовної Академії, який з 1883 р. працював помічником інспектора Подольської духовної семінарії, а з 3 грудня 1887 року виклдав географію і арифметику в Уманському училищі.[49] А на священика училищної церкви 24 липня 1888 р. був висвячений учитель Григорій Степанович Левицький. З цього часу посади смотрителя училища і священика училищної церкви вже не суміщалися і обіймалися різними особами.

Діяльність Івана Померанцева на посаді смотрителя Уманського духовного училища була оцінена високими державними нагородами. У 1900 році він був удостоєний Ордену Святої Анни 3-го ступеня, а 5 травня 1904 року за Височайшим указом І. Померанцева нагородили Орденом Св. Анни 2-го ступеня. Щодо священиків училищної церкви, то у 1898 р. Григорія Левицького на цій посаді замінив І. Корчинський, а в 1900 р. це місце знову пустувало і його зайняв помічник смотрителя Андрій Саббатовський. Останній займав його до 1909 р., а 28 серпня 1909 р. він був призначений настоятелем Уманського Собору і благочинним міських церков.

У 1909 р. І.М. Померанцева на посаді смотрителя училища змінив кандидат богослов'я, статський радник Микола Іванович Рябінін. Випускник С.-Петербургської духовної академії 1890 р., він вже мав досвід помічника інспектора Олонецької духовної семінарії та помічника смотрителя Каргопільського духовного училища. З 28 жовтня 1899 року він викладав російську та церковнослов'янську мови в старших класах Уманського духовного училища.

Склад училищного Правління та особи викладачів Уманського духовного училища вдалося з'ясувати лише з 80-х років XIX ст. Нагадаємо, що за статутом Правління духовного училища обиралось на три роки. Упродовж 1876-1879 рр. його складали: смотритель училища Олександр Корсаковський, його заступник А. Кукулевський, від учителів – викладач грецької мови Іван Туркевич. Духовенство училищного округу в Правлінні представляли два священики: 1) з січня 1870 по червень 1877 р. священик Уманського Собору Іоанн Зелінський, а потім – свящ. с. Полянецького Порфирій Молчановський і 2) до червня 1877 р. священик с. Городецького Олександр Іваницький, а потім – свящ. з Орадівки Іоанн Мшанецький.[50] Вони ж були членами Правління і в наступне триріччя.

З 1888 р. Правління Уманського духовного училища очолював смотритель Іван Померанцев, а його членами були: помічник смотрителя колежський асесор Андрій Саббатовський, священики с. Паланки Іасон Гребенецький та ієрей із с. Городецького Олександр Іваницький. Двох останніх замінили настоятель Уманського Собору протоірей Василь Кудрицький та свящ. с. Берестівця Миколай Молчановський.

У роки керівництва училищем Миколи Рябіна Правління було розширене і окрім смотрителя, помічника та учителя, до його складу входили три представники духовенства повіту. Ними були: св. с. Паланки Іасон Гребенецький і св. с. Голяківки Феоктист Базилевич, обраний в жовтні 1910 р. на друге триріччя та все той же св. с. Берестівця Миколай Молчановський, який в вересні 1911 року був обраний вже на четверте триріччя.[51] В такому складі Правління проіснувало до 1918 року, але в останні роки функціонування училища до його складу входили всі учителі цього навчального закладу.

Персональний склад учителів та наставників Уманського духовного училища вдалося з'ясувати теж не з перших років його існування. Хто ж вони, викладачі Уманського духовного училища?

Традиційно склалося так, що головні предмети в училищі – Закон Божий, Катехізис з Церковним Статутом та Священну історію – викладали смотритель та його заступник. Їх імена вже названі вище. В нижчому відділенні ці предмети у 1876-1879 рр. викладав випускник Київської духовної семінарії Митрофан Захарієвич.

Грецьку мову з вересня 1876 р. викладав теж вихованець Київської семінарії Іван Маркович Туркевич, а з 1888 до 1894 року – Дометіан Януарович Климовський. З серпня 1894 року викладачем грецької став Євгеній Олександрович Путілін, який у 1888 році кандидатом богослов'я закінчив Київську духовну Академію і з вересня того ж року викладав російську мову з церковнослов'янською в Уманському училищі. Цю посаду він обіймав до 1918 року.

Викладачами російської та церковнослов'янської мов були: з липня 1877 року випускник Кишинівської духовної семінарії Володимир Бачинський, з 1879 р. – випускник Київської духовної семінарії, колеж. секретар Григорій Степанович Левицький, а з вересня 1888 р. до серпня 1894 р. у старших класах цей предмет викладав Євгеній Олександрович Путілін. З 1896 року російську з церковнослов'янською в першому класі почав викладати випускник Київської духовної семінарії, а з вересня 1892 року наглядач Уманського духовного училища Григорій Віссаріонович Саббатовський. У жовтні 1901 року його замінив випускник Київської духовної семінарії, з 1895 р. – наглядач училища, а в 1896 р. – учитель підготовчого класу Володимир Федорович Попель. В тому ж 1896 р. викладачем старших класів став випускник Київської духовної Академії, кандидат богословія Іван Іванович Зелінський. У жовтні 1899 р. його змінив випускник С.-Петербургської духовної академії Микола Іванович Рябінін, який згодом став смотрителем училища. Після переходу М.І. Рябініна на посаду смотрителя училища, російську мову з церковнослов'янською став викладати кандидат богословія, статський радник Сергій Конопльов, а потім – теж кандидат богословія, надворний радник Полієвіт Ільїнський.

Латинську мову в Уманському духовному училищі у 1876 р. викладали: в старших класах – кандидат богословія Олександр Корсаковський, в молодших – випускник Київської духовної семінарії Арефа Кугулевський. У 1879 р. вчителем цього предмету був випускник

Київської духовної семінарії Іасон Якович Гребенецький, а в 1888-1890 рр. – кандидат богословія Олександр Іванович Анінський. З 14 червня 1890 р. латинь почав викладати випускник Київської духовної Академії 1886 року, кандидат богословія, який вже мав досвід викладача в Сизранському духовному училищі, Паладій Степанович Страшкевич. До 1918 року, упродовж 28 років він був беззмінним учителем латинської мови багатьох сотень учнів Уманського училища.

Географії та арифметики вихованців училища з липня 1876 року навчав випускник Київської духовної семінарії, титулярний радник Захарій Іванович Краковецький, якого в 1879 р. замінив кандидат богословія Василь Іванович Кудрицький. А з 28 листопада 1896 р. ці предмети в Уманському училищі почав викладати Павло Григорович Петрушевський, який кандидатом богословія у 1894 році закінчив Київську духовну Академію і мав викладацький стаж у Черкаському та Уманському духовних училищах. У 1904-1905 навч. році він ще обіймав цю посаду.[52] Але з 8 березня 1905 року П. Петрушевський перейшов на посаду Гродненського єпархіального спостерігача церковнопарафіяльних шкіл, а на його місце був призначений помічник інспектора Орловської духовної семінарії, кандидат богословія Іван Іванов. Він викладав арифметику і географію з природознавством і в 1911-1912 навч. році.[53] У 1917-1918 роках ці предмети викладав кандидат богословія Микола Компан.[54]

Церковному співу учнів Уманського духовного училища з жовтня 1875 навчав диякон Уманського Собору Петро Стефанович Ящуржинський,[55] який викладав цей предмет і в 1879 році.[56] Потім до 1905 року вчителем співу і каліграфії був Володимир Євсигнейович Головковський. А в 1912 році церковному співу, каліграфії і кресленню в старших класах навчав диякон Григорій Красницький, що закінчив тільки п'ять класів Київської духовної семінарії. Упродовж 1914-1918 років учителем цих предметів був випускник Київської духовної семінарії Димитрій Маркіянович Ходзинський.[57]

Усі предмети в підготовчому класі викладали: в 1879 р. – випускник семінарії Олександр Федотович Хотинський, у 1888-1896 рр. – теж випускник семінарії Іван Петрович Філоновський, з квітня 1896 р. до жовтня 1901 р. – випускник семінарії Володимир Федорович Попель, а з 25 листопада 1901 року – випускник семінарії 1899 року, а потім наглядач Уманського училища Василь Хрисанфович Слуцький. З 1904 до 1918 року цю посаду обіймав випускник Київської духовної семінарії, надворний, а потім колезький радник Михайло Микитович Калиновський.

Окрім учителів, навчально-виховний процес в Уманському духовному училищі забезпечували ще й вихователі – наглядачі. Особи деяких з них теж вдалося встановити. Так, у 1879 р. училищним наглядачем був випускник семінарії Василь Васильович Кудрицький, а в 1888-1892 роках – випускник семінарії Іван Гаврилович Підгурський. Депутати духовенства Уманського училищного округу на з'їді в жовтні 1885 року піднімали питання про відкриття другої посади наглядача училища, на що отримали пояснення, що квартири 195 вихованців училища розташовані поблизу училищного корпусу і нагляд за поведінкою вихованців не є складним. Тобто така пропозиція була відхилена, а натомість було зазначено, що контроль над лінивими і малоздібними учнями зручніше здійснювати не наглядачу, а кожному вчителю із свого предмета. А тому доцільнішим було б, зазначалося в постанові з'їзду, відновити надбавку для вчителів у сумі 2 314 руб., яка була встановлена з'їздом духовенства у 1878 році для матеріального заохочення організаторів навчально-виховного процесу. Депутати з'їзду постановили означену суму поділити на такі добавки до посадових окладів: смотрителя училища – 325 руб., його помічнику – 264 руб., учителям російської мови (двом особам), латинської, грецької мов, географії та арифметики – по 144 руб., учителю церковного співу – 30 руб., вчителю підготовчого класу – 550 руб. і наглядачу – 435 руб. на рік.[58]

На засіданні того ж з'їзду духовенства училищного округу (жовтень 1885 р.) відмічалось, що репетиторство в духовних училищах є малоефективним. Все ж посади репетиторів в училищі фінансувались і коло обов'язків цих людей було досить широким.

Наприклад, у 1889 році була оголошена ваканція репетитора невтигаючих учнів 3-го класу Уманського духовного училища.[59] При цьому підкреслювалось, що окрім репетицій з усіх предметів 3-го класу в училищному корпусі з 16-ї до 20-ї години, репетитор для ознайомлення з прийомами викладачів 3-го класу зобов'язаний щоденно бути присутнім на їх уроках. А у вихідні і святкові дні він повинен перед початком богослужіння зібрати учнів, прийти з ними в церкву і бути присутнім там до закінчення служби. Репетитором міг бути тільки випускник духовної семінарії і його посадовий оклад становив 360 руб. на рік.

Можливо тому, що з'їзд духовенства училищного округу відхилив пропозицію про введення другої посади наглядача в училищі, а посади репетиторів існували в духовних навчальних закладах незалежно від волі училищного Правління, було знайдене компромісне рішення про поєднання обов'язків наглядача і репетитора. І тому в 1889-1890 навч. році в Уманському духовному училищі було три наглядачі-репетитори: у 1-му класі – студент семінарії Григорій Когутовський, у 2-му – Микола Славінський і в 3-му – Кирило Бережницький.[60] У 1892 році ці три нові посади обіймали: Феоктист Іванович Марцинкевич, Данило Степанович Ляшкевич і Дмитро Кіндратович Руденко.

Отримавши освіту в Київській духовній семінарії та набувши педагогічного та організаторського досвіду, наглядачі-репетитори з часом переводились на викладацькі та інші посади. Так, у 1899 році три випускники Київської духовної семінарії – Леонід Гнатович Залуцький, Василь Хрисанфович Слуцький та Варфоломій Олександрович Гамарник – займали ці посади. Та вже з листопада 1901 р. один з них – Василь Хрисанфович Слуцький став учителем всіх предметів у підготовчому класі Уманського училища. А Варфоломій Олександрович Гамарник зайняв посаду училищного наглядача. У різні роки серед наглядачів Уманського духовного училища були й такі: Михайло Моссаковський, Димитрій Заушкевич, Олександр Яновський, Антон Кузьмінський та інші.

За кожним із названих прізвищ – роки сумлінної служби, десятки і сотні учнівських доль, чимало сторінок історії Уманського духовного училища. Дехто із названих вище учителів та вихователів працювали в училищі по кілька десятків років. Одним із таких був Дмитрій Матвійович Заушкевич. Він був сином священика с. Крачківки, в 1827 році закінчив Київську духовну семінарію і 14 січня 1828 року став учителем латинської мови, слов'янської граматики і нотного співу в Уманському училищі. Спочатку він учителював у нижчому відділенні, а 26 жовтня 1829 року його перевели учителем латинської мови, географії та арифметики вищого відділення. Дещо пізніше, 31 жовтня 1835 року його переведено на посаду учителя грецької мови і цей навчальний предмет він викладав майже 19 років. З 5-го січня 1854 його перевели на посаду учителя № 2 з таких предметів як Священна історія, грецька мова і російська історія. Окрім учительських обов'язків, Дмитрій Заушкевич з 13 листопада 1832 року до 17 жовтня 1858 року служив ще й інспектором того ж училища. А з 1832 до 1836 року він був смотрителем Уманського духовного училища. Упродовж своєї служби, як училищний службовець, він почергово отримував такі ранги: губернського секретаря, колезького секретаря, титулярного радника і колезького асесора. До останнього рангу його підвищили 31 жовтня 1844 року. Прослуживши 30 років в училищі, він подав у відставку і з пенсією 150 руб. 15 коп. на рік 17 жовтня 1858 року пішов на відпочинок. Помер він у 74-річному віці в березні 1873 року. Вихованцям училища 1828-1858 років він запам'ятався з прізвиськом "дядько", бо саме так вони між собою любили його називати. Але учні Дмитра Заушкевича відрізнялися від інших добрим занням предметів і взірцевим вихованням.

Упродовж майже 100-річного функціонування Уманського духовного училища навчально-виховний процес та нормальні умови побуту учням забезпечувало немало духовних та світських осіб. Багато з них поки-що залишаються невідомими, та попри названих вище, згадаємо і таких як: священик училищної церкви у 1898-1900 роках Іоанн Корчинський, священики Микола Боровський (1902 р.), Василь Михайлович Тростянський -– священик училищної церкви у 1909-1914 рр., та його наступник Макарій Гаврилович Крамаренко (1914-1918 рр.). Світські особи: почесний "блюститель" училища, громадянин м.

Умані Антон Дейн (помер у 1885 р.), почесний “блюститель” по господарській частині, дворянин Василь Федорович Карвовський (помер у грудні 1917 р.), викладач гімнастики штабс-капітан розташованого в Умані Ставропільського полку Яків Бальме (1911-1912 навч. рік), учителька французької мови в останні роки існування училища, дівиця Варвара Рябініна, яка закінчила Уманську жіночу гімназію і склала іспит на атестат зрілості. І окремо варто назвати колезького радника Георгія (Юрія) Львовича Крамаренка, котрий упродовж 39 років був лікарем при Уманському духовному училищі.[61]

В цілому оцінюючи викладацький склад та виховний персонал Уманського духовного училища, варто відмітити його високий освітній рівень. Смотрителі училища мали освіту духовних академій, а викладачі зі званням кандидата богословія закінчили, в основному, Київську духовну семінарію. Наглядачами та репетиторами в училищі були теж випускники духовної семінарії. Інші учасники виховного процесу були знаними та авторитетними в свій час особами, свідченням чого може слугувати те, що їх імена не загубилися в лабіринтах історії і не покрилися пилом забуття.

Розповідь про Уманське духовне училище не може бути завершеною без хоч би короткої характеристики навчальної бази – бібліотечного фонду. Училищна бібліотека, за даними на 1880-1881 навч. рік, складалися з таких відділень: фундаментального, учнівського і загального. У фундаментальному 511 назв книг були представлені 1 325 томами, в учнівському 263 назви були представлені 673 примірниками і в загальному 62 назви книг представлялися 850 томами.[62] Як видно із журналів з’їздів депутатів духовенства Уманського училищного округу, на потреби бібліотеки відпускалось достатньо коштів і проблем з поповненням бібліотечного фонду не було. Упродовж десятиріччя він збільшився майже вдвоє і у фундаментальному відділенні бібліотеки нараховувалось 908 назв книг, а в учнівському – 667 назв книг, з яких 110 були релігійно-морального змісту, 177 книг з історії та географії, а 367 назв книг з філології. І крім того, в учнівській бібіліотеці було 334 книги окремо переплетених підшивок різних журналів.[63]

Щорічне збільшення фінансування бібліотеки та добровільні пожертвування духовенства на її потреби сприяли її розширенню. Немаловажну роль відігравало і те, що завідувачем бібліотеки традиційно був смотритель училища. За даними на 1 вересня 1912 року у фундаментальному відділенні Уманського духовного училища нараховувалось 2 894 примірники книг. Серед них: 447 були релігійно-морального змісту, 242 – з правознавства, 227 – з історії, 187 – з географії, 48- з природознавства, 63 – з математики, 306 – з мовознавства, 97 – з церковного співу, каліграфії та креслення, 68 – з педагогіки, 54 – довідкового характеру і т. інше. Для позакласного читання учнів в бібліотеці нараховувалось 2 177 примірників, серед яких 867 були з філології, 223 – з географії, 156 – з історії, 178 – з релігієзнавства тощо.[64] А до 1 вересня 1918 року у фундаментальному відділенні бібліотеки вже було 3 224 примірники книг.[65]

А тепер наведемо ще кілька фрагментів з навчально-виховного процесу в Уманському духовному училищі. Рівень знань учнів та коло вимог до них допоможе уявити список тем, що завдавались в ході вивчення російської мови в 1904-1905 навч. році. Так, у першому класі передбачались перекази байок “Муха”, “Лисиця і виноград”, “Свиня під дубом”, “Мавпа і окуляри”, “Вовк на псярні”, “Осел і соловей”, “Свиня”. У 2-му класі серед тем для контрольних робіт були такі: переказ байки “Чиж та соловей”, переказ вірша Кольцова “Крестьянская пирушка”, переказ вірша Лермонтова “Три пальмы”, усний опис сінокосу та тема “Удочка – что это такое?” Учням 3-го класу давались такі теми: переказ вірша Некрасова “Школьник”, переказ вірша Пушкіна “Петербург”, зустріч свята Різдва Христового, як сільські жителі зустрічають і проводять неділю та перші враження від духовного училища. А в 4-му класі на уроках російської мови учням пропонувалося описати свою квартиру в Умані, описати свій клас, училищний сад, порівняти бджолу і мураху, розказати про самий радісний день свого життя та порівняти місто і село.

На уроках географії в 3-му класі для оцінювання знань учнів передбачались такі теми: природа Сахари, клімат і промисловість Китаю, верблюд і його значення для людини,

кокосова пальма. В 4-му класі учні мали знати такі проблеми: боротьба голландців з морем, клімат та природні багатства Грузії, торгівельне значення Волги, фізичні властивості Білого моря і т. д.[66] Про рівень знань учнів з цих предметів уявлення скласти можна, а ось ідейну спрямованість прослідкувати важче.

Тому в Звіті про навчально-виховну діяльність Уманського духовного училища за 1911-1912 навч. рік звернемось до тієї його частини, де йдеться про вивчення вітчизняної історії – саме того предмету, що має чи не найбільші можливості для формування світогляду молоді. За підсумками навчального року з 35 учнів 3-го класу оцінку "5" отримали 8 учнів, "4" – 15 учнів, "3" – 11 учнів, а з 22 учнів 4-го класу "5" мали 8 учнів, "4" – 10 учнів і "3" – 4 учні. Тобто навчальну програму з вітчизняної історії учні засвоїли досить добре. А окрім пізнавальної мети, викладання історії мало переважно виховний характер, тобто головним завданням учитель ставив розвиток в учнів національно-патріотичного почуття любові до батьківщини і до Православної Церкви. Тому він зупинявся, - говорилося в поясненні до звіту, - на таких історичних подіях, які найбільш переконливо показували силу й могутність Російської держави і її значення в доленосних подіях Російської православної церкви.[67]

В розділах училищних звітів про виховну роботу зазначалося, що її координував помічник смотрителя, під безпосереднім керівництвом якого знаходилось п'ять класних вихователів (з учителем підготовчого класу). Усі вихованці училища мешкали на квартирах, що поділялися за місцем розташування на п'ять районів і за кожним з них закріплювався один із вихователів. Щовечора і щоранку вихователі повинні були відвідувати учнівські квартири, контролювати підготовку учнів до уроків і робити відмітки про це в спеціальних квартирних журналах. Два чи три рази в тиждень квартири відвідував помічник смотрителя. В обов'язки вихователів входив нагляд за вранішнім туалетом учнів та читанням ними ранкових і вечірніх молитов, а також допомога відстаючим в підготовці до уроків. На загальній молитві в училищі був присутній і помічник смотрителя, який після молитви читав усім учням Євангеліє.

Та якби не була добре поставлена виховна робота в училищі, все ж діти залишались дітьми і досягти абсолютної дисципліни було практично неможливо. Навіть у річних звітах фіксувались більші чи менші порушення дисципліни. Наприклад, у 1911-1912 навч. році їх було скоєно 44. Серед них названі такі: неуважність під час богослужіння – 10 випадків, уникання покарання – 14, бійка з товаришами – 11, самовільні відлучки в місто – 6, псування класних меблів – 1, грубе ставлення до вихователів – 1 і нецензурна лайка – 1 випадок.[68] За ці та інші відхилення від дисципліни винуватці каралися. Найчастіше вдавались до покарань у вигляді затримання після уроків у класі на 1-2 години чи заключення в карцер на 2-5 годин. А за паління тютюну та не шанобливе ставлення до начальства порушники закривались у карцер на 1 день. В офіційних звітах зовсім не згадуються фізичні покарання, хоч зі спогадів учнів відомо, що до них учителі та вихователі теж вдавались.

Полишаючи песимістичний мотив, повернемося до того, що в училищі діяла система матеріальних стимулів для учнів. Вище вже йшлося про те, що учням сиротам та з багатодітних сімей виділялася щорічна грошова допомога, видавались і одноразові допомоги. Упродовж 1911-1918 років в Уманському духовному училищі виплачувались три іменні стипендії, а саме: 1) Стипендія імені Олександра II – 60 руб. на рік, 2) Стипендія імені Миколи II – 63 руб. 50 коп. на рік і 3) Стипендія імені Надвірного радника, священика Турчинського – 50 руб. на рік.[69]

Закінчуючи короткий нарис історії Уманського духовного училища, зазначимо, що в кінці 1916-1917 навч. року в ньому навчалося 103 учні. До початку 1917-1918 навч. року їх кількість збільшилася до 165 осіб. Це сталося за рахунок того, що з інших училищ до Уманського було перведено: 2 учні до 2-го класу, 5 учнів до 1-го класу і 32 учні з підготовчого до 1-го класу. А до підготовчого класу було прийнято 23 учні. По класах учні розподілялись так: у 4-му навчалося 27 осіб, у 3-му – 34, у 2-му – 42, у 1-му – 39, у підготовчому – 23. Упродовж навчального року з училища було відчислено 4 учні (3-є на прохання батьків і 1 за неявку на навчання). Тобто в 1917-1918 навч. році в училищі навчався

161 учень, 35 з яких були не з духовенства. Навчальний рік зазвичай розпочався 1-го вересня, та у зв'язку з обставинами воєнного часу навчання в училищі закінчилося 16 лютого (ст. стиль).

Насамкінець варто відзначити, що виявлена джерельна база стала достатньою для відтворення багатьох сторінок історії Уманського духовного училища. Серед них такі як: його місце в системі духовної освіти Київської єпархії, економічний стан навчального закладу, керівництво цією ланкою освіти, організація навчально-виховного процесу, учительські кадри тощо. Та попри це, дослідницьке поле історії училища залишається все ще широким.

Розділ ІІ. Церкви міста Умані та його передмість

Розпочинаючи нарис про храми м. Умані у XIX – на початку XX ст., нагадаємо, що у XVIII ст. до турецького погрому міста їх було значно більше, ніж у зазначений період. Проїжджаючи у 1654 і 1656 роках через Україну до Москви, син антіохійського патріарха Макарія Павло Алеппський (з міста Алеппо в Сирії) занотував до свого щоденника багато відомостей про церковне життя, релігійні обряди, церковне мистецтво та архітектуру. Відвідавши Умань – перше велике місто козацької землі, у якому зупинилось посольство патріарха, Павло Алеппський відмітив його красу та велич. За його словами, в Умані тоді було декілька великих церков, а саме: в ім'я Воскресіння, Вознесіння, Святої Трійці, Різдва Богородиці, Св. Михаїла, Св. Миколая, Воздвиження Хреста, а також – на честь Великодня. Побувавши саме в цій церкві, Павло Алеппський зазначав, що вона велична, висока, з залізною банею, що пофарбована гарною зеленою фарбою. Церква була дуже простора, вся розмальована, складена з дерева. Над притвором здіймалася така ж дерев'яна дзвіниця. А в притворі була високозагороджена, звернена до головного вівтаря галерея,за якою стояли співаки і співали під звуки органу з книг з нотами, а їх дужі голоси котилися по всьому храмові.

Доля кожного з цих храмів нам невідома і вона ще чекає на свого дослідника. Та з великою долею ймовірності можемо сказати, що названі духовні обителі зазнали великих руйнувань в період великого спустошення краю доби Руїни. В час турецького погрому Умані 1674 року деякі з них були зовсім знищені і вже не відродилися, а деякі були відновлені чи заново збудовані у XVIII ст. З утворенням Уманського повіту в повітовому центрі діяло 5 церков. У рапорті Уманського духовного правління про кількість церков в повіті та священно- і церковнослужителів в них, що був надісланий до Київської консисторії 9 жовтня 1806 року, міськими названі три православні церкви: Уманська соборна кам'яна, Св.-Миколаївська і Св.-Михайлівська дерев'яні.[1] Св.-Троїцька та І.-Богословська церкви діяли в уманських передмістях і до "градських" храмів не відносились. А впродовж XIX ст. в місті було відкрито ще декілька церков, серед яких: Св.-Варваринська (тюремна), Маріє-Магдалинівська при Головному Училищі садівництва, Св.-Олександрівський військовий собор та ін. Отож, далі мова про православні храми м. Умані.

Уманський градський Собор

Головний православний храм Уманського повіту упродовж досліджуваного нами періоду змінив і місце свого розташування, і свою посвяту. З утворенням Уманського повіту Соборною була Успенська церква, потім такою стала новозбудована Миколаївська, яку згодом перейменували в Успенську. А тепер про це по-порядку і детально.

У 1795 році "старанням" графа Потоцького була збудована кам'яна Успенська церква. Вона "находится на 60 шагов от Николаевской и на 200 шагов от Михайловской."[2] Орної та сінокосної землі власник Умані їй виділив на 60 днів. На території її парафії налічувалось 94 будинки, в яких мешкало 446 осіб (227 чол. і 219 жін.). Першим священиком новозбудованої Успенської церкви був Іоанн Овсяницький. Він походив із священицької родини і сам був висвячений на священика уніатським митрополитом в 1770 році. Упродовж десяти років він служив у сільській церкві, а в 1780 році його перевели до Умані (ймовірно, до Михайлівської церкви). У 1795 році він був переведений до Успенської церкви і став її протоіреєм. Тоді йому було 46 років і він мав 12-річного сина Антона. Другим штатним кліриком був дячок Сава Стоянов, якому тоді виповнилося 30 років і який теж був священицьким сином. На паламарське місце в 1796 році був призначений 46-річний Григорій Толстецький.

Протоірей Іоанн Овсяницький служив настоятелем Успенської Соборної церкви до 1815 року. За цей час склад причту змінився, так як змінився сам статус церкви. З перетворенням її у Соборну, по штату 1802 року були відкриті нові місця священно- і церковнослужителів. Членами причту стали: 1 протоірей, 2 священики і по 2 диякони, дячки

і паламарі. Тобто 9 штатних посад. Збільшилась і парафія тепер головного православного храму повітового міста. За даними 1808 року, парафіян налічувалось 831 особа (421 чол. і 410 жін.). Окрім протоірея Іоанна Овсяницького в Соборі служили: священиком Андрій Карпов (мав сина Михаїла), дияконами Захарій Рибчинський та Костянтин Чечель і дячком Василій (прізвище прочитати не вдалося).

У 1818 році причт Собору складався з семи осіб. 13 червня 1815 року висвяченим на священика Успенського Собору був Матвій Коцюбинський. Він походив із священицької родини і 7 листопада 1807 року був "посвящен в стихарь к Уманскому Собору"[3], а 25 грудня 1811 року його призначено священиком. У 1818 році Матвію Коцюбинському виповнилось 32 роки. Таким же молодим був ще один священик Собору – Григорій Ду...вич (?) (прізвище написане вкрай нерозбірливо – авт. Т.К.). Йому теж виповнилося 32 роки, він теж походив із священицької родини, а сам прийняв священство в Успенському Соборі 13 січня 1816 року. Дияконом з 2 лютого 1813 року служив дяківський син, 51-річний у 1818 році Касіян Калиновський. Інший диякон – 29-річний дяківський син Назарій Міньковський був призначений Дикастерією до Уманського Собору в 1815 році, а в квітні 1816 року він був рукопокладений на диякона. Дяків було теж два. Наказним з 29 травня 1811 року (призначеним Дикастерією) був священицький син 33-річний Амос Матиєвич. А посвяченим до Собору 2 лютого 1818 року був дяківський син 26-річний Феодор Струтинський. А на паламарське місце 9 січня 1818 року Дикастерія призначила 17-річного паламарського сина Євтихія Заржицького.

У такому складі соборний причт здійснював Богослужіння та задовольняв релігійні потреби досить численної пастви. Парафіяльних дворів числилось 75, а мешканців у них 601 особа (300 чол. і 301 жін.). Серед парафіян чоловічої статі осіб духовного стану було 7, дворян – 13, "штатских" – 28, різночинців – 39, підданих графа Олександра Потоцького – 154 та ін. Під Собором було зайнято ділянку землі в 16 арш. завдовжки і $9^1/_2$ арш. завширшки. А причту за планом 1813 року належало: орної землі 34 дес. 974 кв. саж. та 9 дес. 1 984 кв. саж. сінокосу. Житло соборний причт мав власне і знаходилось воно на казенній землі. Казенне утримання причту (за штатом 29 лютого 1764 р.) становило 31 руб. 42 коп. серебром.

У 1841 році за розпорядженням начальства військових поселень, а в Умані знаходився штаб п'яти військових округів Київської та Подільської губерній, землю від Собору забрали. Зате причту виділялось 30 руб. серебром щорічно за поминання покійної графині, бувшої уманської поміщиці Софії Потоцької. Ці кошти виплачував штаб 5-ти округів військових поселень. Ще 20 руб. серебром отримував причт від здачі в оренду церковного льоху. Тобто, залишившись без землі, соборний причт мав фінансову підтримку, яка разом з іншими джерелами надходжень забезпечувала його існування.

З 10-го жовтня 1838 року причт Уманського Успенського Собору очолив Аполоній Платонович Стаховський. Це був син священика Харківської губернії, який в 1834 (чи 1837 р.?) закінчив Київську Академію і учителем грецької мови та Закону Божого був направлений в Уманське духовне училище. Священича хіротонія Аполонія Стаховського була здійснена в Успенському Соборі м. Умані Преосвященним Інокентієм, бувшим вікарієм Київської єпархії. Менш як за рік, 15 вересня 1839 року священицька служба о. Аполонія була відзначена набедреником. А 26 серпня 1840 р. він був піднесений до гідності протоірея і став штатним протоіреєм Уманського Успенського Собору. В 1840-1841 роках він обіймав посади старшого священика і члена будівельного комітету. Річ у тім, що в 1841 році Успенський Собор було закрито для проведення ремонтних робіт, так як в кам'яній будівлі з'явились великі тріщини.

А тепер саме час розпочати розповідь про ще одну міську церкву – Св.-Миколаївську, так як до цього часу вона мала осібну історію, котра надалі влилася в єдине річище з історією Собору. Отож, Св.-Миколаївська церква була розміщена недалеко від Ратуші і південного фортечного валу, а за словами історика В. Іващенка, до місця де вона знаходилась потрібно було йти по Миколаївській вулиці і, поминувши Собор, в кінці першого провулку звернути праворуч. В кінці XVIII ст. церкву з унії було пересвячено у

православ'я. Священиком при ній у 1796 році служив 66-річний протоірей Іона? (прізвище нерозбірливо – авт. Т.К.). Це був шляхетський син, який прийняв священицький сан в 1764 році. А другим священиком Миколаївської церкви служив Павло Шацький. Він походив із священицької сім'ї. Його священича хіротонія відбулася 2 лютого 1796 року, а рукопоклав його в сан православний Митрополит Гавриїл (бувший Катеринославський). Грамоту на парафію Миколаївської церкви Павло Шацький отримав у 1802 році. В парафії тоді налічувалось 100 дворів, населення яких у 1808 році становили 776 осіб (401 чол. і 375 жін.). Разом із о. Павлом у Миколаївській церкві служили: дячком - з 2 серпня 1808 року 19-річний паламарський син Діонісій Орлатовський та паламарем - 19-річний священицький син Афанасій Кондрацький.

Ще в 1804 році Павло Шацький скаржився Київській духовній консисторії, що церковна будівля була вже дуже старою і до того ж, вона з усіх боків була оточена єврейськими будинками, що викликало невдоволення у православних парафіян. Тому вони звернулися до графа Потоцького з проханням аби той виділив якесь інше місце для будівництва нової кам'яної церкви. Таким місцем була визначена територія теж вже старого дерев'яного костьолу, бо вже будувався новий, а старе місце було доволі просторим. Та за відсутності Потоцького, його управитель Качковський звузив територію для майбутньої церкви, так як частину її виділив для будівництва житла єврею. У 1808 році протоірей Павло Шацький домігся чіткого визначення території для майбутнього православного храму бо початок будівництва став невідкладним так як стара дерев'яна споруда вже зовсім скособочилась. А в наступному 1809 році під час великої пожежі Миколаївська церква згоріла. Церковне начиння та образи вдалося врятувати від пожежі, в т. ч. уціліла велика ікона Миколая Чудотворця. Ікону перенесли до новозбудованої церкви, що, мабуть, і визначило посвяту нового храму. З 1809 до 1812 року тривало будівництво нової церкви, яке обійшлося разом із куплею дзвонів у 40 тис. рублів.[4]

В кінці жовтня 1812 року новозбудовану церкву освятили. ЇЇ настоятелем залишався Павло Шацький, а весь церковний причт був частково оновлений. Так, дияконом з 6 травня 1817 року був рукопокладений священицький син Андрій Слуцький. А паламарем Уманське Духовне правління з 26 листопада 1815 року призначило паламарського сина Саву Молчанського. У розпорядженні церковного кліру було 33 дес. 456 кв. саж. орної землі і 12 дес. 2 164 кв. саж. сінокосної. У 1818 році парафіяних дворів налічувалось уже 108, а мешканців у них – 810 осіб (433 чол. і 377 жін.). За рік дворів збільшилось на 8, а парафіян Миколаївської церкви у 1819 році налічувалось 838 осіб (467 чол. і 371 жін.). Серед парафіян чоловічої статі, осіб духовного стану було 3, "штацких" – 157, "приказных" – 3, різночинців – 61, посадських – 33, дворових – 6 і поміщицьких підданих – 204 особи.[5]

Парафіяльною Миколаївська церква залишалася до 1843 року. З дозволу Високопреосвященного Філарета, Митрополита Київського і Галицького в квітні того року з Успенського Собору, в якому богослужіння були призупинені з огляду на необхідність ремонту, до Миколаївської церкви були перенесені дві ікони – Казанської Божої Матері і Божої Матері.[6] А на прохання православної пастви та протоірея Успенського Собору Аполонія Стаховського обидві православні церкви – Миколаївська та Успенська – були об'єднані. Київська духовна консисторія перейменувала Миколаївську церкву в Собор Святого Миколая. В наступні роки активно велася розбудова храму: були прибудовані бокові притвори – північний в ім'я Успенія Богородиці і південний в ім'я святителя Митрофана. Добудовано західний притвор і зведена цегляна дзвіниця, позолочено два головні і три бокові куполи, збагачено настінний розпис та виведено просторі хори. В кінці 1846 року 3-х престольний Миколаївський Собор (бувша Миколаївська церква) в присутності численного повітового духовенства та міської влади протоіереєм Аполонієм Стаховським був освячений. В південно-східній частині соборної садиби був збудований цегляний одноповерховий будинок Уманського Духовного правління. Його головою традиційно був настоятель Собору, який водночас призначався і смотрителем Уманського духовного училища. Так Миколаївська церква стала головним православним храмом Уманського повіту.

Настоятелем храму став протоірей Аполоній Платонович Стаховський, який, як вже знаємо, раніше служив настоятелем бувшого Успенського Собору, а після його закриття перейшов в Уманське духовне училище. Стараннями протоірея Стаховського був дещо оновлений навчально-виховний процес в училищі. Це відзначалося в ході ревізії 1842 року і саме за "отличное состояние дел по части нравственно-воспитательной" Київське Семінарське Правління 26 листопада 1843 року висловило Аполонію Стаховському особливу подяку.[7]

Протоірей Аполоній Платонович Стаховський служив настоятелем Миколаївського Собору до 1864 року, тобто весь період його священнослужіння в уманських храмах (спочатку Успенському, а потім Миколаївському) обіймає 1838-1864 роки. А поряд з обов'язками настоятеля Собору були ще й інші: голови Уманського Духовного правління, благочинного уманських градських церков, благочинного церков 1-го і 2-го округів Київського військового поселення і т. д. Чимало часу віднімали і парафіяльні справи. І ще протоірей Стаховський був батьком чотирьох синів, яких виховував у глибокому благочесті. З дружиною Параскевою Федорівною вони мали Антонія, Івана, Миколая та Василія.

Окрім настоятеля, в Соборі був ще один священик. Преосвященний Варлаам, єпископ Чигиринський, вікарій Київської єпархії 16 серпня 1893 року висвятив на цю посаду Василія Григоровича Ящуржинського. То був священицький син, який закінчивши семінарію 23 вересня 1835 року, був направлений учителем в нижче відділення Уманського духовного училища. 30 жовтня того ж року його перевели у вище відділення, а 5 грудня того ж року призначили помічником інспектора училища. З 20-го січня до 1 липня 1836 року він служив інспектором училища. Саме з цієї посади він перейшов до Собору і прийняв священицький сан. У 1850 році Василію Ящуржинському виповнилося 37 років і з дружиною Ольгою Леонтіївною вони виховували чотирьох дітей: сина Григорія і трьох доньок – Ксенію, Олену, Марію.

На дияконське місце при Миколаївському Соборі 19 квітня 1843 року був переведений Василій Матвійович Ільницький, якого 3 жовтня 1837 року консисторським указом було призначено дияконом Миколаївської церкви. Він народився в сім'ї дяка, духовних навчальних закладів не закінчував, а з 1832 року був у Митрополичому хорі. В червні 1837 року його посвятили в диякона церкви с. Вишгорода. А вже звідти дияконом його переведено до Умані. В 1844 році йому виповнилося 36 років і з дружиною Олександрою Кирилівною вони мали 5-річного Костянтина та 3-річного Івана.

З 30-го червня 1843 року дяківську посаду при Уманському Соборі обіймав Іофон Григорович Молчановський. Це був священицький син, який навчався в Уманському духовному училищі, але не закінчив його і 6 листопада 1839 року був призначений дяком у с. Вороне. Там він служив до 17 вересня 1842 року і був переведений на таку ж посаду в с. Княжики Липовецького повіту. А вже звідти у 1843 році його перевели до Уманського Собору. Тоді йому йшов 25 рік, але він залишався ще холостяком.

Паламарем в Соборі служив Трохим Леонтійович Левицький. Духовної освіти він не мав. У 1843 році йому виповнилось 45 років і з дружиною Марією Давидівною вони мали двох малолітніх дітей: 4-річного Ісака та 2-річну Варвару.

За даними 1844 року, парафію Собору складали мешканці частини міста Умані та передмістя Лисої гори. Парафіяльними числились $113^{3}/_{4}$ двора, в яких мешкало 933 особи (455 чол. і 478 жін.). Серед усіх парафіян осіб духовного стану було 20, відставних військових – 331, "статских" – 80, купців, міщан, граждан і однодвірців – 484 і дворових – 17 осіб.

Матеріали ревізії 1850 року дають можливість ближче познайомитись із священно- і церковнослужителями Уманського Собору та членами їх сімей. Отож – протоірей Аполоній Стаховський з дружиною та синами Антонієм, Іваном та Миколаєм. Священик – Василій Ящуржинський з дружиною та чотирма дітьми. Диякон – Василій Ільницький з дружиною та п'ятьма дітьми: Костянтином, Іваном, Феоною, Василієм та Іуліанією. Дячок – 25-річний Іван Пантелеймонович Валіковський з дружиною Пелагеєю Олексіївною. Паламар – Трохим

Леонтійович Левицький з дружиною та сином Ісакієм. І просфорня – священицька вдова, 40-річна Марія Андріївна Ольшевська з доньками Ольгою та Марією. Окрім штатних кліриків та членів їх сімей, при Соборі числились ще такі особи духовного стану: заштатний сторож Уманського Духовного правління Леонтій Іванович Левицький з дружиною Анастасією; сторож Уманського духовного училища Стефан Іванович Молчанський та 19-річний Єрофій Федорович Чорба. Усього 30 осіб (17 чол. статі і 13 жіночої).

До наступної ревізії населення, що проводилась в 1858 році, склад кліру Миколаївського Собору дещо змінився. Настоятелем Собору продовжував служити протоірей Аполоній Платонович Стаховський. Його сім'ю, як і раніше, складали дружина і четверо синів. Священик Василій Григорович Ящуржинський помер і священицьке місце зайняв 29-річний Яків Васильович Кошуцький. З 20-річною дружиною Марією Павлівною вони мали двох синів: 2-річного Димитрія і ще меньшого Миколая. Дияконом продовжував служити Василій Ільницький, в сім'ї якого були дружина та троє дітей. Дяківське місце займав (?) Єлисейович Левицький, якому виповнилося тільки 23 роки і сім'ї він не мав. Паламар Трохим Леонтійович Левицький "за худые качества сослан в Сибирскую губернию", а при Соборі залишився його син Ісакій Левицький. А просфорнею так само продовжувала служити вдова священика Петра Ольшевського Марія Андріївна, яка мешкала з двома дорослими доньками. Ще при храмі числилась вдова покійного св. Василія Ящуржинського з чотирма дітьми: Григорієм, Оленою, Катериною і Марією. Усього соборного духовенства налічувалось 25 осіб.

Менш як за десять наступних років кількість соборного духовенства збільшилась до 38 осіб. Та водночас значно збільшилась і парафія Соборно-Миколаївської церкви м. Умані. У 1867 році парафіяльних дворів налічувалось уже 318, а мешканців у них – 2 404 особи (1 272 чол. і 1 132 жін.). Становий поділ парафіян виглядав так: 38 осіб духовного стану, 187 дворян, 904 воєнних і 1 275 міщан.[8]

З 17-го липня 1864 року парафію очолив Димитрій Михайлович Єльчуков. Це був священицький син, який мав освіту Київської семінарії і з 1843 року учителював у Черкаському духовному училищі. З 1845 року він обіймав посаду інспектора училища, а з 1846 р. був викладачем грецької мови у вищому відділенні училища. З 13-го лютого 1851 р. його призначено смотрителем Черкаського духовного училища. А 24 серпня 1854 року він був піднесений до гідності протоірея. З 18-го травня 1856 р. протоірея Єльчукова переведено настоятелем Липовецького Воскресенського Собору, а 21 лютого 1861 р. він отримав місце настоятеля Сквирського градського Собору. Саме звідти в 1864 його перевели на ваканцію до Св.-Миколаївського градського Собору настоятелем і "первоприсутствующим Уманского Духовного Правления, благочинным градских церквей".

Новий настоятель Миколаївського Собору, якому на час призначення виповнилося 46 років, з великим завзяттям взявся до парафіяльних справ та до поліпшення благоустрою храму. На численні прохання протоірей Димитрій Єльчуков влаштував церкву в уманській тюрмі (1865 р.), за що отримав подяку Митрополита Арсенія. А за "приведение в благолепный вид Собора" йому була оголошена ще одна подяка Архіпастиря і благословіння Боже. Його кипучої енергії вистачало і на священнослужіння, і на парафіяльні та на освітянські справи, і на виховання власних дітей. З дружиною Олександрою Тимофіївною вони мали семеро дітей. У 1867 році старшій доньці Юлії виповнилося 19 років, Михайлу – 18, Лідії – 14, Ларисі – 12, Анні – 10, Олександрі – 9 і найменшому в сім'ї – Миколаю тільки 6 років. Протоірей Димитрій Єльчуков був турботливим батьком своїх дітей і усієї пастви. Як добрий господар він турбувався про збагачення храму. І саме за турботи про збільшення церковної власності 29 травня 1866 року йому була висловлена митрополича подяка.[9] Схвалюючи діяльність свого душпастира та наслідуючи його турботи про збагачення храму, парафіяни жертвували кошти на придбання церковного начиння. Пожертвування були малими і більшими, а іноді й дуже великими. Як то: в 1868 році п. Дейн пожертвував в Собор бронзове, прикрашене богемським склом панікадило, яке купив у Відні за 600 рублів. У 1869 році він виписав із московського золотошвейного магазину плащаницю, яка була

прикрашена золотом та дорогоцінним камінням, а обриси Спасителя, святих та жінок-мироносиць були зображені на малиновому оксамиті. Вона була надзвичайно гарна, витонченої роботи і коштувала 375 рублів. Для неї він замовив гробницю з позолоченим різбленням за 150 руб. І ще пожертвував в Собор серебрено-позолоченого хреста ручної роботи, який коштував 57 рублів. Загальна вартість цих предметів складала 1 182 рублі. Всі вони були з вдячністю прийняті і 3 листопада 1869 року їх освятили в Соборі.[10] А дворянину м. Умані п. Антону Дейну указом Св. Синоду від 4 липня 1869 року за № 2 362 було надане благословіння і видана грамота.[11]

З 26-го червня 1860 року священиком Св.-Миколаївського Собору служив Федір Стефанович Соловьйов. Це був син протоірея Київської Духовної Академії, який по закінченні семінарського курсу в 1855 року був направлений в Черкаське духовне училище. В 1856 р. його перевели до Києво-Софіївського училища, де він викладав різні предмети. А 26 червня 1860 р. відбулася його хіротонія в Соборно-Миколаївському храмі м. Умані. Виконуючи священицькі обов'язки, він викладав Закон Божий в парафіяльній школі та вчив її учнів церковному співу. З 28 лютого 1862 року він здійснював богослужіння і християнські треби в Уманському тюремному замку. За благоустрій Собору 27 серпня 1865 р. о. Федір Соловьйов отримав подяку митрополита і благословіння Боже. А 22 вересня 1867 року його нагородили набедреником. В тому ж році 24 жовтня його призначено членом правління Уманського духовного училища. Тоді йому виповнилось 32 роки, його дружині Олені Василівні було 22, а дітей вони ще не мали. Служив св. Федір Соловьйов в Уманському Соборі 15 років, а 30 червня 1875 року його за власним бажанням перевели священиком і Законоучителем в Уманське училище землеробства і садівництва.

На вакантне дияконське місце Київська духовна консисторія 25 серпня 1861 року призначила Оверкія Миколайовича Куткова. Він походив із міщан Києва, а з 1835 року став послушником Києво-Братського монастиря. В 1858 році "посвящен в стихарь", а в 1859 р. поступив до Києво-Михайлівського архієрейського хору. В 1861 році висвячений на диякона в м. Києві, тоді ж призначений на дияконську вакансію в Уманський Собор. У 1867 році йому виповнилося 33 роки і з дружиною Домнікією Миколаївною вони мали доньку Марію. Служив Оверкій Кутков дияконом у Св.-Миколаївському Соборі м. Умані десь до 1875 року.

Майже одночасно з дияконом до Миколаївського собору був призначений і псаломник. Ним був молодий дяківський син Григорій Онуфрійович Затовський. Духовної освіти він не мав, а в 1855 році поступив послушником до Києво-Михайлівського монастиря. В 1859 році він став наказним паламарем у Васильківському повіті, а 18 вересня 1861 року його перевели на таку ж посаду при Уманському Св.-Миколаївському Соборі. В лютому 1861 року "посвящен в стихарь". Вдівець.

Паламарське місце з 4 червня 1864 року займав Василій Єлисейович Базилевич. Тоді це був 25-річний дияконський син, якого по звільненні 18 вересня 1854 року з Києво-Подольського духовного училища призначили паламарем в міст. Самгородок Бердичівського повіту. В травні 1855 року "посвящен в стихарь", а в 1857 році був переведений паламарем до Києво-Печерської Ольгинської церкви. В 1858 році його перемістили на таке ж місце до Києво-Звіринської церкви. У 1860 році він вже псаломник в Києво-Подольській Успенській Соборній церкві і в тому ж році – в Києво-Подольській Борисоглібській церкві. З 27-го січня 1862 року Василій Базилевич служив в міст. Овручі, а потім в Михайлівському монастирі. Звідти його і перевели до Св.-Миколаївського Собору м. Умані. В 1867 році йому виповнилося 28 років і з 24-річною дружиною Єлисаветою Фомівною вони виховували четверо дітей: 8-річного Петра, 6-річну Анну, 5-річного Єлисея та 2-річну Марію.

Просфорнею при Соборі з 1863 року служила священицька вдова Марія Зубачевська. А обов'язки церковного сторожа виконував Гавриїл Оверкович Білоцерковський. Його сім'я складалася з дружини Єфросинії Григорівни, синів Іоанна та Андрія і доньки Анни.

Окрім штатного духовенства з членами сімей, при Соборі числились: сім'я покійного протоірея Аполонія Стаховського (дружина та сини Миколай, Василій і Петро); сім'я покійного священика Василія Ящуржинського (дружина та діти Григорій, Катерина, Марія);

дружина покійного священика Радомишльського повіту Тимофія Козлятовського, 79-річна Іуліанія та Ісакій Левицький.

Керуючи таким соборним кліром, протоірей Димитрій Єльчуков спрямовував зусилля священно- і церковнослужителів на благоустрій храму, на сумлінне виконання службових обов'язків та на згуртування, просвіту і моральне вдосконалення усієї православної пастви. Його усердя до храму вже не раз відмічались єпархіальним начальством і 8 серпня 1870 року йому знову була оголошена подяка Митрополита і надане благословіння Боже.[12] А 30 березня 1874 року настоятель Уманського Миколаївського Собору був удостоєний Ордена Св. Анни 2-го ступеня.[13] Та це була остання нагорода протоірея Єльчукова, так як 21 вересня 1875 року він помер.

Вище вже йшлося про те, що священик Св.-Миколаївського Собору Федір Соловьов 30 червня 1875 року був переведений до Уманського училища землеробства і садівництва, а на його місце 28 липня 1875 було призначено священика с. Полянецького Іоанна Зелінського.[14] Іоанн Федорович Зелінський народився 1839 року в сім'ї протоірея с. Зарубинець Липовецького повіту. Освіту здобув у Київській духовній семінарії, по закінченні якої в 1861 році він два роки учителював у церковнопарафіяльній школі. Священство він прийняв в передмісті Умані – в парафії сіл Собківки і Полянецького, де служив 12 років, а в 1875 році був переведений до Собору. Мабуть за дивним збігом обставин в 1875 році змінився і диякон Собору. Вакантне дияконське місце 10 липня 1875 року зайняв Петро Стефанович Ящуржинський. Це був священицький син, вихованець Києво-Подольського духовного училища, який з 13 жовтня 1853 року співав у митрополичому хорі. А 26 грудня 1855 року він був "посвящен в стихарь" і призначений дяком до Сквирського Св.-Успенського Собору. Там 14 вересня 1866 року його рукопокладено в диякона. З 1869 до 1 серпня 1875 року він був учителем нотного співу в Сквирському 2-класному училищі. Звідти 10 червня 1875 року його перевели до Уманського Св.-Миколаївського Собору. В 1884 році йому йшов 50-й рік і з дружиною Марією Макарівною він мав: 18-річного Тимофія, 20-річну Ольгу, 10-річну Ларису та 7-річного Олександра. А в 1875 році він зайняв дияконське місце при Соборі. З усього соборного кліру тамтешнім старожилом можна назвати хіба псаломника Григорія Онуфрійовича Затовського, який обіймав посаду з 1861 року. Але по смерті настоятеля Собору Димитрія Єльчукова старшим серед соборних клірików був священик І. Зелінський. Та місце настоятеля головного храму повіту довго не пустувало.

З 2-го жовтня 1875 року настоятелем Св.-Миколаївського Собору призначено настоятеля Сквирського Успенського Собору протоірея Якова Никаноровича Сташевського. Він був сином сільського священика Никанора, який овдовівши, прийняв чернечий постриг і згодом став відомим під іменем київського ігумена Никандра. Тому дитинство Я. Сташевського минуло в Києві, а богословську освіту він здобув у Київській духовній семінаріїї, яку в 1827 р. закінчив у числі кращих студентів. Священицький сан він прийняв 1828 року в міст. Джунькові, потім служив у м. Сквирі, звідки і був переведений до Уманського Миколаївського Собору. Яків Сташевський володів німецькою, французькою і латинською мовами, був людиною начитаною і обізнаною, мав дар переконувати і його церковні проповіді приваблювали парафіян. Його священнослужіння було оцінене високими відзнаками, а саме: він був піднесений до гідності протоірея, отримав наперсного Хреста, Ордени Св. Анни 3-го і 2-го ступенів, а також Орден Св. Володимира 4-го ступеня.

Помітною подією уманського церковного життя були урочистості, що проводились 5 березня 1878 року з нагоди 50-річного служіння в священицькому сані протоірея Якова Сташевського. Серед уманських протоіреїв він перший діждався такої дати. Божественну літургію в Св.-Миколаївському Соборі служив сам ювіляр. Йому допомагали 7 священиків та 2 диякони. У привітаннях ювіляру відзначався його високий авторитет та висловлювались щирі слова подяки парафіян, духовенства, єпархіального начальства та світських властей. Його називали славою та честю провінційного духовенства і окрасою настоятельства при Уманському Соборі. Відсвяткувавши таку важливу подію в своєму житті, протоірей Яків

Сташевський ще п’ять років сумлінно трудився во благо православної пастви. А 31 січня 1884 року на 78 році життя Яків Никанорович Сташевський помер.

Настоятелем Собору з 16 лютого 1884 року став Миколай Лукович Фаворов. Він був сином священика з Рязанської губернії. В 1876 році він закінчив Рязанську духовну семінарію і як кращий студент отримав право на продовження навчання в Київській духовній Академії. За три роки навчання в Академії він підготував дисертацію на ступінь кандидата богословських наук, яка була визнана “вполне удовлетворительной”. Захистивши її публічно, він отримав науковий ступінь кандидата богослов’я. По закінченні навчання в Академії, за наказом Обер-Прокурора Св. Синоду від 27 серпня 1880 року Миколая Фаворова призначено смотрителем Уманського духовного училища. Службова кар’єра складалася досить вдало: 26 жовтня 1881 року М. Фаворова затверджено в чині колезького секретаря, 14 жовтня 1883 р. його нагородили набедрeником, а 16 лютого 1884 року він став настоятелем Св.-Миколаївського Собору. Обіймав він цю посаду до 1886 року.

А в 1886 році настоятелем Св.-Миколаївського Собору став Іоанн Федорович Зелінський, який з 28 липня 1875 року служив другим священиком цього храму. Його служба як настоятеля Собору тривала чотири роки і через збіг різних обставин протоірей І. Зелінський знову став сільським пастирем. Для подальшої служби він обрав Воскресенську парафію м. Іллінці, де раніше священиком був його дядько. Там він провів останніх 13 років своєї трудової діяльності. Виховавши п’ятеро дітей (два сини і три доньки), протоірей І. Зелінський помер 5 листопада 1903 року. За заповітом його похоронили в м. Іллінцях, а на похоронах із уманського духовенства були присутні протоіреї А. Корсаковський і Р. Барилович та зять покійного – протоірей Микола Фаворов.

З 1890 року місце настоятеля Уманського Миколаївського Собору зайняв Наркіс Олтаржевський, який 12 серпня 1890 р. був піднесений до гідності протоірея.[15] Народився майбутній протоірей 1818 року в сім’ї уніатського священика Іустина Олтаржевського. Богословську освіту здобув в Уманському духовному училищі та в Київській духовній семінарії, по закінченні якої як кращий студент був направлений до Київської духовної Академії. Та за станом здоров’я навчання в Академії довелося залишити і в 1844 році Наркіс Іустинович Олтаржевський став священиком. Майже 45 років він служив у міст. Жорнище Липовецького повіту. Його невтомна діяльність, кипуча енергія та глибоке благочестя привертали увагу єпархіального начальства і він був переведений на протоірейське місце при Уманському Соборі з одночасним призначенням головного Уманського повітового відділення Єпархіальної Училищної Ради, а згодом і благочинним церков м. Умані.

Другим священиком тоді служив Григорій Ольшевський, дияконом продовжував з 1875 року служити Петро Ящуржинський, псаломниками служили Григорій Затовський з 1861 року та Димитрій Камінський з 1876 року. Парафія Св.-Миколаївського храму відносилась до 1-го класу, церковної землі було 66 дес. 1 142 кв. саж. (1 038 саж. садибної та 66 дес. 54 саж. орної), а парафіян чоловічої статі налічувалось 2 043 особи.

З призначенням Наркіса Олтаржевського настоятелем Собору, парафіяльне життя відчутно оживилось та й змінився сам храм. За п’ять років своєї служби він зробив дуже багато корисних справ. Була збудована нова велична кам’яна дзвіниця, відремонтований і майже вдвічі розширений Собор, благоустроєна церковнопарафіяльна школа. Величезною заслугою протоірея Н. Олтаржевського було відкриття трьох нових шкіл у передмістях “Софіївка”, “Міщанка” та “Лиса гора”. В своєму рапорті Преосвященному Анатолію, єпископу Уманському, вікарію Київської єпархії від 15 лютого 1891 року він писав: "Учебных заведений в г. Умани столько, как ни в одном уездном городе Киевской губернии, но они недоступны бедному классу. Я поступил в должность полгода назад, но успел увидеть, что сильное действие базилианского монастыря еще не изгладилось, а между тем есть много способных детей из простого народа. В прошлом 1890 году я завел в приходе Свято-Николаевского Собора три церковных школы: одну при Соборе в тесной, мрачной, не выгодной комнате, две на окраинах города в домах по найму, тоже неудобных.

В 1891 году я выхлопотал в городской Уманской думы места в 300 кв. сажень для 3-х церковно-приходских школ, но средств для их постройки нет. Поэтому прошу разрешить взять заимообразно 1 000 руб. из церковной, Уманского Собора, суммы, которая хранится в Уманском казначействе, деньги же взяты будут возвращены обществом по частях через 3 года."[16] У відповідь на такий рапорт Олтаржевському було запропоновано представити Консисторії "згоду" соборного причту, засвідчене рішення зборів парафіян та їх зобов'язання про повернення боргу упродовж 3-х років. Згода причту та "приговоры двух предместий г. Умани – Мещанки и Софиевской Слободки были представлены, а предместья Лысой горы не представлено, так как мужской пол большей частью разошелся по заработках."[17]

Жителі передмістя Міщанки, зібравшись в будинку міщанина Петра Загурського, ухвалили рішення, щоб взяти у борг 500 руб. для будівництва школи. "Обязуемся круговой порукой возвратить Уманскому Св.-Николаевскому Собору взятые в займы деньги в течении 3 лет," – підписали вони "приговор" своєї сходки. Деякі з підписів вдалося прочитати і вважаємо, що уманчанам буде цікаво знати імена земляків, небайдужих до справи освіти. Це: Софроній Лавренський, уманський 2-ї гільдії купець Ілля Васильович Гейченко, Филип Стефанович Воєвудський, Іван Іванович Фурман, унтерофіцер Григорій Жуковський, Іван Гейченко, Федір Максимович Радзієвський, Тимофій Васильович Зверевич, Омельян Наумович Устенко, Іван Климентійович Харченко, Семен Іванович Добровольський, Іустин Сергійович Мельниченко, Филип Максимович Радзієвський, Дем'ян Якович Рудницький, Ігнатій Якимович Орловський, Григорій Леонтійович Кобилянський, Савелій Ковальський, Іван Турковський, Софроній Юрченко, Леонтій Арбузов... усього 39 підписів.

А 10 травня 1891 року міщани Софіївської Слободки взяли в борг для будівництва школи 300 рублів. Під зобов'язанням повернути за 3 роки підписались: Іван Чаленко, Леонтій Євтушенко, Андрій Ковалевський, Максим Чаленко, Костянтин Чортополох, Віктор Шевченко, Іосиф Новаківський, Лука Гудима, Іван Тимошенко, Терентій Керничний, Максим Поляновський, Макар Рябий, Филип Рябий. А за неграмотних: Мойсея Филипишина, Єремію Мусатова, Стефана Чортополоха, Івана Дрозденка, Зіновія Тимошенка, Євстафія Письменного, Єфрема Співанова, Федора Черватюка, Семена Дуброву, Антона Козейчука, Микиту Герасименка, Сергія Дудника, Івана Мусатова, Саву Бондаренка, Григорія Бондаренка, Івана Бондаренка, Прокопія Чортополоха, Гавриїла Козенчука, Леонтія Кудерського, Феодосія Мусатова, Якова Лещенка, Петра Страйгородського, Єфрема Черватюка та Оверкія Козейчука за їх проханням розписався Яків Герасименко. Усього було зібрано 43 підписи.

Після отримання відповідних зобов'язувальних документів та згоди соборного причту, Київська консисторія задовольнила клопотання протоірея Наркіса Олтаржевського і 26 червня 1891 спеціальним наказом за № 7 242 дозволила взяти церковні гроші для будівництва шкіл. Були збудовані нові шкільні приміщення під залізним дахом і в них відразу розпочалось навчання дітей парафіян.

Не менш потрібною справою було будівництво нової дзвіниці. Воно здійснювалось на кошти парафіян. На початку серпня 1895 року настоятель Собору протоірей Н. Олтаржевський доповідав Київському Митрополиту, що восени будівництво буде завершене, але не вистачає дзвонів. Із 7 дзвонів 3 були розбиті, а 4-й уже 16 років розбитим лежав на землі. Тому парафіяни наполягали негайно приступити до переплавки усіх розбитих дзвонів. Почато збір коштів для виготовлення нового дзвона вагою 250 пудів. Але чи то коштів не вистачило, чи з інших міркувань нововилитий дзвін важив 225 пудів. Він і прикрасив новозбудовану дзвіницю. Настоятель Собору потурбувався і про облаштування церкви на міському цвинтарі.

Всі ці будівельні, ремонтні та інші господарські справи не заважали настоятелю Собору здійснювати щоденні богослужіння, керувати справами повітового відділення Єпархіальної Училищної ради і особливо пильно слідкувати за функціонуванням церковних шкіл Уманського повіту, якими він особисто піклувався. Саме ця його діяльність була

відзначена Св. Синодом і він удостоївся подяки та благословіння Божого. Парафіяни дивувалися, коли бачили свого майже 80-річного протоірея на будівництві у вапні та пилюці не стільки тим, де він бере кошти на все це, а тим – де беруться в нього сили та енергія скрізь встигати.

За представленням протоірея Наркіса Іустиновича Олтаржевського Уманський Собор був перейменований із Св.-Миколаївського у Св.-Успенський.

У 1894 році протоірей Н. Олтаржевський відсвяткував свій 50-річний ювілей священнослужіння і був удостоєний Ордену Св. Володимира 4-го ступеня. Майже втративши зір, він подав клопотання про вихід за штат. В жовтні 1896 року Уманський Собор відвідав Преосвященний Сергій, єпископ Уманський, другий вікарій Київської єпархії. Зустрічало його уманське духовенство на чолі з Наркісом Олтаржевським, хоч останній був уже позаштатним священиком. Вітальну промову виголошував о. Григорій Ольшевський, але незаперечним авторитетом для високого гостя серед усіх зустрічаючих його був протоірей Олтаржевський. Після традиційного церемоніалу зустрічі Преосвященний Сергій виголосив "многолетие всем гражданам богоспасаемого города Умани" і більше години благословляв уманчан, а потім мав розмову з позаштатним протоіреєм Н. Олтаржевським.[18] Коли протоірей йшов на відпочинок, то прощаючись з ним, парафіяни м. Умані піднесли йому в подарунок дорогоцінного хреста. З подякою таку коштовну річ протоірей прийняв, але заповів, щоб після смерті хрест був переданий до Уманського Собору. Останній відтинок земного шляху Наркіс Олтаржевський провів з дружиною у власному будинку в міст. Жорнищі Липовецького повіту. Помер він 29 грудня 1900 року. Похоронну службу відправляв його син – ректор Волинської духовної семінарії архімандрит Феодосій (Петро Олтаржевський), який пізніше став єпископом Оренбурзьким і Тугайським.

Новим настоятелем Уманського Успенського Собору 13 листопада 1896 року був призначений Василій Іванович Кудрицький. Це був священицький син, який мав освіту Київської духовної Академії і був удостоєний вченого ступеня кандидата богослов'я з правом отримання ступеня магістра без нового випробування, але при розширенні та захисті дисертації. Указом Св. Синоду від 5 жовтня 1888 року його призначено учителем арифметики і географії Уманського духовного училища. З 14-го квітня 1896 року він став священиком Св.-Михайлівської училищної церкви. А за учительську службу 28 травня 1896 року був нагороджений серебреною медаллю на Олександрівській стрічці. В тому ж році його затвердили в чині надвірного радника. З жовтня 1896 року він став постійним членом Уманського повітового відділення Київської Єпархіальної Училищної ради, а з 31 січня 1897 року – його головою. За визначенням єпархіального начальства від 17-19 березня 1897 року, він став благочинним церков м. Умані. А 27 лютого 1898 року був піднесений до гідності протоірея. З 11-го жовтня 1898 року Василій Кудрицький – член Правління Уманського духовного училища, а з 1 вересня 1900 р. ще й Законоучитель Уманської жіночої гімназії. У 1900 році протоірею В. Кудрицькому виповнилося 38 років і з 26-річною дружиною Марією Іосифівною вони мали двоє дітей: 10-річного Миколая та 6-річну Олену.

Другий священик Успенського Собору Григорій Ольшевський 2 жовтня 1897 року за власним бажанням був переведений до Успенської церкви м. Звенигородки. А тамтешній священик Василій Коломойцев зайняв друге священицьке місце при Уманському Соборі.[19]

Василій Прохорович Коломойцев був священицьким сином, закінчив Київську семінарію і з 5 вересня 1865 року до 7 лютого 1867 року учителював в с. Вільшанці Звенигородського повіту. Священство він прийняв 16 травня 1867 року. З 26-го червня 1870 року він священик в м. Звенигородці. Першу нагороду – набедреник він отримав 18 квітня 1880 року, у 1881 р. його нагородили скуфією, а в 1886 р. -–камилавкою. В 1888 році його відзначено подякою за службу в Звенигородському міському училищі (служив з 1870 року). З 20-го жовтня 1889 року він місіонер 1-го округу Звенигородського повіту. А 14 квітня 1893 року його нагородили наперсним Хрестом. З переводом до Умані, Василій Коломойцев 16 жовтня 1897 року став Законоучителем підготовчого класу Уманського міського училища, а 25 листопада того ж року його затверджено постійним членом Уманського відділення

Київської Єпархіальної Училищної ради. У 1900 році о. Василію Коломойцеву виповнилося 56 років і з 50-річною дружиною Олександрою Діонисіївною вони мали четверо дітей. Старшою в сім'ї була 24-річна на той час донька Олена, яка закінчила Київську Міністерську гімназію, 20-річний Сергій ще навчався в Санкт-Петербурзькій Воєнно-Медичній Академії, 13-річна Олена та 11-річний Костянтин були уманськими гімназистами.

Дияконське місце з 1895 року займав Василій Михайлович Карпов. Він походив із священицької родини, навчався в Київській духовній семінарії, але не закінчив її. З 1860 до 1865 року перебував в Києво-Михайлівському архієрейському хорі. В Св.-Преображенській церкві с. Маньківки 14 вересня 1865 року його рукопокладено в диякона. Там він служив майже тридцять років і 10 лютого 1895 року був переведений до Уманського Успенського Собору. В 1900 році йому йшов 60 рік, він залишився вдівцем з чотирма дітьми. Старшому сину Іоанну виповнилось 30 років, молодшому – Михаїлу було 26, а донькам Вірі та Марії 21 і 12 відповідно.

У 1896 році змінилися і обидва псаломники Успенського Собору. На 1-е псаломницьке місце 29 серпня 1896 року було переведено 2-го псаломника Михайла Васильовича Підгаєцького, котрий виконував обов'язки другого псаломника з 10 листопада 1893 року. Це був священицький син, який закінчив Києво-Софіївське духовне училище і з 1873 року учителював в церковнопарафіяльній школі. В березні 1882 року його призначено псаломником Успенської церкви м. Чигирина. З 8-го жовтня 1882 року він служив у Таращанському повіті. А з 26-го листопада 1886 року – в Звенигородському повіті. В 1890 році він в м. Ставище Таращанського повіту і 18 листопада того ж року його висвячено на диякона. З 21-го травня 1892 року його перемістили на 2-е псаломницьке місце до Київської Св.-Андріївської церкви, а з 23 жовтня того ж року він служив в м. Чорнобилі Радомишльського повіту. Саме звідти в 1893 році його переведено до Умані. Він був батьком чималої сім'ї. У 1900 році йому виповнилось 43 роки і з 37-річною дружиною Марією Іванівною вони мали семеро дітей. Старшому сину Оресту виповнилося 17, а Аристарху було 15, Катерині – 12, Анні – 10, Євгенії – 6, Георгію – 4 і найменшій в сім'ї - Надії йшов тільки третій місяць.

На звільнене Михайлом Підгаєцьким місце 2-го псаломника в той же день, 29 серпня 1896 року був переведений Василій Давидович Слуцький, який з 13 липня 1896 року виконував обов'язки 1-го псаломника. Тобто псаломників Слуцького і Підгаєцького поміняли місцями. Василій Слуцький був молодший за Підгаєцького, йому в 1900 році виповнювався тільки 31 рік, але напевне не це було вирішальним. Мабуть походження, освіта та досвід мали суттєвіше значення. Василій Слуцький мав освіту 2-класного Міністерського училища і з 1885 року учителював у Липовецькому повіті. З 1889 року там же він служив псаломником. З 1-го грудня 1890 р. до 23 серпня 1893 року він виконував військову повинність, а з 16-го жовтня 1893 року він знову на учительській посаді в Липовецькому повіті. Звідти за резолюцією Преосвященного Сергія, єпископа Уманського його 13 липня 1896 р. перевели на перше псаломницьке місце при Соборі, а вже згодом він став другим псаломником. Його сім'я складалась з дружини Катерини Григорівни та 2-річної Олени і 1-річного Анатолія.

Просфорнею в 1900 році служила 56-річна протоірейська вдова Олена Василівна, котра мешкала з дітьми: Василієм, Марією, Євгенією та Євдокією.

До Успенського Собору був причислений і Уманський повітовий спостерігач за церковнопарафіяльними школами. З 2 липня 1900 року на цій посаді затверджено Миколая Боравського. Це був священицький син, який закінчивши Київську семінарію, з 1889 до 1891 року учителював, а потім прийняв священство в Черкаському повіті. Там у 1892 році його призначено спостерігачем за школами, навіть за це в 1898 році його відзначено Біблією. Тобто до переводу до Умані Миколай Боравський вже мав відповідний досвід такої діяльності. Тридцятичотирьохрічний на час переводу до Умані Миколай Боравський з дружиною Олімпіадою Филимонівною дітей ще не мали.

Церковним сторожем при Соборі з 1890 року служив міщанин Касіян Васильович Ткачук. При Успенському Соборі числилась ще й псаломницька вдова Анна Филимонівна Затовська з сімома дітьми: Костянтином, Василієм, Петром, Зіновієм, Анною, Анастасією та Олександрою.

Усіх осіб духовного стану, за даними 1900 року, числилось при Соборі 34 (15 чол. і 19 жін.). А всіх православних соборної парафії було 4 641 особа. Окрім 34 осіб духовного стану, парафіянами були: 603-є дворян, 230 воєнних,
3 646 міщан і 128 тимчасово зобов'язаних та казенних селян. А ще на території парафії мешкало 836 римо-католиків та 15 738 євреїв. Тобто все населення території парафії становило 21 215 осіб. Соборному причту було для кого трудитися.

Памятною подією для причту Успенського Собору та й для всіх православних мирян м. Умані був приїзд до міста 26 серпня 1902 року Високопреосвященнійшого Феогніта, Митрополита Київського і Галицького. Від імені духовенства повіту високого гостя зустрічали: настоятель Успенського Собору Василій Кудрицький, повітовий спостерігач за церковнопарафіяльними школами Миколай Боравський та протоірей Миколай Фаворов. Уманчани та міська влада доклали максимум зусиль для гідної зустрічі свого Архіпастиря. Все місто прикрасили прапорами, а килимів і квітів знесли стільки, що вистачило б прикрасити не тільки міський Собор, а й вистелити ними весь шлях пересування по Умані найвищого священнослужителя єпархії. В Св.-Успенському Соборі Митрополита зустрічало 36 священиків, від імені яких привітальну промову виголосив протоірей Василій Кудрицький. Зустріч Митрополита супроводжував чудовий спів соборного хору. Виголосивши многоліття, Митрополит зайшов до вівтаря, детально оглянув престол, жертвенник, ризницю, бібліотеку та архів. Оглядаючи бібліотеку, високий гість цікавився старовинними виданнями Біблії та творінь святих отців. При цьому він зауважив, що такі рідкісні видання, варто особливо берегти. Майже двохгодинне перебування Київського Митрополита в Успенському Соборі залишило незабутнє враження на всіх присутніх і надовго залишилось в пам'яті уманського духовенства та парафіян.[20]

Упродовж 13 років протоірей Василій Кудрицький служив настоятелем Уманського Св.-Успенського Собору. У 1906 році його служба була відзначена камилавкою. А 28 серпня 1909 року його перевели настоятелем Собору м. Черкас.[21] Кількома роками раніше змінився і другий священик Собору. Нагадаємо, що з 1897 року друге священицьке місце займав Василій Коломойцев. Віховими подіями в його службовій кар'єрі було призначення 8 червня 1903 року духовним слідчим Уманського міського благочиння[22] та піднесення до гідності протоірея в 1905 році.[23] 7 травня 1907 року протоірея Василія Коломойцева перевели до Введенського монастиря, а звідти до Умані на його місце перемістили священика Макарія Сергієва. Останній в 1907 році був призначений бібліотекарем 1-го благочинницького округу, а в 1909 році його нагородили скуфією. Забігаючи наперед, зазначимо, що 15 травня 1910 року Макарій Сергіїв був затверджений духовним слідчим міського благочиння, а цю посаду обіймали, як правило, найавторитетніші і найповажніші священики.

А настоятелем Успенського Собору з 28 серпня 1909 року став священик церкви Уманського духовного училища Андрій Гаврилович Саббатовський.[24] Він народився 1855 року в сім'ї священика с. Петрашівки Сквирського повіту. В сім'ї було шестеро синів і одна донька. Один із синів і донька померли, а четверо синів стали відомими священнослужителями. Аристарх Саббатовський 32 роки служив в духовних училищах – Черкаському, Уманському, Богуславському і Києво-Подольському. Миколай і Віссаріон Саббатовські служили парафіяльними священиками в Уманському повіті. А Андрій Саббатовський більшу частину свого трудового життя віддав Уманському духовному училищу, але саме на священицькому місці наяскравіше розкрились його здібності.

Отож, майбутній уманський протоірей у 1883 р. закінчив Київську духовну Академію зі ступенем кандидата богослов'я. До 1887 року він служив помічником інспектора Київської духовної семінарії. За наказом Обер-Прокурора Св. Синоду за № 5 627 в тому ж році він був переведений на посаду учителя арифметики та географії Уманського духовного училища. А

вже в наступному році його призначено помічником смотрителя Уманського училища. За рішенням училищного Правління, він викладав географію в 3 і 4 класах, латинську мову в 2 класі і арифметику в 1 класі. З 1889 року тимчасово виконував обов'язки смотрителя училища, а з 1891 року викладав ще й Закон Божий в підготовчому класі. В 1908 році за постановою Київської Училищної ради, скріпленою резолюцією Високопреосвященного Флавіана, Митрополита Київського і Галицького Андрія Саббатовського призначено секретарем Уманського відділення Київської Єпархіальної Училищної ради, а згодом і членом цієї ради. В 1908 році він отримав призначення на священицьке місце до Св.-Михайлівської училищної церкви, а 24 серпня того ж року прийняв священицький сан.

За 20-річний період служби в Уманському духовному училищі Андрій Саббатовський удостоївся таких відзнак. За наказом Правлячого Сенату від 31 грудня 1888 року він був затверджений в чині колезького асесора, 8 жовтня 1890 року підвищений до рангу надвірного радника, а 28 жовтня 1892 року переведений в ранг колезького радника. За сумлінну зразкову службу удостоєний Ордена Св. Станіслава 3-го ступеня. 28 травня 1896 року відзначений рангом статського радника. За 12-річну службу на одному місці нагороджений Орденом Св. Анни 3-го ступеня. Мав благословіння Св. Синоду. А в травні 1909 року його нагородили камилавкою. Отже, не дивлячись на те, що Андрій Саббатовський всього за рік перед тим як стати настоятелем Уманського Собору прийняв священство, він до цього набув чималий досвід, мав авторитет та повагу вищого церковного начальства. Його поважало місцеве духовенство і любили парафіяни. За спогадами сучасників, від відрізнявся від інших добрим і глибокомиролюбним характером, а здійснювані ним богослужіння незмінно характеризувались логічністю, послідовністю, глибокою виваженістю та переконливістю. Він завжди виголошував надзвичайно глибокі і яскраві проповіді, слова яких надовго западали в душі парафіян.

Очолював соборний причт Андрій Гаврилович Саббатовський усього 4 роки (1909-1913 рр.). Окрім прямих обов'язків настоятеля і першого священика Собору він виконував ще й інші, які теж вимагали сил та енергії. З 1 жовтня 1909 року попечителем Київського навчального округу він був допущений до викладання Закону Божого в Уманській жіночій гімназії. З 1 лютого 1910 року його призначено благочинним церков м. Умані. Проявлені при виконанні обов'язків сумління та глибока порядність уможливили високу відзнаку його праці. За митрополичою постановою № 3 893 від 10 липня 1911 року його було піднесено до гідності протоірея. В тому ж році, його призначено представником від духовенства до складу Уманського комітету в справах земського господарства. А за визначенням єпархіального начальства за № 18 784 від 26-28 квітня 1911 року протоірея А. Саббатовського обрано депутатом від духовенства в Уманське повітове Земське Зібрання. Андрій Гаврилович Саббатовський був батьком чотирьох дітей. З дружиною Марією Тимофіївною вони мали три сини і доньку. У 1913 році старший з них – Борис навчався в Київській духовній семінарії, а Миколай, Євгеній та Наталія були учнями уманських гімназій.

У 1913 році змінився другий священик Св.-Успенського Собору. Макарія Олексійовича Сергієва, який обіймав цю посаду з 1907 року, 22 червня замінив протоірей Андрій Михайлович Когутовський. Це був син псаломника, який по закінченні в 1879 році Київської семінарії розпочав службу псаломником в с. Розсошки Таращанського повіту. Згодом служив у Звенигородському повіті, а в 1881 році прийняв священство в Р.-Богородицькій церкві с. Кутів Уманського повіту. З 17 листопада 1883 року він служив священиком в с. Побойні, звідки і був переведений до головного храму Уманського повіту. До переводу в Умань, його служба була визначена багатьма нагородами. У 1895 р. він отримав скуфію, в 1902 р. -–камилавку, в 1904 р. – благословіння Св. Синоду, в 1907 р. – благословіння Архіпастиря, в 1908 р. – наперсний Хрест, в 1908 р. – Біблію від Св. Синоду, в 1911 р. – благословіння Архіпастиря за взірцеву навчально-виховну діяльність. До 6 травня (день народження Й.І.В.) 1912 р. він отримав Орден Св. Анни 3-го ступеня, а з нагоди цієї ж дати в 1913 році Андрій Когутовський був піднесений до гідності протоірея. З дружиною Іуліанією Стефанівною вони мали троє дітей, старший із яких – Миколай в 1913 р. вже

служив у Києві, молодший – Василій навчався в Київській духовній семінарії, а наймолодша в сім'ї – Ольга навчалася в Київському жіночому духовному училищі.

Дияконом Успенського Собору в 1913 році служив Іоанн Квілковський (прізвище можливо не точне – авт. Т.К.). На цій посаді в серпні 1912 року він замінив Павла Миколайовича Смиринського. А сам до переводу в Умань служив у Києві. Походив він із міщанської сім'ї, в 1896 р. закінчив Липовецьке міське 2-класне училище і упродовж 1897-1901 рр. учителював у церковнопарафіяльній школі. Потім відбував військову повинність, а в 1907 році став псаломником в Спичинцях Сквирського повіту. В 1911 році в Київській духовній семінарії він склав екзамен і був рукопокладений на диякона до однієї з київських церков. Звідти його і перевели до Умані. В 1912 році Інспекцією народних училищ він був допущений Законоучителем 1-го і 2-го міських училищ Умані. В сім'ї в нього були дружина Віра Антонівна та троє дітей. Старший син Леонтій в 1913 р. навчався в Уманському комерційному училищі, донька Клавдія навчалася в Уманській гімназії, а другий син – Анатолій був при батьках.

Псаломниками в Соборі служили: 1-м – Павло Васильович Сісецький, а на 2-му псаломницькому місці – Василій Давидович Слуцький. Перший з них був переведений до Умані в 1907 році. Саме тоді він закінчив Київську учительську школу і митрополичим наказом був направлений на вакантне псаломницьке місце в Умань. У 1911 році його призначено старшим учителем і Законоучителем 2-го класу 2-класної Софіївсько-Слобідської церковнопарафіяльної школи. В 1913 році йому виповнилося 28 років і з дружиною Єфросинією Максимівною вони мали сина Олександра, 1911 р. народження.

А другий псаломник – Василій Давидович Слуцький служив при Успенському Соборі з 1896 року. Вище вже йшлося про нього, а тепер додамо лише про зміни в складі його сім'ї. В 1896 році він приїхав до Умані з дружиною Катериною Григорівною та двома дітьми: 2-річною Оленою та 1-річним Анатолієм. У відомостях про сім'ю псаломника за 1913 рік ці діти не здогадуються, а названі шестеро, які народилися вже в Умані. Це були: Євгеній, 1902 р. н., учень Уманської гімназії, Антоніна, 1903 р. н., теж навчалася в гімназії, Марія, 1905 р. н., учениця церковнопарафіяльної школи, Костянтин, Миколай і Галина були ще малолітніми. Окрім псаломницької служби в Соборі, Василій Слуцький навчав співу учнів 1 і 2-го класів Уманського міського училища при Уманському повітовому відділенні Єпархіальної Училищної ради.

Просфорнею при Соборі в 1913 році служила 59-річна вдова Анна Филимонівна Затовська. Її син Василій був викладачем Уманського училища землеробства і садівництва, другий – Петро навчався в Київській духовній семінарії. А доньки: Зіновія "состоит классной дамой" в 1-му Київському жіночому духовному училищі, а Олександра учителювала в земській школі с. Текучої.

У такому складі причт Св.-Успенського Собору задовольняв релігійні потреби чисельної парафіяльної пастви. У 1913 році на території парафії налічувалось 6 688 дворі, в яких мешкало 40 553 особи (20 295 чол. і 20 258 жін.). З них: 5 610 дворів займало єврейське населення, якого налічувалось
33 950 душ (16 960 чол. та 16 990 жін.), а 285 дворів належало розкольникам, яких було 1 679 осіб (859 чол. і 820 жін.). Окрім розкольників, на території парафії мешкало ще 5 чол. сектантів. А православних парафіян налічувалось
4 919 душ. З них осіб духовного стану було 30, дворян – 239, міщан – 3 948 і селян – 702. Якщо ці показники чисельності порівняти з відповідними 1900 р., то видно, що кількість православних парафіян збільшилась із 4 641 до 4 919 осіб, тобто на 278 осіб. А співвідношення представників різних станів виглядало так: духовенства у 1900 р. було 34 особи, а в 1913 р. – 30 осіб, дворян – 603 і 239 відповідно, міщан – 3 646 і 3 948, селян – 128 і 702. А от 230 осіб "воєнних" (напевне нижчих чинів – авт. Т.К.). що числились парафіянами у 1900 році, в 1913 р. були зараховані до селян. Стосовно ж неправославного населення, котре мешкало на території парафії, то його чисельність упродовж 1900-1913 років зростала швидшими темпами. Так, якщо у 1900 р. євреїв було 15 738 осіб, то у 1913 р. – 33 950 осіб,

тобто їх кількість збільшилась у 2 з лишнім рази. Даних про римо-католиків за 1913 р. не маємо. А якщо порівняти загальну кількість населення, що мешкала на присоборній території (території парафії) у 1900 і в 1913 році, то співвідношення виглядає так: 21 215 осіб і
40 553 особи. Прості арифметичні підрахунки показують, що збільшення становило 19 338 осіб, або у 1,9 рази за 13 р. збільшилась кількість мешканців прилеглої до Успенського Собору території м. Умані та Лисої Гори.

На території парафії було розміщено два чавуно-ливарних, три цегельних, два пивоварних, один шкіряний завод і маслобійня. Ці промислові підприємства матеріально підтримували соборний причт. А загалом, джерела його фінансування були і традиційними, і дещо відмінними від інших парафіяльних причтів. Самим стабільним джерелом прибутків була церковна земля. За даними 1913 року, щорічний прибуток від неї становив 700 руб. Що стосується іншого традиційного джерела фінансування причту – казенної платні, то її розміри для соборного причту були відмінними від ставок для сільських причтів. Так, настоятель собору, протоірей отримував у 1913 році 500 руб., другий священик – 400 руб. (а звичайний парафіяльний ієрей не соборного храму мав щорічно лише 300 руб.), диякон – 180 руб., 1-й псаломник – 100 руб., 2-й псаломник – 70 руб. і просфорня – 30 рублів. Для порівняння: у звичайній церкві річна платня псаломнику складала 100 руб., а просфорні – 16 рублів. Ще одним традиційним джерелом прибутків був церковний капітал. Соборний причт у 1913 р. мав на рахунку 960 руб., які відсотками приносили 40 руб. щорічно.

Та окрім цих джерел надходжень коштів, соборний причт мав ще й інші. Наприклад, здача в аренду лавок і квартир, що належали собору, у 1910 році приносила 420 руб. прибутку.[25] У 1914 році соборний причт прагнув збільшити прибутки і від церковної землі. До Київської духовної консисторії було направлено “прошение”, де йшлося про те, що 66 дес. церковної землі знаходяться за 20 верст від Умані при с. Заячківці і здаються на 1 рік різним орендаторам, які часто-густо просто виснажують землю. До того ж, 9 дес. землі – це косогір. що збігає до річки і прибутки від нього дуже мізерні. Тому соборний причт просив дозволу аби на косогорі розбити сад, завести пасіку, запинити річку, зробити і зарибити ставок. А орну землю “обратить в арендную статью, сроком на 6-12 лет, отчего и причту будет большая выгода и земля получит нужную ей поддержку в удобрении.”[26] Розглянувши таке клопотання причту Соборно-Успенської церкви м. Умані, Консисторія на основі § 6 і 11 “Правил о местных средствах содержания духовенства, утвержденных 24 марта 1873 г.” дозволила церковну землю здати в оренду на 6 років. Турбуючись про власне благополуччя, про благоустрій храму, соборний причт піклувався і про процвітання парафіяльних шкіл.

Вище вже йшлося про зусилля настоятеля Собору щодо відкриття трьох церковнопарафіяльних шкіл. Було збудовано три окремі шкільні будинки і під керівництвом соборного причту здійснювалося навчання дітей парафіян. На утримання шкіл, за даними 1913 року, із казни виділялося 1 440 руб., від міста – 595 руб., від плати за навчання – 850 рублів. Усього – 3 215 рублів на рік. В школах тоді навчалося 1 853 учні (1 123 хлопчики і 730 дівчаток).

За кількістю учнів та за рівнем освіти ці школи не були одинаковими. Найбільшою і найпрестижнішою була 2-класна школа при Уманському повітовому відділенні Єпархіальної Училищної ради. Такого ж типу, тобто 2-класною була школа і на Софіївській Слободці. А на передмісті Лиса гора діяла 1-класна церковнопарафіяльна школа. В цих школах навчались, як правило, діти з незаможних сімей.

А загалом, на території парафії діяло чимало навчальних закладів. Це були: 2-класне і 4-класне міські чоловічі училища, 2-класне жіноче Гоголівське училище, чотири однокласні Міністерські училища, чоловіча та жіноча державні гімназії, приватна жіноча гімназія, училище садівництва і землеробства, комерційні чоловіче та жіноче училища тощо. В усіх навчальних закладах вивчався Закон Божий і забезпечували його читання священнослужителі Св.-Успенського Собору та інших уманських міських церков. Настоятель Собору протоірей Андрій Гаврилович Саббатовський з 1909 року викладав Закон

Божий в Уманській жіночій гімназії. Під його патронатом перебувало викладання усіх богословських дисциплін в навчальних закладах повітового центру.

Щоденні священицька діяльність та церковно-організаційна робота вимагали неабиякої енергії та внутрішньої самоорганізації настоятеля Собору. Свої обов'язки протоірей А. Саббатовський виконував чесно та сумлінно, що не раз відмічалось єпархіальним начальством. До 6 травня 1913 року Св. Синод нагородив уманського протоірея наперсним Хрестом. А 22 червня того ж року було задоволене прохання А. Саббатовського про переведення його настоятелем Києво-Покровської церкви. У Києві він і помер на 61 році життя. Земний шлях його скінчився 20 грудня 1916 року. Поховали його на верхньому цвинтарі Флоровського монастиря, недалеко від могили брата Аристарха Саббатовського, який тривалий час служив помічником смотрителя Києво-Подольського духовного училища.

Новим настоятелем Уманського Св.-Успенського Собору в червні 1913 року було призначено протоірея Андрія Михайловича Когутовського, який знедавна служив другим священиком при Соборі. (Про нього див. вище – авт. Т.К.). Він очолив і Уманське повітове відділення Єпархіальної Училищної ради замість звільненого з цієї посади Андрія Саббатовського.[27] І його одного з усього уманського духовенства 29 червня 1917 р. Св. Синод удостоїв високої нагороди – Палиці.[28]

Таким чином, з кінця XVIII ст. до 1918 року настоятелями Уманського Собору почергово служили 11 осіб. Нижче в таблиці вказані роки їх настоятельської служби.

№ з/п	П.І.П.	Роки служби настоятелем Уманського Собору	Коли піднесений до гідності протоірея
1	Овсяницький Іоанн	1795-1815	?
2	Коцюбинський Матвій	1815 - ?	?
3	Стаховський Аполоній Платонович	1838-1864	1840
4	Єльчуков Димитрій Михайлович	1864-1875	1854
5	Сташевський Яків Никанорович	1875-1884	?
6	Фаворов Миколай Лукович	1884-1886	?
7	Зелінський Іоанн Федорович	1886-1890	?
8	Олтаржевський Наркіс Іустинович	1890-1896	1890
9	Кудрицький Василій Іванович	1896-1909	1898
10	Саббатовський Андрій Гаврилович	1909-1913	1911
11	Когутовський Андрій Михайлович	1913-1918	1913

Соборну парафію характеризують такі дані:

	Роки	К-ть дворів на території парафії	Мешканців у них:	З них православних:	у т. числі								Євреїв	Римо-католиків	Примітки
					Духовенства	Дворян	"Штатских"	Різночинців	Воєнних	Селян	Міщан	Інші категорії православного населення			
1	1795	94	446												
2	1818	75	601		7	13	28	39		154					Тільки чоловіки
3	1844	$113^{1}/_{4}$	933		20		80		331			501			
4	1867	318	2404		38	187			904		1275				
5	1900	$2539^{1}/_{2}$	21215	4641	34	603			230	128	3646		15738	836	
6	1913	6688	40553	4919	30	239				702	3948		33950		1679 – розкольників, 5 – сектантів

Як видно з таблиці, упродовж досліджуваного періоду збільшилась і територія соборної парафії, а це частина міста і передмістя Лиса гора, і кількість мешканців на ній. Якщо в кінці XVIII ст. на прилеглій до Собору території налічувалось 94 двори, то в 1913 році їх було 6 688. І навіть зважаючи на об'єднання Успенської та Миколаївської міських церков (а це означало створення однієї парафії із двох), все ж зростання парафії було дуже значним. Підтвердженням тому є третій стовбчик таблиці з цифровими показниками кількості населення парафії. З 1795 до 1913 р. населення парафії збільшилось із 446 до 40 553 осіб, тобто у 90,9 рази.

Свято-Михайлівська церква

До будівництва Троїцької церкви вона мала статус парафіяльного храму Звенигородського передмістя, а вже згодом була передана Уманському духовному училищу. Коли вона була збудована достеменно невідомо, але як і інші уманські церкви вона була греко-католицького, а вже в кінці XVIII ст. її пересвятили у православ'я. У 1794 році вона функціонувала як православний храм. З клірової відомості, складеної близько 1796 року, дізнаємося, що священика при ній не було. Єдиним штатним причетником був дячок Григорій (прізвище вказано вкрай нерозбірливо – авт. Т.К.). Йому тоді виповнилося 44 роки, він був священицьким сином і обіймав дяківську посаду з 9 січня 1794 року. Про інших причетників відомості відсутні. Церкві належало орної і сінокосної землі "на 90 дней", а всі парафіяни були "владельческие подданые".[29] Відомості, як бачимо, досить скупі.

Не маємо детальних відомостей і з початку XIX ст. У Рапорті Уманського Духовного правління про кількість церков Уманського повіту та чисельністть причту при них, що був

датований 9 жовтня 1806 року, вказано, що причт Михайлівської церкви складали чотири особи: священик, диякон, дяк і паламар.[30] Священик – якийсь 45-річний Гавриїл (прізвище прочитати не вдалося – авт. Т.К.) був рукопокладений до Михайлівської церкви в 1798 році. Інших причетників встановити не вдалося.

А повніші дані про клір Св.-Михайлівської церкви маємо за 1818 рік. Священицьке місце тоді займав 30-річний Михаїл Білінський. Він народився в сім'ї священика і був висвячений до цієї церкви 7 вересня 1814 року. Другим священиком служив Іосиф Дубравський (Добровський?). Священство він прийняв в церкві с. Талалаївки, а потім його переведено до Умані. В 1818 році йому виповнився 41 рік і він був батьком п'ятьох синів. Старшому – Григорію було 16 р., Павлу – 9 р., Арсенію – 7 р., Христофору – 5 р. і Афанасію – 1 рік. Псаломником тоді служив 22-річний Петро Малявський. І ще одним штатним причетником був наказний паламар Полінарій (?) Білоцерківський. Ще при церкві числився безмісний священик 55-річний Роман Гвоздієвський. Він був сином шляхтича, 22 вересня 1795 р. рукопокладений на священика церкви с. Подобної, а з 8 жовтня 1815 р. його переведено до Св.-Михайлівської церкви. В 1817 р. він вийшов за штат і з сім'єю так і залишився в Умані. Мав 15-річного сина Митрофана. Позаштатним був і 66-річний дяк Іван Малявський (можливо батько псаломника Петра Малявського). І ще при церкві числились сини покійного священика цієї церкви Афанасія Буяновича. Це були: 8-річний Михаїл та 3-річний Ананій. Відомостей про осіб духовного стану жіночої статі не маємо.

Повної чисельності парафіян теж не маємо, бо названа кількість осіб лише чоловічої статі. В міській частині парафії Св.-Михайлівської церкви налічувалось 82 двори, в яких мешкаоло 328 чоловіків. Це були: 14 осіб духовного стану, 12 "штатских", 14 різночинців, 35 міщан і 253 поміщицьких підданих. До складу парафії тоді входила ще й "деревня" Собківка, в якій власної церкви не було, а діяв лише молитовний будинок. У Собківці в 1818 році налічувалось 102 двори, мешканцями яких було 408 осіб чоловічої статі. З них 61 особа відносилась до різночинців, а 347 осіб були поміщицькими підданими. Отже, загальна чисельність парафії Михайлівської церкви складала 736 осіб чоловічої статі. Приблизно такою могла бути кількість і парафіянок, але аналогічних статистичних даних про жіноче населення парафії Св.-Михайлівської церкви ми не маємо.

У 1818 році парафіяльна Михайлівська церква володіла землею, площа якої складала з 33 дес. 40 кв. саж. орних та 16 дес. 248 кв. саж. сінокосних угідь.

У 1835 році на Св.-Михайлівську парафію претендував випускник Київської духовної семінарії Володимир Кисілевич, син священика с. Кищенець Іоанна Кисілевича. В справі про надання священицького місця, розпочатій 24 вересня 1835 року зазначалось, що при Михайлівській дерев'яній церкві садибної землі 3 дес., орної в три зміни по 33 десятини. Дворів 80, а мешканців у них 594 особи (302 чол. і 292 жін.). За штатом має бути один священик і два причетники. Священиком служив уже названий нами Михаїл Білінський, а псаломницьку посаду обіймав 22-річний Тимофій Береговський. Священику М. Білінському виповнилося тільки 47 років і він не був пенсійного віку, тобто священицька вакансія найближчим часом не передбачалася. Але з лютого місяця він "одержим растройством ума и священнодействовать не может".[31] Чи вдалося молодому Кисілевичу зайняти священицьке місце Михайлівської церкви відомостей не маємо. А якщо він і став священиком, то служив він там не довго, так як у 1838 році священицьку посаду обіймав Андрій Захарієвич.[32]

План реконструкції уманських передмість в роки військових поселень передбачав знесення Михайлівської церкви з причин її "ветхости" із Звенигородського передмістя і перебудову її на Івангородському передмісті. Та складений полковником Бондаренком план виконаний не був, Михайлівську церкву не знесли, а на Івангородському передмісті у 1857 р. була зведена нова Троїцька церква. До новозбудованої церкви перевели причт із Св.-Михайлівської церкви, а саму церковну будівлю було передано Уманському духовному училищу. Так вона із парафіяльної перетворилася на домову, училищну.

Священиком був призначений Онуфрій Радецький, під керівництвом якого дерев'яна церковна споруда була відремонтована. За організацію ремонту церкви та піклування про її

благоустрій о. Онуфрію в 1866 році була оголошена Архіпастирська подяка. А 26 серпня 1866 року його нагородили набедреником. Правління Уманського духовного училища виношувало плани будівництва нової церкви, та за браком коштів було вирішено на перших порах обмежитись ремонтом та переобладнанням старої будівлі. І тільки у 1882 році була збудована нова дерев'яна церква, яка повторювала архітектуру колишньої.

В новозбудованій училищній церкві 8 листопада 1882 року на священика був висвячений смотритель Уманського духовного училища, кандидат богослов'я Миколай Фаворов.[33] Обіймав він цю посаду до початку 1886 року, а 2 лютого її зайняв новий смотритель училища - Василій Гошковський.[34] 18 липня 1888 року його перевели на місце 2-го священика Києво-Либідської Володимирської церкви, а священиком училищної Михайлівської церкви 24 липня того ж року став учитель Григорій Левицький.

Наступним священиком Св.-Михайлівської церкви був Іоанн Корчинський, якого 26 квітня 1900 р. нагородили скуфією.[35] В серпні 1902 року в церкві Уманського духовного училища побував Високопреосвященний Феогніст, Митрополит Київський і Галицький. Він отримав приємні враження від співу вихованців училища і водночас не міг приховати свого невдоволення від побаченої убогої чаші, в якій із серебра була тільки верхня частина. Митрополит зобов'язав священика щонайшвидше придбати нову відповідних розмірів чашу, яка б відповідала своєму призначенню.[36]

Із серпня 1908 р. до 28 серпня 1909 року священиком училищної Св.-Михайлівської церкви служив Андрій Гаврилович Саббатовський. Саме в цій церкві він прийняв священицький сан і звідси був переведений настоятелем Уманського міського Собору.

А новим священиком училищної церкви став Василій Михайлович Тростянський. Тоді йому виповнилося 40 років, священицький сан він прийняв у 1892 році, мав ступінь кандидата богослов'я. В Уманському духовному училищі він обіймав посаду помічника смотрителя і водночас взяв на себе обов'язки священика. Його сумлінне відношення до службових обов'язків було відзначене багатьма нагородами, а 6 травня 1912 року Св. Синод нагородив його наперсним Хрестом.[37]

Свято-Троїцька церква

До XIX ст. Івангородське передмістя називалось "Вовкове". По його території пролягав давній шлях з м. Умані через с. Громи до містечка Тернівки. Мешканці передмістя мали свою церкву, про яку згадував мандрівник Павло Алеппський. Подальша історія тієї церкви невідома, ймовірно, вона була зруйнована в трагічний для Умані 1674 рік.

У XIX ст., в період військових поселень їх начальство планувало змінити уманські передмістя і передбачалося перенесення на Івангородське передмістя Св.-Михайлівської церкви. Однак цього не сталося і за розпорядженням військово-поселенського начальства в 1857 році була споруджена нова цегляна однокупольна церква, яку освятили на честь Святої Трійці. До новозбудованої Троїцької церкви був переведений причт Св.-Михайлівської церкви, а останню передали Уманському духовному училищу.

Св.-Троїцька церква була віднесена до 5-го класу. Її парафію складали мешканці Івангородського передмістя, бувші парафіяни Михайлівської церкви, а згодом і мешканці с. Полянецького. Річ у тім, що військово-поселенське начальство жителів Полянецького вирішило переселити до Умані, а церковна земля полянецького причту була відібрана у відомтсво військових поселень. Мешканці Полянецького були включені до парафії Троїцької церкви, але після ліквідації військових поселень частина з них повернулась на прадавню територію свого села. Чисельність парафії Троїцької церкви характеризують такі статистичні дані. У 1863 році парафіян налічувалось 1 253 особи (604 чол. і 649 жін.). За даними 1867 року в передмісті Умані налічувалось 118 дворів, в яких мешкало 984-о парафіян. Це були: 25 осіб духовного стану, 201 особа воєнних, 7 міщан і 754 особи тимчасовозобов'язаних та казенних селян. На території с. Полянецького налічувалось $158^{3}/_{4}$ двора, мешканцями яких були 1 275 осіб (121 особа воєнних і 1 154 особи тимчасово зобов'язаних і казенних

селян). Отож, усього на території парафії розміщувалось $276^{3}/_{4}$ двора з населенням 2 259 осіб.

У 1870 р. в Полянецькому була збудована нова церква із самостійною парафією і відтоді мешканці села не рахувались парафіянами Св.-Троїцької церкви. Але її парафія продовжувала зростати за рахунок розбудови уманського передмістя. В 1901 році парафіян було вже 2 305 осіб. А в 1910 році їх кількість складала 2 416 душ (1 241 чол. і 1 175 жін.). Станом на 1913 рік, парафіяльних дворів налічувалось 680, а мешкало в них 2 630 осіб (1 339 чол. і 1 291 жін.). За становою належністю їх склад виглядав так: духовенства було 7 осіб, "штатских" – 24, міщан – 480 і селян – 2 119 осіб. Окрім православних, в межах парафії мешкали католики та євреї. У п'яти дворах жило 53 католики і ще в п'яти дворах – 59 євреїв. Усього 112 осіб іновірців. Тому все населення парафії складало 2 742 особи, з яких 2 630 були православними. Як видно з наведених цифрових показників, парафія Св.-Троїцької церкви щорічно збільшувалось і за 56 років (з 1857 до 1913 р.) зросла удвічі.

Та зростання чисельності парафії не супроводжувалось збільшенням кількості церковного причту. Скоріш навпаки. У перші роки функціонування Св.-Троїцької церкви її причт, за штатом 1842 року, складали 7 осіб. На утримання такого причту із коштів військового відомтсва виділялось 441 руб. 43 коп. на рік. А в 1867 році річне утримання причту складало 604 рублі. Зокрема: 2 священики отримували по 180 руб., диякон – 90 руб., 2 псаломники – по 50 руб., паламар – 38 руб. і просфорня – 16 рублів. А на початку XX ст. церковний причт складали: священик і псаломник в 1910 році та священик, диякон і просфорня в 1913 році. І отримували вони із церковного відомства традиційну для парафіяльних причтів платню: священик – 300 руб., диякон – 100 руб., псаломник – 50 руб. і просфорня – 16 рублів.

Окрім грошової платні, церковний причт мав і інші джерела прибутків. Одним із них була церковна земля. Вище вже зазначалося, що причт Михайлівської церкви після її передачі духовному училищу був переведений у новозбудовану Троїцьку церкву. Разом з причтом до церкви відійшли і його землі. Та з утворенням військових поселень їх начальство частину церковної землі самовільно відібрало. Тому священик Троїцької церкви Никифор Захарієвич 26 липня 1864 року подав позов до Уманського повітового суду з вимогою повернути бувші церковні землі. В суді він дав таке пояснення: "по плану, составленному с согласия бывшей владелицы конфискованого в казну Уманского имения графини Потоцкой землемиром Сеницким в 1913 году, для священно- и церковнослужителей Свято-Михайловской церкви, причт коей с его землями причислен к Троицкой церкви, было отмежовано сенокосной земли 16 дес. 978 кв. саж. 1-й волости Киево-Подольського поселения по транспортной дороге из Умани в г. Одессу и в урочище, называемом Писаркою... этой землей причт владел по 1861 год. В этом 1861 году не известно ему с чьего разрешения местное поселенное начальство из числа сенокосной земли отобрало почти две части и отдало во владение поселянам, оставя в его распоряжении 4 дес. 123 саж."[38] Після такого пояснення, очевидно за вимогою суду, священик "представил полученный из Епархиального ведомства подлинный план на всю землю, отведенную для священно- и церковнослужителей Св. Михайловской церкви в количестве 49 дес. 1 651 саж."[39] Судовий процес тягнувся майже шість років і нарешті 13 березня 1870 року Київська Казенна палата ухвалила такий вердикт: "...отобранную произвольно Военным поселением от Свято-Троицкой церкви г. Умани в 1861 году сенокосную землю в количестве 9 дес. 855 кв. сажней... признать собственностью Свято-Михайдовской церкви и изъяв эту землю из владения казны возвратить причту Св.-Троицкой церкви."[40] Після повернення частини відібраної землі, площа земельних угідь Св.-Троїцької церкви складала 42 десятини.

Ще одним джерелом прибутків для кліру був причтовий капітал. У 1910 році у вигляді відсотків від 51 руб. 53 копійок причт отримав 2 рублі. Більш потужним джерелом фінансування були "кружечные доходы". Кожного року вони складали різні суми, а для прикладу, у 1913 році було зібрано 666 руб. 04 копійки. Казенна платня, користування земельними угіддями, прибутки від капіталу, "кружечные доходы" та ін. забезпечували

матеріальну стабільність життя церковного кліру. А збудоване за земські кошти житло для причту надавалось у службово-тимчасове користування.

Першим священиком Св.-Троїцької церкви був Андрій Захарієвич. Як уже повідомлялося, спочатку він служив у Михайлівській церкві, а у 1857 році з усім її причтом був переведений до новозбудованої Троїцької церкви. Його син Никифор Андрійович Захарієвич, закінчивши духовну семінарію, 25 травня 1848 року Митрополитом Київським Філаретом був рукопокладений на священика до тієї ж Михайлівської церкви. Андрій Захарієвич служив у Троїцькій церкві, ймовірно, до листопада 1863 року. А вийшовши за штат, він перебував у Лебединському монастирі.[41] На звільнене ним священицьке місце був рукопокладений 1 грудня 1863 року випускник семінарії Іоанн Феодорович Зелінський.

А молодий Захарієвич – Никифор Андрійович за розпорядженням військово-поселенського начальства з 29 січня 1854 року служив ще й Законоучителем в школі кантоністів, що діяла при Уманському Царициному Саду. За сумлінне виконання цих обов'язків, 12 грудня 1855 року він отримав подяку військового начальства. В 1856 році була ще одна подяка і перша нагорода за священнослужіння – набедреник. А 29 червня 1859 року, за поданням військового начальства, Митрополит Філарет призначив Никифора Захарієвича Старшим священиком 1-го округу військових поселень і співробітником єпархіального попечительства бідними духовного звання. 6 квітня 1865 року він отримав оксамитову фіолетову скуфію, а в 1866 році – Архіпастирську подяку і благословіння Боже. У 1867 році йому виповнився 41 рік і з дружиною Олександрою Дмитрівною вони виховували чотирьох дітей. Старшому із них – Митрофану виповнилось тоді 14 років, доньці Софії було 13, ще одній доньці Леоніді було 9, а наймолодшій у сім'ї – Олімпіаді йшов тільки 8-й рік.

Разом із Никифором Захарієвичем, другим священиком Св.-Троїцької церкви, як уже знаємо, з 1-го грудня 1863 року служив Іоанн Зелінський. У 1867 році йому виповнилося 29 років і з дружиною Оленою Луківною вони мали 3-річну доньку Катерину.

Третім членом причту був диякон. Це місце з 1849 року обіймав Марко Ілліч Гвоздицький. У 1846 році його виключили із середнього відділення Київської Духовної семінарії і призначили учителем у Васильківське парафіяльне училище. 15 грудня 1849 він був рукопокладений на диякона до Св.-Михайлівської церкви передмістя Умані, звідки і був у складі її причту переведений до Троїцької церкви. У 1867 році йому виповнився 41 рік і у нього з дружиною Анастасією Яківною підростала 13-річна донька Олена.

Посаду першого псаломника обіймав Агафон Якович Комарницький. Це був священицький син, котрий в духовних навчальних закладах не навчався. 28 травня 1850 року він став паламарем у Липовецькому повіті. А 31 серпня 1851 року єпархіальне начальство перемістило його до Соборно-Миколаївської церкви м. Умані. За указом Київської консисторії 31 серпня 1855 року його переведено дячком до Св.-Михайлівської церкви передмістя Умані, звідки він з усім причтом перебрався у новозбудовану Троїцьку церкву. В 1867 році йому йшов 42-й рік. Його сім'ю складали дружина Надія Іванівна і четверо дітей: 6-річний Антоній, 12-річна Олімпіада, 10-річна Неоніла і 2-річна Ксенія.

Друге псаломницьке місце з 1864 року займав Феодор Маркович Оклієвський. Це був син псаломника, який з батьком вивчив слов'янську граматику та церковний устав. У 1845 році він склав іспит на псаломника і отримав псаломницьке місце в містечку Ладижинці. Звідти 11 травня 1863 року його перевели у Сквирський повіт. А 31 березня 1864 року він зайняв 2-е псаломницьке місце Св.-Троїцької церкви. У 1867 році йому виповнилося 38 років і з дружиною Марією Яківною вони виховували трьох дітей: 5-річного Якова, 14-річну Євгенію та 7-річну Дарію.

Ще одним штатним причетником був паламар. З 1850 року паламарські обов'язки виконував Ємеліан Карпінський. Він народився в сім'ї псаломника, духовних навчальних закладів не закінчував, а самотужки вивчивши російську граматику, в 1844 році Київською Духовною консисторією був призначений до Уманського духовного правління сторожем. У 1848 році за Архіпастирською резолюцією від 13 червня він став паламарем в с. Громах. А 4 травня 1850 року його звідти перевели на паламарське місце до Уманської Св.-

Михайлівської церкви, де 12 червня 1852 року він був “посвящен в стихарь к той же церкви”. У 1867 році йому йшов 42-й рік і з 40-річною дружиною Меланією дітей вони не мали.

Місце просфорні при Троїцькій церкві у 1867 році займала 53-річна священицька вдова Домнікія Бутовська. Вона мешкала з двома дітьми: 17-річним Антонієм та 12-річною Анастасією.

Таким був церковний клір Св.-Троїцької церкви упродовж першого десятиріччя її функціонування (1857-1867 рр.). Священик Никифор Андрійович Захарієвич служив у Троїцькій церкві до 1876 року, а 2 січня 1876 р. помер.[42]

В тому ж 1876 році, 1 серпня на священика Св.-Троїцької церкви був рукопокладений Яків Іоаннович Сташевський. Він народився 9 жовтня 1852 року в сім’ї священика, в 1873 р. закінчив Київську духовну семінарію і упродовж 1873-1876 рр. учителював у м. Смілі. Звідти його і перевели до Умані. Першу нагороду за священицьку службу – набедреник він отримав 31 серпня 1883 року. Окрім священицьких обов’язків, він виконував ще інші доручення єпархіального начальства. Упродовж 1882-1886 рр. за наказом Київської Духовної консисторії за № 42 812 він безкоштовно виконував треби і проводив релігійно-моральні бесіди у 44-му резервному батальйоні. У 1888-1893 роках він виконував обов’язки члена Уманського повітового відділення Київської Єпархіальної Училищної ради. А з 1896 року за розпорядженням попечителя Київського навчального округу і при погодженні із єпархіальним начальством його призначено Законоучителем в основних класах Уманського міського 2-класного училища. Сумлінне виконання названих вище обов’язків відмічалося вищим церковним керівництвом і о. Яків Сташевський отримав такі нагороди: 5 лютого 1891 р. – оксамитову фіолетову скуфію, 5 травня 1903 р. – камилавку і 5 травня 1910 року – золотий наперсний Хрест. Тоді ж, у травні 1910 року Якова Сташевського призначено духовником міського благочиння Умані.[43] Ці обов’язки він виконував і в 1913 році. Про його сімейне життя вдалося з’ясувати, що тоді він був вдівцем. Старша його донька – Вікторія, 1879 р. н., була заміжня за мировим суддею 3-ї дільниці Костянтином Федоровичем Михалевським. А молодша – Ольга, 1883 р. н., була дружиною поручника 175-го піхотного Батуринського полку Володимира Васильовича Львовського.

Другим штатним клiриком Св.-Троїцької церкви з 1897 року служив Григорій Щупаковський. Він з 1909 року мав дияконський сан, а обіймав спочатку псаломницьку посаду. Про нього відомо, що народився 30 вересня 1864 року в сім’ї псаломника. В 1879 році він вибув із 1-го класу Уманського міського 2-класного училища. Упродовж 1882-1887 років він учителював у школі с. Синиці. А в 1887 році Київська Духовна консисторія спеціальним указом за № 5 369 задовольнила прохання Григорія Прокоповича Щупаковського про призначення на посаду псаломника і він отримав псаломницьке місце при Св.-Успенській церкві с. Голяківки Уманського повіту. Прослуживши псаломником десять років, консисторським указом за № 7 378 Григорій Щупаковський в 1897 р. був переведений до Троїцької церкви уманського передмістя. До 1909 року він служив псаломником аж поки за резолюцією Високопреосвященного Флавіана, Митрополита Київського і Галицького, Преосвященним Інокентієм, єпископом Канівським був рукопокладений в сан диякона. В 1913 році Григорій Щупаковський обіймав дияконську посаду, яка була введена замість псаломницької. Тоді він з дружиною Іриною Павлівною мав двоє вже дорослих дітей. Син Олександр, 1889 р. н., перебував на військовій службі, а другий їх син – Віктор, 1891 р. н., служив в Уманському казначействі.

Просфорнею при Св.-Троїцькій церкві у 1913 році служила священицька донька Олександра Никифорівна Захарієвич, яка мешкала зі своєю сестрою Олімпіадою.

Отож, причт Троїцької церкви у складі священика, диякона та просфорні задовольняв релігійні потреби численної православної пастви і під керівництвом св. Якова Сташевського опікувався храмом Божим. Взірцева служба о. Сташевського та сумлінне виконання ним церковно-адміністративних обов’язків стали підставою для високої відзнаки. 29 червня 1917 року за рішенням Св. Синоду він був піднесений до гідності протоірея.

Свято-Варваринська церква
(при Уманській тюрмі)

У новозбудованій 2-поверховій будівлі Уманської тюрми 1865 року була влаштована домова церква. Вона як і вся тюрма була збудована з каменю з такою ж дзвіницею із стовбовидним дзвоном. Престол в ній був один – в ім'я Св. великомучениці Варвари, від чого і церква називалась Варваринська. До будівництва нової тюрми в місті діяв т. зв. "Городской Острог", який не мав власної церкви. Християнські треби для арештантів відправляли священнослужителі міських церков. Померлих тюремних в'язнів відспівували та ховали теж запрошені для цього духовники. В дослідженнях уманських краєзнавців з приводу цього зберігається такий документ: "Уманская военно-городская полиция честь имеет покорнейше просить Его Высокопреосвященство господина протоирея Аполония Стаховского приказать кому-либо из священников пожаловть в Уманский городской острог для предания земле по обряду христианскому тела умершего крестьянина Якова Мышака. Декабря 19 дня 1845 года. Заведующий острогом квартальный надзиратель Сапожников."[44] Мабуть подібні запрошення створювали незручності для священиків та й арештанти часто просили спілкування із священиком, а то й покаятись чи посповідатись. Тому Уманське тюремне відділення виділило кошти для будівництва церкви при тюрмі і для оплати праці священика. В 1862 році Уманське Духовне правління призначило для богослужіння і здійснення християнських треб для арештантів уманської тюрми священика Уманського Св.-Миколаївського Собору Федора Стефановича Соловйова. У нововідкритій Св.-Варваринській тюремній церкві він і служив до 1870 року.

Облаштовували нову церкву, як кажуть, усім миром. Частину церковного начиння передали з Уманського Собору, частину з інших церков, а на найнеобхідніше збирались добровільні пожертвування. Загальне керівництво творенням нового храму здійснював настоятель Миколаївського Собору протоірей Димитрій Єльчуков. Активним і дуже діяльним помічником йому у цій справі був священик Уманського Училища Садівництва Матвій Лободовський. Обом їм за створення церкви при тюрмі була оголошена Архіпастирська подяка і благословіння Боже.

Штат нової церкви Митрополит Арсеній затвердив 12 березня 1871 року. Там мав служити один священик, якому встановлювалась платня 400 руб. на рік, що мала виплачуватись із коштів тюремного відділення. Тоді ж митрополичим указом священиком Варваринської церкви був затверджений Даниїл Дмитрович Крамаренко. Це був священицький син, який упродовж 1837-1843 рр. навчався в Київській семінарії, а закінчивши навчання учителював. 18 липня 1844 року в с. Чичиркозівці Звенигородського повіту відбулася його священича хіротонія. І служив священиком він там чотири роки, а 14 серпня 1848 р. Семінарське Правління призначило його учителем Києво-Софіївського духовного училища. З 30-го серпня 1850 р. його затвердили економом того ж училища. Та за власним бажанням він звільнився із училищного єпархіального відомтва і 24 січня 1851 року отримав призначення парафіяльним священиком в с. Пальчик Звенигородського повіту. З 28-го червня 1862 року Даниїл Крамаренко був Законоучителем Хабенського народного училища, а з 28 травня 1863 року упродовж двох років він викладав Закон Божий в Златопольському повітовому дворянському училищі і водночас служив священиком тамтешньої училищної церкви. 28 травня 1865 року його переведено Законоучителем в Шукайводівське народне училище, а з 29 липня 1869 р. він Законоучитель Уманського 2-класного народного училища. Саме звідти 12 березня 1871 року його перевели на священицьке місце до Св.-Варваринської церкви. Паралельно із священнослужінням, з 11-го серпня 1871 року він викладав Закон Божий в підготовчих класах Уманського народного училища.

З нагород Даниїл Крамаренко мав: грамоту, хрест і медаль в пам'ять Кримської війни, набедреник (1870 р.), скуфію (1874 р.) і камилавку (1878 р.). Звільняючись із училищного відомства, від міністерства народної освіти він отримав половинний пенсіон в 200 руб.

щорічно, а з 3 квітня 1881 року він отримував повну пенсію. У 1884 році окрім пенсії, він отримував ще 180 р. казенної платні і 120 руб. за навчання арештантів. Так як тюремна церква парафії не мала, то відсутніми були традиційні для парафіяльних церков інші джерела прибутків – доходи від землі та церковного капіталу, плата за треби тощо.

Про кількість богомільців Св.-Варваринської церкви маємо відомості за 1884 рік. Це одна особа духовного стану (свящ. Д. Крамаренко був тоді вдівцем і мешкав сам), 40 дворян, 13 воєнних, 27 міщан і 131 особа тимчасово зобов'язаних та казенних селян. Усього 212 осіб. Ще при тюрмі числилось 2-є католиків і 23-є євреїв, та вони до парафіян не відносились. Священик Даниїл Крамаренко навчав 107 арештантів, які виявили бажання почути слово Боже і отримати хоч елементарні знання. До останніх днів свого життя він прагнув просвітити заблукавші душі в'язнів тюремного замку і навернути їх на шлях істини. Помер Даниїл Дмитрович Крамаренко 19 лютого 1888 року.[45]

Його наступником був Костянтин Мацкевич, котрий 19 листопада 1889 року прийняв священицький сан в Св.-Варваринській церкві.[46] Про нього відомо, що він здобував освіту в Київській семінарії, але навчання не закінчив і, за власним бажанням звільнившись із богословського класу, у 1869 році розпочав учительську діяльність. У 1885 р. його висвячено на диякона церкви с. Кочержинець, в 1889 р. – переведено у с. Черповоди, звідки він перейшов на священицьке місце до тюремної церкви. Був одружений і виховував четверо дітей. У 1901 році 54-річний Костянтин Мацкевич подав прохання про переведення його на нововідкриту парафію в передмісті Умані "Міщанка". Своє прохання він мотивував тим, що вже 12 років служить в тюремній церкві, яка закрита для сторонніх відвідувачів, при ній немає ні квартири, ні землі, ні прибутків. А для причту нової церкви на Міщанці виділене житло. Тому він висловив бажання перейти на Міщанку, отримати житло і водночас залишатися священиком тюремної церкви. Та благочинний уманських міських церков Василій Кудрицький відмовив Костянтину Мацкевичу у задоволенні його прохання.[47]

Священик Костянтин Мацкевич служив у Св.-Варваринській церкві до осені 1903 року. За священицьке сумління 31 січня 1902 року його нагородили набедреником і він щоденно ніс слово Боже до відступників, злочинців та інших арештантів уманської тюрми. Земний шлях його скінчився 26 жовтня 1903 року.[48]

З 19-го листопада 1903 року на вакантне священицьке місце до Св.-Варваринської церкви був переведений св. с. Клюкова Таращанського повіту Миколай Кудрицький. З 1889 року він був вдівцем, донька його навчалися в Київському духовному жіночому училищі, а в Умані мешкала уся родина і він 27 лютого 1902 року надіслав до Київської духовної консисторії рапорт з проханням перевести його до новозбудованої уманської церкви на Міщанці. Та замість Міщанки він потрапив до домової церкви уманської тюрми.

Упродовж серпня 1904 – грудня 1905 років велася справа по доповідній записці св. Миколая Кудрицького на ім'я Митрополита Київського і Галицького Флавіана про збільшення платні священику тюремної церкви. У архівній теці по цій справі зберігаються прохання самого священика, клопотання благочинного уманських церков, пояснювальна записка тюремного управління, довідка про кількість арештантів (до 200 душ) тощо, але рішення єпархіального начальства відсутнє.[49] Мабуть священику у його проханні було відмовлено. Замість збільшення платні його в 1906 році перевели парафіяльним ієреєм в с. Якимівку Таращанського повіту, але невдовзі, 12 жовтня того ж року, повернули назад.[50] І лише 20 грудня 1906 року він отримав призначення в с. Овечаче Бердичівського повіту, а тамтешнього священика перевели до Умані.

Так, 12 жовтня 1906 року священиком Св.-Варваринської церкви став Петро Іванович Безвенглінський, який упродовж наступних 10 років проповіддю, добрим словом та християнською мудрістю просвітлював будні арештантів уманської тюрми. Сам він був священицьким сином, у 1885 році закінчив Київську духовну семінарію і розпочав трудову діяльність учителем в с. Овечачому Бердичівського повіту. В 1887 р. він вже псаломник с. Лузарівки Черкаського повіту. Ще через три роки, у 1890 р. єпископ Іриней рукопоклав його на священика Св.-Михайлівської церкви с. Паріївки Липовецького повіту. Та в 1893 році він

знову в с. Овечачому, звідки і був переведений до Умані. Ставши священиком Варваринської церкви, він перейняв на себе нелегку місію духовного пастиря людей, що опинилися за тюремними гратами. Та його досвід, благочестя, беззавітне служіння християнськими цінностями створили авторитет ієрея і вже в 1907 році він був призначений другим духовним слідчим 1-го благочинницького округу.[51] У 1911 році Петра Безвенглінського нагородили камилавкою. Виконання священицьких обов'язків він поєднував із учительською діяльністю. З 26-го лютого 1907 року до 1 серпня 1913 року він викладав Закон Божий в жіночій приватній гімназії А.В. Левицької, а з 1 серпня 1913 року був Законоучителем в уманській жіночій міністерській гімназії. І ця його діяльність знаходила схвалення у церковного начальства. До 6 травня 1914 року Синод нагородив його наперсним Хрестом.

У 1913 році Петру Івановичу Безвенглінському йшов 50-й рік. З дружиною Анфісою Андронниківною вони мали четверо дітей. Син Борис, 1893 р. н., навчався в Київському університеті, доньки Тетяна, 1895 р. н., та Ірина, 1902 р. н., навчалися в Уманській гімназії, а найменший в сім'ї – Георгій, 1905 р. н., був ще при батьках. Подальша доля дітей нам невідома, але одна цікава деталь про Бориса Безвенглінського. Здобувши освіту, він працював в Умані і з-під його пера вийшло гарне дослідження: "Географічно-природничий нарис Уманщини" (1927 р.).

Повертаючись до Св.-Варваринської церкви, наведемо дані про її богомільців у 1913 році. Ними були: 6 осіб (3 чол. і 3 жін.) духовного стану, тобто сім'я священика П. Безвенглінського, 4 дворян, 18 міщан і 266 осіб (230 чол. і 36 жін.) селянського стану. Усього 294 особи. Нагадаємо, що в 1884 році їх було 237 осіб. За 29 років чисельність богомільців збільшилась на 57 осіб. Духовному пастирю арештантів потрібно було з подвійною енергією працювати з цими людьми. Кожен з них з різних причин потрапив до тюрми, але загрубілі чи скривджені душі мав лікувати саме священик.

Петро Іванович Безвенглінський служив у Св.-Варваринській церкві до 1916 року, а потім його перевели до Преображенської церкви с. Старих Монастирищ Липовецького повіту. На його місце до тюремної церкви прислали тамтешнього священика Миколая Купрієвича. За відомостями Я. Кочережка, домова церква при тюрмі діяла до 1922 року.

Маріє-Магдалинівська церква
(при Уманському училищі садівництва і землеробства)

Височайшим розпорядженням заснована 1844 року в м. Одесі сільськогосподарська школа садівництва в серпні 1859 року була переведена до Умані. За рішенням міністерства державного майна в будинку цієї школи 22 липня 1863 року була відкрита 3-ярусна, однокупольна церква. Її освятили в ім'я Св. Рівноапостольної Марії Магдалини, а парафіянами стали службовці училища садівництва та парку "Софіївка", учні, мешканці Софіївської Слобідки. Височайше затверджений в 1863 році штат передбачав дві посади: священика з окладом 400 руб. та псаломника з окладом 120 рублів. Земля для причту не виділялася.

Першим священиком домової училищної церкви 4 вересня 1863 року було затверджено Матвія Космовича Лободовського, який з 12 червня 1859 року служив Законоучителем в Головному Училищі Садівництва. Народився він у священицькій родині, з 1845 до 1849 року в Київській Духовній семінарії він вивчав: богословські, філософські, словесні, історичні науки, фізику, математику, катехізисне вчення, богослужебні книги, обрядовість, народну медицину, сільське господарство, природничі науки, латинську, грецьку, французьку мови тощо. Опанувавши семінарський курс, 31 липня 1849 року він отримав призначення учителем в 2-й клас Богуславського парафіяльного училища та 5-м учителем Богуславського повітового духовного училища. 5 січня 1854 року його з Богуслава перевели до Уманського Духовного училища. В тому ж році відбулася його свяченича хіротонія. 17 травня 1859 року Матвія Лободовського нагородили набедреником і в тому ж році за резолюцією Митрополита Іссидора його призначили Законоучителем в Головне

Училище Садівництва, звідки він був переведений до училищної церкви. За представленням директора училища, 4 квітня 1865 року Св. Синод нагородив св. Лободовського скуфією. Ще він мав Хрест на Володимирській стрічці і бронзову медаль на Андріївській стрічці в пам'ять Кримської війни 1853-1856 років. За священицьку посаду він отримував 400 руб., за викладання Закону Божого – 150 р. і за викладанням латинської мови – 200 руб., усього 750 руб. на рік. У 1867 році Матвію Космовичу Лободовському виповнилось 40 років і з дружиною Єлизаветою Яківною вони мали 4-річного сина Олексія.

З 19-го вересня 1863 року псаломником до нововідкритої Маріє-Магдалинівської церкви призначено Ананія Филиповича Куликовського. Це був священицький син, який закінчив Кам'янець-Подільське духовне училище і з 1849 до 1856 р. співав в Архієрейському хорі. Потім він продовжував навчання в Кам'янець-Подільській духовній семінарії, але повного курсу не закінчив. За власним бажанням він перемістився із Подільської до Київської єпархії і 27 лютого 1857 року поступив послушником до Києво-Братського монастиря. Преосвященний Антоній, єпископ Чигиринський 8 травня 1858 року "посвятил его в стихарь". З 16-го березня 1860 року Ананія Куликовський служив дяком Уманського Св.-Миколаївського Собору. За власним бажанням 24 жовтня 1862 року він перевівся до Св.-Параскевської церкви в с. Війтівку, одночасно зайнявши посаду учителя волосної школи. Саме звідти у 1863 році його перевели до училищної церкви. А 30 вересня 1865 р. за клопотанням директора Училища садівництва Митрополит Арсеній висвятив Ананію Куликовського на диякона Маріє-Магдалинівської церкви. Платню він отримував 240 руб. (120 р. за посаду псаломника і 120 руб. за викладання нотного співу). У 1867 році йому виповнилось 32 роки. Одружений він був на дворянці Анні Єлисеївні, але дітей подружжя ще не мало.

Священик Матвій Лободовський та псаломник Ананія Куликовський – оце і був увесь причт Маріє-Магдалинівської церкви у перші роки її функціонування. Церковним старостою з 1867 року був викладач російської словесності, колезький асесор Петро Лямстрі. А парафіян училищної церкви тоді було 95 осіб (72 чол. і 23 жін.). Серед них осіб духовного стану було 5, чиновників – 18, інших службовців – 24, православних учнів Училища садівництва – 45 юнаків та вірмено-григоріан – 3 особи. Матвій Космович Лободовський служив в училищній церкві упродовж 12-ти років. 18 квітня 1875 року його нагородили наперсним Хрестом,[52] а 1 червня того ж року він змінив місце служби. За власним бажанням він був переведений до Києво-Подольської Хрестовоздвиженської церкви.[53]

Новим настоятелем домової Маріє-Магдалинівської церкви 30 червня 1875 року був призначений Законоучитель Уманського училища землеробства і садівництва Федір Стефанович Соловьйов. Основні віхи його життєвого шляху до цього призначення викладені нами у нарисі про Уманський Св.-Миколаївський Собор, так як в червні 1860 р. він прийняв там священство і деякий час служив там. А перейшовши до училища, він став Законоучителем і водночас священиком училищної церкви. З 19-го серпня 1875 року він викладав в училищі й латинську мови, а з 6 вересня 1876 року ще й російську історію. Його священицька і викладацька діяльність заслуговувала відзначення і 15 квітня 1878 року він удостоївся наперсного Хреста. З 17-го вересня 1878 року він викладав ще й всесвітню історію, та в 1880 році через хворобу очей відмовився від викладання цього предмета. В 1882 році за проханням педагогічної ради Уманського училища землеробства і садівництва Федір Соловьйов знову погодився викладати всесвітню історію. Його сумління і взірцеве виконання священицьких та учительських обов'язків були високо оцінені: 15 травня 1883 року Ф.С. Соловьйова нагородили Орденом Св. Анни 3-го ступеня. Відзначалася і його місіонерська діяльність, зокрема підкреслювалось те, що близько 30-ти осіб з інших конфесій під його впливом прийняли православ'я.

Сімейне життя Федора Стефановича Соловьйова теж варте уваги. За даними 1884 року, подружжя Соловьйових – Федір Стефанович і Олена Василівна – виховували семеро дітей. Старшому сину Івану було тоді 16 років, В'ячеславу – 14 р., Андрію – 8 р., Василію – 6 р., Марії – 12 р., Євгенії – 4 р. і Євдокії – 2 роки. Окрім наймолодшої в сім'ї – Євдокії, всі

старші діти навчалися. І враховуючи сумлінну службу батька та прагнення дати освіту всім дітям, 1 липня 1881 р. вище церковне начальство ухвалило рішення про виділення матеріальної допомоги для виховання дітей (по 100 руб. щорічно упродовж 6-ти років). Думається, що при казенній фінансовій підтримці батьки змогли дати пристойну освіту своїм дітям.

На відміну від великої родини священика Ф. Соловьйова, сім'я диякона, котрий водночас з ним служив у Маріє-Магдалинівській церкві, була маленькою. У 1884 році диякон був вдівцем з двома дітьми: 17-річним Іваном та 14-річною Анною. Дияконські діти теж навчалися, але, напевне, за батьківський кошт. Дияконом з 1871 року служив Георгій Георгійович Пашута. Він народився 23 квітня 1838 року в сім'ї священика с. Кузьминців Гайсинського повіту Подільської губернії. Навчався в Подільській Духовній семінарії, та за власним бажанням залишив навчання і 30 жовтня 1859 року був зачислений в число співаків Подільського Архієрейського хору. Висопреосвященним Леонтієм, Архієпископом Подільським і Брацлавським 4 листопада 1865 року був рукопокладений на диякона Св.-Михайлівської церкви с. Дашківців Кам'янецького повіту на псаломницьке місце. З 22-го лютого 1866 року його перевели в с. Війтівку Ольгопільського повіту. А 19 травня 1871 року за представленням директора Уманського училища землеробства і садівництва, резолюцією Висопреосвященного Арсенія, Митрополита Київського і Галицького Георгія Пашуту перевели в Київську єпархію дияконом домової училищної церкви на посаду псаломника. На цій посаді він прослужив 7 років і 15 червня 1878 року у відповідності з Височайше затвердженим штатом для Уманського училища його призначено штатним дияконом Маріє-Магдалинівської церкви.

Священик Федір Соловьйов і диякон Георгій Пашута правили службу Божу для невеликої кількості мирян. У 1884 році в Уманському училищі замлеробства і садівництва навчалося 114 юнаків. З них православних були 78 осіб, а 24 учні були римо-католиками, 2 – вірмено-григоріанами, 2 – лютеранами і 8 – іудеями. Окрім 78 учнів, православними мирянами були: 12 осіб духовного стану, 22 дворян і 13 різночинців. Тобто усього училищного православного люду налічувалось 125 осіб. Це був постійний, так би мовити, училищно-церковний контингент, а для здійснення християнських треб та у свята до церкви приходили мешканці уманського передмістя "Софіївська Слобідка."

Св. Федір Стефанович Соловьйов служив у Маріє-Магдалинівській училищній церкві упродовж 12-ти років. В останній рік свого перебування на цій посаді, тобто в 1887 році до дня Пасхи він удостоївся високої відзнаки – сану протоірея.[54] А 28 червня 1887 року було задоволено його прохання про переведення на вакансію 2-го священика Успенського Собору м. Бердичева.[55] Того ж року, 14 вересня, диякон Георгій Пашута був рукопокладений на священика позаштатної церкви с. Степківки Уманського повіту. У 1887 році повністю змінився причт училищної церкви.

Новим її настоятелем було призначено протоірея Миколая Фаворова (зятя настоятеля Уманського Собору Іоанна Зелінського). З лютого 1884 до 1886 року він служив настоятелем Св.-Миколаївського Собору, звідки і був переведений до Уманського училища землеробства і садівництва. В училищній церкві він служив 17 років. Священнослужіння він поєднував з викладацькою діяльністю: в училищі обіймав посаду Законоучителя. Сумлінне виконання обов'язків протоіреєм М. Фаворовим дістало високу оцінку. До 6 травня 1899 року його нагородили Орденом Св. Анни 3-го ступеня. Це була остання нагорода, отримавши яку він прослужив ще п'ять років і 6 червня 1904 року помер.

Його наступником на священицькому місці Маріє-Магдалинівської церкви був протоірей Михаїл Нечаєв, служба якого 6 травня 1908 року була відзначена теж Орденом Св. Анни 3-го ступеня. Служив він в училищній церкві до 1913 року. А 23 вересня 1913 року священицьке місце в домовій церкві Училища землеробства і садівництва зайняв кандидат богослов'я Василій Коротун. Та його перебування на ієрейській посаді було коротким, так як 8 січня 1914 року заштатного священика Макарія Сергієва було призначено на вже вільне

священицьке місце. Він був чи не останнім священиком Маріє-Магдалинівської церкви. Бо зі встановленням радянської влади церкву закрили.

Іоанно-Богословська церква
(на Міщанці)

На цвинтарі Уманського Собору замість дерев'яної цвинтарної церкви у 1905-1907 рр. будувалася нова цегляна, однокупольна з дзвіницею, церковна будівля. Так замість цвинтарної в передмісті Умані "Міщанка" постала нова парафіяльна церква.

Її парафія була невеликою. У 1910 році парафіян налічувалось 441 особа (212 чол. і 229 жін.). До 1913 р. їх чисельність подвоїлась. На території парафії розміщувалось $113^{1}/_{4}$ двора, мешканцями яких було 927 осіб (453 чол. і 474 жін.). Серед усіх мешканців парафії осіб духовного стану було 9, дворян – 49, селян – 113 і міщан – 756 осіб.

Таку кількість парафіян обслуговував церковний причт із двох осіб: священик та псаломник. Платня причетникам була встановлена вище традиційної. Так, священик отримував 600 руб. щорічно (300 р. казни і 300 р. доплачували парафіяни), а псаломнику виплачували 100 р. із казни і 100 р. від міста. Це було пов'язане з тим, що причт не був наділений землею, як не було і церковної землі. Лише 1 дес. займала церковна садиба. Що стосується інших джерел фінансування причту, то вони були. Наприклад, у 1913 році "кружечные доходы" склали 1 000 рублів. На території парафії діяв цегельний завод, який робив благочинні внески на користь храму та його причту. Були, напевне, і добровільні пожертвування благодійників.

На священицьке місце до І.-Богословської церкви претендувало відразу кілька осіб. Вище вже називалися їх імена. Це були: священик Св.-Варваринської (тюремної) церкви Костянтин Мацкевич, а пізніше – священик Миколай Кудрицький. Та обом їм було відмовлено. А першим ієреєм новозбудованої І.-Богословської церкви став Олександр Іванович Козловський. Він народився у священицькій родині і, закінчивши у 1869 році Київську духовну семінарію, спочатку учителював. До 1876 року він викладав російську словесність у 2-класному міському училищі. Саме в учительстві він нагороджений чином титулярного радника (1876 р.). А на священика він був рукопокладений 1876 року в церкві с. Рубаний Міст. Там він служив до 1904 року, а потім його перевели до І.-Богословської церкви уманського передмістя.

До переводу на Міщанку Олександр Козловський здобув чималий досвід, служив на різних посадах і за сумлінну службу мав не одну нагороду. Так, у 1882-1883 роках він виконував обов'язки помічника благочинного, з 1885 року служив на посаді повітового спостерігача за церковнопарафіяльними школами Уманського повіту, а з 1896 року був благочинним. Його взірцева служба на всіх ділянках церковного життя відзначалась єпархіальним начальством. У 1883 році його нагродили набедреником, у 1886 р. – скуфією, у 1896 р. він отримав благословіння Св. Синоду, а у 1897 році був удостоєний камилавки. З послужного списку Олександра Козловського видно, що приміську парафію І.-Богословської церкви очолив досвідчений і знаний у повіті духовник.

На псаломницьке місце до новозбудованої Іоанно-Богословської церкви, призначили Петра Івановича Боряковського. Він мав освіту духовного училища, був одружений, але дітей подружжя ще не мало. Та він не довго служив на Міщанці. 22 квітня 1911 року на вже вільне псаломницьке місце був переведений бувший псаломник Сквирської Успенської церкви Іоаким Гарницький.[56] Але і він не затримався в І.-Богословській церкві, бо вже 22 червня того ж 1911 року псаломником призначили випускника семінарії Василія Корнілова.[57] Та й він, не прослуживши й року, 6 квітня 1912 року, за власним бажанням був звільнений за штат.

На вакантне псаломницьке місце І.-Богословської церкви у 1912 році був призначений Стефан Андрійович Калачнюк . Це був селянський син, який у 1891 році закінчив Красилівське 2-класне Міністерське училище і отримав учительське місце в

церковнопарафіяльній школі м. Черкас. Попрацювавши там, у 1894 році він перевівся на таку ж посаду у с. Чемериське Звенигородського повіту. У 1899 році в с. Пісчаній того ж повіту він став псаломником. Там він служив до 1912 року і звідти був переведений до Умані. Тоді йому виповнилося 40 років і він був батьком п'яти дітей. З дружиною Наталією Боніфатіївною вони виховували: Андріана, Вікентія, Домнікію, Антоніну і Юлію. Наймолодшій – Юлії було лише чотири роки, а четверо старших дітей вже навчалися.

Сім'я священика Олександра Козловського була ще більшою. У 1913 році 64-річний ієрей з 61-річною дружиною Анастасією Семенівною мали семеро дорослих дітей. Дві доньки Козловських – 37-річна Євгенія та 30-річна Валентина – були заміжніми. Син Олександр (36 р.) працював лікарем, другий син – 33-річний Леонід мав юридичну освіту і працював слідчим. Георгій та Миколай (31 і 28 років) були артільщиками, а найменший - 21-річний Всеволод ще навчався. Давши освіту власним дітям, о. Олександр піклувався і про дітей своїх парафіян.

Ми вже вели мову про заснування церковнопарафіяльної школи на Міщанці. Для неї було збудоване нове приміщення під залізною покрівлею і вона фукнкціонувала ще з кінця XIX ст. (див. розділ про Уманський Собор – авт Т.К.). Школа діяла під пильним контролем попечителя та церковного причту. А вже їх діяльність контролювало і критикувало чи схвалювало вище керівництво. Та шкільна справа розвивалась успішно, про що свідчить відзнака її попечителя. До дня Пасхи 1912 р. "попечитель Мещанской г. Умани предместья церковно-приходской школы Дионисий Назаренко Всемилостивеннейше пожалован медалью серебрянной для ношения на груди на Станиславсякой ленте."[58] У 1913 році в школі навчалося 62 учні (39 хлопчиків та 23 дівчинки). На утримання школи від Св. Синоду і від міста щорічно виділялось 370 рублів.

Піклуючись школою та парафіяльним храмом, священик Олександр Козловський сумлінно виконував обов'язки духовного пастиря. Його священицька діяльність знаходила схвалення у єпархіального начальства. Саме за його представленням Св. Синод до 6 травня 1916 року нагродив Олександра Іоанновича Козловського наперсним Хрестом.

Олександро-Невський військовий собор

У 1830-1832 роках коштом графа Олександра Потоцького був збудований великий цегляний будинок на кам'яному підмурку, що став називатись "Владельческий концертный зал", а пізніше його назвали "Публичная зала для благородных собраний." В ньому влаштовувались концерти, міські бали, особливо урочисті застілля. Та після поразки польського повстання 1863-1864 рр. місто принишкло і міській польській знаті було не до веселощів. З 1866 року двічі змінювали призначення цієї будівлі: спочатку в ній влаштували військовий манеж для виїздних коней кавалерійського полку, що розквартирувався в Умані, а потім – цейхгауз та гаупвахту 44-го резервного піхотного батальйону.

У 1894 році військове відомство капітально відремонтувало будівлю і відкрило 5-купольний собор. Його освятили в ім'я канонізованого ратника російського, князя Олександра Невського та Святої преподобної Ксенії. Настоятелем Олександро-Невського храму став о. Я. Гріщі. Два роки по тому, в 1896 р. Собор відвідував Преосвященний Сергій, другий вікарій Київської єпархії. Такий високий гість Умані залишився задоволений зовнішнім та внутрішнім виглядом храму.[59]

Маємо відомості, що у 1914 році священиком у Соборі Святих Олександра Невського і Ксенії, який тоді називався просто Військовий Собор, служив Валерій Павлович Добронравов. Детальніших даних про соборний причт з'ясувати, поки-що, не вдалося.

У 1921 році Військовий Собор був перетворений у Кафедральний Український Собор. Постановою Уманського окружного виконавчого комітету від 25 квітня 1929 р. Собор було закрито, а будинок переобладнали під кінотеатр. У травні 1932 р. він був відкритий для глядачів. А по закінченні Великої Вітчизняної війни кінотеатру присвоєно ім'я генерала І.Д. Черняховського.

* * *

Завершуючи розділ про православні храми повітового центру та уманських передмість, варто зауважити, що упродовж XIX – до 1917 р. в Умані діяли ще й інші церкви. Наприклад, Л. Похилевич називає ще шпитальну церкву в будинку бувшого базиліянського монастиря, в якому був влаштований шпиталь. Богослужіння в ній здійснювали священики військових частин, що квартирували в Умані і околицях. Та церква була підпорядкована Головному священику армії, а її мирянами були службовці та хворі госпіталю, а також різний військовий люд. У 1860 році при церкві числилось 215 осіб (149 чол. і 66 жін.).[60] Є коротенькі відомості про існування домової церкви при Уманському технічному училищі Де Вітт.[61] Ймовірно існували і інші домові церкви. Виявлення та дослідження їх історії то справа майбутнього.

Пропонована історія православних уманських храмів виглядала б незавершеною, якби кілька сторінок не присвятили ще одній християнській обителі – Свято-Георгіївському скиту, який хоч і знаходився поза межами міста, але мав значний вплив на духовне життя в ньому.

Свято-Георгіївський скит поблизу Умані

Між селами Громи і Кочержинці, на хуторі Левада, на початку минулого століття був побудований чоловічий монастир. Ініціатором цієї святої справи став мешканець с. Кочержинець Митрофан Каленчук. Ще юнаком, випасаючи коней на хуторі Левада, він побачив дивне явище – "вогняний стовб", що піднімався від землі до небес. Це видіння настільки вразило Каленчука, що сумнівів про святість того місця в нього не залишилось. Під враженням побаченого, він почав молитися там, а невдовзі викопав і пещеру. Поступово до нього приєднувались і інші молільники, а з часом дійствами Митрофана зацікавилась уманська поліція. Його як душевнохворого в кандалах відправили до Київської Кирилівської лікарні, але після обстеження визнали нормальним і відпустили.

Одержимий ідеєю створення святої обителі в тамтешній місцині, Митрофан Каленчук почав шукати співучасників для здійснення цього задуму. На його заклики відгукнулося кілька уманських селян і його односельчан. Це були: Антон Логвінович Каленчук з Кочержинець та з уманського передмістя Христина Іванівна Янчинська, Мефодій Семенович Адаменко, Євфимій Опанасович Чаплауський, Полікарп Ісидорович Чаплауський, Іван Іванович Чаплауський, Василь Іванович Колесніченко, Ігнатій Антонович Коваленко, Михайло Янковий, Параскева Миколаївна Чаплауська і мешканець с. Громи Мефодій Андрійович Рябін. Усі вони виділили із своїх земельних наділів ділянки землі, які вкупі складали 8 десятин і 1 500 кв. сажень (трохи більше 8,7 га). Заручившись такою підтримкою і пожертвуванням, Митрофан Каленчук подався до Києва шукати будівничого для храму.

Він обійшов всі київські монастирі і скрізь йому пояснювали, що за відсутності коштів із такою незначною кількістю землі, будівництво монастиря є проблематичним. В Києво-Печерській Лаврі йому порадили звернутися до о. Мануїла, який очолював Скит Причистая в урочищі Церковщина поблизу південних околиць Києва. Настоятель Лаврського філіалу в Церковщині о. Мануїл був людиною діяльною і у вищій мірі благочестивого, але прохання Митрофана Каленчука видалось йому нездійсненним. Тому він порадив прохачу таке: щоб селяни особисто з'явились для переговорів про умови передачі своїх земельних пожертвувань. Невдовзі делегація з 8-ми селян-жертвувачів з'явилася у Скит Пречистая. Богослужіння в Скиту їх полонило, та й інші порядки, заведені о. Мануїлом їм дуже сподобались. Тому вони дуже просили прийняти від них землю і побудувати на ній чоловічий монастир, а попервах хоч би каплицю. Вислухавши депутацію, о. Мануїл направив прохачів до Преосвященного Платона, що був ректором Київської духовної Академії і настоятелем Скита.

Попередньо зустрівшись з Преосвященним Платоном, о. Мануїл пояснив всі складнощі цієї справи і отримав таку відповідь: “що не робить Бог, все до кращого. Я вам, батюшка, не раджу відмовлятися, а покладіться повністю на волю Божу. Господь Бог і його Пречиста Матір все владнають.”[62]

Селянську депутацію з Умані Преосвященний Платон зустрів у дворі Києво-Братського монастиря і, вислухавши вже відоме йому прохання, благословив прохачів на цю богоугодну справу. Повернувшись до Умані, підбадьорені селяни зібрали ще 3 дес. землі і мали уже в своєму розпорядженні 11 дес. 1 500 кв. саж.

5 квітня 1908 року на ім’я Високопреосвященнійшого Флавіана, Митрополита Київського і Галицького селяни надіслали “Прошение”, до якого додали список жертвувачів із вказаною кількістю землі. В ньому йшлося про те, що на хуторі Левада дехто з місцевих мешканців бачив дивні явища, як то: вогняний стовб, церкву, що ніби здіймалася від землі до небес, образ Божої Матері, що спустилася з неба, дехто чув ніби підземний передзвін тощо. Місцевість та являла собою неглибоку балку, що була обрамлена казенним лісом. По прилеглій неподалік дорозі на поклоніння до Київських святинь йшло чимало богомільців, які часто зупинялись саме в тій балці на відпочинок, а то й на нічліг. Туди нерідко приходили сектанти і спокушували слабовірних відвернутися від Хреста. Тому сприйнявши чудесні видіння як перст Божий, що вказує де має бути свята обитель, і дбаючи про зміцнення православ’я, благочестиві миряни побажали саме на хуторі Левада піднести святий Хрест і побудувати ще один оплот православної віри. Всю цю землю разом з хутором Левада селяни передали у власність Скита Пречистая в Церковщині з умовою, щоб на ній була побудована спочатку каплиця із житлом для іноків, а вже пізніше – чоловічий монастир. Тим більш, що довкруж на великій відстані не було православних монастирів.

Керівником влаштування обителі селяни просили призначити о. Мануїла. 10 квітня 1908 року на лист прохачів була накладена така митрополича резолюція: “На розгляд Консисторії”.

Київська духовна консисторія розглянула документ і 12 травня 1908 р. винесла таке рішення: направити “Прошение благочинному 4 округу Уманського повіту священику Лаврентію Крижановському для об’єктивного відгуку про дивні явища на хуторі Левада. Поки “Прошение” мандрувало по інстанціях, миряни підшукали ще одну земельну ділянку в 10 десятин поблизу залізничного вокзалу, яку в зв’язку з переселенням до Сибіру продавав якийсь Дрозденко. Кожну десятину він оцінив у 250 рублів, тобто потрібно було заплатити 2 500 рублів, а селяни зібрали тільки 700 руб. Більше грошей не було і купля-продажа була на грані зриву, але знову дивна подія врятувала ситуацію. В той день, коли Дрозденко мав продати землю іншому покупцеві, надійшла телеграма з далекого м. Харбіна від невідомої людини разом з грошовим переказом через Державний банк. Далекий благодійник переказував на потреби Скита 2 000 рублів. Така велика і несподівана матеріальна підтримка ще більше переконала о. Мануїла у волі Божій на будівництво храму.

Отримавши гроші, о. Мануїл відіслав їх в Умань зі своїм послушником Феоктистом Руменом (уродженець с. Кочержинець, а потому – монах Іоанн). Селяни в той же день заплатили продавцеві землі і оформили купчу на ім’я Христини Іванівни Янчинської. Але попереду в ініціаторів будівництва монастиря було ще чимало випробувань. Так, 6 жовтня 1908 року єпархіальне начальство винесло таке рішення: оголосити, що за відсутності необхідних коштів будівництво монастиря є передчасним; пожертвувана для цієї справи земля може бути причислена до Скиту “Церковщина”, але і це необхідно оформити документально; до передачі установленим законним порядком побудованого будинку в духовне відомство, запланований селянами хресний хід не може бути дозволеним. Це рішення Консисторії 17 грудня 1908 року було схвалене єпископом Уманським, а 21 лютого 1909 року затверджене митрополичою резолюцією за № 683 і указом Консисторії № 6 028 від 4 березня 1909 року оголошене жертвувачам.

23 квітня 1909 року Преосвященнійший Феодосій. єпископ Уманський, оглядаючи парафії м. Умані, побажав відвідати новий скит. Владика благословив і освятив там місце для молитовного дому в честь св. Великомученика Георгія Побідоносця.

4 вересня 1909 року о. Мануїл з рапортом надіслав до Консисторії необхідні документи для отримання височайшого дозволу на закріплення за скитом Церковщина поджертвуваного майна. Київська духовна Консисторія своїм рішенням від 15 вересня 1909 року оголосила таке: визнаючи можливим з огляду на бідність скиту Церковщина, прийняти пожертвувані селянами Янчинською і Каленчуком земельні ділянки, Консисторія вважає за необхідне підняти клопотання перед Св. Синодом про дозвіл на закріплення земель за скитом, а ієромонаху Мануїлу прийняти даний дар. На основі цього рішення Консисторії Митрополит Київський і Галицький Флавіан звернувся до Св. Синоду за дозволом про закріплення за скитом подарованої землі.

Ієромонах Мануїл 13 грудня 1909 р. звернувся з проханням до Митрополита про дозвіл на влаштування домової церкви в одному з будинків хутора Левада. Резолюція Владики була такою: дозволити відкрити домову церкву на хуторі Левада, але лише після закріплення за монастирем землі і пред'явлення плану майбутнього храму.

22 грудня 1909 року Митрополит Київський і Галицький Флавіан отримав указ Св. Синоду про те, що 7 грудня 1909 р. імператор дозволив скиту Пречистая в Церковщині прийняти пожертвувану Янчинською і Каленчуком землю. Здавалося б, справа влаштування нової обителі з вирішенням в найвищих кругах отримала зелене світило. Але з'явилась нова непередбачувана перешкода. Антон Каленчук, що приєднав і свою ділянку землі до нового скита, відмовився від попереднього рішення. І більше того, категорично відмовлявся навіть продати її за будь-яку ціну. Проблема полягала в тому, що його $1\frac{3}{4}$ дес. землі знаходились якраз біля входу в монастирські ворота. Навколо – казенна земля, і іншого виїзду, крім цього, просто не існувало. Тому довелося відмовитися від спорудження храму на Леваді, сподіваючись що ця земля рано чи пізно відійде до монастиря і тоді на вже побудованому там фундаменті буде зведена церква.

Будівництво довелося перенести на куплених 10 десятин землі зі ставком та водяним млином поблизу залізничної станції Умань. 11 серпня 1911 року ієромонах Мануїл знову звернувся до єпархіального начальства з проханням про дозвіл на будівництво каплиці поблизу з.-д. ст. Умань. 18 серпня 1911 року дозвіл був отриманий, але о. Мануїл з мирянами вже вирішили будувати не каплицю, а храм. Тому знову довелося звертатися до єпархіального начальства, але і такий дозвіл було отримано. За 700 рублів селяни купили в Кочержинцях стару дубову церкву (бо в селі вже була збудована кам'яна) і планували встановити її, а потім обкласти цеглою.

Та не так сталося, як гадалося. Проливні дощі літа 1912 року стали новою перешкодою для реалізації задуму. Бездоріжжя заважало доставляти будівельні матеріали з Левади, де був споруджений цегельний завод. Були такі сильні зливи, що канави, вириті під фундамент, заливало водою. Про розгортання широкого будівництва не могло бути й мови. Тому було вирішено всі заготовлені заздалегідь будматеріали і ті, що були пізвезені залізницею, використати для спорудження братського корпусу з прибудовою до нього вівтарної частини з метою освячення її для домової церкви. На той час в монастирі зібралось до 70 осіб братії.

Невдовзі був збудований будинок завдовжки 50 аршин, завширшки 14 аршин, з одного боку в 2 – а з іншого – в 3 поверхи.[63] Він був поділений коридорами, а зі східного боку була прибудована вівтарна частина. 10 січня 1913 р. Преосвященний Інокентій, єпископ Канівський, в сослужінні священнослужителів і церковнослужителів з Церковщини та міського духовенства освятив будівлю. Напередодні Владика відслужив 5-годинну літургію. На урочистому богослужінні були присутні: представник Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора, старший чиновник для особливих доручень князь В.Д. Жевахов, начальник місцевої дивізії генерал-лейтенант Рогоза, директор Уманських чоловічої та жіночої гімназії М.В. Оппоков, офіцери та представники цивільної влади міста.

За розпорядженням генерала Рогози, хресний хід зі святими мощами супроводжував військовий оркестр духовної музики, що виконував “Коль Славен Наш Господь в Сионе.” Вівтар і церква нового скиту були освячені на честь ікони Божої Матері “Нечаянная Радость”. Настоятелм скита був призначений сподвижник о. Мануїла, ієромонах о. Сильвестр, який до цього був казначеєм в Церковщині.[64]

Присутні на урочистому архієрейському богослужінні в Свято-Георгіївському скиту миряни, в т. ч. і селяни-пожертвувачі, з великою радістю вітали братію скита і виказували сердечну подяку за наполегливу працю, яку показали ченці під час будівництва домової церкви.

26 жовтня 1913 р. освятили і другий престол на другому поверсі тієї ж церкви, оскільки, за свідченням о. Мануїла, в святкові дні лише до причастя приходило до 1,5 тис. осіб. Престол цей був освячений в честь святого Великомученика і Цілителя Пантелеймона. Чин освячення був здійснений Преосвященним Інокентієм, єпископом Канівським, який 25-27 жовтня 1913 р. перебував в Умані. Приїхавши у скит, Владика оглянув готову до освячення церкву на другому поверсі монастирської будівлі, готель для прочан і вимуруваний фундамент великого 3-престольного кам’яного храму посеред монастирського двору. Всеношна служба в скиту розпочалася 25 жовтня о 17.30 і продовжувалася до 23 години. Піснопіння хору Києво-Печерської Лаври були неперевершеними за своєю красою і залишали незгладимі враження в усіх присутніх.

В освяченні престолу і храму брали участь: протоірей Уманського Собору Андрій Саббатовський, ігумен Мануїл, священики О. Нікольський та М. Сергієв, ієромонахи о. Сильвестр та о. Аполінарій. Після церемонії освячення, Преосвященний Інокентій давав архіпастирські настанови, а потому, в новоосвяченому храмі відслужили Божественну літургію. До самого вечора продовжувалось служіння акафістів та молебнів. А по закінченні служби була влаштова урочиста трапеза: в нижньому поверсі – для богомільців, а у верхньому – для Владики і почесних гостей. В той день ними були: генерал-лейтенант А.Ф. Рогоза, голова окружного суду граф Пащенко-Развадовський, директор гімназій М.В. Оппоков, міський голова п. Долбін, полковник 74 Ставропольського полку п. Михайлов, Смотритель Уманського духовного училища М.І. Рябінін, офіцери розквартированих у м. Умані частин тощо. Від імені всіх присутніх була послана телеграма Високопреосвященному Флавіану, Митрополиту Київському і Галицькому, який в той час перебував у Санкт-Петербурзі.[65]

6 липня 1914 р. на хуторі Левада був освячений храм на честь св. Великомученика Георгія Побідоносця, який все-таки зібрали зі старої дубової кочержинської церкви. Скиту під Уманню судилося духовно підживлювати не тільки чернецьку братію, не тільки м. Умань з повітом, але й околишні повіти, де не було монастирів. Значення його збільшувалось його розташуванням на великому шляху, куди прошкуючи до Києва, стікалось немало прочан із сусідніх Херсонської та Подільської губерній.

У пожовтневий час атеїстична радянська влада по-своєму розпорядилася долею святої обителі. В 1927 р. Св.-Георгіївський чоловічий монастир був закритий і перетворений у будинок для безпритульних дітей. А невдовзі за нез’ясованих причин він згорів. Та історія монастиря продовжується в наші дні. 25 листопада 2003 р. був зареєстрований Статут Свято-Георгіївського жіночого монастиря, який влаштовується на місці знищеного чоловічого скиту поблизу Умані.

Розділ ІІІ. Православні парафії Уманського повіту

Антонівка

Мається на увазі не село теперішнього Уманського району, а колишнє містечко Антонівка Русалівської волості Уманського повіту. В повіті було три населених пункти з такою назвою – "деревня" Антонівка Шаулихської волості, "деревня" Антонівка Посухівської волості і містечко Антонівка. В названих "деревнях" церков не було, тому і залишимо їх поза увагою. Містечко Антонівка називали ще Антонівкою Бузькою, бо найближча казенна поштова станція знаходилась у містечку Буках. У кінці XIX ст. містечко належало князю Льву Ксаверійовичу Любомирському. В містечку мешкало чимало євреїв і діяла єврейська синагога.

Антонівська Св.-Параскевська церква була збудована в 1781 році. Чи перебудовувалась вона до XIX ст. відомостей ми не маємо. Але коли в травні 1912 року Преосвященний Димитрій, єпископ Уманський, в ході своїх відвідин церков Уманського повіту побував у Антонівці, то побачив церкву "стару із старих, яка глибоко вросла в землю і покрилася мохом."[1] Можливо вона і стояла вже 131 рік? Точно відомо тільки те, що в 1890 році до дерев'яної церкви була добудована нова дзвіниця, зведення якої обійшлося в 1 190 рублів.[2] Церковний причт теж мав житло та інші господарські споруди. В 1889 році було збудоване житло для псаломника, а в 1905 році – для священика.

Антонівська парафія відносилася до 6 класу і мала 2-х штатних клірників – священика та псаломника, що підтверджувало Уманське духовне правління рапортом до Київської консисторії про кількість церковного причту в повіті від 9 жовтня 1806 року.[3] Про джерела фінансування церковних причтів вже йшлося у попередньому розділі, а щодо церковного кліру Св.-Параскевської церкви, то за даними 1871 року на його річне утримання виділялось із казни 352 руб. 72 коп. серебром.[4] Приблизно така ж сума казенних коштів виділялася і для інших церков такого класу. Кількість церковної землі в різні роки була різною: за даними 1894 року – це 54 дес. 1960 саж.,[5] а в 1910 році – 42 дес. "придатної" і 10 дес. "непридатної" землі,[6] тобто 52 десятини. Причин зменшення церковного землеволодіння поки-що з'ясувати не вдалося.

Чисельність парафіян Св.-Параскевської церкви в різні роки досліджуваного періоду теж була різною. В 1863 році – 850 осіб (430 чол. і 420 жінок),[7] у 1894 році – 756 тільки чоловіків,[8] у 1901 р. – 1660 осіб,[9] в 1910 р. –
1 770 осіб (911 чол. та 859 жінок),[10] а в 1914 році – 933 особи чоловічої статі.[11] Як видно, кількість парафіян постійно збільшувалася, що, напевне, відповідало зростанню чисельності мешканців Антонівки.

Персональний склад церковного причту вдалося встановити лише з другої половини XIX ст. В 1850 році штатного священика не було, а наглядати за парафією був призначений заштатний священик, 75-річний Йосип Кіндратович (?) (на жаль, в архівному документі зовсім затерлось прізвище).[12] Він був тимчасово призначений, так як штатний священик Григорій Лукович Міхневич помер. Паламарем тоді був 30-літній Єлисей Андрійович Бржозовський, який мав дружину і три малолітні доньки – Анастасію, Марію та Анну. Ще в ревізькому списку 1850 року про священно- та церковнослужителів Антонівської парафії названі доньки померлого Міхневича – Акилина та Анна. Усього 8 осіб: 2 чоловіків та 6 осіб жіночої статі. Наступна ревізія 1858 року виявила в парафії 10 осіб духовного стану. Це були: 25-літній священик Микола Дмитрович Шмакін, його дружина та 2 доньки (Надія і Анна). Паламарську службу правив той самий Єлисей Бржозовський, але окрім трьох доньок в його сім'ї з'явився ще й син Андріан.[13]

У 1860 році до Св.-Параскевської церкви священиком був рукопокладений Никифор Никифорович Ганкевич. Йому було 23 роки, він закінчив Київську духовну семінарію і упродовж тривалого часу сумлінно виконував священицькі обов'язки, за що був нагороджений всіма доступними сільському священику нагородами. Так, 19 вересня 1873

року він був нагороджений набедреником,[14] 20 квітня 1880 р. його заслуги були поцінювані скуфією, в 1892 році за заслуги по духовному відомству до дня коронування Й.І.В. Св. Синод нагородив його камилавкою,[15] а 6 травня 1906 року за рішенням Синоду він отримав наперсний Хрест.[16] У 1910 році, в 73-літньому віці Н.Н. Ганкевич ще був священиком, тобто впродовж 50 років він проповідував слово Боже в одній і тій самій церкві. Можливо він служив до кінця 1911 року (точних даних ми не маємо), бо тільки 21 січня 1912 року священиком в Антонівку був направлений випускник Київської духовної семінарії Миколай Петрушевський.[17] Тоді Миколаю Симеоновичу Петрушевському було 23 роки. У 1910 році він закінчив Київську семінарію і розпочав свою трудову діяльність учителем в Міністерському училищі. Майже 6 років він очолював парафію. За сумлінне виконання обов'язків 1 липня 1917 року він був нагороджений набедреником і в тому ж році його звільнили від служби, так як він поступив на навчання до Київської духовної Академії.[18] Місце священика при Св.-Параскевській церкві с. Антонівки напередодні буремних революційних подій 1917 року залишалося вакантним.

З псаломників цієї парафії відомий Феодор Андрійович Синькаржевський, який приступив до виконання обов'язків з 20 березня 1881 року. У 1910 році йому виповнилося 45 років, він мав домашню освіту, був одружений, мав семеро дітей, троє з яких навчалися за батьківський кошт. Він був сином чиновника, що служив у духовному відомстві. Духовних навчальних закладів не закінчував, а підготувався до духовної служби у Києво-Братському монастирі. Більше тридцяти років він служив псаломником Св.-Параскевської церкви і 16 травня 1914 року помер.[19] А 3-го травня 1917 року на його місце був переведений псаломник Херсонської єпархії Петро Молчановський.[20]

Серед памятних подій антонівських парафіян було свято 11 вересня 1916 року.[21] В той день з далекого сибірського міста Тобольська на з.-д. станцію Поташ привезли дві ікони новоявленого угодника Божого Іоанна, Митрополита Тобольського. Звідти вони хресним ходом були перенесені через с. Подібну і Дзензелівку, а потім перевезені в с. Кривець (за 4 версти від Антонівки). Більше тисячі мешканців Антонівки після богослужіння вирушили хресним ходом в с. Кривець, звідки назустріч вийшов тамтешній хресний хід. Зустрілись вони в полі і після передачі ікон обидва ввійшли в Антонівку. На майдані перед церквою священик Миколай Петрушевський виголосив промову про Митрополита Тобольського, через яку червоною ниткою проходила думка про те, що всім православним християнам необхідно вести благочестиве життя подібно святих угодників Божих. По закінченні урочистого богослужіння одну ікону внесли в Св.-Параскевську церкву, а інша з хресним ходом була відправлена в с. Нову Греблю, а звідти в с. Русалівку.

Аполянка

В кінці XVIII ст. церква в Аполянці вже існувала. У 1786 році священиком до неї був рукопокладений Олексій Сухацький (можливо – Вухацький?). Він залишався парафіяльним ієреєм і тоді, коли церква з уніатської була пересвячена у православну. На дячківське місце у 1795 році Уманське духовне правління призначило Наума Силикацького (можливо прізвище неточне – авт. Т.К.). Тоді, в кінці XVIII ст., в селі налічувалось 80 дворів, у яких мешкало 526 осіб (260 чол. і 266 жін.) православних мирян.

Церква Св. Архістратига Михаїла за даними 1806 року була дерев'яною і штат її складали 3 особи: священик, псаломник і паламар.[22] За свідченням краєзнавця Л. Похилевича, з 1841 року аполянська церква тимчасово втратила статус самостійної і стала приписною до Св.-Богородицької церкви с. Гереженівки.[23] Церковної землі та штатного причту вона тоді не мала, а богослужіння та треби здійснював клір гереженівської церкви. На утримання притчу гереженівської та приписної до неї аполянської церков в 1871 році з казни було виділено 402 руб. 28 коп. серебром.[24] Та невдовзі аполянська церква стала самостійною і навпаки, церква с. Гереженівки стала приписною до Св.-Михайлівської парафії с. Аполянки.

За даними 1890 року, Св.-Михайлівська церква в кінці XIX ст. була відремонтована і в ній був влаштований новий іконостас вартістю 2 400 руб. серебром.[25] У 1894 році вона відносилась до 6 класу, тобто мала штатного священика та псаломника, мала 34 дес. 1 773 саж. землі і 663 душі парафіян чоловічої статі, а в парафії приписної Різдво-Богородицької церкви числилось 565 чоловіків.[26] Чисельність парафіян постійно збільшувалась. Якщо у 1863 році їх налічувалось 771 (415 чол. і 365 жін.),[27] то у 1901 році парафіян було 1 503 особи.[28] У 1913 році в аполянській парафії нараховувалось 450 дворів, в яких мешкало 1 806 осіб (912 чол. і 894 жін.). В 3-х дворах, що належали духовенству мешкало 10 осіб духовного стану, в 444 дворах числилось 1 772 особи селянського і в 3-ох дворах мешкали євреї – 24 особи. Отже, православними парафіянами могли бути тільки 1 782 мешканці.[29]

З священно- і церковнослужителів Св.-Михайлівської церкви найбільше даних вдалося знайти про священиків Ф. Карвовського та М. Туркевича. З іменем першого пов'язане повернення церкві статусу самостійної, а другого – будівництво нового храму в Аполянці. Сумлінна служба Феоктиста Івановича Карвовського була відзначена багатьма нагородами. Так, 18 квітня 1881 року він був нагороджений камилавкою,[30] до дня Пасхи у 1886 році він отримав ще одну камилавку,[31] у 1891 році він був удостоєний наперсного Хреста,[32] а 31 серпня 1892 року надійшла ще вища нагорода – Орден Святого Володимира 4-го ступеня.[33] Повний життєпис Ф. Карвовського ще потрібно зробити, а нам вдалося з'ясувати лише дещицю про його дітей: напередодні Першої світової війни в с. Аполянці мешкав його 64-річний син Димитрій Феоктистович Карвовський. Три доньки священика – 72-річна Павлина, 65-річна Катерина і 57-річна Олександра – проживали в м. Умані.

У 1904 році в Аполянці була збудована нова церква – дерев'яна на кам'яному підмурку. Такою ж була дзвіниця, що разом з церквою була обнесена дерев'яною огорожею. Будівельні роботи виконані на кошти парафіян та частково за рахунок казенної допомоги, що становила 3 264 руб.[34] Організовував парафіян на цю святу справу вже новий священик – Михайло Маркович Туркевич. Саме за це 21 січня 1904 р. Митрополит Київський і Галицький нагородив його набедреником.[35] М. Туркевич закінчив Київську духовну семінарію в 1887 році і до 1890 року учителював. Та 28 січня 1890 року він був рукопокладений в священика с. Юшок Київського повіту, а 2 червня 1892 року за власним бажанням був переведений учителем до Київської виправної колонії. Та вже 7 березня (чи травня?) 1893 року М. Туркевича перевели священиком до Св.-Михайлівської церкви с. Аполянки.[36] З клірової відомості за 1917 рік відомо, що йому тоді було 54 роки, він мав дружину Євдокію Павлівну Бобовську і шестеро дітей. Сини Микола, котрий закінчив Київський комерційний інститут та Василь, випускник Київської семінарії, у 1917 році перебували на військовій службі, Леонтій служив псаломником, донька Ольга по закінченню жіночого училища була вдома, а менші – Марія та Єлисавета – навчалися в Київському жіночому єпархіальному училищі. За сумлінне виконання священицьких обов'язків Михайло Туркевич був нагороджений скуфією – 1 квітня 1911 р.,[37] а 1 липня 1917 року він отримав камилавку.[38]

Псаломником Михайлівської церкви у 1910 році був Олександр Анастасійович Ілляшевич. Він закінчив духовне училище, але прослужив недовго, так як 17 листопада 1911 року його виключили з кліру за відсутність здібностей.[39] А 23 грудня 1911 року псаломником в Аполянку був призначений вихованець Київської духовної семінарії Костянтин Миколайович Порицький. Псаломницькі обов'язки він виконував і в 1917 році.

Обов'язки просфорні виконувала, за даними 1913 року, 38-річна Олімпіада Симеонівна Скрипчинська. Вона була духовного звання, здобула освіту в Київському єпархіальному жіночому училищі і мала чотирьох синів, троє з яких у 1913 році навчалися в Уманському духовному училищі - Михайло, Сергій та Володимир, а найстарший син Леонід вже закінчив Київську семінарію.

Ще однією особою духовного стану, що мешкала в Аполянці на початку XX ст., була Варвара Тимофіївна Щупаковська – вдова псаломника Григорія Щупаковського. Вона мала власну садибу, походила з духовенства і у 1913 році була у 80-річному віці. З дев'ятьох її

дітей в Аполянці жила лише одна донька – Юліанія. Двоє синів – Петро і Фома – мешкали в Києві, третій син – Євментій жив у Кишеневі, донька Євдокія жила в с. Кам'янечому, Катерина – в Умані, Віра – в Лисянці, Дарина – в Корж. Куті і найменша – Ольга – в с. Ситниках Канівського повіту.

Ще про Св. Михайлівську церкву та її причт відомо таке: священик отримував казенну платню 300 руб., а псаломник – 100 руб. на рік. Священику доплачували ще 60 руб. за учительство. Окрім казенної платні причт мав прибуток і від церковної землі, яка була родючою і середньорічний прибуток від 32 дес. 2 030 кв. саж. становив 500 руб. Церковний капітал у 1913 році становив 582 руб. 99 коп. Церковнопарафіяльна школа мала окремий будинок і утримувалася переважно сільською громадою і лише частково на казенні та земські кошти. В 1913 р. в ній навчалося 70 хл. і 20 дів., а в 1917 році - 80 хлопчиків та 29 дівчаток.

Церковним старостою з 1911 р. був селянин Йосип Лелека, а клірова відомість за 1917 рік старостою називає С. Лелеку. В 1917 році в парафії числилось 1 978 осіб (977 чол. і 1 001 жін.).

Бабанка

З архівних джерел відомо, що 19 квітня 1798 року на ім'я Митрополита Київського і Галицького Ієрофія надійшов рапорт від Уманського духовного правління з проханням парафіян с. Бабанки дозволити побудувати нову церкву. В рапорті зазначалося, що діюча церква Покрови Богоматері стара, а тому парафіяни просять дозволу побудувати нову кам'яну церкву на відстані 20 кроків від старої дерев'яної. Будівельні матеріали і 1 000 руб. для будівництва храму вже були готові.[40] Отримавши дозвіл, мешканці Бабанки розпочали будівельні роботи і нова кам'яна церква в ім'я Покрови Богоматері була збудована в 1812 році. В 90-х роках XIX ст. вона була розширена боковими добудовами, що коштувало 3 000 руб. серебром.[41]

На утримання церковного причту з казни виділялося (за даними 1871 року) 402 руб. 28 коп. серебром.[42] Клір володів 65 дес. 2 354 саж. землі в 1910 році і 68 дес. 2 246 саж. в 1913 році, що приносило щорічний прибуток в 700 руб. Окрім того, церковний капітал становив 3 600 руб. серебром. Бабанська парафія відносилась до 5 класу і за кількістю парафіян була більшою інших сільських. Воно й зрозуміло, адже с. Бабанка було центром однойменної волості (однієї з вісімнадцяти Уманського повіту) і було дещо більшим інших сіл. У 1818 році в селі налічувалось 150 дворів, в яких мешкало 1 269 осіб (625 чол. і 644 жін.). Серед парафіян чоловічої статі 5 осіб належали до духовного стану, різночинців було 45 осіб, а 575 мирян були поміщицькими підданими. У 1863 році парафіян нараховувалось 2 077 осіб (1 044 чол. і 1 033 жін.),[43] у 1894 р. лише прихожан-чоловіків було вже 1 482 особи,[44] у 1901 році чисельність парафіян збільшилась до 3 381,[45] а у 1910 році їх було 4 143 особи.[46] В 1913 році в с. Бабанці (можливо із присілком Свинаркою) числилось 4 543 мешканці (2 261 чол. і 2 282 жін.). Серед них було 10 осіб духовного стану, 25 міщан, 4 415 селян, 15 розкольників і 81 єврей.[47] Тобто православними парафіянами могли бути 4 450 осіб (духовенство, міщани, селяни). Парафіяни утримували 2 однокласні церковнопарафіяльні школи і 1 двокласне училище. В 1913 році учнями були 103 хлопчики і 52 дівчинки.

На початку XIX ст. бабанську парафію очолював протоірей Яків Щуровський. Він походив із священицької сім'ї, а рукопоклав його в сан уніатський митрополит Іассон (Ясон) Смогоржевський в 1781 році. У 1796 році Яків Щуровський сам приєднався до православних і пересвятив церкву. А 1 жовтня 1797 року в Полтавському Хрестовоздвиженському монастирі він був піднесений до гідності протоірея. У 1818 році в 60-річному віці він ще продовжував служити і під його керівництвом служили: дияконом – 28-річний Павло Левицький, якого перевели на дияконське місце в Бабанку 18 березня 1816 року; псаломником – з 12 квітня 1815 року священицький син Іван Караванський; паламарем – з 20 січня 1815 року теж священицький син Автоном Михайловський. Про інших священно- і

церковнослужителів бабанської церкви першої половини XIX ст. відомостей не виявлено, натомість маємо деякі дані про церковний причт другої половини XIX – початку XX ст.

Тривалий час священиком Покровської церкви був Федір Прокопович. Відомо, що 18 квітня 1875 року він був нагороджений наперсним Хрестом, а це була, як відомо, не перша за значимістю і послідовністю нагорода. Прослуживши ще 10 років, 13 червня 1885 року він перемістився на священицьке місце при Києво-Щекавицькій цвинтарній церкві. А 12 серпня того ж 1885 р. в с. Бабанку перевели священика з с. Левківки Тихона Пантелеймоновича Джозовського.[48] У 1890 р. він ще очолював парафію, а от коли її залишив і з яких причин, поки-що невідомо. Його син Іоанн Джозовський у цей самий час обіймав посаду псаломника-диякона Покровської церкви, а в 1885 р. він був переведений псаломником до Іовлівської церкви Київського тюремного замку. А псаломник звідти був переміщений у Бабанку.

У 1885 році в селах та містечках Київської єпархії проходили урочистості в честь св. Кирила і Мефодія. Відгук про святкування в с. Бабанці за підписом Іоанна Джозовського був надрукований в "Киевских Епархиальных Ведомостях".[49] Програму святкування склав св. Федір Прокопович, який разом із священиком з присілка Свинарки о. Василем 6 квітня при великій кількості парафіян відслужив спеціальну службу. Священик пояснював значення і мету свята, підкреслював роль великих слов'янських просвітителів. Під час богослужіння співав хор селянських дітей, спів якого вразив душі парафіян і справив незабутнє враження на всіх присутніх.

Після Тихона Пантелеймоновича Джозовського священиком був Олексій Демидович Павловський, який до цього призначення служив в с. Півци Канівського повіту. Переведення його на більшу парафію було своєрідною нагородою за сумлінну службу, а наступна нагорода знайшла його вже в Бабанці. Рішенням Св. Синоду за № 1 084 від 28 березня 1899 р. О. Павловського нагородили наперсним Хрестом.[50] А 3 липня 1900 р. він помер.

До Покровської церкви отримав призначення випускник Київської духовної семінарії Олексій Казанський і 17 вересня 1900 р. він був рукопокладений в священика. Впродовж 10 років він очолював парафію, поєднуючи службу з адміністративними обов'язками. Так, 10 червня 1905 року О. Казанський був призначений духовним слідчим 3-го благочинницького округу і виконував ці обов'язки до 9 серпня 1907 року. Після цього він ще три роки служив священиком в Бабанці, а 5 лютого 1910 року був відчислений з парафії.[51] Того ж дня до Покровської церкви перемістили священика із с. Томашівки Василія Кондратовича.

Василь Олександрович Кондратович був сином псаломника, в 1885 році закінчив Київську духовну семінарію і до цього призначення вже мав певний життєвий і священицький досвід. Він отримав нове призначення як своєрідну нагороду за сумлінне виконання обов'язків, хоча мав уже нагороди за службу та за виконання адміністративних обов'язків (див. по с. Томашівці). Чергова нагорода знайшла його вже в Бабанці: 6 травня 1910 року Св. Синод нагородив його наперсним Хрестом. Тоді йому виповнилося 50 років. Псаломником тоді був Василь Антонович Теодорович. Освіту він мав двох класів духовної семінарії, висвячений в сан був в 1907 році, мав досвід учительської роботи. Був одружений і мав двох малолітніх дітей. Після його переміщення, цю посаду 4 червня 1914 р. зайняв псаломник-диякон із с. Білозір'я Черкаського повіту Микита Ганжа. В 1916 році св. Василь Кондратович отримав останню свою нагороду – Орден Св. Анни 3-го ступеня.[52]

Багва

Церква в ім'я Святителя Христового Миколая була закладена і освячена в 1764 році. Першим священиком був висвячений Тимофій Марковський, який в 1768 році перейшов з унії у православ'я і приєднав церкву до Переяславської єпархії[53]. Та церква простояла більше 100 років і в 1876 р. був побудований новий дерев'яний храм. В 90-х роках XIX ст. він добудовувався і виправлявся, на що було витрачено чималі гроші: 2 945 р. 26 коп. від казни і 400 руб. пожертвуваних парафіянами.[54] Це була звичайна церква, що відносилась до 6 класу. На утримання причту в 1873 році виділялось 351 руб. 26 коп. казенних коштів. Церковної

землі було 39 дес. 834 саж. Парафіян у 1863 році було 1 032 осіб (491 чол. і 541 жін.), у 1901 році – 1 792 особи, а в 1910 році – 1 794 особи (878 чол. і 916 жін.). В 1913 році в парафії нараховувалось $215^{1}/_{4}$ двора, в яких мешкало 1 855 осіб (861 чол. і 994 жін.).[55]

В середині XIX ст. священиком Миколаївської церкви служив Северин Павлович Вишинський. У 1850 році йому виповнилось 32 роки, він мав дружину Олену Стефанівну, двох синів – Тимофія та Арсенія і двох доньок – Олександру та Анісію.[56] До 1858 року в нього родилося ще троє дітей – Василь, Анна і Олена. Паламарем тоді був при ньому Іродіон Григорович Скурський, 34 років, одружений, на той час бездітний. Ще при церкві був безмісний паламар Іоанн Петрович Бржозовський. В липні 1862 року в Багві відкрилася церковнопарафіяльна школа, 16-ох дітей якої навчав св. Северин Вишинський.

Наступником С. Вишинського був св. Віктор Дзбановський. Точна дата переміщення чи посвячення його на цю посаду не з'ясована, але відомо, що 9 листопада 1864 року його нагородили набедреником.[57] Більше 20 років він очолював багв'янську парафію і 11 липня 1886 року помер.

Пізніше священиком Миколаївської церкви служив Феодосій Кирилович Клепатський. Його священнослужіння вперше було відзначене в 1890 році. На основі наказу Св. Синоду за № 585 від 13 березня 1890 р. Митрополит Київський і Галицький нагородив його скуфією.[58] До наступної нагороди він служив більше десяти років і в квітні 1901 року Св. Синод нагородив його камилавкою.[59] Його наступником був священик Феодосій Попов, але прослужив у Багві він не довго, бо 9 травня 1905 року його перемістили в с. Сорокотяг Таращанського повіту, а тамтешнього священика Стефана Чулаєвського перевели у Багву.

Стефан Стефанович Чулаєвський походив із духовного стану, в 1884 році закінчив Київську духовну семінарію і в 1885 році прийняв священство в с. Левківці. У 1888 році він був переведений в с. Харківку, а в 1893 році – в Таращанський повіт. Тобто до переводу в Багву в 1905 році о. Феодосій Клепатський мав двадцятилітній стаж священнослужіння. Це був 45-літній священик, який закінчив духовну семінарію, служив псаломником, а в 1885 році був рукопокладений у священика. Він був одружений, мав трьох дітей, двоє з яких навчалися за батьківський кошт. До дня Пасхи 1908 року його нагородили скуфією, а 6 травня 1915 року за службу по єпархіяльному відомству Св. Синод нагородив С. Чулаєвського камилавкою.[60]

Псаломником з травня 1887 року служив Костянтин Костянтинович Караванський. В 1913 році йому було 66 років, освіту він мав за три класи Богуславського духовного училища, був вдівцем з трьома дітьми, двоє з яких ще були непристроєними.

Безпечна

Церква Різдва Богородиці була збудована в 1759 році. В 1840 році за кошти поміщиці Катерини Сусаніної вона була розширена двома "пределами", в яких у 1871 році встановили два кіота. Дерев'яна дзвіниця була збудована в 1839 році теж на кошти поміщиці. І церква, і дзвіниця мали залізний дах. Будучи хоч і невеликою, церква мала доволі пристойний вигляд.

В XIX ст. парафія Р.-Богородицької церкви була теж невеликою. У 1863 році парафіян нараховувалось 678 осіб (336 чол. і 342 жін.), в 1894 р. парафіян-чоловіків було вже 540 осіб, в 1901 р. всіх парафіян налічувалось 1 171 особа, а в 1910 році – 1 455 (747 чол. і 708 жін.). У 1913 році в Безпечній налічувалось 183 двори, в яких мешкало 1 466 осіб (732 чол. і 734 жін.). Серед них було: 17 осіб духовного стану, 16 дворян, 17 міщан, 1 383-є селян, 15 євреїв і 18 адвентистів.[61] Можна припустити, що окрім євреїв та адвентистів, природно, всі інші були православними парафіянами. Церква відносилась до 7-го класу, церковний причт складали священик і псаломник, а на його утримання в 1873 році було виділено 289 руб. 54 коп. на рік. Церковної землі було 79 дес. 1 900 саж. В 1913 році земельний наділ становив 79 дес. 545 саж., а прибутку земля приносила 600 руб. на рік.

У 1850 році священиком у Безпечні служив Стефан Пилипович Маціович. Йому було 54 роки, мав дружину Марфу Стефанівну і п'ятеро дітей – Іоанна, Лева, Єлизавету,

Маріамну, Єфросинію.[62] Псаломником при ньому був спочатку 23-літній Павло Ковалевський, а в 1858 році – 29-літній Петро Семенович Хімарський. В 1862 році Стефан Маціович вчителював у церковнопарафіяльній школі, де навчалося 17 учнів. Час його зміщення із священицької посади не з'ясовано.

Натомість відомо, що 11 вересня 1867 року до церкви с. Безпачни був рукопокладений священиком випускник семінарії Дмитро Боримський,[63] але скільки він служив там з'ясувати не вдалося.

Більше двох десятиліть задовольняв релігійні потреби мешканців Безпечни Микола Андрійович Дзбановський. Його батько Андрій Афіногенович, а потім і брат Василь служили в с. Ропотусі Уманського повіту. Про початок його служби теж точних даних не маємо, але відомо, що в березні 1882 року він був нагороджений скуфією.[64] А 6 травня 1902 року його діяльність була відзначена наперсним Хрестом. Та невдовзі, 24 серпня 1907 року св. Микола Дзбановський помер.

По смерті М. Дзбановського, 29 вересня 1907 р. в Безпечну був переведений із с. Скибинець Сквирського повіту Дмитрій Руденко. Тоді йому було 36 років, освіту мав за духовну семінарію, був нагороджений скуфією (1906 р.), мав дружину і п'ятеро дітей, четверо з яких навчалися в різних навчальних закладах. 18 жовтня 1910 р. Дмитрій Кіндратович Руденко був призначений помічником благочинного 6-го благочинницького округу. Священнослужіння та адміністративна діяльність його не один раз відмічались єпархіальним начальством, а 6 травня 1912 р. Св. Синод нагородив Д. Руденка камилавкою.[65] Псаломником з 1895 року служив Григорій Стефанович Павліченко, 1866 року народження, який був сином псаломника і мав тільки домашню освіту.

Березівка

Церква в ім'я Святого великомученика Димитрія була закладена і освячена в 1764 році. Вона простояла близько сотні років, а в 1870 р. була побудована нова дерев'яна церква.[66] Причтові будівлі теж вимагали поновлення і в 1900 р. для священика, а в 1908 р. для псаломника були збудовані нові житлові помешкання та господарські споруди. Окрім добровільних пожертвувань, для цього було виділено 869 руб. серебром казенних грошей.[67]

Димитрівська дерев'яна церква відносилась до 7-го класу, землі мала 69 дес. 1 567 саж., штатними при ній були священик та псаломник. Кількість парафіян в різні роки була різною, але чітко прослідковувалась динаміка збільшення їх чисельності. В 1863 році їх було 667 осіб (328 чол. і 339 жін.), у 1894 р. – 503 особи тільки чоловічої статі, у1909 р. – 1 229 осіб, а в 1911 р. – 594 душі тільки чоловічої статі. У 1913 році в парафії числилось 188 дворів, в яких мешкало 1 319 осіб (641 чол. і 678 жін.). Серед них духовенства було 11 осіб, міщан – 18, селян – 1 280 і євреїв – 10 осіб.[68]

У 1850 році священиком у Березівці був 40-річний Василь Федорович Ілляшевич. Він мав дружину Варвару Іванівну, яка через рік народила доньку Олену. Псаломником у цей самий час служив 30-літній Данило Костянтинович Дубровський, що мав дружину і сина Максима. Ще при церкві був безмісний паламар 53-літній Афанасій Ісаєвич Глуковський з дружиною Феклою Антонівною та п'ятьма дітьми (Данило, Анастасія, Митродора, Агафія, Марія).

Всього осіб духовного стану було 12 (5 чоловічої статі і 7 жіночої).[69]

До наступної ревізії 1858 року персональний склад церковного причту дещо змінився. Василь Ілляшевич помер і новим священиком Димитрівської церкви став Корнилій Євдокимович Прокопович. Йому було 25 років, він мав дружину Марію Іванівну і двох дітей – Олександра та Олену. Псаломником так і залишався Д.К. Дубровський, але його сім'я збільшилась ще одним сином – Платоном. В сім'ї заштатного паламаря А.І. Глуковського залишилось тільки три доньки (Митродора, Агафія і Марія). Причислялася до духовенства с. Березівки і вдова померлого Василя Ілляшевича Варвара Іванівна. Тобто за цією ревізією, чисельність духовенства становила 15 осіб.[70]

Наступником св. Корнилія Прокоповича був Лев Маковський. Дякуючи його старанням, 1 липня 1862 р. в Березівці була відкрита церковнопарафіяльна школа, де спочатку навчалося 10 учнів. Сумлінна служба св. Маковського не раз відзначалася єпархіальним начальством. За представленням Київської духовної Консисторії Митрополит Київський і Галицький Арсеній 29 листопада 1869 року нагородив його набедренником.[71] Наступну нагороду – скуфію – Лев Маковський отримав 18 квітня 1875 року. Коли він залишив службу невідомо, а можливо очолював парафію і до 1886 року. Бо тільки 23 травня 1886 року на вільне священицьке місце в Березівку був переведений священик с. Поташ Андрій Лужинський.[72]

Андрій Стефанович Лужинський був сином протоірея с. Зелений Ріг Уманського повіту Стефана Васильовича Лужинського. Впродовж 16-ти років Андрій Лужинський служив в Димитріївській церкві. У квітні 1901 року Св. Синод нагородив його камилавкою. А ще через рік, 10 вересня 1902 року його перевели священиком в с. Безіменну Бердичівського повіту. Тамтешній священик Феодор Бутовський був переведений в Березівку.

Феодору Фомичу Бутовському тоді було 39 років. По закінченні духовної семінарії у 1884 році, він два роки служив псаломником, а в 1886 р. був висвячений у священика. Був одружений, мав трьох дітей, які навчалися за кошти батька. Маючи майже 20-літній стаж, він був досвідченим священиком і тому 25 травня 1903 року отримав призначення духовного слідчого 5-го благочинницького округу. Ще через два роки, 13 січня 1905 року, Ф. Бутовський був нагороджений скуфією.[73] А 6 травня 1911 року надійшла наступна нагорода – камилавка. Через чотири роки, 6 травня 1915 року за службу по єпархіальному відомству Св. Синод відзначив Феодора Бутовського подякою і благословінням. А 29 червня 1917 року Св. Синод нагородив його наперсним Хрестом. Впродовж 15-ти років Ф. Бутовський очолював парафію Димитрівської церкви. За цей час змінилося кілька псаломників, а він беззмінно правив службу Божу для березівських парафіян.

У 1910 році помер псаломник Логін Тимофійович Поріцький, якому було 64 роки і псаломником він служив з 1865 року. На його місце був призначений випускник духовної семінарії Хрисанф Вировенко.[74] Та 1 серпня 1911 року його звільнили з посади у зв'язку із прийняттям на військову службу. На його місце був переміщений псаломник із с. Оксаниної Антоній Фоменко, але і він прослужив тільки рік і 1 листопада 1912 року теж поступив на військову службу. З 16 листопада того ж року дияконом-псаломником Димитрівської церкви був призначений Стефан Аристархович Романович. Він народився 26 квітня 1881 року в сім'ї псаломника, навчався, але не закінчив Києво-Подольське духовне училище. З 1898 року він учителював в Сквирському повіті, а з 1899 року виконував обов'язки псаломника. У 1903-1907 роках відбував військову повинність, потім продовжував службу в Бердичівському повіті аж допоки не отримав призначення на псаломницьке місце в с. Березівку. Разом із священиком Ф. Бутовським, вони несли слово Боже в душі і серця парафіян Димитрівської церкви.

Берестівець

Церква в ім'я Архістратига Михаїла невідомо коли побудована. Є відомості лише про те, що в 1768 році священиком Симеоном Мінчуцьким вона була повернута з унії у православ'я.[75] А в 1775 році Переяславський Преосвященний Іов висвятив до неї православного священика Василя Данілевича. Скільки він служив і хто були його наступники поки-що встановити не вдалося. Відомо тільки, що церква діяла до 1842 року і, за словами краєзнавця Л. Похилевича, в цьому році її землі в розмірі 36 десятин були передані у користування причту Покровської церкви с. Краснопілки, а Михайлівська церква стала приписною до неї. Такий статус вона мала, напевне, до 1864 року.

У 1864 році до Михайлівської церкви був рукопокладений священиком випускник духовної семінарії Косма Зубачевський. Його наступником був Василь Яновський, якого 14

червня 1872 року перемістили в с. Зубриху Липовецького повіту. В 1873 році в Берестівці прийняв священство вихованець семінарії Андрій Лужинський (згадуваний вже по с. Березівці).

У 90-х роках XIX ст. почалося будівництво нової церкви. Для її зведення було виділено 12 000 руб.[76] Будівництво було завершене у 1884 році. А 29 грудня 1884 р. священику Іоанну Андрієвському і парафіянам за їх взірцеву діяльність в ході будівництва нового храму було оголошене Архіпастирське благословіння.[77] Нова Михайлівська церква мала в 1894 році 35 дес. землі, а в 1901 р. – 37 десятин. Церковний причт складали священик і псаломник. В парафії налічувалося: у 1863 р. - 768 осіб (406 чол. і 362 жін.), а в 1901 р. – 1 486 осіб. В новозбудованій церкві св. І. Андрієвський прослужив ще два роки і 23 квітня 1886 року помер.

Його наступником став Миколай Порфирович Молчановський, який в 1883 р. закінчив Київську духовну семінарію і служив псаломником в Липовецькому повіті, а 10 серпня 1886 року прийняв священство в Михайлівській церкві Берестівця. Він був родом із с. Полянецького, де його батько Порфирій Никифорович упродовж багатьох років очолював парафію, дослужився до протоірея і вважався патріархом серед сільських священиків повіту. Миколай Молчановський був гідним свого батька, самовіддано служив Богу і людям, мав неабиякий авторитет серед парафіян. Мешканці Берестівця, як і їх священик, з благоговінням відносились до свого храму. Наприклад, в 1892 році селянин Мануїл Миронюк пожертвував церкві 300 руб. для влаштування кіота, за що отримав благословіння і грамоту від Св. Синоду. Пізніше він передав на облаштування церкви значно більшу суму.

Серед єпархіальної хроніки "Киевских Епархиальных Ведомостей" за 1901 рік є повідомлення про урочисте освячення двох нових престолів в Михайлівській церкві.[78] Йшлося, зокрема, про те, що 25, 26 і 27 січня 1900 р. незвичне для села дійство відбувалося в Берестівці. Для освячення двох нових престолів парафіяльного храму з'їхалося все околишнє духовенство. На літію і поліелей виходило 10 священиків і 2 протоіреї – благочинний о. Ілля Чеважевський та о. Прокопій Павлович. Під час освячення престолу і ходи навкруг церкви, співали два хори, а літургію правили 2 протоіреї та 12 священиків. Була висловлена подяка і землевласнику із селян Мануїлу Петровичу Миронюку, який пожертвував більше 7 тис. рублів на влаштування та прикрашання 2-х зановоблаштованих престолів.

Особливо щедрими пожертвування на храм стали після величезної пожежі, яка в червні того ж року спричинила великі збитки селянам: за півдня згоріло 90 хат. Напередодні пожежі в церкві сталося віще знамення – на іконі Архістратига Михаїла, що був зображений з палаючим мечем, меч відпав від руки так як відвалилася вся фарба. Священик М. Молчановський закликав парафіян сумлінніше молитися, але в літню пору селяни були більш заклопотані господарськими роботами. Як почалася пожежа ніхто не знав, але очевидці розповідали, що це була кара Божа так як горіло не все. Хата однієї бідної вдови уціліла серед моря вогню, хоч над нею спліталися вогняні язики і диміла солом'яна покрівля. В селі тоді вигоріло дві вулиці.

Погорільцям допомагали хто чим міг. Першим відгукнувся той самий М. Миронюк, який пожертвував 10 мішків жита. Верхняцький цукровий завод пожертвував 202 руб. А ось відомий в краї філантроп доктор з Охматова Порфирій Данилович Демуцький влаштував на користь погорільців концерт, за який було зібрано 800 руб. Надійшла допомога і від директора Верхняцького заводу професора Чернова та його племінниці Попової. Отримавши допомогу і оговтавшись після пожежі, погорільці і самі жертвували на храм.

В хроніці про відвідини Преосвященним Димитрієм, вікарієм Київської митрополії Уманського повіту в травні 1912 року про Берестівець відзначене таке: село відоме "благолепием своего храма".[79] Середньої величини, дерев'яний, він ззовні і зсередини вказував на велике піклування свого господаря – священика М. Молчановського. Храм мав три престоли: в ім'я Св. Архістратига Михаїла, Св. великомученика Пантелеймона і в честь Успіння Божої Матері. Він вміщував більше 2 000 богомільців, мав 39 аршин довжини і

стільки ж ширини. Один боковий престол влаштував багатий селянин Миронюк, а інший – всі селяни вскладчину, в память бувшої тут пожежі.

Обістя священика з великим будинком знаходилося у великому (5 дес.) парку, який раніше належав Потоцьким. Священик Молчановський мав чималу сім'ю: з дружиною Антоніною Яківною вони мали 8-ох дітей(Варвара, Зінаїда, Петро, Марія, Феодосій, Микола, Олександра і Порфирій), п'ятеро з яких навчалися в духовних навчальних закладах за батьківський кошт. Та батьківські обов'язки Молчановського не заважали йому сумлінно виконувати службові. Його не один раз відзначало єпархіяльне начальство. А 6 травня 1903 року Микола Молчановський був нагороджений скуфією. В 1906 році додалися ще й обов'язки адміністративні, так як о. Миколай був призначений помічником благочинного 7 округу. Сумлінно їх виконуючи, 6 травня 1908 р. Молчановський отримав чергову нагороду – камилавку. А 6 травня 1915 року за службу по єпархіяльному відомству Св. Синод нагородив священика Миколая Порфировича Молчановського наперсним Хрестом.

Тривалий час псаломником у Михайлівській церкві служив Симеон Євстафійович Ольшевський. Він народився 17 квітня 1835 року в сім'ї диякона і, закінчивши 1-й клас Уманського духовного училища, служив паламарем. З 1851 до 1860 р. місцем його служби було с. Кам'янече, звідки його перевели псаломником у с. Павлівку. А з 1866 року він зайняв місце псаломника в Берестівці і навіть у 78-річному віці (за даними 1913 року) сумлінно виконував свої обов'язки.

У 1913 році в Берестівці налічувалось 242 двори і мешкало в них 1 839 осіб (958 чол. і 881 жін.).[80] В т.ч.: 2 двори належало духовенству, якого жило тоді в селі 11 осіб; 6 дворів "военных" з населенням 41 особа; 231 двір селянський з кількістю мешканців 1 778 і 3 двори єврейського населення містили 9 осіб. Парафіяни утримували церковнопарафіяльну школу, яка була відкрита в 1861 році і в 1913 р. мала 95 учнів – 60 хлопчиків та 35 дівчаток.

Беринка

Точну дату побудови Димитрівської церкви встановити важко. В різних джерелах називаються три близькі, але різні дати: 1731,[81] 1737[82] і 1759[83] роки. Та відомо, що вона, як і більшість на Уманщині, була деякий час унійною, а в 1768 році її пересвятили у православ'я. Тоді православний священик Іоанн Бєлявський був рукопокладений єпископом Переяславським Іовом. За твердженням Л. Похилевича, до 1842 року церква була парафіяльною для с. Беринки, а потім стала приписною до парафії с. Онуфріївки. Скільки вона була такою, встановити не вдалося, як і не вдалося встановити весь персональний склад її причту.

У 1863 році парафіян у Беринці налічувалося 703 особи (365 чол. і 347 жін.), в 1901 р. – 1 593 особи, а в 1910 році їх було 1 892 душі (937 чол. і 955 жін.). У 1913 році в селі налічувалось $242^1/_2$ двора, в яких мешкало 1 943 особи (970 чол. і 973 жін.).[84] Серед них було 11 осіб духовного стану, що мешкали у
2-х дворах, 1 885 селян жили в $233^1/_2$ двора і 47 євреїв розміщувалися у 7 дворах.

У 1871 році священиком в Беринці був Григорій Височанський, який 23 березня отримав благословіння Св. Синоду. Його наступником став Андрій Левицький, якого 14 лютого 1873 року перемістили, згідно з проханням, в с. Янківку, а потім повернули назад в Беринку. Напевне у цей час церква була ще приписною, бо 12 липня 1878 р. Андрія Левицького, як священика "не штатного приходу",[85] згідно з його проханням, перевели на священицьке місце в с. Мончин Бердичівського повіту.

Впродовж семи років парафіяльним священиком в Беринці служив Еладій Іоаннович Радзієвський. Він був сином псаломника і по закінченні духовної семінарії в 1894 році і 2 років учителювання, 15 грудня 1897 року прийняв священство в Димитрівській церкві. В той час йому виповнилось 26 років, він був сповнений сил та творчої енергії. За сумлінне ставлення до своїх обов'язків, 21 січня 1904 року його нагородили набедрeником. Наступна нагорода надійшла через десть років. До дня Пасхи 1914 р. він отримав скуфію. Отець Еладій

був одружений, мав дружину і четверо дітей. Псаломником при ньому був Ананій Павлович Іваницький, який закінчив три класи Уманського духовного училища в 1885 році і спочатку учителював в Липовецькому і Васильківському повітах, а потому отримав призначення на псаломницьке місце в с. Беринку.

У 1914 році в парафії налічувалося 947 мирян чоловічої статі, а церковної землі було 35 десятин. Священицьке місце 22 квітня 1914 року зайняв випускник духовної семінарії Леонтій Міньковський. Обов'язки псаломника виконував все той же Ананій Іваницький. Та 3 січня 1916 р. він помер і 6 жовтня 1917 р. в Беринку призначили в.о. псаломника бувшого в.о. псаломника в Самарській єпархії Тихона Воєводзінського-Воєвіченського. А невдовзі розпочалися революційні події 1917 року, які внесли значні корективи в звичне парафіяльне життя.

Білашки

Церква Св. Іоанна Богослова була збудована в 1763 році. В кліровій відомості за 1917 р. значиться, що церква була побудована в 1763 році стараннями сотника Яреми з братством.[86] Ніяких відомостей про цього сотника ми не маємо, але вдалося з'ясувати, що 4 липня 1800 року грамоту "на приход" с. Білашок отримав священик Прокопій Павлович. Тоді йому виповнилося 52 роки, він був сином священика, а рукопокладений в сан був Митрополитом Володкевичем ще в 1772 році. Пізніше він перейшов з унії у православ'я і його парафію приєднав до православної єпархії Іоанн Радзімовський. У 1801 році його 20-річний син Афанасій Павлович служив псаломником в І.-Богословській церкві, а 23-річний Ілля Павлович – паламарем. Тоді в білашківській парафії налічувалось 170 дворів, в яких мешкало 1 346 осіб (684 чол. і 662 жін.).[87]

Та й пізніше парафія І.-Богословської церкви була не з маленьких. У 1863 році вона об'єднувала 666 чол. і 672 жінки, у 1894 р. чоловіків налічувалося вже 936 осіб, в 1901 р. всіх парафіян було 2 100 душ, а в 1910 р. – 2 296 (1 137 чол. і 1 162 жін.) осіб. До 1913 року чисельність парафії зросла до 2 376 осіб (1 161 чол. і 1 215 жін.). Серед них було 17 осіб духовного стану, 61 особа дворянського стану, 15 міщан, 11 євреїв і 2 272-є селян. В селі тоді налічувалось 480 дворів. Церковної землі було 37 дес. 1 280 саж. Парафія відносилась до 5-го класу. Церковний причт складали 3 особи: священик, диякон і псаломник. На його утримання в 1871 році було виділено 405 руб. 12 коп. на рік. У 1850 р. церкву поремонтували і розширили добудовою двох "пределов". У 1861 році був поновлений і перезолочений іконостас. В 1881, 1892 і 1905 рр. І.-Богословська церква перефарбовувалась зверху і зсередини. Вона була дерев'яною на кам'яному підмурку, покрита залізом і з такою самою дзвіницею, тільки окремою від церкви.

Ревізія 1850 року виявила в парафії 11 чол. і 10 жін. духовного стану.[88] Священиком тоді служив 22-річний Никифор Олексійович Тарнавич. Виконувачем дияконських обов'язків був призначений 24-літній канцелярський службовець 2-го розряду Уманського Духовного Правління Костянтин Петрович Малявський. Паламарем був 40-річний Михайло Антонович Превродський. Окрім штатних причетників, в парафії числилось ще й позаштатне духовенство, а саме: 68-літній священик Афанасій Прокопович Павлович та позаштатний диякон 54-літній Петро Іванович Малявський. Обов'язки просфорні виконувала священицька вдова Агафія Іванівна Сіроцинська. Членами сімей причетників І.-Богословської церкви були: дружина священика Пульхерія Афанасіївна Тарнавич; дружина паламаря Анастасія Авксентіївна Превродська з шістьома дітьми (Карпо, Франц, Фекла, Клавдія, Дарина і Глікерія); дружина заштатного священика Павловича Марина Василівна, його внучка, померлого священика Якима Шаворського донька - Стефанида та дружина заштатного диякона Анастасія Прокопівна Малявська.

За час до проведення наступної ревізії, тобто до 1858 року, серед білашківського духовенства відбулися деякі зміни. Власне зміни стосувалися тільки сімей штатних причетників. Так, в сім'ї священика Н. Тарнавича народились і підростали дві 4-річні доньки

- Марія та Олена, а також 2-річний син Хрисанф. У Костянтина Малявського з'явились син Павло та донька Марія, натомість у сім'ї Михайла Превродського померла найменша донька Глікерія.

Никифор Олексійович Тарнавич служив парафіяльним священиком в Білашках до 1902 року. За більш як п'ятидесятилітній період служби він отримав всі доступні сільському духовенству нагороди. Так, 15 квітня 1878 р. Св. Синод нагородив його камилавкою,[89] до дня Пасхи 1886 року він отримав наперсний Хрест,[90] а в квітні 1895 року білашківського ієрея нагородили саном протоірея.[91] Та 17 березня 1902 року протоірея Никифора Тарнавича перевели в с. Ярошівку Звенигородського повіту, а звідти на його місце прибув священик Іоанн Тарнавич. Останній був сином священика с. Журжинці, що на Звенигородщині, Іоанна Кириловича Тарнавича. Іоанну Іоанновичу Тарнавичу тоді було 30 років, він мав чималий учительський стаж так як по закінченні духовної семінарії в 1891 році учителював і тільки в 1899 році був висвячений у священика. Він був одружений, мав чотирьох дітей і до самої смерті очолював парафію І.-Богословської церкви с. Білашок.

В серпні 1902 року с. Білашки відвідав Високопреосвященний Феогніст, Митрополит Київський і Галицький.[92] Зустрічати Владику прийшли багато мирян, школярів місцевої школи, мировий посередник із старшинами та управитель помістям графа Шувалова. Після церемонії зустрічі Митрополит оглянув вівтар, ризницю і особливу увагу звернув на бібліотеку, "довольно содержательную для сельской церкви". Присутнім священикам він сказав, що бібліотека – це духовна житниця, з якої вони живляться самі і дають здорову їжу своїм мирянам. І як кожен господар прагне, щоб його житниця була повна, так і парафіяльні священики мають примножувати духовні житниці при своїх храмах. Після оглядин церкви, Владика побував у двох школах: для хлопчиків і для дівчаток. Особливо він цікавився рівнем знань дівчаток і в присутності їх батьків ставив їм чимало запитань. Почуті відповіді, напевне, вдовольнили високого гостя, бо він подякував Іоанну Тарнавичу за піклування храмом і школами.

Іоанн Іоаннович Тарнавич за свою службу теж отримував традиційні для сільського духовенства нагороди. Так, 13 січня 1905 року його нагородили набедреником, 1 квітня 1911 р. він отримав скуфію, а в травні 1915 р. за службу по єпархіяльному відомству Св. Синод нагородив його камилавкою. Це була остання його нагорода, так як 19 вересня 1916 року священик Іоанн Тарнавич помер. Псаломником при ньому з 1 вересня 1903 року був Симеон Пантелеймонович Кудрієвич. Це був син диякона з містечка Трипілля Київського повіту, який в 1873 році закінчив Києво-Подольське духовне училище і до останніх днів служив дияконом. Помер він в 1917 році. А просфорнею в білашківській церкві служила з 21 травня 1896 року Домініка Пантелеймонівна Топачевська – донька псаломника із с. Богатирки Таращанського повіту. Вона виконувала свої обов'язки ще й в 1918 році.

Новим священиком в Білашках став Іоанн Григорович Дорогожинський, який 15 лютого 1917 року був переведений туди із с. Литвинівки Таращанського повіту. Тоді йому було 42 роки і він мав 13-річний стаж священнослужіння. В 1898 р. він закінчив Київську духовну семінарію, потім учителював в с. Папужинцях Уманського повіту, з 1899 р. – служив псаломником в церкві с. Шубиних Ставів Звенигородського повіту, а 28 червня 1904 року став священиком в с. Литвинівці. Був нагороджений набедреником (1904 р.) і скуфією (1915 р.). Мав дружину Людмилу Стефанівну і двох дітей – Миколу і Олену.

Псаломником при ньому став псаломницький син Олексій Симеонович Кудрієвич. У 1910 році він закінчив повний курс учительської школи і псаломницький клас при Києво-Михайлівській церковно-учительській школі. По закінченні навчання служив псаломником в с. Вітачев Київського повіту, потім перебував на військовій службі і демобілізувався. Та 18 липня 1914 р. в ході загальної мобілізації він знову поступив на військову службу і був зарахований в Управління головного священика армії Півд.-Західного фронту. В лютому 1918 р. він демобілізувався і 24 квітня 1918 р. був призначений в с. Білашки. Мав дружину Варвару Тимофіївну і доньку Анастасію.

В селі проживала сім'я священика Іоанна Тарнавича: дружина Ольга Георгіївна Тарнавич, священицька донька 1874 року народження і діти -–Микола Тарнавич (1899 р.н.), Тетяна (навчалася в Київському жіночому училищі) та Іоанн (1902 р. н., навчався в Уманському духовному училищі). До духовенства відносились і члени сім'ї покійного псаломника Симеона Кудрієвича. Це дружина Акилина Іванівна, 1864 р.н., і восьмеро дітей.

Всього, за даними на 1917 рік, в Білашках мешкало 2 482 особи (1 209 чол. та 1 273 жінки). Серед них було 15 осіб духовенства, 59 дворян, 15 міщан, 2 382 селян і 11 євреїв. В селі налічувалось 600 дворів.[93] Виходить, що впродовж 1913-1917 років село Білашки зросло на 120 дворів (з 480 до 600), а його населення збільшилось всього на 106 осіб (з 2 376 до 2 482). Таке порівняння викликає інтерес, хоч, зрозуміло, саме явище вимагає додаткових досліджень.

Босівка

Михайлівська дерев'яна церква була збудована в селі у 1882 році. На її спорудження було витрачено 8 700 руб.[94] Та напевне, в якомусь часі вона була перебудована, бо коли Преосвященний Димитрій, єпископ Уманський, вікарій Київської митрополії в 1912 році, в ході відвідин церков 6-го і 7-го округів Уманського повіту побував у Босівці, то в інформації про цю подію було відмічено, що Босівка є маленьким селом з невеликою кам'яною (?!) церквою. А на старому іконостасі виднілися герби, що було ознакою гетьманського походження іконостаса.[95]

Приход Михайлівської церкви був штатним, причт складали священик і псаломник, церковної землі було 33 дес. 60 саж., а парафіян було небагато. У 1897 році на території парафії мешкало 280 осіб чол. статі, в 1901 р. – 635 душ обох статей, а в 1910 році - 807 осіб (408 чол. і 399 жінок). В 1913 році мешканців Босівки налічувалось 866 душ (442 чол. і 424 жін.). Серед них осіб духовного стану було 8, селян – 835 і євреїв – 23 особи.[96]

З'ясувати персональний склад церковного кліру впродовж усього досліджуваного періоду поки-що не вдалося. Маємо відомості лише про двох священиків Михайлівської церкви. У 1897 році священицьке місце пустувало і 13 серпня на нього був призначений випускник духовної семінарії Василь Караванський.[97] В 1905 році він отримав свою першу нагороду – набедреник. Сумлінне виконання службових обов'язків, добропорядність та високі моральні якості слугували просуванню по службі. Ще через 2 роки, 21 лютого 1907 року, він був переведений на священицьке місце значно більшої парафії – в с. Колодисте. Там він теж проявив себе належним чином і в 1912 р. отримав ще одну нагороду – скуфію, а в 1917 р. за резолюцією Митрополита Київського і Галицького Василія Караванського нагородили камилавкою.

А новим священиком Михайлівської церкви с. Босівки став Віктор Іпполітович Клебановський, якого 5 березня 1907 року перевели з посади псаломника Уманського Собору.[98] Він народився 10 листопада 1877 року в Києві, в сім'ї персонального дворянина. Навчався в Київській духовній семінарії, але не завершив курс навчання і в 1900 році вибув із семінарії. Впродовж 3-х років учителював в Сквирському повіті, а в 1903 році став псаломником у Васильківському повіті. Та вже 2 грудня 1904 року, за резолюцією Преосвященного Агапіта, єпископа Уманського, вікарія Київської митрополії, його перемістили на місце 1-го псаломника при Уманському Св.-Успенському Соборі. Там він служив до 1907 року, і склавши 5 березня екзамен, отримав призначення на священицьке місце в с. Босівку. Був одружений і мав 2-х малолітніх дітей. При церкві діяла церковнопарафіяльна змішана школа, у якій навчав дітей В. Клебановський. Його священнослужіння і учительство було відмічене єпархіальним начальством і 1 липня 1917 року він отримав набедреник.

Псаломником при ньому був Володимир Михайлович Ястремський. В 1910 році йому виповнилось 27 років, він закінчив 2-класне Міністерське училище і вже мав учительський досвід. Був одружений, мав двох малолітніх дітей. В січні 1913 року В. Ястремського

перевели в с. Гопчищу Бердичівського повіту, а на його місце був призначений Василь Конон. Тоді Василю Григоровичу Конону було 29 років, він походив із селянської сім'ї і освіту отримав в 2-класному училищі в містечку Шаулисі. По закінченні навчання він учителював в Чорній Кам'янці, а з 1913 року перебрався у Босівку.

Ботвинівка

Церква в ім'я Іоанна Богослова була дерев'яною, але час її побудови точно не відомий. Є лише відомості, що в 1903 році замість старого було збудоване нове приміщення. В 1806 році її причт складало три особи: священик, псаломник і паламар.[99] Церква відносилась до 7-го класу, а утримання її причту в 1871 році обходилось в 352 руб. 32 коп. казенних коштів. Церковної землі було 35 дес. 1 560 саж. Парафіян налічувалося: в 1863 р. – 517 душ (237 чол. і 280 жін.); в 1894 р. – чоловіків було вже 403 особи, в 1901 р. – 635 осіб обох статей; в 1910 р. – 984 особи (474 чол. і 510 жін.). У 1913 році ботвинівську парафію складали 979 осіб (469 чол. і 510 жін.). Серед них було 8 осіб духовного стану, 16 міщан і 955 селян.[100] Парафіянами І.-Богословської церкви були й мешканці присілка Соколівські хутори, що розкинувся за півверсти від села.

Про священиків Іоанно-Богословської церкви до 1831 відомостей не виявлено, а імена наступних встановити вдалося. Це були: Стефан Барановський, Яків Чайковський, Никон Атанасович, Феодор Ясирський, Феодор Колтоновський, Григорій Височанський та Феодор Леонович. З'ясування детальних відомостей про їх священнослужіння то справа майбутніх досліджень, так як джерельна база для цього виявилась вкрай вузькою.

Ревізія 1850 року виявила в селі 7 осіб духовного стану. Священиком тоді служив 50-літній Мойсей Вишневський. Він був вдівцем і мав 16-літнього сина Тимофія. Прізвище та ім'я псаломника архівний документ, на жаль, не зберіг. Заштатним псаломником був Макарій Григорович Вишневський. Він мав дружину Марію Михайлівну, 6-літнього Григорія та 3-літню Дарію.

Матеріали наступної ревізії (1858р.) показують, що персональний склад церковного кліру І.-Богословської церкви суттєво змінився. Очолював церковну парафію священик Лукіян Федорович Кудрицький. Йому було 29 років, він мав дружину Марію Андріївну, 5-літнього Олександра, 3-літню Віру і 2-літню Євгенію. Паламарем тоді служив 43-літній Йосип Афанасійович Потуржинський. Він мав дружину Анну Федорівну і 8-літню доньку Марію. В сім'ї заштатного псаломника Макарія Вишневського теж відбулися зміни: з'явилась ще одна донька Параскева. Загальна кількість духовенства зросла до 16 осіб: 8 - чоловічої статі і 8 – жіночої.

Впродовж всієї другої половини XIX ст. і перших десятиліть XX ст. персональний склад причетників часто змінювався і тому відомості про церковний клір упродовж досліджуваного періоду виглядають фрагментарними. Так, відомо, що у 1862 р. священиком і водночас учителем в церковнопарафіяльній школі був Стефан Баккалінський. У 1870 р. священиком названий Костянтин Ясирський, а вже в 1880 р. –Іоанн Павловський, який 6 лютого 1880 р. був переведений в с. Рожки Таращанського повіту. Після нього священиком став Василь Сікевич, який 29 квітня 1889 року помер.

В тому ж 1889 р., 27 серпня священиком до І.-Богословської церкви був рукопокладений випускник Київської духовної семінарії Агафоник Левицький. Очолював парафію він до 1891 року, а потім був переведений в с. Марківці Бердичівського повіту. Його наступником став Іоанн Вітвіцький, що прийняв священицький сан в Ботвинівці у 1894 році. Впродовж вісьми років він служив в І.-Богословській церкві. Його служба відзначалася єпархіальним начальством: до дня Пасхи 1900 р. він був нагороджений набедреником. Та вже 15 липня 1902 р. його перемістили священиком в с. Коржову Уманського повіту. А 11 серпня того ж 1902 р. в Ботвинівку направили випускника семінарії Димитрія Клеопова. Та довго він там не затримався і вже 22 вересня 1902 року в Ботвинівку перевели із с. Михайлівки Звенигородського повіту священика Василія Вишневського. Шість років він

служив в І.-Богословській церкві, за що до дня Пасхи 1908 року був нагороджений набедреником. В тому ж році його перевели на іншу парафію – в с. Вільшанку.

З 24-го лютого 1908 року новим священиком у Ботвинівці став Леонід Василевський, переведений туди із с. Лугової. Леонід Ерастович Василевський походив із священицької родини, в 1897 році закінчив Київську духовну семінарію і до переводу в Ботвинівку вже мав священицький досвід. Перші два роки його служби на новому місці були відзначені 14 березня 1910 року, коли єпархіальне начальство нагородило його набедреником. Псаломником при ньому був Косма Боряковський, який 8 грудня 1911 року помер. А 15 грудня 1911 року новим псаломником був призначений Пантелеймон Ляхоцький. Але і він довго не затримався, бо 18 березня 1912 року був переведений в с. Давидівку. А 16 квітня 1912 р. на вакантне псаломницьке місце був призначений Стефан Карпович Панченко. Це, напевне, про нього розповідалось в інформації про візит Преосвященного Димитрія, вікарія Київського митрополії, до Босівки в травні 1912 року.[101] Зокрема йшлося про те, що до 40 років майбутній псаломник займався селянською працею, хоч змолоду любив службу Божу. Накінець він все кинув і "прилепился к церкви" для вивчення богослужіння. Його допустили до складання іспиту, але поставили "одиницю" за знання. Та пройшов рік і він склав іспит не тільки з Катехізису, Священної історії і Церковного статуту, але й з арифметики та географії. До 1917 року він із священиком Леонідом Василевським очолювали І.-Богословську парафію, а 20 жовтня 1917 р. священик був переведений до Звенигородського Собору без утримання. Того ж дня священиком в Ботвинівку був призначений диякон-псаломник Києво-Печерської Воскресенської церкви Косма Шевчин.

Буки

Історія нової православної церкви, що збудували на місці прадавньої, бере свій початок з 1772 року. Хто тоді був священиком в ній ще потрібно з'ясувати. А поки-що вдалося встановити, що в 1798 році священиком в Буки був переведений Іов Борудинський. А Грамоту на приход йому вручив Митрополит Київський і Галицький Гавриїл в 1801 році. Тоді в Буках було 102 двори і мешкало в них 773 особи (410 чол. та 363 жін.).[102]

Наступником Іова Борудинського був священик Михайло Підгурський, що прийняв священство в Св.-Успенській церкві містечка Буків 24 травня 1806 року. Це був син священика, якому в 1827 році виповнилося 48 років і старший його син, 23-річний Іоанн теж навчався в Київській духовній семінарії. Меншому синові Олександру було тоді 15 років, а найменшому – Василеві – йшов 7-й рік.[103]

Успенська церква була дерев'яною і трьохкупольною. У 1890 році до неї була добудована така ж дерев'яна дзвіниця, на що було потрачено 2 300 рублів.[104] Тоді ж був встановлений чудовий високий іконостас. У 1904 році церкву відремонтували і розширили двома боковими "приделами". Вона відносилась до 7-го класу, її штат складався з трьох клірників, а пізніше священнослужіння здійснював лише священик з псаломником. Церковної землі було 99 дес. 801 саж. Щодо чисельності парафії, то в різні роки вона була різною. Так у 1863 р. мирян було 700 осіб (337 чол. та 363 жін.), в 1891 р. чисельність мирян чоловічої статі збільшилась до 681 душі, в 1901 р. парафіян налічувалось 1 677 душ, а в 1910 р. їх було вже 1 895 осіб (930 чол. і 965 жін.). У 1913 році на території парафії мешкало 2 837 осіб (1 429 чол. і 1 408 жін.). Серед них осіб духовного стану було 16, дворян – 11, міщан – 88, селян – 1 740, євреїв – 982.[105] Якщо припустити, що за виключенням єврейського населення містечка всі інші були православними мирянами, то їх чисельність становила 1 855 душ.

Впродовж другої половини XIX і початку XX ст. парафію Успенської церкви очолювали чотири священики. У 1850 році парафіяльним ієреєм був Авксентій Данилович Бавульський. Тоді йому було 44 роки. Він мав дружину Марію Михайлівну і восьмеро дітей (Платон, Бонафатій, Іван, Андрій, Меланія, Олександра, Єфросинія, Марія). В його сім'ї проживала ще й теща – 64-річна Тетяна Лаврентіївна Підгурська. Псаломником при ньому

був 44-літній Патрикій Маркелович Беньковський, який разом з дружиною Анастасією Григорівною ростив трьох дітей (Олексій, Петро і Олена). Всього 16 осіб духовного звання значилось в ревізійній відомості міст. Буків.

У 1858 році священиком служив Іоанн Йосипович Веледницький (а може прізвище читається і не так, бо архівний лист дуже вицвілий – авт. К. Т.). Йому було 24 роки і сім'ї він ще не мав. При свящ. Веледницькому псаломником був Микола Михайлович Мандровський (прізвище вказане теж здогадно – авт. К. Т.). Йому тоді виповнився 31 рік і разом з дружиною Катериною Дмитрівною він виховував чотирьох доньок (Пелагея, Єлизавета, Фотина і Маріанна). Тобто всього в Буках числилось 10 осіб духовного звання. В тому ж 1858 р. священика перемістили на інше місце служби.

В містечко Буки 10 жовтня 1858 року за власним бажанням був переведений священик із с. Рубаний Міст Уманського повіту Стефан Лукович Шулькевич, який упродовж 46 років очолював буківську парафію. Про нього вдалося з'ясувати, що в 1853 році він закінчив Київську духовну семінарію і 21 травня 1854 р. Преосвященним Аполлінарієм, єпископом Чигиринським був рукопокладений в священика до церкви с. Рубаний Міст, а звідти через 4 роки переведений до Буків.

У 1904 році духовенство 4-го округу благочиння Уманського повіту відзначало 50-літній ювілей пастирського служіння о. Стефана Шулькевича. Відомо, що 21 травня 75-літній ювіляр разом з 15 священиками відправив урочисту службу і приймав привітання від колег та вдячних парафіян.[106] Православні мешканці Буків дякували своєму душпастиру за сумлінну працю, за розбудову і благоустрій парафіяльного храму, за влаштування церковнопарафіяльної школи, за організацію церковного хору і т.д. Підкреслювались такі якості о. Стефана як: благоговійно-урочисте здійснення богослужіння, сумлінне учительство в церкві і в школі, завидна працелюбність, відсутність марнославства і надзвичайно простий спосіб життя. І ще сучасники відзначали його прекрасні ораторські здібності. Не дивно, що за свою сумлінну службу о. Стефан Шулькевич отримав чимало нагород. Так, 20 жовтня 1866 року він був нагороджений набедреником, 27 квітня 1876 року – оксамитовою фіолетовою скуфією, а до дня Пасхи 1884 р. за свою учительську діяльність від Св. Синоду він отримав Біблію з грамотою.

Стефан Лукович Шулькевич мав чималу сім'ю. Разом з дружиною, донькою священика Павла Ясирського, Анною Павлівною вони виховали шестеро дітей. Найстарший син Віктор служив священиком в с. Ліщинівці, а згодом зайняв батьківське місце. Доньки Іуліанія та Олександра учителювали в церковнопарафіяльних школах, остання в 1903 році навіть була нагороджена серебреною медаллю "За усердие". Третя донька - Капітоліна була заміжня за поштовим чиновником, четверта - Людмила – за дворянином Лещинським, а найменша - Анна - мала чоловіком священика Неліновича (прізвище здогадно – авт. К. Т.)

В 1902 році разом зі С. Шулькевичем служив диякон Захарій Прокопович Трембовецький. Це був псаломницький син, що за станом здоров'я в 1890 році був звільнений з Київської духовної семінарії. Служив паламарем і учителем в Звенигородському і Таращанському повітах, а 24 березня 1898 р. Преосвященним Сергієм, єпископом Уманським, вікарієм Київської єпархії був переведений в міст. Буки. Преосвященним Сильвестром, єпископом Канівським 14 січня 1901 року він був рукопокладений в дияконський сан. Мав дружину, доньку псаломника Никандра Торжецького, Антоніну і чотирьох дітей (Валентина, Євгеніюя Іриней та Віра).

З 1904 року псаломником Успенської церкви став Євстафій Євфимович Богачевський. Він був сином диякона, в 1886 році закінчив Богуславське духовне училище і спочатку вчителював в Звенигородському повіті. У 1889 році його призначили псаломником в с. Маньківку (дерев. церква), а в 1904 році перевели в Буки. Він був одружений і мав шестеро дітей.

Вкупі з дияконом З. Трембовецьким та псаломником Є. Богачевським отець Стефан Шулькевич здійснював богослужіння в Успенській церкві, а 14 вересня 1904 року він був

звільнений за штат. Помер Стефан Шулькевич 5 березня 1912 року. Його місце 14 вересня 1904 р. зайняв син – Віктор Шулькевич.

Віктор Стефанович Шулькевич в 1890 році закінчив Київську духовну семінарію і отримав місце псаломника в церкві с. Красний Кут Уманського повіту. В 1892 році Таращанським Училищним Відділенням він був призначений учителем церковнопарафіяльної школи м. Тетієва. В 1894 році за резолюцією Преосвященного Іоанікія, Митрополита Київського і Галицького він був висвячений священиком с. Ліщинівки, а в 1904 році – переведений в Буки. Він мав дружину Софію Никифорівну і трьох доньок - Лідію, Марію та Ольгу. На новому місці служби, в Буках, Віктор Шулькевич до дня Пасхи 1908 року отримав скуфію та камилавку до 6 травня 1914 року. Син став гідним продовжувачем батька і очолював досить велику парафію. Так, за даними 1902 року в містечку Буках мешкало 6 140 осіб, серед яких було: 10 осіб духовенства, 8 – "статских", 306 – військових, 88 – міщан, 1 327 – тимчасовозобов'язаних та казенних селян і 4 401 єврей.[107]

Вербовата

Свято-Михайлівська церква була збудована в 1761 році стараннями мешканців села при фінансовій підтримці графа Потоцького. Вона була стовбовидної форми з 8-ма кутами, мала 21 аршин довжини, 8,5 аршин висоти та 23 аршин ширини. Дзвіниця була збудована в 1840 році, дерев'яна, квадратна в 4,5 аршина, незначної висоти з 5-ма дзвонами. У 1868 році в церкві був 4-х ярусний іконостас стародавньої роботи. В церкві знаходилось три Євангелія: Київське видання 1746 року в оксамиті, Московське видання 1779 р. теж в оксамиті і Московське 1851 р. в мідному окладі.[108] Церква до початку XX ст. не перебудовувалась, бо коли в травні 1912 року вікарій Київської єпархії Преосвященний Димитрій, в ході відвідин Уманського повіту, завітав до Вербоватої, то відмітив, що "храм старый-старый, но содержится в порядке и чистоте."[109]

Ерекцією від 2 жовтня 1759 року граф Ф. Потоцький виділив для церкви 45 дес. 1 070 саж. землі. Та з часом площа земельних угідь змінювалась. Так, в 1894 році церкві належало 47 дес. 285 саж., а в 1910 р. – вже було "непридатної" землі 34 дес. 1 615 саж. і "придатної" 15 дес. 1 070 саж. В 1913 році церковної землі було 53 дес. 510 саж., а середньорічний прибуток з десятини становив 15-25 рублів.

Парафія Михайлівської церкви була невеликою і відносилась до 7-го класу. У 1863 році парафіян нараховувалось 692 особи (363 чол. та 329 жін.), в 1894 році чоловіків стало 423 душі, в 1901 році всіх парафіян було вже 907, а в 1910 році – 985 осіб (490 чол. і 495 жін.). При церкві діяла церковнопарафіяльна школа, відкрита в 1861 році. На утримання причту в 1871 році з казни було виділено 352 руб. 32 коп. на рік.

Відомості про персональний склад церковного причту є більш-менш повними. Правда прізвище першого священика невідоме, але наступних з'ясувати вдалося. Так, 25 березня 1774 року священиком до Михайлівської церкви був рукопокладений Гавриїл Торкинецький, який 8 вересня 1794 року перевів церкву з унії у православ'я.[110] Він очолював парафію Михайлівської церкви до 1812 року; впродовж 1812-1832 років священиком був Микола Вишневський, в 1832-1834 роках -–Лука Білоцерковський, в 1834-1861 роках – Григорій Височанський.

За даними ревізії 1850 року, Григорію Івановичу Височанському було 47 років, він був одружений і мав двох доньок – 17-літню Анну та 15-літню Пелагею. Псаломником разом з ним служив Олександр Антонович Карватовський, якому в 1850 році виповнилося 38 років. Останній мав дружину Анну Йосипівну і п'ятьох дітей (Арсенія, Нимфодору, Євдокію, Силкмитинію і Марію).

Із 3-го грудня 1861 року священиком у Вербоватій став Симеон Кремінський. Водночас він і учителював у церковнопарафіяльній школі. Його служіння продовжувалось 48 років. За цей час він отримав всі доступні сільському духовенству нагороди і був виведений за штат у 75-річному віці. В 1871 році його нагородили набедреником, 1 квітня

1879 року за відмінну, сумлінну службу по єпархіяльному, цивільному і військовому відомствах він отримав скуфію, а в березні 1889 року був відзначений камилавкою і, нарешті, в березні 1899 року Симеон Симеонович Кремінський був удостоєний наперсного Хреста. Наступна нагорода надійшла 6 травня 1909 року до вже позаштатного свящ. С. Кремінського. Він отримав Орден Св. Анни 2-го ступеня, а ще 10 березня 1909 року за власним бажанням пішов на відпочинок. Помер С. Кремінський 14 липня 1912 року.

Тоді ж, 10 березня 1909 року священиком у Вербовату прибув з Гродненської єпархії Косма Микитович Калиновський. Тоді йому було 34 роки, він мав учительський стаж з 1892 року, був нагороджений набедрeником, мав дружину і трьох малолітніх дітей. Псаломником при ньому був Євтроній Якович Дідицький. Останній мав учительський стаж з 1875 року, був одружений і виховував вісьмох дітей.

Відповідно з Указом Св. Синоду від 29 липня 1909 року, при Михайлівській церкві було відкрите ще одне псаломницьке місце з окладом 200 рублів. (А перший псаломник отримував 50 руб. – авт. К. Т.). Річ у тім, що за 4 версти від Вербоватої знаходилась "деревня" Кіргізи. Це було невеличке розкидане сільце, мешканцями якого з давнини були вислані з казенних сіл селяни. Воно знаходилось у вибалку далеко від великої дороги і на початку ХХ ст. в ньому почало поширюватись сектантство. Тому найактивніші ревнителі православної віри найняли селянську хату і влаштували спочатку школу. А згодом купили в сусідньому селі стару дерев'яну церкву і перенесли її в Кіргізи. Так І.-Богословська церква, відкрита в 1908 році, стала приписною до Вербоватської парафії. Та селяни продовжували клопотатися про власний храм і отримали штатне псаломницьке місце для своєї церкви. Священиком для неї став духовний пастир с. Вербоватої. Так у Вербоватій з'явилося друге псаломницьке місце, яке спочатку зайняв Іван Тертичний. Це був 30-літній учитель із селян. Служив він до 27 листопада 1912 року і звільнений був за власним бажанням.

З 10-го грудня 1912 року псаломником для приписної церкви "деревни" Кіргізи був призначений 21-річний Олексій Іванович Гнотовський. Він походив із селянської родини Таращанського повіту, а відповідну освіту здобув в Києво-Михайлівській псаломницькій школі. В тому ж році, 15 грудня, змінився і перший псаломник Вербоватської церкви. Новопризначеним на це місце став 26-літній Іван Прохорович Безпалько, що теж походив із селян, а освіту отримав в міст. Шаулисі, закінчивши тамтешнє 2-класне училище. Псаломники в "деревни" Кіргізи з якихось причин змінювалися часто. Так, 12 червня 1915 року туди був переведений заштатний псаломник Іван Скарженовський, але невдовзі він звільнився, бо вже 9 вересня 1917 року з цієї посади був усунутий невідомо коли призначений Михайло Бондаренко. Чи то місце було малоприбутковим, чи серед мешканців продовжувало ширитися сектанство і важко було з ним боротися? Цього з'ясувати поки-що не вдалось.

У 1913 році "деревня" Кіргізи складалася з 56-ти дворів, в яких мешкало 253 особи (128 чол. і 125 жін.). Тоді ж у Вербоватій нараховувалось 287 дворів з населенням 1 148 осіб. Населення всієї парафії складали 683 особи чоловічої статі і 718 – жіночої, всього 1 401 особа. Серед них було: 9 осіб духовного стану, 4-о міщан, 1 123-є селян, 12 іновірців (ймовірно-євреїв), 15 розкольників, 16 адвентистів та ін.[111] Як видно, парафія Михайлівської церкви була чималою і досить строкатою.

Верхнячка

Архіви зберегли відомості, що на дверях старої церкви в с. Верхнячці був напис про заснування села в 1661-1670 роках. Воно як і більшість сіл Уманщини належало графу Потоцькому. Церква в ім'я Іоанна Богослова була споруджена в 1685 році.[112] Вона простояла більше 160 років і на її місці в 1848 році побудували нову: з дуба, на кам'яному підмурку. Нова І.-Богословська церква була хрестовидної форми під шатровидною дерев'яною покрівлею, мала 22 аршини довжини, 21 – ширини і 33 – висоти. Тоді ж була збудована нова

дерев'яна дзвіниця пірамідальної форми, яка мала 22,5 аршина висоти та 5 дзвонів. З 1782 р. до 1793 року церква була унійною.

За даними 1868 року в церкві було п'ять Євангелія. Одне з них видане в 1690 році у Львові Львівським братством, інше було Московського видання 1805 р. в металевому окладі, а три інших – Київського видання 1746, 1845 і 1854 років. Церковну бібліотеку складали: Біблія, Синодальні повчання, Візита польською мовою з 1782 до 1798 рр., два Синодики, 8 томів книг релігійно-морального змісту, 22 томи наукового змісту, історичні книги з 1795 р., сповідальні розписи з 1809 року.

В 1868-1890 роках І.-Богословська церква була капітально відремонтована, на що потрачено 2 300 руб.[113] А загалом про церкву дбав не тільки церковний клір та єпархіальне начальство. Переймалися виглядом парафіяльного храму і мешканці села та прості миряни. Так, 18 листопада 1882 р. церковний староста Семен Курієнко та парафіяни за турботи про благоустрій церкви були відмічені митрополичою подякою, а управителю села дворянину Адольфу Карловичу Мартіну за пожертвування на ремонт церкви 100 руб. була оголошена подяка єпархіального начальства.[114] Київські Єпархіальні Відомості у 1892 році опублікували інформацію про те, що 9 листопада за сумління та турботи про храм Божий висловлена подяка та архіпастирське благословіння св. Василію Григоровичу і таким селянам Верхнячки: Конону Підливнюку, Івану Денисюку, Стефану Крюху, Ісидору Макарчуку, Фортунату Лизуну, Митрофану Слюсарю, Лаврентію Жиноватюку, Родіону Барічуку, Макарію Слюсарчуку, Микиті Симонюку, Федору Довганюку та Євстафію Лизуку.[115] Спільними зусиллями церковного кліру та парафіян І.-Богословська церква підтримувалася в гарному стані.

Парафія відносилась до 5-го класу і , в порівнянні з іншими сільськими, була чималою. У 1863 році парафіян налічувалось 1 306 осіб (652 чол. і 654 жін.), в 1894 р. парафіян тільки чоловічої статі було вже 1 180 душ, в 1901 році всіх парафіян було 2 562 душі, а в 1910 році їх кількість зросла до 2 772 особи (1 400 чол. і 1 372 жін.). У 1913 році на території верхняцької парафії мешкало
3 225 осіб. Це були: 11 осіб духовного стану, 9 дворян, 14 міщан, 2 928 селян, 104 євреї, 55 католиків і 104 сектанти. Релігійні потреби православних мирян задовольняв церковний клір, що складався спочатку з священика, диякона, псаломника і просфорні, а на початку XX ст. – тільки з священика, псаломника та просфорні. На утримання такого штату щорічно з казни виділялось 399 руб. 28 коп. (за даними 1871 року). До того ж клір користувався церковною землею загальною площею 39 $^{1}/_{2}$ дес., а з 1910 року – 41 дес. 1 401 сажень.

Щодо персонального складу церковного кліру, то за відсутністю вже в XIX ст. актових книг при церкві, перші її священики невідомі. Збереглися відомості лише про те, що з 1788 р. по 1818 р. священиком був Василь Дусанський. Саме при ньому був виготовлений прекрасний іконостас. З 1818 року очолював парафію Іоанн Радолицький, а з 1848 року впродовж 50-ти років службу Божу правив в І.-Богословській церкві Василій Григорович. Саме при ньому церква була перебудована чи капітально відремонтована і прикрашена.

На час ревізії 1850 року свящ. Василію Іоанновичу Григоровичу виповнилося 25 років. Він по закінченні Київської семінарії в 1847 році, прийняв священство в церкві с. Верхнячки 11 січня 1848 року і весь час пастирського служіння провів на одному місці. В нього була дружина Єфросинія Іванівна, донька Марія, а пізніше народились сини Іоанн, Петро, Микола, Феофан та ще доньки Ольга і Євгенія.

У 1850 р. дияконом служив Ієрон Григорович Молчановський. Йому в той час було 29 років, він мав дружину Параскеву Андріївну і доньку Мотрону. Псаломником тоді ж був 49-річний Фома Васильович Дусанський, сім'я якого складалася з дружини Анастасії Олександрівни та доньки Катерини. Обов'язки просфорні виконувала Марфа Василівна Кошутська. Ще особами духовного стану були: діти покійного диякона Модеста Бржозовського – 11-літній Косма, 9-літній Порфирій та 7-літня Євдокія, а також вдова покійного священика Іоанна Григоровича - Ірина Максимівна Григоровичева з донькою Надією. Всього 15 осіб.

До наступної ревізії 1858 року серед духовенства Верхнячки сталися зміни. Псаломником став 41-річний Симеон Костянтинович Караванський. Разом з дружиною Мотроною Григорівною вони виховували чотирьох дітей (13-літній Авксентій, 11-літній Василь, 8-літній Федот і 17-літня Дарія). А попередній псаломник Фома Дусанський був переведений на паламарське місце. Просфорнею стала 34-літня дівиця, донька покійного священика Василя Кошутського Марія.

Священик Василій Іоаннович Григорович завідував ще й церковнопарафіяльною школою, яка відкрилася у Верхнячці в 1860 році. Спочатку в ній навчалося 14 хлопчиків, в 1861 – 20 хл. і 4 дівчинки, в 1862 р. – 25 хл. і 7 дівчаток, в 1863-1864 р. – 30 хл. і 7 дівчаток, а потім щорічно до 45 хлопчиків та 15 дівчаток.[116] За сумлінне служіння в церкві та за учительську працю В. Григорович був нагороджений усіма доступними для парафіяльного священика нагородами: від набедреника до наперсного Хреста в 1897 році. У 1898 році відмічався 50-літній ювілей священнослужіння В. Григоровича.[117] Після традиційних церковних урочистостей місцевий благочинний, протоірей І. Чеважевський від усього духовенства підніс ювіляру цінну, майстерної роботи ікону Іоанна Богослова – храмового святого. Привітати В. Григоровича прибули і свящ. с. Охматова Павло Правосудович – зять ювіляра, і свящ. с. Скибина Феофан Григорович – син і ще один син – підполковник Іван Васильович Григорович. Після 50-літнього священнослужіння о. В. Григорович пішов на відпочинок.

Після виходу В. Григоровича за штат, новим священиком у Верхнячці став Михайло Мацкевич, але там він прослужив недовго і в жовтні 1903 року був переведений в село Панський Міст Липовецького повіту.

Того ж 1903 року, 12 листопада на священицьке місце був переведений з с. Логвіна Сквирського повіту священик Іоанн Тимофійович Кальницький.[118] Йому тоді виповнився 41 рік, він був одружений і мав троє дітей. Маючи чималий досвід священослужіння (прийняв священство в 1885 році), І. Кальницький гідно продовжував справи своїх попередників. За сумлінну службу в 1905 році він був нагороджений камилавкою, а 6 травня 1914 року Св. Синод нагородив його наперсним Хрестом. Підкреслюючи авторитет священика Верхнячки, окружне духовенство 14 листопада 1914 року обрало його духовним слідчим 7-го благочинницького округу Уманського повіту.

Водночас із свящ. І. Кальницьким, псаломником в І.-Богословській церкві був Ілля Аврамович Мшанецький. А просфорнею після смерті чоловіка о. В. Григоровича стала вдова Єфросинія Іванівна Григорович.

Веселий Кут

Церква Преподобної Параскеви була закладена на новому місці в 1770 році, а у 1772 році вона була з унії пересвячена у православ'я. У 1851 році замість старої збудували нову дерев'яну церкву. Параскевська церква відносилась до 5-го класу, землі мала 52 дес. 1 000 саж. Парафіян в 1863 році налічувалось 573 особи (285 чол. і 288 жін.), в 1894 році чоловіків було вже 475 осіб, в 1901 р. всіх парафіян налічувалось 915 душ, а в 1910 році мирян у Веселому Куті було 1 300 осіб (642 чол. та 658 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало 1 311 осіб (666 чол. і 645 жін.). Серед них було: 12 осіб духовного стану, 1 294 особи селян і 5-о католиків.[119]

Відомості про православний клір Параскевської церкви, через брак джерел, виявились занадто теж фрагментарними. Так, відомо, що парафіяльними ієреями першої половини XIX ст. були: у 1808-1824 рр. – Іосиф Гачилевич (можливо прізвище не точне – авт. Т. К.), у 1824-1828 рр. – Іоанн Симонович, з 1828 до березня 1862 р. – Косма Варгулевич, а у 1862-1866 рр. - Федір Мельниковський. Останній за сумлінну службу і добропорядність 20 жовтня 1866 року був нагороджений набедреником. Та подальша доля його невідома: напевне був переведений до іншої парафії. А 28 листопада 1867 року священицьке місце зайняв звільнений із армійського відомства свящ. Гавриїл Павлович. Але і він недовго служив у

Параскевській церкві, бо 9 березня 1870 року його перемістили в с. Косенівку. Хто став його наступником, поки-що, з'ясувати не вдалося, але до 1878 року хтось очолював парафію. Тільки 1 липня 1878 року безмістний священик Микита Клявзов отримав місце священика у Веселому Куті.

Тривалішим за попередників був термін служіння в Параскевській церкві св. Тимофія Гавриловича Левицького. У 1890 р. він вже очолював тамтешню парафію і до 1903 року був священиком у Веселому Куті. В 1892 році на основі Указу Св. Синода за № 585, Митрополит Київський і Галицький Іоанікій нагородив Тимофія Левицького скуфією.[120] В тому ж році нагороду отримав і церковний староста селянин Федір Атаманюк: 22 вересня рішенням Київської духовної консисторії він отримав похвальний лист. Сумлінне служіння та піклування про храм Божий свящ. Тимофія Левицького було відзначене ще однією нагородою – камилавкою, яку він отримав 6 травня 1898 року.

Наступним священиком у Веселому Куті був Іоанн Володимирович Щупаковський. По закінченні духовної семінарії в 1898 році, він служив псаломником в с. Мошурові, а в 1901 році прийняв священство в с. Попівці Бердичівського повіту. Звідти 9 жовтня 1903 року він був переведений на священницьке місце до Параскевської церкви. Його служіння теж викликало схвалення єпархіального начальства і 6 травня 1909 року митрополит нагородив його набедреником. В 1911 році йому виповнилося 35 років, він був одружений і мав двох малолітніх дітей. Наступну нагороду – скуфію – Іоанн Щупаковський отримав до дня Пасхи 1914 року.

Псаломником при І. Щупаковському був Федір Іванович Яроцький. Він був сином псаломника, навчався, але не закінчив Міністерське училище, а трудову діяльність розпочав в 1897 році псаломником в Бердичівському повіті. Звідти в 1904 році був переведений у Веселий Кут. Йому в 1910 році виповнилось 35 років, він теж був одружений і мав трьох малолітніх дітей.

Обов'язки просфорні в Параскевській церкві на початку XX ст. виконувала Мотрона Купріянівна Колежинська, якій у 1913 році виповнилось 70 років.

Вишнопіль

Іоанно-Богословська церква була збудована в 1778 році. Але є відомості, що вона була споруджена на місці ще давнішої церкви, яка до 1768 року була уніатською. Нові причтові служби збудовано в 1897 році, а господарські споруди в садибі священика і псаломника – в 1884 р.. На це будівництво в 1897 році було виділено 640 руб.[121] На цвинтарі була ще й цвинтарна церквиця.

При церкві діяла церковнопарафіяльна школа, в якій, за даними на 1 липня 1866 року, навчалося 32 учні. Забігаючи наперед, відмітимо, що до 1913 р. вона була перетворена у 2-класну з 4-ма відділеннями. У 1913 році в ній навчалося 123 хлопчики та 58 дівчаток. З 31 серпня 1902 р. учителював Микола Лаврентійович Кмітєвич, а з 1-го вересня 1913 року – Петро Іванович Нечаєвський. Помічником учителя з 22 листопада 1913 року служив Димитрій Костянтинович Слюсаренко. Школа мала власний будинок і 12 дес. землі, які давали прибуток 200-250 р. щорічно. Пізніше шкільну землю почали здавати в оренду, що давало 331 руб. 80 коп. прибутку. Окрім цього, на фінансування школи Уманська земська управа виділяла 450 руб., а казенних грошей витрачали 1 320 руб. У 1917 р. в цій школі навчалося 260 учнів.

Парафія була великою і відносилася до 5-го класу. У 1863 р. в парафії налічувалось 1650 душ (838 чол. та 812 жін.), в 1894 р. – 1 387 душ тільки чоловічої статі, в 1901 р. всіх парафіян було 3 045 осіб, а в 1910 р. – 3 392 особи (1 704 чол. і 1 688 жін.). Відповідно до чисельності парафіян і церковний штат був більшим, ніж в інших церквах повіту. За даними 1806 року повний штат І.-Богословської церкви складали 6 осіб: 2 священики, диякон, 2 псаломники і паламар.[122] На його утримання, за даними 1871 року, було виділено з казни 373 руб на рік. Окрім цього, клір мав прибутки і з церковної землі, площа якої дорівнювала 61

дес. 1 042 саж. Пізніше кількість причетників була зменшена, та все ж духовенства у Вишнополі було багато завжди.

У 1850 році осіб духовного звання було 7 осіб чоловічої статі і 14 осіб – жіночої. А саме: священик, 69 річний Автоном Фомич Молчанський; диякон, 38-літній Федір Самсонович Павловський з синами Павлом та Гаврилом; паламар, 28-літній Ілля Григорович Кмітєвич; 18-літній син покійного наказного псаломника Корнилія Дем'яновича Рибчинського Корнилій та син померлого церковного сторожа 18-літній Роман. Жіночу частину вишнопільського духовенства складали: дружина диякона Павловського, 30-літня Параскева Артемівна з доньками Наталею, Пелагеєю і Агафією; дружина паламаря Кмітєвича 20-літня Анна Леонтіївна; просфорня – священицька вдова Анна Автономівна Потебенькіна з донькою, 24-літньою Єлизаветою Пилипівною; покійного псаломника Рибчинського дружина Анастасія Іоаннівна з донькою Домінікою та дружина померлого церковного сторожа Григорія Кмітєвича Ірина Петрівна з доньками Мелашкою, Мариною, Домінікією і Соломонією.

До наступної ревізії 1858 року чисельність священно- і церковнослужителів у Вишнополі збільшилась до 24 осіб. Священиком став 27-літній Тимофій Михайлович Молчанський, який мав 3-річного Георгія. В сім'ї диякона Павловського тепер зростало троє синів: Павло, Євфимій і Василь. Сім'я паламаря Іллі Кмітєвича поповнилась двома синами: 7-літнім Лаврентієм та 3-літнім Яковом. Бувший священик Автоном Молчанський у 76 – річному віці був тепер позаштатним, але теж мешкав у Вишнополі. І нарешті – покійного церковного сторожа син Роман. Членами сімей священно- і церковнослужителів були: дружина священика Тимофія Молчанського 21-літня Анна Олександрівна з доньками Леонідою і Неонілою; доньки диякона Павловського – Пелагея і Агафія та ще грудна Анна; дружина покійного паламаря Наталія Леонтіївна; просфорня Анна Потебенькіна з донькою Єлизаветою; дружина покійного Корнилія Рибчинського Анастасія Іванівна та дружина покійного церковного сторожа Кмітєвича Ірина Петрівна з доньками Домінікією і Соломонією.

Священик Тимофій Михайлович Молчанський керував парафією до 1878 року, а 10 грудня того року помер. Його священнослужіння поєднувалось з учительською працею, за що 6 листопада 1864 року він отримав архіпастирську подяку.

По його смерті священицьке місце при І.-Богословській церкві зайняв Власій Савін, який 23 січня 1879 року був переведений у Вишнопіль із с. Кобриної Звенигородського повіту. Впродовж 17 років він очолював вишнопільську парафію, здобувши повагу і авторитет не лише у мирян, але і окружного духовенства. Адже не випадково саме його 4 вересня 1879 року, згідно з вибором окружного духовенства, було призначено депутатом для присутності при здійсненні слідства цивільними властями. А в 1892 році його багаторічна сумлінна праця була високо відзначена: Св. Синод нагородив В. Савіна наперсним Хрестом.

В 1896 році священиком у Вишнополі став син Власія Савіна Михайло, який гідно продовжував батьківську справу і дослужився до сану протоірея. Він народився 30 вересня 1859 року, у 1881 р. закінчив Київську духовну семінарію і 22 січня 1882 р. був призначений наглядачем при Черкаському духовному училищі. А 20 липня 1886 р. був рукопокладений в диякона і в тому ж році – в священика Покровської церкви с. Свинарки Васильківського повіту. За представленням Київської Єпархіальної Училищної ради, 31 серпня 1890 року його затвердили на посаді спостерігача за церковнопарафіяльними школами 4-го округу Васильківського повіту. А через 6 років, 18 березня 1896 року Михайла Власійовича Савіна перевели до місця служби батька – у Вишнопіль. Поціновуючи його моральні якості, єпархіальне начальство 18 серпня 1898 року призначило його духовним слідчим 3-го округу Уманського благочиння і ці обов'язки він виконував до 26 жовтня 1904 року. Окрім того, постановою Київської Єпархіальної Училищної ради від 21 вересня 1899 року М. Савіна призначено постійним членом Уманського Повітового Відділення цієї ради. За час своєї служби М. Савін отримав всі доступні сільському парафіяльному духовенству нагороди. А саме: 14 грудня 1889 року він був удостоєний архіпастирського благословіння, 6 травня 1895

р. – набедреника, 6 травня 1904 р. – оксамитової скуфії, 12 квітня 1906 р. – благословіння Св. Синоду, 30 березня 1910 р. – камилавки, 11 травня 1910 р. – наперсного Хреста, 28 березня 1916 р. – Ордену Св. Анни 3-го ступеня і, накінець, 29 червня 1917 року Св. Синод нагородив М. Савіна саном протоірея. Це була остання висока нагорода, бо 1 листопада 1917 року протоірей Михайло Савін за власним бажанням був виведений за штат. Він мав дружину Анну Миколаївну і доньку Марію, яка навчалася в Київській консерваторії Російського Музикального Товариства.

Окрім священика, церковний клір в кінці XIX на початку XX ст. складали ще 2 псаломники. У 1910 р. обов'язки 1-го псаломника виконував 30-літній Яків Іванович Сигида, який закінчив церковнопарафіяльну школу і учителював з 1896 року. Він був одружений і мав 4-х дітей. Другим псаломником І.-Богословської церкви служив Йосип Якович Садовський. Це був син паламаря с. Вишнополя. Народився він у 1867 році, закінчив Вишнопільську церковнопарафіяльну школу і 22 вересня 1896 р. Преосвященним Сергієм, єпископом Уманським, вікарієм Київської єпархії був призначений на це місце. Мав дружину, псаломницьку доньку Євдокію Микитівну і 3-х дітей: Павло навчався в 3-му класі Уманського духовного училища, а Кирило і Марія ще були малолітніми.

Просфорнею І.-Богословської церкви була священицька донька Людмила Лещенецька, призначена Преосвященним Сергієм, єпископом Уманським у 1899 році.

Ще серед вишнопільського духовенства числився заштатний диякон Микола Лаврентійович Кмітєвич, 1883 р. народження, син персонального почесного громадянина, нагороджений у 1911 р. серебреною медаллю за шкільну справу. По закінченні 2-класної церковнопарафіяльної школи с. Кам'янечого, він учителював у Чеснополі Уманського повіту, а з 1901 до 1914 р. – в с. Вишнопіль. У вересні 1913 року, після витриманого іспиту, він був призначений 1-м псаломником І.-Богословської церкви, а 10 листопада 1917 року його звільнено за штат. М. Кмітєвич мав дружину, доньку міщанина, Неонілу Ісидорівну і 6-х дітей - Димитрія, Петра, Іоанна, Катерину, Марію, Анастасію.

Ще в парафії мешкала паламарська вдова Соломія Григорівна Садовська, дружина померлого в 1898 році Якова Садовського, який служив паламарем з 1862 до вересня 1896 року. Її старший син Йосип Якович Садовський служив псаломником, про що вже йшлося вище, а три молодші сини (Михайло, Феодосій, Іоанн) у 1917 році перебували на військовій службі.

У 1917 році у Вишнополі було 658 хат. Мешкало у селі 3 513 осіб (1 757 чол. і 1 756 жін.). Дворів нараховувалось 677 і розподілялись вони так: 4 дв. належали духовенству, 4 дв. – міщанам, 650 дв. – селянам, 10 дв. – іновірцям, 6 дв. – римо-католикам, 1 дв. – розкольникам, 2 дв. – сектантам. Духовенства в селі мешкало 18 осіб, міщан – 28 осіб, селян – 3 467 осіб. Це було православне населення, а іновірці за конфесійною належністю розподілялись так: римо-католики – 27 осіб, розкольники – 6 осіб, штундисти – 2 особи та інші – 56 осіб.[123]

Війтівка (з 1946 р. - Родниківка)

Церква в ім'я Св. великомучениці Параскеви невідомо коли побудована. Є відомості тільки про те, що в 1806 році її штат складали три особи: священик, псаломник і паламар. У 1818 році в селі було 74 двори, в яких мешкало 556 (292 чол. і 264 жін.).

У XIX ст. парафія Параскевської церкви була великою і відносилась до 5-го класу. У 1863 році парафіян у Війтівці нараховувалось 908 осіб (471 чол. і 437 жін.), у 1894 році тільки чоловіків було вже 1 018 душ, а в наступному столітті чисельність мирян ще більше зросла. Так, 1901 році їх було 2 288 осіб, а у 1910 році – 2 640 осіб (1 313 чол. та 1 335 жінок). У 1913 році в селі налічувалося 534 двори, в яких мешкало 2 816 осіб (1 409 чол. і 1 407 жін.). Серед мешканців Війтівки тоді було: 21 особа духовного стану, 10 міщан і 2 785 селян.[124]

Джерела прибутків парафіяльного причту були традиційними: казенна зарплатня, плата за треби, добровільні пожертвування та доходи від церковної землі. За даними 1874

року річна зарплатня причетників становила 402 руб. 28 коп. Суму інших грошових надходжень з'ясувати важко. Землі церковному кліру належало 51 дес. 2 008 саж., а в 1913 році – 52 дес. 77 саж. і вона приносила 500 руб. щорічного прибутку. Ще причт отримував 16 руб. 80 коп. річного відсотку від вкладених в банк 400 руб. церковного капіталу. А "кружковых" доходів в 1913 році було 698 рублів.

Перший склад церковного причту початку XIX ст. встановити не вдалося, а виявлені нами дані про причт дещо пізніші. Так, у 1818 році священиком у Війтівці служив Іоанн Короповський. Тоді йому виповнилося 28 років і 3 лютого 1818 року він був рукопокладений у священика. Очолюваний ним причт складали: з 19 серпня 1815 року наказний псаломник Михаїл Стародубовський, котрому в 1818 році виповнилося 33 роки та наказний з 22 липня 1815 року паламар Олександр Гусаковський. Окрім штатного духовенства, при церкві числився безмісний священик Іосиф Туркулевич. Він походив з дворянського роду, а священицький сан прийняв 14 травня 1793 року. Інших священно- і церковнослужителів Св.-Параскевської церкви першої половини XIX ст. не виявлено.

А про персональний склад церковного кліру другої половини XIX ст. маємо такі відомості: 30 серпня 1864 року паламарем у Війтівку був направлений послушник Миколай Панасевич. А хто в цей час був священиком з'ясувати точно не вдалося. Можна лише припустити, що парафію Параскевської церкви очолював Володимир Тучапський. У березні 1866 року він був нагороджений скуфією. А пізніше, 20 листопада 1874 р. йому, церковному старості Демиду Кузьменку, селянам Георгію Савченку, Григорію Слуцькому, Якову Опалці, Івану Макровському і Давиду Крочаку за благочестя та піклування про храм Божий була оголошена подяка Київського митрополита.[125] До самої своєї смерті (9 листопада 1882 року) Володимир Тучапський задовольняв релігійні потреби війтівських парафіян.

Наступним священиком Параскевської церкви був Симеон Лозінський, переведений на це місце 22 грудня 1882 р. із с. Мокрої Калігорки Звенигородського повіту. Та тільки три роки він очолював парафію, бо 6 листопада 1885 р. помер.

В лютому 1886 року на вакантне священицьке місце в Параскевській церкві був переведений із с. Ярошівки Звенигородського повіту Аполінарій Мізецький. До 28 липня 1891 р. він служив у Війтівці, а потім був переведений в с. Сунок Черкаського повіту, а на його місце перевели тамтешнього священика Олександра Стефановича Гдешинського. У 1901 році останньому було 59 років і, отримавши у 1900 році наперсного Хреста від Св. Синоду, він невдовзі пішов на відпочинок.

Новим священиком Параскевської церкви з 13 листопада 1903 року став Дмитрій Трохимович Шевченко – син однодвірця. Закінчивши в 1892 році духовну семінарію, він спочатку учителював в Канівському та Звенигородському повітах, а в 1895 році прийняв священицький сан. Саме при ньому і завдяки його клопотанням, у 1905 році замість старої дерев'яної церкви у Війтівці була зведена нова кам'яна. Його заслуги у цій важливій справі були оцінені єпархіальним начальством і 27 січня 1906 року він був нагороджений набедренником. За сумлінну пастирсько-міссіонерську службу він в 1909 році отримав ще й скуфію. У 1913 році йому виповнилося 45 років, він був одружений і з дружиною Таїсією Олександрівною виховував 7-х дітей. Найстарша донька – Віра, 1896 р. н. навчалася в Київському жіночому училищі, син Володимир, 1897 р. н., навчався в Уманському комерційному училищі, друга донька – Олександра, 1899 р. н., навчалася в Уманській гімназії, син Микола, 1901 р. н., навчався в Уманському технічному училищі, а Любов, Олександр та Валентина були ще малолітніми.

Псаломником при ньому був Федір Іванович Любанський, син псаломника, який по закінченні церковнопарафіяльної школи в 1898 році, отримав псаломницьку посаду. Першим місцем його служби було с. Лебедівка Чигиринського повіту. А з 1890 року він учителював у Корж. Куті Уманського повіту. У 1892 р. його призвали на військову службу, з якої він звільнився в 1896 році зі званням старшого писара. До 1903 року він учителював у Корж. Куті, в 1903-1905 рр. – в Коржовій, а в 1905 р. був переведений у Війтівку. У 1913 році йому виповнилось 42 роки, він був одружений і з дружиною Софією Платонівною виховував сімох

дітей - Лідію, Євгенію, Тихона, Олександра, Віру, Пелагею, Анну. В травні 1917 року, за власним бажанням його перевели у с. Бужин Черкаського повіту. А 17 червня 1917 року псаломником у Війтівку був переведений псаломник із с. Оксаниної Микола Холодкевич.

Просфорнею з 1906 року служила псаломницька вдова і донька псаломника Олександра Іванівна Нестеровська. У 1913 році їй було 68 років і з нею мешкала 28-річна донька Анна.

Церковним сторожем у 1913 р. служив селянин Гавриїл Шелепко, який з дружиною Анною Єфремівною мав четверо дітей (Марфа, Марія, Олександра, Володимир).

Вільшанка

Церква в ім'я Покрови Богоматері невідомо коли і ким була збудована. У присілку, що за 2 версти від Вільшанки, теж була Різдво-Богородицька церква, але час її будівництва теж з'ясувати не вдалося. Відомо лише, що у 1806 році штат дерв'яної Покровської церкви складали три особи: священик, псаломник і паламар. У 60-х роках XIX ст. вона була дуже старою, - за словами Л. Похилевича, - з похиленою дерев'яною дзвіницею. У 80-х роках її капітально відремонтували, що обійшлося парафіянам і єпархіальному відомству 2 500 рублів.[126] Що стосується церкви у присілку Вільшаній Слобідці, то відомостей про ту ще менше.

Парафія Покровської церкви була невеликою і відносилась до 7 класу. У 1863 році вона об'єднувала 583-х парафіян (300 чол. і 283 жін.), у 1894 році – парафіян чоловічої статі було вже 527 осіб, у 1901 р. всіх мирян налічувалось 1 121 особа, а в 1910 році парафія зросла до 1 343 душ (719 чол. і 624 жін.). В 1913 році вільшанських парафіян було вже 1 435 осіб (729 чол. і 706 жін.). П'ятеро з них належали до духовного стану, а 1 430 душ – до селянського. Очолювали парафію священик та псаломник, на утримання яких у 1871 році було виділено 340 руб. 64 коп. на рік. Окрім цього, причт користувався церковною землею, площа якої становила 43 дес. 892 саж. Та окрім причту, при церкві числилось і інше духовенство.

У 1850 році всіх осіб духовного стану нараховувалось у Вільшанці 14. А саме: псаломник, 47-літній Ігнатій Костянтинович Караванський; заштатний священик, 75-літній вдівець Григорій Якимович Коп... (?); безмісний паламар, 32-літній Ігнатій Федорович Малішевський; священицький син, каліка Олексій Дмитрович Щуцький та покійного священика Микити Сілецького сини Петро, Павло, Трифон, Андрій. Жінками духовного звання були: донька псаломника Ігнатія Караванського Домнікія; дружина безмісного паламаря Малішевського Параскева Данилівна; дружина Олексія Щуцького Марія Давидівна і його мати, вдова священика Гдісанікія Іванівна; доньки покійного священика Микити Сілецького Стефанида та Параскева.

До наступної ревізії (1858 р.) чисельність духовенства у Вільшанці збільшилась до 16 осіб. Священиком за цей час став Никифор Фадейович Хмілєвський. Йому на час ревізії виповнилося 42 роки, він мав дружину Марію Олексіївну та 6-ох дітей - Іоанна, Космy, Анастасію, Віру, Анну, Олександра. Псаломником продовжував служити Ігнатій Костянтинович Караванський. Мешкали у Вільшанці і О. Щуцький, і І. Малішевський та покійного священика Олександра Прокоповича син Іван. Доньки останнього Анна та Аполінарія, дружина безмісного паламаря Параскева Данилівна та дружина Щуцького Марія Давидівна були членами сімей вільшанського духовенства.

Починаючи з середини XIX ст., можна відтворити персональний склад православного кліру Покровської церкви. З вищевикладеного відомо, що священиком у цей час був Никифор Хмілєвський. Він водночас учителював, хоч школа була маленькою і в 1862 році в ній навчалося всього 7 учнів. Та його учительська праця і священнослужіння 25 лютого 1885 року були відзначені камилавкою.

Наступним священиком був Феодосій Гов'ядовський. Отримавши освіту в духовній семінарії, він в 1890 році прийняв священство. Перші десять років його служби були

відзначені в 1900 році, коли за резолюцією Київського Митрополита від 26 квітня він отримав набедреник. А ще через три роки, 12 листопада 1903 року згідно з журнальною постановою № 44, затвердженою Митрополитом 30 листопада, Ф. Гов'ядовському була висловлена подяка з видачею посвідчення встановленого зразка.

Замінив Феодосія Гов'ядовського на посаді священика Покровської церкви Василій Дзбановський. Служив у Вільшанці він до 1908 року, але і за такий короткий термін показав себе благочестивим та здібним духовним пастиром, бо в 1906 році його служіння було відзначене благословінням від Св. Синоду.

З 24-го лютого 1908 року священиком у Вільшанці став Василь Олександрович Вишневський, який був переведений із с. Ботвинівки. Йому було 28 років, він по закінченні духовної семінарії служив псаломником до 1900 року, а в 1901 році прийняв священство. До переводу у Вільшанку він вже був нагороджений набедреником. Був одружений, мав дружину і четверо дітей. Псаломником при ньому був Леонід Іванович Борзаковський, якого 11 березня 1910 року перевели дияконом-псаломником в м. Самгородок Бердичівського повіту. З 28-го травня того ж 1910 року псаломником у Покровській церкві став служити вихованець семінарії Порфирій Кравцов. Священик Василь Вишневський очолював вільшанську парафію до січня 1911 року, а потім був переведений в с. Волчинець Бердичівського повіту. Тамтешній священик Феодосій Брояковський, навпаки, отримав призначення у Вільшанку. Та 20 лютого 1911 року Феодосій Брояковський, за власним бажанням, був звільнений за штат.

З 20-го березня 1911 року священиком Покровської церкви став випускник семінарії Григорій Панкратович Крижановський. Він був сином псаломника і маючи семінарську освіту, 11 травня 1911 року прийняв священство. Ще напочатку свого священнослужіння він заявив про себе як про високоморального і глибоко благочестивого духовника. Його священнослужіння було відмічене в квітні 1916 року набедреником.

З 22 травня 1910 року псаломником у Вільшанці служив Порфирій Йосипович Кравцов. Він походив із селянської сім'ї, в 1908 році закінчив Уманське духовне училище і спочатку учителював, а потім залишив школу і повністю присвятив себе службі Божій.

З 9 вересня 1913 року учительське місце у Вільшанці зайняла донька псаломника, 25-річна Анастасія Костянтинівна Длугопольська. Вона здобула освіту в Лебединському жіночому духовному училищі і приступила до учительської праці в школі, де навчалося 37 хлопчиків та 6 дівчаток. Річна казенна оплата учительської праці тоді складала 360 рублів. В церковнопарафіяльній школі Вільшаної Слобідки учителював тоді 22-річний селянський син Йосип Аврамович Кочубей. Він закінчив Кузьмино-Гребельську школу і з 1-го вересня 1912 року приступив до учителювання. В школі тоді навчалося 29 хлопчиків і 12 дівчаток. Цікаво те, що обидві парафіяльні школи (у Вільшанці і у Вільшаній Слобідці) повністю утримували селяни. Казенні гроші виділялися тільки для оплати учительської праці.

Різдво-Богородицька церква Вільшаної Слобідки в 1915 році була капітально відремонтована коштом парафіян та поміщиці.За пожертвування на ремонт храму 950 руб. баронеса Марія Василівна Мейєндорф, мешканці Вільшаної Слобідки та селянин с. Копенковатого Пилип Бакушенко отримали подяку і благословіння Київського Митрополита.

Вороне

Відомостей про найдавнішу церкву немає. Згадується лише, що церква с. Вороного здавна православна, за давністю часу невідомо ким і коли закладена, була освячена в ім'я Св. Архістратига Михаїла. На місці давньої православної церкви, біля старої її дерев'яної будівлі, була закладена і збудована в 1750 році уніатська церква. В 1768 році священиком Петром Станкевичем вона була пересвячена у православну. Грамоту на Воронянську парафію він отримав від єпископа Переяславського Іова 28 жовтня 1774 року.[127] За іншими джерелами, церква у Вороному була побудована у 1810 році.[128] Залишається здогадуватись, чи побудована у 1750 році церква за 60 років так зістарилася, що у 1810 р. побудували нову,

чи це просто неточності у хронології? Та якби там не було з церковною будівлею, але ж відомо, що Михайлівська церква в селі існувала здавна.

Парафія у Вороному теж здавна була чисельною і пізніше була віднесена до 5-го класу. У 1863 році в ній налічувалося 1 390 осіб (652 чол. і 738 жін.), у 1894 році парафіян чоловічої статі було вже 1 010 душ, у 1901 році всіх парафіян було 2 229 осіб, а до 1910 року їх чисельність зросла до 2 326 осіб (1 157 чол. і 1 169 жін.) В 1913 році на території парафії мешкало 2 557 осіб (1 269 чол. і 1 288 жін.). Серед них: осіб духовного стану було 15, дворян – 7, міщан – 7, селян – 2 323, євреїв – 202 і католиків – 3.[129] За виключенням євреїв і католиків, решта мешканців Вороного були, напевне, православними парафіянами. Їх релігійні потреби задовольняв церковний клір, що на початку XIX ст. складався з трьох осіб – священика, псаломника і паламаря, а в середині століття штатною була ще й посада просфорні. На утримання штатних причетників у 1871 році з казни було виділено 359 руб. 86 коп. на рік. Окрім казенної платні, причт отримував доходи ще й від церковної землі. Площа її становила 73 дес. 181 $^{1}/_{2}$ саж. Церква володіла ще й вальцевим млином та значною грошовою сумою. Церковний капітал складав 3 356 руб. 45 коп. У парафії Михайлівської церкви діяла 1-класна церковнопарафіяльна школа, що була відкрита в 1861 році, а з 1909 року у Вороному була відкрита ще одна школа – 2-класна земська. В 1913 році в церковнопарафіяльній школі навчалося 50 учнів (38 хл. і 12 дів.), а в земській – 96 (77 хл. і 19 дів.). До речі, в земській школі навчалося, окрім православних, 30 єврейських дітей та 5 – із сімей католиків.

Разом із штатними членами кліру, воронянське духовенство складали члени сімей священно- і церковнослужителів, а також позаштатні члени кліру. Більш-менш повно персональний склад духовенства Михайлівської церкви вдалося відтворити за другу половину XIX – поч. XX століття. У 1850 році священиком був 63-річний Іоанн Павлович Інфіповський (прізвище написане здогадно, бо в архівному документі воно ледве прочитується).[130] Псаломницьке місце займав 21-річний Іоанн Пилипович Горянський, а паламарем був Василь Іович Багінський. Обов'язки просфорні виконувала священицька вдова, 58-літня Марія Василівна Сілецька. Членами сімей причетників були: дружина священика Варвара Іванівна з 4-ма дітьми -–Федором, Варварою, Ксенією і Домінікою; дружина псаломника – Анна Олександрівна; дружина паламаря – Катерина Павлівна та доньки просфорні Марфа і Пелагея.

За даними наступної (1858 р.) ревізії персональний склад духовенства був таким: священик – 29-літній Василь Машкевич; псаломник – 28-літній Іван Онуфрієвич Бережинський; паламарем був той самий Василь Іович Багінський. Сім'ю священика складали: дружина – Ксенія Іванівна з синами Михайлом, Герасимом, Федотом. Дружиною псаломника була 26-літня Єфросинія Семенівна. А в сім'ї паламаря Василя Багінського дружина Катерина Павлівна народила трьох доньок: Стефаниду, Лукію та Іустину, яким на час ревізії було 6, 4 і 3 роки. Ще у Вороному мешкала вдова покійного свящ. Іоанна Варвара Іванівна.

У 1862 році св. Василь Машкевич ще служив у Вороному, бо є відомості, що він водночас учителював у школі, де в той час навчалося 23 учні. А вже в 1864 році священиком Михайлівської церкви був Митрофан Турчинович. В листопаді 1864 року його священнослужіння було відзначене набедреником. Більше десяти років він очолював парафію, а 4 грудня 1875 року був звільнений з цієї посади. Її зайняв св. Федот Стрижевський, але не надовго, бо вже в 1876 році у Вороному з'явився новий священик.

У травні 1876 року до Михайлівської церкви був переведений із с. Сагунівки Черкаського повіту Лев Іванович Марчевський. Йому в той час виповнилося 38 років, він мав досвід і був у розквіті сил та здоров'я. За сумлінне і беззавітне служіння вівтарю Божому, 5 жовтня 1878 року св. Л. Марчевський був нагороджений набедреником. До дня Пасхи 1886 року Св. Синод нагородив воронянського священика скуфією. А наступна відзнака за службу надійшла майже через дев'ять років. За визначенням Св. Синоду від 23 березня – 12 квітня 1895 року за № 915 Лев Іванович Марчевський отримав камилавку. Разом з Марчевським

дияконом у Михайлівській церкві служив Василь Кутєпов, який 8 січня 1898 року був переміщений до Києво-Деміївської церкви. А 29 березня 1898 р. його місце зайняв випускник семінарії Василь Скрипчинський. До якого часу вони служили з'ясувати не вдалося. Є лише відомості, що 24 січня 1901 священик Лев Марчевський був відзначений єпархіальним начальством і отримав благословіння Боже.

Наступним священиком Михайлівської церкви був Григорій Гаврилович Завадинський. Він народився у 1841 році, в 1865 році закінчив духовну семінарію, прийняв священство в 1867 році і до переводу у Вороне служив у Сквирському повіті. Його священнослужіння було відзначене чотирма нагородами. Він був одружений і мав п'ятеро дітей, з яких один син навчався в духовній семінарії. Служба Г. Завадинського у воронянській парафії також була відзначена і 6 травня 1911 року він отримав від Св. Синоду благословіння з грамотою. А 6 травня 1912 року імператор нагородив священика Орденом Св. Анни 3-го ступеня. Прослуживши ще 2 роки, о. Григорій у 73-річному віці попросився на відпочинок. І 3 січня 1914 року він був звільнений за штат, а священиком, по закінченні семінарії, став його син Федір Григорович Завадинський. У грудні 1917 р. Григорій Гаврилович Завадинський помер.

З 1909 року псаломником-дияконом Михайлівської церкви служив Феодор Іоаннович Кочубинський. Освіту він здобув у Києво-Софіївському духовному училищі, по закінченні якого учителював у Васильківському повіті. В 1913 році йому виповнилось 64 роки. Він мав три нагороди і був батьком вісьмох дітей. В 1910 році просфорні Ксенії Левицькій виповнилося 32 роки, вона була заміжньою і мала сина, який навчався в духовній семінарії. В тому ж році вона передала свої обов'язки дружині священика, 36-річній Вірі Костянтинівні, яка виконувала їх і в 1913 році.

Гереженівка

Час будівництва першої Різдво-Богородицької церкви в Гереженівці невідомий. Краєзнавець Л. Похилевич припускає, що це був 1783 рік.[131] Напевне, церква побудована таки в кінці XVIII ст., бо достеменно відомо, що на початку XIX ст. вона існувала і в 1806 році її причт складався з трьох осіб: священика, псаломника і паламаря.[132] До другої половини XIX ст. церковна будівля постаріла і впродовж 1868-1890 років був здійснений її капітальний ремонт, який обійшовся в 1 050 рублів.[133] За іншими джерелами, у 1878 році в Гереженівці була збудована нова дерев'яна церква.[134] Та навіть якщо це й так, то вона була збудована замість старої, давнішої церкви.

Парафія Богородицької церкви була невелика і бідна. З 1841 року до неї була приписана Михайлівська церква с. Аполянки, яка до цього була самостійною. В 1863 році в парафії налічувалося 763 особи (384 чол. і 379 жін.), у 1901 році в Гереженівці мешкало 1 380 осіб, а в 1910 році – 1 809 душ (917 чол. і 892 жін.) Але парафія була бідною не через малочисельність мешканців села, а тому, що Гереженівка розташована між двома ярмарочними пунктами -–Уманню та Бабанкою, та ще й на близькій відстані від них. Тому, як жалівся парафіяльний священик І. Козицький Київському Митрополиту, гереженівський храм рідко коли буває переповнений богомільцями. "Всі статки свої селяни пропивають на ярмарках в той самий час, як їх кличе парафіяльний дзвін до божественної літургії. Голос священика, що провідує в храмі, є "гласом вопиющего в пустыне", а тому парафіяни бідні і духовно," – жалівся Владиці гереженівський священик.[135] Вихід з такого стану бачився Митрополиту у вихованні молоді, яка у парафіяльній школі та й у храмі прилучатиметься до духовності і з часом надаватиме перевагу церкві, а не базарам у недільні дні.

Утримання причту обходилось у 402 руб. 28 коп. на рік (дані 1871 року). У його розпорядженні було 35 дес. 600 саж. церковної землі. Ну і традиційна плата за треби та добровільні пожертвування мирян.

У другій половині XIX ст. штатними при Богородицькій церкві було 2 посади: священика і псаломника. Про перших священиків відомостей не маємо, та й за все XIX ст.

вони фрагментарні і суперечливі. Їх уточнення та остаточне з'ясування – справа майбутнього. На початку ж XX ст. священиком у Гереженівці був Іоанн Олександрович Козицький. У 1901 році йому виповнилось 29 років, по закінченні духовної семінарії у 1891 році він вчителював, а в 1893 році прийняв священицький сан. Очоливши гереженівську парафію, св. Іоанн Козицький з палкістю молодої душі поринув у справу духовного вдосконалення своєї пастви. Його священнослужіння відмічалося єпархіальним начальством і 6 травня 1903 року він отримав першу нагороду – набедреник. Наступною була скуфія, якою Митрополит нагородив отця Іоанна до 6 травня 1909 р. Маючи авторитет і повагу серед окружного духовенства та єпархіального начальства, І. Козицький 14 червня 1911 року був призначений духовним слідчим 10-го округу Уманського благочиння. Він був одружений і виховував шестеро дітей, четверо з яких вже навчалися.

Псаломником разом з І. Козицьким служив Яків Мойсейович Гордієнко. Він був ровесником священика, але мав тільки домашню освіту. В його сім'ї було п'ятеро дітей. До 30 липня 1912 року вони разом із священиком І. Козицьким здійснювали богослужіння у Різдво-Богородицькій церкві, аж до переводу останнього у с. Гродзеве.

В той самий день, коли о. Іоанна Козицького призначили до іншої парафії, тобто 30 липня 1912 року священиком у Гереженівку був направлений випускник духовної семінарії Леонтій Горохолінський. Та з якихось причин він був відкликаний назад, а на його місце 23 серпня 1912 р. прибув теж випускник семінарії Антоній Петрович Корнілов. В Гереженівці 14 вересня 1912 року він прийняв священство і служив там упродовж чотирьох років. В 1913 році псаломником у Різдво-Богородицькій церкві став Косма Миронович Боровицький. Він походив з родини паламаря, мав домашню освіту і з 1874 до 1913 року служив псаломником в с. Гродзевій. З дружиною Марією Федорівною вони мали троє дітей: Ольгу, 1892 р. н., Василя, 1893 р. н., Антоніну, 1896 р. н. На території парафії тоді мешкало 1 839 осіб (935 чол. і 904 жін.), серед яких було 8 осіб духовного стану, 1 799 селян та 32 особи єврейської національності. Отже, православних мирян нараховувалось 1 807 осіб.

Священик Антоній Корнілов служив у Гереженівці до 31 жовтня 1916 року, а потім за власним бажанням був переведений у с. Березняги Канівського повіту.

Глибочок

Хрестовоздвиженська церква була закладена на новому місці, ймовірно у 1764 році. Про перших її священиків відомостей ми не маємо. Вдалося встановити лише те, що в 1791 році священство у Хрестовоздвиженській церкві прийняв уніатський священик Ілля Плешецький (можливо прізвище не точне – авт. К. Т.), який і перевів церкву у православ'я. Парафіяльну грамоту від православного митрополита він отримав 26 вересня 1800 року.[137] Тоді ж псаломником служив Мефодій Борецький, а православних мирян нараховувалось 515 осіб (493 поміщицьких підданих і 22 "різночинці"). А загалом всіх мешканців села, за даними 1801 року, було 976 осіб (515 чол. і 461 жін.). Село складалося із 128 дворів.

В XIX ст. парафія Хрестовоздвиженської церкви відносилась до 6-го класу. Парафіян нараховувалось: 637 осіб чоловічої статі у 1894 році; 1 669 душ чол. і жін. статі у 1901 році і 1 790 осіб (889 чол. та 901 жін.) – у 1910 році. В 1913 році у 392 дворах в Глибочку мешкало вже 1 967 осіб (974 чол. і 993 жін.). Серед них було: 18 осіб духовного стану, 8 міщан, 1 899 селян, 30 євреїв і 12 розкольників. За виключенням євреїв і розкольників, православних парафіян могло бути 1 925 осіб.[138]

З 1820 року парафію очолював священик Максиміліан Петрович Березовський. У 1850 році йому було 59 років. Він мав дружину Катерину Іллівну і трьох дітей: 25-літнього Дмитра, 23-літнього Гаврила і 12-літню Анну. Дияконом при ньому був Павло Григорович Майбродський, в сім'ї якого було теж троє дітей: Олексій, Марія, Григорій. Ще в парафії мешкали: син позаштатного псаломника Лаврентія Лівінського 14-літній Федір та син покійного церковного сторожа Івана Березовського 20-літній Андрій. З сім'єю безмісного

паламаря Юліана Флоровича Вишневського, яку окрім нього складали дружина Ксенія Федорівна та діти Іван, Федот, Антоній, Катерина, усього духовенства при Хрестовоздвиженській церкві числилося 17 осіб.

До наступної (1858 року) ревізії чисельність духовенства в Глибочку зменшилась до 15 осіб. Старший син священика Дмитро Березовський став псаломником і в його сім'ї вже підростали 7-літній Антоній та 3-літня Ольга, але померли диякон Павло Майбродський та син безмісного паламаря Антоній. Не стало і Гаврила Березовського та Марії Майбродської.

У 1862 році в Глибочку була відкрита церковнопарафіяльна школа на 10 учнів, якою опікувався св. Максиміліан Березовський. Його змінив на посаді священика Василь Лінчевський, який 18 липня 1867 р. був переведений з Глибочка в Максимівку Уманського повіту. А священицьке місце зайняв випускник семінарії Яків Карвовський. Саме в Хрестовоздвиженській церкві він прийняв священство і впродовж 20 років очолював її парафію. За багаторічну сумлінну службу він отримував подяки і нагороди єпархіального керівництва. Так, 25 листопада 1876 року Яків Пилипович Карвовський був нагороджений набедреником, а до дня Пасхи 1883 року його відзначили скуфією. У вересні 1887 року о. Якова Карвовського перевели у с. Кривець Уманського повіту.

Священиком Хрестовоздвиженської церкви став учитель Богуславського духовного училища Лаврентій Микитович Крижановський, який 1 листопада 1887 року прийняв священицький сан. Священнослужіння він поєднував з виконанням адміністративно-організаційних обов'язків: призначався духовним слідчим 3-го благочинницького округу, а 28 липня 1898 р. був обраний членом благочинницької ради того ж округу. Його організаційні здібності та сумлінне виконання обов'язків були оцінені єпархіальним начальством і 26 травня 1903 року Лаврентія Крижановського призначили благочинним 3-го округу. В травні 1903 року його нагородили скуфією. Та через два роки він залишив місце священика в с. Глибочок.

Новим священиком став Олексій Пахалович, якого 2 червня 1905 року перевели у Глибочок із с. Хейлова Сквирського повіту. Та він прослужив у Хрестовоздвиженській церкві лише до 19 грудня 1905 року і був переведений в с. Кожанку. А в Глибочок прибув священик с. Степанок Бердичівського повіту Стефан Загайкевич.

Стефан Феофанович Загайкевич був сином псаломника села Голубівки Бердичівського повіту Феофана Йосиповича Загайкевича. В 1883 році він закінчив Київську духовну семінарію, учителював у Глибочку, 11 листопада 1890 року він був висвячений у сан диякона, а 13 листопада 1890 року він прийняв священство у церкві с. Левківки Бердичівського повіту. Невдовзі, за власним бажанням, був переведений, в с. Степанок того ж повіту, а вже 19 грудня 1905 року отримав призначення у Глибочок. До цього часу він був уже нагороджений набедреником, а в 1900 р. – скуфією. Разом з дружиною Ольгою Яківною Волковою, донькою священика с. Грузької Київського повіту і випускницею Київського духовного жіночого училища, вони виховували п'ятеро дітей. За даними 1917 року, старший син Лев служив псаломником Миколаївської церкви в м. Олександрівську (порт на Каспійському морі), донька Клавдія учителювала в Мошурівській земській школі, друга донька Віра теж учителювала в Шукайводській земській школі, менша – Софія – навчалася в 7-му класі Київського жіночого училища, а найменший син Василь був учнем 4-го класу Уманського духовного училища.[139]

Псаломником (в сані диякона) при Хрестовоздвиженській церкві разом із св. Стефаном Загайкевичем служив Анатолій Дмитрович Березовський. Це був син псаломника Дмитра Максиміліановича Березовського, який сорок років перебував при тій самій церкві. Антоній Березовський мав тільки домашню освіту, 19 років працював учителем грамоти у школі, а потім викладав Закон Божий у тій самій церковнопарафіяльній школі. В січні 1892 року він був затверджений псаломником, а 10 лютого 1908 року – рукопокладений в сан диякона. Дружиною його була Федора Омельянівна, донька псаломника Нечаєвського із с. Шарина. Вони виховали восьмеро дітей, доля яких до 1917 року складалась так: Василь – закінчив Уманське духовне училище, але був дуже хворобливим; Валентій служив

поручником 410-го Уманського полку, Геннадій – з 5-го класу духовної семінарії добровільно пішов на військову службу і був сотником 4-ї сотні 17-го Українського полку; Микола служив у 34-му стрілецькому полку; Зінаїда – навчалася в 5-му класі Уманської жіночої гімназії; Дмитрій був учнем 3-го класу Уманського духовного училища; Олександра була вихованкою Уманського жіночого училища; Галина після розлучення з чоловіком, офіцером Василем Володимировичем Нечаєвським, вчителювала в с. Колодистому Звенигородського повіту.

Під керівництвом свящ. Стефана Загайкевича та псаломника Антонія Березовського в 1908 році у Глибочку замість старої була збудована нова церква. Парафіяни на її будівництво та влаштування іконостаса зібрали 30 тис. рублів і 1 тис. рублів пожертвував князь Сергій Олександрович Долгорукий. Нова Хрестовоздвиженська церква була дерев'яною на міцному кам'яному підмурку. Її довжина складала 16 $^{2}/_{3}$ саж., ширина – 10 $^{1}/_{3}$ саж., висота до хреста – 10 саж. Висота дзвіниці до хреста була 13 саж. Іконостас вартістю 5 000 руб. мав розміри 15 х 15 аршин. У 1911 році довкруж церкви почали ставити металеву огорожу.

В Глибочку функціонували 2 школи. На однокласну церковнопарафіяльну школу парафіяни збирали 80 руб. на рік, від спакоємців графа Шувалова надходило ще 200 руб., а із коштів Синоду виділялось щорічно 390 руб. Тобто 670 руб. обходилось навчання 54 хлопчиків і 10 дівчаток (за даними 1913 року). В другій парафіяльній школі – 2-класній – навчалося 47 хлопчиків і 6 дівчаток. А її утримання обходилось в 1 145 руб. на рік. Фінансувалась вона виключно із коштів Синоду. А її будівництво обійшлося в 3 800 рублів.

Прибутки церковного кліру складались із зарплатні, "кружечних" доходів та прибутків з церковної землі. В 1917 році священик отримував 300 руб. зарплатні, за учителювання у двох школах ще 180 руб. і від власниці маєтку – 100 руб. в рік. Псаломник отримував всього 100 руб. в рік. "Кружечні" доходи в 1917 році становили 596 руб. 27 копійок. Всієї церковної землі було 36 дес. 1 770 кв. саж. (під церквою з цвинтарем – 22 188 кв. саж., орної – 30 дес., сінокосної – 3 дес.). Житлові та господарські будівлі для причту були влаштовані коштом графині Софії Львівни Шувалової.

За даними 1917 року, в селі було 415 дворів: 2 з них належали духовенству, 2 – міщанам, 405 – селянам, 5 – євреям і 1 – розкольникам. Всіх мешканців у Глібочку тоді було 1 978 осіб (987 чол. та 991 жін.) Їх станово-конфесійний поділ виглядав так: духовенства – 21 особа, міщан – 8 осіб, селян – 1 912 особи, євреїв – 31 особа і розкольників – 6 осіб.

Голяківка (з 1967 р. – Веселівка)

Церква Успіння Богоматері, за даними Л. Похилевича, збудована в 1756 році.[140] Спочатку вона була унійною, а 14 вересня 1794 року настоятель парафії св. Андрій Іваницький пересвятив її у православ'я.[141] До якого часу о. Андрій очолював парафію невідомо. Знаємо лише те, що він був сином шляхтича і в 1801 році йому було 54 роки. Тоді ж Уманське духовне правління призначило виконувати псаломницькі обов'язки 19-річного сина псаломника Івана Молчанського, а паламарем служив 52-річний Федір Іванов. Село тоді складалося з 52 дворів, а парафіян налічувалось 353 особи (187 чол. і 166 жін.). З роками село збільшувалось, та все ж парафія була нечисленою. В 1863 році до неї входило 539 осіб (276 чол. і 263 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі налічувалося вже 413 осіб, в 1901 році всіх парафіян було 842 особи, а в 1910 році – 1 069 душ (559 чол. і 510 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало 1 135 осіб, серед яких було: 16 осіб духовного стану, 3 дворян, 11 міщан, 1 099 селян і 6 євреїв. Зрозуміло, що окрім євреїв та, можливо, і дворян, які швидше всього були католиками, православними мирянами могли бути 1 126 мешканців села. Як видно, чисельність парафії зросла, та все ж парафія була невеликою і відносилась до 7-го класу.

У 1877 році замість старої розпочали будівництво нової дерев'яної церкви. На її спорудження було виділено 1 200 руб. казених і 5 000 руб. зібрано мешканцями Голяківки.[142] В 1897 році були відремонтовані причтові будівлі, що коштувало ще 1 350 рублів.[143]

Священиком з 1839 року служив Михайло Андрійович Карпов. У 1850 році йому було 43 роки. Про дружину його відомостей не маємо, лише відомо, що він мав двох дітей – Василя і Ольгу. При ньому жила його рідна сестра, вдова покійного священика с. Поставарівки Сквирського повіту, Ольга Андріївна Тарпопольська. Псаломником служив 20-літній Феодосій Васильович Сапронович. Ще серед духовенства числилась донька покійного псаломника Корнилія (прізвище нерозбірливе) – 29-літня Лукіанія.[144]

До наступної ревізії (1858 року) чисельність духовенства у Голяківці збільшилась. Священиком залишався Михайло Андрійович Карпов, який так і виховував сам двох дітей. А ось псаломник Феодосій Сапронович одружився на Марії Йосипівні і в їх сім'ї підростала 6-літня Пульхерія. Ще в парафії мешкав заштатний священик Тихін Софонович Нісонський з дружиною Мариною Яківною та шістьма дітьми (Серапіон, Микита, Мойсей, Мавра, Марія, Олена). Тобто, всього духовенства налічувалося 14 осіб, а в 1850 році було тільки 6.

В 1862 році настоятелем парафії був ще Михайло Карпов, нажаль час його виходу за штат і призначення нового священика не з'ясовано. Відомо лише, що це був Іоанн Руденко, який в 1871 році був нагороджений набедреником. Він служив у Голяківці до кінця 1877 року. А 2 лютого 1878 року священство в Успенській церкві прийняв вихованець Київської духовної семінарії Дмитрій Шеремецінський. Та 3 липня 1879 року його за власним бажанням перевели в с. Жидовці Бердичівського повіту. В тому ж 1879 році, 7 серпня священиком у Голяківку перевели із с. Мартинович Радомишльського повіту свящ. Меркурія Петрушевського. Та 12 грудня того ж таки 1879 року він був переведений в с. Полонисте Уманського повіту. А священиком до Успенської церкви 4 лютого 1880 року перевели із с. Кам'яний Брід Петра Робаковського. Але і він служив там недовго. Вже 24 січня 1881 року його перемістили в с. Кочубіївку. А в Голяківку прибув випускник семінарії Євгеній Корольков. Він прослужив з 12 березня 1881 року до червня 1882 року і за постановою Консисторії був переведений в с. Подобну.

Священицьке місце було вакантним до 13 березня 1883 року, коли священство у тамтешній церкві прийняв випускник Київської духовної семінарії Микола Кудрицький. Та й він не затримався в Голяківці. І вже 16 липня 1883 року священиком до Успенської церкви перевели із с. Петрашівки Сквирського повіту Гавриїла Саббатовського. Він був уже у віці і теж не довго очолював парафію. За сумлінну службу 25 лютого 1885 року його нагородили скуфією, а 28 липня 1891 року за віком та станом здоров'я він був звільнений за штат.

Новим настоятелем храму став Феоктист Симеонович Базилевич, який по закінченні Київської духовної семінарії прийняв священство у Голяківці 22 вересня 1891 року. Псаломником тоді в Успенській церкві служив Григорій Щупаковський, якого 30 березня 1895 року перемістили псаломником до Троїцької церкви передмістя Умані. Замість нього у Голяківку прислали псаломника уманської церкви Іоанна Вироцького. Вдвох із священиком Базилевичем вони піклувалися храмом і духовними потребами голяківської пастви. За сумлінну службу Феоктист Базилевич 24 січня 1901 року був нагороджений набедреником. Окрім служби Божої він проявляв себе і як здібний організатор. Бо ж не випадково 20 квітня 1906 року його призначили членом будівельного комітету 7-го округу Уманського благочиння. До дня Пасхи 1910 року його священнослужіння та організаційно-адміністративна діяльність були відзначені скуфією. У той час йому виповнилось 39 років, він був одружений, але дітей не мав. Натомість багатодітною була сім'я нового псаломника Успенської церкви - Миколи Михайловича Крижановського. Це був син псаломника, якого в 1878 році за проханням батьків звільнили з 1-го класу Уманського духовного училища. Впродовж двадцяти наступних років він служив у Сквирському повіті, а 10 березня 1898 року його перевели у Голяківку. Тобто, він мав лише домашню освіту, а виховував дев'ятеро дітей, четверо з яких навчалися в духовних навчальних закладах на казенному утриманні.

Свящ. Феоктист Базилевич був мудрим духовником і добрим господарем. Відвідуючи у травні 1912 року Голяківку, Преосвященний Димитрій, вікарій Київської єпархії звернув увагу на те, що це гарно влаштований приход, з хорошим, середньої величини храмом. Священик піклувався усім: і храмом, і школою, і садибою, і садом, і городом та пасікою.

Його садиба дуже гарна, займала близько двох десятин землі і була обсаджена величезними, в чотири обхвати, липами.[145] Священнослужіння та виконання пастирських обов'язків Ф. Базилевичем відмічалося єпархіальним начальством. В травні 1915 року він отримав чергову нагороду – Св. Синод за службу по єпархіальному відомству нагородив його камилавкою.

Гордашівка

Церква Покрови Богоматері, здавна православна, невідомо коли була закладена і ким освячена. Є відомості лише про те, що вона якийсь час була уніатською, а в кінці XVIII ст. її пересвятили з унії у православ'я.

У 1806 році її штат складали священик, диякон і паламар, а в другій половині XIX ст. – лише священик і псаломник. Парафія була чималою і відносилась до 5-го класу. В 1863 році парафіян налічувалось 1 305 осіб (652 жін. і 653 чол.), у 1894 році тільки осіб чоловічої статі було 1 026, в 1901 році всіх парафіян було 2 233 особи, а в 1910 році чисельність парафії зросла до 2 710 осіб (1 351 чол. і 1 359 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало 2 916 осіб (1 447 чол. і 1 469 жін.). Серед них було: 24 особи духовного стану, 2 883 селян і 9 євреїв.[146] Тобто, православними парафіянами могло бути 2 907 осіб. Село тоді складалося з 361 двора.

Священиком Покровської церкви з 1807 року служив Данило Михайлович Бавульський. В 1850 році йому було вже 68 років. З дружиною Марією Василівною вони жили удвох, а діти, будучи вже дорослими, розійшлися з сім'ї. Скільки їх було невідомо, вдалося з'ясувати лише те, що в 1858 році до батьків повернулася донька, вдова покійного священика Михайла Івановича Гліжинського, 53-літня Настасія Данилівна. Псаломником у цей час був 37-літній Стефан Пилипович Дукевич. З дружиною Анною Львівною вони виховували 6-літню Федору. Наказним паламарем служив 42-літній Давид Онисимович Джус. З дружиною Надією Іванівною вони виховували четверо дітей (Данило, Катерина, Іустина і Феофанія). Ще в їх сім'ї виховувався племінник - Оверкій Петрович Джус. Просфорнею тоді ж служила дияконська донька, дівиця Ксенія Єфремівна Базилькевичева. Ще, за ревізією 1850 року, серед гордашівського духовенства числилась донька церковного сторожа – 21-літня Анна. Всього 17 осіб священно- і церковнослужителів та членів їх сімей.

Священик Данило Михайлович Бавульський був настоятелем гордашівського храму і в 75-літньому віці. У 1858 році так само псаломником служив Степан Дукевич. А паламарем замість Давида Джуса став Василь Іванович Ковалевський. Духовного звання був позбавлений Оверкій Джус. До жінок духовного стану долучилась дружина паламаря Параскева Микитівна Ковалевська. Тобто наступна (1858 р.) ревізія виявила у Гордашівці 10 осіб духовного стану.

У 1877 році замість старої Покровської церкви побудували нову, що коштувало мешканцям села 11 000 рублів.[147] Священиком тоді служив Михайло Сливницький. Та 5 серпня 1884 року він помер і в Гордашівку перевели священика с. Громів Уманського повіту Михайла Радолицького. До 8 серпня 1888 року він служив настоятелем храму і за віком та станом здоров'я був звільнений за штат. А священицьке місце зайняв його син Михайло Михайлович Радолицький, який після закінчення духовної семінарії вже 2 роки служив у с. Хабному Радомишльського повіту. Його син Володимир Михайлович Радолицький 25 лютого 1897 року став 1-м псаломником Покровської церкви, бо попередник Петро Міньковський за власним бажанням залишив цю службу. В 1899 році Михайло Михайлович Радолицький був нагороджений набедреником. Його добросовісна служба, велика працездатність, чуйність і принциповість сприяли підвищенню авторитету серед окружного духовенства. І 26 жовтня 1904 року він був призначений духовним слідчим 4-го округу Уманського благочиння. Наступна нагорода – скуфія – була вручена М. Радолицькому 29 січня 1907, а камилавку він отримав 6 травня 1912 року. У той час йому виповнилося 50 років, він був одружений і мав п'ятеро дітей. Син Віктор перебував на військовій службі. Три доньки ще навчалися, а в 1917 році – Антоніна вже була заміжня за учителем Михайлом

Крижановським, Галина – учителювала в м. Тальному, а найменша - Софія навчалася в Київському жіночому духовному училищі. А старший син Володимир, який у 1897 став псаломником, 22 жовтня 1908 року помер, залишивши дружину Афанасію Радолицьку і шестеро дітей. Старша його донька Клавдія Володимирівна Радолицька з 1916 року стала просфорнею у Покровській церкві. Друга донька Євгенія в 1917 році закінчила Київське духовне училище, син Георгій навчався в Уманському духовному училищі, а Дарія та Яків були ще малолітніми і жили з матір'ю. До 1914 року Михайло Михайлович Радолицький очолював парафію Покровської церкви.

Другим псаломником служив у Покровській церкві Андрій Доманицький. У 1904 році він помер, залишивши синів Олександра та Вісаріона. Новим псаломником став Григорій Аркадійович Савченко, що був сином псаломника і мав освіту двох класів Київської семінарії. А обов'язки просфорні з 1904 року виконувала Домнікія Іванівна Доманицька, вдова псаломника Андрія Доманицького, котра походила із селянської сім'ї Звенигородського повіту. З 13 лютого 1914 року псаломником у Гордашівку був переведений із с. Цеберманівки Уманського повіту Сильвестр Протасович Мещенко. Йому виповнилося 30 років і родом він був теж із селянської сім'ї. По закінченні Уманського духовного училища він учителював у церковнопарафіяльних школах повіту: у Корсунці і Довгенькому – 2 роки, у Кожухівці – 1 рік, в Текліївці – 1 рік, в Ухожій – 1 рік, в Старих Бабанах – 5 років і в Романівці – 1 рік. Потім служив псаломником в с. Мала Вільшанка Київського повіту і з 15 лютого 1908 року – в с. Цеберманівці. З дружиною Варварою Федорівною вони виховували шестеро дітей: Єлисавета і Марія навчалися в Лебединському жіночому училищі, а Катерина, син (ім'я нерозбірливо), Михайло та Анатолій були ще малолітніми.

Після Михайла Радолицького священиком у Гордашівці з 10 лютого 1915 року став Іоанн Іоаннович Лукашевич. Він народився 4-го січня 1891 року в селянській сім'ї і, закінчивши Київську духовну семінарію, 10 жовтня 1912 року став священиком Свято-Георгіївської церкви в с. Лебедин. Священство прийняв 21 жовтня 1912 року в Лебедині Чигиринського повіту.

За даними 1917 року, [148] в Гордашівці було 504 двори, 5 з яких належали духовенству, 498 – селянам і 1 – євреям. Всіх мешканців в селі налічувалось 4 607 осіб (1 540 чол. і 1 527 жін.). Духовенства серед них було 25 осіб, селян – 3 038 осіб і євреїв – 9 осіб. Мешканці села збирали досить значну суму для утримання церковного кліру. Адже казенна платня членів кліру, як і по інших парафіях була традиційною: 300 руб. священику, 50 руб. псаломнику і 16 руб. на рік – просфорні. Але священик отримував ще 60 руб. за учителювання, 1 000 руб. становив прибуток з церковної землі, 7 руб. 95 коп. приносив відсоток з причтового капіталу і 885 руб. в рік складав "кружечний доход". Псаломник, окрім казенної плати, отримував щорічно ще 400 руб. з доходу від землі, 2 руб. 65 коп. приносив відсоток з причтового капіталу і 295 руб. виділялось йому з "кружечного" доходу. У 1917 році "кружечний" прибуток становив 1 180 рублів. Церковної землі було 71 дес. 1 100 кв. саж., а середній прибуток з неї у 1917 році склав 1 400 рублів. Житло і господарські будівлі для причту були побудовані коштом графа Шувалова. Власний будинок мала і школа, на утримання якої в 1917 році повітове земство виділило 1 417 рублів.

Городецьке

Покровська дерев'яна церква у Городецькому була збудована в 1766 році. Як і більшість церков Уманщини, тоді вона була унійною, а в 1794 її пересвятили у православ'я.

У 1801 році настоятелем храму служив Максим Коб...цький (прочитати прізвище не вдалося – авт. К. Т.). З клірової відомості відомо, що він був сином священика і сам став священиком 26 серпня 1773 року.[149] Псаломником Покровської церкви у 1801 році служив Василій Смярчинський, який теж походив із священицької сім'ї і на псаломницьке місце

був призначений Уманським духовним правлінням. Паламарську службу з 1800 року виконував 19-літній син псаломника Йосип Смярчинський.

Парафія Покровської церкви спочатку була невеликою: в 1801 році в селі нараховувалось 94 двори, в яких мешкало 712 осіб. Та з 1843 року до неї було приписане село Кочубеївка і чисельність парафіян збільшилась. У XIX ст. парафія відносилась до 5-го класу. Щодо кількості мирян , то в різні роки вона була різною: в 1863 році – 918 осіб (477 чол. і 441 жін.), в 1894 році – тільки чоловіків було 902 особи, в 1901 році – парафіян було вже 1 908 осіб, а в 1910 році – 2 335 осіб (1 163 чол. і 1 172 жін.). В 1913 році на території парафії нараховувалось 544 двора, в яких мешкало вже 2 422 особи (1 226 чол. і 1 196 жін.).[150] Серед них було: 11 осіб духовного стану, 14 міщан, 2 390 селян, 4 євреїв і 3 представники інших станів. За виключенням двох останніх категорій населення, всі інші могли бути православними, а отже, в 1913 році православних мирян було вже 2 415 осіб.

В парафії з 1861 року діяла 1-класна церковнопарафіяльна школа, для якої було збудоване спеціальне приміщення. На утримання школи парафіяни виділяли щорічно 80 руб., а 390 руб. виплачувалось із державної казни. За даними 1913 року, в школі навчалося 63 хлопчики і 23 дівчинки. Церковний причт теж мав благоустроєне житло – для священика влаштували нову садибу в 1876 році, а для псаломника – в 1898 році. А от відомості щодо персонального складу причту маємо досить фрагментарні.

В середині XIX ст. настоятелем храму був Лука Дзбановський, однак точніші дати його служби з'ясувати не вдалося. Відомо лише, що в березні 1903 року на 63 році життя помер його син Максим Лукович, який 36 років служив в с. Кривчуки Таращанського повіту.

Пізніше священиком у Городецькому був Олександр Іоаннович Іваницький. Він прийняв священство ще в 1861 році, але невідомо чи в Покровській церкві, чи в якійсь іншій. До речі, в 1866 році замість старої сторічної Покровської церкви, в селі побудували нову дерев'яну церкву і освятили її Олександро-Невською.[151] За піклування храмом Божим і добросовісну службу священик Олександр Іваницький був відмічений високими нагородами. Визначенням Св. Синоду за № 428 від 9-22 березня 1882 року його нагородили скуфією, а до дня Пасхи 1888 року він отримав камилавку. А найвищою і останньою його нагородою став Орден Св. Анни 2-го ступеня, якого він удостоївся 6 травня 1909 року. На 71-ому році життя, 27 листопада 1910 року, Олександр Іваницький помер. В нього було четверо дітей, які до смерті батька були вже всі влаштовані і мали свої сім'ї.

По смерті Олександра Іваницького, новим священиком Олександро-Невської церкви став Олександр Олександрович Іваницький. Це був син священика Олександра Іоанновича, який в 1898 році закінчив Київську духовну семінарію і отримав призначення учителя в с. Городецьке. Та вже в наступному році його перевели в село Скибинці Сквирського повіту, де він учителював до 1901 року. Потім його знову повернули в Городецьке і він учителював до 1904 року. А 16 червня 1904 року він був призначений священиком Св.-Михайлівської церкви с. Корж. Кута. Там він служив більше шести років, а 3 грудня 1910 року його перевели на батьківське місце – священиком в с. Городецьке. Він був одружений на доньці протоірея Неонілі Миколаївні і мав сина Миколу, який народився 17 травня 1909 року. За перших п'ять років служби у Городецькому він до дня Пасхи 1915 року був відзначений скуфією. Однак служба його була нетривалою, бо 13 липня 1917 року він помер. На його місце перевели із с. Хижні Уманського повіту священика Симеона Татарова.

Про інших членів причту теж відомості не повні. За даними 1910 року, псаломником у городецькій церкві служив 39-літній Костянтин Миколайович Понасевич. Після закінчення 2-класного народного училища, він з 1887 року учителював, потім став псаломником, був одружений і виховував двох дітей. В Городецькому він служив, напевне, до 1912 року.

З 25 липня 1912 року псаломником Олександро-Невської церкви став Пантелеймон Микитович Вовчинський. Він народився 27 липня 1875 року в селянській сім'ї і, закінчивши в 1894 році 2-класну церковнопарафіяльну школу, отримав призначення учителя в Сквирському повіті. З 13 серпня 1903 року він став псаломником в с. Старі Петрівці Канівського повіту, а 10 жовтня 1903 року його зачислили у духовне відомство. В лютому

1907 року його перевели псаломником в Бердичівський повіт, де він і служив до липня 1912 року. Був одружений на доньці псаломника Анні Космівні, з якою виховував четверо дітей (Галина, Євгеній, Іувеналій, Віталій).

Просфорнею у Олександро-Невській церкві в 1913 році служила донька протоірея, 59-річна Людмила Дубницька.

Городниця

Час будівництва першої в селі церкви ще потрібно встановити. А в досліджуваних нами хронологічних межах вдалося з'ясувати, що церква в ім'я великомученика Димитрія в 1806 році мала повний штат, тобто священика, псаломника і паламаря. Як і більшість церков, вона була дерев'яною, а в 1872 році замість старої будівлі звели нову теж дерев'яну, але на кам'яному підмурку. Впродовж 1868-1890 років велось будівництво кам'яної дзвіниці, що коштувало 5 823 рублі.

Парафія відносилась до 5-го класу, церковної землі було 43 дес. 1 840 саж. У 1812 році в Городниці було 111 дворів, в яких мешкало 886 осіб (447 чол. і 439 жін.). Це все були православні, селяни графа Мощинського.[152] В наступні роки чисельність мешканців села збільшувалась і в 1863 році парафіян було 1 092 особи (559 чол. і 533 жін.), в 1894 році тільки чоловіків нараховувалось 921 особа, в 1901 році всіх парафіян було вже 1 908 осіб, а в 1910 році – 2 278 душ (1 162 чол. та 1 116 жін.). До 1913 року чисельність мешканців села збільшилась 2 382 осіб (2 212 чол. і 1 170 жін.).[153] Серед них було: 14 осіб духовного стану, 2 320 селян, 28 католиків і 20 розкольників. Очевидно, що православними були тільки дві перші категорії населення, тобто 2 334 осіб.

В 1812 році клір Димитріївської церкви складали: священик, 44-річний Косма Вітковський; псаломник, 20-літній Михайло Марчінський і паламар, 43-річний Варфоломій Садовський. Городницьке духовенство складали і члени їх сімей. Священик з дружиною виховував трьох синів – Іустина, Якова і Костянтина, а в сім'ї паламаря зростали Ігнатій, Ісидор і Євфимій.

З 1848 року священиком у Городниці служив Єфрем Георгійович Липецький. У 1850 році йому виповнилося 25 років, він мав дружину Ксенію Іустинівну і доньку Марію. Псаломником був 33-річний Маркел Осифатович Мнеріловський. Він з дружиною Ксенією Антонівною виховували сина Авксентія. Паламарські обов'язки виконував 26-літній Вукол Йосипович Левицький. З дружиною Олександрою Матвіївною вони ще не мали дітей. Окрім причту, в парафії ще були особи духовного стану, а саме: син покійного священика Іустіна Вільковського Федір і доньки Февронія, Олександра, Надія та Єфросинія. Всього 14 осіб.[154]

В матеріалах ревізії 1858 року значиться, що в сім'ї священика Єфрема Липецького народився син Олександр, але немає згадки про доньку Марію (ймовірно померла). В сім'ї псаломника не згадується син Авксентій, але в сім'ї паламаря підростало аж троє дітей: 7-літній Георгій, 5-літній Микита і 2-річна Марина. Три доньки виховувала і вдова священика Іова Славінського Феодора Матвіївна, яка виконувала обов'язки просфорні.[155] Двадцять чотири роки священик Єфрем Липецький служив у Дмитріївській церкві, а 27 лютого 1872 року помер.

В квітні 1872 року священицьке місце зайняв бувший учитель Києво-Подольського училища Микола Дем'яновський. За добросовісну службу 7 січня 1874 року від імені Митрополита йому оголосили подяку, але до якого часу він очолював парафію з'ясувати поки-що не вдалося. Потім священиком Димитріївської церкви служив Трохим Івановський, а після його смерті, 14 листопада 1887 року це місце зайняв Дометіан Сікорський.

Дометіан Стефанович Сікорський був переведений у Городницю із с. Заячківки 25 січня 1888 року. Він був сином священика, в 1863 році закінчив Київську духовну семінарію і учителював в Чигиринському повіті. Священство прийняв 29 листопада 1864 року в міст. Ставищі Таращанського повіту, звідки 21 жовтня 1865 року був переведений в с. П'ятигорки Бердичівського повіту. За власним бажанням, 16 липня 1875 року він перебрався на інше

місце служби – в с. Заячківку Уманського повіту, звідки і був переведений в Городницю. Першу нагороду за сумлінну службу він отримав в 1870 році – тоді його відзначили набедреником. А наступні були такі: 18 квітня 1881 року він отримав скуфію, 31 березня 1884 року послідувало Архіпастирське благословіння, 6 березня 1898 року його нагородили камилавкою, 7 квітня 1905 року він удостоївся наперсного Хреста.

Дометіан Сікорський був главою чималої сім'ї. З дружиною, донькою священика Феодосією Стефанівною Рябчинською вони виховали восьмеро дітей. Найстарша донька Віра в 1913 році залишилася вдовою і учителювала в Кожухівці. Друга донька – Надія – була заміжня за священиком Підгурським. Третя – Любов була дружиною священика Чижського. Четверта – Наталя чоловіком мала священика Юркевича. Син Віктор служив на залізниці. П'ята донька – Олена була заміжня за викладачем Орловської семінарії. Син Яків служив священиком в с. Ухожій, а найменший – Михайло теж служив у залізничному відомстві. Як видно родина була великою і в ній продовжувалась сімейна традиція. В 1913 році патріарху цієї родини виповнилося 73 роки і він ще продовжував служити парафіяльним священиком.

Псаломником тоді ж служив Володимир Олександрович Голдовський, якому в 1913 році виповнилось 36 років. Він був сином поштового службовця і мав лише домашню освіту. Дев'ять років він учителював в школі грамоти, а 9 липня 1903 року був призначений 2-м псаломником в міст. Боярку Звенигородського повіту. Там він прослужив чотири роки і 18 липня 1907 року отримав посаду 1-го псаломника в с. Бобриці Канівського повіту. Звідти 8 травня 1909 року його перевели в с. Городницю. Він був одружений на доньці фельдшера Ольшевського - Олені Василівні. В їх сім'ї було троє дітей: найстарша донька Ольга навчалася в Київському духовному училищі, а двоє менших – Віра та Леонід – були ще малолітніми.

Обов'язки просфорні в 1913 році виконувала 55-річна псаломницька вдова Анна Сильвестрівна Атаназевич. Вона проживала з 19-річною донькою Олімпіадою та своєю сестрою – 47-річною Марією Білоцерковською. Ще в селі мешкав безмісний паламар, 66-річний Григорій Вуколович Левицький. Він був увільнений від паламарської служби в городницькій церкві 1 березня 1891 року. Жили вони з дружиною Явдокією Гаврилівною вдвох, так як діти були дорослими і мали свої сім'ї.

Гродзеве

Село у XVIII-XIX ст. називалось Гродзева. (А повна назва – Гродзева Слобода). Іоанно-Богословська церква була збудована в 1754 році. Православний священик Кирило Зелінський (чи Зельніцький? – авт. Т. К.) в 1768 році хотів відібрати її в уніатів і приєднати до Переяславської єпархії, за що і постраждав.[156] Уніатською церква залишалася до 1796 року, а приєднав її до православної єпархії священик Іоанн Соравський.[157] Грамоту на парафію він отримав у 1802 році. В 1819 році йому було 62 роки, він виховував 14-річного сина Карпа і, окрім священицьких та батьківських він виконував ще й обов'язки благочинного. Водночас з ним, псаломником у І.-Богословській церкві служив Лукіан Боровицький, який за рішенням Декастерії обіймав цю посаду з 11 травня 1806 року. В 1819 році село складалося з 86 дворів, в яких мешкало 678 осіб (346 чол. і 332 жін.).

На початку XIX ст. Іоанно-Богословська церква мала повний штат (священик, псаломник, паламар), в розпорядженні якого було 60 дес. землі а парафія відносилась до 5-го класу. Парафіян в 1863 році налічувалось 800 душ (401 чол. і 399 жін.), в 1894 році чисельність мирян тільки чоловічої статі збільшилась до 740 осіб, в 1901 році всіх парафіян налічувалось 1 571 особа, а в 1910 році – 1 831 особа (904 чол. та 927 жін.). За даними 1913 року, в селі налічувалось 273 двори, в яких мешкало 2 164 особи (1 109 чол. і 1 055 жін.). Серед них: 21 особа належала до духовного стану, а всі решта 2 143 особи були селянами.

Більше сорока років настоятелем Іоанно-Богословського храму служив Іоанн Карпович Соравський, що доводився внуком вже згадуваному вище ієрею Іоанну Соравському. Закінчивши в 1868 році духовну семінарію, він прийняв священство і

самовіддано служив у гродзевській парафії. Його турботи про храм Божий були гідні наслідування і парафіяни теж не відставали від священика. Так , 20 листопада 1874 року селянам Антонію Білоусу, Петру Деревіцькому, Андрію Мельничуку, Петру Патерному і Лаврентію Войченку оголошена подяка Митрополита і благословіння Боже за пожертвування на храм і роботу по його благоустрою.[158] А за зразкове утримання храму Божого священика Іоанна Соравського 8 квітня 1877 року нагородили набедреником. До дня Пасхи 1887 року він отримав скуфію, а в квітні 1895 року – камилавку. Виконання священицьких обов'язків він поєднував з адміністративно-церковними: був помічником благочинного 2-го округу. А 23 вересня 1902 року за власним бажанням його звільнили з посади помічника благочинного і окружного міссіонера 2-го округу Уманського благочиння. В 1904 р. сталось інше призначення: він став міссіонером 1-го округу. До 28 липня 1912 року Іоанн Карпович Соравський був настоятелем Іоанно-Богословської церкви, а досягши 68-річного віку, за станом здоров'я був звільнений за штат. Псаломником у цей час служив 67-літній Косма Миронович Боровицький.

На вакантне священицьке місце у Гродзеву в 1912 році був переведений священик із с. Гереженівки Іоанн Козицький. Під його керівництвом у селі завершилось будівництво нової церкви – кам'яної, з такою самою дзвіницею. Миряни під проводом свого духовного пастира всі добросовісно трудились біля новобудови, але тільки найактивніші будівничі – селяни Тимофій Войченко, Карпо Кучеренко, Макарій Огороднік і Тихін Петриченко – отримали благословіння Преосвященного Митрополита Київського і Галицького.[159] А священика Іоанна Козицького 6 травня 1914 року нагородили камилавкою. Тоді Іоанну Олександровичу Козицькому було 43 роки. З дружиною Вірою Миколаївною вони виховували шестеро дітей. Найстарший син – Микола навчався в Морському корпусі, Георгій був при батьках, третій син – Олександр навчався в Уманській гімназії, а наймолодший Анатолій був учнем Уманського духовного училища. Донька Лариса навчалася в Київському жіночому духовному училищі, а наймолодша в сім'ї теж, напевне, була при батьках.

В 1913 році псаломником І.-Богословської церкви став Яків Мойсейович Гордієнко, якого перевели у Гродзеву із Гереженівки. Він був селянським сином і мав лише домашню освіту, але, напевне, володів гарним голосом так як з 1881 року співав в Архієрейському церковному хорі при Св.-Михайлівському монастирі. Опанувавши порядок церковної служби, він 26 листопада 1901 року склав екзамен на звання псаломника і отримав призначення у Васильківський повіт. В 1908 році його перевели псаломником у Гереженівку, а вже звідти, за резолюцією Преосвященного Никодима, єпископа Чигиринського, його перемістили в Гродзеву. З дружиною Меланією Северинівною вони мали четверо дітей. Син Олександр навчався в Уманському духовному училищі, донька Марія закінчила міське жіноче 2-класне училище, а про двох інших дітей – Порфирія і Наталію – відомостей не виявлено.

Просфорнею у І.-Богословській церкві в 1913 році служила 65-річна священицька донька Анна Карпівна Соравська. Церковним старостою тоді ж був Яків Попов.

Громи

Димитріївська дерев'яна церква була збудована в 1853 році на місці давнішої, яка згоріла в 1834 році. Про ту давнішу якихось певних відомостей не маємо.

На початку XIX ст. церква мала повний штат – священика, псаломника і паламаря. В 1801 році священиком служив 33-річний священицький син Миколай Кобилницький. До переводу в Громи, він був священиком в Ропотусі, де прийняв священство 24 листопада 1792 року. Звідти 15 квітня 1794 року його перевели до громівської церкви. Псаломницьке і паламарське місця тоді займали, напевне, його брати. Псаломником в 1801 році служив 23-річний Михайло, а паламарем – 29-річний Фома Кобилницькі. Парафію Дмитрівської церкви тоді складали 929 осіб, що мешкали в 127 дворах с. Громів.[160]Церковний клір мав у

розпорядженні 43 дес. 1 380 саж. землі. Парафія відносилась до 5-го класу і була досить чисельною. В 1863 році парафіян у Громах нараховувалось 944 особи (482 чол. і 462 жін.), в 1894 році – лише чоловічої статі було 983 особи, в 1901 році – всіх мирян було вже 2 068 душ, а в 1910 році – 2 518 душ (1 263 чол. і 1 255 жін.). В 1913 році в Громах було 603 двори, в яких мешкало 2 730 осіб.[161] Серед мешканців села було: 9 осіб духовного стану, 2 дворян, 62 міщан, 2 632 селян і 25 "иносословных". За виключенням останніх, всі інші могли бути православними, а в такому разі, парафіян налічувалось 2 705 осіб.

Священика Миколая Кобилницького в травні 1803 року змінив Василій Білецький. Він походив з дворянства, а в священика був рукопокладенй 20 вересня 1796 року. Звідки його перевели до громівської церкви наразі невідомо, зате маємо відомості, що упродовж наступних п'ятнадцяти років саме він очолював громівську парафію. В 1818 році йому виповнилося 52 роки, він був батьком чотирьох синів, старшому з яких – Федору йшов 16-й рік, Григорію виповнилося 11, а Климу та Іосифу було по 2 роки. Дияконське місце тоді займав Леонтій Мальшанський, котрого рукопоклав в сан до даної церкви Преосвященний Серапіон 9 лютого 1808 року. Псаломницькі обов'язки виконував Михаїл Кобилницький. А паламарем тоді ж, у 1818 році, служив Іоанн Молчанський. Це був паламарський син, котрого призначено на паламарське місце дикастерським указом від 22 листопада 1815 року.

Про пізніших священиків та інших членів причту відомостей зібрати не вдалося, а більш детально з'ясований персональний склад православного кліру кінця XIX – початку XX ст. Так, вдалося встановити, що в 1870-х роках настоятелем Димитріївського храму був Михайло Радолицький. За зразкове виконання священицьких обов'язків, 22 листопада 1875 року його нагородили набедреником. А через вісім років, до дня Пасхи 1883 року, він отримав скуфію. Та вже 5 жовтня 1884 року його за власним бажанням перевели у Гордашівку Уманського повіту. А на вакантне місце перемістили священика з Рогової Максима Ганкевича.

Максим Іванович Ганкевич по закінченні духовної семінарії прийняв священство 25 серпня 1846 року в церкві с. Лебединки Уманського повіту. В 1849 році його перемістили у с. Рогову, а з 5 жовтня 1884 року він очолив громівську парафію і став священиком Димитріївської церкви.[162] До переводу в Громи його священнослужіння було відмічене такими нагородами: в 1859 році він отримав бронзовий хрест і медаль в пам'ять війни 1853-1856 рр.; в 1874 р. – набедреник, в 1873 р. – скуфію. А за визначенням Св. Синоду від 1-15 березня 1890 року за № 472, до дня Пасхи, за службу по духовному відомству Максим Ганкевич був нагороджений камилавкою.[163]

Духовенство першого округу Уманського благочиння 26 серпня 1896 року відзначило 50-літній ювілей священнослужіння громівського священика.[164] Напередодні цієї урочистої події, всеношну у Димитрівській церкві відправили зять ювіляра о. Яків Самборський і о. Микола Дробницький, бувший псаломник і учитель в с. Громах. А 26 серпня місцевий благочинний з шістьма священиками відправив Божественну Літургію. На всеношній і Літургії чудово співали сини, доньки і внуки ювіляра під керівництвом внука – офіцера. Як підкреслювали гості ювіляра, Максим Ганкевич добросовісно і терпеливо трудився на ниві Господній. І в 75-річному віці священик готовий і вдень, і вночі надати духовну допомогу всім, хто її потребує. Виголошення традиційних многолітій супроводжувалося подяками від парафіян сіл Лебединки, Рогової та Громів. Любов і повагу православної пастви, о. Максим заслужив частими богослужіннями і глибокими повчаннями. В ході здійснення богослужінь, треб та й в приватних бесідах з парафіянами священик наставляв на шлях істини та добра.

Відсвяткувавши 50-літній ювілей свого священства, Максим Ганкевич ще два роки служив у Димитріївській церкві. Псаломником тоді був Михайло Шпаковський, а з 5 вересня 1895 року у Громи перемістили псаломника із с. Голяків Сквирського повіту Петра Левицького. Помер Максим Ганкевич 3 серпня 1898 року.

Новим священиком у Громах став Віктор Пилипович Ілляшевич, якого 2 вересня 1898 року перевели із с. Нерубайки Уманського повіту. До цього часу він мав майже тридцятилітній досвід священнослужіння, бо, закінчивши духовну семінарію в 1866 році,

прийняв священство в 1867 році. За довголітню сумлінну службу він був нагороджений набедреником, камилавкою і скуфією. Ієрей був одружений і виховував п'ятьох дітей, троє з яких вже були самостійними, а двоє ще навчалися. В 1904 році його призначили другим духовним слідчим 1-го округу Уманського благочиння і за взірцеве виконання обов'язків та сумлінну службу 6 травня 1908 року нагородили наперсним Хрестом. Псаломником при ньому служив Павло Федорович Левицький, а обов'язки просфорні виконувала Юлія Патриківна Радолицька. Помер Віктор Ілляшевич 9 квітня 1911 року. А 15 червня 1911 року священство у Димитріївській церкві прийняв випускник семінарії Олександр Ілляшевич – син покійного священика Віктора Ілляшевича.

Олександру Вікторовичу Ілляшевичу тоді було 27 років. Він закінчив духовну семінарію і до 1910 року учителював в церковнопарафіяльній школі м. Чигирина. А в 1911 році Преосвященним Никодимом, єпископом Черкаським був рукопокладений в священика с. Громів. Вже в Громах у них з дружиною Іриною Йосипівною в 1912 році народилась донька Тамара.

Псаломнику Павлу Федоровичу Левицькому в 1913 році виповнилось 67 років. Він мав чималий досвід, так як служив з 1863 року. В 1860 році він поступив до Києво-Печерської Лаври, а через три роки був призначений псаломником в Бердичівський повіт. В 1866 році його перемістили в с. Острівець Уманського повіту, звідки в 1881 році перевели у с. Ропотуху, а в 1899 році місцем його служби стало с. Громи. Він був вдівцем з шістьма дорослими дітьми: старший син Петро вже служив священиком, молодший – Пантелеймон служив дияконом, третій – Андрій був службовцем Півд.-Західної залізниці, а три доньки – Анастасія, Анна та Олександра були заміжніми і мали свої сім'ї.

Сімдесят шість років виповнилось у 1913 році священицькій вдові Юлії Радолицькій, яка виконувала обов'язки просфорні у Димитріївській церкві с. Громів. Її семеро дітей теж були вже дорослими. Старшому сину - Федору виповнилося 40 років і він служив судовим слідчим, 36-річний Степан теж був влаштований, доньки Любов і Віра були заміжніми, а 32-річна Марія, 20-річний Василь і 22-річна Надія жили при матері.

Ще однією особою духовного стану була священицька донька, вдова священика Ілляшевича, Олена Павлівна Ілляшевич, якій в 1913 році виповнилося 62 роки.

Давидівка

Покровська дерев'яна церква була збудована в 1858 році замість давньої, невідомо коли побудованої. До неї приписана "деревня" Табанова, що за дві версти від Давидівки. До 1840 року в Табановій була своя Св.-Успенська церква з повним штатом, але вона згоріла і мешканців "деревни" приписали до давидівської парафії. А на початку XIX ст. священиком в Успенській церкві тоді ще села Табанової служив Феодор Шадурський. Він був сином шляхтича, а в священицький сан був рукопокладений в Молдавії Преосвященним Митрополитом Кирилом 12 червня 1793 року. Грамоту на табанівську парафію він отримав від Преосвященного Ієрофея, Митрополита Київського і Галицького 23 грудня 1798 року. Ще одним штатним кліриком Успенської церкви був паламар Трохим Рибчинський, син священика, якому в 1801 році виповнилося 28 років. На це місце він був призначений Указом Дикастерії від 20 червня 1801 року. Тоді в табанівській парафії числилось 170 осіб (93 чол. і 77 жін.), які мешкали у 23 дворах.[165]

У 1801 році Покровська церква села Давидівки мала повний штат: священик, псаломник і паламар. Священиком служив 52-річний Іоанн Заставський, рукопокладений до цієї церкви 28 травня 1777 року уніатським Преосвященним Леоном Шептицьким. Відомо, що 29 серпня 1794 року він перейшов у православ'я і приєднав давидівську парафію до православної єпархії.[166] Псаломником у Покровській церкві з 1-го серпня 1801 року став син священика Федір Заставський. Паламарем Уманське духовне правління призначило з 7 грудня 1801 року 19-річного Онисима Даниловського. В парафії тоді налічувалось 234 особи (122 чол. і 112 жін.), що мешкали у 90 дворах. У користуванні церковного кліру було 34 $^{1}/_{2}$

десятини землі, а його казенне утримання в 1871 році становило 350 руб. 86 коп. Церква відносилась до 7-го класу, а її парафія була нечисельною. В 1863 році парафіян налічувалось 489 осіб (241 чол. і 248 жін.), в 1901 році – 887 душ, а в 1910 році – 969 осіб (467 чол. і 502 жін.). В 1913 році на території парафії (Давидівка і Табанова) було $137^{1}/_{4}$ двора, в яких мешкало 1 092 особи (549 чол. і 543 жін.).[167] Серед них: духовенства було 4 особи, міщан – 15 осіб, селян – 1 056 осіб, євреїв – 10 осіб і розкольників – 7. Шляхом виключення двох останніх категорій населення, встановлюємо, що православних парафіян у 1913 році могло бути 1 075 осіб.

Духовенства в Давидівці було небагато, а священики часто змінювались. Ревізія 1850 року виявила у селі 11 осіб духовного звання.[168] Це священик 34-літній Никифор Фадейович Хмілевський (можливо, прізвище неточне – авт. Т. К.), його дружина Марія Олексіївна і доньки Анастасія та Віра. Псаломником тоді служив 37-літній Яків Олексійович Машкевич, який з дружиною Пелагеєю Іванівною виховували доньку Єфросинію. Ще мешкала сім'я покійного заштатного паламаря Аркадія Молчановського: дружина Єфимія Павлівна та діти Арсеній, Каленик і Євдокія.

До наступної ревізії (1858 року) загальна кількість духовенства в Давидівці не змінилася, його так само було 11 осіб, але персональний склад був іншим.[169] Так, священиком з 1856 року став 24-річний Кіндрат Григорович Орловський, який змінив Йосипа Левицького, що обіймав священицьку посаду у 1852-1856 роках. Кіндрат Орловський мав дружину 19-річну Анну Іоаннівну. Псаломником залишався той самий Яків Машкевич, але сім'я його збільшилась. Окрім доньки Єфросинії, в сім'ї підростали: 6-річний Корнилій, 2-річна Сиклетінія і 4-місячний Ілларіон. А з дружиною покійного заштатного паламаря Аркадія Молчановського залишився тільки один син та донька.

Священик Кіндрат Григорович Орловський не довго служив у Покровській церкві, бо в з березня 1861 року настоятелем храму вже був Федір Кожуховський. Напевне він був уже у віці, бо 2 вересня 1873 року помер і новим священиком в Давидівку був рукопокладений випускник семінарії Костянтин Лозінський. Молодий священик, окрім служби, розгорнув кипучу діяльність по благоустрою храму. З його благословіння та під його керівництвом була зведена нова дзвіниця. Кошти на будівництво зібрали парафіяни, а частину пожертвував поміщик Давидівки генерал-майор Микола Янов. За копітку працю і будівництво дзвіниці Костянтину Лозінському 2 грудня 1878 року була винесена подяка Митрополита і благословіння Боже. В тому ж році Костянтина Лозінського перемістили священиком в с. Рощево Чигиринського повіту.

А 21 січня 1879 року священиком у Покровську церкву був рукопокладений випускник Київської духовної семінарії Григорій Іщенко. Але і він довго не затримався у Давидівці і 24 липня 1881 року священство в тамтешній церкві прийняв теж випускник семінарії Феофан Зарніцький. Та через рік і він перевівся до іншої парафії, а 21 серпня 1882 року священиком Покровської церкви став бувший диякон с. Левківки Йосип Джозовський. Впродовж п'яти років він очолював давидівську парафію, а 21 жовтня 1887 року був переведений в с. Кресятичі Радомишльського повіту.

Новим священиком у Давидівці з жовтня 1887 року став Симеон Стефанович Петрушевський, що був переведений з Конельських Хуторів Липовецького повіту. Він теж майже п'ять років служив у Покровській церкві, а 27 липня 1892 року був переведений у с. Дзензелівку.

Парафія залишалась без духовного пастиря до 14 серпня 1892 року, коли священство у Покровській церкві прийняв випускник духовної семінарії Антоній Куліковський. Молодий священик взірцево виконував обов'язки, наставляв паству на шлях добра, милосердя та любові до ближнього відзначався добрим і спокійним характером. За резолюцією Митрополита, 24 січня 1901 року його нагородили набедреником. В червні 1903 року Антонія Куліковського перемістили в с. Юзефовку Васильківського повіту, а священик звідти був переведений у Давидівку. Це був Михайло Ганкевич, який теж недовго прослужив у Давидівці.

У 1909 році священицьке місце знову пустувало і його зайняв Василь Васильович Кудрицький. В 1905 році він закінчив духовну семінарію і починав службу псаломником, а в 1906 році був рукопокладений на священика. В 1910 році йому виповнилося 27 років, він був одружений і мав малолітню дитину. Не дивлячись на молодий вік, 16 вересня 1910 року його призначили духовним слідчим 3-го округу Уманського благочиння. Разом з ним псаломником Покровської церкви тоді служив Георгій Павлович Порицький. Та 18 березня 1912 року священик Василій Кудрицький був переведений в с. Росоховатець Уманського повіту, а на його місце перевели із с. Ботвинівка Пантелеймона Ляхоцького, який служив там псаломником. Але і він довго не затримався в Давидівці, бо вже 19 червня 1913 року його перевели священиком в с. Тодорівку Липовецького повіту.

А 23 червня 1913 року священицьке місце в Давидівці зайняв Іоанн Никифорович Дзима. Тоді йому було 28 років, він походив із селянської родини Канівського повіту, де в 1902 році закінчив 2-класну Міністерську школу. В 1905 році він склав іспит на звання вчителя, а в 1906 році успішно склав випробування на псаломника. До 1908 року служив псаломником, а потім склав іспит на диякона. В 1911 році його зачислили до духовного стану і в 1913 році перемістили в Давидівку. Псаломником в Покровській церкві тоді служив Георгій Павлович Порицький. Тоді йому було 33 роки, він походив із духовного стану, освіту здобув в 2-класній Міністерській школі в Краснопілці, а в Давидівку отримав призначення в 1909 році.

Дзензелівка

Церква в ім’я великомучениці Параскеви була збудована в 1764 році. В подальшому вона лише добудовувалась і ремонтувалась. Так, у 1880 році були влаштовані два кіоти для північного і південного “приделов” парафіяльного храму. Вони були потрійними, в два яруси, майстерно виконані, що обійшлося парафіянам в 1 350 руб.[170] А 23 вересня 1885 року Параскевська церква була заново освячена.[171] В повідомленні про цю подію відмічалося, що цей давній храм минулого століття вже неодноразово розширявся та обновлявся добудовою трьох притворів з дзвіницею, а також прикрашався повністю поновленим чудовим іконостасом, новим запрестольним кіотом і жертвенником та двома кіотами для західного притвора. Будівництво дзвіниці і влаштування іконостаса коштувало 7 100 рублів. З нагоди поновлення іконостаса виявилось необхідним пофарбувати церкву із середини і поновити розпис, а також пофарбувати зовні і трохи підняти підлогу. Це останнє зачіпало святий престол, що і стало причиною повторного освячення всього храму.

У 1801 році священиком у Дзензелівці служив Іоанн Мацієвич. Тоді йому було 34 роки, він походив із священицької сім’ї і виховував 4-річного сина Андрія. До Параскевської церкви він був рукопокладений Преосвященним Ієрофеєм, Митрополитом Київським і Галицьким 30 серпня 1798 року.[172] Псаломником Параскевської церкви з 15 липня 1801 року служив священицький син Иоанн Феофанович Федорович, якому виповнилось тоді 34 роки. Паламарем 14 березня 1801 року Уманське духовне правління призначило 27-річного священицького сина Захарія Богурського. Окрім названого штатного причту, в парафії числились ще й інші особи духовного стану. Це позаштатний священик, 62-річний Феофан Федорович, який був сином шляхтича, а священство прийняв в Дзензелівці 31 липня 1764 року, а також його онуки – священицькі сини Микола та Яким Добровольські. Тоді в парафії числилось 820 осіб (425 чол. і 395 жін.), що мешкали у 105 дворах.

Параскевська церква мала повний штат, який у 1806 році складали священик, диякон, псаломник і паламар. А в другій половині XIX ст. церковний клір складали священик, 2 псаломники і просфорня. У користуванні церковного кліру була 51 дес. церковної землі. Парафія відносилась до 5-го класу і була чималою. В 1863 році парафіян у Дзензелівці налічувалось 1 252 особи (632 чол. і 620 жін.), в 1901 році – 2 355 осіб і 1910 році – 2 821 осіб (1 433 чол. і

1 388 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало вже 3 066 осіб (1 568 чол. та 1 498 жін.).[173] Серед них було: 10 осіб духовного стану, 45 міщан, 2 836 селян, 87 євреїв та 88 сектантів. Можна припустити, що за виключенням євреїв та сектантів, інші мешканці села були православними парафіянами. Тоді їх налічувалось 2 891 особа.

Священиком в 1870-х роках служив у Параскевській церкві Василь Іванович Корольков. Його турботи про благоустрій храму були відмічені 31 жовтня 1872 року набедреником, а мешканцям села Мануїлу Павлишину, Никифору Бабці, Григорію Дігтяру, Онисиму Маргорі, Федору Стрелецькому і Леонтію Піддученку оголошена подяка Митрополита з благословінням Божим.[174] Наступну нагороду – скуфію – Василь Корольков отримав 16 квітня 1877 року. А до дня Пасхи 1884 року його нагородили камилавкою. Остання нагорода прийшла до Василя Королькова, коли він за власним бажанням вже був звільнений за штат. З 27 липня 1892 року він звільнив священицьке місце, а 6 травня 1892 року був нагороджений наперсним Хрестом.

З 1892 року новим священиком у Дзензелівці став, переведений туди із с. Давидівки, Симеон Стефанович Петрушевський. Він походив із священицької родини, закінчив Київську духовну семінарію і в 1886 році прийняв священство в Липовецькому повіті. В 1887 році його перемістили в с. Давидівку, а 27 липня 1892 року перевели в Дзенгелівку. В січні 1902 року його священослужіння було відзначене набедреником, а 29 січня 1907 року він отримав скуфію. В 1910 році йому виповнився 51 рік, він був одружений і виховував чотирьох дітей, троє з яких навчалися за батьківські кошти. Першим псаломником служив тоді 53-річний Георгій Лукович Царіковський, який був сином псаломника і мав тільки домашню освіту. В 1871 році він учителював в Нестерівці, в 1872 році – в Митківці, в 1873 році – в Добрій. З 1875 року він став псаломником у Красноставці, звідки його в 1881 році перевели в Дзензелівку. В Параскевській церкві він служив до червня 1914 року, а потім його перевели в с. Стецівку Звенигородського повіту. Замість нього псаломником у Дзензелівку призначили стецівського учителя Наума Шевчука. Другим псаломником Параскевської церкви з 1864 року служив Саватій Тимофійович Гдешицький. Він був сином псаломника, мав домашню освіту, в 1864 році став псаломником в передмісті Умані і в тому ж році був переведений у Дзензелівку. Обов'язки просфорні з 1890 року виконувала 43-річна Параскева Чалевська. В такому складі церковний клір служив і в 1917 році. Відомо також і те, що 1 липня 1917 року за резолюцією Митрополита священик Симеон Петрушевський був нагороджений камилавкою.

Дмитрушки (Старі Дмитрушки і Нові Дмитрушки у 1842 році були об'єднані в с. Дмитрівське, а з 1917 р. - Дмитрушки)

У XVIII – першій половині XIX ст. існувало 2 села: Старі й Нові Дмитрушки. У 1806 році і в одному, і в другому селі були дерев'яні церкви з повним штатом: священик, псаломник і паламар.[175] В 1842 році обидва села були об'єднані в одне – Дмитрівське. Саме така назва закріпилася за селом до 1917 року, а потім його знову стали називати Дмитрушки. Церкви у Старих і Нових Дмитрушках, невідомо коли побудовані, за давністю були розібрані. А після утворення одного села, в 1845 році в ньому була збудована одна церква, освячена в ім'я апостолів Петра і Павла.

Про церкву в Старих Дмитрушках відомо, що вона теж була Петро-Павлівською, що деякий час вона була уніатською і що вона в 1768 році Преосвященним Гервасієм була пересвячена у православ'я. Парафіяльним священиком був тоді Гавриїл Нестерович. Він походив із священицької родини, духовної освіти не мав, а в священицький сан його рукопоклав Молдавський Архієрей в 1775 році. У 1795-1796 роках членами церковного причту окрім нього були: 25-річний св. Михайло Коцюбинський і 37-річний дячок Дмитрій (прізвище прочитати не вдалося – авт. К. Т.). Церковному кліру належало орної та сінокосної землі на 60 днів. А село тоді складалося із 61 двора, в яких мешкала 441 особа (226 чол. і 215 жін.). Гавриїл Нестерович мав сина Іоанна, котрий став його наступником. Та найбільше

священицьку родину Нестеровичів прославив онук о. Гавриїла. В сім'ї Івана Гавриловича Нестеровича, 25 січня 1783 року народився син Іоанн (в монашестві Іриней). У 1905 році Іриней Нестерович закінчив Київську духовну академію, потім п'ять років викладав там німецьку мову і зробив блискучу кар'єру. Він став видатним церковним діячем, дослужившись до сану Архієпископа Іркутського, Нерченського і Якутського. Помер в 1864 році.

Пізніше парафіяльним священиком у Старих Дмитрушках був Михайло Коцюбинський. У віці 51 рік, будучи духовником і депутатом благочинницького округу, він помер 5 березня 1820 року. По його смерті залишилася дружина 40-літня Агрипіна і діти: 6-літній Олександр, 2-річний Йосип і 6-літня донька. Псаломником тоді служив Никифор Молчановський, а паламарем – Авраам Стрижевський. Старі Дмитрушки належали тоді Софії Потоцькій. В селі було 68 дворів і мешкало в них 559 осіб (275 чол. і 284 жін.).[176]

Про церковний клір Малих Дмитрушок маємо відомості за 1819 рік. Тоді священиком служив 40-річний Фотій Мітковський. Він був сином псаломника Лаврентія Мітковського, звільненого за штат у 1806 році, а священицьке місце обіймав з 1802 року. Псаломником з 1818 року служив Наум Кобилковський, якому на час призначення було 19 років. Дикастерським указом від 1814 року, паламарем був призначений Симеон Каліновський, якому виповнилось тоді 37 років. Село тоді складалося з 64 дворів, а парафіян у 1819 році налічувалося 578 осіб (282 чол. і 296 жін.).[177]

Нова церква, збудована в 1845 році вже у селі Дмитрівському (1842-1917 рр.), теж була Петро-Павлівською. Вона відносилась до 5-го класу, мала повний церковний штат, який володів 43 дес. 2 300 саж. церковної землі. Парафія була чималою, вона об'єднувала мешканців Дмитрівського та Піківця і в ній нараховувалось: в 1863 році – 1 380 парафіян (672 чол. і 708 жін.), в 1894 році – тільки чоловічої статі 1 268 душ, в 1901 році – всіх парафіян 2 780 душ і в 1910 році – 2 878 душ (1 422 чол. і 1 456 жін.). В 1913 році мешканців Дмитрівського та Піківця було 3 814 осіб (1 874 чол. і 1 940 жін.).[178] Серед них духовенства було 14 осіб, міщан – 9 осіб, а решта – 3 791 особа відносились до селянського стану.

Про перших священиків Дмитрівського відомостей не маємо.

В 1860-х роках парафіяльним священиком був Климент Мачуговський. Його священнослужіння і турботи про храм Божий були відмічені 6 жовтня 1869 року набедреником, а 20 вересня 1872 року йому була оголошена подяка Митрополита і благословіння Боже. Наступну нагороду Климент Мачуговський отримав до дня Пасхи 1886 року – його нагородили скуфією. А 17 вересня 1892 року священик помер.

Наступним священиком Петро-Павлівської церкви став Феоктист Венедиктович Тихоневич, який по закінченні духовної семінарії в 1891 році і короткого періоду учителювання в Таращанському повіті, 22 листопада 1892 року прийняв священство у Дмитрівському. Першу нагороду за службу – набедреник – він отримав 26 квітня 1900 року. Окрім священнослужіння, він виконував і церковно-адміністративні обов'язки: з 1901 року був членом Ревізійного комітету при Уманському духовному училищі, а в 1902 році Митрополит Київський і Галицький Феогніст затвердив його членом Правління Уманського духовного училища. Нагороджений медаллю в пам'ять імператора
Олександра III. Був одружений, мав дружину Платоніду Климентіївну і дітей: Феофана, Петра, Зінаїду. За власним бажанням, 10 вересня 1904 року був переведений на нове місце служби – до Фастова.

На вільне священицьке місце у Дмитрівське 19 жовтня 1904 року був призначений безмісний до того священик Феофан Радзієвський. Трохи більше як за рік, його служба вже була відмічена і 27 січня 1906 року він отримав скуфію. Але 10 лютого 1907 року Феофан Радзієвський помер.

Новим настоятелем Петро-Павлівської церкви став Віталій Іванович Леонович, якого 4 березня 1907 року перевели із села Старих Бабанів. Про нього відомо що в 1888 році він закінчив Київську духовну семінарію і тоді ж прийняв священство в Старих Бабанах. До переводу в Дмитрівське він був нагороджений набедреником (1899 р.) і скуфією (1906 р.),

йому виповнився 41 рік, він був одружений і мав чотирьох дітей, які навчалися за батьківський кошт. Дияконом тоді у Дмитрівському служив Варнава Солонинко, який 12 лютого 1908 року був рукопокладений священиком у с. Криві Коліна. А дияконське місце пустувало до кінця 1909 року і тільки 4 грудня 1909 року його зайняв Назарій Якович Сорока. Останній походив із селян, в 1885 році закінчив Пединівську 1-класну церковнопарафіяльну школу і до 1903 року учителював. В 1903 році його призначили 2-м псаломником в с. Головківку Чигиринського повіту, а в 1907 році причислили до кліру і затвердили в званні псаломника. В 1909 році його висвятили в диякона, а 4 грудня того ж року перевели із Головківки в Дмитрівське. З дружиною Вассою Антипівною вони мали п'ятеро дітей. Найстарший з них – Георгій мав свою сім'ю і служив в залізнодорожному управлінні в м. Харбіні. Молодший – Петро теж проживав десь в Росії. Донька Марія була заміжня і учителювала в церковнопарафіяльній школі. А двоє менших синів навчалися: Іоанн – в Київській духовній семінарії, а Олександр – в Києво-Софіївському духовному училищі. Діяльність Віталія Леоновича у Дмитрівському заслуговувала схвалення єпархіального начальства і 6 травня 1913 року він був нагороджений камилавкою. З дружиною Оленою Яківною Бортовською, донькою священика с. Братська Борщагівка, вони мали п'ятеро дітей. У 1913 році їх старший син Володимир навчався в Київському Політехнічному інституті на механічному відділенні і був одружений з донькою титулярного радника – Анною Фотіївною. Другий син – Віталій – теж був студентом Політехнічного інституту. Двоє молодших дітей – Борис та Антоніна – навчалися в уманських гімназіях, а наймолодша – Олена була ще малолітньою. До якого часу батько цього сімейства служив у Дмитрівському ще належить з'ясувати, а допоки лише зазначимо, що 29 червня 1917 року Св. Синод нагородив його наперсним Хрестом.

У 1913 році просфорнею у дмитрієвському парафіяльному храмі служила 67-річна священицька вдова Меланія Костянтинівна Мачуговська (дружина покійного Климента Мачуговського).

Окрім штатних священно- і церковнослужителів, в Дмитрівському мешкали і інші особи духовного стану. Зокрема, вдова священика Феофана Радзієвського Пелагея Іванівна Радзієвська. В 1913 році їй було 43 роки і вона виховувала шестеро священицьких дітей, а саме: Євгенія, Афанасія, Наталію, Павла, Антоніну та Лідію. Разом з нею мешкала, напевне, сестра покійного священика, 60-річна Катерина Мефодіївна Радзієвська.

Дмитрівське духовенство в 1913 році мало у користуванні 48 дес. 2 040 кв. саж. церковної землі, "кружечные доходы" складали 856 руб. 56 коп. і , крім традиційної казенної платні, отримувало щорічно ще 12 руб. прибутку. Ці кошти надходили від вкладених у банк 9 лютого 1851 року Архієпископом Іринеєм, настоятелем Ярославського Першокласного Толгського монастиря 600 рублів. Це була половина відсотків з цієї суми, яку Архієпископ заповів в довічне використання церковному кліру як плату за поминання Гавриїла та монахині Аполінарії.

Парафіяни Петро-Павлівської церкви частково утримували дві школи. В 1911 році був збудований будинок 2-класної церковнопарафіяльної школи, для чого Уманське повітове відділення Єпархіальної Училищної Ради виділило 300 руб. А в 1912 році в парафії була влаштована земська однокласна з 3-ма комплектами школа, на утримання якої щорічно виділялося: 390 рублів від Уманського повітового відділення Училищної Ради та 150 руб. від сільської громади.

Добра

Церква Різдва Богородиці була побудована в 1725 році. Як і багато інших, вона була в унії, а 14 серпня 1794 року священик Фома Левицький пересвятив її у православ'я. Парафіяльну грамоту від православного Митрополита Ієрофея він отримав 24 квітня 1798 року.

На початку XIX ст. Різдво-Богородицька церква мала повний штат, який складали: священик, диякон, псаломник і паламар. У 1801 р. священиком і благочинним служив вже згадуваний вище Фома Левицький, якому виповнився тоді 51 рік. Він був сином священика, а сам священство прийняв 18 жовтня 1774 року. Дияконське місце в 1801 році посідав священик Софоній(?) (прізвище прочитати не вдалося -–авт. Т. К.), якому було тоді 33 роки і який в 1799 році прийняв священство в Добрій. З 10 липня 1801 року псаломником призначили священицького сина Гавриїла Бєлновського, якому виповнилося 18 років. Можливо він був сином священика Софонія, тоді прізвище останнього теж Бєлновський. Та це ще потрібно уточнити. Паламарське місце теж з 1801 року зайняв 21-річний Олексій Левицький. В кліровій відомості за 1801 рік значиться, що він "сын дьячковский",[179] а відтак Олексієм Фомичом Левицьким, тобто священицьким сином, він бути не міг. Можливо він доводився священику Фомі Левицькому племінником, а можливо іншим родичем чи просто однофамільцем.

В 1801 році в Добрій налічувалось 148 дворів, в яких мешкало 1 014 осіб (513 чол. і 501 жін.). З плином часу село збільшувалось і зростала чисельність парафіян, а кількість штатного духовенства залишалась такою ж. Казенне утримання штатного кліру в 1871 році ставило 408 руб. 4 коп. на рік. У його розпорядженні було 45 дес. 1 189 саж. землі. Парафія відносилась до 5-го класу і була чисельною. В 1863 році парафіян було 2 130 осіб (712 чол. і 1 418 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі налічувалося 1 049 осіб, в 1901 році всіх парафіян було 2 294 душ, а в 1910 році кількість парафіян зросла до 2 357 душ (1 159 чол. і 1 198 жін.). В 1913 році на території парафії налічувалось 610 дворів, в яких мешкало 2 410 осіб (1 160 чол. і 1 250 жін.).[180] Серед жителів Доброї було: 16 осіб духовного стану, 50 дворян, 17 міщан, 2 278 селян, 42 євреї та 7 католиків. За виключенням євреїв та католиків, інше населення можна вважати православним. В такому разі, православних мирян могло бути 2 361 особа, що є досить реальним.

Склад священно- і церковнослужителів з другої половини XIX ст. був таким. Священиком у 1850 році служив 78-річний Павло Миколайович Сіневич. Він був вдівцем і дітей чи то взагалі не мав, чи не мешкали вони в селі. Дияконом тоді ж служив 43-річний Василь Онисимович Лісінський. З дружиною Оленою Романівною вони виховували семеро дітей, а саме: Діомида, Павла, Євдокію, Мокрину, Параскеву, Матрону і Митрену. Паламарську службу ніс Петро Григорович Ливицький. Йому тільки виповнилося 25 років і з 19-річною дружиною Ксенією Іовною дітей вони ще не мали. Сторожем при церкві був Лука Олексійович Нестеровський. А обов'язки просфорні виконувала священницька донька, 22-річна дівиця Варвара Григорівна Міхнєвичева. Ще в парафії мешкали доньки покійного псаломника Григорія Ливицького Анастасія та Іустіна, а також дружина церковного сторожа Ефросинія Федорівна. Всього 17 осіб.[181]

За ревізією 1858 року склад священно- і церковнослужителів був іншим. Священиком тоді був 37-річний Антоній Феодосійович Тучапський. З дружиною Іустіною Федорівною вони виховували 5-ох синів (Микола, Володимир, Іпполіт, Афанасій, Яків) і 3 доньки (Анна, Надія, Олександра). В сім'ї диякона Василя Лісінського народилась восьма дитина – син Іссидор. Паламар Петро Ливицький в парафії вже не числився, а зайняте було псаломницьке місце. Псаломником служив 49-річний Харитон Олексійович Нестеровський (напевне брат церковного сторожа Луки Олексійовича Нестеровського), який з дружиною Марією Прокопівною виховували чотирьох дітей – Григорія, Анну, Наталію і Марію. Просфорнею служила та сама Варвара Міхнєвичева. Так само лише з дружиною числився церковний сторож Лука Нестеровський (про дітей їхніх відомостей не виявлено). Всіх осіб духовного стану налічувалось 22-є.[182]

Священик Антоній Тучапський невдовзі був кудись переведений, тому що в 1862 році настоятелем церкви і учителем церковнопарафіяльної школи був Лука Мачуговський, якого змінив Дмитрій Юшкевич. Отець Д. Юшкевич був водночас і членом благочинницької ради округу. А за дбайливе ставлення до освіти парафіян, 20 березня 1867 року його нагородили

набедреником. До 1881 року Дмитро Юшкевич служив настоятелем Різдво-Богородицької церкви, а 11 травня того ж року він помер.

Наступним священиком у Добрій став Олександр Трифонович Горохолінський, якого на вакантне місце перевели 25 серпня 1881 року із с. Красноставки. Він походив із священицької сім'ї, в 1873 році закінчив Київську духовну семінарію і був направлений учителем в с. Небелівку. В 1876 році він учителював у Павлівці, а 17 квітня 1877 року прийняв священство у Красноставці. З дружиною Олександрою Платонівною вони виховували семеро дітей (Дмитрій, Володимир, Леонтій, Євгенія, Галина, Наталя і Ольга). І новий священик, і парафіяни дбали про благоустрій сільського храму. Їх старання відмічалися єпархіальним начальством. Так, 18 лютого 1882 року церковному старості Єпіфіану Малаховецькому і селянину Фоці Матвійчуку за усердя до храму Божого оголошене благословіння Боже.[183] А сам священик 14 грудня 1887 року був нагороджений набедреником. Іноді мешканці села робили досить значні пожертвування у свій храм. Так, селянин Мефодій Смакогуз, в 1892 році пожертвував у церкву напрестольного хреста, що коштував 250 руб. 80 коп. За таку доброчинність Св. Синод нагородив його грамотою.[184] Наступну нагороду – скуфію – Олександр Горохолінський отримав в квітні 1898 року, а 6 травня 1904 року за Височайшим указом його нагородили наперсним Хрестом.

У 1910 році Олександру Трохимовичу Горохолінському виповнилось 58 років. Він мав 33-річний стаж священнослужіння, користувався авторитетом серед парафіян та був на доброму рахунку у єпархіального начальства. Псаломником при ньому служив у Різдво-Покровській церкві Кирило Боніфатійович Грімальський, якому в 1910 році виповнилось 60 років. Останній був сином псаломника і розпочав свою трудову діяльність паламарем у Звенигородському повіті. У 1867 році його перевели у Добру, де в 1873 році він витримав випробовування на псаломника і безмінно служив в одній парафії. А просфорнею в 1910 році служила 53-літня Євгенія Яківна Бржозовська, яка була священицькою донькою і виконувала обов'язки з 1876 року. Окрім священнослужіння, Олександр Горохолінський виконував і адміністративно-організаційні обов'язки. Зокрема, 19 червня 1913 року його призначили духовником 7 округу Уманського благочиння.

Побувавши в 1912 році в Добрій, Преосвященний Димитрій, єпископ Уманський, вікарій Київської єпархії звернув увагу і це було підкреслено, що церква стара-престара і священик старий. Тоді Олександру Горохолінському було 60 років. Та церква утримувалась у зразковій чистоті, до того ж вона мала чудові, багаті, серебрені предмети релігійного культу. Але не тільки церква, але й село привернуло увагу високого гостя. Воно було мальовничим і все тонуло в зелені. Через майдан від церкви розкинувся поміщицький парк, який недавно купив пан Ящик. Пани Ящики і Яневські, напевне, єдині російські поміщики в цьому краї, якщо не рахувати родових помість російських магнатів, майже чужих цьому краю, які мешкають в Петербурзі чи за кордоном, - підкреслювалось в інформації про цю поїздку.

В селі діяла церковнопарафіяльна школа, в якій навчалося у 1910 році 140 учнів (101 хл. і 39 дів.). На її утримання Уманське повітове відділення Єпархіальної Училищної Ради щорічно виділяло 780 рублів. А ще 300 руб. для шкільних потреб виділялось із арендної плати за церковну землю. Всього ж 47 дес. 60 саж. церковної землі приносили 500 руб. щорічного прибутку.

Доброводи

Церква в ім'я Космо і Даміана була збудована в 1795-1796 роках. Але перед цим у селі була ще давніша церква, бо є відомості, що в 1775 році священиком у Доброводи Волоський архієрей Ренський рукопоклав Іоанна Савінського.[185]

На початку XIX ст. Космо-Даміанівська церква мала повний штат, що складався із священика, псаломника і паламаря. Його казенне утримання, за даними 1871 року, обходилось в 402 руб. 28 коп. в рік. Церковний клір мав у користуванні 53 дес. землі в 1894

році і 54 дес. придатної та 1 дес. 2 107 саж. непридатної в 1910 році. За чисельністю парафія відносилась до 5-го класу. В 1863 році в ній налічувалось 1 687 осіб (844 чол. і 843 жін.), в 1894 році –
1 211 прихожан чоловічої статі, в 1901 році – всіх парафіян було 3 316 душ, а в 1910 році – 2 355 душ (1 166 чол. і 1 189 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало 2 206 осіб (1 093 чол. і 1 113 жін.),[186] серед яких: 25 осіб належали до духовного стану, 2 176 – до селянського і 5 осіб були іновірцями. Тобто православними парафіянами можна вважати 2 201 особу. Збільшення чисельності парафіян упродовж XIX ст. і зменшення в XX ст. пояснюється тим, що до початку XX ст. Димитріївська церква присілка Танського була приписною до доброводівського приходу і парафіяни рахувались разом. А на початку XX ст. був відновлений статус самостійної раніше церкви с. Танського (див. по с. Танському), тому парафіянами Космо-Даміанівської церкви стали рахуватися лише мешканці с. Доброводи.

Впродовж 1868-1890 років церква в Доброводах ремонтувалася, зокрема був відновлений старий іконостас. Його поновлення коштувало 3 300 рублів.[187]

Весь склад священно- і церковнослужителів Космо-Даміанівської церкви встановити не вдалося. Знайдені відомості проливають світло лише на другу половину XIX століття. Відомо, що в 1870-1880-х роках священиком у Доброводах служив Василь Маковецький. За добросовісну службу і глибокоморальні якості Указом Правлячого Сенату за № 1 398 від 27 квітня 1876 року він був нагороджений скуфією. А 18 квітня 1881 року його нагородили камилавкою. До 1887 року він очолював доброводівську парафію, а з 17 серпня того ж року священицьке місце стало вакантним.

Новим священиком став Павло Микитович Крижановський, якого 14 листопада 1887 року перевели у Доброводи із с. Бачкурина Липовецького повіту. Він в 1873 році закінчив духовну семінарію, три роки вчителював у Сквирському повіті і в 1876 році прийняв священство. Тобто до переводу у Космо-Даміанівську церкву, він мав більше десяти років священицького стажу. Першу свою нагороду – набедреник – Павло Крижановський отримав за службу у Доброводах 4 березня 1891 року. Через десять років, 24 січня 1901 року він згідно з резолюцією Митрополита за № 267-268 був нагороджений скуфією. А в 1902 році отримав камилавку. Як досвідченого і авторитетного священика, Павла Крижановського в 1904 році призначили членом благочинницької ради 1-го округу Уманського благочиння. Наступну нагороду – наперсний Хрест від Св. Синоду – о. Павло отримав 6 травня 1910 року. А 26 червня того ж року його призначили помічником благочинного 1-го округу. Тоді йому було 56 років, він був одружений і мав восьмеро дітей. Старша донька – Вікторія була заміжня за священиком, син Микола служив судовим слідчим. Про другого сина – Олександра невідомо нічого, а ось третій – Леонід учителював у земській школі. Друга донька – Лариса теж була заміжня за священиком Костянтином Буйницьким. Ще один син – Василь навчався в Комерційному Інституті, а наймолодша донька – Любов навчалася в Уманській гімназії. Псаломником тоді у Космо-Даміанівській церкві служив Костянтин Єлисейович Длугопольський, якому в 1913 році виповнилось вже 65 років. Він був сином псаломника, в 1867 р. закінчив Києво-Софіївське духовне училище і спочатку вчителював у Черкаському повіті. Потім учителював в Канівському та Звенигородському повітах, а в 1878 році став псаломником у Доброводах. В 1913 році він удостоївся сану диякона. З дружиною Олександрою він мав семеро дітей. Найстарша донька – Марія була вже заміжньою; син – Віктор служив псаломником в Подільській губернії; Анастасія учителювала в церковнопарафіяльній школі; Неоніла мешкала вкупі з батьками; Стефанида навчалась на бухгалтерських курсах; Григорій навчався в училищі, а найменший – Павло готувався до вступу в училище. Обов'язки просфорні в 1910 році виконувала 61-річна псаломницька вдова Феодосія Захарівна Малькевич, а в 1913 р. просфорнею служила теж священицька вдова Анна Мелешкова. Остання виховувала п'ятеро дітей, з яких один син – Микола навчався в духовній семінарії.

Прикладом подвижницької, самовідданої праці священика проймалися і сільські парафіяни. Чимало з них жертвували на храм грошові суми та трудилися над його

благоустроєм. Наприклад, резолюцією Митрополита від 30 червня 1913 року винесена подяка з видачею похвальних листів і благословіння Боже священику Павлу Крижановському, дворянину Василю Карвовському і селянам Євдокії Гончаровій, Анні Бабієвій, Пелагеї Музиці, Димитрію Ковбасюку, Фомі Ізувіті і Василю Ковбасюку за внесені ними пожертвування і за їх працю на благо церкви.[188] Пізніше, 6 травня 1915 року Павло Крижановський за службу по єпархіальному відомству був нагороджений Орденом Св. Анни 3-го ступеня.

Довгеньке

Церква в ім'я Покрови Богоматері була закладена і освячена на новому місці в 1764 році. На початку XIX ст. священиком у Покровській церкві служив Олексій Вишневський. Тоді церква мала штат, який складали: священик, диякон, псаломник і паламар. Псаломником служив 29-річний священицький син Іоанн Вишневський, що був призначений на цю посаду Уманським духовним правлінням. Паламарську службу правив молодший священицький син, 20-річний Симеон Вишневський. На території парафії тоді налічувалося 100 дворів, в яких мешкало 1 010 осіб (521 чол. і 489 жін.)[189]

Настоятель храму Олексій Вишневський помер 13 грудня 1804 року. Йому тоді виповнилося 62 роки, він був вдівцем і по його смерті залишилося п'ятеро дітей: 32-річний Іоанн, який служив псаломником; 26-літній Лев – диякон в с. Довгенькому; 23-літній Флор, котрий служив паламарем в Кривих Колінах; Симеон – паламар в Довгенькому і 17-літня Анна. Село Довгеньке було тоді власністю графа С. Потоцького, в парафії налічувалось 136 дворів, мешканців чоловічої статі було вже 544 особи.[190]

Парафія Покровської церкви включала мешканців села Довгенького і присілка Корсунки. За чисельністю вона відносилась до 6-го класу. В 1863 році в парафії налічувалось 1 016 осіб, в 1901 році – 1 652 особи і в 1910 році –
1 887 осіб. В 1913 році на території парафії було вже 390 дворів, в яких мешкало 1 953 особи (948 чол. і 1 005 жін.). Серед мешканців Довгенького та Корсунки 6 осіб належали до духовного стану, 57- до міщанського,
1 855 – до селянського. Цих 1 918 осіб можна вважати православними парафіянами, бо євреї та іносословні явно не належали до православних мирян. Отже, православних парафіян в 1913 році було 1 918 душ.[191] Церковний клір володів землею, площа якої становила 39 дес. 2 225 саж. А його річне казенне утримання в 1871 році складало 352 руб. 72 коп.

В середині XIX ст. священно- і церковнослужителів у Довгенькому мешкало 15 осіб. Священиком в 1850 році був Авксентій Микитович Мораховський. Тоді йому було 42 роки і він з дружиною Аполінарією Петрівною виховували трьох синів і трьох доньок (Ілларіон, Федір, Авксентій, Олександра, Марія, Анна). Псаломником служив 33-літній Трохим Іоаннович Вишневський. З дружиною Дарією Максиміліанівною вони мали трьох синів – Лаврентія, Василя, Гаврила. Ще в парафії мешкала дружина покійного паламаря Аврамія Новаковського Пелагея Федорівна, і дружина покійного заштатного псаломника Мотрона Іллівна.[192]

За наступною (1858 року) ревізією в сім'ї священика Авксентія Мораховського записані тільки четверо дітей і дружина, а в сім'ї псаломника Трохима Вишневського – дружина, три сина і новонароджена Анастасія. Указним паламарем тоді служив 30-літній Роман Опанасович Ковальський. І ще до чоловічої частини церковного кліру відносився син покійного псаломника Іоанна Вишневського 27-літній Антоній. Серед духовенства числилась і дружина покійного паламаря Аврамія Новаковського Пелагея Федорівна.[193]

У 1860 році в Довгенькому на кошти парафіян була зведена замість старої, майже 100-літньої церкви, нова церковна будівля. Справа в тім, що стара церква в 1858 році постраждала від громового удару і частково згоріла. Нова церковна будівля, як і попередня, була дерев'яна. Дзвіниця була збудована окремо, кам'яна в нижньому ярусі і дерев'яна у верхньому.

Священик Авксентій Мораховський в 1862 році відав ще й церковно-парафіяльною школою і, напевне, був настоятелем Покровської церкви до 1866 року.

А наступним священиком став Михайло Лукович Павлович, який закінчивши в 1864 році духовну семінарію, учителював у с. Росоховатці Звенигородського повіту, а 17 листопада 1866 року прийняв священство у Покровській церкві с. Довгенького. Забігаючи наперед, хочеться відмітити, що Михайло Павлович більше п'ятидесяти років був настоятелем парафіяльного храму в Довгенькому. Впродовж цього часу він був удостоєний всіх доступних сільському духовенству нагород. Так, 22 листопада 1875 року за сумлінне виконання пастирських обов'язків його нагородили набедреником, до дня Пасхи 1886 року він отримав скуфію, а 6 травня 1897 року імператор нагородив його камилавкою. До дня народження Й. І. В. 6 травня 1910 року Св. Синод нагородив Михайла Павловича наперсним Хрестом. А в 1916 році імператор до дня свого народження нагородив о. Михайла Орденом Св. Анни 3-го ступеня.

За даними 1913 року, разом із священиком Михайлом Павловичем псаломником служив Микита Авксентійович Мораховський. В кліровій відомості про нього зазначається, що він був сином священика, навчався в Києво-Подольському духовному училищі, та не закінчив його і в 1868 році був виключений з нього. В Довгенькому він з 3 квітня 1886 року. За сумлінну псаломницьку службу 12 жовтня 1908 року він був рукопокладений в диякона. В 1917 році причт Покровської церкви складали священик і псаломник. Священиком служив Михайло Павлович, якому виповнилось 74 роки і він був вдівцем. Його син Володимир, 1869 року народження, мешкав в селі Овечачому Бердичівського повіту і був акцизним чиновником. А псаломником тоді служив 42-річний Архип Никифорович Криворотий. Він учителював у Васильківському повіті, а 4 серпня 1914 року його призначили псаломником у с. Довгеньке. Він теж був вдівцем і сам виховував сина Віталія, 1910-го року народження. Правда, разом з ним мешкали його сестри Неоніла і Пелагея, які допомагали ростити свого племінника. А дві інші сестри псаломника – Наталія і Ксенія – були в Лебединському жіночому монастирі на послушанні.

В парафії було дві школи: одна церковнопарафіяльна в Довгенькому, а друга в "деревне" Корсунці – однокласна земська, збудована в 1915 році на кошти Уманського повітового земства. В них навчалося 80 хлопчиків і 40 дівчаток.[194]

Церковним старостою в 1917 році був селянин Лазар Ковальчук.

Містечко Дубове (згодом – Дубова)

Церква в ім'я Св. Василія невідомо ким і в якому році була збудована. В 1775 році священиком в ній служив (?) Козубський, рукопокладений Преосвященним Іовом, єпископом Переяславським. В 1840 році храм був поновлений, а дзвіниця була заново збудована стараннями і на кошти купця Василя Лашина і тодішнього священика Фоки Савинського.[195] У 1794-1827 роках священиком у дубівській церкві служив Захарій Савинський, котрий уступив священицьке місце своєму синові – Фоці Савинському. Останній був парафіяльним ієреєм упродовж 1827-1846 років і передав священицьку посаду своєму зятеві Василію Юшкевичу, що служив у церкві Св. Василія з 1846 року.

На початку XIX ст. церква мала причт, який складали: священик, псаломник і паламар. За штатом вона відносилась до 6-го класу. Церковної землі у розпорядженні причту було 47 десятин. В 1863 році в дубівській парафії нараховувалось 900 осіб (445 чол. і 455 жін.). До 1913 року чисельність парафіян значно зросла і за приблизними підрахунками могла становити більше 2 тис. осіб. Тоді містечко складалося з 279 дворів, в яких мешкало 3 462 особи (1 710 чол. та 1 752 жін.).[196] Серед них було: духовенства – 17 осіб, дворян – 31 особа, міщан – 100 осіб, селян – 1 710 осіб, воєнних – 362 особи, євреїв – 1 230 осіб і розкольників – 12 осіб. Методом виключення із загальної чисельності мешканців Дубової єврейського населення та розкольників отримуємо кількість дубівчан, які були, або могли бути православними мирянами. Це 2 220 осіб, серед яких могли бути і католики, і

протестанти, і ін. але кількість їх була невеликою. Священиком з 1846 року служив Василь Володимирович Юшкевич. В 1850 році йому було 28 років і з дружиною Акіліною Фоківною вони виховували 2-х річного Климентія і 1-річну Магдалину. Псаломником тоді служив 48-літній Назарій Семенович Д'яченко. Він був вдівцем і сам виховував трьох дітей, а саме: 12-літню Анну, 10-літнього Івана і 2-літню Варвару.[197]

До наступної ревізії (1858 року) серед духовенства дубівської церкви сталися деякі зміни. У сім'ї Василя Володимировича та Акилини Фоківни Юшкевичів народилось ще дві доньки: Стефанида і Олександра. Псаломником став 26-літній Филимон Григорович Булдей. З дружиною Єфросинією Григорівною вони виховували 3-літню Анну і 2-річного Андрія. Отже, кількість духовенства з 8 збільшилась до 10 осіб.

Настоятель храму Василь Володимирович Юшкевич був водночас і вчителем церковнопарафіяльної школи, в якій на 1 липня 1862 року навчалося 13 учнів. За учительську працю і добросовісну службу, 15 квітня 1878 року Василя Юшкевича нагородили камилавкою. Але умови його проживання, як і всього причту, були складними. Тривала тяганина з власниками містечка вилилась на сторінки навіть єпархіальної преси. В 12-му числі за 1883 рік "Киевские Епархиальные Ведомости" опублікували повідомлення про умови життя дубівського причту.[198] Автор, священик Василь Юшкевич, нагадав про Височайше розпорядження від 20 липня 1842 року, яким всі поміщики Півд.-Західних губерній зобов'язувались у своїх помістях влаштувати житло для церковних причтів і надати їм допомогу в 120 днів піших і 70 тяглих. У 1843 році поміщик Перетяткевич, який володів однією частиною містечка, підписав документ, в якому значилось, що церковний причт володіє двома будинками. Насправді ж цих будинків не було. Трохи пізніше, в 1861 році Василь Юшкевич взявся сам побудувати собі будинок і власним коштом збудував на церковній землі парафіяльну школу – з дерев'яною підлогою, партами та шкільним приладдям. А між тим, дубівські поміщики продали містечко греку, раднику комерції Родоконакі. Дубівський причт надіслав прохання в Київську палату кримінального і цивільного суду про утримання з поміщиків 1 400 руб. на будівництво причтових будівель. Ці гроші Київська судова палата стягнула з поміщиків і надіслала їх в Київську контору Державного Банку, де вони пролежали шість років. А потому ще 2 роки велась переписка про їх цільове застосування. Тобто чимало часу збігло, перш як церковний клір містечка Дубового влаштував свій побут.

Не встигло дубівське духовенство оговтатись від проблем влаштування власного житла, як постала проблема будівництва нового парафіяльного храму. Стара церква ставала чимраз тіснішою для чисельних парафіян і не вписувалась у міський пейзаж значного торгівельного центру. Василь Юшкевич все переконливіше схиляв православних мирян до необхідності грошових пожертвувань. Спочатку було зібрано 624 руб., а потім грошей додавали ще і був куплений дубовий будівельний матеріал вартістю 3 200 рублів. І накінець знайшли підрядчика Макарова, який за 9 944 руб. взявся збудувати новий храм на протязі 5-ти років. Щорічна плата за будівництво складала 1 988 рублів. І замовники, і підрядник зобов'язання свої виконували акуратно і будівництво було закінчене вчасно.

Новий храм освятили в ім'я Казанської ікони Богоматері в день цього свята 1886 року. Урочистості розпочалися всеношною, яку правили місцевий благочинний Тихін Джозовський і благочинний іншого округу Василій Куницький в сослужінні 8-ми священиків і диякона. Другого дня, 23 жовтня 1886 року правилась Божественна Літургія, а повчання про добровільні пожертвування на храм виголосив священик Климент Васильович Юшкевич (син о. Василя Юшкевича). А потім служились молебні з подякою імператору, Митрополиту Київському Платону і всім, хто потрудився і вніс свою лепту у будівництво нової церкви. Того ж дня, 23 жовтня були освячені хрести і після цього майстри підняли їх на куполи храму. Закінчились урочистості святковою трапезою.[199] На будівництво нової Казанської церкви було витрачено 13 566 руб. 46 коп., зібраних виключно мешканцями м. Дубового. Казенної допомоги не було ніякої.

Самовіддана робота священика Василя Юшкевича і всіх парафіян була відзначена єпархіальним начальством. За будівництво храму всі отримали подяку, а 17 грудня 1886 року персонально настоятелю храму о. Василю і селянам Григорію Томенку, Максиму Поповичу і Мефодію Поліщуку за їх усердя і труди було оголошене Архіпастирське благословіння.[200] Наступну нагороду Василь Юшкевич отримав у 1890 році - до дня Пасхи Св. Синод нагородив його наперсним Хрестом. Наступних десять років Василь Володимирович Юшкевич сумлінно служив вівтарю Господньому і засівав у душі парафіян мир, спокій, смиріння і любов до ближнього. Його глибокопроникливі повчання надовго западали в уми і душі парафіян. За зразкове богослужіння Св. Синод в квітні 1901 року нагородив о. Василя саном протоірея. Після цієї високої нагороди протоірей Юшкевич ще три роки віддав служінню в Казанській церкві, а 2 червня 1904 року за власним бажанням був звільнений за штат.

Тоді ж, 2 червня 1904 року священиком в м. Дубове був направлений випускник семінарії Іван Філліпович, який 25 липня він прийняв священство в Казанській церкві. Але там він прослужив недовго і, напевне, був переведений в іншу парафію. А з 1906 року священицьке місце зайняв Іоанн Симеонович Чижський. Він був сином священика с. Фурманки і в 1887 році закінчив Київську духовну семінарію. Йому було 43 роки, він по закінченні семінарії два роки вчителював і в 1890 році прийняв священство. Тобто до переводу в дубівську парафію він мав чималий досвід священослужіння і був нагороджений набедрeником і скуфією. Ієрей Чижський разом з дружиною виховував 7 дітей, четверо з яких навчались на казенному утриманні, 2 – коштом батька, а ще 3 були малими. З 11-го березня 1910 року псаломником в Дубове був направлений син священика с. Коржової Василь Митрофанович Богацький. Він обіймав псаломницьку посаду до 16 листопада 1917 року. А в сані диякона разом з ним служив 29-літній Симеон Петрович Петриченко, який закінчив церковнопарафіяльну школу і в 1909 році прийняв сан. Він теж був одружений і мав трьох малолітніх дітей.

Як настоятель Казанської церкви, Іоанн Чижський наступну нагороду отримав 6 травня 1914 року. Це була камилавка. В березні 1915 року о. Іоанна призначили помічником благочинного 3-го округу Уманського благочиння. І за заслуги по духовному і єпархіальному відомствах, 29 червня 1917 року Св. Синод нагородив Іоанна Чижського наперсним Хрестом.

Заячківка

Є відомості, що церква в Заячківці була збудована в 1763 році. У 1883 році замість старої церковної будівлі була зведена нова дерев'яна церква, освячена в честь Святої Трійці.

На початку XIX ст. заячківська церква мала церковний причт, що складався з трьох осіб: священика, псаломника і паламаря. Пізніше причт складали тільки священик і псаломник. Клір володів церковною землею, площа якої становила 34 дес. 2 241 саж. Річне казенне утримання причту складало у 1871 році 349 руб. 40 коп. За штатом церква відносилась до 7-класу. Її парафія була не чисельною, в 1863 році в ній налічувалось 802 особи (422 чол. і 380 жін.). У 1894 році чисельність парафіян чоловічої статі збільшилась до 650 осіб, в 1901 році всіх парафіян було 1 407 душ, а в 1910 році – 1 700 душ (842 чол. і 858 жін.). До 1913 року чисельність мешканців Заячківки зросла до 1 713 осіб.[201] В селі було $198^{1}/_{2}$ двора, в яких мешкало 894 особи чоловічої статі та 819 осіб жіночої. Серед населення Заячківки було 17 осіб духовного стану,
1 689 селян і 7 євреїв. За виключенням єврейського населення, всі інші, напевне, були православними мирянами, тобто кількість парафіян могла становити 1 706 осіб.

У 1850 році священиком у Заячківці служив Василій Іустинович Червінський. Йому тільки виповнилось 23 роки і з 17-річною дружиною Єфросинією Феофанівною вони дітей ще не мали. Обов'язки псаломника виконував 49-річний Тихін Сафронович Нісонський. З

дружиною Мотроною Яківною вони виховували шестеро дітей - Варвару, Мавру, Григорія, Серапіона, Микиту, Мойсея.[202]

До наступної ревізії (1858 року) церковний клір у Заячківці змінився. Священиком став 38-літній тоді Михайло Йосипович Бутовський. Він з дружиною Магдалиною Микитівною мали дві доньки: 17-річну Капітоліну і 13-річну Марію. Псаломником тоді ж служив 20-річний Пилип Іванович Ганькевич. Куди був переміщений священик Михайло Бутовський невідомо, як і те, коли настоятелем храму став його наступник Платон Кисілевич. В липні 1862 року Платон Кисілевич, окрім священнослужіння, вчителював в церковнопарафіяльній школі, в якій навчалося 11 учнів. Праця його була відзначена в 1871 році набедреником. А в 1875 році його перемістили священиком в с. Кошлани Липовецького повіту.

Наступним священиком у Заячківці був Дометіан Сікорський. В квітні 1881 року його служба була відзначена камилавкою. Під його керівництвом розпочалось будівництво нової церкви. У 1883 році будівництво було завершене і новий храм освятили Троїцьким. На будівництво нової церкви було витрачено 6 045 руб., зібраних мешканцями Заячківки.[203] Казенних дотацій не було ніяких. За турботи про благоустрій храму і за пожертвування на його будівництво священику і парафіянам 26 березня 1884 р. була винесена подяка єпархіального начальства і Архіпастирське благословіння. Прослуживши ще чотири роки настоятелем нового Троїцького храму, Дометіан Сікорський 25 січня 1888 року був переведений священиком в с. Городницю.

Священиком Троїцької церкви 6 березня 1888 року був рукопокладений випускник Київської духовної семінарії Микола Доманицький. Та вже 18 грудня 1899 року його перевели в с. Борщагівку Сквирського повіту.

А в Заячківку 15 травня 1899 року був переведений із с. Джуринець Липовецького повіту Михайло Гов'ядовський. Першу свою нагороду – набедреник – він отримав 21 січня 1904 року як настоятель парафії Троїцької церкви. В тому ж році йому доручили виконання і церковно-адміністративних обов'язків: 19 лютого його призначено членом Будівельного комітету 2-го благочинницького округу. Через три роки, 16 листопада 1907 року о. Михайла перевели священиком в с. Собківку Уманського повіту.

Новим священиком у Заячківці з 30 січня 1908 року став Петро Робаковський, якого перевели у Троїцьку церкву із с. Черкаса Васильківського повіту. Але він довго не затримався на тому місці і був переведений до іншої парафії. А священиком Троїцької церкви став Іларіон Мефодійович Гурський. Йому було 42 роки, він прийняв священство 30 березня 1908 року, склавши іспит за повний курс духовної семінарії. Походив він із сім'ї псаломника і розпочав свою трудову діяльність теж псаломником. Вдалося з'ясувати, що 11 грудня 1891 року його призначили псаломником в с. Педоси Бердичівського повіту, а з 2 вересня 1892 року він вже учителював в тамтешній парафіяльній школі. З 22 травня 1900 року його перевели на псаломницьке місце в с. Кобринову Греблю, де 10 червня 1905 року він був висвячений в диякона. За даними 1913 року, він був батьком 5-ох дітей, двоє з яких навчалися в Уманському Комерційному училищі.

З псаломників Троїцької церкви вдалося встановити лише декого. Так, на початку XX ст. псаломником служив Гервасій Герасимович Нісонський. В 1910 році йому було 66 років, він мав освіту за 1 клас духовної семінарії і з 1859 року служив паламарем. Був одружений, мав п'ятеро дітей, двоє з яких були ще не влаштовані. На початку березня 1910 року його звільнили за штат і 11 березня псаломником був призначений Євсевій Бондаренко. Останній служив до 30 квітня 1911 року і теж був звільнений за штат. А 18 липня 1911 року на псаломницьке місце до Троїцької церкви був призначений випускник семінарії Димитрій Колтоновський. Прослуживши трохи більше року, він 19 листопада 1912 року був переведений в с. Желяни Київського повіту, а в Заячківку перемістили 2-го псаломника із с. Оксаниної Іоанна Антоновича Бублієнка. Він походив із селянської сім'ї, закінчив Ставищенське 2-класне Міністерське училище і розпочав трудову біографію учителем. Таращанське повітове відділення Київської Єпархіальної Училищної Ради 18 вересня 1894

року призначило його учителем в с. Юрківку того ж повіту. А 15 березня 1908 року він отримав призначення 2-го псаломника в с. Верховню Сквирського повіту. через 2 роки, 23 квітня 1910 року його перевели на 2-ге псаломницьке місце в с. Оксанину Уманського повіту. А ще через 2 роки, 18 грудня 1912 року Преосвященний Никодим, єпископ Чигиринський задовольнив його прохання про переведення на 1-е псаломницьке місце в с. Заячківку.

Настоятелем храму так само залишався Іларіон Мефодійович Гурський. За сумлінну службу 1 липня 1917 року його нагородили набедреником.

Зелений Ріг

Церква святого Георгія Побідоносця здавна православна, але невідомо коли і ким збудована та освячена. На тому самому місці, де була давня православна церква в 1754 році з благословіння уніатського Митрополита Володкевича закладена і освячена нова церква. Про перших її священиків відомостей не виявлено, а в 1755 році священиком до неї був рукопокладений Яків Заушкевич. Він і приєднав Георгієвську церкву до православної Переяславської єпархії.

На початку XIX ст. церква мала повний штат, який складали: священик, псаломник і паламар. У 1801 році настоятелем храму служив 26-річний Лука Іваницький. Він походив із священицької родини і був рукопокладений в сан Преосвященним Гавриїлом Митрополитом, Київським і Галицьким 11 серпня 1801 року. Псаломником Київська Дикастерія указом від 22 квітня 1801 року призначила 21-річного священицького сина Романа Чеважевського. А паламарем Уманське духовне правління призначило 23-річного священицького сина Матвія Заушкевича. Тоді на території парафії налічувалось 72 двори, в яких мешкало 287 осіб чоловічої статі та 275 осіб жіночої, всього – 562 душі.[204] Пізніше церковний клір складали тільки священик і псаломник. Його річне казенне утримання в 1871 році становило 333 руб. 74 коп. До того ж, клір володів церковною землею, площа якої в 1894 році складала 65 дес. 1 200 саж., а в 1910 році – 66 дес. 1 417 саж. Церква відносилась до 6 класу. В її парафії в 1863 році налічувалось 1 004 душі (504 чол. і 500 жін.), в 1901 році – 1 660 душ, а в 1910 році – 1 882 душі (952 чол. і 930 жін.). До 1913 року населення Зеленого Рогу збільшилось до 2 022 осіб.[205] В селі було $251^{1}/_{2}$ двора, в яких мешкало 1 006 осіб чоловічої статі і 1 016 осіб жіночої. Серед них було: 17 осіб духовного стану, 18 – міщан, 1 957 – селян, 28 – євреїв та 2 сектанти. За виключенням євреїв та сектантів, православними парафіянами могло бути 1 992 особи.

В 1850 році священиком у Георгіївській церкві служив 35-річний Стефан Васильович Лужинський. З дружиною Анастасією Стефанівною вони виховували п’ятьох дітей (Андрій, Макарій, Наталія, Мотрона і Єлизавета). Псаломником тоді служив Йосип Стасіневич. У нього з дружиною Олександрою Григорівною було шестеро дітей (Григорій, Катерина, Марія, Анна, Ольга і Єлизавета). Всього в Зеленому Розі числилося тоді 15 осіб духовного стану.

На час проведення наступної ревізії (1858 р.) загальна кількість духовенства в парафії зменшилась, та й змінився його склад. Священиком залишався той самий Стефан Васильович Лужинський, але в його сім’ї сталися зміни. З двох синів записаний в ревізькій відомості лише Андрій, натомість народилася ще одна донька – Іуліана. А псаломником служив Самсон Карпович Левицький. У нього з дружиною Катериною Йосипівною було дві доньки – Домнікія і Анастасія. Ще при Георгіївській церкві числився Созонт Федорович Федорович. Це 64-річний каліка, якому Київська духовна Консисторія видала 7 березня 1851 року білет за № 1 457 для проживання при цій церкві. А до цього часу він був послушником Києво-Видубецького монастиря. Загальна кількість осіб духовного стану тепер складала 12.

Стефан Лужинський, окрім служби, опікувався ще й церковно-парафіяльною школою. В липні 1862 року в ній навчалося 17 учнів. За сумлінне виконання священицьких і учительських обов’язків, 25 квітня 1864 року його нагородили камилавкою. Наступну

нагороду о. Стефан отримав 15 квітня 1878 року: за заслуги по духовному відомству Св. Синод нагородив його наперсним Хрестом. А 25 лютого 1885 року він був удостоєний сану протоірея. А через шість років, 14 грудня 1891 року протоірей Стефан Лужинський з нагоди 50-літнього ювілею служіння в священицькому сані був нагороджений Орденом Св. Володимира 4-го ступеня. До якого часу він служив у Георгіївській церкві, поки-що не з'ясували, але відомо, що його наступником був Василь Сакович.

Священик Василь Сакович не довго служив у Зеленому Розі. В 1897 році його утвердили духовником 5-го округу Уманського благочиння, а 23 серпня 1898 року він помер.

Наступним настоятелем Георгіївської церкви був Пилип Феодосійович Значковський, якого 17 листопада 1898 року перемістили у Зелений Ріг із с. Дубровинець Липовецького повіту. Тоді йому виповнилось 64 роки і він мав більш як сорокарічний досвід духовної служби (рукопокладений в священика був відразу по закінченні духовної семінарії в 1856 році). Дружина його померла і він сам турбувався про чотирьох дітей, які до того часу вже були самостійними. Попередня його служба була відзначена нагородами, а вже в Зеленому Розі 6 травня 1900 року він отримав наперсного Хреста. Одинадцятирічна служба в Георгіївській церкві після цієї нагороди була удостоєна ще вищої нагороди – 6 травня 1911 року Пилип Значковський був піднесений до гідності протоірея. Та життєва дорога його підходила до кінця і 25 травня 1913 року він помер.

Псаломником при ньому служив Іоанн Іоаннович Кадишев. Він мав сан диякона. В 1910 році йому було 34 роки, він був одружений і мав двох малолітніх дітей. Та 27 вересня 1911 року його перевели із Зеленого Рога в Русалівку. Псаломником замість нього став Василь Тарнавський, але його 19 травня 1913 року за якісь провини чи не здатність до служби виключили з кліру. Новим псаломником з 1-го липня 1913 р. став Яків Костянтинович Мацкевич. Тоді йому було 37 років, він походив із священицької родини, мав освіту 2-класного Міністерського училища, яке закінчив у 1894 році і спочатку учителював. Та в Зеленому Розі він пробув недовго і був переведений в с. Хабно Радомишльського повіту.

У травні 1913 року новим священиком Георгіївської церкви став Григорій Іваницький, якого перевели в Зелений Ріг із с. Талалаївки. Він походив з духовенства, освіту здобув в Київській духовній семінарії, священицький сан прийняв в Бердичівському повіті, звідки в 1897 році був переведений в Талалаївку Уманського повіту. Вже у вересні того ж року його призначили в.о. благочинного 6-го округу. До 6 травня 1914 року його служба була відзначена камилавкою, а 29 червня 1917 року Св. Синод нагородив священика наперсним Хрестом.

Зеленьків

Церква Різдва Богородиці була закладена і освячена в 1763 році. Як і більшість церков Уманщини, вона була уніатською, а під кінець XVIII ст. стала православною і її парафію приєднали до православної Переяславської єпархії. В 1876 р. церковна будівля була перебудована.

На початку XIX ст. Різдво-Богородицька церква мала повний штат, що складався із священика, псаломника і паламаря. В другій половині XIX ст. причт складали: священик, псаломник і просфорня. Річне казенне утримання причту в 1871 році складало 408 руб. 4 коп. Церковної землі у користуванні кліру було 35 десятин. Церква відносилась до 5-го класу і мала чисельну парафію. В 1863 році парафіян налічувалось 1 134 особи (572 чол. і 562 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було вже 969 осіб, в 1901 році всіх разом було 1 995, а в 1910 році – 2 280 душ (1 145 чол. і 1 135 жін.). В 1913 році на території парафії розміщувалося 556 дворів, в яких мешкало 2 356 осіб (1 165 чол. і 1 191 жін.).[206] В такій великій парафії досить значною була кількість осіб духовного стану (в порівнянні з іншими селами).

У 1850 році в Зеленькові мешкало 26 осіб священно- і церковнослужителів з членами сімей. Священиком з 1843 року служив Іоанн Васильович Кошутський. Йому тоді було 30 років і з дружиною Німфидорою Олександрівною вони виховували 5-річну Єфросинію та 3-річну Параскеву. Дияконом у цей час служив Феофан Львович Вишньовський. Його сім'я складалася з дружини Єфросинії Корнилівни і 16-річної доньки Ольги. Псаломницьку службу правив Микита Дмитрович Міньковський. Він з дружиною Тетяною Авксентіївною мали троє дітей: 5-річну Марію, 4-річну Єфросинію і річного Никифора. Ще при церкві числився безмісний псаломник, 54-літній Фома Георгійович Ліневич. Він з дружиною Марією Федорівною мали шестеро дітей: 27-річного Антонія, 24-річного Михайла, 20-річного Євфимія, 18-річну Маріамну, 13-річного Вукола і 9-річну Наталю. Ще в парафії мешкав безмісний паламар, 26-літній Григорій Опанасович Ковальський. А його батьки – 64-річний безмісний сторож Афанасій Феодосійович та 43-річна Іуліанія Яківна Ковальські – мали ще одного сина, 24-річного Романа. Обов'язки просфорні виконувала дияконська вдова Пелагея Євсеївна Слуцька. Ще однією особою духовного стану була донька покійного диякона Федора Чекавського Марія.[207]

За ревізією 1858 року при Різдво-Богородицькій церкві числилось 22 особи духовного стану. Це були: священик Іоанн Васильович Кошутський з двома малолітніми синами – Костянтином і Олександром, псаломник Феофан Львович Вишньовський, паламар Микита Дмитрович Міньковський, безмісний псаломник Фома Георгійович Ліневич з сином Євфимієм, безмісний паламар Григорій Опанасович Ковальський і бувший церковний сторож Афанасій Федосійович Ковальський. Осіб жіночої статі нараховувалось 12, а саме: дружина священика Німфидора Олександрівна з доньками Єфросинією та Параскевою, дружина диякона Єфросинія Корнилівна, дружина псаломника Міньковського Тетяна Авксентіївна з доньками Марією, Єфросинією і 5-річною Надією та дружина безмісного псаломника Ліневича Марія з доньками Наталією і 7-річною Євдокією. Просфорнею тоді служила 30-річна донька покійного священика Кирила Травлінського Анна.[208]

Священик Іоанн Кошутський, як і більшість парафіяльного духовенства, опікувався і церковнопарафіяльною школою. В липні 1862 року в ній навчалося 27 учнів. Нажаль не вдалося з'ясувати до якого року о. Іоанн служив у Зеленькові, але напевне саме при ньому почали будувати нову церкву. У 1876 році замість старої була зведена нова дерев'яна церква на кам'яному підмурку, під залізною покрівлею, з такою ж самою дзвіницею. Це коштувало 6 000 рублів.[209] Трохи пізніше, в 1885 році були збудовані і нові причтові будівлі, але кошти для цього виділив поміщик.

Наступним священиком Різдво-Богородицької церкви був Олександр Загродський. В червні 1882 року його призначили помічником благочинного 2-го округу Уманського благочиння. Зрозуміло, що таким призначенням підкреслювався авторитет, досвід і високі моральні якості парафіяльного священика. До дня Пасхи 1888 року його нагородили скуфією, а в квітні 1895 року Св. Синод відзначив його службу камилавкою. Це була остання його нагорода в Зеленькові, тому що 4 серпня 1896 року він помер і парафію очолив новий ієрей.

По закінченні духовної семінарії, 28 вересня 1896 року священство у Різдво-Богородицькій церкві прийняв Микола Павлович Петрушевський. Народився він 25 червня 1873 року в сім'ї священика і своє життя присвятив службі Божій. Його праця на духовній ниві була відмічена нагородами і окружне духовенство доручало йому виконання церковно-організаційних функцій. Через десять років після прийняття сану, 27 січня 1906 року його нагородили набедреником, а рішенням Київської духовної консисторії від 25 січня 1907 року він був призначений членом Будівельного комітету 4 оругу. До дня Пасхи 1912 року Петрушевського нагородили скуфією, а 7 листопада 1916 року його призначили помічником благочинного 4 округу. Наступну нагороду – камилавку – о. Миколай отримав 1 липня 1917 року і в тому ж році отримав нове призначення: став благочинним 4-го округу Уманського благочиння. У 1917 році йому виповнилось 44 роки. З дружиною Вірою Олександрівною

вони мали троє дітей: Вікторія вже учителювала в Зеленькові, Анна навчалася в 7-му класі гімназії, а Антоніна була вдома.

Псаломником з ним служив син диякона, 1856 року народження, Олександр Олексійович Петрушевський. Він мав садибу в с. Русалівці (2 дес. 1 580 кв. саж.) і лише домашню освіту. В 1882-1883 рр. учителював у церковнопарафіяльній школі с. Небелівки. В січні 1896 року його призначили псаломником в с. Криві Коліна, а в 1905 році перевели в Канівський повіт. За резолюцією єпископа Канівського Іннокентія вікарія Київської єпархії від 8 вересня 1908 року Олександра Петрушевського призначили псаломником у Зеленьків. З дружиною Анною Павлівною вони мали шестеро дітей: Костянтин і Олександр були одруженими і перебували на військовій службі, Віталій теж служив, але був ще холостяком, Михайло навчався в земській школі с. Зеленькова, а Олімпіада і Віра були вдома.

Обов'язки просфорні з квітня 1912 року виконувала 67-літня вдова псаломника с. Станіславки Бердичівського повіту, Ольга Федорівна Левицька, яка теж походила із духовенства.

Ще в парафії числилися діти покійного священика Олександра Загродського. В 1917 році старшій доньці Нонні було 47 років, вона була незаміжня і мала освіту 1-го Київського жіночого училища. Син Вячеслав, 1883 р.н., закінчив Київську духовну семінарію. Ще одна донька Любов, 1885 р.н., була заміжньою і теж закінчила Київське духовне училище, але 2-е. Син Андрій, 1886 р.н., теж був одружений, закінчив Варшавський університет і вчителював у Києві. Ще один син Олександр, 1889 р.н., вибув із 4-го класу Київської духовної семінарії і вступив на військову службу. І наймолодший - Георгій, 1893 р.н., теж вибув з 1-го класу Київської духовної семінарії і пребував на військовій службі.

За даними на 1917 рік, в Зеленькові було 573 двори, в яких мешкало 2 359 осіб (1 150 чол. і 1 209 жін.). В т.ч.: духовенства було 3 двори – 13 осіб, міщан 6 дворів – 24 особи, селян 554 двори – 2 274 особи, іновірців 2 двори – 10 осіб та інших - 8 дворів – 38 осіб.[210] За кількістю мешканців село було чимале, а ось чисельність духовенства у порівнянні з серединою XIX ст. зменшилась.

Містечко Іваньки

Церква Успіння Богоматері була закладена на місці ще давнішої церкви в 1782 році. Чи перебудовувалась вона до початку XX ст. з'ясувати не вдалося, але є відомості, що в 1912 році стару церковну будівлю розібрали і на її місці будувалася нова кам'яна церква.

На початку XIX ст. Успенська церква мала штат з чотирьох осіб: священика, диякона, псаломника і паламаря. А в другій половині століття причт складали тільки священик, псаломник і просфорня. На його утримання в 1871 році виділялося 394 руб. 90 коп. на рік. Церковної землі у розпорядженні причту було 47 дес. 1 519 саж. Церква відносилась до 5-го класу і її парафія була багаточисельною. До неї входили мешканці Іваньки і присілка ("деревни") Томашівки, що лежав на відстані 3-х верст. У Томашівці в 1863 році мешкало 393 особи і була невеличка каплиця. Всіх парафіян Успенської церкви в 1863 році налічувалось 1 457 осіб (753 чол. і 704 жін.), в 1894 році лише чоловічої статі було 1 224 особи, в 1901 році всіх разом налічувалося 2 647 осіб, а в 1910 році – 3 070 осіб (1 605 чол. і 1 465 жін.). В 1913 році в Іваньках було $326^{1}/_{4}$ двора, в яких мешкало 3 133 особи, а в 95 дворах Томашівки мешканців налічувалось 760 душ. Тобто на території парафії мешкало 3 893 особи.[211]

Духовенства в Іваньках числилось мало. За даними ревізії 1850 року, осіб духовного стану мешкало 6. Священиком з 1846 року служив Іоанн Антипович Мацієвич (чи Маціович?). Йому в 1850 році було 28 років і з дружиною 19-річною Марією Прокопівною дітей вони ще не мали. Дияконську службу правив 72-літній Матвій Крижановський. Він був вдівцем і мав 40-річну доньку Домнікію Матвіївну, а 43-річний син Григорій Матвійович Крижановський служив псаломником в Успенській церкві. Обов'язки просфорні виконувала 62-річна вдова паламаря Костянтина Дубровського Єфросинія Іванівна Дубровська.[212]

До наступної ревізії чисельність духовенства не збільшилась, в ревізьському списку за 1858 рік так само числилось 6 осіб, але деякі зміни у його персональному складі відбулися. Настоятелем храму залишався той самий Іоанн Антипович Мацієвич. У них з дружиною народилася донька Євгенія. Диякон Матвій Васильович Крижановський у 80-річному віці був переведений на псаломницьке місце. Просфорнею так само служила Єфросинія Іванівна Дубровська і ще в парафії числилась Домнікія Матвіївна Крижановська, донька диякона.[213]

Священик Іоанн Антипович Мацієвич, як і більшість настоятелів храмів, опікувався і церковнопарафіяльною школою, в якій станом на 1 липня 1862 року навчалося 20 учнів. Окрім цієї школи, пізніше було відкрите 2-класне училище Міністерства народної освіти. Отець Іоанн Мацієвич за сумлінне навчання дітей, 6 листопада 1864 року отримав подяку Митрополита. Майже три десятиліття Іоанн Антипович очолював парафію Успенської церкви і до самої смерті залишався вірним слугою Божим. Помер він 11 січня 1875 року.

А вже 25 січня 1875 року священиком у Іваньках став Стефан Григорович Таціївський, якого перевели із с. Ліщинівки Уманського повіту. Там він по закінченні духовної семінарії прийняв священство в 1856 році і до переводу в Іваньки мав 19 років стажу священнослужителя. Як і його попередник, він сумлінно служив і докладав багато сил та енергії до шкільної освіти наймолодших мешканців Іваньок та Томашівки. За зразкове виконання ієрейських обов'язків 18 квітня 1881 року його нагородили камилавкою. З подання Київської Єпархіальної Училищної ради, за резолюцією першого вікарія Преосвященного Віталія, єпископа Чигиринського від 31 січня 1885 року Стефана Таціївського призначили спостерігачем за церковнопарафіяльними школами 4-го благочинницького округу Уманського повіту. За сумлінне виконання обов'язків на цій ниві і успіхи в справі народної освіти, 6 листопада 1887 року о. Стефану від імені Митрополита висловлена подяка і благословіння з внесенням до послужного списку. А в березні 1889 року він отримав благословіння від Св. Синоду. Наступною нагородою був наперсний Хрест, яким Св. Синод нагородив Стефана Таціївського в 1892 році. Через сім років, 6 травня 1899 року імператор удостоїв о. Стефана Ордена Св. Анни 3-го ступеня.

Сумлінна служба і високі нагороди ще більше піднімали авторитет священика Успенської церкви і в 1905 році його призначили духовником 5-го округу Уманського благочиння. І на цій службі він проявив себе з найкращого боку, тому 6 травня 1907 року його удостоїли сану протоірея. В 1910 році протоірею Стефану Таціївському було 74 роки, він залишився вдівцем і мав одну дитину. А 29 грудня 1910 року він помер. Псаломником тоді служив 29-річний Феофан Леонтійович Заставський, який, закінчивши 2-класне училище, учителював до 1903 року, а потім склав екзамен і став псаломником. З 1905 до 1909 року він служив в с. Полковничій, а 15 квітня 1909 року його перевели в Іваньки.

Новим священиком Успенської церкви став Василь Никифорович Ганкевич, якого 4 січня 1911 року перевели із с. Зозова Липовецького повіту. Це син священика с. Антонівки Никифора Ганкевича, який в 1886 р. закінчив духовну семінарію, вчителював, а 10 грудня 1889 року прийняв священство в с. Орадівці і вже потім був переведений в Липовецький повіт. Очоливши парафію Успенської церкви, о. Василь Ганкевич сумлінно трудився і як священик, і як учитель, і як керівник парафіяльного хору. Під його керівництвом хор з учнів місцевих шкіл та дорослих мирян в кількості 33 осіб відвідував Київ з 24 по 28 травня 1912 року.[214] Метою екскурсії було поклоніння святиням м. Києва та огляд його найвизначніших місць. А для удосконалення своєї майстерності парафіяльні співаки хотіли послухати знамениті київські церковні хори. Іваньківські хористи відвідали Києво-Печерську Лавру і Михайлівський монастир, в хрестовій церкві якого вони співали ранню обідню, за що удостоїлись уваги і благословіння Преосвященного Никодима, єпископа Чигиринського, першого вікарія Київської єпархії. Побували вони і в Києво-Софіївському соборі, поклонились мощам святителя Макарія і слухали пізню літургію у виконанні Високопреосвященного Флавіана, Митрополита Київського і Галицького та трьох єпископів з численним духовенством нижчих рангів. Були присутні і на богослужінні у Володимирському соборі, де слухали спів хору Надєждінського. Відвідавши Київські храми

та монастирі, хористи пароходом добралися і до Межигірського монастиря. Тобто поїздка до Києва була вражаюче красивою і корисною.

Різнобічна діяльність священика Василя Ганкевича схвалювалась єпархіальним начальством, а 6 травня 1914 року за імператорським указом він був удостоєний наперсного Хреста. В серпні того ж року його призначили 2-м духовним слідчим 5-го благочинницького округу, але ще важливішою справою парафіяльного священика було керівництво будівництвом церкви в приписній "деревни" Томашівці. Новозбудований храм освятили 27 жовтня 1914 року в ім'я великомучениці Параскеви.[215] Він був невеликий, дерев'яний, але дуже гарний. Підрядником-будівельником був Рожков, який до цього побудував більше 10 церков в Уманському повіті. Будівництво велося на кошти парафіян і коштувало 9 000 рублів. Священик Василь Ганкевич вкладав і свої гроші у новобудову, а орендатор Томашівського помістя, директор Іваньківського цукрового заводу Ф. Веселій позичив селянам на 6 років 6 тисяч рублів. Церемонію освячення нового храму здійснив благочинний Л. Грімальський з чотирма окружними священиками і дияконом, а службу супроводжував Іваньківський хор. Так з бажання мешканців Томашівки і під керівництвом св. Василя Ганкевича була збудована нова церква.

Але і в Іваньках парафіяни хотіли нового храму. Хоч упродовж свого існування Успенська церква і обновлювалася, та час брав своє. Наприклад, в 1868-1890 роках був здійснений капітальний ремонт церковної споруди на суму 2 459 рублів, однак дерев'яна будівля за більш як сто років вичерпала свій ресурс міцності. Тому св. Василь Ганкевич згуртував парафіян на будівництво нової церкви. Воно було закінчене в 1915 році і 24 вересня відбулося урочисте освячення нового храму в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці.[216] Новий храм збудували кам'яним, що коштувало 40 000 рублів. Будівництво велося майже виключно на кошти церкви і парафіян. Дещо допомогло Товариство Іваньківського цукрового заводу і директор Ф. Веселій, які позичили 9 тис. рублів з пільговою відстрочкою платежу на декілька років. Зібравши стільки грошей на будівництво, парафіяни не мали можливості відразу оформити новий інтер'єр церкви, тому тимчасово був встановлений старий іконостас, різний, п'ятиярусний, але поновлений і тому доволі пристойний. Чин освячення нового храму здійснювало 15 священиків і 4 диякони з настоятелем парафії о. Василем Ганкевичем.

Кам'янече

Церква Успіння Богоматері була збудована в 1763 році. Саме ця дата вказується в клірових відомостях, хоч, напевне, її збудували на місці ще давнішого храму. Ймовірно, що вона деякий час була в унії, а потім її пересвятили у православ'я, але ці процеси не входять в межі даного дослідження.

На початку XIX ст. в с. Кам'янечому було 204 двори, в яких мешкало 1 524 особи (815 чол. і 709 жін.). Очолював церковну парафію 42-річний о. Іоанн Лозінський, який походив із дворянської сім'ї. Рукопокладений в священика він був Преосвященним Гавриїлом, Митрополитом Катеринославським і Херсонським 21 травня 1796 року. За даними 1801 року, іншими штатними членами причту були: псаломник Лев Вишневський, 23-річний священицький син, призначений на цю посаду Уманським Духовним Правлінням; 2-й псаломник, теж син священика, 31-річний Михайло Машкевич та паламар, 23-річний священицький син Медведовський.

У 1806 році штат Успенської церкви складали: священик, диякон, 2 псаломники і паламар. В другій половині XIX ст. парафію очолювали 2 священики, псаломник і паламар, а на початку XX ст. церковний причт зменшився до трьох осіб, а саме: священик, псаломник і просфорня. Річне казенне утримання причту в 1871 році обходилось в 354 руб. 10 коп. В його розпорядженні було 104 дес. 78 саж. церковної землі.

Церква відносилась до 5-го класу і її парафія була багаточисельною. В 1894 році парафіян тільки чоловічої статі налічувалось 1 758 осіб, в 1901 році всіх разом було 4 228

осіб, а в 1910 році – 3 692 особи (1 835 чол. і 1 857 жін.). В 1913 році в Кам'янечому було 1 122 двори, в яких мешкало 5 043 особи (2 525 чол. та 2 518 жін.). Серед них осіб духовного стану було 8, селян – 4 990, євреїв – 45 осіб. За виключенням єврейського населення, всі решта могли бути православними мирянами, а це 4 998 душ.

Відомості про персональний склад церковного причту вдалося зібрати далеко не повні і стосуються вони, більшою мірою, священослужителів. В 1860-х роках парафію очолювали брати Тимофій і Симеон Кіндратовичі Яновські. За "их дружеское содействие к благоукреплению церковному" 12 жовтня 1869 року їм обом була оголошена подяка єпархіального начальства.[217] А 29 листопада 1872 року їх нагородили набедрениками. Та невдовзі їх шляхи-дороги розійшлись: Тимофій Яновський залишився в Кам'янечому, а Симеона Яновського, за його ж бажанням, 4 червня 1876 року перевели в с. Великі Степанці Канівського повіту. Трохи згодом його перемістили в с. Майданецьке Уманського повіту (див. по Майданецькому). Тимофій Кіндратович Яновський продовжував сумлінно служити в Успенській церкві і 18 квітня 1881 року був нагороджений камилавкою. Ще в 1890 році він мешкав у Кам'янечому, а ось коли він залишив службу залишилось не з'ясованим.

Наступним настоятелем парафії був Макарій Баньковський, якого 6 травня 1900 року нагородили набедреником. В цей час йому виповнилося 30 років, він в 1894 році прийняв священство, тобто мав шестирічний стаж церковнослужіння. Ще через 2 роки, 21 червня 1902 року 32-річного о. Макарія призначили духовним слідчим 2-го благочинницького округу.

А в 1904 році в Кам'янечому вже був інший священик. Це Макарій Сергіїв, якого 31 серпня 1904 року перевели священиком до Києво-Введенського жіночого монастиря, а 2-й священик звідти – Хрисанф Коцюбинський – прибув у Кам'янече. Тільки прибувши в парафію, 27 листопада 1904 року о. Хрисанф був призначений духовним слідчим в 4-й благочинницький округ. Та на новому місці священик Коцюбинський не прижився і в 1905 році був переведений в с. Водяники Черкаського повіту.

Новим священиком у Кам'янечому з 12 липня 1905 року став Лаврентій Микитович Крижановський. Він закінчив духовну семінарію в 1881 році, 6 років учителював і тільки в 1887 році прийняв священство в с. Глибочку. Відразу після переведення до Успенської церкви, о. Лаврентій проявляв завидне працелюбство та інші кращі риси свого характеру. За сумлінну службу, вже 27 січня 1906 року він отримав Архіпастирське благословіння, а 6 травня 1908 року його нагородили камилавкою. В 1910 році Лаврентій Крижановський був благочинним, йому виповнився 51 рік, він був одружений і мав п'ятеро дітей, двоє з яких ще навчалися. Псаломником з ним служив Григорій Миколайович Панасевич. Він був сином псаломника, в 1889 році закінчив 2-класне Міністерське училище і 10 років учителював в Уманському повіті. В 1901 році пройшов випробування на псаломника і з 28 січня 1903 року служив псаломником у Зеленькові. В Кам'янече переведений 29 вересня 1908 року. Обов'язки просфорні з 12 січня 1904 р. виконувала священицька вдова Анастасія Никифорівна Яновська.

Священик Лаврентій Никифорович Крижановський за піклування храмом і церковнопарафіяльною школою, а також за виконання обов'язків благочинного, 6 травня 1912 року був нагороджений наперсним Хрестом, а 6 травня 1913 року імператор нагородив його Орденом Св. Анни 3-го ступеня. Служив він в Кам'янечому до 1917 року, а 16 червня 1917 року священиком Успінської церкви став студент першого курсу Київської духовної Академії Георгій Гребінський.

Кислін

Церква св. Іоанна Богослова була збудована в 1765 році і в кінці XVIII ст. перебувала в унії, а згодом її приєднали до православної Переяславської єпархії. Вона функціонувала майже сто років, а в 1875 році замість старої будівлі збудували нову.

На початку XIX ст. Іоанно-Богословська церква мала штат з священика і псаломника. Таким він залишався впродовж всього століття. Річне казенне утримання причту, за даними 1871 року, обходилось в 311 руб. 44 коп. В його розпорядженні було 64 дес. 300 саж. в 1894 році і 66 дес. 214 саж. в 1910 році. Церква відносилась до 7-го класу і її парафія була невеликою. В 1863 році парафіян нараховувалось 700 осіб (553 чол. і 347 жін.), в 1894 році мирян тільки чоловічої статі було 647 душ, в 1901 році всіх разом було 1 383 особи, а в 1910 році – 1 597 осіб (800 чол. і 797 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало 1 682 особи (841 чол. і 841 жін.), серед яких осіб духовного стану було 10, селян – 1 626, євреїв – 22, 1 католик та 23 сектанти. Зрозуміло, що православними мирянами могли бути лиш перші дві названі категорії населення загальною чисельністю 1 636 осіб. Духовенства в невеликій парафії теж було небагато. В 1850 році настоятелем храму служив 29-річний Антоній Феодосійович Тучапський. З дружиною Іустиною Федорівною вони мали двоє дітей: 4-річного Миколу і 2-річну Анну. Псаломником тоді служив 34-річний Данило Григорович Ляховицький. У нього з дружиною Іулітою Дометіанівною було троє дітей: 8-річна Фекла, 5-річний Іосиф і 3-річна Меланія.[218] Тобто всього в Кисліні мешкало 9 осіб духовного стану.

До наступної ревізії населення, яка проводилась в 1858 році, збільшилась і загальна кількість духовенства, і змінився персональний склад причту Іоанно-Богословської церкви. Так, священиком служив 44-річний Григорій Косминович Варгулевич. З дружиною Олександрою Іванівною вони виховували семеро дітей: 14-річного Миколу, 13-річну Олену, 11-річного Іоанна, 6-річного Михайла, 3-річного Феодосія, 1-річного Данила і зовсім маленького Самсона. Псаломницькі обов'язки виконував 28-річний Ферапонт Маркевич, сім'я якого складалася з дружини Параскеви і трьох дітей: Леонтія, Антонія і Єфросинії. Ще в Кисліні мешкала вдова покійного паламаря села Верещак Афанасія Широцького з 12-річного донькою Марією.[219] Всього осіб духовного стану налічувалось 15. До якого часу служив Григорій Варгулевич священиком у Кисліні залишається поки-що не з'ясованим.

А його наступником був Олександр Куликовський. В 1862 році він навчав в церковнопарафіяльній школі 20 учнів. За сумлінну працю на освітянській ниві і зразкове виконання службових обов'язків, 19 вересня 1873 року о. Олександра нагородили набедреником. Та найважливішою його справою були турботи про будівництво нової церкви.

У 1875 році був збудований новий парафіяльний дерев'яний храм. Парафіянам і священику Олександру Куликовському за пожертвування на будівництво 4 424 рублів, а саме стільки коштувала нова церква, 27 листопада 1875 року була оголошена подяка Митрополита Київського і Галицького та благословіння Боже. Наступну нагороду – камилавку – о. Олександр отримав за заслуги по духовному відомству 15 квітня 1878 року. До якого часу Олександр Куликовський очолював парафію, точно встановити не вдалося. Можливо до 1888 року, бо саме тоді на вільне священицьке місце в Іоанно-Богословській церкві перевели священика із Липовецького повіту.

Новим священиком у Кисліні став Михайло Порфирович Тараненко. Після закінчення духовної семінарії в 1884 році він рік учителював, а в 1885 році прийняв священство в Липовецькому повіті, звідки і був переведений у Кислін. Першу нагороду за службу він отримав на основі указу Св. Синоду від 13 березня – 6 червня 1890 року за № 585: Митрополит нагородив його набедреником. Заслуживши авторитет у єпархіального начальства, 25 травня 1903 року він був призначений духовним слідчим в 5 округ. Наступну нагороду – скуфію – о. Михайло отримав 21 січня 1904 року. В січні 1906 року він отримав подяку і благословіння Митрополита, а 6 травня 1906 року був нагороджений камилавкою. В 1913 році Михайлу Тараненку виповнилося 52 роки, він був одружений і мав троє дітей, що навчалися в різних навчальних закладах на кошти батька. Псаломником разом з ним служив Антоній Ферапонтович Маркевич, який в 1875 році закінчив Києво-Софіївське духовне училище і з 1876 року служив псаломником у Кисліні. Він теж був одружений і мав троє дітей, двоє з яких ще не були влаштовані. Виконання Михайлом Тараненком священицьких

обов'язків знаходило схвалення єпархіального начальства і 1 липня 1917 року він отримав Архіпастирське благословіння.

Кищенці

Питання про час будівництва першої в селі церкви ще не з'ясоване остаточно. Є відомості, що храм Покрови Богоматері був закладений в 1728 році на місці ще давнішого храму. В деяких офіційних джерелах роком заснування церкви називається 1798.[220] Ця дата фігурує і в клірових відомостях Покровської церкви. Тому обмежимось загальною заувагою, що це питання вимагає додаткового дослідження, а нашим завданням є з'ясування персонального складу священно- і церковнослужителів та статистичні показники кищенецької парафії.

На початку XIX ст. настоятелем храму служив Матвій Павлович. Це був священицький син, якому в 1801 році виповнилося 45 років і який був рукопокладений в сан 11 липня 1783 року. В серпні 1794 року він з греко-католицької віри перейшов у православ'я і в 1797 році отримав грамоту на парафію Покровської церкви. Дияконом в кищенецькому храмі на початку XIX ст. служив 28-річний Єлисей Гашицький, який походив теж із священицької родини і обіймав дану посаду з 28 січня 1798 року. А паламарем з 1801 року був призначений 21-річний Давид (прізвище прочитати не вдалося – авт. Т.К.). На території парафії тоді мешкало 1 191 особа (613 осіб чоловічої статі і 578 жіночої).[221]

За даними 1806 року причт Покровської церкви складали священик, псаломник і паламар, а в другій половині століття – тільки священик і псаломник. Казенних коштів на його утримання було виділено в 1871 році 402 руб. 28 коп. У розпорядженні кліру було 35 дес. 1 200 саж. церковної землі. Церква відносилась до 5-го класу і мала велику парафію. У 1827 році на її території мешкало 1 356 осіб (688 чол. і 668 жін.), в 1863 році вже 1 581 особа (788 чол. і 793 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було 1 344 особи, в 1901 році всіх разом налічувалось 3 315 осіб, а в 1910 році – 3 733 душі (1 840 чол. і 1 892 жін.). До того ж, в селі мешкали сектанти, що додавало особливого клопоту православним священнослужителям. За даними 1902 року, в селі мешкало 18 штундистів. А в 1910 році в Кищенцях налічувалось 263 особи адвентистів.[222] Така кількість людей інших релігійних вірувань вимагала від настоятеля парафіяльного храму додаткової проповідницької діяльності, послідовності, віротерпимості, постійної готовності до релігійної полеміки. Напевне саме тому казенна платня священику в Кищенцях становила 600 руб. на рік, в той час як в інших подібних парафіях тільки 300 рубів.

З листопада 1817 року священиком у Кищенцях став Іоанн Кисілевич, котрий саме тоді і прийняв священство у Покровській церкві. Він був сином священика і сам мав шестеро синів. У 1827 році йому виповнилося 39 років, а старшому сину Григорію десять, Олександру – 8, Миколі – 6, Якову – 5, Іоанну – 3 і Антонію – 2 роки. Одночасно із священиком Іоанном, дияконом у Покровській церкві служив Макарій Савицький, теж священицький син, який був рукопокладений 21 жовтня 1806 року. У 1827 році йому виповнилось 66 років. А псаломником з 2-го липня 1826 року служив молодий паламарський син, 28-річний Симеон Крочковський. Детальніших відомостей про причт Покровської церкви у першій половині XIX ст. не маємо, а наступні за хронологією дані про нього відносяться до пізніших років.

Персональний склад церковного причту більш детально вдалося встановити лише для другої половини XIX – початку XX століття. Так, у 1860-х роках священиком служив Роман Іоаннович Кисілевич, а псаломником 20 травня 1864 року був призначений послушник Полікарп Висоцький. Першу свою нагороду – набедреник – Роман Кисілевич отримав 20 жовтня 1866 року. Він був одружений і два його сини, Михайло і В'ячеслав, навчалися в 1877 році в Київській духовній семінарії. За заслуги по духовному відомству, 15 квітня 1878 року о. Роман був нагороджений камилавкою. Очолював парафію він до самої смерті, а помер 29 жовтня 1892 року.

Новим священиком по смерті Романа Кисілевича став Олексій Татаров, але він, як і наступники, не довго затримався в Кищенцях. Вже 22 квітня 1897 року його перевели в с. Івковці Чигиринського повіту. А священиком до Покровської церкви був призначений безмісний священик Модест Кремінський. Та й він невдовзі змінив місце служби, а настоятелем храму у Кищенцях став Стефан Соколовський. Проте 22 жовтня 1902 року його звільнили з парафії і 3 грудня 1902 року священика с. Потіївки Радомишльського повіту Андрія Жолобовського перевели настоятелем храму у Кищенці. Майже п'ять років він служив у Покровській церкві, в 1905 році був нагороджений камилавкою, а 3 квітня 1907 року його перевели в село Бачкурин Липовецького повіту. Невдовзі після переводу, 21 квітня того ж року він помер у віці 70-ти років.[223]

А священиком у Кищенці перевели із с. Кутів Іоанна Макаровича Атаназевича. Там він прослужив 10 років, бо направлений був туди відразу після закінчення духовної семінарії в 1897 році і священство прийняв у тамтешній церкві в 1898 році. До переводу в Кищенці Іоанн Атаназевич вже був нагороджений набедреником і проявив себе як сумлінний священнослужитель. Його політична активність і авторитет серед духовенства та єпархіального начальства зумовили те, що серед 6-ти священиків, обраних 14 жовтня 1907 року до III Державної Думи від Київської єпархії, був і він. Свої погляди на поточний момент, на місце православного духовенства в подіях першої російської революції (1905-1907 рр.) він викладав у статтях. Одна з них під назвою "Желательная деятельность духовенства в III Государственной Думе", була надрукована в "Киевских Епархиальных Ведомостях" за 1907 рік.[224] Як депутат Державної Думи, Іоанн Атаназевич ще більше піклувався про свою складну парафію і його діяльність звертала на себе увагу всього повітового духовенства. До дня Пасхи 1908 року його нагородили скуфією, а 7 травня 1909 року він був переведений на більшу парафію, до Преображенської церкви с. Маньківки.

А в Кищенці в травні 1909 року перевели священиком Стефана Стефановича Ніколаєвича, який до цього служив в с. Осовець Радомишльського повіту. Йому в той час було 27 років, в 1903 році він закінчив духовну семінарію і учителював у Верхнячці та Романівці, а священство прийняв в Хлипнівці Звенигородського повіту в 1907 році. Тобто до переводу в Кищенці він мав 2 роки священицького стажу, був одружений, але дітей ще не було, мав три нагороди.

Псаломником разом з ним служив Антон Никифорович Брояковський. Він теж був випускником духовної семінарії, мав і учительський стаж, мав одну нагороду і ще не мав сім'ї. Та невдовзі його перемістили до іншого храму, а псаломником у Кищенці 20 квітня 1911 року був направлений псаломник із с. Сушківки Захарій Коваленко. Він походив із селянської сім'ї, в 1909 році закінчив 2-класну школу в Липовецькому повіті, склав іспит на псаломника і отримав місце в с. Сушківці. На час переводу в Кищенці йому виповнилося тільки 22 роки, тобто і священик, і псаломник були молодими. В 1913 році першому було ледь за тридцять, а другому – двадцять п'ять. А парафія, про що вже йшлося вище, була великою і складною. За даними 1913 року, на її території налічувалося $523^{1}/_{2}$ двора, в яких мешкало 4 233 особи (2 094 чол. і 2 139 жін.).[225] Серед них: 1 двір належав особам духовного стану і в ньому мешкало 8 осіб, $482^{3}/_{4}$ двора були селянським і в них мешкало 3 913 душ, в $9^{1}/_{2}$ дворах проживало 78 осіб єврейської національності, а в $30^{1}/_{4}$ двора жили адвентисти – 233 особи. Отже, православними парафіянами могла бути 3 921 особа, решта населення – 312 осіб (78 євреїв, 233 адвентисти і 1 штундист) були іновірцями. В порівнянні з іншими парафіями, їх частка була великою і у відсотковому виразі становила 7,3 від загальної чисельності мешканців села. Така значна кількість іновірців додавала турбот парафіяльному кліру, але священик Стефан Ніколаєвич та псаломник Захарій Коваленко служили в Покровській церкві і в 1917 році. І навіть 1 липня 1917 року за сумлінне виконання священицьких обов'язків о. Стефана Ніколаєвича нагородили скуфією.

Кобринова Гребля

Миколаївська дерев'яна церква була збудована мешканцями села в 1768 році. На початку XIX ст. її причт складали священик, псаломник і паламар, а пізніше – священик, псаломник і просфорня. Церковний клір мав у розпорядженні 35 дес. 1 200 саж. землі. Церква відносилась до 5-го класу і мала чисельну парафію, яку складали мешканці Кобринової Греблі і "деревни" Соколовочки. Остання знаходилася за 3 версти від села і мала свою Олександро-Невську церкву, що була приписною до Кобриново-Гребельської парафії. За даними Л. Похилевича, в 1863 році в Кобриновій Греблі мешкало 813 осіб, а в Соколовочці – 306 осіб.[226] А чисельність парафії за офіційною церковною статистикою була такою: в 1863 році парафіян було 1 071 особа (540 чол. і 531 жін.), в 1894 році лише осіб чоловічої статі нараховувалось 1 042, в 1901 році всіх мирян було 2 590 і в 1910 році 1 947 осіб (941 чол. і 1 006 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало 1 992 особи (965 чол. і 1 027 жін.).[227] В Кобриновій Греблі налічувалося $168^{1}/_{4}$ двора, в яких мешкало 673 особи чоловічої та 715 осіб жіночої статей, всього – 1 388 осіб, а в Соколовочці – 73 двори з населенням 896 осіб (292 чол. і 312 жін.). Становий поділ парафіян був таким: 23 особи духовного стану, 7 дворян, 5 міщан і 1 957 селян.

Настоятелем храму з 1798 року був св. Іоанн Павлович. Помер він 29 листопада 1821 року, залишивши дружину Агафію і сина Карпа, що навчався в Київській духовній семінарії, 12-літню доньку Параску і ще одну, 7-літню доньку. Окрім нього, церковний причт тоді складали: диякон Косма Яновський, псаломник Онуфрій Духович і паламар Петро Калиновський.[228]

Старший син священика, Андроник Іоаннович Павлович, в священстві – Олександр, 15 червня 1820 року прийняв священицький сан і отримав призначення на ієрейське місце в Полоцький піхотний полк. Народився він 17 травня 1799 року в Кобриновій Греблі, навчався в сільській школі, а по закінченні духовної семінарії був рукопокладений в диякона містечка Бородянки Київського повіту із залишенням учителем латинської мови при митрополичому хорі в Києві. З 1827 до 1832 року він служив священиком в містечку Рижанівці Звенигородського повіту, а потім знову попросився у полкові священики. У грудні 1847 року його піднесли до сану протоірея і з 1847 до 1853 р. він був настоятелем Архангельського морського Преображенського собору і благочинним армійського відомства. У червні 1853 р. в Олександро-Невській Лаврі він прийняв чернечий постриг, 21 червня того ж року його возвели в сан архімандрита, а 25 липня того самого 1853 року він отримав призначення настоятеля Соловецького монастиря. В 1857 році він був возведений в сан єпископа Архангельського і Холмогорського, а 13 вересня 1862 року його призначили єпископом Полтавським і Переяславським. З цієї посади він за власним бажанням 17 листопада 1862 року був звільнений на відпочинок, але і далі сумлінно служив православній Церкві. Він відвідав усі святі місця Палестини, побував у Єрусалимі і в ході своєї подорожі, як єпархіальний архієрей, освячував храми та висвячував священнослужителів. Помер він 10 листопада 1874 року, похований в Дальних пещерах Києво-Печерської Лаври, в якій провів останні роки свого життя. До останніх днів він приймав прочан, ділився порадами та допомагав бідним. А Миколаївській церкві села Кобринової Греблі він особисто від себе встановив довічну доплату: щорічно для причту – 20 рублів, на потреби богослужіння – 6 рублів і для бідних парафіян – 16 рублів.

З 1846 року священиком Миколаївської церкви був Гавриїл Андронникович Павлович. У 1850 році йому виповнилось 28 років, він мав дружину Анну Іоаннівну і доньку Олександру. Псаломником тоді служив 30-річний Іоанн Симеонович Бєлявський, який з дружиною Варварою Йосипівною виховував трьох дітей: 8-літню Тетяну, 4-річного Володимира та 5-річну Марію. Обов'язки паламаря виконував 18-літній Дмитро Максиміліанович Березовський. Просфорнею служила священицька донька, дівиця Іулія Кошутська. Ще серед духовенства числились: бувший уніат, що повернувся у православ'я, вдівець Бєляковський з синами Федором, Андрієм, Григорієм та 49-річна вдова Вікторія Йосипівна Бєлявська, що теж перейшла з унії у православ'я.[229] Всього осіб духовного стану налічувалось в Кобриновій Греблі чотирнадцять.

До наступної (1858 р.) ревізії населення персональний склад причту Миколаївської церкви змінився. Священиком став 26-річний Олександр Пилипович Прокопович. З дружиною Анною Яківною вони дітей в той час ще не мали. Псаломником залишався той самий Іоанн Бєлявський, але в його сім'ї відбулися зміни: донька Тетяна мабуть померла, але народилося ще двоє дітей і тепер були: 13-річна Марія, 12-річний Володимир, 6-річний Омельян і 1-річна Агафія. Паламарем служив 43-річний Гавриїл Герасимович Фроєвич, який з дружиною Софією Антонівною мав четверо дітей, а саме: 12-річну Домнікію, 8-річного Василя, 5-річного Павла і 3-річну Марію. А обов'язки просфорні виконувала вдова покійного протоірея Симеона Білячевського, котрий служив старшим священиком в Олександрівському полку, 55-річна Надія. І ще в парафії числився колишній випускник Київської духовної семінарії, який перейшов в унію і в 1841 році повернувся у лоно православної Церкви, Федір Симеонович Бєляковський.[230] Тобто, усіх осіб духовного стану числилося в селі 16 душ.

Священик Олександр Пилипович Прокопович, окрім священнослужіння, опікувався ще й школою, в якій у 1862 році навчалося 26 учнів. Пізніше в Кобриновій Греблі діяло дві 1-класні церковнопарафіяльні школи, а в 1917 році в Соколовочці діяла ще й школа грамоти. До якого часу служив священиком Олександр Прокопович з'ясувати не вдалось, але відомо, що його наступником був Гавриїл Павлович.

На початку лютого 1874 року Гавриїл Павлович був призначений священиком в 120-й піхотний Серпуховський полк, а на його місце перемістили священика із Рижановки Звенигородського повіту Митрофана Богорського. Упродовж 23 років він був настоятелем Миколаївської церкви в Кобриновій Греблі, а 16 вересня 1897 року його звільнили за штат. Його наступником став Андроник Богорський, котрий по закінченні духовної семінарії, 27 жовтня 1897 року отримав призначення у Кобринову Греблю. Майже два роки він служив священиком Миколаївської церкви.

А 21 липня 1899 року священиком у Кобриново-Гребельську парафію був направлений випускник семінарії Яків Баккалінський. Упродовж 15-ти років він служив настоятелем Миколаївської церкви і за сумлінне виконання обов'язків отримав низку нагород. Так, 13 січня 1905 року його нагородили набедреником, а 18 липня 1909 року він був призначений членом благочинницької ради 4-го округу і за виконання і цих обов'язків до дня Пасхи 1910 року його нагородили скуфією.

У 1910 році Якову Петровичу Баккалінському виповнилося 42 роки. Він був одружений і мав шестеро ще малолітніх дітей. Псаломником разом з ним служив з лютого 1889 року Дмитро Іванович Правдивий. Йому тільки виповнилося 20 років, він закінчив духовне училище і став псаломником у 1908 році. Обов'язки просфорні виконувала Надія Голятовська. В травні 1913 року Св. Синод видав Якову Баккалінському благословіння з грамотою, а 6 травня 1914 року імператор удостоїв його камилавки. В тому ж 1914 році, 6 червня, Якова Баккалінського перевели в с. Посухівку.

А священиком у Миколаївську церкву 4 липня 1914 року перемістили із с. Піляви Канівського повіту Іоанна Григоровича Цибульського. Він народився 19 квітня 1888 року в сім'ї псаломника, закінчив Київську духовну семінарію в 1911 році і учителював в Канівському повіті. Священство прийняв 20 січня 1913 року в Миколаївській церкві села Піляви. Був одружений, мав дружину Лідію Антонівну і двоє дітей – Ангеліну та Анатолія. Псаломницькі обов'язки виконував той самий Дмитро Іванович Правдивий, а просфорнею служила та сама Надія Голятовська. Церковним старостою з березня 1915 року був Андрій Коберник.

У 1917 році в Кобриновій Греблі і Соколовочці було 247 дворів, в яких мешкало 2 046 осіб (988 чол. і 1 058 жін.). Осіб духовного стану було 11 душ, селян – 2 035 душ.[231] Церква залишалась та сама, майже 150-річна, з дерев'яною дзвіницею.

Кожухівка

Церква великомучениці Параскеви була збудована в 1762 році.[232] В кінці XVIII ст. вона була пересвячена з унії у православ'я. Кожухівка тоді являла собою маленьке село, що складалося з 30 дворів.

У 1806 році Параскевська церква мала повний штат, який складали три особи: священик, псаломник і паламар. У другій половині XIX ст. причт складали лише священик і псаломник. На його утримання в 1871 році було виділено 352 руб. 32 коп. казенних коштів. До того ж, у розпорядженні причту було 34 дес. 2 034 саж. церковної землі. Парафія була невеликою і відносилась до 7-го класу. За даними церковної статистики, у 1819 році в ній було 310 осіб, в 1863 році - 480 осіб (238 чол. і 242 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі було 326, в 1901 році парафію складали 727 осіб і в 1910 році 750 мешканців Кожухівки (386 чол. і 364 жін.) складали парафію Параскевської церкви. До 1913 року село збільшилось до 100 дворів, в яких мешкало 783 особи (400 чол. і 383 жін.).[233] З них 6 осіб належало до духовного стану і 777 осіб – до селянського.

Про перших священиків Св.-Параскевської церкви точних відомостей не маємо, але вдалося з'ясувати, що у 1819 році настоятелем служив 53-річний Григорій Білявський. Він був сином псаломника, а в священицький сан рукопокладений Митрополитом Ієрофієм 24 грудня 1798 року. Правда, де він прийняв священство теж невідомо. Псаломником у кожухівську церкву за указом Дикастерії від 13 листопада 1817 року був призначений 17-річний священницький син Феодор Білявський. А паламарське місце за дикастерським указом від 24 вересня 1819 року зайняв син псаломника 17-річний Варфоломій Потулевич (можливо неточно – авт. Т.К.).

Та вже з 1826 року настоятелем Параскевської церкви служив Іоанн Миколайович Буйницький. У 1850 році йому виповнилося 55 років. В цей час у його сім'ї було троє дітей: 17-літній Леонтій, 15-літня Елеонора і 9-річна Варвара. Псаломником разом з ним служив 30-літній Василь Фадейович Аміловський. Із своєю 17-літньою дружиною Марією Макарівною дітей він ще не мав. А разом з ним мешкав 33-річний брат – Тимофій Фадейович. Ще серед духовенства числилась донька покійного священика Федора Більневського – 15-річна Ірина.[234] Всіх осіб духовного стану в Кожухівці числилось 8.

До наступної ревізії населення, що була проведена у 1858 році, персональний склад кожухівського духовенства дещо змінився. Так, священиком став Гавриїл Іоаннович Олтаржевський, який мав 22-річного сина Стефана. Псаломником служив 37-літній Василь Фадейович Хмілевський, який з дружиною Марією Макарівною виховував 6-річну Іустину та 4-річного Аполінарія. Ще особами духовного стану були: син покійного священика Фадея Михайлова Тимофій і доньки бувшого священика Іоанна Буйницького Елеонора та Варвара.[235] Всього 9 осіб.

Впродовж другої половини XIX ст. священики Параскевської церкви часто змінювались. Ймовірно, причиною цьому була малолюдна парафія, тому до неї і призначали випускників семінарії, які згодом переходили на багатолюдніші приходи. Тому у реконструкції хронології священнослужіння парафіяльних священиків с. Кожухівки залишається ще чимало не з'ясованого. Так, не вдалося з'ясувати до якого часу служив священиком Гавриїл Олтаржевський. Бо вже в 1862 році ієреєм Параскевської церкви був Онуфрій Радецький. Він водночас і опікувався школою, у якій навчалося тоді 8 учнів.

Онуфрія Радецького змінив Іоанн Олексійович Мшанецький, який в 1867 році закінчив Київську семінарію і учителював в Подільській губернії, а 11 серпня 1868 року Преосвященним Порфирієм, вікарієм Київської єпархії, був висвячений в священицький сан і став душпастирем в Кожухівці. Служив він в Параскевській церкві два роки і 24 березня 1870 року його перемістили в Орадівку.

А наступних п'ять років настоятелем храму служив Михайло Панасевич. Його 27 липня 1875 року із Кожухівки перевели в с. Кирилівку Канівського повіту. Хто став безпосереднім його наступником ще потрібно з'ясувати, а 6 лютого 1882 року священство в Параскевській церкві прийняв випускник семінарії Полікарп Мелєшков. Знову залишається

невідомим до якого часу він служив у Параскевській церкві і ким доводився йому священик Андрій Мелєшков, який змінив його на цій посаді.

За сумлінне виконання священицьких обов'язків, на основі Указу Св. Синоду від 13 березня - 6 червня 1890 р. за № 585 Його Преосвященство Митрополит Київський і Галицький Іоаннікій нагородив священика Кожухівки Андрія Мелєшкова набедреником. Та вже 30 грудня 1897 року його перемістили до нового місця служби, в с. Мончин Бердичівського повіту.

Новим священиком у Кожухівці став випускник семінарії Федір Андрійович Сікорський, який прийняв священство 4 лютого 1898 року. Впродовж 13-ти років він був настоятелем парафіяльного храму. За піклування церковнопарафіяльною школою в 1907 році він отримав Архіпастирське благословіння, а до дня Пасхи 1908 року його нагородили набедреником. Ще через рік, 6 травня 1909 року за резолюцією Його Високопреосвященства від 23 квітня 1909 р. за № 1 771 він отримав скуфію. А 20 квітня 1911 року Федора Сікорського перемістили із Кожухівки у с. Виноград Звенигородського повіту. Тоді йому було 36 років, він був одружений і мав одну дитину.

А священицьке місце в Кожухівці з 8 травня 1911 року зайняв теж випускник семінарії Симеон Татаров. Але він недовго затримався на цій парафії і вже 2 вересня 1913 року за власним бажанням був переведений на 2-е священицьке місце в с. Хижню. А в Кожухівку перемістили із с. Синиці протоірея Мойсея Панасевича, та 13 жовтня 1913 року він звільнився за штат.

На вакантне священницьке місце 10 листопада 1913 року був направлений випускник семінарії Петро Мацкевич, котрого 23 лютого 1914 року рукопокладено у священика Параскевської церкви. А псаломником там з 1897 року служив Інокентій Пантелеймонович Топачевський. Останній був сином псаломника, навчався в Уманському духовному училищі, а в 1881 році з невідомих причин вибув з 2-го класу. До 1886 року він перебував на службі при Києво-Братському монастирі, а з 1889 року служив псаломником в с. Блажнівці Бердичівського повіту. З 28-го березня 1891 року він став 2-м псаломником в Оксаниній, а 23 березня 1897 року отримав призначення до Параскевської церкви с. Кожухівки. З дружиною Анною Іванівною вони мали четверо дітей. Син Василій, за даними 1913 року, навчався в Київській духовній семінарії, а доньки Катерина, Людмила та Леоніда були з батьками.

Колодисте

Перша церква в селі невідомо коли збудована. Освячена вона була в ім'я Різдва Богородиці. Як і більшість церков Уманщини, вона була в унії, а на кінець XVIII ст. Преосвященим Іовом, єпископом Переяславським була пересвячена у православ'я і приєднана до Переяславської єпархії. Половинним священиком тоді волоський архієрей рукопоклав Карпа Черевуху, а іншим половинним священиком був Іоанн Пашута.[236] Тоді в селі налічувалось 157 дворів.

У 1806 році Різдво-Богородицька церква мала штат із священика, псаломника і паламаря, а в другій половині XIX ст. до нього входила ще й просфорня. Казенне утримання причту в 1871 році обходилось в 373 рублі на рік. Та окрім казенної платні, православний клір володів ще й 63 дес. 498 сажнями церковної землі. Церква відносилась до 5-го класу і мала чисельну паству. У 1863 році парафіян налічувалось 949 осіб (475 чол. і 474 жін.), в 1894 році тільки осіб чоловічої статі було вже 842, в 1901 році всіх разом числилось 1 820 душ, а в 1910 році – 2 033 душі (1 038 чол. і 995 жін.). До 1913 року чисельність парафії зросла ще більше, так як загальна кількість мешканців села становила 2 218 осіб (1 121 чол. і 1 097 жін.).[237] Станово-конфесійний поділ мешканців Колодистого був таким: 13 осіб духовного стану, 2 103 селянські душі, 46 католиків і 56 розкольників. За виключенням католиків та розкольників, всі решта були чи могли бути православними парафіянами, їх чисельність складала 2 116 осіб. Отже парафія Різдво-Богородицької церкви була досить

чисельною, що вимагало копіткої роботи православного кліру, як і наявність на території парафії представників інших конфесій.

У 1851 році на місці старої церкви збудували нову, а до кінця століття її розширили боковими добудовами. Розширення храму обійшлося парафіянам в 1 800 рублів.[238]

Настоятелем парафіяльного храму з 1806 року служив Кіндрат Радолицький, який отримав грамоту на цей приход 27 лютого того ж року. Він походив із священицької сім'ї і два його сини – Симеон та Єлисей теж навчались в Київській духовній семінарії. А старший син Костянтин з 21 травня 1818 року став псаломником Різдво-Богородицької церкви. Паламарську посаду з 1795 року обіймав Прокіп Плахтєвич, про якого відомо лиш те, що він був сином псаломника, в 1819 році йому виповнилося 50 років і що він мав 12-річного сина Феодора. Ще в парафії мешкав заштатний священик Іоанн Пашута, якому в 1819 році виповнилося 79 років і який був рукопокладений в сан уніатським Митрополитом Филипом Володкевичем 25 березня 1768 року, а приєднаний до православ'я протоіреєм Іоанном Радзімовським 25 серпня 1781 року.[239]

Священиком з 1829 року служив Симеон Кіндратович Радолицький. У 1850 році йому виповнилось 46 років, він був вдівцем, але мав 20-літнього сина Володимира. Псаломником тоді був 35-літній Євдоким Никанорович Павловський. З дружиною Іуліаною Іванівною, вони виховували трьох дітей – 9-літнього Димитрія, 3-річного Степана і 6-річну Анітію. Третім штатним причетником був 18-літній паламар Павло Григорович Булдей. Церковним сторожем служив Єфрем Дмитрович Міньковський. Його дружина Мотрона Михайлівна, священицька вдова Марія Андріївна Зубачевська і її донька Надія теж відносилась до духовенства.[240] Отже, в середині XIX ст. в Колодистому мешкало 12 осіб священно- і церковнослужителів та членів їх сімей.

За час до проведення наступної ревізії населення (1858 р.) персональний склад причту Різдво-Богородицької церкви дещо змінився. Священиком так і залишався Симеон Кіндратович Радолицький. А псаломником став 19-річний Іоанн Радолицький. Ще служив указний паламар Павловський (імені з'ясувати не вдалося) і до чоловічої частини духовенства відносився 9-річний Симеон, син покійного псаломника. Дружина покійного псаломника Євдокима Павловського Іуліана стала виконувати обов'язки просфорні. Разом з іншими членами сімей (дружина покійного священика Олександра Зубачевського з донькою Надією, дружина покійного церковного сторожа Мотрона Михайлівна) духовенства за ревізькими списками налічувалось 9 осіб.[241]

Священик Симеон Кіндратович Радолицький близько 40 років очолював парафію Р.-Богородицької церкви. Окрім священнослужіння і піклування про храм Божий, він опікувався і церковнопарафіяльною школою, в якій на 1 липня 1862 року навчалось 18 учнів. Коли він вийшов за штат, то священиком у Колодисте 5 жовтня 1867 року перемістили із с. Бабинець Київського повіту Василія Яновського. Та він прослужив там недовго, хоч відомостей про його діяльність ми не маємо.

Вже заштатний священик Симеон Радолицький помер 24 січня 1870 року, а його наступником став Володимир Доманицький. У 1877 році священик В. Доманицький був нагороджений набедреником. Наступну за рангом нагороду – скуфію він отримав 25 лютого 1885 року. В тому ж році, 18 листопада св. Володимиру Доманицькому, церковному старості Лаврентію Швецю і селянам Гавриїлу Клімову, Стефану Шумці та Авраму Септенку за їх піклування про храм Божий було оголошене Архіпастирське благословіння. А про церковнопарафіяльну школу піклувались, окрім священика, і інші представники сільської громади. Так, 6 грудня 1886 року Архіпастирське благословіння за сумлінну працю по благоустрою школи отримали церковний староста селянин Лаврентій Швець і сільський староста Йосип Панський. Та священик, ясна річ, найбільше переймався шкільними справами. Його самовіддана праця на освітянській ниві була оцінена 6 листопада 1887 року ще одним Архіпастирським благословінням із занесенням до послужного списку. Та й серед благодійників він був першим. Наприклад, якщо в 1888 році на школу було витрачено 60

руб. церковних грошей, то священик Володимир Доманицький своїх пожертвував 120 рублів.[242]

Священнослужіння і учителювання Володимира Доманицького, як і його благодійницька діяльність, діставали схвалення єпархіального начальства. І тому, за визначенням Св. Синоду від 28 березня 1899 року за № 1 084, його нагородили камилавкою. А з подання єпархіального начальства, 6 травня 1904 року імператор нагородив о. Володимира наперсним Хрестом. Це була висока і остання нагорода священика Р.-Богородицької церкви, тому що невдовзі, 31 жовтня 1906 року він помер.

На вільне священицьке місце був призначений Петро Трезвінський, але 21 лютого 1907 року його перевели священиком в с. Красногородку Канівського повіту.

А священиком у Колодисте в 1907 році перевели із с. Босівки Василя Авксентійовича Караванського. Це був священицький син, котрий в 1893 році закінчив Київську духовну семінарію і отримав призначення учителя в Звенигородський повіт. У 1894-1896 роках він учителював у Васильківському повіті, а в 1897 році навчав дітей в церковнопарафіяльній школі передмістя Умані. Священство він прийняв 29 серпня 1897 року в с. Босівці, звідки і був 21 лютого 1907 року переведений у Колодисте. З дружиною Марією Миколаївною вони виховували п'ятеро дітей (Євгеній, Миколай, Віра, Володимир та Михайло). Разом з його сім'єю мешкала мати, священицька вдова Марина Федорівна Караванська та її донька (сестра священика) Марія Авксентіївна. До переводу в Колодисте священик Василій Караванський мав десятирічний священицький стаж і був нагороджений набедренником (1905 р.) та скуфією (1907 р.). Псаломником, в сані диякона, служив разом з ним 62-річний Ігнатій Федорович Міхневич, котрий був сином псаломника і мав лише домашню освіту. В 1862 році він вступив до Нікольського монастиря, де в 1866 році був посвячений в псаломника. З 14 серпня 1867 року він служив псаломником в Бердичівському повіті, а 5 травня 1877 року за власним бажанням був переведений в с. Лемешиху Таращанського повіту, звідки був переведений в с. Посухівку Уманського повіту. Там 23 січня 1905 року він був рукопокладений в сан диякона, а з 19 серпня 1906 року його перемістили в с. Колодисте. Його син Федір, за даними 1913 року, служив в Києво-Подольському духовному училищі, а дві доньки – Єлисавета та Платоніда закінчили Київське жіноче училище. За віком та станом здоров'я, 13 серпня 1914 року псаломник Ігнатій Міхневич звільнений за штат, а на його місце був призначений учитель церковнопарафіяльної школи Іоанн Чмут. Просфорнею з травня 1903 р. служила священицька вдова з Посухівки Олександра Гаврилівна Зубачевська.

До дня Пасхи 1912 року священик Василій Караванський був нагороджений скуфією. А 1 липня 1917 року він отримав камилавку. В роки першої світової війни священик В. Караванський, як і інше православне духовенство, окрім звичних пастирських обов'язків, схиляв парафіян до доброчинності на користь фронтових вояків російської армії і сам був тому взірцем. В с. Колодистому на добровільні пожертвування селян, а також лікаря Адама Едмундовича Жураковського, дружини директора цукрового заводу Анни Йосипівни Чолганської та селянина Терентія Бендоса, був влаштований госпіталь для поранених воїнів. Робітники та службовці Рижавського цукрозаводу відчисляли кошти від своєї платні на його функціонування. Всі, хто був причетний до цієї справи, в 1915 році отримали Архіпастирську подяку і благословіння.

Копенковата (Копенковате)

Покровська дерев'яна церква була збудована в 1779 році.[243] До середини XIX ст. будівля постаріла і в 1866 році замість старої звели нову, теж дерев'яну.

На початку XIX ст. церковний штат складали священик, псаломник і паламар. Пізніше – лише священик і псаломник. Річне казенне утримання причту в 1871 році обходилось 284 руб. 10 коп. В його розпорядженні було 83 дес. 1 480 саж. церковної землі в 1894 році і 84 дес. 2 125 саж. придатної та 1 952 саж. непридатної землі в 1910 році. Церква відносилась до 6 класу і мала нечисельну парафію. В 1863 році в ній налічувалось 844 особи

(418 чол. і 426 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було 737 осіб, в 1901 році всіх православних мешканців села було 1 697 осіб, а в 1910 році парафію складали 1 808 душ (906 чол. і 902 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало вже 2 131 особа (1 075 чол. і 1 056 жін.).[244] Їх станово-конфесійний склад виглядав так: 27 осіб духовного стану, 3-є міщан, 2 071 особа належала до селянського стану, 18 євреїв та 12 католиків. Селян, міщан і, звісно, осіб духовного стану можна вважати православними мирянами, тобто чисельність парафії могла становити 2 101 особу.

У 1801 році духовним пастиром православних парафіян був Гавриїл Ляховицький. Тоді йому було 46 років, він походив із священицької родини, був в унії, а 15 серпня 1794 року перейшов у православ'я. Парафіяльну грамоту отримав 9 листопада 1800 року. А в 1801 році його 20-річний син Автоном Ляховицький став псаломником Покровської церкви. Двоє молодших священицьких синів були ще малолітніми (Григорію було 9 років, а Порфирію виповнилося тільки 6). Паламарем з 30 листопада 1801 року Уманське духовне правління призначило 20-річного паламарського сина Антонія Чернецького. Його батькові Матвію Чернецькому тоді було тільки 49 років, але за станом здоров'я він залишив службу і виховував ще двох молодших синів – 15-річного Максима та 7-річного Логіна. Село тоді складалося з 93 дворів, в яких мешкало 685 осіб (372 чол. та 313 жін.).

З 1819 року настоятелем храму служив Калістрат Наумович Ільчевич. У 1850 році йому виповнилося 57 років і з дружиною Олександрою Прокопівною він мав п'ятеро синів: 28-річного Костянтина, 21-річного Олександра, 16-річного Афанасія, 14-річного Митрофана і 11-річного Платона. Псаломником у Покровській церкві тоді служив 30-річний Антоній Аркадійович Молчановський. Особами духовного стану були ще й діти покійного паламарського сина Максима Матвійовича Чернецького - 23-річна Лукія, 13-річний Доментій і 10-річний Гавриїл та донька покійного священика Олександра Васильовича Галятовського 30-річна Наталя.[245] Всього 12 осіб духовного стану мешкало тоді в селі.

До наступної ревізії населення, що проводилась в 1858 році, чисельність духовенства в парафії збільшилась до 13 осіб. Священиком служив 27-річний Іван Іванович Прісовський. З дружиною Феодосією Федорівною вони мали 3-річного Петра та 6-місячного Ігнатія. Псаломницькі обов'язки виконував 39-річний Антон Аркадійович Молчанський, який з дружиною Наталією Євстафіївною виховував 5-річного Євдокима, 3-річного Доментія і 1-річного Матвія. Ще в парафії мешкали сини покійного священика Калістрата Ільчевича Афанасій та Платон з матір'ю Олександрою Прокопівною. До осіб духовного стану відносилась також Наталія, донька покійного священика Олександра Галятовського.[246]

Священик Іоанн Прісовський, окрім священицьких обов'язків, опікувався ще й школою, у якій станом на 1 липня 1862 року навчалося 26 школярів. За сумлінне виконання учительських обов'язків, 6 листопада 1864 року йому була оголошена Архіпастирська подяка. Про подальшу його долю нічого невідомо, можливо, був переведений за межі повіту.

А наступником став Микола Цариковський, який по закінченні духовної семінарії, 15 жовтня 1889 року прийняв священство в Покровській церкві. Напевне він був надзвичайно благочестивим і сумлінним священнослужителем, тому що за 13 років служби отримав всі нижчі нагороди (набедреник, скуфія, камилавка) і в 1902 році був нагороджений наперсним Хрестом. Через два роки, 25 лютого 1904 року він був звільнений за штат.

А 14 березня 1904 року на священицьке місце в Копенкувату призначили студента семінарії Якова Ерастовича Гребінського, який 14 березня 1908 р. прийняв священство у тамтешній церкві. Через чотири роки служби, 10 березня 1908 року його обрали членом Будівельного комітету 3-го благочинницького округу. В 1910 році Якову Гребінському було 29 років, він був одружений і мав 2-х малолітніх дітей. Псаломником, в сані диякона, разом з ним з 6 жовтня 1888 року служив Ісидор Федорович Мораховський. Йому в той час було 45 років, він мав лише домашню освіту, за службу отримав дві нагороди, виховував 3-х дітей, 2-є з яких навчалися в духовних навчальних закладах на кошти батька.

За добросовісну службу, 28 квітня 1916 року священика Якова Гребінського нагородили скуфією.

Коржова

Церква в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці була збудована в 1756 році коштом графа Потоцького. В кінці XVIII ст. вона була з унії пересвячена у православ'я. В 1839 році церковна будівля була поновлена. До парафії Р.-Богородицької церкви приписними були ще дві церкви: Димитрівська в присілку Коржова Слобідка, що за 4 версти від Коржової та Михайлівська в "деревне" Заячківці, що за три версти. Тому парафія була більшою, ніж в інших селах, але не настільки чисельною, щоб церква мала більший штат.

У 1806 році членів причту у Р.-Богородицькій церкві було троє: священик, псаломник і паламар. А в другій половині XIX ст. причт складали лише священик і псаломник. Церковний клір володів 62 дес. 629 саж. церковної землі. За штатом церква причислялася до 6-го класу. ЇЇ парафію у 1910 році складали 3 050 осіб (1 563 чол. і 1 497 жін.). В 1913 році в трьох населених пунктах (Коржовій, Коржовій Слобідці і Заячківці) налічувалось $404^{3}/_{4}$ двора, в яких мешкало 3 175 православних парафіян (1 619 чол. і 1 556 жін.). Зокрема, в Коржовій – 193 двори з населенням 1 528 осіб, в Корж. Слобідці – $111^{3}/_{4}$ двора з населенням 886 осіб і в Заячківці – 100 дворів з населенням 761 особа. Окрім православного населення, на території парафії мешкало ще 14 євреїв та 13 католиків, з якими все населення території парафії становило 3 202 особи.[247] Така чисельна парафія охоплювала досить значну територію, але її не можна було назвати багатою. "Кружечных" доходів збиралось небагато, наприклад, в 1913 році – 300 руб. Церковний капітал тоді ж становив: 100 руб. у Коржовій і 433 руб. 78 коп. в Заячківці. Та й клірове землеволодіння було не таким великим, до того ж, відомі випадки, коли його намагались зменшити.

З утворенням військових поселень, церковне землеволодіння Р.-Богородицької церкви зазнавало змін. Заячківка в 1839 році була причислена до с. Сушківки і начальство військового поселення користувалось її грунтами, в т. ч. і церковною землею. А з 1821 року церковним хутором користувався поміщик Етлінгер. Тому духовне начальство подало скаргу до суду, який і розглядав "Дело об утверждении в правах на владение землей церкви с. Коржевой."[248] Цю скаргу розглядала Палата Цивільного суду і на основі її рішення Правлячий Сенат за № 1 795, від 9 липня 1859 року виніс рішення таке: щоб всі землі та угіддя Коржівської церкви повернути назад у володіння священно- і церковнослужителів; за невикористання з 1821 року церковного хутора і розібрану поміщиком Етлінгером хату, вирахувати з нього грошовий еквівалент збитків; повернути вартість сіна з церковного сінокосу, яке начальство військового поселення конфіскувало в 1839 році і в наступні роки; за вирубаний поміщиком Рафаловичем "строєвий" ліс вирахувати понесені збитки з нового власника Коржової поміщика Етлінгера. Це рішення було виконане і церковні землі повернули Р.-Богородицькій церкві.

В Коржівській парафії мешкало немало духовенства. Правда, повністю його персональний склад з'ясувати не вдалося, та все ж прогалини не такі й великі. Так, вдалося з'ясувати, що в 1827 році священиком у Р.-Богородицькій церкві служив Павло Ясінський, а дияконом був Василій Юніцький.[249] З 1830 року настоятелем храму став Феофілакт Трохимович Антепович. У 1850 році йому було 42 роки і вони з дружиною Надією Степанівною виховували п'ятьох дітей (Дмитро, Іван, Петро, Климент (?) та донька Любов). Псаломницькі обов'язки тоді ж виконував Тимофій Адамович Порицький. З дружиною Іулітою Матвіївною вони виховували 4-ох дітей: 8-річну Олену, 6-річного Григорія, 4-річного Логіна та зовсім малу Євпраксію. Ще в парафії мешкали безмісний паламар 45-річний Кіндрат Трифонович Рибчинський, його дружина Варвара Карпівна та донька Ірина.[250] Усього, за даними ревізії населення, духовенства в Коржовій мешкало 16 осіб.

За період до наступної ревізії 1858 року загальна кількість духовенства в Коржовій збільшилась до 20 осіб. П'ятидесятилітній священик Феофілакт Антепович став благочинним і його сім'я поповнилась ще трьома синами – Стефаном, Василем та Акіндіном (?). В сім'ї псаломника Тимофія Порицького народились ще Василь та Порфирій. Особами

духовного стану були і наказний паламар 54-річний Кіндрат Рибчинський та позаштатний диякон 60-річний Василій Григорович Юніцький. Членами сімей священно- і церковнослужителів були дружина псаломника Іуліта Матвіївна з донькою Євпраксією та дружина паламаря Варвара Карпівна з донькою Іриною.[251]

Священик Феофілакт Антепович учителював в школі, в якій станом на 1 липня 1862 р. навчалося 24 учні. Помер він 27 травня 1867 року.

Новим священиком у Коржовій став з 13 червня 1867 року Євфимій Карвовський. Служив він у Р.-Богородицькій церкві до 1872 року. А 23 вересня 1872 року в Коржову священиком перемістили Стефана Васильовича Захарієвича. Він 1 липня 1850 року прийняв священство в Михайлівській церкві с. Пенязевичів Радомишльського повіту і через 22 роки служби там прийняв парафію Р.-Богородицької церкви. За сумлінну службу, до дня Пасхи 1883 року Стефана Захарієвича нагородили скуфією, а в 1892 році він отримав камилавку. Наперсний Хрест був пожалуваний йому 6 травня 1898 року. А в 1900 році з нагоди свого 50-літнього священнослужіння він отримав Орден Святого Володимира 4-го ступеня.[252] Через два роки, 27 червня 1902 року Стефан Захарієвич помер.

Прийняв парафію священик Іоанн Вітвіцький, якого 15 липня 1902 року перемістили в Коржову із с. Ботвинівки. Вже через рік служби на новому місці, за резолюцією Митрополита за № 3 741 від 26 липня 1903 року, він був нагороджений скуфією. А 12 листопада 1903 року за освітянську роботу і керівництво церковнопарафіяльною школою йому була винесена подяка Архіпастиря з видачею спеціального посвідчення. До 6 травня 1908 року Іоанн Вітвіцький отримав благословіння Св. Синоду. Про подальшу його службу чи переміщення невідомо.

А 16 лютого 1910 року в Коржову перемістили із с. Оксаниної Митрофана Богацького з одночасним призначенням його благочинним 3-го округу. Та 26 лютого того ж 1910 року він помер.

Наступним священиком Р.-Богородицької церкви став Миколай Волошкевич, якого за його ж проханням перевели 6 березня 1910 року із с. Онуфріївки. Та, напевне, це призначення було відмінене, бо в 1914 році св. Миколай Волошкевич був знову в Онуфріївці.

У 1910 році священиком в Коржовій і благочинним був Самсон Симеонович Носков. Тоді йому виповнилось 50 років і він мав священицький стаж з 1884 року, тобто 26 років. За службу він отримав 3 нагороди, був холостяком і дітей не мав. Псаломником, в сані диякона, разом з ним служив 53-річний Іоанн Васильович Руткевич. Та 14 березня 1911 року його перевели священиком в с. Козаровичі Київського повіту, а псаломником у Коржову 18 липня 1911 року перемістили із с. Обозівки Сильвестра Лінчевського.

Св. Самсона Носкова змінив Іоанн Пащевський, який 17 вересня 1912 року помер. І на вільне священицьке місце 26 вересня 1912 року перемістили із с. Собківки Михайла Зіновійовича Гов'ядовського. В квітні 1916 року його служба була відмічена камилавкою, а вже 18 вересня 1917 року Гов'ядовського звільнили із священицького місця. Його зайняв проторій с. Шкаровки Васильківського повіту Григорій Захарієвич.

Коржовий Кут

Перша дерев'яна церква невідомо коли була збудована. На її місці в 1845 році була зведена нова кам'яна церква і освячена в ім'я Святителя і Чудотворця Миколая. Здійснював будівництво місцевий поміщик Микола Фомович Етлінгер (мав два сини Едуарда та Вільгельма). Дзвіниця при церкві була дерев'яна і її будівництво обійшлося в 1 500 рублів.

За даними 1806 року, причт складався із священика та псаломника. Клір володів 34 дес. 200 саж. церковної землі. За штатом церква відносилась до 7-го класу. Її парафія була невеликою: у 1863 році – 392 особи (194 чол. і 198 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі було вже 304 особи, а в 1910 році – 823 особи (425 чол. і 398 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало 836 осіб (436 чол. і 400 жін.). Серед них осіб духовного стану було 12,

дворян – 20, воєнних 142, міщан – 3, селян – 650 осіб, тобто православних парафіян могло бути 827 осіб. Інші 9 осіб були, напевне, представниками інших конфесій.

Імена ієреїв Миколаївської церкви кінця XVIIII – початку XIX ст. в хронологічній послідовності представимо так: у 1776-1798 рр. настоятелем сільського храму служив греко-католицький священик Василій Крижановський; з 1798 до 1802 р. – невідомо хто очолював парафію; з 1802 до 1827 р. – Тихін Березницький; з 1827 до 1832 р. дубівський священик Фока Савинський наглядав за парафією; з 1832 до 1840 р. ієреєм служив Яків Комарницький, а з 1840 до 1850 р. релігійні потреби місцевої пастви задовольняв Іоанн Лясковський. Детальніших відомостей про названих священослужителів поки-що не маємо, тому ширше представимо дані про членів церковного кліру другої половини XIX століття.

У 1850 священицьке місце в Миколаївській церкві було вакантним. Псаломником тоді служив 20-річний Микола Іоаннович Яроцький. І ще в парафії мешкав син покійного священика Іоанна Лясковського 23-річний Ігнатій Іоаннович Лясковський.[253]

З 1851 року священиком у Коржовому Куті став Яків Михайлович Робаковський. В 1858 році йому виповнилося 30 років. З дружиною Оленою Миколаївною вони виховували 5-річного Петра та 2-річну Олександру. Псаломником тоді служив 30-річний Андрій Дмитрович Крамаренков.[254]

Священик Яків Робаковський опікувався і церковнопарафіяльною школою, в якій у 1862 році навчалось 22 учні. Подальшу його долю, поки-що, з'ясувати не вдалося.

Наступним настоятелем храму з 1862 до 1869 р. був Василій Сікевич. Йому і парафіянам Коржового Кута за благоустрій церкви, 27 листопада 1874 року була оголошена Архіпастирська подяка і благословіння Боже. А 8 листопада 1878 року священика Василія Сікевича нагородили набедреником. Пізніше він, напевне, був переведений на іншу парафію.

А священиком у Миколаївській церкві служив Віктор Жолудь, якого 16 лютого 1884 року перемістили в с. Розумніцу Таращанського повіту.

Новим священиком у Коржовому Куті став Григорій Захарієвич, який по закінченні духовної семінарії прийняв священство у Миколаївській церкві 17 червня 1884 року. Та шкільними справами він, напевне, не особливо переймався, бо в 1888 році єпархіальне начальство вказувало, що він "небрежно относится к школьному делу."[255] На початку лютого 1892 року він за власним бажанням залишив Корж. Кут і отримав призначення на священицьке місце в с. Марківці Бердичівського повіту.

Очолив корж.-кутську парафію Іустин Клебановський. До 6 травня 1903 року його нагородили набедреником, а 26 травня 1904 року він отримав призначення в с. Воліцу Сквирського повіту.

В Коржовий Кут був направлений випускник семінарії Олексій Олександрович Іваницький, який з 16 червня 1904 року очолив парафію. Але і він довго не затримався на цьому місці. В 1910 році, коли йому виповнилося 33 роки і після нагородження 14 березня 1910 року набедреником, він 3 грудня 1910 року був переведений в с. Городецьке. Псаломником тоді в Коржовому Куті служив Кіпріан Іванович Стасіневич. Йому було 43 роки, він мав лише домашню освіту та псаломницький стаж з 1884 року. В його сім'ї було п'ятеро дітей: старший син навчався за казенний кошт в духовній семінарії, двоє – в церковнопарафіяльній школі і двоє ще були малолітніми.

На вільне священницьке місце у Корж. Кут 31 грудня 1910 року перемістили із с. Шапієвки Сквирського повіту Онуфрія Табачука, але 10 лютого 1911 року його повернули на старе місце служби.

А 15 травня 1911 року священиком у Миколаївській церкві став диякон з с. Лебедина Чигиринського повіту Прокопій Болсуновський. З 21 грудня 1912 року новим псаломником призначили учителя Наума Васильовича Галушку. Майже два роки служив у Коржовому Куті св. Прокопій Болсуновський, а 6 лютого 1913 року його перемістили в с. Чеснопіль.

Наступним ієреєм у Корж. Куті став Андрій Карпович Левицький, якого в лютому 1913 року перевели із с. Чеснополя. Тоді йому виповнився 41 рік, він був сином псаломника,

освіту здобув в духовному училищі, а згодом склав іспит на псаломника. Перші три роки служби його на новому місці були відзначені 28 квітня 1916 року набедренником.

Косенівка

Церква в ім'я Покрови Богоматері була здавна православною. Якийсь час вона була в унії, а потім її знову повернули у православ'я. Л. Похилевич називає роком заснування церкви 1750, хоча є відомості про неї за 1731 рік.

У 1891 році Покровська церква була заново перебудована і до того ж, виключно на кошти парафіян Косенівки. Її знову звели дерев'яною, але на кам'яному підмурку і під залізним дахом. За штатом церква була віднесена до 5-го класу і мала досить чисельну парафію. В 1863 році парафіян налічувалось 1 345 осіб (697 чол. і 648 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі було вже 1 131 особа, в 1901 році всіх разом було 2 451 особа, а в 1910 році – 2 675 осіб (1 340 чол. і 1 335 жін.). В 1913 році на території парафії розміщувалося 510 дворів, у яких мешкало 2 847 осіб (1 375 душ чоловічої статі та 1 472 – жіночої). Населення Косенівки складали: 6 осіб духовного стану, 2 784 особи селянського стану, 47 євреїв та 10 католиків. Логічним виглядає припущення, що православними парафіянами могли бути селяни та особи духовного стану, тобто 2 790 осіб. Для такої чисельної парафії традиційним був склад причту.

В 1806 році церковний причт складався з священика, диякона, псаломника та паламаря. Пізніше штатний клір складали тільки двоє – священик і псаломник. Причт володів церковною землею, площа якої була 36 дес. 341 саж. в 1894 році і 37 дес. 301 саж. в 1910 році. Житлові та інші будівлі для причту були збудовані в 1898 році і перебували у хорошому стані.

Про персональний склад священно- і церковнослужителів Покровської церкви вдалося відшукати досить багато відомостей. За даними ревізії населення 1850 року, в Косенівці мешкало 25 осіб духовного стану. Священиком тоді був 23-річний Никодим Демидович Павловський. З 17-річною дружиною Марією Олександрівною вони дітей ще не мали. Псаломником тоді ж служив 40-річний Тимофій Йосипович Гдишицький. З дружиною Оленою Єфремівною вони виховували шестеро дітей: 15-річного Герасима, 11-річну Анну, 9-річну Варвару, 5-річного Савватія, 2-річну Тетяну і 1-річну Марію. Паламарські обов'язки виконував 46-літній Олександр Грімальський, сім'я якого складалася з дружини Марії Павлівни та 4 дітей: 12-річного Іоанна, 13-річної Лукії, 6-річного Корнилія та 3-річного Панкратія. А ще особами духовного стану були: син покійного священика Павла Антоновича Липецького 5-річний Аристарх з матір'ю Іуліанією Яківною та 10-річною сестрою Варварою; діти покійного диякона Федора Васильовича Савинського (24-річний Йосип, 15-річні Єлисавета та Федір, 13-річний Павло і 10-річний Євфимій); донька покійного священика Йосипа Васильовича Гдишицького 24-річна Мокрина (сестра псаломника).[256]

На час проведення наступної ревізії населення (1858 року) в сім'ї священика Никодима Павловського підростали 6-річна Олександра та 4-річний Павло. Збільшилась і сім'я псаломника Тимофія Гдишицького: в ній з'явилась 4-річна Дарія. Тобто всього дітей стало семеро. Ще двоє дітей – 7-річні Фома та Іуліанія, числились і в сім'ї паламаря Олександра Васильовича Грімальського. Так само мешкав у селі Аристарх Липецький, син покійного священика Павла Антоновича Липецького. Його мати, священицька вдова Іуліанія Липецька стала служити просфорнею. Мешкала вона із своєю донькою Варварою.[257] Загальна кількість духовенства в Косенівці становила 24 особи.

Священик Никодим Павловський служив настоятелем храму впродовж 20 років. Окрім служби Божої, він займався і шкільною справою. Станом на 1 липня 1862 року в церковнопарафіяльній школі навчалося 26 учнів. Та 4 лютого 1870 року о. Никодим Павловський помер.

На вільне священицьке місце в Косенівку 9 березня 1870 року був переведений священик із с. Веселий Кут Олександр Прокопович, але 10 квітня того ж року його

повернули на попереднє місце служби. А 29 квітня 1870 року священиком у Косенівку був направлений учитель Уманського духовного училища Онуфрій Радецький. Однак і він там довго не затримався, а священиком Покровської церкви став Григорій Хлібкевич. У 1871 році священик Григорій Хлібкевич був нагороджений набедреником, а через 10 років служби, в березні 1882 року Св. Синод нагородив його скуфією.

У вересні 1897 року новим священиком у Косенівці став випускник духовної семінарії Іван Малишевський. Однак, з 8 листопада 1897 року священицьке місце знову пустувало.

І от 22 грудня 1897 року парафіяльним ієреєм в Косенівку був переведений із с. Рейментарщини Васильківського повіту св. Косма Червінський. Більше десяти років він очолював косенівську парафію і за сумлінну службу його відзначали нагородами та підвищенням по службі. Так, 6 травня 1902 року він отримав камилавку. А 23 липня 1902 року був призначений помічником благочинного в 3-й округ, з одночасним звільненням від обов'язків члена благочинницької ради. Цю посаду він обіймав до 26 вересня 1908 року, коли був переведений в м. Козятин.

А священиком Покровської церкви став св. с. Гоноратки Липовецького повіту Олександр Васильович Скрипчинський, якого 26 вересня 1908 р. перемістили в Косенівку. У той час йому було 43 роки, священство він прийняв у 1894 році, був нагороджений набедреником та скуфією, мав дружину і чотирьох дітей, троє з яких вже навчалися. Псаломником разом з ним служив 36-річний Андрій Демидович Тонконог, який по закінченні 2-класного міського училища в Переяславі служив псаломником з 1894 року, був одружений, але дітей не було. Земний шлях священика Олександра Скрипчинського закінчився 11 лютого 1911 року.

З 4 червня 1911 року настоятелем храму у Косенівці став Антоній Никифорович Боряковський. Він був сином псаломника, в 1899 році закінчив Київську духовну семінарію, з 26 січня 1899 р. до 30 травня 1901 року учителював в церковнопарафіяльній школі с. Колодистого Звенигородського повіту. Звідти його перемістили псаломником у Кищенці, де і вчителював. А 28 березня 1911 року він отримав місце священика в міст. Дубовому, звідки 4 червня 1911 року його перемістили в Косенівку. Священство він прийняв 15 травня 1911 року. Вже будучи косенівським священиком, 31 травня 1913 року він отримав призначення духовного слідчого 4-го округу, а 18 грудня 1913 року його призначили благочинним міссіонером 4-го округу. За сумлінне виконання пастирських обов'язків, до дня Пасхи 1914 року Антонія Боряковського нагородили набедреником. Наступну свою нагороду – скуфію він отримав 1 липня 1917 року. Священицька сім'я складалася з чотирьох осіб. Вони з дружиною Анною Володимирівною виховували двох синів: Петра, 1912 року народження та Георгія, 1914 року народження.

Псаломник Андрій Тонконог 12 квітня 1917 року був переведений в с. Богатирку Таращанського повіту. А псаломником у Косенівку 30 вересня 1917 року був призначений Давид Кононович Клименко. Йому тоді виповнилося 28 років і він був вихідцем із селянської родини, що було рідкістю в середовищі духовенства. Шлях його до духовної служби був таким: 21 серпня 1914 року він склав іспит на звання псаломника при Смоленській духовній семінарії. Потім був регентом і "уставщиком" в Богоматерській Одігітріївській церкві при Смоленському Архієрейському домі. За резолюцією Його Преосвященства Феодосія, єпископа Смоленського був призначений 8 грудня 1914 року на псаломницьке місце в с. Беріново Юхновського повіту Смоленської губернії. Не дослуживши й року, 8 листопада 1915 року він був мобілізований на армійську службу і зачислений в 121 полк 30 бригади на Західний фронт. Та 29 травня 1917 року його демобілізували за станом здоров'я і 30 вересня 1917 року за резолюцією Преосвященного Никодима його прийняли в Київську єпархію і призначили псаломником у Косенівку. З дружиною Ніною Діонісіївною вони виховували двох доньок: Антоніну, 1915 р. н. та Зінаїду, 1916 року народження.

Просфорнею при Покровській церкві в 1917 році служила Марія Тимофіївна Гдишицька. Вона була псаломницькою донькою, 55-річною дівицею.

Ще до парафіяльного духовенства відносилась сім'я покійного св. Олександра Скрипчинського. Його вдова Олімпіда Симеонівна Скрипчинська мешкала в Умані при духовному училищі. А четверо синів – 22-річний Леонід, 20-річний Михайло, 19-річний Сергій і 16-річний Володимир – навчалися в Київській духовній семінарії на казенному утриманні.

До косенівського духовенства відносилась і сім'я покійного священика Григорія Хлєбкевича. Син Іван у віці 56-ти років, холостяк, знаходився в Богословській "богодельне", а доньки – 62-річна Марія та 60-річна Олександра, дівиці, мешкали в м. Умані.

Церковним сторожем з 2 листопада 1914 року служив селянин, 59-річний Андрій Євсейович Табаченко. Він з дружиною та чотирма дітьми мешкав у власному будинку і мав 5 дес. польової землі.

У 1917 році в Косенівці діяла 2-класна земська школа, яка була створена в 1906 році на основі однокласної. Церковнопарафіяльна школа була відкрита в 1860 році. Обидві вони в 1917 році перейшли у відання Міністерства народної освіти. Церковнопарафіяльна школа мала свій будинок і на її утримання в 1917 р. Уманська земська управа виділила 350 руб. Навчалося в ній 136 хлопчиків та 40 дівчаток. А загалом в селі було (за даними 1917 року) 502 двори, в яких мешкало 1 357 чол. і 1 444 жінки. Тобто всіх жителів Косенівки налічувалось 3 801 особа.

Кочержинці

Час будівництва першої церкви в селі невідомий, як і виникнення самого села. В 1797 році стара церковна будівля була розібрана і тоді ж була зведена нова дерев'яна церква. Вона була з дуба, висотою в 21 аршин, шириною в 15,5 аршин і довжина її сягала 24,5 аршини. Форму мала хрестоподібну, а металеву покрівлю увінчував один хрест. Для нової церкви був виготовлений новий іконостас в 2 яруси. Ікони були писані на полотні. Окрім іконостаса, в церкві були ще чотири божники.[258]

У 1868 році Покровська церква була перебудована. На ремонт тоді було витрачено 1 411 руб.[259] На початку XX ст. дубову дерев'яну церковну будівлю продали і побудували кам'яний храм. Урочистості з нагоди його закладки відбувалися в Кочержинцях 5 травня 1901 року. Будівництво здійснювалось за проектом єпархіального архітектора п. Єрмакова. Розпочинаючи будівництво нового храму, пом'янули і покійних будівничих старого – ієреїв Костянтина та Олександра, а також дружину останнього Фотину, яка пожертвувала на церкву 1 000 руб. та для причту 1 500 рублів.[260] Спорудження кам'яної церкви було завершене в 1904 році.

Покровська церква в Кочержинцях відносилась до 5-го класу. Її причт у 1806 році складали священик, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик, псаломник та просфорня. У розпорядженні кліру було 48 дес. 769 саж. церковної землі. А річне казенне утримання причту в 1871 році становило 402 руб. 28 коп. Парафія була не з маленьких. Чисельність її в 1801 р. становила 1 011 осіб, в 1863 році –1 088 осіб (568 чол. і 520 жін.), в 1868 році – 1 376 осіб (657 чол. і 719 жін.), в 1901 році – 2 133 особи і в 1910 році – 2 870 осіб (1 401 чол. і 1 469 жін.). В 1913 році село складалося з 590 дворів, в яких мешкало 3 013 осіб (1 483 чол. та 1 530 жін.). Але православними парафіянами могли бути тільки 3 005 осіб, так як серед мешканців Кочержинець було 8 осіб єврейської національності. Церковний клір та така чисельна парафія піклувались і про Храм Божий, і про поширення освіти серед православних.

Церковнопарафіяльна школа в селі була відкрита 15 вересня 1860 року. Тоді в ній навчалось 17 учнів (12 хл. і 5 дів.). А в кліровій відомості Покровської церкви за 1902 рік значиться, що училище в Кочержинцях було влаштоване в 1862 році. На його утримання парафіяни виділяли 405 руб. на рік. Розподілялись ці кошти так: 160 руб. на оплату праці учителя, 10 руб. на потреби канцелярії, 20 руб. на опалення, 25 руб. сторожу і менші суми виділялись на інші потреби. Навчалося в училищі 96 хлопчиків та 23 дівчинки.[261]

Про священиків Покровської церкви вдалося з'ясувати ось що: з 1794 до 1820 року настоятелем храму був Костянтин Шаворський; з 1820 до 7 квітня 1822 року цю посаду обіймав Павло Контраневич; упродовж 1822-1836 років священствував Костянтин Шаворський, а з 1836 року до 1887 року очолював парафію Олександр Підгурський. Впродовж 50-річного терміну служби, о. Олександр отримав всі доступні сільському духовенству нагороди і здобув великий авторитет у мирян та єпархіального начальства. Як одного з найдостойніших, окружне духовенство 1-го округу обрало його своїм духовником і 14 червня 1872 року цей вибір був затверджений. І на цьому новому поприщі Олександр Підгурський проявив себе як талановитий та надзвичайно благочестивий ієрей. За відмінну службу по єпархіальному відомству, 27 березня 1882 року його нагородили Орденом Св. Анни 3-го ступеня. А через п'ять років, 15 квітня 1887 року Олександр Підгурський помер.

На священицьке місце в Кочержинці 24 вересня 1887 року перевели священика с. Орадівки Іоанна Мшанецького. Він в 1867 році закінчив Київську духовну семінарію, учителював в Подільській губернії, а 11 серпня 1868 року прийняв священство в с. Кожухівці. За власним бажанням 20 березня 1870 року був переведений в Орадівку. А у 57-літньому віці змінив місце служби і опинився в Кочержинцях. З дружиною Варварою Іоанікіївною вони мали шестеро дітей. У 1902 році старший син Антоній служив чиновником Київської Казенної палати, а менший – 19-річний Петро навчався в гімназії. Старша з доньок, 30-річна Олена, була заміжня за священиком 126-го Могилівського полку; наступна, 25-річна Олександра, вийшла заміж за священика Донської області; 22-річна Любов жила з батьками, а 20-річна Антоніна навчалася в Київському жіночому єпархіальному училищі.

Дияконом тоді в Покровській церкві служив псаломницький син Матвій Васильович Левицький. Він в 1872 році закінчив Черкаське духовне училище і учителював в Черкаському повіті. А 4 грудня 1892 року його перевели в Кочержинці. Йому було 47 років, він залишився вдівцем, а його донька, 13-річна Анастасія, навчалася в професійному училищі Лебединського жіночого монастиря. Обов'язки просфорні виконувала 74-річна священицька вдова Марфа Федорівна Левицька.

У Кочержинцях в 1902 році нараховувалось 267 дворів, в яких мешкало 2 134 душі (1 070 чол. та 1 064 жін.). З них 1 двір належав духовенству, 36 – військовим (290 мешканців), $229^{1}/_{4}$ – тимчасово зобов'язаним і казенним селянам (1 828 мешканців) і $^{3}/_{4}$ двору із 7 мешканцями належало євреям. Іоанн Олексійович Мшанецький служив священиком в селі впродовж 18-ти років і в 1905 році був переведений в с. Білозір'я Черкаського повіту. А тамтешнього священика перемістили в Кочержинці.

Отож новим настоятелем Покровської церкви з червня 1905 року став Микола Михайлович Дробницький. Він був сином псаломника, в 1892 році закінчив Київську духовну семінарію і отримав призначення учителя церковнопарафіяльної школи в село Громи. В 1894 році він прийняв священство в с. Люленцях Бердичівського повіту, звідки в 1895 році був переведений в с. Красноставку Уманського повіту. У лютому 1905 року його за власним бажанням перевели в с. Білозір'я Черкаського повіту, а вже звідти він потрапив у Кочержинці. З дружиною Дарією Павлівною вони мали четверо синів. За даними 1913 року, старший із них – Анатолій навчався в Київському університеті, Симеон – в Політехнічному інституті, Григорій – в Уманській гімназії, а найменшому – Василію було тільки 7 років.

Псаломником Покровської церкви з 1908 року служив священицький син Пилип Йосипович Джозовський. Духовних навчальних закладів він не закінчував, мав лише домашню освіту і 19 років учителював в церковнопарафіяльній школі. Свідоцтво на звання учителя йому видано в Уманському духовному училищі. В 1904 році за працю на освітянській ниві він удостоївся серебреної медалі на Олександрівській стрічці. В 1907 році він був призначений псаломником в с. Юрківці Липовецького повіту, а в 1908 р. його перевели в Кочержинці. Разом із священиком Миколою Дробницьким вони служили Богу і православній пастві. Обидва були в розквіті сил, мали життєвий та фаховий досвід, а тому вправно керували парафією. В 1916 році св. Микола Михайлович Дробницький був нагороджений скуфією.

Кочубіївка

Час будівництва першої церкви в селі невідомий. Та є відомості, що в другій половині XVIII ст. вона за розпорядженням польських властей була передана уніатам, а в 1768 році Преосвященним Гервасієм повернута з унії у православ'я і приєднана до Переяславської єпархії.[262] Тоді в Кочубіївці нараховувалось 100 дворів. До 1843 року в Кочубіївці була окрема парафія, а потому рішенням начальства військових поселень її закрили, церковні землі відібрали і церква стала приписною до с. Городецького. Після ліквідації військових поселень парафія в Кочубіївці була відновлена і церква стала самостійною.

На початку XIX ст. настоятелем парафіяльного храму служив Роман Сікорський, якого в сан висвятив Митрополит Київський і Галицький 18 лютого 1800 року. Тоді йому виповнилося 30 років, він походив із священицької родини і до прийняття священства, після закінчення Київської Академії, служив псаломником в Таращанському повіті. Дияконом з 1801 року став 40-річний священицький син Григорій Янович. Паламарські обов'язки з 1799 року виконував теж священицький син Петро Прокопович, якому в 1801 році виповнилося 36 років. На території парафії тоді налічувалось 90 дворів, в яких мешкало 708 осіб (361 особа чоловічої статі і 347 жіночої).

За даними 1820 року, село як і раніше належало Потоцьким, в ньому мешкало 386 осіб чоловічої статі і 409 осіб - жіночої, всього 795 мешканців. Священиком так само служив Роман Сікорський, а псаломником – Григорій Янович. Паламар Петро Прокопович 26 січня 1820 року помер.[263] Детальніших відомостей про причт початку XIX ст. знайти не вдалося.

У 1852 році замість старої церкви була збудована нова. Освятили її в ім'я святителя Василія. Вона мала причт з трьох осіб – священика, псаломника і паламаря. Церковний клір володів 44 дес. землі. Церква відносилась до 6-го класу і її парафію складали: у 1863 році – 873 особи (433 чол. і 440 жін.), у 1901 році – 1 856 осіб, а в 1910 році – 2 178 осіб (1 075 чол. та 1 103 жін.). В 1913 році на території парафії нараховувалось 390 дворів, у яких мешкало 1 055 чол. і 1 022 жін., всього 2 077 осіб. Серед них духовенства було 13 осіб, міщан – 17, селян – 2 022, євреїв – 16 та "иносословных" – 9 осіб. Православними мирянами могли бути міщани, селяни і, зрозуміло, особи духовного стану, тобто 2 052 особи.

Парафіяни, як і церковний клір, піклувалися про сільський храм. В листопаді 1874 році священику Григорію Височанському, церковному старості Роману Ревнюку та селянам Петру Осадченку і Феодосію Самару була оголошена подяка Архіпастиря і благословіння Боже за їх усердя до храму.[264] А 18 квітня 1875 року св. Григорій Височанський за сумлінне виконання священицьких обов'язків був нагороджений скуфією.

З 24 січня 1881 року священиком у Кочубіївці був Петро Робаковський, якого перемістили із с. Голяківки. Він майже 10 років служив у Василівській церкві і 17 листопада 1891 року був переведений в с. Черкас Васильківського повіту, а тамтешній священик прибув на його місце.

Новим священиком у Кочубіївці з 1891 року став Михайло Семенович Кремінський. В 1887 році він закінчив Київську духовну семінарію і в 1888 році отримав призначення на священицьке місце в с. Вербовату Уманського повіту. Звідти його перевели в с. Поправку Васильківського повіту, де він і прийняв священство. В 1890 р. він став настоятелем парафіяльного храму в с. Черкас Васильківського повіту, а в наступному році його перемістили у Кочубіївку. Першу свою нагороду за службу він отримав 6 травня 1900 року: за резолюцією Митрополита від 26 квітня за № 930 його нагородили набедренником. А вже 27 січня 1906 року його служба була відзначена скуфією. Ще через три роки, у 1909 році він отримав Архіпастирське благословіння. В 1910 році св. Михайлу Кремінському було 43 роки, він був одружений і мав п'ятеро дітей, троє з яких вже навчалися. Старший його син Олексій закінчив духовну семінарію і вчителював у школі при Уманському повітовому відділенні Єпархіальної Училищної ради. Георгій та Іоанн навчалися в Київській духовній

семінарії, Анатолій був учнем Уманського духовного училища, а найменший – Симеон у 1913 році був ще малолітнім.

Псаломником з 1892 року служив з о. Михайлом Кремінським Василь Стефанович Гриневич, який мав тільки домашню освіту. В 1866 році його призначили псаломником в с. Торчицю Таращанського повіту, де він служив до 1891 року. Потім був переведений в с. Шельпахівку Уманського повіту, а вже звідти 17 червня 1892 року його перемістили у Кочубіївку. В 1913 році він був вдівцем з п'ятьма дітьми. Старший син – Севастьян учителював у Війтівці, донька Анна закінчила Лебединське жіноче училище, а Пелагея ще навчалась там. Молодший син – Іоанн навчався в Уманському міському 4-класному училищі, а наймолодша – Марія, 1903 року народження, мешкала з батьком.

До 6 травня 1914 року імператор підписав указ про нагородження серед інших священиків і Михайла Кремінського. Кочубіївський ієрей отримав камилавку. А наступною відзнакою його чеснот та сумлінної служби було Архіпастирське благословіння, яке він отримав від Митрополита 1 липня 1917 року.

Красний Кут

Церква святителя Христового Миколая була закладена на новому місці, за деякими даними в 1743 році.[265] З унії у православ'я її перевів 16 серпня 1794 року протоірей Іоанн Радзімовський. Тоді в селі було всього 56 дворів і воно розкинулось у вибалку, який восени зачервонювався від великої кількості калини, що, можливо, і визначило назву села. Відомостей про те, що парафіяльна церква була перебудована пізніше не маємо. Є лише згадка, що коли в 1912 році село відвідав Преосвященний Димитрій, єпископ Уманський, вікарій Київської єпархії, то супроводжуючий його повітовий міссіонер Сава Потєхін пояснював високому гостю, що церква стара, але планується будівництво нового кам'яного храму.[266]

Миколаївська церква відносилась до 6-го класу. Її причт користувався 54 дес. 159 сажнями церковної землі, а його казенне річне утримання в 1871 році становило 336 руб. 66 коп. Православних парафіян у Красному Куті мешкало: в 1801 році – 364 (202 чол. і 162 жін.), в 1863 році – 822 особи (406 чол. і 416 жін.), в 1894 році – 672 особи тільки чоловічої статі, в 1901 році – 1 412 осіб і в 1910 році – 1 533 осіб (752 чол. і 781 жін.). В 1913 році в парафії числилось 1 564 особи (762 чол. і 802 жін.).

Дев'ятнадцятого січня 1801 року грамоту на парафію Красного Кута отримав від Преосвященного Гавриїла, Митрополита Київського і Галицького св. Іоанн Пржемковський (прізвище можливо неточне – авт. Т.К.). Тоді йому виповнилося 56 років, священство він прийняв 5 липня 1780 року і до 1794 року був в унії, а потім перейшов у православ'я. Псаломником у 1801 року став 31-річний тоді Матвій Ковалевський. А паламарем служив Федір Богорський. До якого часу у такому складі служив церковний причт відомостей ми не маємо, радує тільки те, що вдалося з'ясувати перший з початку століття склад православного кліру Миколаївської церкви.

Священиком з 1829 року служив Олександр Андрійович Лещенецький. У 1850 році йому виповнилося 52 роки. З дружиною Анною Михайлівною вони мали семеро дітей. Старшому сину Федоту було 22 роки, Никифору – 16, Андронику – 12, Петру – 9, Григорію – 7, дочкам – Тетяні - 14 і Анні – 3 роки. Паламарем на псаломницькому місці тоді служив 26-річний Олександр Максимович Ольшанський. У нього з дружиною Стефанидою Іванівною була тільки одна донька – Олена. Ще в парафії мешкала дружина покійного паламаря Івана Стасіневича Катерина Йосипівна.[267] Всього духовенства в селі нараховувалось 13 осіб.

В ході наступної ревізії населення, що проводилась в 1858 році, в Красному Куті було зафіксовано 14 осіб духовного стану. В сім'ях парафіяльного духовенства сталися певні зміни. Так, у священика Олександра Лещенецького залишилося лише шестеро дітей (найстарший син Федот в ревізькому списку не значиться), а у Олександра Ольшанського народилось ще двоє дітей – Федот та Анастасія.[268]

До якого часу в парафії служив Олександр Лещенецький з'ясувати не вдалося, але відомо, що і в 1862 році він був священиком і піклувався церковно-парафіяльною школою, в якій навчалося 10 учнів.

Наступником св. О. Лещенецького був Макарій Федорович Атаназевич. Він очолював парафію до 1899 року і отримав за сумлінну службу всі доступні сільському духовенству нагороди. Так, 19 вересня 1873 року його нагородили набедреником, а 2 вересня 1877 року йому і церковному старості Івану Швецю була оголошена подяка Архіпастиря. До дня Пасхи 1883 року він отримав скуфію. За власним бажанням 29 жовтня 1899 року Макарій Атаназевич був звільнений за штат і наступна нагорода надійшла до нього вже як до позаштатного священика в квітні 1901 року. Він отримав за рішенням Св. Синоду наперсний Хрест. Отримавши цю високу нагороду, Макарій Федорович Атаназевич продовжував трудитися. Його, вже позаштатного священика, як мудру, досвідчену і добропорядну людину, 27 березня 1905 року призначили духовником 6-го округу Уманського благочиння. За виконання цих обов'язків 6 травня 1912 року Св. Синод відзначив його благословінням з грамотою. А 6 травня 1915 року за службу по єпархіальному відомству заштатний священик Макарій Атаназевич був удостоєний сану протоірея. Це була його остання нагорода, так як 26 травня 1915 року він помер. Добропорядність і відданість священицькому обов'язку передалися і сину – Іоанну Макаровичу Атаназевичу, який служив в Кутах, Кищинцях і заявив про себе і на політичному поприщі, так як був обраний представляти інтереси православного духовенства в Державній Думі (див. по с. Кищенцях).

Турбувався про парафіяльний храм не лише його настоятель Макарій Атаназевич. Так, уродженець Красного Кута, а пізніше мешканець м. Татарбунар, що у Бесарабії, Григорій Григорович Іщенко теж був удостоєний благословіння Св. Синоду і отримав грамоту за щедрі пожертвування для Миколаївської церкви. Він передав Красно-Кутському храму "дарохранительницу, Крест и Евангелие на 200 руб.", а церковнопарафіяльній школі подарував "два закладных листа с выиграшами дворянского Банка по 100 руб. каждый", тобто всього 400 рублів.[269] Це був доволі щедрий подарунок для сільської церкви.

Після звільнення в жовтні 1899 р. св. Макарія Атаназевича за штат, священицьке місце в Красному Куті зайняв Петро Євфимович Орловський. По закінченні духовної семінарії, він прийняв священство в тамтешній церкві 6 грудня 1899 року. Приклад служіння маститого попередника, напевне, стимулював проявлення власних чеснот, які зумовлювали зразкове виконання священицьких обов'язків і Петром Орловським. Тому не забарилася перша нагорода – набедреник, якого Петро Орловський отримав 27 січня 1906 року. В 1909 році до обов'язків священика додалися ще й нові – члена Будівельного комітету 6-го благочинницького округу.

В 1910 році св. Петру Орловському виповнилось 34 роки, він був одружений і мав шестеро ще малолітніх дітей. Псаломником разом з ним служив у Миколаївській церкві 36-річний Михайло Іовлійович Шишковський. Духовних навчальних закладів він не закінчував, освіту здобув в церковнопарафіяльній школі міст. Білопілля Бердичівського повіту, а потім був послушником в Києво-Братському монастирі. З 8 лютого 1892 року він став псаломником в Красному Куті. Його сім'я теж була чималою, але із семи дітей тільки двоє навчалися. В липня 1917 року священик Петро Орловський отримав Архіпастирське благословіння, що свідчило про оцінку єпархіальним начальством і його діяльності, і причту загалом.

Краснопілка

Перша церква Покрови Богоматері була дерев'яна і побудовали її в 1752 році. Цим роком датована ерекція, видана власником села графом Потоцьким на ім'я Леона Шептицького.[270] Під кінець XVIII ст. церква з унії була пересвячена у православ'я. Парафіяльний ієрей Михайло Брозовський, котрий походив з дворянської родини і був рукопокладений в священика Краснопілки Леоном Шептицьким 18 березня 1779 року, перейшов у православ'я і служив до 26 березня 1816 року.

У 1852 році столітню церкву начальство військових поселень наказало розібрати і в 1856 році закінчилось будівництво нової кам'яної церкви. Освятив її протоірей А. Стаховський. Нова церковна будівля була зовні пофарбована в зелений колір. Форму мала хрестоподібну з 3-ма виходами і над 2-ма боковими були напівкруглі вікна. Висота її була 8 саж., довжина – $9^1/_2$ саж., ширина – $4^1/_2$ саж. Покрівля над вівтарною частиною була шатрова, а над середньою частиною храму з чотирма скатами. Всередині храм був вистелений дерев'яною підлогою. Двохярусний іконостас був виготовлений в 1855 році на кошти парафіянина Івана Точила. Увінчував іконостас вісьмиконечний позолочений хрест, а всі ікони на іконостасі писані в 1855 р. Г. Кулачком. Дзвіниця висотою 10 саж., довжиною 2 саж. і 1 арш. та шириною 2 саж. $^3/_4$ аршина була пірамідальна з 2-ма вікнами, в 4 яруси, з 6-ма дзвонами.

В Краснопілці тоді було 142 двори, в яких мешкало 1 138 осіб (570 чол. і 568 жін.). Серед них налічувалось: осіб духовного стану – 15 (8 чол. і 7 жін.), відставних військових чинів – 116 осіб (62 чол. і 54 жін.) і селян – 1 007 осіб (500 чол. та 507 жін.). Окрім того, в селі мешкало 5 єврейських сімей. Всі православні парафіяни були працелюбними і набожними.

Покровська церква була віднесена до 5 класу. На початку XIX ст. її штат складали священик, диякон псаломник і паламар, а пізніше лише священик і псаломник. До запровадження військових поселень церковний причт володів 75 дес. землі, хутором та іншими угіддями. А в період їх існування церковної землі було тільки 33 десятини. В другій половині XIX ст., після ліквідації військових поселень, наділ церковної землі збільшився до 42 дес. 120 саж. Чисельність парафії з роками теж зростала. В 1863 році парафіян було 1 005 осіб (502 чол. і 503 жін.), в 1894 році кількість осіб чоловічої статі зросла до 820, в 1901 році всіх парафіян нараховувалось 1 728 осіб, а в 1910 році – 2 125 осіб (1 070 чол. і 1 055 жін.). В 1913 році парафіян було 2 141 особа (1 110 чол. і 1 031 жін.).

Церковнопарафіяльна школа була відкрита в 1860 році. Курс навчання тривав 3 роки , а щорічно в ній навчалося 35 учнів. У 1878 році в селі було заведене ще й чоловіче училище, на утримання якого сільська громада виділяла щорічно 969 руб. 52 коп., а казна – 500 руб. В 1902 році в училищі навчалося 172 хлопчики.

Про персональний склад причту Покровської церкви вдалося знайти такі відомості. У 1779-1816 роках парафіяльним ієреєм служив вже згадуваний вище Михайло Брозовський, а 19 червня 1810 року в священика був рукопокладений його син Павло Брозовський. У 1818 році йому виповнилося 36 років і вже він очолював краснопільську парафію. Дияконське місце з 18 червня 1811 року зайняв молодший священицький син Фавст Брозовський. Дячком з 27 червня 1814 року служив Марко Оклієвський, котрий був сином псаломника і в 1818 році зустрів своє 28-річчя. Четвертим членом причту був паламар. Дикастерія на цю посаду 22 вересня 1815 року призначила 17-річного тоді псаломницького сина Антона Боровицького. Упродовж наступних років причетники змінювались, а священик Михайло Брозовський служив у Покровській церкві до 1833 року. Його наступниками були: з 1833 року – Петро Стебницький; з 1843 року – Олександр Родзієвський; з 1854 року – Михайло Франковський і з 1860 р. – Костянтин Підгурський. Про останнього маємо ширші відомості.

Перші шість років служби Костянтина Підгурського були відзначені набедреником 20 жовтня 1866 року. Очолював парафію він 23 роки і впродовж цього часу проявив себе не тільки як благочестивий священик та відданий Богу і своїм мирянам духовний слуга, але і як освітній діяч, знавець і любитель старовини. Він учителював в Міністерському училищі і парафіяльній школі, виступав з глибокопроникливими проповідями перед мешканцями Краснопілки, а ще – був дійсним членом Церковно-Археологічного товариства при Київській Духовній Академії. Завдяки його старанням залишилися збереженими багато речей церковно-релігійного вжитку, старих книг та документів. Він як поціновувач старовини, відправив чимало предметів церковного культу до музею Академії, що забезпечувало їх дослідження та збереження. Залишив священицьке місце він за власним бажанням 27 січня 1889 року.

А зайняв місце парафіяльно священика його син – Микола Костянтинович Підгурський, котрий народився 11 лютого 1866 року. В 1888 році закінчив курс богословських наук в Київській духовній семінарії і 12 лютого 1889 року Преосвященний Іриней рукопоклав його в сан диякона. А 19 лютого 1889 року він прийняв священство в Покровській церкві рідного села Краснопілки.[271] Був одружений і з дружиною Надією Дементіївною мав сина Володимира. Першу нагороду молодий Підгурський отримав через десять років служби: до 6 травня 1900 року його нагородили набедреником. А 27 січня 1906 року він отримав скуфію. Це була його остання нагорода в Краснопілці, бо тоді ж його, напевне, перевели до іншої парафії, а в Покровській церкві з'явився новий священик. Ним був Олексій Йосипович Лотоцький.

Вдалося з'ясувати, що в 1880 році Олексій Лотоцький закінчив Київську духовну семінарію і спочатку учителював. У 1882 році він вже був священиком в Литвинівці Київського повіту, звідки в 1884 році був переведений в с. Кути Уманського повіту. Звідти в 1891 році його перемістили в с. Янківку, а в 1903 році – в с. Гусаково Звенигородського повіту. Митрополичою резолюцією від 26 грудня 1906 року він був переведений в Краснопілку. Він був одружений і виховував п'ятеро дітей, двоє з яких ще навчалися в духовному училищі. Псаломником разом з ним служив у Покровській церкві 22-річний Іоанн Андрійович Ляшкевич. Рукопокладений він був в 1909 році після закінчення 4-го класу семінарії. Та 10 жовтня 1912 року його перемістили в с. Мошурів, а на його місце прибув із с. Козичанки Київського повіту диякон-псаломник Олексій Максимович Коваленко. Тоді йому було 28 років, він походив із селянської родини, в 1902 році закінчив учительську школу і дев'ять років учителював в Уманському повіті. В 1912 році він став псаломником в Київському повіті, де і був рукопокладений в диякона, а 10 жовтня того ж року його перевели в Краснопілку. Служив він у Краснопілці до 29 березня 1917 року, а потім був переведений священиком в с. Коротино Звенигородського повіту.

Красноставка

Церква Покрови Пресвятої Богородиці була збудована в 1773-1775 роках. На цегляному фундаменті з дуба, вона мала 15 аршин довжини, 6 аршин ширини і 20 аршин висоти. Формою була стовбовидна з 8-ма вуглами. Іконостас мала прямий з різними колонами, позолочений, старого зразка в 4 яруси. Ікони виконані на липових дошках і теж позолочені. Стіни зсередини та зовні були пофарбовані, а церковні склепіння розмальовані гарним іконописом. Чотирикутна дзвіниця була вимурувана з цегли і мала 24 арш. висоти, а увінчувалась вона пірамідальною главою із звичайним хрестом. На дзвіниці було 4 дзвони і побудована вона була в 1853 році.

У 1872 році замість старої столітньої церковної будівлі парафіяни збудували нову дерев'яну церкву. Для цього мешканці села зібрали 1 763 руб.[272] За штатом, затвердженим в 1842 році, Покровська церква відносилась до 7-го класу. Її причт, що на початку XIX ст. складався із священика, псаломника і паламаря, володів 29-ма десятинами орної і $3^1/_2$ дес. сінокосної землі.[273] Церковне землеволодіння поступово збільшувалось і в 1894 році воно складало вже 43 дес. 1 337 саж.

Церковна парафія була невеликою. На початку XIX ст. село складалося із 53 дворів, в яких мешкало 322 особи (162 чоловічої статі і 160 – жіночої). У 1844 році у 53 сільських дворах мешкало 407 осіб (212 чол. і 195 жін.). З них: 50 дворів належало селянам, кількість яких складала 385 душ (200 чол. і 185 жін.), 1 – воєнним і мешкало в ньому 6 душ і 2 двори – однодвірцям, яких було 16 осіб. Всі красноставські селяни були підданими статського радника і кавалера Флоріана Йосиповича Рожицького, котрий був римсько-католицького віросповідання. За даними 1852 року, в Красноставці було 62 двори, в яких мешкало 389 душ (248 чол. і 141 жін.). Серед них: військовим належав 1 двір (8 мешканців), міщанам – 1 двір (9 осіб), селянам – 59 дворів (364 особи), католикам – 1 двір (8 осіб).[274] До 1863 року чисельність парафії зросла до 548 осіб (276 чол. і 272 жін.), в 1894 році парафіян тільки

чоловічої статі налічувалось вже 472 особи, в 1901 році всіх парафіян було 1 089 осіб, а в 1910 році чисельність парафії становила 1 182 осіб (593 чол. і 589 жін.). У 1913 році дворів у Красноставці було $160^{1}/_{4}$ і мешкало в них 1 281 особа (641 чол. і 640 жін.). Станово-конфесійний поділ красноставських сельчан виглядав так: осіб духовного стану було 9, дворян – 12, міщан – 2, селян 1 240, євреїв – 9 та "иносословных" – 9. Можна припустити, що за виключенням двох останніх категорій населення, всі решта могли бути православними парафіянами. В такому випадку, їх могло бути 1 263 особи, що на вісімдесят осіб більше, ніж в 1910 році.

Церковнопарафіяльна школа в Красноставці почала діяти з 1860 року. До 1863 року в ній навчалося тільки 10 хлопчиків, в 1865 році – 10 хлопчиків і 4 дівчинки, в 1866 р. – 22 хлопчики і 8 дівчаток. Станом на 1868 рік грамотними закінчили школу 20 хлопчиків і 4 дівчинки. Селяни відпускали на школу 30 руб., а оренда 11 дес. шкільної землі давала щорічно 200 руб. прибутку.

З метричних книг відомі імена перших православних священиків Покровської церкви. Так, з 1793 до 1809 року священиком служив Тимофій Пултавський (можливо прізвище прочитане не точно, бо в архівному документі написане дуже нерозбірливо). Він був сином дворянина, а в священицький сан рукопокладений Преосвященним Гервасієм 22 вересня 1769 року. Грамоту на красноставську парафію йому видав Преосвященний Гавриїл, Митрополит Київський і Галицький 3 грудня 1801 року. Псаломником тоді разом з ним служив священицький син Василій Нелепович (Нелетович?), якого Уманське духовне правління призначило на цю посаду 11 грудня 1800 року. Парафіяльному ієрею в 1801 році виповнилося 67 років і обіймав він священицьку посаду ще вісім років. А з 1809 до 1822 року настоятелем сільського храму служив Євстафій Чмель. Його змінив у 1822 році Дорофій Гордєєв, який служив до 1859 року.

Дорофій Тарасович Гордєєв в 1810 році закінчив філософський курс в Київській Академії, 15 вересня 1817 р. прийняв священство в с. Хижні, а 14 липня 1822 р. був переведений у Красноставку і у 1850 році вже був 62-річним священиком. З дружиною Анною Лаврентіївною вони мали 19-річну доньку Варвару. Псаломником тоді служив 42-річний Іван Васильович Гордєєв, який з дружиною Параскевою Онуфріївною виховували трьох ще малолітніх дітей: 8-річну Ольгу, 6-річну Домнікію та 2-річного Віссаріона. В Красноставській церкві він служив з 14 травня 1833 року.

У 1858 році парафію очолював той самий священик Дорофій Гордєєв. Йому виповнилося 70 років і він залишився вдівцем. А сім'я псаломника Івана Гордєєва збільшилась ще двома доньками: 4-річною Тетяною і зовсім маленькою Марією.

З 1859 року священиком у Красноставці став Олександр Козицький, який очолював парафію до 1876 року. За сумлінну службу в 1871 році він був нагороджений набедреником, а 19 квітня 1876 року його перемістили в с. Вільшанку Таращанського повіту. Наступна нагорода – скуфія знайшла його 27 квітня 1876 року вже на новому місці служби.

На вільне священицьке місце у Красноставку прислали Всеволода Проценка, але вже 14 лютого 1877 року його перемістили в с. Малу Березянку Таращанського повіту. Новим священиком став Олександр Горохолінський, який теж невдовзі залишив Красноставку і 25 серпня 1881 року був переведений в с. Добру.

Наступним священиком Покровської церкви був Димитрій Димидовський. Та й він довго не затримався в Красноставці. Його 13 серпня 1887 року перевели в с. Сорокотяги Таращанського повіту. Однією з причин такої частої змінності священиків в селі було невпорядковане причтове житло. В оголошенні про вакантне священицьке місце в Красноставці, було вказано, що "помещение для священника в состоянии разрушения..."[275] Та умови життя церковного кліру були значно поліпшені з приходом нового настоятеля храму.

У жовтні 1887 року священиком у Красноставку перевели із с. Кресятича Радомишльського повіту Даміана Васильовича Дробницького. Саме завдяки його турботам були капітально відремонтовані причтові будівлі, а його піклування про храм та сумлінне

священнослужіння було відзначене набедреником у 1890 році. В травні 1895 року Даміан Дробницький помер.

З 5 серпня 1895 року священиком Покровської церкви був Микола Михайлович Дробницький. Він був сином псаломника, в 1892 році закінчив Київську семінарію і отримав призначення на посаду псаломника в с. Громи. Священство прийняв 6 березня 1894 року в с. Люленцях Бердичівського повіту і звідти 5 серпня 1895 року був переведений в Красноставку. Був одружений і з дружиною Дарією Павлівною мав четверо дітей: Анатолія, Симеона, Раїсу і Григорія. В його сім'ї жили і його сестри – Надія та Марія.

Трудолюбивий, справедливий священик і турботливий господар у своїй парафії, М. Дробницький швидко здобув повагу у мирян і авторитет у єпархіального начальства. Першого червня 1898 року указом Київської духовної консисторії за № 10 643 він був призначений духовним слідчим 5-го благочинницького округу. А 24 січня 1901 року його нагородили набедреником. Та через чотири роки, 12 лютого 1905 року Миколу Михайловича Дробницького перевели на більшу парафію в с. Білозір'я Черкаського повіту. Разом з ним у Покровській церкві з червня 1894 року псаломником служив Євфимій Матвійович Сорокопуд. Він походив із селянської сім'ї, закінчив церковнопарафіяльну школу в с. Дубровці, а з 1872 по 1885 рік учителював у селах Тарнаві, Халандові та Дубровці Липовецького повіту. В травні 1886 року його допустили до виконання псаломницьких обов'язків в церкві с. Дубровки. Був одружений і з дружиною Анною виховував шестеро дітей: Димитрія, Хіонію, Олену, Ольгу, Павліну та Надію.

Наступником Миколи Дробницького був Микола Кудрицький, якого 1 березня 1905 року перемістили у Красноставку із Уманської тюремної церкви. Та невдовзі він залишив красноставську парафію і священиком у Покровській церкві став Феодор Корсуновський.

Феодор Савович Корсуновський був сином псаломника, 10 червня 1899 року закінчив Київську духовну семінарію і розпочав трудову діяльність учителем церковнопарафіяльної школи в с. Рейментарщина Васильківського повіту. Невдовзі потому отримав призначення псаломника до Св.-Успенської церкви с. Жаботина Черкаського повіту, де і служив з 1900 до 24 червня 1905 року. 24 червня 1905 року він прийняв священство в Покровській церкві с. Красноставки. В 1911 році його призначили окружним місіонером, а першу нагороду за службу – набедреник він отримав 14 березня 1912 року. У Красноставці у них з дружиною Марією Полікарпівною народилося четверо дітей, а саме: 9 квітня 1906 року – Анатолій, 4 вересня 1907 року – Андрій, 10 серпня 1909 року – Антоній і 20 січня 1912 року – Анна.

Псаломником у Покровській церкві з 1903 року служив Микола Андрійович Левицький. Він теж був сином псаломника, в навчальних закладах не навчався, мав лише домашню освіту і з 4 вересня 1889 учителював до 1898 року. Навчався в Києві на курсах церковного співу, про що мав посвідчення. Псаломницьке місце отримав у Радомишльському повіті, згодом став 1-м псаломником у містечку Хабному того ж повіту, звідки і був в 1903 році переведений у Красноставку. З дружиною Євпраксією Михайлівною вони виховували сина Миколая, який отримав освіту в Київській духовній семінарії.

І священик Ф. Корсуновський, і псаломник М. Левицький піклувалися храмом Божим та сумлінно виконували свої обов'язки. Поміркованість і добропорядність парафіяльного ієрея піднімали його авторитет серед окружного духовенства. Свідченням цього було призначення його 27 березня 1915 року духовним слідчим 7-го благочинницького округу. І з цими обов'язками він справлявся, напевне, добре, бо 1 липня 1917 року його нагородили скуфією.

Крачківка

Церква в ім'я святителя Миколая була збудована в 1787 році. Під кінець XVIII ст. її з унії пересвятили у православ'я.

За штатом церква відносилась до 7-го класу. Її причт мав у розпорядженні 47 дес. землі. Церковна парафія була малолюдною. В 1863 році в ній налічувалось 765 душ (380 чол.

і 385 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було 667 осіб., в 1901 році всіх мирян було 1 481 особа, а в 1910 році – 1 723 особи (858 чол. і 865 жін.). В 1913 році парафіян налічувалось вже 1 745 осіб (885 чол. і 860 жін.). Цю кількість православних мирян складали 16 осіб духовного стану, 7 дворян і 1 722 селян. А ще в селі мешкало 4 "иносословных" і 4 розкольників, тобто все населення Крачківки становило 1 753 особи. Причтові будівлі парафіяни підтримували в хорошому стані, невеличка парафія володіла церковним капіталом, який в 1910 році складав 967 руб. 68 коп. В селі діяла церковнопарафіяльна школа.

Духовенства в маленькій парафії було небагато і відносно сталими був склад церковного кліру. За ревізією 1850 року, в селі мешкало 8 осіб духовного стану. А саме: священик – 37-річний Григорій Космович Варгулевич з дружиною Олександрою Іванівною та 8-річним Миколаєм, 6-річною Оленою, 5-річним Іоанном і зовсім малим Стефаном; наказний псаломник – 18-річний Андрій Федорович Білецький та безмісний паламар – 28-річний Сисой Ананійович Черніцький.

Наступна ревізія населення, що проводилась в 1858 році, виявила в Крачківці 11 осіб духовного стану. Священиком тоді служив 30-річний Автоном Григорович Кісілєвич. Він з дружиною Єлисаветою Іларіонівною мав троє дітей: 6-річних Іоанна та Григорія і 1-річну Марію. Псаломником був 27-річний Василій Петрович Ольшанський, який з дружиною Марфою Полікарпівною виховував 3-річну Марію і 1-річного Олександра. Мешкав в селі і безмісний паламар Сисой Черніцький. Ще однією особою духовного стану була вдова покійного священика Іларіона Трембовецького, 62-річна Кікілія Калениківна.

Священик Автоном Григорович Кисілевич служив в Крачківці до самої смерті, а помер він 12 травня 1864 року. Тоді ж на його місце священиком в Миколаївську церкву перемістили із м. Ставищ Фіньковського, але прослужив він там недовго і був відкликаний назад.

А новим священиком в Крачківці з 1864 року став Йосип Михайлович Белінський. Тридцять сім років він прослужив в крачківській парафії. Водночас із церковною службою він був ще й законоучителем тамтешньої школи і своїм сумлінним виконанням учительських обов'язків заслужив особливу подяку попечителя Київського навчального округа. З 1893 року він виконував ще й відповідальні і складні в моральному плані обов'язки духовного слідчого. Своїм відповідальним ставленням до священицьких обов'язків він заслужив дві нагороди, а саме: 27 вересня 1872 року його нагородили набедреником, а в 1895 році він отримав камилавку. Земний шлях його скінчився 26 грудня 1901 року.[276]

А 4 березня 1902 року в Крачківку перемістили сина Йосипа Белінського Афанасія Йосиповича Белінського, який до цього служив священиком в с. Самородні Канівського повіту. Йому тоді було 33 роки і він мав 6-річний стаж священнослужіння, так як прийняв священство в 1896 році. З його ініціативи були відремонтовані причтові будівлі і за резолюцією Митрополита Київського і Галицького Преосвященного Феогніста від 16 липня 1902 року за № 2 959 йому, сільській громаді та поміщику Козаковському за добровільні пожертвування на ремонтні роботи було надане Архіпастирське благословіння.[277] А 21 січня 1904 року Афанасія Белінського нагородили набедреником. В 1904 році він був призначений членом Будівельного комітету 5-го благочинницького округу. За сумлінне виконання цих та священицьких обов'язків, 14 березня 1910 року його нагородили скуфією.

В 1910 році Афанасію Белінському виповнився 41 рік, він був одружений і мав чималеньку сім'ю: дружину і семеро дітей, троє з яких вже навчалися в духовних навчальних закладах. Псаломником разом з ним у Миколаївській церкві служив 42-річний Олексій Панкратович Вітвіцький. Після двох класів семінарії він учителював до 1888 року, а потім став псаломником. Теж був одружений і мав малолітне дитя. В службовій кар'єрі священика Афанасія Йосиповича Белінського наступною нагородою була камилавка, яку він отримав 6 травня 1914 року.

Кривець

Церква Св. великомученика Димитрія була закладена і побудована на новому місці в 1753-1755 роках. В кінці XVIII ст. вона була з унії переведена у православ'я. В Кривці тоді було 116 хат. Село було велике і багате, а церква, напевне, і не перебудовувалась, бо в 1912 році про неї згадували як про дуже стару і убогу.[278]

На початку XIX ст. парафіяльним ієреєм служив 38-річний Махайло Зданєвич. Він був сином священика і сам був у священстві з 8 травня 1798 року. Псаломником Уманське духовне правління з 1800 року призначило псаломницького сина Лаврентія Лівновського. А паламарські обов'язки виконував 23-річний священицький син Симеон Кондевич (прізвище можливо неточне – авт. Т.К.).

За штатом церква відносилась до 5-го класу і мала досить чисельну парафію. В 1863 році в ній налічувалось 1 264 особи (570 чол. і 694 жін.), в 1894 парафіян лише чоловічої статі було вже 911 душ, в 1901 році всіх мирян нараховувалось 2 006, а в 1910 році 2 314 осіб (1 153 чол. і 1 161 жін.). Традиційним для парафії 5-го класу був і церковний причт. У його розпорядженні було 69 дес. 1 750 саж. церковної землі. Річне казенне утримання причту становило в 1871 році 368 руб. 62 копійки.

Окрім штатних клірикiв, в парафії числились і мешкали і інші особи духовного стану. В 1850 році всього духовенства в Кривці числилось 16 осіб. А саме: священик – 26-річний Іоанн Іпатійович Белінський з дружиною Розалією Гаврилівною та сином Лукою; псаломник – 33-річний вдівець Йосип Іванович Крижановський; наказний паламар – 43-річний Панкратій Галактіонович Родзанський з дружиною Анною Онуфріївною та просфорня Євдокія Симеонівна Голітовичева – 40-річна вдова з чотирма дітьми (Антонієм, Григорієм, Фотиною та Варварою). Ще в селі мешкали: заштатний священик 56-річний Іпатій Власійович Белінський з дружиною Фотиною Семенівною та донькою Катериною; вдова покійного паламаря Онуфрия Пікуловського 53-річна Домніка Михайлівна та донька покійного паламаря Феодора Ігнатьєвича 17-річна Анна.[279]

До наступної ревізії (1858 р.) чисельність духовенства в селі зменшилась до 14 осіб. В ревізькому списку не значиться дружина священика Іоанна Білінського і син Лука, натомість записаний інший син – 6-річний Петро. (Можливо дружина із священицьким сином померли). Дияконом в Димитрівській церкві служив 52-річний Ілля Каленикович Баратовський. З дружиною Ксенією Іванівною вони мали 19-річного Василя, 16-річного Іоанна та 13-річну Іуліанію. Паламарем був призначений Панкратій Галактіонович Родзанський. Обов'язки просфорні продовжувала виконувати священицька вдова Євдокія Голітовичева, яка проживала з дітьми Антонієм, Григорієм і Варварою. Мешкав в селі і заштатний священик, уже 64-річний Іпатій Власійович Белінський. Ще однією особою духовного стану була паламарська вдова (ім'я і прізвище написані нерозбірливо).[280]

Священик Іоанн Іпатійович Белінський опікувався і церковнопарафіяльною школою, в якій в 1862 році навчалося 28 учнів. За сумлінну службу і виконання учительських обов'язків, 25 квітня 1864 року його нагородили скуфією. Подальшу його долю з'ясувати не вдалося.

Наступним священиком в Кривці був Михайло Павловський. За зразкове виконання службових обов'язків, у 1879 році його нагородили набедреником. Керував він парафією до 1887 року і 12 червня того ж року помер.

Новим настоятелем парафіяльного храму став Яків Пилипович Карвовський, якого 6 вересня 1887 року перемістили в Кривець із с. Глибочка. Він мав священицький стаж з 1867 року і його як досвідченого служителя Божого 22 травня 1892 року призначили духовним слідчим благочинницького округу. До 6 травня 1897 року Яків Карвовський отримав камилавку, а в 1902 році його нагородили наперсним Хрестом.

У 1910 році Якову Пилиповичу Карвовському виповнилось 70 років. Він мав п'ятеро дітей, четверо з яких вже були самостійними і одна дитина була ще не влаштована. Псаломником у цей час в Кривці служив Федот Федорович Артемович. Йому було 47 років, а

освіту він мав за два класи духовного училища. В його сім'ї зростало семеро дітей, з яких шестеро були ще не влаштовані і з них тільки троє навчалися.

Багаторічна сумлінна служба священика Якова Карвовського була високо оцінена в 1911 році. До 6 травня 1911 року 70-річного о. Якова нагородили Орденом Св. Анни 3-го ступеня. Після цього ще два роки Яків Карвовський був настоятелем сільського храму і тільки 25 липня 1913 року його за власним бажанням звільнили за штат.

На вільне священицьке місце в с. Кривець перевели із с. Піківця Бердичівського повіту Миколу Стефановича Чулаєвського. Йому тоді виповнилося 28 років, він походив із священицької родини і освіту здобув в Київській духовній семінарії, яку закінчив у 1909 році. Священицький сан прийняв в Бердичівському повіті у вересні 1912 року. Прибувши до нової парафії, він деякий час правив службу без псаломника бо 21 липня 1913 року помер псаломник Федот Артемович і тільки 26 вересня 1913 року був призначений новий псаломник. Ним став 25-річний селянський син Микита Гнатович Чернецький. Вищої духовної освіти він не мав, а закінчивши 2-класне Міністерське училище, учителював в Антонівці і Кривих Колінах, звідки і був переведений псаломником в Кривець. А третім членом штатного причту була просфорня. З 1912 року цю посаду обіймала дружина псаломника – Мокрина Андріївна Тарнавська, яка теж мала тільки домашню освіту.

Криві Коліна

Точну дату будівництва церкви в селі з'ясувати важко, так як в різних джерелах вона називається різною. Л. Похилевич стверджує, що церква була заснована в 1762 році,[281] а в кліровій відомості за 1917 рік роком будівництва храму названий 1772 рік.[282] Та різниця між цими датами всього 10 років, тому в даному дослідженні можна обмежитись загальною заувагою, що парафіяльний храм у Кривих Колінах був збудований в другій половині XVIII ст. і освячений в ім'я Іоанна Богослова. Як і в багатьох селах Уманщини за польської влади, церква була уніатською. Тільки в 1794 році протоірей Іоанн Радзімовський пересвятив її з унії у православ'я. Парафіяльним священиком тоді служив Петро Струсєвич, який мав дворянське походження, а священицький сан прийняв 6 березня 1776 року. Перейшовши у православ'я, він продовжував виконувати обов'язки парафіяльного священика, а грамоту на парафію від православного Митрополита він отримав 10 грудня 1800 року.[283] Псаломником у 1801 році Уманське духовне правління призначило 48-річного священицького сина Стефана Подвузького (прізвище, можливо, неточне – авт. Т.К.). А до виконання паламарських обов'язків тоді ж приступив 20-річний Флор Вишневський. Всі парафіяни були поміщицькими підданими, а загальна їх кількість становила тоді 446 осіб (236 чол. і 210 жін.) і мешкали вони у 56 дворах.

У 1806 році причт І.-Богословської церкви складали лише священик і псаломник. У його розпорядженні було 35 дес. 831 саж. церковної землі в 1894 році і 38 дес. 400 саж. в 1910 році. Церква відносилась до 7-го класу і мала нечисельну парафію. В 1863 році парафіян налічувалось 661 особа (328 чол. і 333 жін.), в 1894 році мирян тільки чоловічої статі було 507 осіб, в 1901 році всіх православних богомольців в селі було вже 1 142 особи, а в 1910 році - 1 268
осіб (641 чол. і 627 жін.). В 1913 році на території парафії налічувлось вже 167 дворів, в яких мешкало 1 306 осіб (669 чол. і 637 жін.). А разом із 17-ма особами єврейської національності усіх жителів Кривих Колін налічувалось 1 323 особи. Серед них найчисельнішу групу складали селяни – 1 287 душ, 8 осіб належало до міщанського стану, а 11 осіб були представниками духовного стану.

Хоч клірików в І.-Богословській церкві було не багато, та загалом, осіб духовного стану в парафії завжди числилось чимало. В ході ревізії населення, що проводилась в 1850 році, було внесено у ревізький список 13 осіб священно- і церковнослужителів та членів їх сімей. Священицьке місце тоді було вакантним, а псаломником служив Михайло Авксентійович Карвовський. Йому було 30 років і з дружиною Анастасією Григорівною

вони виховували 6-річну Олену і 2-річного Антонія. Паламар Авксентій Федорович Костицький у 69-річному віці був уже позаштатним і мешкав він удвох з дружиною Маріамною Іоаннівною. Ще в селі мешкали діти покійного священика Макарія Майбродського: 14-річна Мотрона, 11-річний Василій, 9-річна Ольга та 7-річна Євдокія. Особами духовного стану були і вдова покійного священика Авксентія Карвовського 54-річна Домнікія Іванівна з донькою Феодосією та вдова дячка Самсона Вишньовського 52-річна Пелагея Іванівна.

До наступної (1858 р.) ревізії населення, загальна чисельність осіб духовного стану збільшилась до 18 душ. Священиком тоді служив Феодор Іустинович Віньковський (можливо, прізвище не точне, бо написано вкрай нерозбірливо). Йому було 27 років і з дружиною Марією Тимофіївною в них було четверо синів: 4-річний Аполінарій, 3-річний Іосафат, 2-річний Євгеній і наймолодший Іустин. Псаломником служив той самий Михайло Карвовський, та в його сім'ї, окрім дітей Антона та Олени, підростали ще 7-річний Євфимій і 2-річна Акилина. Наказним паламарем тоді служив Антон Фомич Ліневич. Про його сім'ю в матеріалах ревізії населення даних немає. З чотирьох дітей покійного священика Макарія Майбродського, в селі мешкали тільки троє: Василій, Ольга та Євдокія. До духовенства відносились і вдова покійного священика Авксентія Карвовського Домнікія та вдова покійного Самсона Вишньовського Пелагея.

Наступним священиком І.-Богословської церкви був Тимофій Значковський, який водночас і учителював в місцевій церковнопарафіяльній школі.Станом на 1 липня 1862 року в ній навчалося 10 учнів. Встановити ж точніше роки його служби в Кривих Колінах, поки-що не вдалося. Відомо лише, що його наступником був Кирило Молчанський, якого в 1871 році нагородили набедреником. Його успішна служба по єпархіальному, цивільному та воєнному відомствах була відзначена 1 квітня 1879 року скуфією. До 29 січня 1884 року Кирило Молчанський очолював парафію Кривих Колін, аж поки за власним бажанням був переведений на інше місце служби.

А 1 травня 1884 року прийняв священство в І.-Богословській церкві студент семінарії Костянтин Дусанський. Впродовж семи років він був настоятелем сільського храму, а 15 вересня 1903 року його перемістили в Києво-Межигірський монастир.

Священицьке місце зайняв св. Олексій Руденко, якого 24 жовтня 1903 року перемістили в Криві Коліна із с. Бузукова Черкаського повіту. Але служив він там лише до 27 травня 1905 року і був переведений до нового місця служби – в с. Хмельну Черкаського повіту.

Новим священиком парафіяльного храму в 1905 році став випускник семінарії Сергій Куликовський. Та служив він там лише до 30 січня 1908 року і був переведений в село Свинарку.

З 12 лютого 1908 року парафію очолив Варнава Данилович Солонинко, який до прийняття священства служив дияконом в с. Дмитрушках. В той час йому було 33 роки, він мав учительський стаж і за учительську працю навіть був відзначений серебреною медаллю. Нагороду за перших шість років служби св. Варнава Солонинко отримав 26 березня 1914 року. Наступну нагороду – скуфію він отримав 1 червня 1917 року. Св. Варнава Солонинко з дружиною Марфою Гаврилівною виховували п'ятьох дітей. Старша донька - Серафима, 1898 р.н., навчалася на вищих жіночих курсах; наступна – Зінаїда, 1903 р.н., навчалася в 2-му Київському жіночому духовному училищі; третя – Ольга, була 1908 року народження і жити з батьками. Четвертою дитиною в сім'ї був син Миколай, 1909 р.н., а найменшою була Олена, що народилася в 1913 році. Священик отримував 450 руб. платні, а псаломник – 100 рублів.

Псаломником у І.-Богословській церкві разом із св. Варнавою Солонинком служив спочатку 21-річний Сергій Костянтинович Дусанський. А з 22 квітня 1910 року обов'язки псаломника вже виконував Йосип Амвросійович Станіславський. Він закінчив однокласне народне училище, обіймав посаду другого псаломника в с. Небелівці Уманського повіту до 5

квітня 1910 року, а 22 квітня 1910 року отримав призначення на дану посаду. Був одружений і з дружиною Ф. Іванівною мав двох синів: Михайла, 1913 р.н. та Феоктиста, 1915 р.н.

Церковним старостою в Кривих Колінах з 1915 року був селянин Мойсей Єфремович Линюк.

В 1917 році в селі було 175 $^{1}/_{4}$ дворів, в яких мешкало 1 592 душі (701 чол. та 691 жін.). Духовенству належало $1^{1}/_{4}$ двора, де мешкало 11 осіб (5 чол. і 6 жін.). Інші 174 двори належали селянам. В парафії діяла земська однокласна школа (колись - церковнопарафіяльна), на утримання якої в 1917 році було виділено 910 руб. з казни та 250 руб. від земства, всього 1 160 руб. на рік. В школі навчалося 59 хлопчиків і 39 дівчаток. В церковній бібліотеці зберігалося 112 томів книг.

Ксьондзівка (з 1946 р. – Пугачівка)

Троїцька дерев'яна церква була закладена на новому місці з благословіння уніатського єпископа Хелмського Максиміліана Рила і освячена в 1768 році.[284] В унії вона перебувала більше чверті століття, а 4 грудня 1794 року проіреєм Іоанном Радзімовським була пересвячена у православ'я. Парафіяльним ієреєм тоді служив Андрій Лекандовський (прізвище, можливо, неточне – авт. Т.К.), який був сином шляхтича, а священицький сан прийняв 15 листопада 1782 року. Ієрейські обов'язки він виконував до звільнення за штат 7 серпня 1800 року.[285] До 1841 року церква мала самостійну парафію, а потому стала приписною до с. Старих Бабанів, що за 1 версту від Ксьондзівки. Згодом вона знову стала самостійною, а церковна будівля не перебудовувалась і такою збереглася дотепер. Є відомості лише про те, що в другій половині XIX ст. церква була розширена боковими прибудовами.[286]

На початку XIX ст. Троїцька церква мала традиційний штат із священика, псаломника та паламаря. Священиком з 16 грудня 1800 року служив Михайло Слуцький. Він походив із священицької родини і сам мав двох синів. В 1819 році старшому з них – Макарію виповнилося 17 років, а меншому – Йосипу – 11. Сам о. Михайло Слуцький був тоді на порозі свого 50-річчя. Псаломником з 1817 року служив з ним Димитрій Митковський, який теж був сином священика і мав трьох синів – Кирила, Єфима та Микиту. Паламарську посаду з жовтня 1812 року обіймав священицький син Яків Жуковський. Ставши приписною з 1841 року, церква власного кліру не мала і парафія була не штатною.

Парафіян в селі мешкало: в 1863 році – 783 особи (384 чол. і 399 жін.), в 1894 році – 632 особи тільки чоловічої статі, в 1901 році – 1 305 осіб, в 1910 році – 1 646 осіб (814 чол. і 832 жін.). В 1913 році село складалося з 335 дворів, в яких мешкало 1 759 осіб (887 чол. і 872 жін.). З них 8 осіб духовного та 1 741 особа селянського станів, всього 1 749 осіб були православними парафіянами, а 10 мешканців села були іудейського віросповідання. Церкві належало традиційних 33 дес. землі. В 1910 році, коли парафія вже була штатною, у розпорядженні причту було 33 дес. "придатної" землі і 3 дес. "непридатної". Церковний капітал становив 1 000 рублів. Причтові будівлі були в стані розрухи. При церкві діяла парафіяльна школа змішаного типу. Але в ході відвідин Преосвященним Агапітом, єпископом Уманським, вікарієм Київської єпархії церков і шкіл Уманського повіту в жовтні 1905 року було відмічено, що село Ксьондзіва не має "ни церкви благолепной, ни собственного помещения для школы".[287] Школа розташовувалась в пристосованому приміщенні, що створювало труднощі для її функціонування.

Про священно- і церковнослужителів Троїцької церкви у XIX ст. відомостей маємо мало. Про перший православний причт початку XIX ст. вже йшлося вище, пізніший склад причту встановити не вдалося, а потім церква була приписною до парафії Михайлівської церкви с. Старих Бабанів і в ній правив старобабанівський причт. Правда 20 серпня 1864 року священик Микола Ліпковський був призначений в Ксьондзівку до вирішення справи цієї парафії. Але вона так і залишилася нештатною і парафіяльним священиком залишився священик Старих Бабанів Іоанн Леонович. А 27 січня 1883 року йому, церковному старості

Федору Ситнику, селянам Пилипу Гейку і Павлу Ремезу за турботи про храм була висловлена подяка єпархіального начальства і дане Архіпастирське благословіння.[288] В 1891 році священицьке місце в Ксьондзівці стало вакантним і його зайняв св. Іоанн Захарієвич. Служив у Троїцькій церкві він до початку 1898 року, а 21 січня був переведений в с. Хейлово Липовецького повіту.

Ксьондзівська парафія на той час була вже штатною і відносилась до 7-го класу. З 3-го липня 1898 року її очолив, переведений із с. Перегонівки Васильківського повіту, священик Георгій Коцюбинський. Та він не довго служив у Ксьондзівці і незабаром його перевели до іншої парафії.

Новим священиком Троїцької церкви став Михайло Дмитрович Лиско. Він закінчив духовну семінарію в 1890 році, учителював, а священство прийняв в 1893 році. Першу свою нагороду за службу він отримав 13 січня 1905 року, тоді єпархіальне начальство нагородило його набедреником. А за резолюцією Митрополита від 23 квітня 1909 року за № 1 771 до 6 травня він отримав скуфію. В 1910 році йому виповнилось 43 роки, він був вдівцем і виховував 2-х дітей, які навчалися в духовних навчальних закладах. Наступну нагороду за сумлінну службу – скуфію Михайло Лиско отримав 6 травня 1914 року. Псаломником разом з ним у Троїцькій церкві служив Омельян Петрович Кошевой. Йому виповнився 31 рік, він був одружений і мав 3-х малолітніх дітей. Він походив із селянської сім'ї, в 1894 році закінчив Пархомівське 2-класне училище і до 1903 року учителював у Сквирському повіті, звідки і був переведений псаломником у Ксьондзівку.

Кузьмина Гребля

Перша церква в селі невідомо коли була збудована. Є відомості, що в 1775 році священиком церкви Косми і Даміана був Василій Гепанович, тобто у XVIII ст. церква вже існувала. За твердженням Л. Похилевича, на місці старої церкви в 1853 році збудували нову.[289] Влаштований в ній іконостас коштував 3 100 рублів.[290] А ще через п'ятдесят з лишком років, в 1905 році була зведена нова дерев'яна будівля Космо-Даміанівської церкви.

За штатом церква Косми і Даміана відносилась до 5-го класу. Її причт мав у розпорядженні 56 дес. 1 917 саж. церковної землі. А його річне казенне утримання в 1871 році становило 378 руб. 84 коп. Церковна парафія була великою. В 1863 році в ній налічувалось 1 467 осіб (731 чол. і 736 жін.), в 1894 році – 1 052 особи тільки чоловічої статі, в 1901 році – 2 403 особи, а в 1910 році – 2 713 осіб (1 390 чол. і 1 323 жін.). В 1913 році на її території налічувалось $385^{1}/_{2}$ двора, в яких мешкало 3 011 осіб (1 545 чол. і 1 466 жін.). За виключенням 6 євреїв, все інше населення можна вважати православним, а це зокрема були: 9 осіб духовного стану, 12 осіб дворянського походження, 26 міщан та 2 958 селян. Отже, всіх православних парафіян у 1913 році могло бути 3 005 осіб (1 542 чол. і 1 463 жін.).

Про самих перших православних священно- і церковнослужителів Космо-Даміанівської церкви відомостей ми не маємо, відомі тільки їх імена. Так, з 1795 до 1817 року парафіяльним ієреєм служив Василій Дзбановський, а з 1817 до 1842 року душпастиром кузьминогребельських мирян був Микита Дзбановський. Вдалося встановити повний склад православного кліру у 1819 році. Священиком тоді служив 27-річний священицький син Микита Дзбановський, якого Преосвященний Серапіон, Митрополит Київський і Галицький рукоположив у ієрейський сан 24 червня 1817 року. В Кузьминій Греблі мешкав і його 15-річний брат Федір Дзбановський. Псаломником Дикастерія з 7 жовтня 1807 року призначила 57-річного Іоанна Струтинського, який походив із священицької родини і мав двох синів – Іоанна та Самуїла. А паламарські обов'язки у 1819 році виконував 32-річний Феодор Консевич, теж священицький син, якого призначено дикастерським указом від 2 грудня 1808 року. Він теж мав двох синів – Димида та Самсона. Микита Дзбановський служив настоятелем парафіяльного храму до 1842 року, а пізніше і його син продовжив сімейну традицію. З 1842 до 1845 року священика в Кузьминій Греблі не було, а богослужіння у тамтешній церкві здійснювали "наглядаючі" ієреї.

Священиком з 1845 року служив Гавриїл Микитович Дзбановський. Йому в 1850 році виповнилось 26 років, він був одружений і з дружиною Феофанією Іванівною мав трьох малолітніх дітей – Михайла, Онисію та Олександру. Псаломником тоді служив 43-річний Іоанн Іоаннович Струтинський, який з дружиною Іриною Микитівною виховував п'ятеро дітей – Василія, Марію, Єпістілію, Євдокію та Олександру. Паламарські обов'язки виконував 47-річний Антон Федорович Щупаковський. У нього теж була чималенька сім'я: дружина Мотрона Микитівна, сини Єрофій і Прокопій та доньки Параскева і Єфросинія. Просфорнею служила 49-річна вдова покійного священика Микити Дзбановського – Олена Олексіївна. Всього в селі мешкало 20 осіб духовного стану.

До наступної ревізії населення, що проводилась в 1858 році, загальна кількість духовенства в Кузьминій Греблі збільшилась до 22 осіб. В сім'ї священика Гавриїла Дзбановського була дружина і шестеро дітей: 8-річний Микола, 1-річний Віктор, 11-річна Онисія, 10-річна Олександра, 3-річна Антоніна і 1-річна Тетяна. Псаломник Іоанн Струтинський з дружиною мали четверо дітей – Василія, Євдокію, Олександру та 7-річну Стефаниду. Сім'я паламаря Антона Щупаковського теж збільшилась однією дитиною – 7-річною Афанасією. Мати священика Олена Олексіївна Дзбановська так і виконувала обов'язки просфорні.

Священик Гавриїл Дзбановський водночас і вчителював у парафіяльній школі, у якій в 1862 році навчалося 34 учні. За сумлінне виконання священицьких обов'язків та просвітницьку діяльність, 25 квітня 1864 року його нагородили скуфією. А 15 листопада 1872 року Гавриїлу Дзбановському, церковному старості Кіндрату Козачинському, волосному старшині Пантелеймону Козубенку і сільському старості Фомі Сажненку за піклування храмом та школою була оголошена подяка єпархіального начальства та благословіння Боже. Ще через два роки , 30 березня 1874 року о. Гавриїла нагородили камилавкою. Його відношення до обов'язків, духовні чесноти та авторитет серед місцевого духовенства призвели до того, що 8 квітня 1877 року окружне духовенство 6-го благочинницького округу обрало його членом благочинницької ради округу. А 25 січня 1879 року Гавриїл Микитович Дзбановський помер. Майже три чверті століття представники священицької родини Дзбановських задовольняли релігійні потреби кузьминогребельських мирян.

Невідомим для нас поки-що є те, хто став наступником Гавриїла Дзбановського, але відомо, що у 1880-х роках священиком у Кузьминій Греблі був Павло Кошицький. Йому і селянам Прокопію Остапінському та Фомі Сажненку 24 квітня 1882 року була висловлена подяка єпархіального начальства за турботи про храм Божий та парафіяльну школу. До речі, 3 березня 1895 року Київський Митрополит затвердив землевласника барона Миколу Корфа в званні попечителя місцевої церковнопарафіяльної школи.

У 1894 році священиком в Кузьминій Греблі був Тихін Федорович Дзбановський, але коли він зайняв священицьке місце залишається не з'ясованим. Відомо лише, що 10 червня 1898 року його перемістили в с. Толмач Звенигородського повіту. А священиком Космо-Даміановської церкви став безмісний до того священик Миколай Дворецький. За резолюцією Митрополита від 26 квітня 1900 року за № 930 і 931, він був нагороджений скуфією. Але теж залишається не з'ясованим: коли і куди його перемістили з Кузьминої Греблі?

У 1903 році в Космо-Даміановську церкву священиком перевели із с. Зарудця Липовецького повіту Андроника Томашевського. Вже через два роки служби на новому місці, 13 січня 1905 року його нагородили скуфією, а 28 липня того ж року він був призначений помічником благочинного 2-го благочинницького округу. Служив він в Кузьминій Греблі до 1908 року, а 7 серпня 1908 року священик Андроник Томашевський помер.

З 26-го серпня 1908 року священиком у Кузьмину Греблю перемістили із с. Осовець Радомишльського повіту Арсенія Симеоновича Синячевського, котрий походив із духовенства Бердичівського повіту. В жовтні наступного 1909 року, його призначили місіонером 2-го благочинницького округу, а 14 березня 1910 року його сумлінне виконання

службових обов'язків було відзначене черговою нагородою – до дня Пасхи його нагородили скуфією. А 15 травня 1910 року Арсенія Сінячевського призначили благочинним 2-го округу Уманського благочиння. Тоді йому виповнилося 36 років, він був одружений і мав двох ще не влаштованих дітей. Духовну семінарію він закінчив у 1894 році, а священство прийняв в 1895 році, тобто до часу призначення благочинним він мав уже 15-річний стаж священнослужіння. Наступну нагороду за службу – камилавку о. Арсеній отримав 6 травня 1913 року, а до 6 травня 1916 року Св. Синод нагородив його наперсним Хрестом. З дружиною Надією Олександрівною (донькою протоірея) вони мали двох синів – Миколу і Леоніда, які виховувались у 5-ій Київській гімназії.

Псаломником в сані диякона разом з Арсенієм Синячевським у Космо-Даміанівській церкві служив Іоанн Євдокимович Вербицький. Він походив із селянської родини с. Полянецького Уманського повіту, в 1901 році закінчив Таращанську учительську школу, в 1903 р. в Уманському духовному училищі склав екзамен на звання учителя церковнопарафіяльної школи, а потім учителював в Софіївці, Орадівці, Дубовій та Посухівці. В 1905 році витримав випробування на псаломника, а в 1906 р. – на диякона. Рукопокладений у диякона Космо-Даміанівської церкви 22 червня 1907 року. З дружиною Леонідою Андрониківною диякон Іоанн Вербицький виховував трьох ще малолітніх дітей: Серафиму, 1907 р.н., Володимира, 1909 р.н. та Валентину, 1912 року народження. А обов'язки просфорні в 1913 році виконувала 62-річна Параскева Львівна Садовська.

Ще кілька слів варто додати про школу с. Кузьминої Греблі. В селі їх було три: другокласна, зразково-показова та церковнопарафіяльна. Часто під час богослужіння в церкві співали два хора: під керівництвом учителя і другий, під керівництвом учня.

Кути

Церква Успіння Богоматері була закладена на новому місці з благословіння уніатського Митрополита Филипа Володкевича в 1751 році. В кінці XVIII ст. вона була з унії пересвячена у православ'я. В травні 1883 року на місці старої церкви розпочалось будівництво нового дерев'яного храму.[291] В інформації про цю подію відмічалось, що с. Кути – одна з найбідніших парафій Київської єпархії. В селі мешкало 796 душ (396 чол. і 400 жін.) селян та солдат. Становище бувших поміщицьких селян не завидне ще й тому, що в одному невеличкому селі два окремих землевласники. До кінця 1884 року будівельні роботи в основному були завершені і 31 січня 1885 року відбулося освячення нового храму.[292] Будівництво було здійснене частково на казенні кошти, частково на добровільні пожертвування, але головним чином за рахунок сільських парафіян, які за одне лише літо заробили на поміщицьких полях 600 руб. серебром для церкви. В цілому ж, на будівництво храму було витрачено 1 000 руб. казенних коштів і 5 055 руб. 56 коп. пожертвуваних парафіянами.[293] Відвідавши село Кути в 1901 році, Преосвященний Сергій, єпископ Уманський, вікарій Київської єпархії теж відмічав, що не дивлячись на свою бідність, парафіяни мають просторий і гарно влаштований сільський храм.[294] А виголошуючи промову з нагоди зустрічі високого гостя, парафіяльний священик Іоанн Атаназевич вказав і на причину бідності селян: третя їх частина безземельна, а інші мають маленькі земельні наділи. Та все ж вони продовжують жертвувати гроші на церкву, а також на будівництво нового шкільного приміщення.

На початку XIX ст. причт Різдво-Богородицької церкви складали священик, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик і псаломник. Його казенне утримання в 1871 році становило 343 руб. 56 коп. на рік. Церковної землі було 43 дес. 1 610 саж. Парафія відносилась до 7-го класу і була не чисельною. В 1863 році парафіян налічувалось 630 осіб (310 чол. і 320 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було вже 532 особи, в 1901 році всіх мирян було 1 075 осіб, а в 1907 році парафіян чоловічої статі було 627 осіб. В 1913 році на території парафії налічувалось $159^{1}/_{2}$ двора, в яких мешкало 1 205 осіб (610 чол. і 595

жін.) православних парафіян. Їх складали 15 осіб духовного та 1 190 осіб селянського станів. А ще в селі проживали 19 євреїв та 2-є католиків.

Духовенства в бідній парафії мешкало чимало. В ревізькому списку 1850 року було названо 12 осіб духовного стану. Це були: сини покійного священика Якова Петровича Бржозовського 18-річний Паладій та 16-річний Ксенофонт; 29-річний псаломник Феодосій Максимович Ольшанський з сином Василем; син покійного заштатного диякона Фоми Гавриловича Родкевича 21-річний Василь та брат покійного священика Бржозовського 21-річний Симеон Петрович Бржозовський (вони були синами наказного старости с. Лащевої). Жіночу частину духовенства с. Кутів складали: дружина покійного священика Якова Бржозовського 40-річна Мотрона Антипівна з доньками Дарією, Анною і Євгенією та дружина псаломника, 21-річна Анна Василівна з донькою Ольгою.

Священиком у 1858 році служив Антоній Тимофійович Козляковський. Йому було тоді 28 років і з 22-річною дружиною Дарією Яківною вони дітей ще не мали. Псаломником служив 37-річний Феодосій Максимович Ольшанський. З дружиною Анною Василівною вони виховували чотирьох дітей: 8-річного Василія, 5-річного Тимофія, 11-річну Ольгу та 3-річну Надію. Вдова Якова Бржозовського мешкала в цей час в селі лише з двома доньками – Анною та Євгенією.

До 1864 року св. Антоній Козляковський очолював парафію і учителював у парафіяльній школі, в якій в 1862 році навчалося 24 учні. А 21 травня 1864 року священиком в Кутах був рукопокладений вихованець духовної семінарії Діонісій Бржозовський. На жаль, не з'ясованим залишилося до якого часу він очолював кутянську парафію.

Наступним настоятелем Різдво-Богородицького храму став студент семінарії Іоаким Ілляшевич, який прийняв священство в Кутах 20 серпня 1878 року. Він служив там майже три роки і 16 травня 1881 року був переведений в с. Еразмівку Чигиринського повіту. Його змінив Андрій Когутовський, якого 17 листопада 1883 року перевели в с. Подобну.

З 22-го січня 1884 року за власним бажанням священицьке місце в Кутах зайняв переведений із с. Литвинівки Київського повіту Олексій Йосипович Лотоцький. Його сумлінне відношення до служби та невтомна праця на будівництві нового парафіяльного храму були відзначені єпархіальним начальством. А 3 липня 1886 року всім парафіянам - мешканцям Кутів і церковному старості селянину Роману Перевертню був виданий із Консисторії похвальний лист. В грудні 1891 року св. Андрія Лотоцького перемістили в с. Янківку, а тамтешній священик Андрій Бржозовський 20 грудня прибув в с. Кути. Та вже 7 березня 1892 року за власним бажанням він був звільнений за штат.

Вільне священицьке місце зайняв Іоанн Кудрицький, але 8 липня 1897 року його перемістили в с. Мишарівку Гайсинського повіту. Священиком в Кути 1 вересня 1897 року був направлений учитель Уманського духовного училища Григорій Саббатовський, але вже 14 жовтня 1897 року священицьке місце знову було вакантним.

Його зайняв 14 жовтня 1897 року студент духовної семінарії Іоанн Атаназевич, який 28 лютого 1898 року прийняв священство в Різдво-Богородицькій церкві с. Кутів. Його відношення до священицьких та учительських обов'язків було невдовзі відзначене єпархіальним начальством. Так, 12 листопада 1903 року священику і завідувачу парафіяльною школою Іоанну Атаназевичу була висловлена Архіпастирська подяка з видачею спеціального свідоцтва. А 21 січня 1904 року о. Іоанна нагородили набедренником. Тоді ж, в 1904 році його призначили членом Будівельного комітету благочинницького округу. Та вже 2 квітня 1907 року Іоанна Атаназевича перемістили в Кищенці.

Новим священиком в Кутах з 10 травня 1907 року став випускник семінарії Стефан Феодосійович Ренський, що походив із священицької родини Черкаського повіту. В 1910 році йому виповнилось 24 роки, він був одружений і мав малолітню дитину. Псаломником разом з ним у Різдво-Богородицькій церкві служив Сава Михайлович Смажилюк, що походив із селянської сім'ї с. Христинівки. Йому тоді було 49 років, він був холостяком, мав освіту тільки церковнопарафіяльної школи і учительський стаж з 1882 року.

Ладижинка

Різдво-Богородицька дерев'яна церква була збудована, за Л. Похилевичем, в 1753 році.[295] В 1863 році замість старої, сторічної церкви, була збудована нова.[296] На її будівництво було витрачено 5 200 рублів.[297] В 1906 р. її розширили, а кошти для цього були частково зібрані парафіянами, а частково пожертвувані спадкоємцем покійного землевласника, корнетом гвардії Іваном Миколайовичем Терещенком. Сім'я Терещенка щорічно виділяла ще й 100 руб. на утримання парафіяльної школи.

На початку XIX ст. церковний причт складали священик, псаломник і паламар. Пізніше – лише священик і псаломник. На утримання причту в 1871 році виділялось 390 руб. 52 коп. казенних коштів на рік. Окрім того, він володів церковною землею, площа якої в 1894 році становила 46 дес. 200 саж., а в 1910 році вже 53 дес. Церква відносилась до 5-го класу і мала доволі значну кількість богомільців. В кінці XVIII ст. на території парафії розміщувалось 124 хати, в яких мешкало 720 осіб (355 чол. і 365 жін.). А в 1818 році православних мирян в Ладижинці було вже 832 особи (419 чол. і 413 жін.). В 1863 році в ладижинській парафії налічувалось 1 466 осіб (730 чол. і 736 жін.), в 1894 році мирян тільки чоловічої статі було вже 1 178 душ, в 1901 році всіх парафіян було 2 512 осіб, а в 1910 році – 2 784 особи (1 378 чол. і 1 406 жін.). В 1913 році в парафії налічувалось $551^{1}/_{4}$ двора, в яких мешкало 4 433 (2 205 чол. і 2 228 жін.). Серед них православними парафіянами були: 24 особи духовного стану, 10 міщан і 2 774 особи селянського стану, всього 2 808 душ. Решта ладижинських мешканців: 800 осіб чоловічої і 825 жіночої статей, тобто 1 625 осіб були іудейського віросповідання. Отже, православна парафія Різдво-Богородицької церкви була досить значною.

Про православний клір Різдво-Богородицької церкви початку XIX ст. відомостей вдалося знайти не так багато. В самому кінці XVIII ст. (приблизно в 1796 р. – авт. Т. К.) парафіяльним ієреєм служив Миколай Комарницький. Тоді йому було 43 роки, а рукопокладений до ладижинської церкви він був греко-католицьким преосвященним в 1784 році. Перейшовши з унії у православ'я, він продовжував очолювати парафію і в перші роки XIX ст. Дячком разом з ним служив з 1795 року Олексій Сорочин (чи Соровин?). Одним із перших православних священиків в Ладижинці був і Онуфрій Стебницький, рукопокладений Єпископом Чигиринським в 1803 році. Ладижинську парафію він очолював з 13 червня 1818 року. Він походив із священицької сім'ї і сам мав троє синів – Кіндрата, Корнилія та Петра. Псаломником з ним служив теж священицький син Яків Оклієвський, а паламарські обов'язки тоді виконував Каленик Соколовський. До якого часу служив ієрей Онуфрій Стебницький доведеться ще з'ясовувати, бо відомо, що з 1820 року настоятелем парафіяльного храму був уже Ігнатій Кирієнко.

А ось в матеріалах ревізії 1850 року зафіксований новий склад священно- і церковнослужителів Ладижинки. Священиком тоді служив 57-річний протоірей Яків Олександрович Підгурський. З дружиною Катериною вони мали 17-річного Костянтина, 15-річну Єлисавету і 10-річну Німфидору. Псаломницьку посаду тоді обіймав 22-річний Федір Маркович Оклієвський, у якого з дружиною Марією Якимівною дітей ще не було. Паламарські обов'язки виконував 30-річний Автоном Йосипович Розанський. Він з дружиною Олександрою Якимівною мали доньку Марію. Тоді ж просфорнею служила 14-річна дияконська донька Марія Яківна Шадурська. Окрім штатних членів причту і членів їх сімей, в парафії мешкали: заштатний псаломник 61-річний Марко Федорович Оклієвський з дружиною Анастасією Григорівною та донькою Марією; заштатний паламар 48-річний Федір Петрович Скідановський з 16-річною донькою Євдокією; сини покійного диякона Якова Шадурського 16-річний Іван і 7-річний Трифон та доньки – 20-річна Дарія і 10-річна Авдотья; паламарський син 24-річний Лука Каленикович Соколовський. Всього 22 особи духовного звання.

До наступної ревізії населення, що проводилась в 1858 році, загальна чисельність духовенства в Ладижинці зменшилась до 19 осіб та дещо змінився і його склад. Так,

протоірей Яків Підгурський помер і священицьке місце зайняв 26-річний Василь Львович Куницький. У них з дружиною Марією Іллівною дітей тоді ще не було. Псаломником служив все той же Федір Маркович Оклієвський і в його сім'ї підростала 4-річна Євгенія. Сім'я паламаря Автонома Йосиповича Розанського теж збільшилась трьома дітьми: 6-річним Миколою, 4-річною Мотроною та найменшим сином Андрієм, якому не було ще й року. Ще до осіб духовного стану відносились: син покійного Якова Підгурського – Костянтин, заштатний псаломник Марко Федорович Оклієвський; син покійного диякона Якова Шадурського Трифон і безмісний паламарський син Лука Каленикович Соколовський. Обов'язки просфорні виконувала вдова покійного священика Корнилія Стебницького 48-річна Анна Василівна Стебницька. Жіноцтвом духовного стану рахувались також вдова Якова Підгурського Катерина Микитівна з донькою Німфидорою та дружина заштатного псаломника Оклієвського Анастасія Григорівна.

Священик Василь Львович Куницький, як і більшість парафіяльного духовенства, піклувався і розвитком шкільної освіти. При церкві діяла парафіяльна школа, в якій у 1862 році навчалося 26 учнів. За сумлінне виконання священицьких і учительських обов'язків, 5 квітня 1864 року св. Василія Кудрицького нагородили набедреником. А згодом до цих обов'язків додавались нові і за першою нагородою послідували вищі. Так, 4 серпня 1869 року Василія Кудрицького затвердили помічником благочинного 6-го округу Уманського благочиння, а 30 жовтня 1874 року його призначили благочинним замість звільненого за вислугою років Іоанна Славінського. В тому ж році, 30 березня о. Василія нагородили камилавкою. Потім була і скуфія, а в березні 1882 року за визначенням Св. Синоду за № 428 ладижинського священика нагородили наперсним Хрестом. Наступна нагорода надійшла через п'ять років, упродовж яких Василій Кудрицький справно виконував і пастирські обов'язки, і організаційні як благочинний 6-го округу. І 3-го лютого 1888 року за 12-річну службу на посаді благочинного імператор нагородив Василія Львовича Кудрицького Орденом Св. Анни 3-го ступеня. На жаль, подальшу долю о. Василія з'ясувати не вдалося.

А новим священиком Різдво-Богородицької церкви став Микола Володимирович Родневич. По закінченні Подольської духовної семінарії, він в 1898 році прийняв священство в Балтському повіті і в 1900 році був переведений в Ладижинку, а вже в 1907 році за сумлінну службу був нагороджений набедреником. В 1910 році йому виповнилось 33 роки, він був одружений і мав дві доньки: Міліцу, 1903 р.н. та Віру, 1905 р.н. Разом з його сім'єю мешкала бабушка дружини Лариси священицька вдова Марія Іллінічна Куницька. Псаломником разом з ним у ладижинській церкві тоді ще служив 64-річний Стефан Авксентійович Грімальський, який по закінченні 3-х класів духовного училища спочатку учителював, а потім обійняв псаломницьке місце. Він мав троє дітей і його син – Леонтій Стефанович Грімальський, який по закінченні Київської духовної семінарії в 1892 році, спочатку учителював в с. Русалівці Уманського повіту, а потім, прийнявши священство в с. Песчаній Звенигородського повіту, з 1914 по 1931 рік служив в с. Роги Уманського повіту. За багаторічну сумлінну службу він був піднесений до сану протоірея, а в 1928 році – нагороджений Палицею. В 1931 році він переїхав до Московської області і в 1938 році був репресований. В 1911 році псаломник Стефан Грімальський залишив службу і вийшов за штат, а 7 жовтня на вільне псаломницьке місце був призначений його зять Андрій Остапчук. Андрій Кирилович походив із селянської сім'ї. В 1901 році закінчив Міністерське училище, в 1910 р. склав екзамен на псаломника в Подільській духовній консисторії і з 7 жовтня 1911 р. став псаломником у Різдво-Богородицькій церкві. З дружиною Євдокією Стефанівною вони мали дві доньки: Олену, 1912 р.н. та Галину, 1913 року народження.

Наступну нагороду за сумлінну службу – скуфію священик Миколай Володимирович Родневич отримав 26 березня 1914 року.

Лащова

Церква в ім'я Іоанна Богослова була закладена на новому місці з благословіння єпископа Хелмського Максиміліана Рила в 1763 році. В кінці XVIII ст. вона була з унії пересвячена у православ'я. Коли стара церковна будівля стала непридатною для служби, то в 1848 році на кошти парафіян та поміщиці Ольги Станіславівни Наришкіної була збудована нова дерев'яна церква. На її зведення було витрачено 5 984 рублі.[298]

На початку XIX ст. причт І.-Богословської церкви складали священик, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик та псаломник. У володінні церковного причту було 34 дес. землі в 1894 році та 31 дес. 2 290 саж. в 1910 році. Всієї ж церковної землі було 42 дес. 2 390 саж. У цю кількість входило: 31 дес. 2 290 саж. орної землі, 9 дес. 1 300 кв. саж. – сінокосної та 1 дес. 1 200 кв. сажень під церковним цвинтаром та самою церквою. Річне казенне утримання причту коштувало в 1871 році 352 руб. 72 коп. Церква відносилась до 6-го класу. В її парафії налічувалось в 1863 році 840 осіб (417 чол. і 423 жін.), в 1894 році – 688 осіб тільки чоловічої статі, в 1901 році всіх парафіян було вже 1 551 особа, в 1910 році – 1 794 особи (899 чол. і 895 жін.). В 1913 році православних мирян налічувалось 1 879 особи (925 чол. і 954 жін.). Серед них 14 осіб належали до духовного стану, а 1865 до селянського. Крім православних, в селі мешкало ще 5 осіб іудейського віросповідання.

Імена перших священиків І.-Богословської церкви встановити не вдалося, а з початку XIX ст. парафіяльними ієреями служили: у 1795 – серпні 1806 р. – Максим Ліневич, з 1806 до серпня 1813 року – Григорій Майбродський, з 1813 до квітня 1814 р. – Михаїл Бржозовський, у 1814-1829 рр. – Ананій Ворожевич, з квітня 1829 до квітня 1833 р. – Косма Яновський, з червня 1833 до липня 1836 р. – Петро Штангін. Настоятелем парафіяльного храму з 1836 року служив Яків Іоаннович Панасевич. В 1850 році йому було 46 років. З дружиною Марією Григорівною вони мали семеро дітей: 11-річного Миколу, 6-річного Івана, 3-річного Антона, 15-річну Євгенію, 12-річну Анну, 4-річну Марію і зовсім малу Олену. Псаломником тоді ж служив 52-річний Микита Григорович Ліневич. Про його з Феодосією Василівною дітей у ревізькому списку відомостей немає. Ще в парафії тоді мешкали безмісний паламар 25-річний холостяк Авраам Васильович Гордєєв і заштатний псаломник 59-річний Іван Григорович Чекавський з дружиною Наталією Василівною та дітьми Ольгою, Олександрою, Гервасієм.[299] Всього осіб духовного стану в Лащовій налічувалось 17.

До 1858 року, коли була здійснена наступна ревізія населення, чисельність парафіяльного духовенства з членами сімей збільшилась до 22 осіб. Священиком служив той самий Яків Іоаннович Панасевич і в них з дружиною народилась восьма дитина – донька Параскева. А псаломницьке місце обіймав 29-річний Созонт Софронович Болозович, який з дружиною Єфросинією Йосипівною мали троє дітей: 3-річного Андрія, 2-річного Онуфрія і маленьку Ксенію. Безмісний паламар Авраам Васильович Гордєєв був призначений на паламарське місце (став наказним паламарем). В сім'ї заштатного псаломника змін не сталося: з дружиною вони виховували трьох дітей. Ще в парафії мешкала вдова покійного псаломника Микити Ліневича – Феодосія Василівна.

Очолював парафію св. Яків Панасевич до вересня 1859 року його наступником з 5-го жовтня 1859 р. став Миколай Сікачинський. В 1862 році він завідував і парафіяльною школою, в якій навчалося тоді 24 учні. За учительську працю та сумлінне виконання священицьких обов'язків, 15 січня 1864 року його нагородили набедреником. А через п'ять років, 15 жовтня 1869 року Миколая Михайловича Сікачинського перевели на нове місце служби – в с. Рожни Таращанського повіту.

Новим священиком в Лащовій став Василій Радзімовський. Відомості про його призначення чи перевід з іншого місця ще потрібно уточнити, як і час отримання першої нагороди. Бо до дня Пасхи 1888 року він був нагороджений вже скуфією. А 6 травня 1897 року імператор нагородив його камилавкою. Та в тому ж році, 8 грудня Василія Радзімовського перемістили із Лащової в с. Северинівку Таращанського повіту.

З 21-го січня 1898 року парафію І.-Богословської церкви очолив Феофан (Феофіл) Йосипович Татаров. Він народився 1 січня 1860 року в священицькій сім'ї, в 1883 р. закінчив

Київську духовну семінарію, учителював в с. Сигнаївці Звенигородського повіту, а 25 серпня 1885 року прийняв священство в с. Хильки того ж повіту. На новому місці служби в с. Лащовій він був нагороджений такими нагородами: 23 січня 1898 року – набедреником, 13 січня 1905 року – скуфією, 6 травня 1911 року – камилавкою і 29 червня 1917 року – наперсним Хрестом. Окрім священицьких обов'язків він виконував і церковно-адміністративні. Так, три роки він служив членом Будівельного комітету 4-го округу Уманського благочиння і був звільнений за власним бажанням. А 25 серпня 1914 року окружне духовенство обрало його членом благочинницької ради і 7 вересня того ж року єпархіальне начальство затвердило його на цій посаді.

Сім'я у священика Татарова була чимала. З дружиною Анною Іванівною вони мали семеро дітей. У 1917 році вони всі були вже влаштовані. Старша донька Софія, 1886 р. народження, була заміжня за священиком Звенигородського повіту Автономом Ганкевичем. Син Сергій, 1887 р. народження, закінчив Київську духовну семінарію і служив псаломником у Васильківському повіті. Друга донька Василина, 1889 р. народження, була заміжня за священиком Васильківського повіту. Син Петро, 1890 р. народження, закінчив Варшавський університет і перебував на військовій службі: був начальником контр-розвідувального відділення в м. Кілії Ізмаїльського повіту Бессарабської губернії. Третя донька Віра, 1892 р. народження, була заміжня за інспектором народних училищ м. Києва. Четверта донька Олександра, 1895 р. народження, працювала "классной дамой" в Уманській жіночій гімназії. І наймолодша - Ольга, 1898 р. народження, викладала географію в гімназії Левицької в м. Умані. Доходи глави такого великого сімейства в 1917 році складали: 300 руб. казенної платні, 100 руб. від контори кн. Долгорукої, 180 руб. за учителювання, 254 руб. річний "кружечный доход" і 300 руб. прибутку від використання церковної землі. Сукупний річний заробіток складав 1 134 рублі.

Псаломником разом із св. Татаровим у І.-Богословській церкві служив Стефан Безпалько. В 1910 році йому було 29 років, він закінчив 2-класне училище і служив псаломником з 1901 року. В жовтні 1913 року його перевели в с. Молодецьке, а звільнене ним місце зайняв Євгеній Йосипович Міньковський. Це був 52-річний син псаломника, який у 1882 році закінчив Краснопільське 2-класне народне училище і з 1888 року служив псаломником у Синиці, звідки і був переведений у Лащову.

Ще в парафії числився псаломницький син Іван Георгійович Сваричевський, 1886 року народження, який закінчив 1-й клас Київського духовного училища, потім учителював, а в 1916 році був мобілізований в діючу армію.

В 1917 році в селі діяла земська школа, яку утримувала земська управа. В ній навчалося 84 хлопчики і 46 дівчаток.

Будівлі для причту були в хорошому стані: в 1907 році було побудоване нове житло для псаломника, а в 1914 році – для священика. Церковним старостою в 1917 році служив селянин Микола Пилипенко.

В 1917 році в селі налічувалось $380^{1}/_{2}$ двора, в яких мешкало 1 980 душ (961 чол. і 1 019 жін.). Духовенства було 11 осіб, іновірців – 5 осіб і селян – 1 964 особи. Один двір належав парафіяльному духовенству, $^{1}/_{2}$ двора – іновірцям і 379 дворів належало селянам.[300]

Лебединка

Різдво-Богородицька дерев'яна церква була збудована в 1764 році. У 1890 її підремонтували і добудували кам'яну дзвіницю. А в 1908 році розпочато будівництво нової церкви.

За штатом вона відносилась до 6-го класу і мала чисельну парафію, до якої входили і мешканці "деревни" Лащовки, що за версту від Лебединки. В 1863 році парафіян нараховувалось 689 осіб (348 чол. та 341 жін.), в 1894 році мирян тільки чоловічої статі було вже 554 особи, в 1901 році всіх богомільців налічувалось 1 232 особи, а в 1910 році – 1 448 осіб (707 чол. і 741 жін.). До 1913 року чисельність парафії збільшилась до 1 491 особи (736

чол. і 755 жін.). Церковний причт володів 53 дес. 1 299 саж. землі, а його казенне річне утримання в 1871 році складало 336 руб. 66 копійок.

В кінці XVIII ст. Різдво-Богородицька церква з унії була пересвячена у православ'я і, напевне, першим православним священиком в ній служив Феодор Ганкевич, який прийняв там священство 1 жовтня 1794 року. В 1801 році йому виповнилося 36 років, він походив із священицької родини і сам був батьком трьох синів: Іоанна, Трифона і Никифора.[301]

Штатного духовенства з членами сімей в парафії числилось небагато. Так, в 1850 році всього духовенства в Лебединці мешкало 9 осіб. Священицьке місце тоді пустувало, бо св. Іоанн Федорович Ганкевич помер. В селі залишились його дружина Маріанна і п'ятеро дітей – Сава, Пилип, Мотрона, Анна та Анастасія. Єдиним штатним причетником тоді служив паламар, 31-річний Максим Адамович Порицький. Він з дружиною Ольгою Онуфріївною мали 6-літню Капітоліну.

З 1852 року священиком Р.-Богородицької церкви став Сава Іоаннович Ганкевич.[302] В матеріалах ревізії 1858 року значиться, що йому тоді було 29 років, він з дружиною Іустиною Фоківною мав троє дітей: 4-річну Віру, 2-річного Івана і зовсім малу Марію. Псаломником тоді ж служив Стефан Корнилійович Андрієвський. Йому було 26 років і він був, напевне, ще холостяком, бо в ревізькому списку про його сім'ю нічого не відмічено. Вдова покійного священика Іоанна Ганкевича мешкала в селі лише з двома доньками – Анною та Анастасією. Тобто так само, як і за попереднього ревізією населення, осіб духовного стану мешкало в Лебединці дев'ять.

Наступником Сави Ганкевича був священик Григорій Тележинський. Під його керівництвом в парафіяльній школі навчалося 15 учнів. Та він прослужив в Лебединці недовго. Ще 20 жовтня 1866 року був нагороджений набедреником, а на початку 1867 року його в селі вже не було.

Новим священиком Р.-Богородицької церкви став Онуфрій Ліпковський, який по закінченні Київської духовної семінарії прийняв священство 26 червня 1867 року. Впродовж десяти років він очолював лебединську парафію, а 1 травня 1878 року був переведений в с. Митківку. На його місце в Лебединку перевели тамтешнього священика Саву Лапчинського. Останній теж десять років прослужив у Р.-Богородицькій церкві і 13 жовтня 1888 року за власним бажанням був переведений в с. Притику Уманського повіту.

А в Лебединку 3 листопада 1888 року перевели із с. Шельпахівки священика Лукіана Радишевського. Через два роки служби на новому місці, на основі Указу Св. Синоду від 13 березня – 6 червня 1890 року за № 585 Його Преосвященство Митрополит Київський і Галицький Іоаннікій удостоїв лебединського ієрея скуфією. Ще через рік, 28 березня 1899 року він був нагороджений камилавкою. Після цієї нагороди о. Лукіан ще майже п'ять років очолював лебединську парафію. Помер він 23 жовтня 1904 року.

А 19 листопада 1904 року в Лебединку із с. Дубровки Липовецького повіту був переведений священик Анатолій Левицький. Перші два роки його служби на новому місці були відзначені набедреником, якого він отримав 29 січня 1907 року. Та вже в наступному 1908 році, 31 серпня Анатолій Левицький за станом здоров'я був звільнений за штат, а священицьке місце зайняв випускник семінарії Володимир Клепатський, який в тому ж році прийняв священство.

У 1910 році Володимиру Михайловичу Клепатському виповнилось 23 роки. Він був одружений і в його сім'ї підростала маленька дитина. Разом з ним, псаломником у Р.-Богородицькій церкві служив 45-річний Стефан Петрович Левицький. Він мав освіту Аполянської церковнопарафіяльної школи і псаломницький стаж з 1891 року. Був одружений і виховував п'ятьох дітей. Через п'ять років священнослужіння о. Володимир Клепатський мав такий авторитет і повагу єпархіального начальства, що 31 травня 1913 року його призначили духовним слідчим 3-го округу Уманського благочиння. А в наступному 1914 році, 26 березня до дня Пасхи він був нагороджений набедреником.

Левківка

Церква в ім'я Іоанна Богослова була збудована, за Л. Похилевичем, в 1783 році,[303] а за іншими джерелами – в 1866 році.[304] Йдеться, напевне, про те, що в 1866 році замість старої церковної будівлі була зведена нова.

За штатом церква відносилась до 7-го класу і мала не дуже чисельну парафію. В 1863 році парафіян налічувалось 664 особи (327 чол. і 337 жін.), в 1894 році мирян тільки чоловічої статі було вже 600 осіб, в 1901 році всіх парафіян нараховувалось 1 211 осіб, а в 1910 році чисельність парафії збільшилась до 1 938 душ (974 чол. і 954 жін.). Це були мешканці не лише села Левківки, бо воно мало ще присілок – "деревню" Владимирівку. І хоч в ній була церква Св. Покрови, але вона була приписна до левківської парафії. До 1913 року приписна церква, напевне, стала самостійною бо чисельність левківської парафії різко зменшилась. Осіб чоловічої статі в ній налічувалось 720, а жіночої – 691, тобто, всього 1 411. (Проти 1 928 осіб в 1910 році).

Церковний причт, традиційно, на початку XIX ст. складався із священика, псаломника і паламаря, а пізніше лише з священика та псаломника. Клірики користувались церковною землею, площа якої складала 37 дес. 1 433 саж. Річне казенне утримання причту в 1871 році становило 349 руб. 40 копійок. В левківській парафії діяло дві школи – 1-класна церковнопарафіяльна і школа грамоти. Церковний капітал у 1910 році складав 200 рублів. Процент з нього – 7 рублів, як і 52 руб. платні за аренду 6 дес. шкільної землі витрачалися на благоустрій храму та школи.

Персональний склад церковного причту І.-Богословської церкви на початку XIX ст. виглядав так. Священиком з 22 липня 1801 року став Симеон Джозовський, якому виповнилося тоді 24 роки. Він мав 2-річного сина Венедикта і сам був сином священика. Його батько Гавриїл Джозовський у 54-річному віці був звільнений за штат, але, напевне, не вік був причиною звільнення з посади. Про нього відомо, що в 1772 році його рукопоклав в сан уніатський Митрополит і місцем його служби була Благовіщенська церква черниць-базиліянок в м. Вінниці. В 1794 році він з унії перейшов у православ'я, але невдовзі звільнився за штат. Можливо необхідність міжконфесійного переміщення послужили виходу за штат, а можливо, він просто звільнив місце для сина. Псаломником з 1801 року став бувший паламар із с. Росоховатки, 22-річний псаломницький син Захарій Рибчинський. А паламарем Уманське Духовне правління у 1801 році призначило 31-річного священицького сина Оверкія Івашневича. Село тоді складалося із 49 дворів, в яких мешкало 363 особи.

Священиком з 1810 року служив Мефодій Якович Борецький.[305] Під час проведення ревізії населення 1850 року він був або холостяком, або вдівцем, бо в ревізькому списку відсутні дані про його сім'ю. Псаломником тоді служив Іван Андрійович Калінський, який з дружиною Марією Федорівною мав 3-річного Василія. Ще в парафії мешкав бувший церковний сторож, 38-річний Іван Євстафійович Чечель. Його сім'я складалася з дружини Ксенії Костянтинівни і п'ятьох дітей: Федора, Артема, Василія та Фекли і Марфи. До місцевого духовенства відносилась і сім'я невибувшого на нове місце служби в Київський повіт диякона Пантелеймона Гавриловича Джозовського, яка, окрім нього, включала дружину Анну та семеро дітей: Тихона, Василя, Федота, Гавриїла, Ємеліяна, Надію і Фотину. Всіх священно- і церковнослужителів з членами сімей налічувалось тоді в левківській парафії 20 осіб.

В матеріалах наступної ревізії населення, що проводилась в 1858 році, духовенства в Левківці зафіксовано тільки 7 осіб. А саме: священик і духовник Мефодій Якович Борецький; 21-річний псаломник – Федот Пантелеймонович Джозовський; його мати, вдова покійного диякона Пантелеймона Гавриловича Джозовського з трьома синами Тихоном, Гавриїлом, Омельяном та донькою Фотиною.

Змінив о. Мефодія Борецького на священицькому місці св.Тихін Пантелеймонович Джозовський. Він, як і більшість парафіяльних священиків, опікувався і сільською школою, в якій у 1862 році навчалося 16 учнів. Його молодший брат Василій Джозовський, що до цього часу служив послушником Києво-Михайлівського монастиря, 4 червня 1864 року був призначений псаломником в І.-Богословську церкву. Багаторічна сумлінна служба, моральні

чесноти та глибока духовність св. Тихона Джозовського визначали його як авторитетного парафіяльного ієрея. А це призвело до обрання і затвердження його 10 серпня 1873 року благочинним 7-го округу Уманського благочиння. В наступному 1874 році, 6 листопада йому була оголошена подяка Архіпастиря і благословіння Боже, а 27 квітня 1876 року о. Тихона Джозовського нагородили скуфією. Очолював він левківську парафію до 1885 року, коли 12 серпня був переведений в с. Бабанку.

Вакантне священицьке місце в Левківці зайняв студент семінарії Стефан Чулаєвський, котрий прийняв священство в тамтешній церкві 3 листопада 1885 року. Та прослужив він там недовго, бо вже в 1890 році він був священиком в с. Митківці. А новим священиком в І.-Богословській церкві став Аполінарій Шомовський, але і він надовго не затримався в Левківці і 27 січня 1892 року був переведений в містечко Торговицю. А торговицького священика Василія Яновського перевели в Левківку. Три роки він очолював левківську парафію і в 1895 році за власним бажанням був звільнений за штат.

Тоді ж, в 1895 році священиком в Левківку перевели із с. Чаплинки Таращанського повіту Іустина Моссаковського. Перших п'ять років його служби на новому місці були відзначені 24 січня 1901 року набедреником. Та вже 27 січня 1902 року Іустина Моссаковського перевели в с. Легедзине.

Наступним священиком в Левківці став Ілля Лукович Торський, якого 17 квітня 1902 року перемістили із Київського повіту. Через два роки служби в І.-Богословській церкві, 13 січня 1905 року, його нагородили набедреником. В 1910 році йому виповнилось 35 років, він був одружений і мав двоє дітей. Псаломником разом з ним у І.-Богословській церкві служив Корнилій Олександрович Грімальський. Йому було 65 років, він мав 8-о дітей, четверо з яких ще не були влаштовані. За власним бажанням 31 березня 1910 року він був звільнений за штат, а псаломником став його син Федір Корнилійович Грімальський. В 1895 році він закінчив 2-класне земське училище в Новоархангельську Херсонської губернії, спочатку учителював, а потім став псаломником. Очолював левківську парафію св. Ілля Торський до 6 березня 1915 року, коли був переведений на нове місце служби в с. Воробіївку Сквирського повіту.

В тому ж 1915 році, 23 березня священиком у Левківку був направлений студент духовної семінарії Євгеній Панасевич. Та в 1917 році парафія залишалась без священика, бо о. Євгеній Панасевич поступив на навчання до Київської духовної академії.

Легедзине

Перша церква в селі була збудована в 1763-1768 роках. Відомостей про неї знайти не вдалося, а деякі фрагментарні дані настільки суперечливі, що потребують глибокого вивчення. Відомо лише, що вона простояла до 70-х років XIX століття.

У 1871 році парафіяни збудували нову дерев'яну церкву на кам'яному підмурку і під залізною покрівлею. Такою самою була і дзвіниця. Все будівництво велося за кошти парафіян, так як казенних грошей було виділено 1 040 рублів, а мешканцями села зібрано 9000 рублів.[306] Причт Параскевської церкви на початку XIX ст. складали священик, диякон, псаломник і паламар, а пізніше лише священик, псаломник і просфорня. Його річне казенне утримання в 1871 році становило 408 руб. 4 копійки. У розпорядженні причту було 35 дес. 548 саж. церковної землі.

За штатом Параскевська церква відносилась до 5 класу і мала досить чисельну парафію. В 1863 році на території парафії мешкало 1 116 осіб (552 чол. і 564 жін.), в 1894 році тільки чоловічої статі було 1 009 душ, в 1901 році всіх мешканців нараховувалось вже 2 208 осіб, а в 1910 році – 2 932 особи (1 479 чол. і 1 453 жін.). В 1913 році на території парафії налічувалось 344 двори, в яких мешкало 2 707 осіб (1 362 чол. і 1 345 жін.). З них, осіб духовного стану було 16. До того ж, парафія була багата: церковний капітал у 1910 році складав 2 600 руб. 59 коп., а шкільний – 636 руб. 80 коп. Оренда шкільної землі приносила

щорічно 100-200 руб. прибутку. В селі діяла церковнопарафіяльна 1-класна змішана школа. В церкві були дві цінні ікони Пресвятої Богородиці “Всех скорбящих радость” і “Достойно”.

У 1850 році священиком в Параскевській церкві служив 33-річний Ілля Власович Бржозовський. З дружиною Надією Тимофіївною вони мали троє дітей: 6-річного Палладія, 4-річну Євдокію та 3-річного Аристарха. Псаломником тоді служив 36-річний Авраам Самсонович Болозович, який, напевне, був вдівцем і мав 8-річну доньку Тетяну. Наказним паламарем служив 32-річний Ігнатій Стефанович Сваричевський, котрий з дружиною Марією Савівною виховував 8-річного Павла, 6-річного Григорія та 3-річну Дарію. Обов’язки просфорні виконувала дияконська вдова, 38-річна Олександра Ігнатіївна Гдишицька, яка мала дві доньки: 13-річну Марію і 11-річну Феодосію. Окрім штатних причетників та членів їх сімей, парафіяльне духовенство складали і 18-річний син покійного диякона Данила Сваричевського Андрій, і дружина покійного заштатного паламаря Григорія Сваричевського Пелагея Онуфріївна з доньками Катериною та Агафією. Отож, всіх священно- і церковнослужителів з членами сімей в селі мешкало 19 осіб.

Священик Ілля Власович Бржозовський завідував і парафіяльною школою, в якій у 1862 році навчалось 23 учні. Його учительська та священицька діяльність схвалювались єпархіальним начальством і 25 квітня 1864 року він був нагороджений скуфією. Після цієї нагороди він ще майже шість років очолював парафію, а 7 січня 1870 року помер.

Його наступником став Іоанн Трохимович Моссаковський. Першу свою нагороду за службу – набедреник він отримав 20 листопада 1872 року. А за визначенням Св. Синоду від 1-15 березня 1890 року за № 472, до дня Пасхи він був нагороджений камилавкою. Наступні роки сумлінної служби були відзначені до 6 травня 1898 року: його нагородили наперсним Хрестом. Прохання про звільнення за штат Іоанна Моссаковського було задоволене 27 січня 1902 року, а на його місце із с. Левківки був переведений син Іустин Іоаннович Моссаковський. Він по закінченні духовної семінарії учителював, потому служив псаломником в с. Кобриновій Греблі (1887 р.). Священство прийняв 3 листопада 1891 року в Таращанському повіті, звідки був переведений в с. Левківку. З дружиною Анною Василівною вони мали троє дітей: Кирила, 1892-го року народження, в майбутньому – офіцера; Наталію, 1899 р.н. і Ольгу, 1901 р.н., які пізніше закінчили Уманську жіночу гімназію. Першу нагороду за службу – набедреник Іустин Моссаковський отримав 21 січня 1904 року. А 14 березня 1910 року його нагородили скуфією. Тоді йому йшов 45-й рік і він був у розквіті творчих сил.

Псаломником разом з о. Іустином у Параскевській церкві служив Георгій Пилипович Коломацький, який по закінченні 2-класного училища вчителював, а потім став псаломником. В 1910 році він був вдівцем з 2-ма малолітніми дітьми. В перший день липня 1913 року його перемістили в с. Рожки Таращанського повіту, а тамтешнього священика Євфимія Єпішина перевели в Легедзине. Обов’язки просфорні тоді виконувала 45-літня вдова з 7-ма невлаштованими дітьми Олександра Гаврилівна Сокальська. Її чоловік був псаломником в Таращанському повіті і на цій посаді вона перебувала з 1906 року.

До 6 травня 1914 року імператор нагородив св. Іустина Моссаковського камилавкою. В 1917 році священик отримував 300 руб. казенної платні і 2 080 руб. прибутку від церковної землі. Псаломник і просфорня мали платні відповідно 50 руб. і 16 руб., а прибутку від землі 1 040 руб. і 52 рублі. “Кружечных доходов” в 1917 році було зібрано 626 руб. 90 коп. Вони теж ділилися між штатними членами причту. Причтові будівлі були зведені в 1900-1905 роках і утримувались у пристойному стані. Церковним старостою в 1917 році служив селянин Тимофій Іванович Науменко.

Псаломником в сані диякона тоді ж служив 53-річний Іоанн Федорович Войтко. За 30-літню учительську службу він в 1910 р. був нагроджений серебреною медаллю на Олександрівській стрічці. Родом він був із державних селян, закінчив Сквирське міське 2-класне училище і тридцять років учителював. В 1915 році був призначений псаломником в Параскевську церкву і в тому ж таки році був рукопокладений в сан диякона. Мав дружину і

семеро дітей. Старший син – Леонтій, 1894 р.н., навчався в Уманському духовному училищі, а молодші – Володимир, Анатолій, Костянтин, Ніна, Ольга і Євгенія були ще малолітніми.

У 1917 році в селі налічувалось 570 дворів, в яких мешкало 2 962 особи (1 346 чол. і 1 616 жін.). Духовенству належало 3 двори, в яких мешкало 20 осіб. Єврейських дворів було 10 і в них проживало 90 осіб. А решта 557 дворів належало селянам, яких налічувалося 2 552 особи (1 294 чол. і 1 258 жін.).[307] Як видно з чисельності населення, село було великим і його розташування на поштово-торгівельному тракті обумовлювало наявність близько сотні представників єврейського етносу.

Лещинівка (Ліщинівка)

Церква Покрови Божої Матері була збудована в 1756 році. Будівля була зведена із дуба – 14 аршин в ширину і 6 аршин 21/2 вершки в висоту, на кам'яному підмурку. Дерев'яний матеріал на церкву виділив граф Потоцький. Неподалік Лещинівки знаходився "посьолок" Чайківка, яка до 1812 року була самостійною парафією і мала свою церкву в ім'я Св. Великомученика Димитрія. В 1812 році власник Лещинівки і Чайківки поміщик Краховецький наказав розібрати церкву в Чайківці і будівельні матеріали використати для будівництва винокурного заводу в Лещинівці. В 1832 році із Чайківки перенесли і дзвіницю. В Лещинівці вона стояла осібно від церкви, мала круглу форму, її висота сягала 18 аршин, мала чотири дзвони, найбільший з яких коштував 311 руб. серебром. В церкві був влаштований 4-ярусний іконостас, який прикрашали дерев'яні з позолотою ікони. За даними 1869 року, в церкві було 2 Євангелія: Московського видання 1760 року в оксамитовому окладі з розп'яттям та Московського видання 1798 року в мідному окладі.

За 130 років Покровська церква постаріла і на її місці в 1885-1886 роках була збудована нова. Це будівництво коштувало парафіянам 8 157 руб., причому казенних коштів виділено не було. За штатом церква відносилась до 6 класу. В її парафії у 1863 році налічувалось 895 осіб (435 чол. і 460 жін.). В 1869 році в селі Лещинівці мешкало 24 особи військових, 16-однодворців, 10 поляків-католиків і 560 селян.[308] Всього – 610 осіб. А в Чайківці – 1 поляк, 4-о євреїв і 278 селян, тобто всього налічувалося 283 особи. Разом мешканців обох населених пунктів нараховувалось 893 особи. До 1894 року чисельність населення збільшилась і осіб тільки чоловічої статі було вже 687. В 1901 році всіх парафіян налічувалось 1 459 осіб, а в 1910 році – 1 583 особи (812 чол. і 771 жінка). В 1913 році на території лещинівської парафії налічувалось 245 дворів, в яких мешкало 1 921 особа (981 чол. і 940 жін.). Серед них осіб духовного стану було 9, селян – 1 885, євреїв – 27.

На початкуXIX ст. причт Покровської церкви складали священик, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик і псаломник. Члени причту користувались церковною землею, якою церква була наділена за ерекцією графа Потоцького. Правда, в 1815 році частину цієї землі захопив сусідній поміщик Яків Русецький і з 1864 року Сенат розглядав справу стосовно незаконного захоплення церковних земель. В 1869 році площа церковної землі складала: 33 дес. 1 292 саж. орної та 3 дес. 255 саж. сінокосів. В 1894 році наділ церковної землі збільшився до 38 дес. 277 саж. До втрати самостійності, Димитрівська церква в Чайківці володіла землею в 90 днів оранки і на 60 косарів сінокосу. Ці землі в 1810 році захопив поміщик Франц Краховецький і в Уманському суді, куди його позивав священик Петро Мшанецький, розірвав на шматки ерекцію графа Потоцького на земельне володіння чайківської церкви. Петро Мшанецький – це єдиний відомий нам з писемних джерел священик Димитрівської церкви в Чайківці. Служив він до 1811 року.

Першим священиком лещинівської церкви був Георгій Язвінський, який служив у Покровській церкві з 1756 до 1785 року. Його наступником до 1806 року був Афанасій Язвінський. Впродовж 1806-1819 років настоятелем храму був Олексій Невсонський, якого змінив до 1820 року Василь Дусанський. З 1820 до 1824 року парафію очолював Роман Гвоздієвський, а з 1824 до 1851 року парафіяльним священиком в Лещинівці був Григорій Чеважевський.

У 1850 році св. Григорію Чеважевському було вже 66 років, він овдовів і мешкав з двома доньками: 25-річною Олександрою та 13-річною Феодосією. Псаломником тоді служив 36-річний Федір Степанович Болозович. Про їх з дружиною Меланією Петрівною дітей в ревізійному списку відомостей немає. Ще при церкві числився позаштатний церковний сторож Тимофій Павлович Язвінський. Тобто всіх священно- і церковнослужителів з сім'ями в Лещинівці мешкало 6 осіб. Св. Григорій Чеважевський служив у Покровській церкві до 1851 року.

З 1851 до 1854 року наглядачами за лещинівською парафією призначалися священики Іоанн Саббатовський та позаштатний Лука (на жаль прізвище вказане нерозбірливо). В 1854-1856 роках священиком в Лещинівці був Стефан Баккалінський, а з 1856 року парафію очолив Стефан Таціївський.

На час проведення ревізії населення 1858 року, Стефану Григоровичу Таціївському виповнилось 24 роки. З дружиною Феодосією Григорівною дітей вони ще не мали. Псаломницьку службу продовжував той самий Федір Болозович, в сім'ї якого теж дітей ще не було. Одиноким був і позаштатний церковний сторож Тимофій Павлович Язвінський.

Священик Стефан Таціївський потурбувався про відкриття церковнопарафіяльної школи. В 1861 році їх було відкрито 2 – в Лещинівці та в Чайківці. В лещинівській школі в 1861-1867 роках навчалось по 35 учнів щорічно, а в чайківській – лише по 15 учнів. За даними 1869 року, по обох школах грамотними було 41 хл. і 10 дівчаток. В шкільних бібліотеках налічувалось 147 книг. Очолював лещинівську парафію Стефан Григорович Таціївський до 1875 року, коли 25 лютого після майже двадцятилітньої служби в Покровській церкві був переведений в с. Іваньку Уманського повіту. Його нагорода – скуфія – наздогнала його 18 квітня 1875 вже в іваньківській парафії року.

Новим священиком в Лещинівці став Костянтин Ясирський, якого за сумлінну службу 1 квітня 1879 року нагородили скуфією. Служив він в Покровській церкві приблизно до 1883 року. А 10 травня 1883 року на вільне священицьке місце призначили безмісного священика Василія Дороганєвського. До якого часу останній служив в Лещинівці ще потрібно з'ясувати, але відомо, що 21 січня 1904 року набедреником був нагороджений лещинівський священик Віктор Шулькевич. Та 14 вересня 1904 року його вже перемістили в містечко Буки. Його наступником став Лев Марчевський, але 2 лютого 1906 року він помер.

Наступним священиком Покровської церкви був Володимир Олександрович Бінецький, якого 2 березня 1906 року перемістили на Уманщину із с. Дмитрьонок Канівського повіту. В 1910 році йому виповнилось 35 років, він мав священицький стаж з 1899 року, був одружений і мав двоє малолітніх дітей. Богослужіння для парафіян він здійснював сам так як псаломницьке місце в цей час було вакантним. До дня Пасхи 1912 року св. Володимир Бінецький був нагороджений скуфією.

Майданецьке

Церква Св. Архістратига Михаїла була закладена в 1764 році. В кінці XVIII ст. вона була з унії пересвячена у православ'я і приєднана до православної Переяславської єпархії. Грамоту на парафію св. Костянтин Гіпецький отримав від Переяславського єпископа Преосвященного Іова 5 травня 1773 року. Та церковна будівля стояла до початку XX ст. і в 1903 році замість старої була зведена нова церква. Вона була дерев'яною, на кам'яному підмурку і під металевою покрівлею. Для її будівництва парафіяни отримали казенну допомогу – 1 200 рублів. В церкві зберігалася дуже давня ікона Богоматері, що іменувалася "Милующая".

За штатом Михайлівська церква відносилась до 5-го класу і мала досить чисельну парафію. В 1863 році в ній числилось 1 317 осіб (646 чол. і 671 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі було вже 1 158 осіб, в 1901 році православних мирян в Майданецькому налічувалось 2 645 душ, а в 1910 році – 2 928 душ (1 453 жін. і 1 475 чол.). В 1913 році на території парафії налічувалось 390 дворів, в яких мешкало 3 026 осіб (1 472 чол. і 1 554 жін.).

Як і в інших парафіях, церковний причт на початку XIX ст. складали священик, диякон, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик і псаломник. Члени причту отримували казенну платню, яка, наприклад в 1871 році, становила 408 руб. 4 коп. і користувалися церковною землею. Площа її в 1894 році дорівнювала 45 десятинам, а в 1910 році – 40 дес. 1 643 саж.

Священиком з 1827 року служив у Михайлівській церкві Іона Фомич Серединський. В 1850 році йому було 52 роки і з дружиною Олександрою Автономівною вони виховували шестеро дітей. Найстаршому з них, Іоанну виповнився 21 рік, доньці Ірині було 18, другому сину - Гавриїлу виповнилось 15, третьому – Якову було 8, Пелагеї було 6 років, а найменшій - Марії тільки 2. Дияконом тоді ж служив Павло Феодосійович Матковський. Йому тоді було 59 років і з дружиною Тетяною Наумівною вони дітей чи то не мали, чи вони вже були самостійними і в селі не мешкали (бо в ревізійному списку вони не значились). Псаломницьку службу ніс тоді Гервасій Васильович Холодкевич, який був у 30-річному віці і з дружиною Агафією Ісидорівною мав двоє дітей: 2-річного Каліграта і 4-річну Марфу. Обов'язки просфорні тоді виконувала священицька донька, 20-річна дівчина Пелагея Кошутська. Ще в парафії мешкав 27-річний Ілля – син покійного заштатного паламаря Данила Тростинського. Тобто всіх священно- і церковнослужителів з членами сімей в Майданецькому мешкало 16 осіб.

У 1858 році священиком замість покійного І. Серединського служив 26-річний Лев Васильович Кремінський. З дружиною Іриною Іванівною вони мали доньку Марію. Ровесником священика був і псаломник Василь Якович Білецький (можливо прізвище не точне), який з дружиною Олександрою Яківною мав двоє малолітніх дітей: 2-річного Мелентія та 4-річну Варвару. Гервасій Васильович Холодкевич теж у той час служив псаломником, але на паламарській посаді. В його сім'ї окрім дружини було дві доньки – Марфа та Ірина. Просфорнею залишалась та сама Пелагея Кошутська. Особами духовного стану були і члени сім'ї покійного священика Іони Серединського – дружина, сини Гавриїл та Яків, доньки Пелагея і Марія. Всього 17 душ.

Священик Лев Васильович Кремінський теж створив церковнопарафіяльну школу, в якій у 1862 році навчалося 10 учнів. Очолював він парафію до самої смерті, тобто до 20 березня 1867 року. Саме тоді закінчився його земний шлях.

Його наступником став св. Василій Дороганевський, якого 11 травня 1871 року призначили помічником благочинного 2-го округу Уманського благочиння з одночасною нагородою набедреником. До 5 лютого 1876 року він очолював майданецьку парафію, аж поки за власним бажанням не був переведений в с. Стадницю Таращанського повіту. Замість нього священицьке місце зайняв переведений із Стадниці св. Фавст Буйницький. Час його перебування настоятелем Михайлівської церкви ще потребує уточнення.

З 3-го січня 1883 року священиком у Майданецьке був переведений із с. Вербівки Чигиринського повіту св. Симеон Яновський. Впродовж наступних двох десятиліть Симеон Кіндратович Яновський очолював майданецьку парафію. Його сумлінна служба була відзначена кількома нагородами. Так, за визначенням Св. Синоду від 1-15 березня 1890 року за № 472 до дня Пасхи він був нагороджений камилавкою, а 6 травня 1897 року імператор нагородив його наперсним Хрестом. Наступна нагорода надійшла 6 травня 1901 року, саме тоді за імператорським указом він отримав Орден Св. Анни 3-го ступеня. В жовтні 1903 року, як надзвичайно благочестивого і досвідченого священика, Симеона Яновського призначили духовником 3-го округу Уманського благочиння. А 10 червня 1904 року він помер.

Новим священиком Михайлівської церкви з 20 липня 1904 року став Іоанн Стефанович Маковецький, котрий вже 6 травня 1910 року отримав Благословіння Св. Синоду. Тоді йому виповнилося 60 років, він мав священицький стаж з 1872 року, був одружений і мав семеро дітей, троє з яких навчалися за батьківський кошт. До часу переводу в Майданецьке, він вже був нагороджений набедреником, скуфією і камилавкою, а 6 травня 1912 року його нагородили наперсним Хрестом. Разом з ним псаломником служив Яків

Романович Ковальський, який походив з духовенства і освіту здобув в Уманському духовному училищі. В Майданецьке його перевели 26 квітня 1903 року. А обов'язки просфорні з 1904 року виконувала Харетина Олександрівна Львович. Наступні п'ять років служби св. Іоанна Маковецького теж були достойно оцінені і 29 червня 1917 року Св. Синод нагородив майданецького священика саном протоірея.

Максимівка

Церква великомучениці Параскеви була збудована в селі десь приблизно в другій половині XVIII століття. Як і більшість церков Уманщини, тоді вона була в унії і тільки в кінці століття була пересвячена у православ'я. Більш детальну інформацію про неї ще потрібно відшукати. Зате достеменно відомо, що у 1881 році в Максимівці була зведена нова церковна будівля. На це будівництво мешканці села зібрали 10 928 рублів. Сума як на той час досить значна.

Причт Параскевської церкви впродовж XIX століття складали священик і псаломник. Церква відносилась до 7 класу і мала невелику парафію. В 1863 році парафіян налічувалось 820 осіб (416 чол. і 404 жін.), в 1894 році мирян тільки чоловічої статі було вже 671 особа, в 1901 році всіх парафіян числилось 1 626 осіб, а до 1910 року їх чисельність зросла до 1 845 осіб (911 чол. і 934 жін.). В 1913 році на території парафії розміщувалось 233 двори, в яких мешкало 1 879 осіб (938 чол. і 947 жін.). Духовенства серед них було 4 особи, селян - 1 869 осіб і євреїв – 6 осіб. Зрозуміло, що православними парафіянами могло бути 1 873 особи.

У розпорядженні православного кліру було 55 дес. 490 саж. церковної землі. Річну казенну платню члени причту в 1871 році отримували у розмірі 317 руб. 28 коп. Про персональний склад максимівського духовенства вдалося з'ясувати таке: в 1819 році священиком служив 59-річний псаломницький син Андрій Березовський, який прийняв священство в 1810 році. Псаломником в 1810 році Дикастерія призначила священицького сина Миколая Марьяновича. А паламарські обов'язки з 22 вересня 1815 року виконував Іоанн Масловський.[309]

У 1850 році священицьке місце в Параскевській церкві пустувало. В селі мешкала тільки сім'я покійного священика Іова Славінського: 47-річна дружина Феодора Матвіївна, 17-річний Кіндрат, 15-річний Петро, 19-річна Євдокія, 10-річна Олександра і 5-річна Єфросинія. Псаломником служив 37-річний Самуїл Іванович Струтинський. Він з дружиною Марією Іванівною мав четверо дітей: 4-річного Антонія, 11-річну Варвару, 6-річну Олександру і 1-річну Феклу. Ще в парафії числилась 39-річна донька покійного священика Андрія Березовського Акилина. Тобто штатним був лише один причетник – псаломник Самуїл Струтинський, а всіх осіб духовного стану в селі мешкало 13.

За ревізійним списком 1858 року загальна кількість духовенства в Максимівці збільшилась до 14 осіб. Священиком тоді служив 28-річний Павло Львович Ясирський. З дружиною Євдокією Іванівною вони мали троє дітей: 4-річного Миколу, 2-річну Анастасію і 1-річного Петра. Псаломницьку службу продовжував той самий Самуїл Струтинський, сім'я якого тепер складалася з дружини, сина Антонія і 5-ох доньок: Олександри, Фекли, Ксенії, Марії та Уліанії, всього з 8 осіб.

Священик Павло Ясирський служив в Максимівці до 1867 року, а 18 липня того ж року священиком Параскевської церкви став Василь Лінчевський, якого перевели із с. Глибочка Уманського повіту. Впродовж 10 років він очолював максимівську парафію, а 19 листопада 1877 року його перевели в містечко Хабне Радомишльського повіту. Замість нього настоятелем храму в Максимівці став священик із Хабного Іоанн Хмелєвський. Він походив із священицької сім'ї, в 1873 році закінчив Київську семінарію, учителював у Вільшанці Уманського повіту (1873 р.), в Кам'янечому (1874 р.) і в Тальному (1875 р.). Священство прийняв у 1877 році в Хабному Радомишльського повіту, звідки був переведений на Уманщину вже священослужителем.

Саме Іоанн Никифорович Хмелєвський згуртовував максимівських парафіян на будівництво храму Божого. За сумління і працю у цій справі 8 грудня 1881 року він отримав благословіння Боже, а церковному старості Івану Жовтобрюху був виданий із Консисторії похвальний лист. Скуфією Іоанн Хмелєвський був нагороджений 6 травня 1903 року. В 1910 році йому виповнилось 56 років і він залишився бездітним вдівцем. Священик Іоанн Никифорович Хмелєвський служив в Максимівці до останніх днів свого земного життя. помер він 16 квітня 1915 року.

Псаломником Параскевської церкви з 31 березня 1907 року служив Петро Миколайович Вишневський. Він був сином священика і теж готувався до священицької служби. Та в 1888 році на прохання батька, його звільнили з 3-го класу Києво-Подольського духовного училища. Спочатку, він вчителював, а в 1892 році його призначили псаломником у с. Вербовату. Впродовж 1894-1898 років він перебував на військовій службі, а в 1899 році знову став псаломником в Бердичівському повіті, звідки і був переведений в Максимівку. З дружиною Іуліанією Даміанівною дітей вони не мали і за рішенням Київського окружного суду від 22 листопада 1904 року усиновили Вадима Федорова, який народився 9 квітня 1892 року. До якого часу Петро Вишневський служив псаломником у Параскевській церкві ще потрібно з'ясувати.

З 3-го травня 1915 року новим священиком Параскевської церкви став Логін Проценко, який до переводу в Максимівку служив священиком у Шельпахівці. Два роки його служби на новому місці були відзначені 1 липня 1917 року нагородженням скуфією.

Маньківка

В Маньківці в XIX - на початку XX ст. було дві Св.-Преображенські церкви – кам'яна і дерев'яна. А у XVIII ст. одна із них мала посвяту св. Михаїла Архангела. Саме ця, Михайлівська церква, була здавна православною. Її заклали з благословіння Преосвященного Захарія Корніловича, єпископа Переяславського на місці ще давнішої православної церкви і освячена вона була православним протопопом Діонісієм Гайдученським в 1715 році. В ній служили православні священики до 1746 року, а потому польські власті вигнали з парафії православний клір із священиком Матвієм Зеленим і прислали уніатського священика. Церква ніби-то випадково згоріла і з благословіння уніатського митрополита на тому самому місці в 1750-1754 рр. була побудована вже уніатська церква.

В кінці XVIII ст. вона була з унії пересвячена у православ'я. Вдалося з'ясувати, що 29 червня 1796 року Митрополит Гавриїл, бувший Катеринославський, а пізніше – Київський і Галицький висвятив священиком Св.-Михайлівської церкви Григорія Щабельського (Щебельського?), якому в 1801 році виповнилось 47 років. Він був сином священика і сам мав 10-річного сина Самсона. Псаломником на початку XIX ст. служив священицький син Марко Миколаєвич, якого Уманське Духовне правління призначило 29 грудня 1800 року. А паламарські обов'язки Уманське духовне правління призначило виконувати з 20 листопада 1801 року 23-річного Ісидора Кучевича.[310]

В 1806 році Михайлівська дерев'яна церква мала причт із чотирьох осіб – священика, диякона, псаломника та паламаря. В його користуванні було 36 дес. церковної землі. Церква відносилась до 5-го класу і мала досить чисельну парафію. В 1894 році парафіян чоловічої статі нараховувалось 966 осіб, в 1901 році парафіян обох статей було вже 2 235 душ, а до 1910 року їх чисельність зросла до 2 848 осіб (1 425 чол. і 1 423 жін.). Повні відомості про персональний склад церковного причту ще потрібно з'ясувати, як і уточнити час зміни посвяти церкви. На даному етапі дослідження православного духовенства Уманщини, обмежимося лише відтворенням хронології служіння настоятелів храму.

Вдалося з'ясувати, що 23 листопада 1863 року священство в маньківській церкві прийняв випускник Київської духовної семінарії Тихін Дзбановський. Є відомості, що під його керівництвом в 1867 році церква була перебудована із 3-купольної в 1-купольну. За турботи про благоустрій храму і сумлінне виконання службових обов'язків, 17 березня 1870

року його нагородили набедреником, а парафіянам Маньківки була оголошена подяка єпархіального начальства і благословіння Боже. Ще через 9 років, 1 квітня 1879 року за відмінну службу по єпархіальному, цивільному та військовому відомствах о. Тихін був нагороджений скуфією. До якого часу він служив в маньківському храмі ще потрібно уточнити, але відомо, що його наступником був Димитрій Андрійович Гулькевич. Час його служіння також потребує уточнення.

Змінив Димитрія Гулькевича на священицькому місці Андрій Мацієвич. Його служба в маньківській парафії була відзначена 24 січня 1901 року скуфією. Це була остання його нагорода, бо 23 січня 1905 року він помер. Парафіян чоловічої статі нараховувалось тоді 1 253 особи, церковної землі так і залишалось 36 десятин, житло і господарські споруди для причту дерев'яної Преображенської церкви були в задовільному стані.

Новим священиком Преображенської церкви став Петро Чеважевський, якого 1 березня 1905 року перевели в Маньківку із с. Шамієвки Сквирського повіту. Служив він в Маньківці три роки і 21 липня 1908 року був переведений в с. Цеберманівку Уманського повіту.

А в Маньківку тоді ж прибув із с. Білозір'я Черкаського повіту Іоанн Олексійович Мшанецький, який служив там з 1905 року, а до цього був священиком в Орадівці і Кочержинцях. Не прослуживши й року в Маньківці, св. Іоанн Мшанецький 19 квітня 1909 року помер.

Настоятелем Преображенської церкви з квітня 1909 року став священик із с. Кищенець Іоанн Макарович Атаназевич. В 1910 році йому виповнилось 36 років, він мав священицький досвід з 1898 року, був нагороджений набедреником і скуфією, мав дружину і двоє дітей. Псаломником разом з ним служив 34-річний Георгій Іовлійович Шідловський, котрий в тому ж 1910 році був переведений в м. Бердичів, а тамтешній діакон Троїцької церкви Миколай Слуцький прибув у Маньківку. Перші три роки служби Іоанна Атаназевича були відмічені камилавкою, якої він удостоївся до 6 травня 1912 року. А вже 23 травня 1912 року Іоанн Атаназевич отримав призначення на настоятельське місце у Васильківському повітовому Соборі.

Новим священиком в Маньківці став Димитрій Матвійович Левицький, якого 17 липня 1912 року перевели на вакантне місце із с. Худяків Черкаського повіту. Відомо, що він походив із духовенства, а освіту здобув у Київській Духовній семінарії, яку закінчив у 1889 році. Псаломником разом з ним служив з 1913 року служив Володимир Іларіонович Островський, який походив із священицької родини і який учився, але не закінчив Черкаське духовне училище.

За даними 1913 року, церковний клір володів 38 дес. 615 саж. землі, яка приносила прибутку 300-360 руб. в рік. В парафії діяла 2-класна церковнопарафіяльна школа, в якій навчалося 110 хлопчиків і 32 дівчинки. А на території парафії налічувалось 345 дворів, в яких мешкало 2 719 осіб (1 380 чол. і 1 339 жін.). Серед них осіб духовного стану налічувалось 14, дворян – 7, міщан – 13, селян – 2 685 осіб.

До 6 травня 1915 року за службу по єпархіальному відомству Св. Синод нагородив священика Димитрія Левицького камилавкою.

* * *

Друга церква села Маньківки, теж Св.-Преображенська, невідомо ким і коли була закладена і побудована. Є відомості тільки про те, що православні священики в ній служили до 1748 року, а потім вона була повернута в унію. В 1794 році священик Йосиф Миколайович перейшов з унії у православ'я і церкву теж було пересвячено у православ'я.

Стара церковна будівля простояла до середини XIX ст. і в 1854 році замість неї за рахунок казни була збудована нова кам'яна церква. Вона "состоит по самой середине в длину селения, на сто шагов от церкви Михайловской того же селения Маньковки... Пахотной земли во все три смены в свободном пользовании священно- и

церковнослужителей 48 десятин и 1 701 кв. саж. Сенокоса 15 дес. и 776 кв. саж. В приходе жителей 487 мужчин и 483 женщины."[311] Тобто всіх парафіян налічувалось 970 осіб і мешкали вони в 122 дворах.

До парафії Преображенської церкви пізніше відносились ще дві приписні церкви: Космо-Даміанівська в "деревне" Кинашівці, що за 11/2 версти від Маньківки, і Іоанно-Богословська в "деревне" Малій Маньківочці, що була за 4 версти. Ця Преображенська церква відносилась до 4-го класу і мала досить чисельну парафію. В 1863 році мешканців парафії нараховувалось 2 516 осіб
(1 293 чол. і 1 223 жін.), в 1894 році тільки чоловічої статі було вже 3 549 осіб, а до 1910 року їх кількість збільшилась до 3 811 осіб (1 909 чол. і 1 902 жін.). У 1913 році парафіян Преображенської церкви було 4 025 осіб (2 014 чол. і 2 011 жін.), з них 3 111 осіб мешкали в Маньківці, а 914 осіб – в Кинашівці. Окрім православних мирян, на території парафії мешкали представники і інших релігійних конфесій. Зокрема це: 600 осіб іудейського віросповідання, 25 – "инословных", 12 – розкольників і 14 сектантів. Тобто 651 мешканець території парафії не входили до її складу. А в зв'язку з цим, православний клір мав більше уваги приділяти своїй пастві і пильніше охороняти та відстоювати права православного люду. За штатом в церкві були: священик, диякон, псаломник і паламар на початку XIX ст. і священик, диякон, псаломник і просфорня – в перші десятиліття XX століття.

В 1801 році настоятелем храму служив згадуваний вже Йосиф Миколайович, якому йшов тоді 64 рік. Він був сином священика, священство прийняв у 1768 році, а в 1794 році перейшов з унії у православ'я. Псаломником з 20 листопада 1801 року був призначений 30-річний псаломницький син Симеон Дембовський. А паламарське місце з 29 грудня 1800 року займав син священика, 40-річний Михайло Йосипович Миколаєвич.

Про церковний клір першої половини XIX ст. маємо відомості ще за 1819 рік. Священиком 11 липня 1819 року був рукопокладений Тимофій Домарацький. А паламарську посаду обіймав Ілля Бураковський, призначений указом Дикасторії за № 820 від 10 березня 1816 року. В тому ж році, указом від 16 березня Дикасторія призначила і паламаря. Ним став Тимофій Бураковський. Він був сином священика і сам мав четверо синів: 15-річного Кирила, 12-річного Іоанна, 10-річного Костянтина та 8-річного Олександра. Ще в парафії числився звільнений у 1819 році за штат, священик Йосип Миколаєвич, який, як вже згадувалось вище, був висвячений уніатським Митрополитом, а потім перейшов з унії у православ'я. І ще одним заштатним членом причту був бувший паламар Михайло Йосипович Миколаєвич, звільнений за штат в 1816 році. Він теж був священицьким сином і сам мав четверо синів: 13-річного Прокопія, 10-річного Миколая, 7-річного Сидора і 4-річного Євтима. При церкві числився і син померлого 9 квітня 1814 року диякона Сави Мацієвича 9-річний Яків.

В середині XIX ст. настоятелем храму служив Іоанн Павловський. У 1864 році він помер і священицький сан прийняв випускник семінарії Василій Іоаннович Павловський. Майже 34 роки він очолював маньківську парафію. За відмінну службу по єпархіальному, цивільному та воєнному відомствах, 1 квітня 1879 року його нагородили скуфією, а 25 лютого 1885 року служба його була відмічена камилавкою. Помер о. Василій Павловський 10 лютого 1898 року.

На вільне священицьке місце отримав призначення з 3 червня 1898 року випускник семінарії Тихін Гаврилович Дусанський, який 15 червня і прийняв священство в Преображенській церкві. Він був сином псаломника, в 1896 році закінчив Київську семінарію і отримав призначення на псаломницьке місце в с. Помийник, звідки і був переведений в Маньківку. Першу нагороду за службу – набедреник – він отримав 27 січня 1906 року. В 1910 році Тихону Дусанському виповнилось 35 років, він був одружений і виховував трьох дітей, двоє з яких були ще малолітніми. Посада диякона тоді була вакантною, а псаломником служив 50-річний Митрофан Омельянович Боровицький. Він теж походив із сім'ї псаломника, спеціальної духовної освіти не мав, а закінчив лише церковнопарафіяльну школу і з 1885 року служив псаломником в полковничому, звідки і був

в 1904 році переведений в Маньківку. Був вдівцем і мав восьмеро дітей, семеро з яких були ще не влаштовані. Місце просфорні у Преображенській церкві в 1913 році обіймала 46-літня вдова Євфимія Гаврилівна Стасінєвич. Сумлінне виконання священицьких обов'язків Тихоном Дусанським було відзначене 1 липня 1917 року камилавкою.

У Маньківці в другій половині XIX – на початку XX ст. діяли школи: 2-класне училище Міністерства народної освіти, що було відкрите в 1876 році, міське Міністерське 4-класне училище, що було відкрите в 1910 році і школа грамоти. А 9 жовтня 1911 року була освячена нова кам'яна будівля Маньківської 2-класної церковнопарафіяльної школи. Будівництво здійснювалося завдяки турботам св. Іоанна Атаназевича, який був депутатом Державної Думи і мав важелі для його фінансового забезпечення. Виступаючи на урочистостях з нагоди такої події, І. Атаназевич наголосив, що для повного задоволення потреб в навчанні і для поголовного залучення дітей до освіти, в Маньківці потрібно побудувати ще дві такі школи. Новий шкільний будинок мав розміри 33 х 20 аршин з прибудовою 10 х 10 при висоті до 6 аршин. Всередині приміщення було поділене на 4 класи, 2 з яких розділялися розсувною стіною і в разі потреби утворювали величезну залу – кімнату 24 х 10, в яку могли поміститися до 400 осіб. Один із класів відводився під жіночу школу. В цьому ж будинку були виділені квартири для двох вчителів та бібліотеки. Все будівництво разом з внутрішнім начинням обійшлося порівняно недорого, до 10 000 рублів.[312] А будівництво приблизно такої ж школи земством коштувало б 16 000 рублів. За даними 1913 року, на утримання новозбудованої школи громада виділяла 1 065 руб., казенних коштів відпускалося 1 270 руб., а від земства надходило 710 руб. В ній навчалося 204 хлопчики і 62 дівчинки. В міському Міністерському училищі навчалося 75 хлопчиків.

Митківка (пізніше – Харківка)

Церква в ім'я Св. Архістратига Михаїла була збудована в 1760-1764 рр. З унії у православ'я її перевів 14 квітня 1796 року Іоанн Радзімовський. Тоді ж на священика Митрополитом Гавриїлом, тоді Катеринославським, а пізніше Київським і Галицьким був висвячений Григорій Войницький. Псаломником за указом Дикастерії від 10 квітня 1801 року став Симеон ? (прізвище, на жаль, прочитати не вдалося – авт. Т.К.). А паламарські обов'язки Уманське духовне правління з 15 вересня 1800 року призначило виконувати священицького сина Лукіана Міхневича, який мав синів Митрофана та Макарія. На території парафії налічувалось тоді 95 дворів, в яких мешкало 678 осіб (361 чол. і 317 жін.).[313]

У 1853 році при церкві була збудована нова дзвіниця, вартість якої сягала 2 000 рублів. В деяких джерелах зазначається, що в 1868 році замість старої, була збудована нова дерев'яна церква.[314] За штатом вона відносилась до 6 класу. Її парафію в 1863 році складали 876 осіб (425 чол. і 451 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було вже 705 душ, в 1901 році всіх мирян було 1 462 особи, а до 1910 року чисельність парафії збільшилась до 2 264 особи (1 140 чол. і 1 124 жін.). В загальну чисельність парафіян включалися і мешканці "деревни" Монастирок, що розкинулась за 5 верст від Митківки і мала приписну Іоанно-Богословську церкву. В 1913 році на території парафії налічувалось 413 дворів, в яких мешкало 2 191 особа (1 116 чол. і 1 075 жін.). З цієї кількості жителів, православними парафіянами могли бути чи були 4 особи духовного стану, 42 особи міщанського стану та 2 083 особи селянського стану, тобто всього 2 129 осіб. Решта населення належала до інших релігійних конфесій, зокрема це: 12 євреїв, 15 католиків і 35 адвентистів в "деревне" Монастирок.[315]

Релігійні потреби парафіян задовольняли священик і псаломник Михайлівської церкви. З 1832 року священиком служив Антоній Данилович Маціович. В 1850 році йому було вже за 60 років і з дружиною Анастасією Калениківною вони виховували четверо дітей: Анну, Єроніма, Ірину та Феофілакта. Псаломницькі обов''зки виконував 36-річний Григорій Адамович. Ще в парафії приписані були священицькі діти: син і донька Євдокія Модестовичі Бржозовські. В такому ж складі зафіксовані священно- та церковнослужителі і члени їх сімей

і в ревізійному листку 1858 року. Священик і духовник Антоній Данилович Маціович продовжував служити і в майже 70-річному віці.

У 1890-х роках священицькі обов'язки в Михайлівській церкві виконував Стефан Чулаєвський, його 10 жовтня 1892 року навіть призначили духовним слідчим 5-го округу Уманського благочиння.

А вже в 1894 році настоятелем храму став випускник семінарії Маркел Кустодіанович Бочковський. Він був сином псаломника, освіту здобув в Київській семінарії і з 1 вересня 1886 року учителював в церковнопарафіяльній школі с. Молодецького. В 1889 році він став священиком в с. Лиса Гора Липовецького повіту, звідки і був в 1893 році переведений у Харківку. За резолюцією Митрополита, 29 січня 1907 року за сумлінну службу він був відзначений скуфією. В 1910 році о. Маркелу виповнилось 48 років і він залишився вдівцем з однією дитиною. Псаломником в Михайлівській церкві разом з ним служив 29-річний Василь Васильович Хорошилов. Він був сином священика і сам готувався до священицької служби, але вибув з 2-го класу Київської семінарії і в 1898 році почав учителювати в с. Дубівці Таращанського повіту. А вже в 1899 році він був псаломником міст. Макарова Київського повіту. В 1904 році він - псаломник с. Верещак Звенигородського повіту, звідки і був 15 березня 1909 року переведений в с. Харківку. Наступну нагороду – камилавку священик Маркел Бочковський отримав 1 липня 1917 року.

Церковної землі причт мав 35 десятин. В парафії діяла церковнопарафіяльна однокласна змішана школа.

Молодецьке

Точна дата будівництва церкви в Молодецькому ще чекає остаточного з'ясування. На даному ж етапі дослідження вдалося виявити дві різні дати. В одному офіційному повідомленні вказувалось, що церква святителя Христового Миколая була закладена з благословіння уніятського Митрополита Володкевича і освячена в 1756 році.[316] В іншому офіційному довідковому виданні роком заснування церкви названий 1799-й.[317]

За штатом церква відносилась до 5-го класу. В її парафії в 1863 році нараховувалось 1 573 особи (806 чол. і 767 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі було 1 393 особи, в 1901 році всіх мирян налічувалось 2 993 душі, а до 1910 року їх чисельність сягнула 3 979 душ (2 015 чол. і 1 964 жін.). В 1913 році на території парафії налічувалось 543 двори, в яких мешкало 4 257 осіб (2 175 чол. і 2 082 жін.). Осіб духовного стану мешкало у Молодецькому 6, дворян – 2 особи і селян – 4 249 осіб. Церковний капітал у 1910 році становив 14 500 рублів. В парафії функціонувала церковнопарафіяльна школа, окремий будинок для якої був збудований в 1904 році.

Релігійні потреби багаточисельної парафії задовольняв чималий церковний клір. За даними 1806 року, в Миколаївській церкві служило шестеро членів причту: 2 священики, диякон, 2 псаломники і паламар. В кінці XIX – на початку XX ст. штатних причетників було троє: священик, псаломник і просфорня. Вони мали у користуванні 37 дес. землі, а до 1910 року її площа збільшилась до 40 десятин.

В середині XIX ст. священиком у Молодецькому служив Петро Ящуржинський. Помер він в липні 1864 року і 31 липня наглядати за парафією був допущений св. Іоанн Павловський. Другим священиком у парафії був Іоанн Бутович. А по смерті батька священицьке місце зайняв Василь Петрович Ящуржинський. Та 31 січня 1879 року у тридцятирічному віці він помер. Його наступником став св. Олександр Сорокін, якого 26 березня 1881 року перевели в село Пирогово Київського повіту. Тоді ж, тамтешній священик Димитрій Успенський був переведений у Молодецьке.

Перші сім років служби Димитрія Васильовича Успенського були відзначені 14 грудня 1887 року нагородженням набедреником. Помер о. Димитрій 19 грудня 1903 року.

А 23 січня 1904 року у Молодецьке із Осітної був переведений священик Андроник Андрійович Вишневський. Тоді йому було 52 роки. Він по закінченні духовної семінарії в

1871 році спочатку учителював, а в 1873 році прийняв священство в Осітній. Був нагороджений набедреником і камилавкою, мав дружину і четверо дітей. Сумлінна служба та моральні чесноти створювали священику авторитет серед окружного духовенства і 13 жовтня 1911 року його призначили духовником 5-го округу Уманського благочиння. В 1913 році він був вдівцем і три старші доньки – Емілія, Валентина і Любов – були заміжні за священиками, а наймолодша – Софія жила при батькові.

Псаломником у Миколаївській церкві тоді служив 65-річний Іван Трифонович Барвінський. Він у свій час закінчив духовне училище і з 1863 року служив псаломником. У 1910 році він був вдівцем з 8-ма дітьми, 3-є з яких були ще не влаштовані. За власним бажанням 26 жовтня 1913 року його перемістили в с. Сигнаївку Бердичівського повіту, а в Молодецьке перевели диякона-псаломника із с. Лащової Стефана Єрофійовича Безпалька. Він був сином селянина, в 1894 році закінчив 2-класне народне училище і почав учителювати. В 1899 році витримав екзамен на псаломника і зайняв псаломницьке місце в с. Лащовій Уманського повіту, звідки і був переведений в Молодецьке. Та прослужив він на новому місці лише чотири роки і 1 січня 1917 року був звільнений від служби. А псаломницьке місце зайняв учитель Афанасій Мельник. Обов'язки просфорні тоді виконувала Софія Андрієвська, призначена на це місце в 1895 році.

Мошурів

Іоанно-Предтеченська православна церква була закладена на місці ще давнішого православного храму і освячена православним священиком Костянтином Архангородським у 1692 році.[318] В 1767 році вона була, напевне, перебудована, або на місці старої побудували нову.[319] А в другій половині XIX ст. її ще раз капітально відремонтували і поновили іконостас, що обійшлося для мешканців села в 3 500 руб. Село вже в той час було великим і, зрозуміло, що чисельною була церковна парафія. В 1772 році в селі налічувалось 215 дворів і 230 хат. На жаль, кількість мешканців у них з'ясувати не вдалося. Зате точно відомо, що в 1863 році православних парафіян в Мошурові налічувалось 2 290 (1 149 чол. і 1 141 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було вже 1 606 душ, в 1901 році всіх мирян налічувалось 3 880 осіб, а до 1910 їх кількість збільшилась до 4 025 осіб (2 000 чол. і 2 025 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало 4 456 осіб (2 314 чол. і 2 142 жін.). З них православними парафіянами були 16 осіб духовного та 4 398 осіб селянського станів, решта 42 особи належали до інших конфесій. Релігійні потреби такої значної кількості парафіян задовольняв більший, ніж в інших селах, церковний клір.

За штатом церква відносилась до 4-го класу. На початку XIX ст. штатними членами причту в ній служили 2 священики, 2 псаломники і паламар. А в кінці XIX – на початку XX ст. причт складали: один священик, 2 псаломники, паламар і просфорня. Річна казенна платня причту складала в 1871 році 404 руб. і 6 копійок. У його розпорядженні перебувало 39 дес. 2 137 саж. церковної землі. Церковний капітал у 1910 році складав 400 рублів. В цей самий час в селі функціонувало дві школи: 1-класна церковнопарафіяльна і 2-класна земська. Священнослужителі традиційно опікувались парафіяльною школою і викладали Закон Божий у земській школі.

Персональний склад священно- і церковнослужителів вдалося встановити майже з початку XIX ст. В 1810 році священиком в Іоанно-Предтеченській церкві служив 58-річний Гавриїл Гервасовський (можливо прізвище назване не точно). Дияконом тоді був 33-річний Василь Мефодовський (чи Медведовський ?). Псаломницькі обов'язки виконував Феодор Карпінський, а паламарську службу виконував Сава Теодорович. Тоді ж, в 1810 році другим священиком в Мошурів просився син священика с. Стібного Звенигородського повіту Димитрія Травулінського, який 12 серпня отримав на це дозвіл єпархіального начальства і прийняв священство.[320]

Пізніше св. Гавриїл Гервасовський був переведений на дияконське місце і у віці 68 років 12 березня 1820 року помер. Священиком тоді служив Василь Плотницький, дияконом

став Євфимій Ліскін, на псаломницькому місці був диякон Василій Медведовський, псаломницькі обов'язки виконував Іоаким Павлович, а місце паламаря займали Сава Теодорович та Стефан Павлович.[321] Тоді в парафії числилось 1 876 осіб (923 чол. і 953 жін.).

З 1828 року священицьке місце зайняв Симеон Трохимович Антепович. В 1850 році йому було 49 років і з дружиною Марією Дмитрівною вони мали 18-річного сина Агафоника. Псаломником тоді служив 32-річний Іван Єремійович Біляшевський. В його сім'ї, окрім дружини Марії Фомінічної, було п'ятеро малолітніх дітей: 10-річний Федот, 9-річний Петро, 4-річний Ігнатій, 6-річна Пелагея і 1-річна Марфа. Паламарські обов'язки виконував 36-річний псаломник Олександр Васильович Плотницький, який з дружиною Олександрою Семенівною виховував 10-річного сина Івана, 3-річну Олену і 1-річну Єфросинію. Ще в парафії числився заштатний паламар Стефан Павлович. А обов'язки просфорні виконувала дружина священика Варвара Василівна Хмілевська. Особами духовного стану були: вдова покійного священика Гервасія Романовича 55-річна Олександра Іванівна з 20-річною донькою Оленою та донька покійного диякона Василія Медведовського Параскева. Всіх священно- і церковнослужителів з сім'ями мешкало тоді в Мошурові 20 осіб.

До наступної ревізії населення 1858 року загальна кількість духовенства так і залишилася 20, але деякі зміни відбулися в сім'ях штатних та позаштатних кліриків. Священиком так і служив Симеон Трохимович Антепович, але мешкали вони тільки вдвох з дружиною. Псаломником став Димитрій Євстафійович Біляшевський. Йому було тільки 22 роки і він, напевне, був ще не одружений. Другий псаломник – Олександр Васильович Плотницький перебував на паламарській посаді. У нього з дружиною Олександрою Симеонівною було шестеро дітей: 18-річний Іоанн, 4-річний Прокопій, 2-річний Григорій, 10-річна Олена, 8-річна Єфросинія та 6-річна Олександра. Просфорнею продовжувала служити Варвара Василівна Хмілевська. Ще в парафії числились: заштатний диякон Авраамій Павлович; сини покійного псаломника Івана Біляшевського – 18-річний Федот, 17-річний Петро, 12-річний Ігнатій, їх мати Марія Пилипівна та доньки Пелагея і Марфа; вдова покійного священика Гервасія Романовича Олександра Іванівна. До мошурівського духовенства причислявся і паламарський син, що служив при Київській Духовній Академії, Феофан Савович Теодорович.

За даними 1862 року, священик Симеон Трохимович Антепович учителював і опікувався церковнопарафіяльною школою. А вже в 1866 році, 11 листопада, вчителем цієї школи був призначений випускник семінарії Олександр Ніколаєвич. Тоді ж священиком служив Платон Демченко. Останній 26 березня 1866 року був нагороджений скуфією, а 30 березня 1874 року – камилавкою. З подання Київської Єпархіальної Училищної ради за резолюцією Преосвященного першого вікарія Віталія, єпископа Чигиринського від 31 січня 1885 року, священик Платон Демченко був призначений спостерігачем церковнопарафіяльних шкіл 3-го округу Уманського благочиння. Ці обов'язки він виконував два роки, а 30 березня 1887 року о. Платон Демченко помер.

З 1887 до 1892 року священиком в Мошурові був Мефодій Джозовський. Його 2 вересня 1892 року перемістили в с. Радивонівку Чигиринського повіту, а 31 жовтня того ж року священиком в мошуровській церкві став священик із с. Стадниці Таращанського повіту Фавст Буйницький.

Фавст Костянтинович Буйницький родом із священицької сім'ї, але в 7 років залишився сиротою. При підтримці рідного дядька він закінчив духовну семінарію і прийняв священство в с. Стадниці Таращанського повіту, де 1/3 населення складали католики. У тій парафії він священствував 26 років. В 1892 році, за його ж бажанням його перемістили в багатолюдну парафію с. Мошурова, де він прослужив 20 років. За сумлінну службу він був нагороджений скуфією і камилавкою, а в 1906 році Св. Синод нагородив його наперсним Хрестом. Очолював мошурівську парафію він до 10 жовтня 1912 року, коли за власним бажанням був звільнений за штат. Його місце тоді ж зайняв випускник семінарії Костянтин Фавстович Буйницький – наймолодший його син. Дітей у Фавста Буйніцького було дев'ятеро – 3 сини і 6 доньок. Найстарший син учителював в гімназії міста Баку, другий – закінчив

університет, п’ятеро доньок були заміжніми за священиками, а чоловік шостої теж закінчив духовну семінарію, але продовжував навчання в університеті. Св. Костянтин Фавстович Буйницький 19 грудня 1913 року отримав призначення благочинного місіонера 4-го округу Уманського благочиння. І ця його діяльність, як і сумлінне виконання священицьких обов’язків, була схвалена єпархіальним начальством і 1 липня 1917 року він був нагороджений набедрeником.

Про інших членів причту Іоанно-Предтеченської церкви відомостей маємо значно менше. Наприклад, вдалося з’ясувати, що 1-м псаломником 26 серпня 1898 року був призначений випускник семінарії Іван Щупаковський. Та в 1910 році це місце вже обіймав Яків Проценко, якого 21 вересня 1912 року звільнили від виконання псаломницьких обов’язків. І 10 жовтня 1912 року на місце 1-го псаломника був призначений псаломник-диякон із села Краснопілки Іоанн Ляшкевич.

Відомо, що Іоанн Андрійович Ляшкевич походив із духовенства і сам готувався до священицької служби, але через відсутність коштів змушений був припинити навчання і вибув з 4-го класу Київської семінарії. Трудову діяльність він розпочав псаломником у Краснопілці, звідки і був 10 жовтня 1912 року переведений у Мошурів. Місце 2-го псаломника в 1910 році займав Василь Антонович Кудрицький. Тоді йому виповнився 41 рік, він був випускником міністерського училища і мав псаломницький стаж з 1894 року. Про пізніших священно- і церковнослужителів мошурівської церкви відомостей не маємо і тому встановлення персонального складу всього церковного кліру ще чекає на свого дослідника.

Небелівка

Дерев’яна Іоанно-Богословська церква була збудована в 1745 році. Хто її освятив і хто був першим священиком в ній ще доведеться з’ясовувати, але вона, як і більшість уманських церков спочатку була унійною.

Коли її приєднали до православ’я теж невідомо, але вдалося встановити, що 8 травня 1790 року Митрополит Київський і Галицький висв’ятив священиком до неї священицького сина Прокопія Руткевича. Він і в 1801 році був настоятелем храму та очолював парафіяльний клір. А тоді в парафії мешкав “в праздности” ще один священик – 53-річний дворянський син Иоанн Рудницький. Він прийняв священство в 1770 році, а на початку XIX ст. місця вже не мав. Дияконське місце в І.-Богословській церкві займав священик Василій Шокаревич (можливо прізвище неточне – авт. Т.К.). Він був сином псаломника і висвячений в сан був 5 вересня 1795 року Молдавським Митрополитом, а вийшовши із Молдавії, очолив парафію села Любашівки. Дикастерським указом від 21 липня 1801 року його перевели в Небелівку. Псаломницьку посаду з 30 грудня 1801 року обіймав псаломницький син, тоді 31-річний Григорій Іваненко, що мав сина Василія. Паламарські обов’язки виконував 25-річний священицький син Федір Трусевич, що був призначений Уманським Духовним правлінням 20 грудня 1801 року.

У другій половині XIX ст. була збудована нова дзвіниця, що коштувало 1 000 рублів. А в 1902 році замість старої церковної будівлі була зведена нова, теж дерев’яна церква. За штатом вона відносилась до 5-го класу і мала чималу парафію. В 1863 році на її території налічувалось 1 529 осіб (758 чол. і 771 жін.), в 1894 році чоловічої статі було вже 1 241 особа, в 1901 році всіх жителів було 2 391 особа, а до 1910 року їх чисельність зросла до 3 042 осіб (1 473 чол. і 1 569 жін.). В 1913 році на території парафії налічувалось 338 дворів, в яких мешкало 2 771 особа (1 385 чол. і 1 386 жін.). Серед них було 45 євреїв та 16 католиків, а решта 2 710 осіб могли бути чи були православними парафіянами. А це: 11 осіб духовного стану, 16 дворян, 5 міщан і 2 678 селян. Релігійні потреби всієї цієї пастви задовольняло православне духовенство І.-Богословської церкви.

На початку XIX ст. православний клір складали: священик, диякон, псаломник і паламар, а пізніше – священик і два псаломники. У нього в користуванні було 37 дес. 126 саж. церковної землі. Окрім доходів від неї та плати за духовні треби, штатні причетники

отримували ще й казенну платню. В 1871 році вона становила 405 руб. 12 коп. В 1909 році було побудоване нове житло для священика і будувалося для 1-го псаломника. Господарські будівлі потребували ремонту.

Священиком з 1836 року служив Федір Трохимович Антепович (брат мошурівського священика Симеона Трохимовича Антеповича). В 1850 році йому виповнилося 34 роки. З 24-річною дружиною Іуліанією Дмитрівною вони мали семеро дітей: 10-річного Івана, 8-річного Іоаникія, 3-місячного Іустиана, 11-річну Марію, 6-річного Олександра, 3-річну Софію та Елеонору. Дияконом тоді служив Кіндрат Йосипович Кобельковський. Він у 44-річному віці з дружиною Маргаритою мали троє дітей: 15-річного Кіндрата, 13-річного Кирила і 11-річну Мотрону. Псаломницькі обов'язки виконував 27-річний Йосип Пантелеймонович Джозовський, який з дружиною Єфросинією Кіндратівною мав тільки першу дитину – 4-місячну Глікерію. Церковним сторожем служив священицький син 55-річний Іван Миколайович Болозович, який теж мав чималеньку сім'ю: дружину Марину Матвіївну, сина Пилипа і чотири доньки – Февронію, Ксенію, Антонію і Тетяну. Обов'язки просфорні виконувала дияконська донька, 45-річна дівиця Євдокія Дзбановська. Небелівське духовенство складали ще й члени сімей попередніх причетників, зокрема, це були: сини покійного священика Федора Бордвичевського, Олександр та Петро; син покійного священика Феодосія Олексійовича Зверєва, 21-річний Іоаким; сини покійного псаломника Павла Івановича Білоцерковського, 20-річний Агафіт та 15-річний Іван, а також їх мати Варвара Миколаївна та сестри – Ксенія, Іустина, Маріамна, Єлизавета, Анна; доньки покійного священика Бордичевського, 16-річна Марія та 14-річна Олена; дружина покійного священика Зверєва Тетяна Прокопівна. Всіх священно- і церковнослужителів із сім'ями налічувалось у Небелівці в середині XIX століття 39 осіб.

В переписному листку ревізії 1858 року вказано 20 осіб духовного стану, що мешкали в Небелівці. Священиком продовжував служити Федір Трохимович Антепович. Дружина його, напевне, померла і він залишився з трьома синами і трьома доньками. Дияконську посаду обіймав той самий Кіндрат Кобельковський, сім'я якого складалася з дружини і трьох дітей. Просфорнею теж залишалася Євдокія Дзбановська (донька покійного диякона із с. Ропотухи). Окрім штатних членів причту, в парафії мешкали: діти покійного священика Федора Бордвичевського – Петро, Марія та Олена; сім'я покійного священицького сина Івана Миколайовича Болозовича – дружина Марина Матвіївна, сини Пилип та Георгій, а також доньки Февронія, Антонія, Тетяна; сім'я покійного псаломника Павла Білоцерковського – дружина Варвара Миколаївна та доньки Іустина, Маріамна, Єлизавета, Анна.

Священик Федір Трохимович Антепович керував небелівською парафією до 1873 року, тобто 37 років свого життя він віддав служінню в храмі Божому, сприяючи моральному вдосконаленню своєї пастви. Його сумлінне ставлення до священицьких обов'язків не раз відзначалося єпархіальним начальством, а 26 травня 1866 року його нагородили скуфією. За власним бажанням, 3 серпня 1873 року він був увільнений за штат, а на його місце перемістили священика с. Креніч Київського повіту Іоанна Маковецького.

Іоанн Стефанович Маковецький вже через рік служби в І.-Богословській церкві, 17 листопада 1874 року отримав подяку Київського митрополита. А 29 липня 1886 року йому і всім парафіянам було оголошено Архіпастирську подяку і благословіння Боже. В наступному році, 4 лютого 1887 року священнослужіння о. Іоанна було відзначене набедреником. А наступна нагорода – камилавка була вручена священику 6 травня 1900 року. Напевне він очолював небелівську парафію до кінця літа 1904 року і був переведений на інше місце служби. Адже відомо, що 2 серпня 1904 року на вільне священицьке місце в Небелівку перемістили священика із с. Думанець Черкаського повіту Олександра Лінчевського. Але він тільки п'ять років служив у І.-Богословській церкві і 19 грудня 1909 року помер.

Очолив небелівську парафію Олексій Стефанович Пахалович, якого 30 грудня 1909 року перевели із с. Писарівки Звенигородського повіту. А вже 14 березня 1910 року за резолюцією Київського митрополита за № 1195-1197 о. Олексія нагородили скуфією. Тоді ж,

15 березня 1910 року він отримав призначення помічника благочинного 3-го округу Уманського благочиння. Тоді йому було 38 років, він мав священицький стаж з 1895 року, був одружений і мав четверо дітей, двоє з яких вже навчалися, а інші двоє були ще малолітніми. Разом з ним 1-м псаломником служив 61-річний Амвросій Лукович Станіславський, який мав тільки домашню освіту і шість відзнак за сумлінну службу, був одружений і з дружиною виховав шестеро дітей. Другим псаломником був 28-річний Євграф Павлович Родзієвський. Він закінчив 2-класну учительську школу і вже мав одну нагороду за добросовісну службу. Двадцятого січня 1917 року Родзієвського перевели в с. Дирдін Хутір Черкаського повіту.

Священик Олексій Пахалович 23 листопада 1911 року отримав призначення виконувача обов'язки благочинного 3-го округу. На користь того, що під його керівництвом всі члени причту піклувалися храмом Божим може свідчити і те, що до дня Пасхи 1912 року навіть церковного старосту Ісака Залізка імператор нагородив серебреною медаллю для носіння на грудях на Станіславській стрічці. А наступною нагородою для священика була камилавка, якою Св. Синод нагородив його 6 травня 1913 року. Ще вищої відзнакою його священнослужіння став наперсний Хрест, яким Синод відзначив його до 6 травня 1916 року.

Нерубайка

Коли була збудована перша в селі церква ще потрібно з'ясувати. Але достеменно відомо, що вона деякий час була унійною і тільки під кінець XVIII ст. її пересвятили у православ'я. Священиком до неї Преосвященний Гавриїл, Митрополит Катеринославський і Херсонеса Таврійського висвятив 27 вересня 1797 року священицького сина Даниїла Канжовського (можливо прізвище неточне – авт. Т.К.). В 1837 році замість старої дерев'яної збудували нову кам'яну церкву. За штатом вона відносилась до 5-го класу. Її парафію в 1853 році складало 1 705 осіб (894 чол. і 811 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі нараховувалось 1 405 осіб, в 1901 році чисельність всіх мирян сягнула 2 391 душ, а до 1910 року вона збільшилась до 3 513 осіб (1 783 чол. і 1 730 жін.). До 1913 року чисельність парафії збільшилась до 3 611 осіб, а ще на території парафії мешкало 16 католиків і 33 євреї. Тобто всього населення в Нерубайці налічувалось 3 660 осіб (1 819 чол. і 1 841 жін.). Але православними парафіянами були: 20 осіб духовного стану, 32 міщан і 3 559 селян.

Церковний клір на початку XIX ст. складало п'ять осіб – 2 священики, диякон, псаломник і паламар. Пізніше штатних членів причту було четверо – священик, 2 псаломники і просфорня. У розпорядженні кліру було 64 дес. 1 700 саж. церковної землі. Окрім цього та інших джерел доходів, причетники отримували казенну платню. Наприклад, в 1871 році її розмір становив 367 руб. 16 копійок.

Відтворити персональний склад церковного причту Георгіївської церкви вдалося хоч і з прогалинами, але впродовж усього досліджуваного періоду. У 1801 році настоятелем храму був уже згадуваний вище Даниїл Канжовський. Його сина Олексія Канжовського, що раніше служив псаломником, 7 липня 1801 року Митрополит Київський і Галицький рукоположив в диякона. А псаломником з 1 серпня 1801 року став Федір Корнилійович Ілляшевич, який до того служив псаломником в с. Антонівці Звенигродського повіту. На паламарське місце з 22 листопада 1801 року Уманське Духовне правління призначило священицького сина Димитрія Сорочанського.

Вдалося встановити, що з 1842 року священиком у Небелівці служив Пилип Федорович Ілляшевич. У 1850 році йому виповнилося 35 років і з дружиною Катериною Матвіївною вони вже мали чотирьох дітей, а саме: 8-річного Никодима, 6-річного Віктора, 3-річного Василя і 4-річну Марію. Дияконське місце тоді ж займав 49-річний Никифор Федорович Ганькевич. У нього з дружиною Анною Василівною було теж четверо дітей: 17-річний Никифор, 7-річний Зіновій, 14-річна Єфросинія і 11-річна Анісія. Паламарську службу правив 39-річний холостяк – Михайло Васильович Бєлявський. Ще в парафії числився заштатний псаломник Порфирій Гаврилович Ляховецький. До церковного причту

відносилась і просфорня, 63-річна вдова покійного священика Василія Васильовича Губерневича Домнікія Іванівна. З членів сімей бувших штатних причетників в парафії числилися: дружина покійного священика Федора Корнилійовича Ілляшевича Фотина Савівна та дружина покійного заштатного паламаря Миколи Дмитровича Сорочанського Уліяна Іванівна. Всього штатного і позаштатного духовенства з членами сімей мешкало в Нерубайці 19 осіб.

До наступної ревізії населення (1858 р.) сталися зміни і в чисельності, і в персональному складі парафіяльного духовенства. Кількість осіб духовного стану, що мешкали в Нерубайці, сягнула 24. Священицьке місце пустувало, св. Пилип Федорович Ілляшевич помер і в селі лишилася лише його сім'я. Це дружина Катерина Матвіївна з донькою Марією та троє синів: Віктор, Василь та 5-річний Євфимій. Пізніше, здобувши освіту, настоятелем храму і керівником парафії стане Віктор Пилипович Ілляшевич. А на час проведення ревізії штатний причт складали псаломник та паламар. Псаломником служив 22-річний Григорій Григорович Дубравський, а паламарські обов'язки виконував 44-річний Афанасій Іванович Білоцерковський. У псаломника була дружина Єфросинія Никифорівна, їй виповнився 21 рік і дітей ще не було. А паламар Афанасій Білоцерковський мав чималу сім'ю, яку складали дружина Катерина Трохимівна і п'ятеро дітей: 15-річний Гаврило, 13-річний Климентій, 9-річний Іоанн, 6-річна Параскева і 4-річна Анастасія. Дияконське місце теж пустувало, бо Никифор Федорович Ганкевич помер, залишивши вдовою свою дружину і четверо дітей: синів Никифора, Зіновія і доньку Анінію, а от ще однієї доньки – Єфросинії серед членів сім'ї в ревізійному листі не значилось. Можливо вона вийшла заміж і змінила місце проживання. Натомість сім'я Ганькевичів поповнилась ще одним сином – Іоанном, якому на час ревізії виповнилося два роки. Ще в парафії числився заштатний псаломник Порфирій Гаврилович Ляховецький з 23-річним сином Стефаном. А ряди жіноцтва духовного стану, окрім членів сімей штатних причетників, доповнювали ще й такі особи: вдова колишнього священика містечка Торговиці Василя Губерневича Домнікія Іванівна, вдова покійного священика Федора Ілляшевича Фотина Савівна і вдова покійного заштатного паламара Сорочанського Уліяна Іванівна.

Наступним після Пилипа Ілляшевича священиком Георгіївської церкви був Онуфрій Радецький. Він і церковнопарафіяльною школою опікувався, яка в 1862 році вже функціонувала. Та 11 листопада 1866 року учителювати в Нерубайку був направлений випускник духовної семінарії Віктор Пилипович Ілляшевич (другий син Пилипа Федоровича Ілляшевича). Провчителювавши сім місяців, він 29 червня 1867 року прийняв священство в Свято-Михайлівській церкві села Ухожа, де і служив священиком до 1871 року. А 11 листопада 1871 року його перевели у Нерубайку, помінявши місцями з тамтешнім священиком Павлом Більневичем. В колишній батьківській парафії Віктор Ілляшевич служив до 1898 року. За 27 років служби його неодноразово відзначало і єпархіальне начальство, і нагороджував Св. Синод. Так, 2 листопада 1880 року він був нагороджений набедреником, а 2 листопада 1885 року йому та дияконові Андрію Гордневському і селянину Онисиму Товстороженку було надане Архіпастирське благословіння. До дня Пасхи 1886 року Св. Синод нагородив нерубайського священика скуфією, а 6 травня 1898 року імператор нагородив його камилавкою. Нагород Віктор Ілляшевич удостоювався і за службу Божу, і за піклування храмом, і за зразкове керівництво парафіяльним попечительством. Воно було створене в 1869 року із 12-ти попечителів, яких обирали парафіяни на 3 роки.[322] Попечительство разом з церковним кліром опікувалось школою, в якій тоді навчалося 40 хлопчиків та 4 дівчинки. Але основним об'єктом уваги попечительства залишався парафіяльний храм. Він був побудований із сірого каменю і, частково з цегли, а тому на ньому потрібно було щорічно поновнювати штукатурку. Для підтримування відповідного вигляду храму, попечительство щорічно збирало з кожного працюючого парафіянина 10 коп. серебром. Під керівництвом священика Віктора Ілляшевича попечительство складало щорічні звіти про витрачання грошей і про свою благодійницьку діяльність. Та 2 вересня 1898 року Віктора Пилиповича Ілляшевича перевели у с. Громи, що могло означати

своєрідне заохочення чи відзнаку його багатолітньої служби. У цій приміській парафії він служив ще 13 років, отримавши за службу наперсного Хреста. Помер св. Віктор Ілляшевич 9 квітня 1911 року.

З 21-го вересня 1898 року священиком Георгіївської церкви став Олександр Федорович Левицький, якого перемістили у Нерубайку із с. Шибенного Київського повіту. Він був сином диякона Собору м. Таращі, в 1883 р. закінчив Київську Духовну семінарію і спочатку, напевне, вчителював. Перші п'ять років служби на новому місці були відзначені скуфією, якою його нагородили 21 січня 1904 року. За наступне п'ятиріччя, до 6 травня 1909 року він отримав камилавку. А 15 травня 1910 року його призначили благочинним 3-го округу Уманського благочиння. Тоді Олександру Федоровичу Левицькому виповнилося 48 років, він мав 2-річний стаж учителя церковного співу і 16-річний стаж священнослужіння. Був одружений і мав четверо ще не влаштованих дітей. Разом з ним тоді служили два псаломники і просфорня. Першим псаломником був 64-річний Тарасій Трифонович Садовський, син паламаря міст. Катеринополя Звенигородського повіту. Він свого часу закінчив 2-класне міністерське училище, з 1863-го року учителював, а потім прийняв псаломницький сан і з 1869 був переведений в Нерубайку. В 1910 році він був вдівцем з тьома дітьми, двоє з яких були ще не влаштовані. Другим псаломником з 10 лютого 1907 р. служив 36-річний Тимофій Сергійович Даценко, що походив із селян Канівського повіту і який мав освіту однокласної церковнопарафіяльної школи і теж учительський стаж. Його сім'я складалася з дружини і 5-ох дітей, четверо з яких ще знаходились вдома. А обов'язки просфорні виконувала 57-літня Анна Андріївна Євницька.

Священик Олександр Федорович Левицький очолював нерубайську парафію до 1916 року. А 13 листопада 1917 року священиком Георгіївської церкви став Єлисей Кашинський, якого перевели в Нерубайку із с. Баландіно Чигиринського повіту.

Нестерівка

Церква святого великомученика Димитрія була збудована в 1759-1760 рр. З унії у православ'я її пересвятив православний священик Андрій (прізвище ще потрібно встановити), по смерті якого настоятелем храму став Миколай Ніколаєвич. Висвятив його і грамоту на парафію видав Преосвящений Іов, єпископ Переяславський 8 вересня 1772 року. Ніколаєвич був священицьким сином і сам мав двох синів: 16-річного Кіндрата та 11-річного Марка. Дияконське місце тоді займав теж священик і священицький син Григорій Орловський. Священство він прийняв 1 березня 1778 року в с. Багві, потім приєднався до унії і служив у Звенигородському повіті. В 1794 році він повернувся з унії у православ'я і 6 квітня 1801 року отримав грамоту на Нестерівську парафію. Псаломником у 1801 році був призначений 20-річний Георгій Вишньовський. В селі тоді налічувалось 113 дворів, а парафіян числилось 919 осіб (488 чол. та 431 жін.).

Та перша невеличка дерев'яна церква простояла майже сто років. В середині XIX ст. вона мала вже убогий вигляд, була під солом'яною покрівлею і з перекошеною дзвіницею. До того ж, вона була бідною, церковних грошей не було ні копійки, хоч по книзі значилося 13 рублів. Молодий парафіяльний священик згуртував мирян на будівництво нової церкви і в 1866 році завершилось будівництво нового храму, який став одним з кращих в Уманському повіті.[323] Парафія відносилась до 5-го класу і була чималою. В 1863 році в ній нараховувалось 1 194 особи (592 чол. і 602 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі було вже 957 осіб, в 1901 році всіх мирян числилось 2 285 душ, а в 1910 році – 2 872 особи (1 432 чол. і 1 440 жін.). В 1913 році православних парафіян налічувалось 2 815 осіб (1 397 чол. і 1 418 жін.). Серед них було 36 осіб духовного стану та 2 779 селян.[324] Відповідним до чисельності парафії був і церковний причт. На початку XIX ст. його складали: священик, диякон, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик, псаломник і просфорня. У розпорядженні церковного кліру було 40 дес. землі, а штатні члени кліру отримували й казенну платню, розмір якої у 1871 році становив 402 руб. 28 копійок. На початку XX ст.

церковний капітал становив 600 рублів. При церкві діяла парафіяльна школа змішаного типу, якою опікувався настоятель храму.

З 1854 року парафію очолював випускник Київської духовної семінарії Прокопій Михайлович Павловський (1834-1911 рр.), який з 76 років свого життя 50 років служив парафіяльним священиком в Нестерівці. Окрім виконання прямих священицьких обов'язків, він виконував ще й низку інших. Був помічником благочинного, членом благочинницької ради, багато разів обирався депутатом повітовим та єпархіальним, очолював будівельну комісію коли Уманське духовне училище будувало нове приміщення, декілька разів переобирався на посаду благочинного. Вперше він був призначений благочинним 4-го округу 26 квітня 1874 року. Впродовж 50-річної служби на одному місці о. Прокопій удостоївся всіх, доступних сільському духовенству нагород, включаючи протоірейський сан та орден. Його нагороджували і за виконання священицьких обов'язків, і за виконання адміністративно-розпорядчих функцій. Так, 19 січня 1873 року Архіпастирська подяка була оголошена Прокопію Павловичу і всім парафіянам за будівництво і облаштування приміщення для церковнопарафіяльної школи. За визначенням Св. Синоду № 1 114 від 16 квітня 1877 року його нагородили камилавкою, а до дня Пасхи 1884 року за службу по духовному відомству він був нагороджений наперсним Хрестом. Піклування о. Прокопія про храм Божий ставало добрим прикладом для наслідування і чимало парафіян теж докладали зусилля для облагородження і самого храму, і церковної території. Селяни Семен Дашевський, Микита Коренюк, Прокопій Солтисенко та інші нестерівчани 29 лютого 1888 року отримали подяку і благословіння Архіпастиря за пожертвування і працю при спорудженні огорожі навколо цвинтаря, а церковному старості селянину Василю Муковозу за 9-річну сумлінну службу тоді ж був виданий із консисторії похвальний лист. В 1888 році за поданням Кавалерської Думи імператор нагородив Прокопія Павловича Орденом Св. Анни 3-го ступеня, який видавався за 12-річне підряд виконання обов'язків благочинного. А за визначенням Св. Синоду від 28 березня 1899 року він був удостоєний сану протоірея. Майже повністю втративши зір, протоірей П. Павлович 19 жовтня 1907 року був звільнений за штат, а на його місце перемістили із с. Собківки Андрія Молчановського.

Андрій Порфирович Молчановський доводився зятем протоірею Павловичу, так як був одружений на його доньці Марії. В 1910 році йому виповнилося 44 роки, він мав священицький стаж з 1890 року, був нагороджений набедрeником і скуфією. Зі своєю дружиною він мав п'ятеро дітей, троє з яких навчалися в духовних училищах. Псаломником разом з ним тоді служив 62-річний Іларіон Матвійович Ільницький, який закінчив тільки нижче відділення духовного училища і виконував псаломницькі обов'язки з 1865 року. Він мав шестеро дітей, п'ятеро з яких були вже самостійними. Прослуживши три роки в Нестерівці, св. Андрій Молчановський 3 грудня 1910 року був переведений в с. Полянецьке.

Вакантне священицьке місце в Димитріївській церкві зайняв Сергій Куликовський, якого 16 грудня 1910 року перемістили із с. Свинарки. Сергію Хрисанфовичу Куликовському, що походив із священицької родини, було тоді 28 років. В 1905 році він закінчив Київську духовну семінарію і 19 червня того ж року прийняв священство в Кривих Колінах, де служив до 1908 року. Звідти його перевели у с. Свинарку, звідки в 1910 році він прибув до Нестерівки. В наступному 1911 році, 8 жовтня змінився і псаломник нестерівської церкви. Новим псаломником став Олександр Коломацький. Та він не прослуживши й року, 9 січня 1914 року був прийнятий на воєнну службу. На його місце 23 січня 1914 року прислали із с. Козацького Звенигородського повіту Петра Зяткевича. Першу свою нагороду – набедреник священик Сергій Куликовський отримав 1 липня 1917 року. Вона стала і останньою його нагородою, бо 12 лютого 1917 року священик помер.

Священицьке місце 28 березня 1917 року зайняв Сергій Радолицький, якого перевели в Нестерівку із с. Шуляки Таращанського повіту.

Нова Гребля

Церква Покрови Богоматері була збудована в 1754 році. Вона, як і більшість церков Уманщини, деякий час була унійною, а потім її приєднали до православ'я. Православним священиком тоді став Ісайя Глуковський (чи Головкович?), якого 18 травня 1772 року посвятив в сан Волоський Преосвященний Даниїл Ренський. В тому ж році, 15 жовтня єпископ Переяславський призначив його парафіяльним священиком Нової Греблі. З тих пір православний клір в Новій Греблі змінювався, а церква залишалася незмінною і в XX столітті. Правда, десь в 1868-1890 роках була збудована нова дзвіниця, що коштувало парафіянам 1 270 руб.

Покровська церква відносилась до 7-го класу, а відтак мала і нечисельну парафію. В 1863 році парафіян налічувалось 881 особа (450 чол. і 431 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі було 661 особа, в 1901 році всіх мирян нараховувалось 1 536 душ, а до 1910 року їх чисельність зросла до 1 956 осіб (958 чол. і 998 жін.). В 1913 році на території парафії налічувалось 274 3/4 двора, в яких мешкало 2 228 осіб (1 099 чол. і 1 129 жін.). Православними парафіянами з них могло бути 2 140 осіб (14 осіб духовного стану, 6 дворян і 2 120 селян), так як інше населення Нової Греблі належало до інших конфесій. Так, в селі мешкало 70 євреїв, 7 штундистів, 4-о суботників та 11 "иносословных". Не- чисельним був і церковний причт: священик, псаломник і паламар. А в кінці XIX – на початку XX ст. штатних членів причту було тільки двоє – священик та псаломник. Річна казенна платня причту складала в 1871 році 239 руб. 14 копійок. А ось церковної землі у його розпорядженні було більше, ніж достатньо. Площа наділу становила 122 дес. 832 саж., а в 1910 році – 122 дес. 852 саж. Церковний капітал складав 500 руб. Причтові будівлі були в хорошому стані, в парафії діяла 1-класна школа, з 1889 року функціонувало церковне попечительство. В селі працював цукровий завод, що теж було немаловажним для фінансової підтримки церкви. В цілому парафія була хоч малою, зате багатою.

На початку XIX ст. парафіяльним ієреєм служив вже згадуваний вище Ісайя Глуковський (чи Головкович?). В 1801 році йому виповнився 61 рік. Він походив із священицької сім'ї і його сини теж ступили на стезю церковної служби. Так, 30-річний Василій Ісайович 2 січня 1801 року Уманським Духовним правлінням був призначений на псаломницьке місце Покровської церкви, а 23-річний молодший син став паламарем в батьківській парафії. Тоді парафія була ще невеликою і в ній налічувалось 440 осіб.

Настоятелем храму і парафії з 1847 року служив Федот Михайлович Грушевський. В 1850 році йому було 26 років і з дружиною, 19-річною Олександрою Никифорівною вони мали одну доньку – 2-річну Марію. Псаломником служив 27-річний Михайло Іванович Данішевський. У нього з 18-річною дружиною Домнікією Василівною дітей тоді ще не було. Ще в парафії числився безмісний паламар 51-річний Федір Якимович Богачевський, який з дружиною Іриною Петрівною мали чотирьох дітей: 4-річного Фотія, 18-річну Євдокію, 12-річну Анну та 7-річну Марину. До осіб духовного стану відносились і 18-річний син покійного священика Кирила Григоровича Трембовецького Прокопій, і 25-річна донька покійного заштатного диякона Івана Федоровича Данішевського Анна. Отож усього парафіяльного духовенства мешкало тоді в Новій Греблі 13 осіб.

За матеріалами ревізії 1858 року, духовенства в селі числилось вже 15 осіб. Священиком залишався той самий Федот Михайлович Грушевський, але сім'я його збільшилась. Доньки Марії в ревізійному листі не вписано, мабуть померла, зате народилось і підростало вже четверо дітей. Це були: 7-річний Тарасій, 5-річний Федот, 3-річний Федір та 1-річна Ольга. Продовжував служити псаломником і Михайло Іванович Данішевський, у якого з Домнікією Василівною теж народилося і підростало двійко дітей: 3-річний Пилип та 1-річна Феодосія. З дітьми мешкала в парафії і вдова покійного безмісного паламаря Федора Богачевського (син Фотій, доньки Анна та Марина). І ще однією особою духовного стану була донька покійного заштатного диякона Івана Федоровича Данішевського Анна.

В липні 1862 року в парафіяльній школі, якою опікувався священик Федот Михайлович Грушевський, навчалося 25 учнів. Його учительська діяльність, як і сумлінне виконання священицьких обов'язків, були відзначені 9 листопада 1864 року нагородженням

набедреником. Наступної нагороди – скуфії – о. Федот був удостоєний 27 квітня 1876 року. Нею відзначалося майже 30-річне служіння священика в одній парафії. Але до якого часу він її очолював ще потрібно уточнити.

Зате точно відомо, що 8 лютого 1884 року священиком Покровської церкви був висвячений випускник духовної семінарії Сава Богданович. Перші десять років його служби були відзначені набедреником, якого він удостоївся на основі Указу Св. Синоду за № 585 від 13 березня – 6 червня 1895 року. А ще через п'ять років, за резолюцією Київського Митрополита за №№ 930, 931 від 26 квітня 1900 року, він був нагороджений скуфією. Височайший указ про нагородження наперсним Хрестом Сави Богдановича був виданий 6 травня 1908 року. В 1910 році Саві Никифоровичу Богдановичу виповнилось 50 років, він був одружений і виховував 2-х дітей. Псаломником разом з ним у той час служив Пилип Михайлович Данішевський, що продовжував сімейну традицію і зайняв місце свого батька. Він був випускником духовного училища і служив у сані псаломника з 1874 року. Мав дев'ятеро дітей, четверо з яких навчалися, а п'ятеро були ще не влаштовані. За власним бажанням 13 лютого 1910 року священик Сава Богданович був переведений в с. Русалівку. В той самий день в Нову Греблю священиком призначили Віктора Вітвіцького, який до цього призначення служив 2-м псаломником в с. Хижні.

Віктор Петрович Вітвіцький був сином священика і по закінченні Київської духовної семінарії, в 1908 році був призначений учителем у Васильківському повіті. В 1909 році його перевели на місце 2-го псаломника в с. Хижню, де він і прийняв священицький сан. В 1913 році йому виповнилось 27 років.

Обозівка (тепер – Ягубець)

Дерев'яна Різдво-Богородицька церква була збудована в 1748 році. В ерекції графа Потоцького, датованій цим роком, підкреслюється, що церква новозбудована. І ще одним підтвердженням часу заснування церкви є те, що на її дверях, які були потім поставлені і в перебудованій церкві, викарбуваний саме 1748 рік. Майже через 100 років, в 1844 році, церква була перебудована і розширена. Ініціатором цієї справи був новий власник Ягубця, поміщик Іван Марковський, який біля 1813 року купив село у графа Потоцького. Поміщик зменшив наділ церковної землі, довівши його до традиційної пропорції, тоді як в ерекції Потоцького значилось, що причт мав орної землі в "трех сменах по тридцать дней, а сенокоса на 60 косарей."[325] Таке самоуправство Марковського оскаржити в суді парафіяни не могли, так як поміщик був повітовим маршалком в Умані і не допустив би справу до суду. Тяжбу з поміщиком селяни розпочали в 1840 році, але і в 1888 році вона закінчена не була. В 1868 році Ягубець купила княгиня Надія Олексіївна Трубецька, що було в річищі урядової політики обрусіння краю після поразки польського повстання 1863-1864 років. Нова власниця села, виконуючи розпорядження єпархіального начальства, виділила в 1886 році 800 руб. серебром для будівництва житла та господарських будівель для псаломника. До цього часу вони були відсутні, а садиба для священика була облаштована ще в 1783 році. В 1889 році була поновлена покраска церкви зовні і перекрита жестю дзвініця, яка до цього мала дерев'яну покрівлю.

Церква відносилась до 5-го класу. Її парафію в 1863 році складали 854 особи (409 чол. і 445 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі нараховувалось вже 702 особи, в 1901 році всіх мирян мешкало в селі 1 331 особа, а в 1910 році – 1 874 особи (934 чол. і 940 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало 2 105 осіб (1 039 чол. і 1 066 жін.). Серед них 11 осіб належали до духовного стану, міщан налічувалось 40 осіб, а 36 мешканців села були іудейського віросповідання. На початку XIX ст. штатний причт складало чотири особи –– священик, диякон, псаломник і паламар. Пізніше він скоротився до трьох осіб і штатними були: священик, псаломник і просфорня. Основними джерелами доходів причетників була церковна земля, казенна платня та плата за треби. Наділ церковної землі становив 35 дес. 1

020 саж. в 1894 році і 36 дес. в 1910 році. Річна казенна платня в 1871 році становила 408 руб. 4 копійки.

Церковна парафія Ягубця відзначалась тим, що впродовж досліджуваного періоду відносно стабільним був персональний склад священнослужителів. До 1805 року священиком був Михайло Мартьянович, який ще служив і в 63-річному віці. Здогадно він міг бути першим священиком перебудованої в 1844 році Р.-Богородицької церкви. З 1805 до 1817 року священствував його зять Кирило Годаревський (прізвище можливо неточне – авт. Т.К.), а з 1817 року до 1839 року – зять Годаревського Григорій Сливницький, який був сином протоірея, а сам прийняв священство 13 листопада 1817 року. Псаломником разом з ним служив псаломницький син Тит Іваницький, призначений Дикастерією на це місце в 1815 році. А паламарські обов'язки з 1819 року виконував теж псаломницький син Павло Войцеховський. З 1839 року до 1879 року священиком служив зять Сливницького – Федот Терлецький.

Федот Филимонович Терлецький був священицьким сином і випускником Київської духовної семінарії 1834 року. Священство він прийняв 23 квітня 1838 року і відтоді впродовж 40 років служив в ягубецькій церкві. За цей час був нагороджений набедреником, камилавкою, Хрестом і медаллю за Севастопольську війну, а 3 лютого 1867 року його нагородили Орденом Св. Анни 3-го ступеня. За відмінну сумлінну службу по єпархіальному, цивільному і військовому відомствах Св. Синод 1 квітня 1879 року нагородив його наперсним Хрестом. Але до цієї нагороди він не дожив, бо 20 лютого 1879 року на 63-му році життя помер. З дружиною Феклою Григорівною вони виховали дев'ятеро дітей. Семеро синів отримали пристойну освіту: самий старший з них – Григорій став як і батько священиком; двоє інших закінчили університет, один юрист, інший – лікар, інші троє – служили по цивільному відомству. А з двох доньок тільки наймолодша за життя батька не була ще влаштована.

Окрім священика Федота Терлецького, в 1850 році всіх осіб духовного стану мешкало в Ягубці 15. Це диякон Феодосій Леонтійович Сливницький, який на той час був 58-річним вдівцем; просфорня – 19-річна священицька донька Анна Федорівна Бєлявська; 18-річний син покійного псаломника Тита Іваницького Павло з матір'ю Анною Петрівною та 16-річною сестрою Єфросинією; 38-річний безмісний паламар Василь Павлович Язвінський з дружиною Марією Данилівною та 9-річним сином Герасимом. В 1852 році місце просфорні зайняла овдовівша в 1851 році Ольга Андріївна Тарнопольська.

Склад парафії в 1852 році був таким: 818 осіб мешкало в 102 дворах. Це були: 407 чол. і 411 жінок. А соціальний склад мешканців Ягубця був таким: дворян – 11 осіб (5 чол. і 6 жін.) і мешкали вони в 11/4 двора; військових – 18 осіб (4 чол. і 14 жін.) і мешкали всі в одному дворі; селян – 766 осіб (386 чол. і 380 жін.) і мешкали вони в 961/2 двора; римо-католиків – 7 осіб (4 чол. і 3 жін.) і мешкали всі в 1 дворі; євреїв та інших нехристиян – 16 осіб (8 чол. і 8 жін.) і мешкали вони в 2 дворах.[326] В подальшому чисельність мешканців села збільшувалась і, як відзначалось вище, в 1863 році православних парафіян було 854 особи.

Парафіяни разом з церковним причтом ревносно зберігали старовинні речі церковного вжитку, як і усну народну традицію про походження села, про церковне життя тощо. В церкві зберігалися варті уваги давні ікона Божої Матері та Євангеліє, а також церковні дзвони, які, за переказами старожилів, подарував церкві польський полковник Ординський, відібравши їх у гайдамаків. Зберігалася в церкві і Ерекція графа Ф. Потоцького, що була видана ним в 1748 року. Взагалі Ягубець славився в усій окрузі як саме мирне і чесне село. Навіть старожили не пам'ятали ні одного випадку вбивства, розбою чи великої крадіжки. В церкві зберігалося чимало цінних речей, а на вікнах не було традиційних металевих решіток.

По смерті священика Федота Терлецького, його місце зайняв старший син Григорій Федотович Терлецький, якого 7 травня 1879 року перевели в Ягубець із с. Розважовки Радомишльського повіту, де він служив священиком. Першу нагороду за службу в колишній батьківській парафії – набедреник – молодший Терлецький отримав 14 грудня 1887 року. А в

1890 році, за визначенням Св. Синода від 1-15 березня за № 472, до дня Пасхи за службу по духовному відомству о. Григорій отримав скуфію. Окрім прямих священицьких обов'язків, він у цей час обіймав посаду ще й окружного духовного слідчого, з якої був звільнений за власним бажанням 13 травня 1899 року. Памятним для Григорія Терлецького був і 1902 рік, коли Св. Синод до дня 6 травня (день народження імператора – авт. Т.К.) нагородив його наперсним Хрестом. Це була остання нагорода о. Григорія, бо через 10 років, 15 березня 1912 року він помер. Таким чином, він очолював парафію 33 роки, а загальний священицький стаж батька і сина Терлецьких складав 73 роки, причому служіння в одному храмі.

Новим священиком в Різдво-Богородицькій церкві став 24-річний син диякона - Іоанн Григорович Мацкевич, який по закінченні Київської духовної семінарії прийняв священство у тамтешній церкві. Псаломником з 1 червня 1913 року там служив Іустин Омельянович Величко, котрий походив із селянської сім'ї і по закінченні в 1902 році другокласної школи, 11 років учителював. Обов'язки просфорні з 1907 року виконувала Марія Авксентіївна Родзієвська. Вона походила з духовенства і була в 1913 році у 39-річному віці.

Оксанина

Перша в селі церква Воздвиження Чесного Хреста невідомо ким і коли була збудована, але як і більшість церков Уманщини була в унії. Як вказує Л. Похилевич, та церква була кам'яною, але через брак міцності кладки в 1833 році вона розвалилась.[327] І в 1853-1854 роках була збудована нова дерев'яна церква. Приписною до неї була Успенська церква "деревни" Текліївки, що за 5 верст від Оксаниної. Тому оксанинська парафія разом з мешканцями Текліївки була досить чисельною і церква відносилась до 4-го класу. В 1863 році православних парафіян налічувалось 1 930 осіб (974 чол. і 956 жін.), в 1894 році парафіян лише чоловічої статі було вже 1 723 особи, в 1901 році всіх мирян налічувалося 3 542 особи, а до 1910 року їх чисельність зросла до 3 847 осіб (1 856 чол. і 1 991 жін.). В 1913 році на території парафії налічувалось 552 двори, в яких мешкало 4 350 осіб (2 248 чол. та 2 102 жін.). Непомильно можна твердити, що православними парафіянами були 4 295 осіб, так як саме таку кількість складали особи духовного стану (13 душ) і селяни (4 282 душі), які стовідсотково були православними. З решти мешканців, 45 осіб були іудейського віросповідання, а 10 належали до сектантів.

Штат кам'яної (першої – авт. Т.К.) Хресто-Воздвиженської церкви на початку XIX ст. складали священик, псаломник і паламар, а новозбудованої церкви – священик і два псаломники. Причетники окрім плати за здійснення треб, отримували і казенну платню, річна сума якої складала 401 руб. 14 копійок в 1871 році. Також вони володіли церковною землею, площа якої становила 38 дес. 447 саж. Доходи приносив і церковний капітал, який в 1910 році складав 2 200 руб., а банківський відсоток його використання приносив 60 руб. в рік. Парафія утримувала дві школи – церковнопарафіяльну та школу грамоти. Помічником настоятелів храму у піклуванні про нього та про розвиток шкільної справи було церковне попечительство, створене в 1880 році.

На початку XIX ст. настоятелем Хресто-Воздвиженської церкви служив Василій Пуришкевич. У 1801 році йому виповнилося 47 років, він походив із сім'ї псаломника і сам був батьком трьох синів: 6-річного Віктора, 4-річного Василія та 2-річного Данила. Посвячений в сан він був уніатським єпископом Гедеоном Горбацьким 15 травня 1780 року. В 1791 році він перейшов у православ'я і так і залишився парафіяльним священиком в Оксаниній. Грамоту на парафію від Високопреосвященного Гавриїла, Митрополита Київського і Галицького він отримав 19 січня 1801 року. З 1800 до 1803 року о. Василій Пуришкевич був членом Уманського Духовного правління, а 28 лютого 1828 року окружне духовенство обрало його у 74-річному віці своїм благочинним. Псаломником у 1801 році служив 20-річний псаломницький син Петро Таргоній, призначений на це місце указом Дикастерії в грудні 1790 року. А виконувати паламарські обов'язки Уманське Духовне

правління в грудні 1801 року призначило 36-річного священицького сина Пилипа Дукевича. З 10-го лютого 1824 року псаломником став 30-річний священицький син Яків Комарницький. В 1827 році він, паламар Пилип Дукевич і о. Василій Пуришкевич складали штатний причт Хресто-Воздвиженської церкви. Церковним сторожем з 21 квітня 1827 року Уманське Духовне правління призначило 22-річного псаломницького сина Івана Іваненка.

Є коротенькі відомості про ще одного священика початку XIX ст. – Олексія Самборського. В 1805 році він за власним бажанням залишив парафію і поповнив ряди армійського духовенства, так як Указом Й.І.В. був зарахований священиком в Тамбовський мушкетерський полк.[328] Вакантне священицьке місце зайняв, здогідно, Стефан Сваричевський. Та овдовівши, він залишив оксанинську парафію рідному брату своєї дружини Василю Пуришкевичу, а сам прийняв монашенський постриг в Михайлівському Золотоверхому монастирі міста Києва. В 1819 році його призначили ігуменом Лебединського монастиря, а в тому ж році 23 липня він помер.[329]

З 1828 року священиком Хресто-Воздвиженської церкви служив Олександр Васильович Крижановський. В 1850 році йому було 47 років. Він залишився вдівцем з чотирма дітьми: 16-річним Ігнатієм, 11-річним Миколою, 14-річною Анастасією та 9-річною Олександрою. Дияконом тоді служив 42-річний Костянтин Карпович Рожковський, який з дружиною Варварою Федорівною дітей не мав. Псаломницьку службу правив 37-річний Федір Ананійович Чернецький. З дружиною Оленою Львівною вони виховували четверо дітей: 12-річного Євгенія, 2-річного Митрофана, 10-річну Пелагею та 8-річну Варвару. Церковним сторожем служив 44-річний Іван Григорович Іваненко. У нього з дружиною Марією Григорівною був один дорослий син, 24-річний Іван. В середині XIX ст. всіх осіб духовного стану мешкало в Оксаниній 16.

Наступна ревізія населення 1858 року виявила в оксанинській парафії 20 осіб духовного звання. Це священик Олександр Васильович Крижановський з сином Миколою та донькою Надією, яка вдовою повернулася до батька із Липовецького повіту. Її чоловік, священик Липовецької Соборної Воскресенської церкви Микола Матвійович Солгушкін помер, залишивши трьох синів: 6-річного старшого (ім'я встановити не вдалося), 5-річного Димитрія і 3-річного Антонія. Тобто сім'я священика Олександра Крижановського збільшилась ще однією донькою і трьома внуками. Бувший диякон Костянтин Рожковський служив тепер на псаломницькому місці і з дружиною Варварою Федорівною вони так і залишалися бездітні. Сім'я псаломника Федора Чернецького, який був переведений на паламарську посаду і дружини Олени Львівни збільшилась сином Симеоном і донькою Марією. Тобто в сім'ї виховувалось шестеро дітей: троє синів і три доньки. Без змін залишалася сім'я бувшого церковного сторожа Івана Григоровича Іваненка: вони мешкали удвох з дружиною. До штатних причетників відносилась ще просфорня. Ці обов'язки виконувала донька покійного диякона Сави Гдишицького, 17-річна Марія, яка мешкала разом з сестрою, 15-річною Феодосією.

Священик Олександр Крижановський, як і більшість парафіяльних ієреїв, опікувався шкільною справою. За даними на 1 липня 1862 року в церковнопарафіяльній школі та школі грамоти навчалося 146 учнів. І настоятель сільського храму водночас був і священиком, і викладачем Закону Божого, і організатором освіти молоді. Зразкове виконання ним цих обов'язків відзначалося єпархіальним начальством. А 25 квітня 1864 року його нагородили скуфією. Це була остання нагорода о. Олександра, який впродовж 39 років служив у Хресто-Воздвиженській церкві. Невдовзі він уступив священицьке місце своєму сину Миколаю.

Миколай Олександрович Крижановський закінчив курс духовної семінарії і 11 листопада 1866 року був призначений учителем церковнопарафіяльної школи в Оксаниній. Не допрацювавши й року, він 26 серпня 1867 року прийняв священицький сан в Хресто-Воздвиженській церкві і очолив оксанинську парафію. Перші 10 років його служби були відзначені набедреником, якого він удостоївся 8 листопада 1878 року. А 26 березня 1884 року йому і церковному старості Никифору Криворуці, за їх зразкове піклування про благоустрій храму, була висловлена подяка Архіпастиря і благословіння Боже. Служив о.

Миколай Крижановський в оксанинській церкві майже 18 років, а 2 червня 1884 року на 46 році життя він помер. Але за цей час церкву він прикрасив так, що вона ще довго по його смерті була зразком чистоти і порядку. Це відмічалось навіть у некролозі в його пам'ять.[330]

З 29-го червня 1884 року священиком в Оксаниній став Самсон Носков, котрий прийняв священство в Хресто-Воздвиженській парафіяльній церкві. Напевне він священиком був дуже благочестивим і діяльним, бо вже 24 січня 1901 року його священослужіння було відзначене скуфією, а 23 серпня 1902 року він отримав призначення помічника благочинного 2-го округу Уманського благочиння. Очолював парафію о. Самсон 26 років і 28 січня 1910 року помер.

Зовсім мало прослужив священиком в Оксаниній Митрофан Андроникович Богацький. В 1910 році йому виповнилося 50 років, він мав 2-річний псаломницький стаж і з 1884 року – священицький. Був одружений і мав п'ятеро дітей, двоє з яких ще не були влаштовані. Разом з ним служили в Хресто-Воздвиженській церкві два псаломники, обом було по 24 роки. Першим був Василь Дмитрович Сікорський, який закінчив 1 клас духовної семінарії і служив псаломником з 1903 року. А обов'язки другого псаломника виконував Яків Феодосійович Тесельський. Він закінчив 2-класне духовне училище і служив псаломником з 1903 року. Був одружений, та дітей ще не було. Обіймав він цю посаду до квітня 1911 року, коли був переведений в с. Верховню Сквирського повіту. На його місце перевели тамтешнього псаломника Івана Бублієнка. Але останній прослужив в оксанинській церкві тільки один рік і 12 грудня 1912 року був переведений в с. Заячківку. Місце 1-го псаломника на початку 1911 року теж було вакантним і 24 квітня його посів Антоній Фоменко. Але його перемістили кудись далі, а 27 серпня 1911 року на це псаломницьке місце призначили Дмитра Лободу. Та повертаючись до настоятеля храму, уточнимо, що св. Митрофана Богацького 16 лютого 1910 року перевели в с. Коржову.

В той самий день, 16 лютого 1910 року настоятелем храму в Оксаниній став священик із с. Подобної Михайло Бердега. Під керівництвом нового священика парафіяни і далі піклувалися про благоустрій храму Божого. В 1915 році селянам Олександрі Шлопак, Федору і Олені Собченкам, Стефану Смілянцю, Наумові Горобцю та Микиті Станіславчуку за пожертвування на потреби сільської церкви було надано Архіпастирську подяку та благословіння Боже.

Онуфріївка

Церква Покрови Богоматері була закладена з благословіння православного Переяславського єпископа Гервасія і освячена православним протопопом Богуславським Стефаном Левандовським в 1768 році. Священиком був висвячений Яків Лукомський. Тоді ця православна парафія була невеликою, бо в селі нараховувалось всього 40 дворів. Та з часом село збільшувалось, а відтак і зростала чисельність парафіян. До складу парафії входили і мешканці присілка – "деревни" Антоновочки, яка мала свою, але приписну Михайлівську церкву.

Дерев'яна Покровська церква простояла майже сто років і замість неї в 1863 році була зведена нова дерев'яна споруда. А в 1890 році були побудовані причтові будівлі та господарські приміщення. За штатом церква відносилась до 5-го класу. В 1863 році в її парафії налічувалося 959 осіб (486 чол. і 473 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було вже 718 осіб, в 1901 році всіх православних мирян було 1 640 душ, а до 1910 року їх чисельність зросла до 2 075 (1 034 чол. і 1 041 жін.). В 1913 році всіх мешканців Онуфріївки та Антоновочки налічувалось 2 972 особи (1 459 чол. та 1 513 жін.). З них 10 осіб належали до духовного стану, 8 – до міщанського, 2 915 осіб – до селянського, а 39 осіб були іудейського віросповідання. Можна пипустити, що за виключенням євреїв, все інше населення було православним і в такому разі чисельність парафії становила 2 933 особи. Парафія була не з бідних, так як у 1910 році церковний капітал складав 1 191 руб. 81 коп.

Парафіяни утримували 2 церковнопарафіяльні школи. У розпорядженні церковного причту було 50 дес., а в 1910 році – 48 дес. 600 саж. церковної землі.

З настоятелів Покровської церкви маємо деякі відомості лише про трьох. В 1860-1870 роках священиком в ній служив Симеон Горбачевський. Його виконання священицьких та учительських обов'язків було відзначене скуфією 26 березня 1866 року. А 18 квітня 1875 року він був нагороджений камилавкою. Очолював онуфріївську парафію він до 1885 року.

З 1885 року священиком в Онуфріївці став Миколай Стефанович Волошкевич, який був сином священика і по закінченні семінарії прийняв священство в Покровській церкві. Як нововисвяченому священику йому 31 червня 1885 року видали 30 руб. грошової допомоги. Майже 15 років він задовольняв релігійні потреби православних мешканців Онуфріївки і впродовж цього часу його сумлінне служіння схвалювалось і відмічалося єпархіальним начальством. Вже 31 січня 1902 року за резолюцією Київського Митрополита за № 326 його нагородили скуфією, а в 1903 році він був призначений помічником благочинного 7-го округу. Тоді ж, 12 листопада 1903 року у відповідності із журнальною постановою № 44, яка була затверджена Митрополитом 30 листопада 1903 року, о. Миколаю за піклування шкільною справою була винесена подяка з видачею свідоцтва встановленого зразка. Піклування св. Волошкевича про храм Божий було відзначене Архіпастирським благословінням, якого він був удостоєний 29 січня 1907 року за резолюцією його Високопреосвященства за № 1100. Ще вищою відзнакою його священнослужіння стала нагорода камилавкою, яку він отримав 6 травня 1908 року.

В 1910 році Миколаю Стефановичу Волошкевичу виповнилося 47 років, він був одружений і виховував трьох дітей, які навчалися в різних навчальних закладах. Разом з ним псаломником у Покровській церкві служив з 1878 року Григорій Феодосійович Дорожинський. Він закінчив Києво-Подольське духовне училище і з 1868 року служив псаломником, був одружений і виховував 11 дітей, четверо з яких ще навчалися за батьківський кошт. Обов'язки просфорні виконувала тоді 62-річна священицька вдова Марфа Діонісіївна Марковська. В тому ж 1910 році, 6 травня св. Миколай Волошкевич за власним бажанням був переведений в с. Коржову. Та незабаром його повернули назад в Онуфріївку. І наступна нагорода – наперсний Хрест – надійшла до нього 6 травня 1914 року.

У 1913 році онуфріївську церкву відремонтували і перефарбували у розовий колір. Церковна будівля виглядала досить пристойно та й церковний клір не бідував. "Кружечный доход" становив 478 руб. 92 копійки, а 50 дес. 300 саж. церковної землі приносили 548 руб. щорічного прибутку. Парафіяни утримували дві школи: 2-класну церковнопарафіяльну в Онуфріївці, на утримання якої із казни та від селян виділялось 180 руб. щорічно, і школу грамоти в Антоновочці, функціонування якої обходилось в 70 руб. на рік. В першій з них в 1913 році навчалося 135 учнів (113 хл. і 22 дів.), а в другій – 48 учнів (40 хл. і 8 дів.). Обидві школи мали власні приміщення.

Орадівка

Є відомості, що перша церква в Орадівці була збудована в 1754 році.[331] Можливо фундатором її був козацький сотник Іван Гонта, бо села Орадівка та Розсішки були подаровані йому графом Потоцьким. Храм був уніатський, а священик Симеон Ілляшевич пересвятив його з унії у православ'я. Є відомості, що 14 грудня 1772 року Преосвященний Іов, єпископ Переяславський висвятив священиком Димитрівської церкви Іоанна Кондрацького. Тоді орадівська парафія була невеликою, так як в селі налічувалось всього 57 дворів.

Перша дерев'яна церква простояла більше 100 років і в 1880 році на місці старої була закладена нова церковна будівля. На її будівництво було витрачено 7 790 руб. серебром, більшу частину яких зібрали парафіяни. Хоч, напевне, були і асигнування власників села. До речі, коли 30 липня 1885 року відбувалося освячення нового храму, то на цих урочистостях були присутні: поміщиця із сусіднього села Ягубця православна княгиня Надія Олексіївна

Трубецька та два власники Орадівки – католики Франц Карлович Запольський і Микола Антонович Госнєвський.[332] Освячення здійснив місцевий благочинний о. Ілля Чеважевський з дияконом Уманського кафедрального Собору та з шістьма священиками сусідніх сіл.

Димитрівська церква відносилась до 6 класу. Чисельність її парафії в 1863 році становила 829 осіб (417 чол. і 412 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі було вже 630 осіб, в 1901 році всіх орадівських мирян нараховувалось 1 468 осіб, а до 1910 року їх кількість збільшилась до 1 675 душ (820 чол. і 855 жін.). В 1913 році на території парафії налічувалось 229 дворів, в яких мешкало 1 768 осіб (871 чол. та 897 жін.). Станово-конфесійний склад мешканців парафії виглядав так: 3 особи духовного стану, 20 осіб міщанського, 1 692-є селян, 32 євреї та 21 особа "иносословных". Можна припустити, що православними парафіянами були 1 715 осіб, тобто особи духовного стану, міщани та селяни. Православних парафіян обслуговував традиційний церковний причт, який на початку XIX ст. складали священик, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик та псаломник. На утримання причту в 1871 році із казни було виділено 352 руб. 72 коп. Окрім плати за треби, причетники володіли ще й 38-ма десятинами церковної землі. Та й оренда 3 дес. шкільної землі приносила прибутку 45 руб. на рік. Парафія утримувала церковнопарафіяльну школу змішаного типу, а православний клір забезпечував організацію в ній навчально-виховного процесу. Побут причетників теж був влаштований: житло для священика було збудоване в 1870 році, правда в 1909 році згоріла клуня священика, а садиба для псаломника була заново влаштована в 1900 році.

В 1801 році настоятелем храму служив вже згадуваний вище Іоанн Кондрацький, який був сином священика і сам виховував двох синів. Середній з них, Лука в той час навчався в Київській духовній семінарії, а молодшому – Афанасію виповнилося 10 років і він навчався нотному співу. Старший священицький син, 24-річний Симеон Кондрацький в грудні 1801 року, за рішенням Уманського духовного правління, зайняв місце псаломника в парафіяльному храмі. А паламарські обов'язки з грудня 1801 року почав виконувати 30-річний Лука Заріцький, що теж походив із священицької родини.

За кількістю духовенства Орадівка не дуже відрізнялась від інших сіл. В 1850 році всіх осіб духовного стану налічувалось 9. З 1821 року священиком Димитріївської церкви служив Іоанн Никифорович Хмілєвський. В середині століття він досяг 60-річного віку, мав дружину Феклу Федорівну і троє дітей: сина Андріана та доньок Аполінарію і Констанцію. Псаломником разом з ним служив Микола Опанасович Кондрацький. В 1850 році йому виповнилось 37 років і з 23-річною дружиною Єфросинією Федорівною він мав дві ще маленькі доньки: 3-річну Юліанію і 1-річну Олександру.

За даними наступної ревізії населення, в 1858 році в Орадівці мешкало 8 осіб духовного стану. Священик Іоанн Хмілєвський вже помер і в парафії числились тільки його дружина та 22-річний син Андріан. Доньки, напевне, повиходили заміж і перебралися до своїх чоловіків. Псаломником служив той самий Микола Опанасович Кондрацький, який з дружиною мав тільки 8-річну Олександру. Про Юліанію ніяких відомостей немає, мабуть вона померла. А священиком був 28-річний Мефодій (чи Мелентій?) Володимирович Юшкевич. Він з 21-річною дружиною Констанцією Іванівною мав тільки одну, на той час, доньку, 1-річну Аполонію. Служив він в Орадівці десь до середини 1862 року, бо станом на 1 червня того року він ще учителював в парафіяльній школі, а в архівних матеріалах, датованих кінцем червня-листопада 1862 року, він вже названий бувшим священиком Димитрівської церкви. Маються на увазі матеріали судової справи, що велася з приводу звинувачення псаломника Григорія Козловського. Його притягнули до судової відповідальності за те, що в той час, коли священика Юшкевича перевели в с. Леськову Липовецького повіту, а нового настоятеля храму ще не призначили, він вкрав 96 коп. серебром церковних грошей.[333] Отже, в 1862 році священицьке місце в Орадівці стало вакантним. Хто його зайняв ще потрібно з'ясувати.

А з 20 березня 1870 року священиком в Орадівці став Іоанн Олексійович Мшанецький, який в 1868 році прийняв священство в с. Кожухівці Уманського повіту і

служив там до переводу. Прибувши на нове місце служби, в орадівську парафію, він зарекомендував себе благочестивим і надзвичайно діяльним та енергійним священиком. З 19 травня 1874 року на нього були покладені обов'язки помічника благочинного, а з 10 червня 1879 року до 18 січня 1883 року він виконував обов'язки благочинного. Зразкове виконання ним службових обов'язків відзначалося єпархіальним начальством. Перші п'ять років його служби в Орадівці були відзначені 4 грудня 1875 року нагородженням набедреником. А взагалі, його відношення до священицьких обов'язків та піклування храмом Божим слугували добрим прикладом для всієї православної пастви Орадівки. Під стать священику був і церковний староста, 12-річна сумлінна служба якого теж була відзначена: 18 лютого 1882 року Єфимію Плахотнюку був виданий із Консисторії похвальний лист. Таку саму відзнаку він отримав і в 1885 році. А о. Іоанну Мшанецькому і парафіянам Карпу Гриценку, Ігнатію Мельнику, Прокопію Цимбалюку, Ісакію Гриценку та Тимофію Мельнику за їх любов і піклування храмом Божим було надане Архіпастирське благословіння.

Це піклування зводилося не лише до благоустрою храму, а й виражалось у захисті православної святині від власників села – двох поміщиків католиків. Рішуча позиція о. Іоанна Мшанецького у протистоянні з ними знайшла відображення на сторінках єпархіальної газети. В числі № 18 за 1885 рік "Киевские Епархиальные Ведомости" опублікували кореспонденцію з Орадівки під заголовком: "О соседстве корчмы с церковью", автором якої був І. Мшанецький.[334] В ній, зокрема, йшлося про те, що корчма в Орадівці є "исторической древностью". Складена вона з білого каменю ракушняка велетенських розмірів. Сама споруда має вигляд заїзду і стоїть в центрі села на самому видному місці, на підвищенні над великим шляхом. Храм Божий, парафіяльна православна церква, стоїть навпроти корчми, але значно нижче неї і займає значно менше місця. Всього 7 сажень відділяють вівтарну частину храму від цієї поміщицької оренди, яку обслуговували євреї. Обвалені фронтони корчми здалеку схожі на якісь розвалини і вся та громадина під солом'яною покрівлею, що створює небезпеку пожежі і для неї, і для церкви. На неодноразові скарги поміщику, власнику цієї частини села, відповіді не надійшло ніякої, бо він католик, а тому "несочувственно относится ко всему, что только дышит православием". А можливо причиною конфронтації священика з поміщиком – власником корчми були не стільки конфесійні протиріччя, як фіскальний зиск останнього. Прибутки від корчми брали гору над здоровим глуздом і священик був безсилий у відстоюванні інтересів церкви. Прослуживши 17 років в Орадівці, він подав прохання про переведення його в іншу парафію. І 24 вересня 1887 року о. Іоанна Мшанецького перемістили в с. Кочержинці. Тоді ж в Орадівку прибув священик із містечка Лисянки Костянтин Самборський. Та він тільки два роки прослужив настоятелем храму і 25 вересня 1889 року помер.

На вакантне священицьке місце 10 грудня 1889 року був рукопокладений студент Київської духовної семінарії Василій Ганкевич. Час його перебування на цій посаді ще потрібно уточнити.

А наступним священиком в Орадівці був Димитрій Симеонович Демидовський. Він походив із духовенства, в 1880 році закінчив Київську духовну семінарію і розпочав службу псаломником в Таращанському повіті. Священство він прийняв 4 грудня 1881 року в Красноставці, звідки і був 14 травня 1893 року переведений в Орадівку. В травні 1899 року його призначили духовним слідчим 4-го округу. За виконання цих та священицьких обов'язків, 24 січня 1901 року його нагородили скуфією. В 1902 році його увільнили від обов'язків духовного слідчого, а в 1903 році призначили благочинним 4-го округу. В 1905 році він був нагороджений камилавкою. Наступних п'ять років служби були відзначені в 1910 році, коли з нагоди дня народження Й.І.В. 6 травня Св. Синод нагородив орадівського священика наперсним Хрестом. Тоді благочинному Димитрію Симеоновичу Демидовському виповнилося 52 роки. Він мав священицький стаж з 1881 року, був одружений і мав двоє дітей, які ще навчалися. Псаломником разом з ним служив у Димитрівській церкві тоді 32-річний Сава Васильович Баккановський. Він теж походив із духовенства, в 1899 році закінчив другокласну учительську школу в с. Головківці Чигиринського повіту, після чого

учителював в Чигиринському та Черкаському повітах, а 16 липня 1906 року отримав призначення в Орадівку. У той час був ще холостяком.

До 6 травня 1913 року священика і благочинного Димитрія Демидовського імператор нагородив Орденом Св. Анни 3-го ступеня. А 29 червня 1917 року Св. Синод удостоїв його сану протоірея.

Осітна

Час будівництва першої в селі церкви ще потрібно уточнити. Л. Похилевич стверджує, що в 1845 році на місці давнішої церкви була зведена нова.[335] Але це викликає сумнів, так як достеменно відомо, що в 1904 році було освячено нову церкву в Осітній, про що йтиметься трохи нижче. В відтак видається не логічним зводити нову церковну будівлю, коли попередня простояла тільки 59 років. Можливо в 1845 році була лише перебудована та старіша церква, про яку відомо, що в 1775 році настоятелем її був православний священик Яків Левецький. Як видно, це питання потребує ще додаткового дослідження.

Хресто-Воздвиженська церква відносилась до 7-го класу. В її парафії числилось: у 1863 році 962 особи (478 чол. і 484 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі було вже 740 осіб, в 1901 році всіх мирян налічувалось 1 568 осіб, а до 1910 року їх кількість зросла до 1943 осіб (965 чол. і 978 жін.). У 1913 році на території парафії налічувалось 2281/2 двора, в яких мешкало 1 848 осіб (914 чол. і 934 жін.).

На початку XIX ст. причт осітнянської церкви складали: священик, диякон, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик та псаломник. На утримання причту в 1871 році було виділено 328 руб. 96 коп. казенних коштів. Окрім того, причетники користувалися 51 дес. 2 198-ма сажнями церковної землі. Причтові будівлі теж утримувались в хорошому стані,а в 1903 році було збудоване нове житло для священика.

Персональний склад священнослужителів і, частково, церковнослужителів вдалося реконструювати з середини XIX ст. З 1845 року священиком Хресто-Воздвиженської церкви служив Андрій Мойсейович Вишневський. В 1850 році йому було 26 років, він був одружений і з дружиною Єфросинією Микитівною виховували 4-річного Іоанна. Разом з ним псаломницькі обов'язки виконував 28-річний Григорій Іванович Дембовський. Він з дружиною Єлисаветою Стефанівною мали 5-річного Іоанна, 3-річного Данила і 1-річну Дарію. Паламарем у той час в Хресто-Воздвиженській церкві служив 42-річний Боніфатій Феодосійович Ковальський. Його сім'я складалася з дружини Улляни Василівни і теж трьох дітей: 11-річного Онисима, 15-річної Олени та 7-річної Мотрони. Всіх осіб духовного стану мешкало тоді в Осітні 13.

Наступна ревізія населення, що проводилась в 1858 році, виявила збільшення осітнянського духовенства на 2 особи. Штатні причетники були ті самі, але в їх сім'ях сталися деякі зміни. Зокрема, священицька родина поповнилась двома синами: 7-річним Андроником та 4-річним Симеоном. У псаломника Григорія Дембовського, окрім трьох старших дітей, підростала 2-річна Анна, а паламарська сім'я Ковальських, навпаки зменшилась: донька Олена, мабуть, вийшла заміж і залишила батьківську оселю.

Священик Андрій Мойсейович Вишневський очолював осітнянську парафію впродовж 28 років. Овдовівши і виростивши дітей, він попросився звільнити його з цієї служби. І 25 жовтня 1873 року звільнив священицьке місце, вступивши до Києво-Печерської Лаври. А священиком в Осітну 6 грудня 1873 року був висвячений його син, випускник Київської духовної семінарії Андроник Андрійович Вишневський.

Молодший Вишневський сумлінно служив у батьківській парафії, його відношення до священицьких та учительських обов'язків схвалювалось єпархіальним начальством. На основі Указу Св. Синоду за № 585 від 13 березня - 6 червня 1890 року, Митрополит Київський і Галицький Іоаннікій нагородив його набедреником. А за визначенням Св. Синоду від 11-13 квітня 1901 року, він був удостоєний камилавки. Після цієї нагороди він ще майже 3 роки служив у Хресто-Воздвиженській церкві і 23 січня 1904 року був переведений

на нове місце служби у село Молодецьке. Разом з батьком вони 41 рік задовольняли релігійні потреби православних осітнян.

З 13-го лютого 1904 року приступив до виконання священицьких обов'язків в осітнянській церкві Іоанн Чернавін, якого перевели до Хресто-Воздвиженської церкви із Ржищевського жіночого монастиря. І вже новий священик турбувався про завершення будівництва парафіяльного храму. Урочистості з нагоди освячення нової церкви відбулися 23 грудня 1904 року. А ще напередодні, 22 грудня в старому храмі була відправлена літургія, а після неї – панахида за всіма почившими будівничими храму. Під звуки церковних дзвонів, з Хресним ходом о. Іоанн Чернавін та його попередник Андроник Вишневський перенесли із старого в новий храм Антимінс, хрести, Євангеліє та інші речі релігійного вжитку і вже в новому храмі служилася всеношна. А 23 грудня чин освячення, божественну літургію та "благодарственный молебень" служило окружне духовенство в кількості 7-ми осіб під керівництвом місцевого благочинного О.М. Панасевича. Бувший настоятель храму о. Андроник Вишневський виголосив промову про історію створення нової церкви, згадавши всіх її будівничих та подякував Всевишньому за велику милість.[336] Учасники цієї події отримали велике духовно-естетичне задоволення від усього побаченого і почутого. А за підготовку і організацію церковного свята парафіяльний священик Іоанн Чернавін 13 січня 1905 року був нагороджений набедреником.

Очолював осітнянську парафію Іоанн Чернавін до серпня 1906 року. За цих трохи більше як два роки (з лютого 1904 до серпня 1906 року) він зарекомендував себе благочестивим, енергійним та діяльним ієреєм. Єпархіальне начальство 28 травня 1905 року призначило його місіонером по 2-му благочинницькому округу, а 27 січня 1906 року за виконання цих обов'язків він удостоївся Архіпастирського благословіння. За власним бажанням 11 серпня 1906 року о. Іоанна перемістили в с. Триліси Чигиринського повіту, а тамтешнього священика перевели в Осітну.

Так із серпня 1906 року осітнянську парафію очолив св. Іоанн Кляков, але перебування його в Осітні було не тривалим. Можливо не багата парафія, а можливо, наявність в селі 30 душ штундистів стали причиною його переводу на інше місце служби.

З 6-го травня 1909 року священиком Хресто-Воздвиженської церкви став Миколай Мельниченко, якого перевели в Осітну із с. Березівки Радомишльського повіту. Миколай Симеонович Мельниченко був сином комерційного регістратора, народився 6 грудня 1879 року, а в 1901 році закінчив Київську духовну семінарію. З 17 жовтня 1911 року він теж став місіонером 2-го округу. Псаломником разом з ним служив Михайло Якимович Славінський, який був сином псаломника і в 1905 році закінчив Київську духовну семінарію. Отець Миколай Мельниченко прослужив в Осітній недовго і вже 2 вересня 1915 року його перевели в с. Барахтянську Вільшанку Васильківського повіту.

Новим священиком в осітнянській церкві став з 10 вересня 1915 року Димитрій Камінський, якого перевели із с. Матвіївхи Таращанського повіту. Але і він не прижився в парафії і 14 липня 1917 року його перевели священиком в с. Псярівку (Ятранівку) Уманського повіту. Священицьке місце в Осітній у 1917 році залишалося вакантним.

Острівець

Церква Андрія Первозванного була збудована в 1764 році. Є відомості, що в 1775 році в селі було 74 двори, а парафіяльним священиком служив Йосип Левицький, якого висвятив Преосвященний Іов, єпископ Переяславський. Та перша церковна споруда простояла близько ста років і в 1861 році була з 3-купольної перебудована в 1-купольну та перефарбована зсередини та зовні.

Острівецька парафія відносилась до 7-го класу і була не дуже великою. В 1863 році вона об'єднувала 725 православних мирян (361 чол. і 364 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було 740 душ, в 1901 році всіх мирян налічувалось 1 372 особи, а до 1910 року їх кількість збільшилось до 1 471 (712 чол. і 759 жін.). В 1913 році на території парафії

налічувалось 1803/4 двора, в яких мешкало 927 осіб (423 чол. і 504 жін.). Парафіяни утримували церковнопарафіяльну школу, в хорошому стані були причтові будівлі, а церковний капітал у 1910 році складав 650 рублів.

Чисельність церковного причту була традиційною для парафії 7-го класу. На початку XIX ст. церковний клір складали: священик, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик та псаломник. Річне казенне утримання причту в 1871 році становило 350 руб. 86 коп. Крім казенної платні та плати за треби, прибутки штатного духовенства складало і користування церковною землею. Площа її становила 37 десятин.

За даними 1850 року, священиком Андріївської церкви служив тоді 60-річний Іван Микитович Любанський. Про його сім'ю ніяких відомостей виявити не вдалося. Можливо, дружина його померла, а діти стали самостійними і мешкали осібно. Відомо лише, що його син Євстафій служив псаломником в острівецькій церкві. Тоді йому було 26 років, він мав 20-річну дружину Марію Григорівну, яка першу дитину народила в 1852 році. Третім штатним причетником служив паламар – 21-річний внук колишнього священика Дем'яна Булдея (Билдея? чи ще якось по-іншому, бо написано вкрай нерозбірливо)...? Григорович Булдей.

В тому ж 1850 році 60-річний священик залишив службу і на його місце був призначений 22-річний Василій Іустинович Червінський. З дружиною Єфросинією Феофанівною вони в 1858 році мали 5-річного Космy та 1-річну Марію. Псаломником служив Євстафій Іванович Любанський, сім'ю якого складали дружина Марія Григорівна, доньки Параскева та Олімпіада і 1-річний син Микита. Ще в парафії числився священицький син, 63-річний Григорій Дем'янович Булдей, який мешкав з дружиною Олександрою Федорівною та донькою Антоніною. За даними ревізійного перепису 1858 року, всього острівецького духовенства нараховувалось 12 осіб.

Отець Василій Червінський не дуже довго служив в Острівці, бо за даними 1862 року, священиком Андріївської церкви вже був Никифор Савинський. Період його служби ще теж потрібно уточнити. Його наступником був св. Лев Марчевський, якого 14 липня 1875 року за його ж проханням перевели в м. Тальне.

З 27 липня 1875 року священиком в острівецькому храмі став Федір Чехівський, якого перевели із с. Кирилівки Канівського повіту. Та вже 7 вересня 1875 року його повернули назад в Канівський повіт, а звідти перевели в Острівець священика Михайла Панасевича. Перші десять років служби в Андріївській церкві були відзначені скуфією, яку Михайло Якович Панасевич отримав 25 лютого 1885 року. Після цієї нагороди він прослужив в Острівці ще 7 років і 21 липня 1892 року був переведений в с. Гусакову Звенигородського повіту.

Є відімості, що новопризначений священик в Острівці був із с. Рацева, Чигиринського повіту. Але хто це був ще потрібно з'ясувати. А псаломницькі обов'язки в Андріївській церкві тоді виконував Павло Кудрицький. З 19-го серпня 1895 року він вийшов за штат, передавши місце своєму синові Микиті Павловичу Кудрицькому.

В листопаді 1898 року острівецький священик Андрій Лебедович (можливо він і був з Чигиринського повіту – авт. Т.К.) отримав призначення духовного слідчого 2-го округу Уманського благочиння. Його службу схвилювало єпархіальне начальство і за резолюцією Київського Митрополита за № 740 від 26 квітня 1899 року його нагородили набедреником. Невдовзі о. Андрія перевели з острівецької парафії, але точну дату цього потрібно ще з'ясувати. Його наступником був св. Феофан Радзієвський, якого в 1904 році перевели в с. Рубаний Міст.

З 9 червня 1904 року настоятелем храму в Острівці став випускник семінарії Петро Симеонович Кремінський. До хіротонії він два роки учителював, був одружений. В 1910 році йому виповнилося 32 роки і він був батьком трьох малолітніх дітей. Поряд з ним служив 70-річний псаломник – Іван Костянтинович Бораковський, який лише з домашньою освітою служив псаломником з 1857 року. Був одружений і мав четверо дітей, з яких наймолодший син ще навчався в духовному училищі. До дня Пасхи 1912 року священицька служба Петра

Кремінського була відзначена набедреником. А 7 травня 1913 року його перевели на нове місце служби – в с. Вільшанку Таращанського повіту.

Новим священиком Андріївської церкви став Сильвестр Левицький, якого 8 липня 1913 року перевели в с. Острівець із Радомишльського повіту. Сильвестр Харитонович Левицький походив із сім'ї псаломника, в 1908 році закінчив Київську духовну семінарію і отримав призначення на псаломницьку службу, ставши згодом священиком в Острівці. А псаломницьке місце в Андріївській церкві з 18 травня 1909 року займав Євгеній Іванович Бораковський, який теж був сином псаломника, в 1899 році закінчив Маньківське 2-класне училище, а 6 жовтня 1908 року склав іспит на псаломника.

Охматів

Існуюча в XIX ст. Успенська кам'яна церква була збудована в 1808 році, замість дерев'яної, зведеної чи в 1728 чи 1735 році. Зрозуміло, що і та попередня була збудована на місці ще давнішої церкви XVII ст. Але з'ясування того не було предметом нашого дослідження. Обмежуючи рамки дослідження XIX ст., ще раз наголосимо, що в 1808 році, завдячуючи старанням парафіяльного священика Димитрія Усанєвича, була побудована нова кам'яна церква. В 1873 році з огляду на її маломісткість вона була розширена трьома боковими "приделами", але з часом і цього виявилось замало. І тому в 1896 році на кошти парафіян були ще більше розширені бокові "придели" храму, а ось вівтарна частина залишалась малою, добудова її не торкнулася. На цей ремонт було витрачено 1 800 руб. серебром. Церковна будівля своєю формою без купола нагадувала продовгуватий корпус, що викликало подив у кожного, хто на неї дивився, бо була не характерною для споруд релігійного призначення. Але основною причиною, що спонукала до перебудови храму, було постійне переповнення його богомільцями, які приходили послухати прекрасний церковний хор, який створив і керував ним місцевий лікар Порфир Демуцький. Хористи часто влаштовували платні концерти і зібрані кошти жертвували на перебудову парафіяльного храму. Свою допомогу запропонував і місцевий землевласник, потомственний почесний громадянин Даниїл Яневський. Він зобов'язався за власні кошти здійснити ще більше розширення церкви разом з вівтарем і влаштувати другий престол. В травні 1904 року були розпочаті будівельні роботи, що тривали до листопада місяця. З розширенням вівтарної частини церква стала більш просторою і нагадувала великі київські храми. Увінчував її новий купол, який зовсім змінив зовнішній вигляд храму.

З благословіння Київського митрополита, 17 листопада 1904 року 12 священиків здійснили освячення перебудованого храму. В ході урочистого богослужіння з цієї нагоди, була висловлена подяка благотворцю-поміщику Яневському, який виділив 6 тис. рублів для здійснення всієї реконструкції церкви. Учасникам тих урочистостей особливо пам'ятними були співи двох хорів – під керівництвом Порфира Демуцького і учнівського, яким керував місцевий псаломник.[337]

У 1801 році охматівську парафію очолювали два священики – батько і син Василі Гепановичі. Старшому Василію Гепановичу виповнилося тоді 50 років, 29 з яких він присвятив церковній службі, так як прийняв священство 12 листопада 1772 року. Рукопоклав його в священицький сан Преосвященний Іов, єпископ Переяславський і першим місцем його служби було село Кобринова Гребля. Священик мав четверо синів (Василія, Димитрія, Гавриїла, а четверте ім'я прочитати не вдалося – авт. Т.К.), старший з яких теж уже служив священиком, так як прийняв священство в 1793 році. Молодий Гепанович теж був батьком двох синів: 8-літнього Иосифа та 2-річного Самсона. Напевне, батько і син лише вдвох задовольняли релігійні потреби охматівських парафіян так як про інших членів церковного кліру в кліровій відомості за 1801 рік згадки нема.[338]

За даними 1806 року штатними причетниками Успенської церкви були священик і псаломник. Про них дізнатися не вдалося, поки-що, нічого. Персоніфікувати церковний клір вдалося дещо пізнішого часу. В 1821 році місцевий благочинний Григорій Трембовицький

доповідав рапортом Київському Митрополиту про смерть 27-річного охматівського псаломника Іллі Усанєвича.[339] Можна лише припустити, що це був син священика Димитрія Усанєвича, що в цей час служив настоятелем храму в Охматові. Зате достеменно відомо, що з 1845 року священиком охматівської церкви був Іоанн Лукович Правосудович, справу якого продовжував син Павло і вони впродовж другої половини XIX та перших десятиліть XX ст. служили в храмі Божому охматівської парафії. Але спочатку повернемося до її характеристики.

Парафія відносилась до 6-го класу і була не з маленьких. В 1801 році на території парафії налічувалось 79 дворів, в яких мешкало 630 осіб (318 чол. і 312 жін.). В 1821 році в 94 парафіяльних дворах мешкало вже 734 особи (378 чол. і 356 жін.). В 1863 році парафіян нараховувалось вже 1 005 осіб (514 чол. і 491 жін.), в 1894 році богомільців тільки чоловічої статі було 909 душ, в 1901 році всіх православних мирян нараховувалось 1 919 осіб, а до 1910 року їх чисельність зросла до 2 191 особи (1 107 чол. і 1 084 жін.).

В 1913 році в 2821/2 двора мешкало 2 287 осіб (1 130 чол. та 1 157 жін.). Їх станово-конфесійний поділ виглядав так: 15 осіб належало до духовного стану, 3 – до дворянського, 3-є мешканців Охматова були "гражданами", 2 224 особи представляли селянський стан, 37 осіб були іудейського віросповідання, а 5 – католицького. Парафіяни утримували церковнопарафіяльну школу, а ще в селі функціонувало земське училище. Турбувалися парафіяни і про причтові будівлі, хоч, природньо, більше вони піклувалися благоустроєм храму.

Утримання церковного причту здійснювалось з традиційних джерел: казенної платні, плати за треби та добровільних пожертвувань і з церковної землі. Річна казенна плата в 1871 році становила 352 руб. 72 коп. У володінні клiриків перебувало 34 дес. 1 908 саж. у 1894 році і 43 дес. 1 253 саж. церковної землі у 1910 році. Ці земельні угіддя приносили немалі прибутки, як і плата за треби тощо.

Очолював охматівську парафію у 1850 році 29-річний священик Іоанн Лукович Правосудович. Тоді у нього з дружиною Марією Фомінічною було двоє дітей: 4-річний Павло і 3-річна Марія. Псаломником служив 21-річний холостяк Петро Семенович Хмарський. Заштатним паламарем був 55-річний Іван Симеонович Зіневич. Про їх з дружиною Олександрою Никифорівною дітей, відомостей не маємо. Отже, всього 7 осіб духовного стану мешкало тоді в Охматові.

Наступна ревізія населення 1858 року виявила в охматівській парафії 12 осіб духовенства. Так, священицька сім'я Правосудовичів збільшилась ще трьома доньками – Катериною, Анісією та Анною. Разом із старшою донькою Марією та сином Павлом, батьки виховували п'ятеро дітей. Псаломницьке місце займав 29-річний Павло Іванович Ковалевський, який з дружиною Юліанією Григорівною мали двоє дітей: 5-річного Олександра та 2-річну Пелагею. Заштатний паламар Іван Зіневич так і мешкав лише з дружиною.

Священик Іоанн Правосудович служив настоятелем охматівського храму 22 роки, з 1845 до 1867 року. Помер він 27 лютого 1867 року, залишивши священиком сина Павла Іоанновича, який прийняв священство в 1868 році. За перших п'ять років служби Павло Правосудович заслужив подяку Архіпастиря та благословіння Боже, надані йому 28 грудня 1873 року. Наступні роки сумлінної служби були відзначені в 1882 році, коли йому за визначенням Св. Синоду за № 428 від 9 березня 1882 року, вручили скуфію. А рішенням Св. Синоду за № 520 від 14-28 березня 1889 року о. Павло Іоаннович був нагороджений камилавкою. З 26-го травня 1898 року він був призначений духовним слідчим 5-го округу Уманського благочиння. І за сумлінне виконання ще й цих обов'язків, Св. Синод своїм рішенням за № 1 483 від 11 квітня 1900 року нагородив Павла Правосудовича наперсним Хрестом.

В жовтні 1900 року охматівську парафію відвідав вікарій Київської єпархії, Преосвященний Сергій, єпископ Уманський. Для зустрічі високого гостя в Охматів прибули: Уманський повітовий протоірей Василій Кудрицький, Уманський повітовий спостерігач за

церковнопарафіяльними школами о. Миколай Боравський, Уманський ісправник Райченко, мировий посередник, почесний попечитель церковних шкіл 2-ї частини Уманського повіту М. Душенькевич, становий пристав П. Слюдкевич, о. протоірей П. Павлович та 6 священиків на чолі з благочинним 5-го округу О. Козловським. Для зустрічі гостей Успенська церква була пишно прибрана, яскраво освітлена, а знаменитий хор, в кількості 200 осіб, під керівництвом П.Д. Демуцького розмістився на обширних хорах. Після традиційних урочистостей Преосвященний Сергій відвідав дім священика Павла Правосудовича, а трапезою і ночівлею удостоїв П. Демуцького, що було виявом поваги і подяки за його подвижницьку діяльність і підготовку чудового церковного хору.[340]

У 1904 році о. Павло Правосудович був призначений помічником благочинного. Моральні чесноти і досвід священнослужіння виділяли його серед парафіяльного духовенства, створювали йому авторитет і повагу як серед повітових священиків, так і єпархіального начальства. В 1910 році йому йшов 64 рік і він був главою чималої сім'ї. З дружиною вони мали дев'ятеро дітей, троє з яких тоді ще не були влаштовані. Про дітей Правосудовичів вдалося знайти вдомості за 1913 рік. Так, вдалося з'ясувати, що старшою в сім'ї була донька Марія, що народилася в 1873 році. Син Олександр, 1874 року народження, в 1913 році служив священиком у с. Помийнику. Молодші за нього Михайло та Василій (чи Василія?) народилися в 1876 році. Павло, 1879 року народження, служив в Київській Контрольній палаті, а наступний син – Димитрій, 1882 р.н., був священиком в Таращанському повіті. Наймолодший син – Іоанн, 1893 р.н., навчався в Києві. Ще в сім'ї було дві доньки: Зіновія, 1882 р.н., в 1913 році учителювала в Охматівському земському училищі та Софія, 1891 р.н., що закінчила Уманську жіночу гімназію і ще не була влаштована.

Псаломником разом з Правосудовичем служив в Успенській церкві 35-річний Михайло Ілліч Бродовський, який походив із купецької сім'ї і служив в Охматові з 1900 року. Освіту він мав тільки церковнопарафіяльної школи, по закінченні якої кілька років учителював. Був батьком п'ятьох дітей, двоє з яких навчалися за батьківський кошт. Його сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків було відзначене в 1914 роки, коли за резолюцією Київського митрополита за № 1 518 від 26 березня він отримав Архіпастирське благословіння. А парафіяльного священика о. Павла Правосудовича наступна висока нагорода знайшла в 1911 році, коли з нагоди дня народження Й.І.В. він був удостоєний Ордена Св. Анни 3-го ступеня. А ще через чотири роки, з нагоди тієї самої події, 6 травня 1915 року за службу в єпархіальному відомстві Св. Синод нагородив Павла Іоанновича Правосудовича саном протоірея.

Павлівка

Коли в селі була збудована перша Св.-Параскевська церква ще потрібно встановити. Відомо, що вона проіснувала до 1879 року і замість неї була зведена нова дерев'яна церковна споруда. Будівельні роботи розпочав у 1877 році таращанський міщанин Сава Данилов. А розпис іконостаса, запрестольних ікон та влаштування нового жертовника було доручено єлисаветградському міщанину Іллі Ворохобину. Фінансувалися будівельні роботи частково Київським церковно-будівельним комітетом, а частково парафіянами. Загальна сума витрачених на будівництво коштів складала 11 130 руб. 18 копійок.341

Церква відносилась до 5-го класу і мала чисельну парафію. Правда, десь до початку XX століття павлівськими парафіянами числились і мешканці "деревни" Чеснополя, що була за 5 верст від Павлівки і мала приписну церкву. В 1863 році парафіян налічувалось 1 072 особи (561 чол. і 511 жін.), в 1894 році мирян тільки чоловічої статі було 1 033 особи, в 1901 році всіх парафіян числилось вже 1 922 особи, а до 1910 року їх чисельність зменшилась до 1 890 осіб (918 чол. і 972 жін.). Та в 1913 році на території парафії мешкало 2 263 особи (1 111 чол. та 1 152 жін.). Серед парафіян 8 осіб належали до духовного стану і 1 971 – до селянського. Решта мешканців парафії були іншого віросповідання. Так, 18 осіб були

євреями, а 266 осіб – сектантами. Тобто православними парафіянами могли бути 1 979 осіб. Павлівські парафіяни утримували 1-класну церковнопарафіяльну школу змішаного типу. Утворене в 1872 році церковнопарафіяльне попечительство з 12 осіб турбувалося як благоустроєм храму Божого, так і школою. Це піклування виражалось в різному. Наприклад, в 1880 році була складена угода з грамотним селянином Григорієм Дульським, який за 60 руб. в рік та квартиру погодився учителювати в сільській школі. Тобто, саме попечительство брало на себе обов'язки забезпечення функціонування школи, її фінансування та добір учителів.

На початку XIX ст. церковний причт Параскевської церкви складали священик та паламар, а пізніше – священик, псаломник і просфорня. Казенне утримання причту в 1871 році складало 402 руб. 28 копійок. І в його розпорядженні перебувало 52 дес. 44 саж. церковної землі. Причтові будівлі перебували в доброму стані: нове житло для псаломника було збудоване в 1897 році, а для священика в 1906 році.

Персональний склад священнослужителів вдалося відтворити лише з 70-х років XIX століття. Саме тоді настоятелем Параскевської церкви служив Трохим Горохолінський. В 1871 році його нагородили набедреником, а 15 січня 1874 року він був призначений духовником 2-го округу. Виконання цих обов'язків, як і прямих священицьких, було відзначене єпархіальним начальством і з його подання Св. Синод 15 квітня 1878 року нагородив о. Трохима Горохолінського камилавкою. Ще одну камилавку він отримав за визначенням Св. Синоду за № 428 від 9-22 березня 1882 року. Про наступні його нагороди, як і про подальшу службу, достовірних відомостей не маємо.

По якомусь часі, павлівську парафію очолив Меркурій Олексійович Петрушевський. За указом Св. Синоду за № 585 від 13 березня – 6 червня 1890 року Митрополит Київський і Галицький відзначив його службу набедреником. Псаломником разом з ним тоді служив Захарій Трембовельський. За власним бажанням, останній був 30 березня 1898 року переведений у Буки, а тамтешній псаломник Никанор Трембовельський переїхав у Павлівку. Можливо це були батько й син, а можливо й брати. Це ще потрібно з'ясувати. Повертаючись до особи священика, відзначимо, що за сумлінну службу він отримав другу за рангом нагороду: 31 січня 1902 року його нагородили скуфією. Прослуживши після цього ще два роки в павлівській церкві, о. Меркурій Петрушевський 23 червня 1904 року перейшов у парафію села Рубаний Міст Уманського повіту.

А священиком в Павліку направили випускника семінарії Євгенія Стефановича Горбачевського. Перший рік його служби був відзначений 27 січня 1906 року Архіпастирським благословінням. А наступну нагороду він отримав через чотири роки: 14 березня 1910 року за резолюцією Його Високопреосвященства за № 1 195-1 197 його нагородили набедреником. В 1910 році Євгенію Горбачевському виповнився 31 рік, він був одружений і виховував малолітню дитину. Другим штатним кліриком Параскевської церкви був тоді псаломник – 47-річний Іоанн Іоаннович Ілліч. Він походив із священицької родини і теж здобував духовну освіту. Та через хворобу його звільнили з 4-го класу Черкаського духовного училища і він розпочав учительську працю. В Павлівці він з 1906 року. А третім членом причту була просфорня – псаломницька вдова Параскева Гордовська. Під керівництвом парафіяльного священика псаломник і просфорня сумлінно виконували свої обов'язки, вдовольняючи церковні запити павлівських мирян. А сам священик, окрім прямих обов'язків, з 1912 року служив ще й на посаді духовного слідчого 4-го округу. Та вже 15 березня 1913 року його перемістили в с. Свинарку Черкаського повіту.

Новим священиком в Павлівці з 1 квітня 1913 року був призначений випускник семінарії Петро Лісовецький. Та він не встиг приступити до виконання обов''зків як був відкликаний, а на священицьке місце перевели із с. Стрижавки Таращанського повіту св. Василія Станіславського. Але він пробув на цій посаді з 30 квітня до 29 травня 1913 року і теж був відкликаний. А з 29 травня 1913 року священицьке місце в Параскевській церкві зайняв псаломник-диякон Києво-Печерської Воскресенської церкви Димитрій Радолицький. Димитрій Михайлович народився 15 жовтня 1877 року в сім'ї священика і сам готувався до

священнослужіння. В 1898 році він закінчив 5 класів Київської духовної семінарії і з якихось причин залишив навчання. Павлівську парафію він очолив у 36-річному віці і ще 4 роки служив настоятелем Св.-Парскевської церкви, а 1 липня 1917 року був звільнений за штат. Священницьке місце залишалося вакантним.

Паланка

Миколаївська дерев'яна церква була збудована у 1856 році на місці ще давнішого храму. Про ту давнішу церкву відомостей не маємо, як і про її причт. Тому обмежемося даними про паланську парафію лише XIX – початку XX століття. Вона відносилась до 5-го класу, а значить була чималою. В 1801 р. в 141 дворі на території парафії мешкало 988 осіб (498 чол. і 490 жін.). В 1863 році паланських парафіян налічувалось 1 177 осіб (550 чол. і 627 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було 1 087, в 1901 році всіх православних мирян налічувалось 2 435 осіб, а до 1910 року їх чисельність зросла до 2 991 особи (1 528 чол. і 1 463 жін.).

У 1913 році на території парафії мешкало 3 208 осіб (1 636 чол. і 1 572 жін.). За виключенням 6 осіб іновірців, всі інші мешканці були православними парафіянами. Серед них осіб духовного стану було 9, міщан – 3 і селян – 3 190 осіб. Парафіяни утримували 1-класну школу змішаного типу, а також причтові будівлі, які були хоч і старі, але утримувались в задовільному стані.

На початку XIX ст. в Миколаївській церкві штатних членів причту служило четверо: священик, диякон, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик та псаломник.

У 1801 році настоятелем парафіяльного храму служив Іоанн Стебницький. Тоді йому було 42 роки, він прийняв священство в 1797 році, походив із священицької сім'ї і його сини теж служили у Миколаївській церкві. Старший, 24-річний Онуфрій Стебницький обіймав посаду диякона, а менший, 20-річний Дмитрій Стебницький виконував обов'язки псаломника. Ще в їх сім'ї жив молодший брат священика – 17-річний Ігнатій Стебницький. Паламарем тоді ж служив 29-річний священицький син Павло Захарієвич. Пізніше чисельність кліру зменшилась і штатними залишились тільки дві посади. Річне казенне утримання причту складало в 1871 році 402 руб. 28 копійок. Ще одним джерелом прибутків була церковна земля, якої у розпорядженні клірикiв було 50 десятин.

Персоніфікувати священнослужителів паланської церкви більш-менш системно вдалося тільки з 70-х років XIX століття. Священиком тоді служив Павло Пашиньковський. З якого часу він став настоятелем церкви ще потрібно уточнити, а обіймав він цю посаду до 23 березня 1872 року. Саме тоді він помер і на його місце перемістили із с. Княжиків Липовецького повіту Ананія Пашиньковського (напевне сина). Перші роки служби о. Ананії були відзначені 29 січня 1875 року Архіпастирською подякою і благословінням Божим. А взагалі його служба в Миколаївській церкві продовжувалася до 1883 року. Саме того року, 6 березня він помер.

Вакантне священицьке місце в Паланці зайняв з 1883 року випускник семінарії Іасон Якович Гребенецький. Він походив із духовенства, в 1874 році закінчив Київську духовну семінарію, учителював до 1877 року, а потім став учителем латинської мови в Уманському духовному училищі, де і працював до 1880 року. Впродовж 1880-1888 років служив парафіяльним священиком в Паланці і був членом Правління Уманського духовного училища. В 1892-1907 виконував обов'язки помічника благочинного 1-го округу, з 1907 року – благочинний і член шкільної комісії Уманського відділення Єпархіальної Училищної ради, а в 1909 році – член Правління Уманського духовного училища. Перші п'ять років його служби в паланській парафії були відзначені 7 грудня 1888 року нагородженням набедреником. А за резолюцією Митрополита за № 1 174, до 6 травня 1897 року його нагородили скуфією. А до 6 травня 1907 року він був нагороджений камилавкою. В 1910 році до 6 травня (дня народження Й.І.В.) паланський священик отримав благословіння Св.

Синоду. Тоді о. Іасону Гребенецькому йшов 54 рік, він мав 6 років учительського стажу і 17 років – священнослужительського. Був батьком чотирьох дітей, троє з яких ще навчалися.

У 1913 році в сім'ї о. Іасона і його дружини Олександри Павлівни залишилася лише найменша донька Людмила, а старші троє були вже самостійними. Так, старший син Леонід, 1880 р. н., служив на митниці і мав сім'ю; молодший – В'ячеслав, 1882 р. н., навчався в університеті, донька Марія, 1886 р. н., була заміжня за інженером.

Псаломником у Миколаївській церкві з 1905 року служив Олександр Олександрович Вишневський, який мав тільки домашню освіту. Указом Консисторії від 26 квітня 1890 року він отримав місце псаломника в с. Кобиляки Звенигородського повіту, де і служив до 1905 року. З дружиною Юліанією Іларіонівною вони мали троє дітей: Олександр, 1894 р. н., в 1913 році вже учителював; Петро, 1898 р. н., навчався в Уманському духовному училищі, а Стефан, 1906 р. н., ще навчався в церковнопарафіяльній школі.

До 6 травня 1913 року Св. Синод нагородив св. Іасона Гребенецького наперсним Хрестом. Та окрім священика, нагороди отримували і інші благочестиві парафіяни. Так, в 1914 році селянину Арефі Коваленку вручили бронзову медаль в память 300-річчя царювання Дому Романових за виконання ним впродовж більш як 30 років обов'язків церковного сторожа і паламаря.[342] А в 1916 році до дня свого народження (6 травня) імператор нагородив о. Іасона Гребенецького Орденом Св. Анни 3-го ступеня.

Паланочка

Оточене лісами село Паланочка, що розкинулось за 4 км від Романівки, мало залишки давньої "воинской стоянки",[343] а відтак, і давню церкву. Про найдавніший храм нам теж нічого невідомо, зате вдалося встановити, що в 1790 році в селі збудували Богородицьку дерев'яну церкву, в якій зберігалися копії метричних книг з 1760 року.[344] Церква деякий час була в унії, а 16 вересня 1794 року її настоятель Михайло Вікторовський (прізвище, можливо, не точне – авт. Т.К.), що був сином шляхтича і прийняв священство 1 жовтня 1774 року, перейшов у православ'я і православний протоірей Іоанн Радзімовський пересвятив храм у православ'я. Грамоту на парафію о. Михаїл отримав 9 листопада 1800 року. А 10 липня 1801 року псаломником був призначений 21-річний священицький син Григорій Бе...ский (?). Паламарське місце з 5 січня 1801 року зайняв 20-річний священицький син Самсон Кропивницький. В парафії тоді налічувалось 626 осіб (336 чол. і 290 жін.).

На початку XIX ст. парафіяльний причт складали священик, псаломник і паламар. За штатом церква відносилась до 6-го класу і мала приблизно традиційну кількість церковної землі – 34 дес. Правда, до 1910 року вона збільшилась до 39 десятин. В парафії Р.-Богородицької церкви в 1863 році нараховувалось 767 осіб (368 чол. і 399 жін.), в 1894 році парафіян лише чоловічої статі було 548 душ, в 1901 році всіх мирян було вже 1 196 осіб, а до 1910 року їх кількість збільшилась до 1 330 осіб (665 чол. і 665 жін.).

Більш детальні відомості про чисельність парафіяльного духовенства та про персональний склад священно- і церковнослужителів Р.-Богородицької церкви вдалося з'ясувати лише з середини XIX століття. Так, у 1850 році священиком служив 49-річний Федір Васильович Білецький. З дружиною Анною Фомівною вони мали шестеро дітей: 20-річного Івана, 16-річного Анатолія, 14-річного Федора, 17-річну Марію, 12-річну Павлину і 10-річну Марфу. Псаломницьку службу ніс 39-річний Іван Маркович Ніколаєвич, який з дружиною Софією Семенівною виховували двох дітей: 8-річного Родіона та 1-річну Анастасію. Ще в парафії числилась донька покійного церковного сторожа Власа Микитовича Адамовича 12-річна Ірина. Всього 13 осіб.

В ревізійному листі 1858 року священно- і церковнослужителів вказано 11 душ. Священиком залишався той самий Федір Васильович Білецький. Але його дружина і троє синів не записані. Це може означати, що дружина померла, а дорослі вже сини стали самостійними і змінили місце проживання. З батьком мешкали лише три священицькі доньки – Марія, Павлина та Марфа. Сім'я псаломника Івана Ніколаєвича і його дружини Софії

Семенівни збільшилась ще однією донькою – Марією. Ще в парафії числився безмісний паламар 33-річний Євтихій Матвійович Крижановський з дружиною Анною Космівною. Священик Федір Васильович Білецький опікувався і церковнопарафіяльною школою, в якій станом на 1 липня 1862 року навчалося 15 учнів. До якого часу він очолював парафію ще потрібно з'ясувати.

Є фрагментарні згадки, що після нього священиком Р.-Богородицької церкви служив Олександр Сорокін. За сумлінне виконання обов'язків його 28 липня 1871 року нагородили набедреником.

Приблизно в 1890-1901 роках священиком в Паланочці служив Петро Андрійович Колтоновський. Він теж за сумлінну службу 23 квітня 1898 року був нагороджений набедреником. Невдовзі його звільнили за штат, а 12 січня 1903 року він помер.

Місце священика Р.-Богородицької церкви з 13 червня 1902 року зайняв Митрофан Богацький, котрого в Паланочку перемістили із с. Хмільної Черкаського повіту. Та через місяць його вернули на попереднє місце служби, а 16 липня 1902 року настоятелем храму став до цього часу безмісний священик Володимир Костянтинович Яворський.

За перші п'ять років служби в Паланочці о. Володимир Яворський багато уваги приділяв функціонуванню церковнопарафіяльної школи. Саме за це в 1907 році він отримав Архіпастирське благословіння. А наступну подяку єпархіального начальства він отримав в 1914 році: за резолюцією Київського митрополита від 26 березня 1914 року за № 1 518 його нагородили набедреником. В 1910 році Володимиру Яворському йшов 39-й рік, він мав 2-річний псаломницький стаж і досвід священнослужіння з 1898 року. Був одружений, але дітей не мав. Псаломником з ним тоді служив у Р.-Богородицькій церкві 22-річний Флор Ірадіонович Ніколаєвич. Освіту він мав тільки духовного училища, а псаломницьку посаду обіймав з 1906 року. Був одружений і виховував одну дитину.

Повніших відомостей про православне духовенство с. Паланочки знайти не вдалося.

Папужинці

Іоанно-Богословська церква була збудована в 1764 році. В кінці XVIII ст. вона з унії була пересвячена у православ'я. Збудована тоді церква простояла до середини XIX ст. і в 1850 році було завершене будівництво нової. За штатом вона відносилась до 5-го класу і мала багаточисельну парафію. В 1863 році парафіян нараховувалось 950 осіб (473 чол. і 477 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було 1 613 душ, в 1901 році всіх православних мирян було 3 308 осіб. Парафіянами І.-Богословської церкви рахувались мешканці села Папужинець і села Шаулихи, що було за 1 версту і мала приписну Михайлівську церкву. Та коли Михайлівська церква стала самостійною, зі своєю парафією, то в папужинській парафії в 1910 році нараховувалось тільки 2 030 осіб (1 008 чол. і 1 022 жін.). В 1913 році на території парафії налічувалось 279 дворів, в яких мешкало 2 171 особа (1 101 чол. і 1 070 жін.). Серед усіх мешканців села, 15 осіб були іудейського віросповідання, тобто православними мирянами були тільки 2 156 осіб, серед яких 11 були духовного, а 2 145 – селянського станів.

Штатними кліриками І.-Богословської церкви служили: священик, псаломник і просфорня. Вони користувалися 51 дес. 1 584 саж. церковної землі. А річна казенна платня в 1871 році становила 384 руб. 76 копійок. Ще одним джерелом їхніх доходів була плата за треби та добровільні пожертвування мирян. Але грошові виміри цих доходів встановити проблематично.

Папужинські парафіяни утримували 1-класну церковнопарафіяльну школу, яка була відкрита в 1861 році. Перші чотири роки 44 її учні навчав псаломник Єфрем Пршесмицький, який в 1864 році за сумлінне відношення до учительськиї обов'язків, за розпорядженням Св. Синоду отримав грошову винагороду.[345] А священиком в Папужинцях тоді служив, здогідно, Олександр Кисілевич, який 1 грудня 1973 року помер і на його місце 22 січня того ж року призначили безмісного священика Мефодія Олтаржевського.

До кінця 1902 року Мефодій Іванович Олтаржевський очолював папужинську парафію. За 29-річну службу він удостоювався і нагород, і відповідальних обов'язків. Так, вже через п'ять років служби його призначили благочинним 3-го округу замість звільненого з цієї посади Віктора Дзбановського. А 1 квітня 1879 року за сумлінну службу по єпархіальному, цивільному та воєнному відомствах він був нагороджений скуфією. До дня Пасхи 1888 року він отримав камилавку. Псаломником тоді разом з ним служив Федір Духовський, який 1 листопада 1895 року за власним бажанням був звільнений за штат, а його місце зайняв син – Іван Духовський. Священик Мефодій Олтаржевський 22 грудня 1902 року був переведений до Києво-Флоровського жіночого монастира, а звідти на його місце прислали св. Миколу Марковського. Останній тільки кілька тижнів прослужив священиком І.-Богословської церкви і за власним бажанням був звільнений за штат.

А 14 лютого 1903 року священиком в Папужинці призначили випускника семінарії Павла Іоанновича Леоновича. Він походив із священицької родини, в 1899 році закінчив Київську семінарію і з 1901 року служив псаломником в с. Романівці. В 1902 році він був прийнятий учителем 2-класного училища при Києво-Печерській Лаврі, а в 1903 році – прийняв священство в Папужинцях. В 1909 році за резолюцією митрополита за № 1 771 від 23 квітня Павло Леонович отримав першу нагороду – набедреник. В 1910 році священику виповнилось 33 роки, він мав 2-річний псаломницький стаж і 7-річний – священицький. Був одружений, але дітей в його сім'ї ще не було. Псаломником з ним служив (як вже вказано, з 1895 року) 42-річний Іоанн Федорович Духовський, який мав освіту 2-класного училища і до призначення псаломником – пятирічний учительський стаж. Був одружений і виховував 4 дітей, 2 з яких навчалися за батьківські кошти. Просфорнею тоді служила Євпраксія Білявська, 30-літня донька псаломника.

В 1914 році до дня Пасхи св. Павло Леонович був нагороджений скуфією (Резолюція Його Високопреосвященства за № 1 518 від 26 березня 1914 року). Під його керівництвом церковний причт у вищеназваному складі зустрів 1917 рік, який вніс значні корективи у суспільне життя.

Перегонівка

Село розкинулось на р. Ятрані, яка в тому місці слугувала кордоном між Київською та Подільською губерніями. На початку XIX ст. в селі мешкало 903 особи (486 чол. і 417 жін.). Воно, як і інші на Уманщині, належало графу С.Ф. Потоцькому. Церква Воздвиження Чесного Хреста була збудована в 1760 році. Вдалося з'ясувати, що 29 жовтня 1778 року єпископ Переяславський і Бориспольський висвятив у священика дворянського сина Григорія Кулековського. В 1805 році на 61-му році життя він помер, залишивши 51-річну дружину Анну, 25-річного Прокопія, 15-річну Марфу і 12-річну Іустину. Син був калікою і тому ніякої посади не обіймав.[346]

Побудована в другій половині XVIII ст. перегонівська церква під кінець XIX ст. вже стала старою і тому в 1888 році було завершене будівництво нової дерев'яної церковної будівлі. Це коштувало парафіянам 8 865 рублів.[347] Церква була віднесена до 5-го класу, так як мала багатолюдну парафію. В 1863 році парафіян налічувалось 1 428 осіб (712 чол. і 716 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було вже 1 243 особи, в 1901 році всіх православних мирян в Перегонівці мешкало 2 667 душ, а до 1910 року їх чисельність зросла до 3 236 осіб (1 596 чол. і 1 640 жін.). В 1913 році населення Перегонівки мешкало в 450 дворах, а його чисельність становила 3 655 осіб (1 801 чол. і 1 854 жін.). Та не всі сільські жителі були православними парафіянами. Серед них було 116 католиків, 102 євреї і 15 розкольників, а відтак, православними мирянами могли бути тільки 3 422 особи. Парафіяни утримували 2-класну церковнопарафіяльну школу. Причтові будівлі були побудовані в 1893 році і теж утримувалися в доброму стані.

Штатних членів причту Хресто-Воздвиженської церкви на початку XIX ст. було четверо: священик, диякон, псаломник і паламар, а пізніше – священик, два псаломники та просфорня. Церковний клір мав у розпорядженні 35 дес.
1 370 саж. церковної землі. А його річне казенне утримання в 1871 році становило 408 руб. 4 коп.

На початку XIX ст. парафіяльним ієреєм служив вже згадуваний вище Кулековський, а по його смерті, упродовж 1808-1828 рр. парафію очолював Федір Заставський. Наступником останнього був Симеон Вишневський, який служив у перегонівській церкві до 1839 року. З 1839 до 1846 року священицьку посаду обіймав Григорій Кринецький (прізвище можливо не точне – авт. Т. К.). А з 1846 до 1850 року релігійні потреби перегонівської пастви задовольняв священик Іоанн Савченко.

У 1850 році священницьке місце в Перегонівці було вакантним. Попередній священик Іоанн Олексійович Савченко помер, а нового ще не призначили. В парафії мешкали його діти: 16-річний Антоній, 28-річна Варвара і 20-річна Домнікія. Псаломницькі обов'язки виконував 19-річний холостяк Мефодій (Фадей?) Федорович Богачевський. Паламар Максим Семенович Дубіневич теж був 17-річним молодиком. А просфорнею разом з ними служила вдова покійного псаломника Григорія Міньковського 30-річна Євфимія. З нею проживали три доньки: 22-річна Агрипіна, 19-річна Марія та 16-річна Феодосія. Ще в парафії мешкав 21-річний Симеон Порицький – син покійного диякона Леонтія Семеновича Порицького. Тобто всіх осіб духовного стану було 10.

З 1850 до кінця 1852 року священика в Перегонівці не було, а службу правили ієреї із сусідніх парафій.

Новим настоятелем Хресто-Воздвиженської церкви став Іоанн Якович Гирич, який прийняв священство в 1852 році. В 1858 році йому було 29 років і він був батьком 4-річної доньки Олімпіади. Псаломником тоді служив все той же Мефодій Федорович Богачевський, який вже був одружений і мав дружину Анастасію Яківну та 2-річного сина Олександра. Паламарські обов'язки виконував Максим Дубіневич, який так і залишався холостяком. Просфорнею продовжувала служити Євфимія Міньковська. Ще в парафії мешкала донька покійного священика Іоанна Савченка – Варвара. Отже, всього духовенства в Перегонівці мешкало 8 осіб.

Священик Іоанн Гирич очолював перегонівську парафію до 1891 року. Впродовж майже 40 років він опікувався і храмом Божим, і освітою парафіян. Окрім виконання прямих обов'язків, він ще й учителював в парафіяльній школі. За сумлінне ставлення до священицьких та учительських обов'язків, 7 червня 1872 року Іоанну Гиричу була оголошена архіпастирська подяка. А 1 квітня 1879 року за відмінну службу по єпархіальному, цивільному та військовому відомствах він отримав камилавку. В 1885 році за поданням 1-го вікарія, єпископа Чигиринського Віталія, перегонівського священика призначили наглядачем за церковнопарафіяльними школами 2-го благочинницького округу Уманського повіту. Добросовісна служба священика була зразком і для інших церковнослужителів. Серед них був і церковний староста Євфимій Рибачка, якому 15 липня 1887 року за довготривалу і сумлінну службу церковного старости був виданий із Консисторії похвальний лист. Помер священик Іоанн Гирич 2 квітня 1891 року.

Наступним священиком Хресто-Воздвиженської церкви був Антоній Якович Панасевич. На посаді настоятеля храму першою його нагородою була скуфія, яку він отримав за указом Св. Синоду за № 585 від 13 березня-6 червня 1890 року. А в травні 1902 року його нагородили камилавкою. До 6 травня 1909 року о. Антоній Панасевич отримав благословіння Св. Синоду, а до 6 травня 1911 року був удостоєний нагородження наперсним Хрестом.

У 1910 році св. Антонію Панасевичу виповнилось 62 роки, він мав 3-річний учительський стаж по закінченні семінарії і стаж священнослужіння з 1871 року. Був батьком величенького сімейства так як виховував 9 дітей, четверо з яких були ще не влаштовані. Першим псаломником з 17 серпня 1907 року тоді служив 31-річний Марко

Ананійович Майстренко, котрий походив із селян і мав освіту 1-класної Міністерської школи, був одружений і виховував одну дитину. Друге псаломницьке місце в Хресто-Воздвиженській церкві займав 26-річний Василь Костянтинович Іваницький, який мав освіту 2-класного духовного училища, був одружений та дітей ще не мав. Місце просфорні в 1909 році зайняла 30-річна Анастасія Василівна Дубіневич.

У 1913 році в селі діяла 2-класна церковнопарафіяльна школа, в якій навчалося 108 хлопчиків та 37 дівчаток. На її утримання сільська громада виділяла 355 руб. на рік, а від Св. Синоду надходило ще 1 170 рублів. З казенних коштів оплачувалася служба трьох учителів, кожен з яких отримував по 360 рублів. З 1913 року до виконання учительських обов'язків приступив 22-річний випускник Київської семінарії, священицький син Євгеній Антонійович Панасевич. В тому ж році учителювати почала Августа Тимофіївна Слободська, яка здобула освіту в Ржищевській учительській школі і була донькою селянина. А третє учительське місце з 1912 року займала донька потомственного дворянина – Олександра Георгіївна Білецька, якій тоді виповнилось 37 років.

Підвисоке

Різдво-Богородицька церква була збудована в 1763 році. Як більшість церков Уманщини, вона в кінці XVIII ст. була пересвячена з унії у православ'я. Парафіяльним ієреєм тоді служив Ляховицький. А по його смерті священицьке місце зайняв син – Михайло Ляховицький. Про останнього відомо, що священство він прийняв 13 липня 1791 року в Подільській губернії, але як уніатський священик. А в 1794 році він перейшов у православ'я, в 1797 році очолив підвисоцьку парафію і грамоту на неї отримав 15 травня 1798 року. Вже тоді парафія була багаточисельною, так як в одному лише Підвисокому налічувалось 250 дворів. З плином часу населення села збільшувалось, а стара церква за більш як сторічне існування стала тісною. Тому 17 вересня 1880 року був закладений новий парафіяльний храм. Його будівництво коштувало 17 602 рублі.[348] Всі ці кошти були зібрані парафіянами і лише невеликою долею став внесок власника Підвисокого – графа Володимира Потоцького. Саме він пожертвував на будівництво православної церкви 200 самих кращих дубів із свого лісу і весь камінь на фундамент, який взяли з недіючого винокурного заводу. А парафіяльний священик, 70-річний протоірей Олексій Сливницький, розпочинаючи збір пожертвувань на будівництво церкви, завів спеціального зошита, вписав туди свою лепту і разом з двома найбагатшими господарями села обходив всі двори своєї парафії. Досвідчений, авторитетний, сивий як лунь о. Олексій знаходив добрі і переконливі слова для кожного парафіянина і отримував посильні пожертвування на церковне будівництво. Саме завдяки його кипучій енергії, добропорядності та відповідальності церква була збудована за чотири роки і 6 вересня 1884 року її освятили.[349]

Парафія відносилась до 4-го класу і була багатолюдною. Парафіянами Різдво-Богородицької церкви були мешканці Підвисокого та "деревни" Владимировки, що розкинулась за 2 версти. В 1801 році в парафії налічувалось 1 984 особи (1 019 чол. і 965 жін.). В 1863 році їх було вже 2 242 особи (1 134 чол. і 1 108 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було 1 761 особа, в 1901 році всіх мирян числилось 3 666 осіб, а до 1910 року їх чисельність зросла до 3 721 особи (1 886 чол. і 1 835 жін.). В 1913 році на території парафії мешкало 4 232 особи (2 094 чол. і 2 138 жін.). Але так як серед них було 3 сектанти, 39 католиків і 13 євреїв, то православними мирянами могли бути тільки 4 177 осіб. Це були: 19 осіб духовного стану, 4 152 особи селянського стану та 6 "статских". Парафіяни утримували 1-класну церковнопарафіяльну школу та причтові будівлі, що були збудовані в 1892 році. Взагалі парафія вважалася багатою і впорядкованою. Церковний капітал у 1913 році складав 1 418 руб. і 47 копійок, "кружечных доходов" було зібрано 650 рублів, а 100 дес. 124 саж. церковної землі приносили щорічного прибутку 660 рублів. Розпоряджалось капіталом церковне попечительство, що було створене в 1890 році.

Штатний причт Різдво-Богородицької церкви на початку XIX ст. складало шість осіб: 2 священики, диякон, псаломник та 2 паламарі. В 1801 році настоятелем храму служив вже згадуваний вище Михайло Ляховицький, якому тоді виповнилося 38 років. На дияконському місці служив священик Григорій Біль...ий (?). Він походив із священицької родини, а сам прийняв священство в місцевій церкві 21 листопада 1784 року. В 1794 році він перейшов у православ'я, а в 1798 році указом Дикастерії був призначений на дияконське місце Різдво-Богородицької церкви. Псаломником з 3-го листопада 1801 року став священицький син Григорій Михайлович Ляховицький. А два паламарські місця в 1801 році займали: 31-річний священицький син Іоанн Білоцерковський та 20-річний син священика Матвій Камінський. Згодом причетників служило троє: священик, псаломник і просфорня. Але духовенства у Підвисокому завжди мешкало багато – це і позаштатні священно- та церковнослужителі, і члени їх сімей. Так, в 1850 році в парафії числилось 23 особи духовного стану. Священиком і благочинним тоді служив Олексій Іоаннович Сливницький. З дружиною Анною Павлівною вони мали три доньки: 11-річну Віру, 8-річну Пелагею та 2-річну Марію. Дияконську посаду обіймав Маркел Олександрович Тележинський. У 40-річному віці він був вдівцем з двома синами: 14-річним Григорієм та 11-річним Максимом. Псаломником служив 34-річний Федір Дмитрович Лісінський. З дружиною Надією Григорівною вони мали 5-річного сина Феодосія. Ще в селі мешкав заштатний псаломник Григорій Єрофійович Дубровський з дружиною Олександрою Яківною, 15-річним сином Григорієм, 20-річною донькою Єфросинією та 8-річною Домнікією. До парафіяльного духовенства відносилась і сім'я заштатного паламаря Миколи Івановича Нидзельського, що складалася з дружини Ірини Стефанівни та двох синів: 13-річного Афанасія і 11-річного Михайла. До церковнослужителів відносились і діти покійного церковного сторожа Іоанна Антоновича Сливницького: 14-річний Афіноген, 10-річна Февронія та 8-річний Прокопій.

Наступна ревізія населення, що проводилась в 1858 році, виявила у Підвисокому 25 осіб духовного стану. Священиком продовжував служити Олексій Сливницький, але його сім'я збільшилась ще однією донькою – Мариною. В сані диякона, але на псаломницькій посаді служив Федір Лісінський. Про його сина Феодосія згадки немає (напевне помер), але з дружиною Надією Григорівною вони мали троє малолітніх дітей: 6-річного Івана, 4-річного Сергія і 1-річну Іуліанією. Паламарські обов'язки виконував псаломник, 27-річний Гавриїл Фомович Дусанський. Його дружина Єпістінія Іванівна дітей ще не мала. Просфорнею служила 21-річна донька покійного диякона Якова Шадурського Марія. Заштатний паламар Микола Іванович Недзельський мешкав зі своїми синами Афанасієм та Михайлом. До духовенства відносились і сини бувшого при тій церкві диякона Маркела Тележинського – Григорій і Максим. А ось позаштатний псаломник Григорій Єрофійович Дубровський, напевне, помер, бо в парафії числилась тільки його дружина Олександра Яківна з донькою Домнікією. Про старшу доньку Єфросинію згадки нема, напевне вийшла заміж і перебралася до чоловіка. Не згадується в ревізійному списку і старший син покійного церковного сторожа Івана Сливницького Афіноген, а названі тільки Прокопій та Февронія.

Священик Олексій Сливницький за вибором окружного духовенства 4 березня 1874 року був призначений духовником 7-го округу. Виконуючи сумлінно і ці обов'язки, він все ж найбільше уваги приділяв підготовці до будівництва нового парафіяльного храму. Його діяльність у цьому напрямку схвалювалась єпархіальним духовенством і вже після освячення новозбудованого храму йому, тоді вже бувшому настоятелю церкви, і всім парафіянам Підвисокого 12 листопада 1884 року було дане Архіпастирське благословіння.

А 26 січня 1886 року в Підвисокому святкувалося 50-річчя священства одного із найстаріших священнослужителів 2-го благочинницького округа Уманського повіту Олексія Іоанновича Сливницького. Священицький сан він прийняв 26 січня 1836 року. Розпочинав священицьку службу в Покровській церкві с. Бабанки, а в 1846 році його перевели в Підвисоке і 15 листопада 1847 року він був призначений благочинним 7-го округу Уманського повіту. В 1850 році за самовіддане служіння вівтарю Господньому і сумлінне виконання благочинницьких обов'язків він був нагороджений скуфією. В 1859 році він

отримав бронзовий хрест і медаль в пам'ять Севастопольської війни. А 3 лютого 1861 року за 12-річне служіння благочинним його нагородили Орденом Св. Анни 3-го ступеня. В 1864 році, у зв'язку із розподілом церков на нові округи, його звільнили від обов'язків благочинного. Наступну нагороду – камилавку – о. Олекцій отримав 22 травня 1867 року. В 1869 році його призначили членом благочинницької ради 7-го округу, а 15 квітня 1872 року він удостоївся наперсного Хреста. А 12 жовтня 1880 року в Успенському Соборі Києво-Печерської Лаври митрополитом Філофеєм він був піднесений до гідності протоірея. В цьому сані він ще три роки служив у Різдво-Богородицькій церкві, а 13 жовтня 1883 року було задоволене його прохання про переведення в меншу парафію. Він отримав призначення в с. Мехеринці Бердичівського повіту, де і служив до звільнення за штат 30 червня 1884 року. Та опинившись за штатом він не залишив служби Божої і 2 червня 1885 року був призначений духовником 2-го округу Торговицького благочиння.

Після переведення протоірея Олексія Сливницького в Бердичівський повіт, з 13 жовтня 1883 року настоятелем храму в Підвисокому був призначений св. Василій Васильович Кудрицький. Перші чотири роки його служби були відзначені 7 грудня 1888 року нагородженням набедреником. А через два роки сталося нове призначення: 23 липня 1890 року він став благочинним 2-го округу. Сумлінне виконання цих та прямих священицьких обов'язків принесло і нову нагороду: 5 січня 1891 року він отримав оксамитову фіолетову скуфію. В 1897 році він удостоївся благословіння Св. Синоду з видачею грамоти, а за визначенням Св. Синоду від 11-13 квітня 1901 року його нагородили камилавкою.

У 1910 році св. Василію Кудрицькому виповнилось 52 роки, він мав освіту духовної семінарії, псаломницький стаж з 1877 року і священицький – з 1881 року. Був одружений і мав 5 дітей, четверо з яких були ще не влаштованими, а один з його синів, теж Василь Васильович Кудрицький продовжив сімейну традицію і теж став священиком. Псаломником тоді у Підвисокому служив Симеон Іовлєвич Барвінський, який був звільнений із духовного училища, але набувши учительського стажу, отримав місце псаломника. До 6 травня 1914 року св. Василія Кудрицького імператор нагородив наперсним Хрестом. А через рік, 21 травня 1915 року його призначили благочинним 3-го округу. Та обов'язки благочинного він виконував не довго, так як 6 серпня 1916 року помер.

В підвисоцькій парафії тоді налічувалось 1 925 православних мирян чоловічої статі. А земельні володіння церкви зменшились до 66 дес., хоч в 1894 році церковної землі було 100 дес. 124 сажні. Та попри це, парафія була багатолюдною і багатою. Очолив її з 16 вересня 1916 року св. Віктор Тихоненко, якого перевели у Підвисоке із с. Янівки Радомишльського повіту з одночасним призначенням благочинним 3-го округу Уманського повіту. А 8 грудня 1917 року його обрали благочинним того ж округу.

Піківець

Час будівництва першої в селі церкви невідомий, але вдалося з'ясувати, що в 1773 році вона була з унії пересвячена у православ'я і за Преосвященного Іова приєднана до Переяславської єпархії. В 1775 році священиком Михайлівської церкви був Лука Чернелецький. Тоді в Піківці налічувалось всього 30 дворів. Пізніше село стало присілком Дмитрівського і церква згодом стала приписною.

У 1866 році на місці старої церкви була збудована нова. Вона як і раніше була приписною до дмитрівської парафії. При ній діяла церковнопарафіяльна школа, на утримання якої мешканці Піківця виділяли 100 руб. щорічно. В 1902 році в ній навчалося 24 хлопчики та 4 дівчинки. Церковним старостою з 1893 року служив селянин Іван Макарчук.

У кліровій відомості Михайлівської церкви за 1902 рік є такі відомості про парафію. В Піківці тоді налічувалось 94 $^{1}/_{2}$ двора, у яких мешкало 752 особи (378 чол. і 374 жін.). Серед них: дворянам належала $^{1}/_{4}$ двора, де мешкало 2 особи (1 чол. і 1 жін.); воєнним належало 17 $^{3}/_{4}$ двора з населенням 135 осіб (71 чол. і 64 жін.); міщани мешкали в 1 $^{1}/_{2}$ двора – 12 осіб, а

тимчасово зобов'язаних та казенних селян було 603 особи (300 чол. і 303 жін.) і їм належало 75 дворів.[350]

На початку XX ст. правив службу Божу в Михайлівській церкві св. Феоктист Венедиктович Тихоневич. Відомо, що по закінченні Київської духовної семінарії в 1891 році він спочатку учителював в Таращанському повіті. А 22 листопада 1892 року його висвячено на священика Петро-Павлівської церкви села Дмитрівського, до парафії якого входила і приписна церква Піківця. Першу свою нагороду за сумлінну службу – набедреник – о. Феоктист отримав 26 квітня 1900 року. В 1901 році його обрали членом Ревізійного комітету при Уманському духовному училищі. А в 1902 році Його Високопреосвященство Феогніст, Митрополит Київський і Галицький затвердив його членом Правління Уманського духовного училища. Священик Феоктист Тихоневич був одружений і з дружиною Платонідою Климентіївною мав троє дітей: Феофана, Петра та Зінаїду.

Псаломницькі обов'язки у піківецькій церкві тоді ж виконував Єфрем Йосипович Джозовський. Він був сином священика містечка Торговиці і мав лише домашню освіту. В лютому 1885 року його призначили псаломником в с. Янівці Чигиринського повіту, а 26 травня 1887 року він склав екзамен на звання псаломника. Прослуживши там ще три роки, він 19 грудня 1901 року був переведений в с. Дмитрівське Уманського повіту, до якого відносилась Михайлівська церква тодішнього присілка Піківець. З дружиною Анісією Авдіївною він був у другому шлюбі і мав сина Миколая.

Третім членом причту Михайлівської церкви була просфорня. Обов'язки ці виконувала 56-річна священицька вдова Пелагея Костянтинівна Мачуговська. Мешкала вона в Піківці із трьома дітьми: 32-річним Василем, 20-річним Іоанном та 18-річною Марією.

Детальніших відомостей про Михайлівську церкву Піківця з'ясувати не вдалося.

Побойна (нині – Побійна)

Різдво-Богородицька церква була збудована бувшим власником села Іосифом Товкачем в 1748 році. В 1769 році польська влада віддала її в унію і служив у ній уніатський священик Роман Демидович. І тільки 15 серпня 1794 року протоірей Іоанн Радзімовський повернув церкву у православ'я. Та відомо, що 25 березня 1830 року церква згоріла. Уціліла лише дзвіниця (напевне була кам'яна) і в 1836 році до неї добудували вівтарну частину, перетворивши таким чином на церкву. Але вона була маломісною і особливо тісною в святкові служби. Тому парафіяни готували будівництво нового храму.

У 1863 році була збудована нова дерев'яна церква, яку освятили в честь Успіння Богоматері. В ній був встановлений новий іконостас, виготовлення якого коштувало 2 000 рублів.[351] Парафію Успенської церкви складали православні мешканці Побойної та двох присілків: "деревни" Нагірної Таращанського повіту та "деревни" Костянтинівки Уманського повіту. Та навіть всіх разом мешканців цих трьох населених пунктів було небагато і парафія була малочисельною. Вона відносилась до 6-го класу і в 1863 році об'єднувала 1 153 осіб (540 чол. і 613 жін.). В 1894 році парафіян-чоловіків нараховувалось 1 057 душ, в 1901 році всіх православних мирян Успенської церкви числилось 2 283 особи, а до 1910 року їх кількість зросла до 2 362 осіб (1 181 чол. і 1 181 жін.). До 1913 року чисельність парафії збільшилась на 23 особи і православних мирян налічувалось вже 2 385 осіб. Та окрім православних, на території парафії мешкали представники і інших конфесій. Зокрема це були: 12 католиків, 51 єврей та 8 сектантів. Вкупі з ними, всіх мешканців налічувалось 2 456 осіб (1 216 чол. і 1 240 жін.).

Успенська парафія була не з бідних, так як в 1910 році церковний капітал складав 3 000 рублів. Парафіяни утримували дві школи: 1-класну церковнопарафіяльну та школу грамоти. В 1885 році було збудоване нове житло для священика, а в 1887 році - для псаломника. У розпорядженні церковного причту було 43 дес. 83 саж. землі. Окрім цього та інших джерел доходів, він отримував ще й казенну платню, величина якої, наприклад в 1871 році, складала 346 руб. 88 копійок на рік. Штатних членів причту на початку XIX ст. було

троє (священик, псаломник та паламар), а пізніше лише священик і псаломник правили службу Божу та задовольняли релігійні потреби мирян.

У 1801 році настоятелем сільського храму служив 30-річний священицький син Андрій Крижановський. Він прийняв священство в 1792 році, а 23 червня 1794 року його перевели в Побойну і в тому ж році, про що вже йшлося вище, парафіяльна церква була переведена у православ'я. В сім'ї о. Андрія підростало троє синів: 11-річний Василій, 7-річний Стефан та 5-річний Іосиф. На паламарське місце Уманське духовне правління призначило 23-річного священицького сина Кирила Бураковського. Тобто штатними були тільки священик і паламар.

Священиком Успенської церкви в 1850 році служив Миколай Миколайович Покровський, який прийняв священство в 1849 році. Тоді в 29-річному віці він був вдівцем і сім'ї не мав. Псаломником служив 41-річний Іван Феодосійович Зданевич. Він з дружиною Параскевою Василівною виховували четверо дітей: 10-річного Кирила, 12-річну Меланію, 4-річну Лукію і 1-річну Тетяну. Ще особами духовного стану в парафії числились діти покійного священика Полікарпа Михайловича Зданевича – 14-річний Василь та 16-річна Марфа. Тобто, всього дев'ять осіб духовного стану мешкало тоді в Побойні.

Таку саму кількість духовенства в побойнянській парафії зафіксувала і остання ревізія населення, що проводилась в 1858 році. Священиком продовжував служити Миколай Миколайович Покровський, а обов'язки псаломника так само виконував Іван Федосійович Зданевич. Про священицьких дітей Василя і Марфу Полікарповичів Зданєвичів у ревізійному списку не згадується, натомість вказано, що сім'я псаломника збільшилась двома дітьми. У Івана і Параскеви Зданевичів дітей було вже шестеро, бо з'явились на світ Божий ще дві доньки – Марфа і Ефросинія.

Священик Миколай Покровський піклувався і про освіту дітей своїх парафіян. За даними 1862 року, в парафіяльній школі він навчав 11 учнів. Часом закінчення його служби в Побойні можна назвати 1881 рік. Саме тоді прийняв священство Андрій Когутовський, який очолив парафію Успенської церкви.

Андрій Михайлович Когутовський закінчив духовну семінарію в 1879 році і спочатку служив псаломником, а в 1881 році був висвячений на священика. Першу свою нагороду за службу – набедреник він отримав 7 грудня 1888 року. А через два роки, на основі указу Св. Синоду за № 585 від 13 березня – 6 червня 1890 року, Київський митрополит нагородив його скуфією. А далі були нові службові призначення і, зрозуміло, нові нагороди. Так, 19 червня 1898 року о. Андрія Когутовського призначили помічником благочинного 5-го округу. За виконання цих та священицьких обов'язків, 6 травня 1902 року його нагородили камилавкою. В тому ж 1902 році, 16 жовтня, Андрія Когутовського призначили благочинним 5-го округу. І вже 6 травня 1904 року він удостоївся благословіння Св. Синоду. В січні 1907 року він отримав Архіпастирське благословіння, а до 6 травня 1908 року був нагороджений наперсним Хрестом.

У 1910 році благочинному і парафіяльному священику Андрію Михайловичу Когутовському виповнилось 53 роки. Він був одружений і виховував семеро дітей, з яких тільки двоє були вже влаштовані, а четверо навчалися за батьківський кошт. Псаломником разом з ним служив Никандр Омельянович Усевич, якому виповнилось 43 роки. Він в 1884 році закінчив Київське Олександрівське ремісниче училище, склав екзамени на псаломника і з 1886 року служив псаломником в Побойні. Теж був одружений і мав четверо дітей, двоє з яких були ще малолітніми, а двоє навчалися на кошти батьків. Сумлінна священицька служба о. Андрія Когутовського була відзначена в 1912 році Орденом Св. Анни 3-го ступеня. А до 6 травня 1913 року А. Когутовський був удостоєний сану протоірея. В тому ж 1913 році, 22 червня, протоірея Когутовського перевели на 2-е священицьке місце в Уманський міський Собор. Одночасно він був призначений Головою Уманського відділення Єпархіальної Училищної Ради замість звільненого із цієї посади Андрія Саббатовського. А 2-й священик Уманського Собору Макарій Сергієв був переведений священиком у Побойну, але 9 липня 1913 року він за власним бажанням був звільнений за штат.

Новим священиком Успенської церкви став Михайло Калашников, якого в липні 1913 року перевели туди із с. Гнильця Сквирського повіту. Михайло Павлович Калашников народився 31 серпня 1873 року в сім'ї диякона. В 1895 році він закінчив Київську духовну семінарію, а в 1897 році його висвятили на священика в Сквирському повіті, звідки він був переведений в Побойну. А псаломницьку службу тоді продовжував Никандр Усевич. Його навіть 6 травня 1915 року за службу по єпархіальному відомству імператор нагородив серебреною медаллю "За усердие" для носіння на грудях на Олександрівській стрічці.[352] А священик М. Калашников до 6 травня 1915 року був нагороджений камилавкою.

Погоріле

В перші десятиліття XX ст. в селі діяла Покровська дерев'яна церква, яку збудували в 1769 році. Дозвіл на її будівництво власник села граф Франц Потоцький дав 2 грудня 1756 року. Архівний документ доносить таку мотивацію шляхтича: "Удовлетворяя представления и просьбы... построить в вотчинном владении моем Брацлавского воеводства Уманского ключа в селе Погорелом новую Церковь, в коей бы Слава Божия уважалась и исправно произносима была... (далі написано дуже нерозбірливо – авт. Т. К.) церковь под именем Покрова Пресвятой Богородицы построить соглашаюсь."[353] Мабуть, першим священиком Покровської церкви був Василій Березовський, якого в 1773 році перевели до іншої парафії, а священицьке місце в Погорілому зайняв його зять – Семен Чернелецький.

В досліджуваний період, церква відносилась до 6-го класу. Її парафію в 1863 році складало 1 063 особи (525 чол. і 538 жін.). В 1894 році парафіян-чоловіків було вже 608 душ, в 1901 році всіх православнх мирян в Погорілому налічувалось 1 425 осіб, а до 1910 року їх чисельність зросла до 1 772 осіб (869 чол. і 903 жін.). В 1913 році на території парафії налічувалось 315 дворів, в яких мешкало 2 032 особи (981 чол. і 1 051 жін.). Та не всі мешканці Погорілого були православними. Є відомості, що в селі тоді проживало 143 особи єврейської національності та 90 осіб іновірців. Тобто, православними мирянами можна вважати решту населення, а саме: 12 осіб духовного стану, 1-го міщанина та 1 786 селян, всього – 1 799 осіб. Парафія хоч не була багатолюдною, але до бідних не відносилась. Церковний капітал в 1910 році становив 2 000 рублів. Житло та господарські будівлі для священика були побудовані в 1872 році, а для псаломника в 1899 році. Парафіяни утримували церковнопарафіяльну школу. При церкві з 1900 року діяло церковнопарафіяльне попечительство, яке опікувалось і храмом Божим, і школою. В селі діяв цукровий завод, що було важливим для фінансового стану парафії і причту. Церковний причт на початку XIX ст. складали священик, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик і псаломник. У розпорядженні кліру було 81 дес. 346 саж. церковної землі. А річна казенна платня у 1871 році становила 291 руб. 40 копійок. Окрім цього, джерелом прибутків були ще плата за треби та добровільні пожертвування мирян.

Священиком Покровської церкви у 1850 році служив 26-річний Стефан Романович Чеважевський, який прийняв священство в 1849 році. Його 17-річна дружина Олександра Іванівна дітей ще не мала. Псаломницьку службу правив 24-річний холостяк Трифон Іванович Чекавський. Окрім штатних клірикв, в парафії мешкала вдова покійного священика Іоанна Григоровича Паніна, 50-річна Домнікія Данилівна з 14-річною донькою Олександрою. Тобто, всього 5 осіб духовного стану мешкало тоді в Погорілому.

Наступна ревізія населення, що проводилась у 1858 році, виявила збільшення парафіяльного духовенства до 14 осіб. Штатні причетники залишалися ті самі, але збільшилися їх сім'ї. Так, у священика Стефана Чеважевського і його дружини Олександри було вже четверо синів: 7-річний Іван, 5-річний Василь, 3-річний Григорій та 1-річний Іполіт. Обзавівся чималою сім'єю і псаломник Чекавський. У нього з дружиною Анною Семенівною був син і три доньки: 4-річний Олександр, 6-річна Катерина, 2-річна Капітоліна і 1-річна Афанасія. Мешкала в селі і священицька вдова Домнікія Паніна з донькою Олександрою.

Священик Стефан Чеважевський виконував водночас священицькі та учительські обов'язки. За даними 1862 року в парафіяльній школі під його керівництвом навчалося 12 учнів. Сумлінне виконання обов'язків схвалювалось єпархіальним начальством і приносило відзнаки та нагороди. Коли о. Стефан отримав першу нагороду, з'ясувати не вдалося, а ось камилавки він удостоївся за рішенням Св. Синоду за № 472 від 1-15 березня 1890 року. Це була остання нагорода настоятеля Покровської церкви.

З 24-го червня 1890 року священиком в ній став випускник духовної семінарії Петро Гервасійович Пальчевський, який тоді ж і прийняв священицький сан. Перше десятиліття його служби, за рішенням Митрополита за № 930—931 від 26 квітня 1890 року, було відзначене нагородженням набедреником. З 19-го лютого 1904 року Петро Пальчевський був призначений членом благочинницької ради 2-го округу. А за виконання цих та священицьких обов'язків 27 січня 1906 року його нагородили скуфією.

У 1910 році о. Петру Пальчевському виповнилося 45 років. Він був одружений і мав двоє ще не влаштованих дітей, які навчалися за батьківський кошт. Псаломником разом з ним служив тоді 43-річний Кіндрат Іванович Баклан, який походив із козаків і який закінчив тільки сільську школу. Він був батьком 7-ох дітей, з яких тільки троє навчалися. До 6 травня 1913 року священика Петра Пальчевського Св. Синод нагородив камилавкою. Мабуть в такому складі причт Покровської церкви села Погорілого зустрів буремний 1917 рік.

Подобна (нині – Подібна)

Церква в ім'я Архістратига Михаїла була збудована в 1759 році. В кінці XVIII ст. її пересвятили у православ'я. До 1842 року вона була самостійною парафіяльною церквою і мала власну землю, яка з ліквідацією її самостійності стала казенною власністю. Хороше багате казенне село було приписане до парафії сусіднього села Помийника, що розкинулось за 5 верст. Та селяни протестували і просили повернути їх церкві статус самостійної. Вони збудували просторий дім та господарські будівлі для священика, виділили церковному причту землю і домоглися від'єднання від помийницької парафії. Церква знову стала самостійною, але парафія була не штатною. На початку XX ст. церква виглядала вже маленькою і старенькою, але всередині мала прекрасний, давньої роботи іконостас з білими колонами.

Подобнянська парафія була невеликою. В 1863 році парафіян налічувалось 1 157 осіб (583 чол. і 574 жін.), в 1894 році православних мирян чоловічої статі було вже 915 осіб, в 1901 році всіх парафіян числилось 2 136 осіб, а в 1910 році їх чисельність становила 2 202 особи (1 095 чол. і 1 107 жін.). Парафіяни утримували 1-класну церковнопарафіяльну школу, в якій окрім грамоти, навчали чоботарському ремеслу, а відтак, у школі навчали і священик, і майстер-чоботар. Церковний причт складали священик та псаломник. Вони мали у розпорядженні 36 дес. церковної землі. Житло для псаломника було збудоване в 1884 році, а для священика – в 1895 році.

Персоніфікувати весь причт Михайлівської церкви не вдалося, але відомостей про її священнослужителів зібрано чимало. Так, у 1801 році душпастирем у подобнянських парафіян був 34-річний син шляхтича Роман Гвоздієвський, який був висвячений до цієї церкви 22 вересня 1795 року. А псаломницьке місце на початку XIX ст. займав син священика Иоанн Гвоздієвський. Про церковний клір першої половини XIX ст. більше відомостей не маємо.

А ось стосовно другої половини століття, то вдалося з'ясувати, що в 1860-х роках священиком в Подобній служив Миколай Дзбановський. За сумлінну службу, 6 жовтня 1869 року його нагородили набедреником. Після нього, настоятелем церкви був Миколай Холодкевич, який 2 лютого 1875 року отримав подяку за старанність та сумління. До 26 січня 1880 року він служив у подобнянській церкві, а потім був переведений в с. Шарин Уманського повіту.

А в Михайлівській церкві 21 вересня 1881 року священство прийняв випускник семінарії Андроник Янковський. Тоді ще парафія була не штатною і причт утримувався парафіянами. Та новий священик не прослужив і року, так як 4 квітня 1882 року помер. На його місце прислали із с. Голяківки св. Євгенія Королькова.

Євгеній Васильович Корольков упродовж 8-ми років служив в Михайлівській церкві. Село було не простим, в ньому мешкали штундисти, а це вимагало більшої уваги від священика, який покликаний був оберігати православні душі своїх парафіян від впливу іновірців. І о. Євгеній був чуйним духовним наставником своєї пастви. В 1892 році на основі указу Св. Синоду за № 585 від 13 березня – 6 червня 1890 року Його Високопреосвященство Митрополит Київський і Галицький Іоаннікій нагородив подобнянського священика набедреником. А в 1900 році Євгеній Корольков був нагородженнй скуфією. Це була остання його нагорода, так як 2 жовтня 1900 року він помер.

Наступним священиком в Подобній був Михайло Іоаннович Бердега, який 6 жовтня 1902 року прийняв священство в Михайлівській церкві. В 1910 році йому йшов 32-й рік, він мав освіту духовної семінарії і рік учительського стажу по її закінченні. Був одружений і мав двох малолітніх дітей. Парафія вже була штатною і він отримував 300 руб. казенної платні. Платня псаломнику складала 50 руб. на рік, а цю посаду тоді обіймав Ананій Логвинович Порицький. Він був 27-річним холостяком, який нещодавно закінчив 2-класне училище і мав невеликий учительський стаж. Тоді ж, в 1910 році, 16 лютого, священик Михайло Бердега був переведений в с. Оксанину.

А священиком у Подобну 16 лютого 1910 року призначили студента семінарії Антонія Кочубинського. Та вже 7 червня 1911 року його перемістили в с. Білашки Бердичівського повіту. Тоді ж на його місце прислали із с. Новосілок Липовецького повіту св. Іоанна Любецького. Він, як і всі священики, окрім виконання прямих обов'язків, опікувався ще й парафіяльною школою. Але, більшою мірою, функціонування подобнянської школи забезпечував її попечитель Петро Курінний. За резолюцією Його Високопреосвященства Митрополита Київського і Галицького за № 1 797 від 13 квітня 1912 року, яка була накладена на журнальну постанову Єпархіальної Училищної ради, йому було присуджене звання почесного члена Уманського Повітового Відділення цієї ради. До дня свого народження (6 травня) того ж року, імператор у відповідності із заключенням Комітету про службу чинів цивільного відомства і про нагороди, за поданням Обер-Прокурора Св. Синода, соблаговолив нагородити селянина Петра Курінного званням персонального почесного громадянина. Так що подобнянська парафіяльна школа мала досить авторитетного попечителя.

У серпні 1913 року Іоанн Любецький був звільнений із посади парафіяльного священика і її зайняв св. Варфоломій Гамарник, якого 16 вересня 1913 року перемістили в Подобну із с. Бровах Канівського повіту. Тоді Варфоломію Олександровичу Гамарнику виповнилось 36 років, він походив із селянської родини, а духовну освіту здобув в Київській духовній семінарії, яку закінчив у 1886 році. Спочатку працював наглядачем в Уманському духовному училищі, а з 1901 року служив псаломником в Мошурові. Невдовзі він знову повернувся в Уманське училище, та вже в 1903 році перебрався у Васильківський повіт, а пізніше – у Канівський. Псаломником з 1912 року служив Микола Матвійович Шомовський, котрий походив із священицької родини. Тоді йому йшов 37-й рік, а освіту він здобув в Києво-Софіївському духовному училищі, яке закінчив у 1886 році.

Містечко Покотилово

Димитрівська дерев'яна церква була збудована в 1763 році, а парафіяльних дворів нараховувалось тоді 82. Та це не означає, що населений пункт був маленьким, просто чимало його мешканців були іудейського віросповідання. А в середині XIX ст. містечко було більш як наполовину єврейським. Тому православна парафія була не багатолюдною.

У 1861 році церква була капітально відремонтована. Піддавався реконструкції (чи був заново влаштований?) і іконостас, що коштувало 1 456 рублів. Церква відносилась до 6-го класу і її парафія в 1863 році об'єднувала 878 осіб (358 чол. і 520 жін.). В 1894 році парафіян чоловічої статі налічувалось вже 631 особа, в 1901 році всіх мирян було 1 381 особа, а в 1910 році їх кількість складала 1 311 осіб (650 чол. і 661 жін.). Парафіяни утримували 1-класну церковнопарафіяльну школу, а пізніше в містечку була створена і 2-класна земська школа. Причтові приміщення були збудовані в 1897 році.

Причт був традиційним для парафії 6-го класу – священик і псаломник. В його розпорядженні було 34 дес. 2 151 саж. церковної землі в 1894 році і 40 дес. в 1901-1917 роках. Казенне утримання причту в 1871 році складало 352 руб. 72 коп.

Персоніфікувати перших священно- і церковнослужителів не було нашим завданням, а ось в досліджуваних хронологічних межах встановити штатний причт вдалося. В 1801 році настоятелем парафіяльного храму служив 64-річний Іоанн Журавський. Він походив із дворянського роду, а посвятив його в сан Преосвященний Іов, єпископ Переяславський і Бориспільський 5 липня 1773 року. Псаломником служив 37-річний син священика – Тимофій Іоаннович Журавський, якого перевели до цієї церкви 22 липня 1801 року із с. Росоховатки. А паламарське місце займав молодший син священика Журавського – 23-річний Павло Іоаннович Журавський, призначений теж 22 липня 1801 року.

Священиком Димитрівської церкви в 1850 році служив 31-річний Михайло Іоаннович Сливницький (можливо брат священика с. Підвисокого – авт. Т. К.). З дружиною Наталією Данилівною вони мали дві доньки: 3-річну Марію і 2-річну Надію. Псаломницьку службу тоді ж правив 25-річний Панкратій Павлович Вітвіновський. З 20-річною дружиною Ксенією Трифонівною дітей вони тоді не мали. Ще в парафії мешкали доньки покійного священика Феодосія Андрійовича Чорби: 17-річна Параскева, 15-річна Серафима і 12-річна Анастасія. За ревізійним списком всіх осіб духовного стану числилось 9.

Такою ж загальна кількість духовенства залишалась і до наступної ревізії населення 1858 року, але сталися зміни в персональному його складі. Священиком на час проведення ревізії служив 57-річний Мойсей Іоаннович Вишньовський. Напевне він був вдівцем, бо про дружину його відомостей немає, але мешкав з 22-річним сином Тимофієм. Сім'я псаломника Панкратія Вітвіновського вже не була бездітною, бо підростало двоє синів: 4-річний Харитон та 1-річний Іван. Так і мешкали в парафії священицькі доньки Серафима та Анастасія Феодосіївні Чорби. Окрім них, до покотиловського православного духовенства відносився і син заштатного псаломника Івана Камінського (можливо прізвище назване не точно, бо вкрай нерозбірливо написане – авт. Т. К.), 10-річний Василій.

Священик Мойсей Вишньовський теж видно не довго служив в Димитрівській церкві, так як за даними 1862 року, настоятелем храму був Лев Карпінський. Він і школою опікувався, в якій станом на 1 липня 1862 року навчалося 14 учнів. За сумлінне виконання учительських та священицьких обов'язків, 4 жовтня 1874 року його нагородили набедреником. Та 12 травня 1877 року його перевели на інше місце служби – в село Хижинці Звенигородського повіту.

Священиком в Покотилово, замість Лева Карпінського, був призначений безмісний священик Григорій Крижановський. Він очолював парафію з 1877 до 1884 року, коли 19 липня був переведений в с. Кам'яну Греблю Сквирського повіту. Після нього шість років хтось ще служив священиком Димитрівської церкви, але встановити його особу, поки-що, не вдалося.

А вільне священицьке місце з 15 вересня 1890 року зайняв Антоній Юшкевич, якого перевели в Покотилово із с. Кердана Таращанського повіту. Та й він не довго обіймав цю посаду, а після його звільнення її зайняв св. Михайло Троїцький. Саме в роки його священнослужіння були відремонтовані причтові будівлі, на що в 1896 році із єпархіальних коштів було виділено 1 350 рублів.[354] Першу свою нагороду – набедреник Михайло Троїцький отримав 6 травня 1903 року. Про наступні відомостей не маємо, зате відомо, що 30 січня 1908 року священик помер.

Знову вакнтне священицьке місце зайняв випускник семінарії Петро Панасевич, який 11 березня 1908 року прийняв священство в Димитрівській церкві. До цього він з 1899 року служив псаломником. В 1910 році Петру Антонійовичу Панасевичу виповнився 31 рік, він був одружений і ростив з дружиною маленьку дитину. Псаломником разом з ним служив 42-річний Митрофан Дмитрович Березовський. Він з домашньою освітою учителював у 1887-1889 роках, а потому прийняв псаломницький, а 13 жовтня 1909 року і дияконський сан. Теж був одружений і мав п'ятеро дітей, двоє з яких навчалися. Першу свою нагороду – набедреник св. Петро Панасевич отримав за резолюцією Митрополита за № 1 518 від 26 березня 1914 року до дня Пасхи. До якого часу священик Петро Панасевич та диякон (на псаломницькому місці) Митрофан Березовський служили в Димитріївській церкві ще потрібно уточнити.

Полковнича
(раніше село називалось Полковнича Гребля)

Дерев'яна Троїцька церква була збудована в другій половині XVIII століття. А відносно точної дати її появи існують деякі розбіжності у хронології. Наприклад, Л. Похилевич роком завершення її будівництва називає 1782-й.[355] А в іншому джерелі вказується, що церква була закладена на новому місці в 1758 році.[356] Пізніше її пересвятили з унії у православ'я. А нововисвячений священик Филип Вєтвєновський отримав парафіяльну грамоту від Переяславського єпископа Іова 17 жовтня 1774 року. В парафії тоді налічувалось 105 дворів і хат. Хоч розбіжності у хронології не такі й великі, все ж питання заснування церкви потребує додаткового вивчення. А поки-що обмежимось констатацією того факту, що збудована в другій половині XVIII ст. церква функціонувала сто років. У 1882 році замість неї була зведена нова церковна будівля, що коштувало 5 906 рублів.[357]

Троїцька церква була віднесена до 7-го класу. В її парафії в 1863 році налічувалось 852 особи (418 чол. і 434 жін.), в 1894 році парафіян-чоловіків було 627 осіб, в 1901 році всіх православних мирян в Полковничій мешкало 1 263 особи, а в 1910 році – 1 439 осіб (703 чол. і 736 жінок). Як видно з цих цифр, парафія була малолюдною та й багатою її назвати не можна. В 1910 році церковний капітал складав 411 рублів. А причтові будівлі хоч і були, та житло для священика було дуже старим і потребувало ремонту. Парафіяни спромогалися утримувати лише 1-класну церковнопарафіяльну школу.

Чисельність церковного причту була традиційною для парафії 7-го класу. На початку XIX ст. причт складали священик, псаломник і паламар. а пізніше – лише священик та псаломник. У його розпорядженні перебувало 43 дес. 1 905 саж. церковної землі. А річна казенна платня становила у 1871 році 347 руб. 94 копійки.

Персональний склад причту в 1850 році був таким: священиком служив Прокопій Іоаннович Стасиневич, який прийняв священство в 1831 році. Сім'я його складалась із дружини Євдокії Семенівни та сина Кирила. Псаломником разом з ним служив Андроник Іванович Зражевський. З дружиною Олександрою Матвіївною вони мали 2-річного сина Івана. Тобто тільки 6 осіб духовного стану мешкало в парафії Троїцької церкви. Майже таким самим був склад духовенства і за матеріалами ревізії 1858 року. Тільки в сім'ї псаломника Зражевського замість сина Івана (напевне він помер) значиться 1-річна донька Ольга.

Священицький син Кирило Прокопович Стасиневич закінчив в 1867 році духовну семінарію і прийняв священство в Троїцькій церкві, замінивши батька на посаді парафіяльного священика. Він служив настоятелем храму в Полковничій впродовж 14 років, а 26 вересня 1881 року був переведений на нове місце служби – в с. Челновищу Таращанського повіту.

Новим священиком Троїцької церкви став Михайло Поповський, який прийняв священство 5 лютого 1882 року. Саме під його керівництвом завершувалось будівництво парафіяльного храму в Полковничій, і саме за це священику та церковному старості,

селянину Петру Пінявському було дане Архіпастирське благословіння та висловлена подяка єпархіального начальства. А 14 грудня 1887 року св. Михайла Поповського нагородили набедреником. Після цієї нагороди о. Михайло ще шість років прослужив в Полковничій і був переведений на інше місце служби.

З 1893-го року парафію очолював Андрій Вишневський. Прослуживши в Троїцькій церкві 2 роки, він 6 грудня 1895 року святкував 50-річний ювілей свого свщеннослужіння. Окружне духовенство з нагоди такої події піднесло ювіляру ікону, а після урочистої служби, виголосило чимало добрих слів на його адресу. Зокрема, привітали ювіляра урочистими промовами св. с. Багви Феодосій Клепатський та св. із Красноставки Миколай Дробніцький.[358] А невдовзі, 6 липня 1898 року священик Андрій Вишневський помер.

На вакантне священицьке місце в Полковничу 28 вересня 1898 року перемістили Леонтія Грімальського, який до переводу служив у с. Пісчаній Звенигородського повіту. Вже через два роки служби в Троїцькій церкві він показав себе сумлінним та благочестивим священиком. І 24 січня 1901 року його нагородили набедреником. А ще через два роки він отримав призначення в. о. благочинного 7-го округу Уманського повіту. Наступні три роки служби були відзначені 28 серпня 1906 року Архіпастирським благословінням. Та в тому ж 1906 році, 26 серпня св. Леонтія Грімальського перемістили в с. Роги Уманського повіту, а тамтешнього священика Димитрія Молчанського перевели в Полковничу. Але останній не довго прослужив на новому місці і 21 червня 1909 року помер.

З 24-го липня 1909 року полковницьку парафію очолив студент семінарії Яків Опанасович Молчановський. Йому щойно виповнився 21 рік і він був одружений, але дітей ще не було. Псаломником тоді у Троїцькій церкві служив 41-річний Іван Якович Щербаковський, який мав освіту 1-класного Міністерського училища і псаломницький стаж з 1890 року. Був одружений і виховував шестеро дітей, п’ятеро з яких навчалися в різних навчальних закладах (причому – четверо за батьківський кошт, а один на казенному утриманні). Та 27 вересня 1910 року священика Якова Молчановського звільнили за штат.

А новим священиком Троїцької церкви призначили Михайла Маляревського, якого 27 вересня 1910 року перевели в Полковничу із с. Розважева Радомишльського повіту. Вже 13 жовтня 1911 року його призначили духовним слідчим 5-го округу, а 14 березня 1912 року за сумлінне виконання обов’язків нагородили скуфією. Та в тому ж році, 3 жовтня Михайла Маляревського перемістили в с. Змагайлівку Черкаського повіту.

З 11-го жовтня 1912 року настоятелем храму в Полковничій став Олександр Маляревський, якого перевели на це місце із с. Рославич Київського повіту. Та через кілька днів це призначення було анульоване і 16 жовтня 1912 року Олександра Маляревського повернули на попереднє місце служби в Київський повіт. А священиком у Полковничу призначили св. с. Боровиці Чигиринського повіту Миколу Петрушевського. Тоді Миколаю Іоанновичу Петрушевському виповнився 31 рік, він походив із священицької родини і освіту здобув в Київській духовній семінарії. Тоді ж в парафії змінили і псаломника: 23 грудня 1912 року Іван Щербаковський був переведений в с. Хлистунівку Черкаського повіту, а на його місце пизначили Феодосія Лазаревича, який до цього служив псаломником в с. Кам’янці Чигиринського повіту. Феодосій Володимирович Лазаревич народився 11 січня 1874 року в сім’ї псаломника, а освіту здобув в Києво-Софіївському духовному училищі. До якого часу він служив у Полковничій ми не встановили, але відомо, що в 1917 році псаломницьке місце в Троїцькій церкві пустувало.

Полонисте

Час побудови першої церкви в селі ще потрібно встановити. Але відомо, що в 1775 році Успенська дерев’яна церква вже існувала і священиком в ній був Петро Зубрицький. Село тоді було маленьким і в ньому нараховувалось 40 дворів.

За століття церква постаріла, поруйнувалась і в 1880 році замість неї була збудована нова дерев’яна будівля. Її спорудження здійснювалося на кошти, частково асигновані

міністерством, а більшою мірою – зібрані парафіянами. Так, міністерство виділило 1 175 руб., а мешканці села зібрали 6 835 руб. 70 копійок.[359] Загалом же будівництво коштувало 8 010 руб. 70 копійок.

Успенська церква відносилась до 7-го класу і мала малолюдну парафію, в якій в 1801 р. було 292 особи, а в 1863 році нараховувалось всього 549 осіб (266 чол. і 283 жін.). В 1894 році парафіян чоловіків було 488 осіб, в 1901 році всіх парафіян числилось 996 душ, а до 1910 року їх чисельність зросла до 1 079 осіб (548 чол. і 531 жін.). Село Полонисте вважалося найбіднішим в Уманському повіті, а відтак і парафія була бідною. Причтові будівлі потребували ремонту, церковного капіталу не було і парафіяни спромагалися утримувати тільки 1-класну парафіяльну школу. Штатних кліриків служило в церкві двоє: священик і псаломник. У їх розпорядженні перебувало 34 дес. 720 саж. церковної землі, а річна казенна платня у 1871 році складала 352 руб. 32 коп.

У 1801 році душпастирем полонистянських парафіян служив Василій Холодкевич. Це був 47-річний син священика, який прийняв священство 25 квітня 1780 року в с. Росоховатці. До 14 серпня 1794 року священик В. Холодкевич був в унії, а потім перейшов у православ'я і в тому ж році Уманське Духовне правління перевело його в село Полонисте. Священицький син Василь Васильович Холодкевич обіймав посаду псаломника тамтешньої Успенської церкви.

З священнослужителів Успенської церкви першої половини XIX ст. вдалося знайти відомості ще про одного ієрея – Іоанна Козинського. Він служив з якогось часу до 1830 року, а в 1831 році за власним бажанням був переведений в с. Хейлову Липовецького повіту. Причиною переводу були напружені стосунки з місцевими поміщиками-шляхтичами, які іноді відкрито переслідували православного священика. В Липовецькому повіті Іоанн Козинський дослужився до 50-річчя перебування в священицькому сані і, вийшовши за штат, повернувся до Умані. В місті він прожив останні роки свого життя і помер 12 лютого 1884 року на 90 році життя. Прах його упокоївся в Уманському Миколаївському Соборі.[360]

У 1850 році настоятелем церкви с. Полонистого служив Дем'ян Маркович Коцюбинський. З дружиною Олександрою Федорівною вони виховували шестеро дітей: 3-річного Миколу, 16-річну Євдокію, 13-річну Анну, 9-річну Капітоліну, 6-річну Леоніду та 4-річну Анастасію. Псаломницькі обов'язки тоді ж виконував Яків Федорович Порицький, який з дружиною Пульхерією Феодосіївною мав 4-річного Федота і новонародженого Антонія. Загалом тоді в парафії числилось 12 осіб духовного звання.

До наступної ревізії населення, що проводилась в 1858 році, персональний склад причту повністю змінився. Священиком став 29-річний Симеон Власійович Чижський. Його сім'я складалася з дружини Єлизавети Онуфріївни та 3-місячного сина Якова. Псаломницьке місце зайняв теж 29-річний Георгій Іванович Чернілецький, який з дружиною Євдокією Федорівною мав 2-річну Соломонію. Окрім цих двох штатних кліриків та членів їх сімей, особами духовного стану були ще й такі: дружина покійного псаломника Якова Федоровича Порицького з трьома дітьми (Федот, Антоній та 5-річна Маріанна) та покійного церковного сторожа Панкратія Васильовича Холодкевича 25-річний син Іоанн. Всіх разом священно- та церковнослужителів з членами сімей числилось в парафії 11 осіб.

Священик Симеон Чижський, як і більшість парафіяльного духовенства, окрім священицьких обов'язків, виконував ще й учительські. За даними 1862 року, в парафіяльній школі він навчав 14 учнів. Настоятелем храму і попечителем школи він був до 25 лютого 1875 року, а потім за власним бажанням був переведений в с. Фурманку.

З 10-го травня 1875 року парафію Успенської церкви очолив Димитрій Сікорський, якого перевели в Полонисте із с. Зеленьок Канівського повіту. Впродовж чотирьох років він служив в Успенській церкві, а потому був переведений до іншої парафії. А священиком в Полонистому став Меркурій Петрушевський, якого 12 грудня 1879 року перевели із с. Голяківки. До якого року він очолював парафію ще потрібно уточнити, але відомо, що його наступником був Трохим Горохолинський. Останній залишив місце парафіяльного

священика за власним бажанням, звільнившись за штат 8 березня 1890 року. Заштатним священиком він ще п’ять років проживав у Полонистому, а 13 лютого 1895 року помер.

Вакантне священицьке місце зайняв випускник духовної семінарії Іоанн Чижський, який 17 червня 1890 року прийняв священство в Успенській церкві. Перших десять років його служби були відзначені набедреником, якого він удостоївся за резолюцією Митрополита за № 930-931 від 26 квітня 1900 року. А через п’ять років сумлінної служби, 27 січня 1906 року він був нагороджений скуфією. Та в тому ж 1906 році, 27 лютого його перевели в Дубову.

Наступним священиком Успенської церкви 17 березня 1906 року призначили Антонія Кутєпова. Та прослуживши три місяці, він 27 червня 1906 року був переведений в с. Свердликово. Тоді ж тамтешній священик Іоанн Дахнович прибув в Полонисте. Але вже 11 вересня 1906 року його звільнили за штат. На знову вільне священицьке місце був призначений випускник семінарії Всеволод Баккалінський. Майже два роки він служив у Полонистому, але малолюдна і бідна парафія була малопривабливою для молодого священика. І 3 червня 1908 року він добився переводу в с. Білозір’я Черкаського повіту.

З 6 червня 1908 року парафіяльним священиком почав служити випускник семінарії Андрій Юрачковський, але і він затримався в Полонистому всього на рік. Його змінив з 30-го жовтня 1909 року заштатний диякон Михайлівської церкви м. Городища Черкаського повіту Михайло Свєтлінський. Він був звільнений з 3-го класу духовної семінарії, служив дияконом, а в 1909 році був висвячений в священицький сан. Був одружений і мав малолітню дитину. Псаломником тоді в Успенській церкві служив 26-річний Олексій Іванович Порицький, який мав освіту 2-класного Міністерського училища.

Священик Михайло Климентійович Свєтлінський служив у Полонистому до 19 жовтня 1912 року, а потім за власним бажанням був переведений в с. Лису Гору Липовецького повіту. А в Полонисте священиком прислали випускника духовної семінарії Димитрія Сиротинського. Це був 22-річний священицький син, котрий в 1912 році закінчив Київську духовну семінарію, а 13 листопада 1912 року був висвячений в сан. Разом з псаломником Олексієм Порицьким вони задовольняли релігійні потреби тамтешньої пастви. А в Полонистому, за даними 1913 року, налічувалось тоді 134 двори, в яких мешкало 1 053 особи (536 чол. і 517 жін.). Станово-конфесійний склад всіх мешканців Полонистого виглядав так: 6 осіб належали до духовного стану, 50 – до міщанського, 996 – до селянського і 1 мешканець був євреєм. Кількість православних парафіян з цих даних про населення виділити вкрай проблематично.

Полянецьке

Рік будівництва першої в селі церкви достеменно не з’ясований. Можна лише здогадуватись, що це друга половина XVIII століття. Зате відомо, що Різдво-Богородицька церква була уніатською, а в 90-х роках XVIII ст. її приєднали до православ’я. Є відомості, що пересвятив її протоірей Іоанн Радзімовський 15 серпня 1794 року.[361] Та дерев’яна церква за сто років свого функціонування постаріла, підкосилася і стала тісною. Тим паче, що в 1852 році її перенесли із Полянецького на передмістя Умані, куди були переселені мешканці села. Тоді вона власного причту не мала, а богослужіння здійснювалося священиками Троїцької церкви. Таке переселення було здійснене за ухвалою начальства військових поселень, а після їх ліквідації, мешканці Полянецького повернулися на колишню територію і знову відновили село. Повернули вони і свою стару церкву. Але так як вона була дуже давньою, то в 1870 році вона була капітально перебудована, на що потрачено 2 600 рублів.[362]

Полянецька парафія до бідних не відносилася. Церковний капітал в 1910 році становив 1 500 руб. і він приносив щорічного прибутку 51 руб. 20 коп. Житло та господарські будівлі для причту були збудовані в 1875 році. При церкві діяла парафіяльна школа. А причт володів 46 дес. 1 184 саж. церковної землі. Щодо чисельності парафії, то статистичні показники були такими: в 1801 році православних в Полянецькому мешкало 603

особи (310 чол. і 293 жін.), в 1863 році парафіян налічувалось вже 952 особи (376 чол. і 576 жін.), в 1894 році тільки чоловічої статі було 795 душ, в 1901 році всіх парафіян числилось 1 680 осіб, а до 1910 року їх кількість збільшилась до 2 103 осіб (1 050 чол. і 1 053 жін.). За даними 1913 року, на території парафії налічувалось 428 дворів, в яких мешкало 2 198 осіб (1 097 чол. та 1 101 жін.). Серед усіх мешканців села духовенства було 16 осіб, міщан – 15 осіб, селян – 2 163. Якщо припустити, що всі 2 198 мешканців села були православними, то в такому разі чисельність парафії збільшилась за три роки на 95 осіб.

Чисельність церковного причту була традиційною. За даними 1806 року, причт складали три особи: священик, псаломник і паламар, а пізніше – лише священик та псаломник. Відомості про перших священно- і церковнослужителів Різдво-Богородицької церкви виглядають вкрай фрагментарними, потребують уточнень і додаткових досліджень. Більш точними і хронологічно вивіреними є зібрані нами дані з 1870 року і до кінця досліджуваного періоду. Між тим, деякі поодинокі дані є і про причт початку XIX ст.

У 1801 році полянецьким ієреєм був 45-річний священицький син Іоанн... (а прізвища прочитати не вдалося – авт. Т. К.). Можна припустити, що прізвище священика було Радолицький, так як його син був призначений псаломником, що виглядало традиційним на початку досліджуваного періоду. Але це питання вимагає додаткового вивчення. Точно відомо, що грамоту на полянецьку парафію священик отримав 16 лютого 1801 року. А в червні того ж року псаломницьке місце зайняв 22-річний священицький син Карпо Радолицький, який мав 18-річного брата Тимофія. Ще однією особою духовного стану був 5-річний Василій – син покійного священика Олександра Кисілевича. Коли і ким змінився цей причт Різдво-Богородицькох церкви ще потрібно з’ясувати і це питання вимагає залучення додаткових джерел інформації. Ми ж відразу переведемо читача у 70-ті роки XIX ст., так як відомості про церковний клір того часу маємо значно повніші.

Перебудова (а може й будівництво?) парафіяльного храму була справою всіх православних мирян Полянецького. Та найбільше зусиль до цієї справи доклав, звісно, священик. Тоді настоятелем Різдво-Богородицької церкви був св. Іоанн Зелінський. І саме йому та сільському волосному старшині селянину Емануїлу Миронюку, 8 серпня 1870 року була оголошена Архіпастирська подяка та благословіння Боже. Подяку за добровільні пожертвування на храм отримала і вся сільська громада.[363] Наступні роки сумлінної служби Іоанна Зелінського були відзначені 30 березня 1874 року нагородженням скуфією. Та вже в наступному році о. Іоанн, за власним бажанням, залишив полянецьку парафію і 28 липня 1875 року отримав призначення на священицьке місце в Уманському Миколаївському Соборі.

А з 30-го липня 1875 року настоятелем Різдво-Богородицької церкви став Григорій Никифорович Молчановський, який до цього часу служив в с. Павлівці Липовецького повіту. Та невдовзі його перевели в Таращанський повіт, а священицьке місце в Полянецькому зайняв його брат – Порфирій Никифорович Молчановський. За заслуги по духовному відомству Св. Синод 15 квітня 1878 року нагородив його скуфією.[364] А повідомлення про нагородження його камилавкою датоване 1886 роком.[365] До 6 травня 1901 року о. Порфирій Молчановський був нагороджений Орденом Св. Анни 3-го ступеня. Прослужиши ще п’ять років, до тієї ж дати 6 травня (день народження імператора), в 1906 році він був піднесений до гідності протоірея. І тоді ж, в 1906 році його призначили духовником 1-го округу.

Пам’ятною подією в житті Порфирія Молчановського, як і всіх парафіян Полянецького, було відзначення 20 вересня 1909 року 50-річчя його священнослужіння. В той день в Різдво-Богородицькій церкві правилася урочиста служба, в якій під керівництвом ювіляра брало участь 10 священиків.[366] Більшість з них були родичами протоірея Молчановського, який був патріархом чималої священицької родини. В 1910 році о. Порфирію виповнилося 73 роки, він мав священицький стаж з 1859, був одружений і мав четверо вже самостійних дітей. Поважний вік давався взнаки і протоірей П. Молчановський подав прохання про звільнення з посади, яке було задоволене 3 грудня 1910 року. На його

місце був переведений із Нестерівки син – Андрій Порфирович Молчановський, який був зятем не менш авторитетного на Уманщині протоірея Прокопія Павловича.

Продовжуючи сімейні традиції, Андрій Молчановський добросовісно виконував священицькі обов'язки, чим заслуговував не тільки повагу парафіян, а й авторитет серед окружного духовенства та єпархіального начальства. І вже 14 червня 1911 року його призначили членом благочинницької ради 1-го округу. І на цій посаді він зарекомендував себе з найкращого боку, тому 6 травня 1914 року імператор нагородив його камилавкою. З дружиною Параскевою Прокопівною вони мали четверо дітей. Старшою в сім'ї була донька Леоніда, що народилася 15 січня 1896 року і освіту здобувала в Київському єпархіальному жіночому училищі. Син Зіновій, 1897 р. н., в 1913 році навчався в Уманському духовному училищі. А дві молодші доньки – Анна та Галина – навчалися в Уманській гімназії.

Псаломником у Полянецькому з 1908 року служив Григорій Якович Мацкевич, що походив із сім'ї псаломника і мав лише домашню освіту. До 1886 року він учителював у Радомишльському повіті, потім служив псаломником, а в 1908 році його перевели до Різдво-Богородицької церкви у Полянецьке. З дружиною Анною Григорівною, що була донькою псаломника, вони мали восьмеро дітей. Найстарший син Петро в 1910 році закінчив Київську духовну семінарію і учителював у с. Городниці Уманського повіту. Другий син - Яків, 1890 р. н., в 1913 році служив священиком в с. Ягубець. Третій – Іларіон, 1892 р. н., служив у польовій артилерії в м. Бердичеві. Сини Павло та Іоанн навчалися в Уманському духовному училищі, а з трьох доньок (Віра, Фекла і Марія) тільки Фекла, 1897 р. н., навчалася в 1913 році в Уманському гоголівському училищі.

Помийник (тепер - Вікторівка)

Різдво-Богородицька церква була закладена в 1753 році. Л. Похилевич вказує, що вона була збудована в 1767 році.[367] Та ця розбіжність в хронології не є значною і дає можливість стверджувати, що перша дерев'яна церква в селі була збудована в другій половині XVIII століття. Є відомості, що в 1772 році вона була з унії пересвячена у православ'я. Священиком тоді служив Діонісій Трепачинський, якого 20 липня 1769 року висвятив до цієї церкви Филип Володкевич. Вдалося з'ясувати, що 24 грудня 1772 року в м. Переяславі Преосвященний Іов, єпископ Переяславський вручив йому грамоту на помийницьку парафію, але св. Діонісій Трепачинський знову повернувся в унію. Тільки 19 серпня 1794 року протоірей Іоанн Радзімовський перевів його у православ'я. Парафіяльним ієреєм він був і на початку XIX ст., а в очолюваній ним парафії налічувалось тоді 116 дворів.

За більш як 100-річний період функціонування церква постаріла і потісніла. Тому в 1881 році замість старої була зведена нова церковна будівля, що коштувало 7 750 рублів. Різдво-Богородицька церква відносилась до 5-го класу і мала чималу парафію. В 1801 році православних мирян налічувалось 712 осіб, а вже в 1863 році її парафіянами були 1 014 осіб (518 чол. і 496 жін.). В 1894 році парафіян чоловічої статі нараховувалось вже 860 осіб, в 1901 році всіх православних мирян в Помийнку мешкало 2 011 душ, а до 1910 року їх кількість збільшилась до 2 448 осіб (1 270 чол. і 1 178 жін.). В 1913 році на території парафії налічувалось 342 двори, в яких мешкало 2 575 осіб (1 344 чол. і 1 231 жін.). З них тільки 46 осіб (27 чол. і 19 жін.) були іудейського віросповідання, а решта могли чи були бути православними. Окрім багатолюдної парафії, церква мала і власний капітал, який складали в 1910 році 609 руб. 31 коп. та виграшний білет 2-процентної позики. Парафіяни утримували церковнопарафіяльну школу. Причтові служби та житло були збудовані 1895 році і теж утримувалися в хорошому стані.

Штатний причт на початку XIX ст. складали священик, псаломник та паламар. А пізніше штатними були: священик, псаломник і просфорня. В їх розпорядженні було 53 дес. 30 саж. церковної землі в 1894 році і 52 дес. 1 350 саж. придатної та 2 дес. непридатної землі в 1910 році. Це за офіційними даними кінця XIX – початку XX ст.

А ось ще раніше, церковної землі було значно більше. Так, в 1859 році тамтешній священик Симеон Сильвестрович Голятовський звернувся до суду, щоб повернути колишні церковні землі. В судовому позові він, зокрема, вказував, що церковний причт з давніх часів до конфіскації помістя графа Потоцького мав у користуванні садибної землі 2 дес., орного поля в трьох змінах тридцять дев'ять десятин і сінокосів з лісом – 40 десятин, тобто всього – 81 дес. і деяку кількість квадратних сажнів.[368] З конфіскованими землями Потоцького відійшла у казну і частина церковних земель, причту було залишено тільки 33 десятин. Та, як видно, суд лише частково задовольнив скаргу священика і частину з конфіскованих земель було повернуто церковному причту.

Про церковний причт початку XIX ст. вдалося з'ясувати ось що. В 1801 році священиком служив вже згадуваний вище Діонісій Трепачинський. Псаломницьке місце з 5 липня 1801 року займав його старший син Петро Трепачинський, якому тоді виповнився 21 рік, а молодшому сину Григорію було тільки 16 років. Два середні священицькі сини – Стефан та Гервасій – перебували на "службе польской".[369] А на паламарське місце Уманське Духовне правління призначило в 1801 році 37-річного священицького сина ? (ім'я написане вкрай нерозбірливо – авт. Т. К.) Орловського, який теж мав двох синів – Іоанна та Діонісія. Питання про наступний склад церковного причту потребує ще значної дослідницької праці.

Згадуваний вже священик Симеон Голятовський служив у Різдво-Богородицькій церкві до 1875 року. Його сумлінна служба і піклування про храм Божий були відмічені скуфією, яку він отримав 25 квітня 1864 року. А через десять років, 1 червня 1875 року його перевели священиком в с. Юрківку Уманського повіту.

З 17-го червня 1875 року священиком став Петро Когодовський, якого перевели в Помийник із с. Салогубівки Липовецького повіту. Та прослуживши кілька місяців, він відбув на нове місце служби в село Сабірівку Липовецького повіту. А тамтешній священик Симеон Сементовський був переведений в Помийник. Але він теж не прижився на новому місці служби і був переведений до іншої парафії. А в Помийник, напевне, повернули із Юрківки Симеона Голятовського. Це могло статися десь після 1881 року, бо в цьому році він отримав нагороду ще як юрківський священик. Майже 10 років потому служив о. Симеон Голятовський в Різдво-Богородицькій церкві, а 30 серпня 1892 року помер.

Тоді ж, 30 жовтня 1892 року священицьке місце в Помийнику зайняв священик із Томашівки – Андрій Філоновський. Псаломницькі обов'язки в Різдво-Богородицькій церкві тоді виконував Гавриїл Руткевич, який, до речі, 12 листопада 1895 року був висвячений в сан диякона, але із залишенням на псаломницькій посаді. За п'ять років служби у помийницькій парафії, св. Андрій Філоновський проявив себе з найкращого боку і був удостоєний високої нагороди. З нагоди дня народження імператора, 6 травня 1897 року о. Андрія нагородили наперсним Хрестом. Після цієї нагороди він ще два роки служив настоятелем сільського храму, а 19 травня 1899 року за власним бажанням був звільнений за штат. Помер він 11 січня 1903 року.

Новим священиком Різдво-Богородицької церкви був призначений випускник семінарії Олександр Правосудович, який зайняв священицьке місце 19 травня 1899 року. Як і більшість парафіяльного духовенства, він водночас став завідувачем церковнопарафіяльної школи. Саме за цю його діяльність, 12 листопада 1903 року у відповідності з журнальною постановою № 44, що була затверджена резолюцією Його Високопреосвященства від 30 листопада 1903 року за № 6 443, йому була висловлена подяка з видачею свідоцтва встановленого зразка. А 29 січня 1907 року о. Олександр за зразкове виконання священицьких обов'язків був нагороджений набедреником.

У 1910 році Олександру Павловичу Правосудовичу виповнилося 35 років. Він по закінченні семінарії в 1896 році учителював, а священицький сан прийняв в 1899 році. Був одружений і виховував 3-х малолітніх дітей. Другим штатним кліриком Р.-Богородицької церкви тоді служив 34-річний Іван Логінович Порицький, який мав освіту 2-класного училища і невеликий учительський стаж, був одружений і виховував малолітню дитину. А просфорнею служила вдова – Варвара Мокрицька.

Священик Олександр Правосудович за добросовісне виконання священицьких обов'язків до дня Пасхи 1911 року був нагороджений скуфією.

Попівка

Покровська дерев'яна церква була збудована в 1751 році, хоч є відомості, що освячена вона була уніатським протопопом Василем Кремезовичем в 1760 році. В кінці XVIII ст. її пересвятили з унії у православ'я. За указом Консисторії, тимчасово призначеним священиком тоді був Лука Біленський (чи Беленський?). Збудована в другій половині XVIII ст. церковна будівля функціонувала і в XX столітті. Правда, в другій половині XIX ст. вона була капітально відремонтована, на що витрачено 1 720 рублів.[370]

Церква відносилась до 6 класу і мала не багатолюдну парафію. Але не дивлячись на малочисельність, вона не була бідною. Церковний капітал на початку XX ст. становив 1 800 рублів і приносив щорічного прибутку 100 рублів. В 1845 році було збудоване нове житло з господарськими будівлями для священика, а в 1885 року – для псаломника. Парафіяни утримували 1-класну церковнопарафіяльну школу змішаного типу. А щодо чисельності парафії, то статистичні показники другої половини XIX – початку XX ст. виглядали так: в 1863 році парафіян було 811 осіб (435 чол. і 376 жін.), в 1894 році – 546 осіб тільки чоловічої статі, в 1901 році – 1 187 душ, а в 1910 році – 1 352 душі (693 чол. і 659 жін.). В 1913 році на території парафії розміщувалося 172 $^{1}/_{4}$ двора, в яких мешкало 1 363 особи (689 чол. і 674 жін.). Станово-конфесійний склад мешканців парафії виглядав так: 16 осіб належали до духовного стану, 27-до міщанського, 1 289 до селянського. А ще в Попівці мешкали 17 євреїв, 10 сектантів та 4 "иносословных". Безпомильно можна твердити, що три останні категорії населення не були парафіянами, тобто православних мирян могло налічуватись 1 332 особи. Їх релігійні потреби задовольняв традиційний за чисельністю церковний причт, що складався з священика та псаломника. У розпорядженні причетників було 75 дес. 1 156 саж. церковної землі в 1894 році і 90 дес. 1 642 саж. в 1910 році. Річна казенна платня членів причту складала в 1871 році 295 руб. 78 копійок.

У 1850 році священно- та церковнослужителів з членами сімей мешкало в Попівці 14 осіб. Священиком і благочинним 3-го округу служив Дмитрій Йосипович Бутовський, який прийняв священство в 1830 році. Тоді, на час проведення ревізії населення 1850 року, йому було 42 роки і він з дружиною Домнікією Павлівною мав четверо дітей: 4-річного Василя, 1-річного Антона, 10-річну Анну та 8-річну Аполінарію. Посаду псаломника обіймав 36-річний Іоанн Савович Теодорович, який з дружиною Марією Василівною виховував п'ятеро дітей: 13-річного Михайла, 5-річного Стефана, 10-річну Варвару, 8-річну Параскеву та 2-річну Іустину. Ще в парафії мешкала племінниця священика, що була донькою покійного священика Феодора Калішевського, 15-річна Марія Калішевська.

До 1858 року, коли проводилась наступна і остання ревізія населення, священик Дмитрій Бутовський помер. В парафії числились тільки його дружина, син Антоній та доньки Аполінарія і 3-річна Настасія. А настоятелем храму служив тоді 24-річний Василь Тарасович Черняховський. У них із 17-річною дружиною Анною Дмитрівною дітей ще не було. Зате збільшилась сім'я псаломника Іоанна Савовича Теодоровича: до п'ятьох його старших дітей додалися ще 4-річна Акилина та 3-річна Домна. Тобто сім'я псаломника складалася з дев'яти осіб: його самого, дружини та сімох дітей. А всіх разом осіб духовного стану мешкало тоді в Попівці 15.

Під керівництвом священика Василія Черняховського в селі функціонувла церковнопарафіяна школа, в якій у 1862 році навчалося 30 учнів. Священицькі та учительські обов'язки в попівській парафії о. Василій виконував до 1876 року. Саме в тому році, 3 квітня скінчився його земний шлях.

На вільне священицьке місце в Попівку 3 травня 1876 року був призначений, безмісний до цього часу, священик Лаврентій Мілованов. Та прослуживши майже 8 років, він 10 березня 1884 року був відчислений від парафії.

А в Попівку перемістили священика Григорія Григоровича Токаревського. Він був сином колезького регістратора, що служив в Таращанському духовному правлінні, а виховувався майбутній священик в Київській духовній семінарії на кошти Петропавлівського Попечительства. Священицький сан він прийняв відразу по закінченні семінарії 1865 року в церкві с. Закутинець Таращанського повіту. За службу в попівській парафії він вже в 1891 році був нагороджений камилавкою. А в наступному 1892 році, 17 січня він був призначений благочинним 5-го округу і виконував ці обов'язки до 4 серпня 1896 року. За визначенням Св. Синоду, 11 квітня 1900 року його нагородили наперсним Хрестом, а 1 липня 1901 року він отримав призначення духовника 5-го округу. І з цими обов'язками він справлявся зразково, а тому до 6 травня 1909 року був удостоєний Ордена Св. Анни 2-го ступеня. Але його земний шлях добігав кінця і 21 грудня 1909 року о. Григорій Токаревський помер.[371] Тоді йому було 67 років і по його смерті лишилося семеро дітей, двоє з яких ще не були влаштованими.

На вакантне священицьке місце в Попівку перевели із с. Хейлової Липовецького повіту св. Іоанна Захарієвича. Иоанн Дмитрович походив із духовенства, в 1889 році закінчив Київську духовну семінарію, учителював. В 1891 році був призначений священиком в міст. Вахнівці Бердичівського повіту, пізніше священствував в с. Ксьондзівці Уманського повіту та в с. Хейловій, звідки і був переведений в Попівку. Через три роки, в травні 1913 року його служба була відзначена камилавкою. А псаломницькі обов'язки з 20 листопада 1907 року виконував Яків Володимирович Щупаковський, що теж походив із духовенства. В 1894 році він закінчив Уманське духовне училище і склав екзамен на звання учителя. Упродовж 1894-1897 років учителював в Покотиловому і Погорілому. З грудня 1897 року він псаломник в Оксаниній, а з 12 вересня 1903 року – в Крачківці, звідки і був переведений в Попівку. В 1913 році йому виповнилось 36 років, він був одружений і мав трьох малолітніх дітей.

Священик і псаломник були авторитетними і глибокошанованими духовними лідерами своєї пастви. Їх наслідували і у піклуванні про храм Божий, і у турботах про його благоустрій. Так, в 1916 р. селянин Попівки Петро Накліока пожертвував у церкву панікадило вартістю 120 рублів і пуд свічок. А ще один мешканець села, теж селянин Аркадій Масловатий, купив для церкви визолочену чашу, що коштувала 105 руб. і подарував храму шовкову хустку за 18 рублів.[372]

Посухівка

Час будівництва першої в селі церкви достеменно не відомий. Здогідно, це була друга половина XVIII століття. Вдалося вияснити лише те, що в 1775 році священиком Св.-Михайлівської церкви служив Федір Грабовський. А в селі тоді налічувалось 80 дворів.

У 1849 році на місці тієї давньої церкви була зведена нова дерев'яна церковна будівля і освячена теж в ім'я Архістратига Михаїла. Парафія Михайлівської церкви була багатолюдною і багатою, а відтак відносилась до 5-го класу. Її парафіянами числились мешканці с. Посухівки та «деревни» Антоновки, що була за версту від села. В 1863 році їх нараховувалось 1 628 осіб (839 чол. і 789 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було 1 339, в 1901 році всіх парафіян налічувалось 2 899 осіб, а до 1910 року їх чисельність зросла до 3 504 осіб (1 726 чол. і 1 778 жін.). У 1913 році мешканців парафії було 3 439 осіб (1 701 чол. і 1 738 жін.). Їх станово-конфесійний поділ виглядав так: осіб духовного стану було 7, дворян – 10, селян – 3 415 осіб і 7 осіб були іудейського віросповідання. Отже, православними мирянами можна вважати
3 432 особи. Парафіяни утримували церковнопарафіяльну школу та причтові будівлі, які були збудовані в 1895 році і перебували у гарному стані. Церковний капітал у 1910 році складав 3 000 рублів.

Штатний причт Михайлівської церкви на початку XIX ст. складали чотири особи: священик, диякон, псаломник і паламар. А пізніше штатними були лише священик,

псаломник та просфорня. Причт мав у розпорядженні 42 дес. 339 саж. церковної землі. А казенне його утримання в 1871 році становило 339 руб. 28 копійок. Іншими джерелами прибутків були плата за треби та добровільні пожертвування мирян.

Персоніфікувати склад причту вдалося лише з другої половини XIX ст. Священиком в 1850 році служив Павло Васильович Зубачевський. Він був сином місцевого священика, вже покійного, Василя Степановича Зубачевського, в якого два молодші сини (21-річний Никанор і 19-річний Матвій) теж мешкали в Посухівці. Св. Павло Зубачевський в той час був 40-річним вдівцем, що сам виховував 15-річного сина Миколу. Другим штатним кліриком був псаломник – Мелентій Васильович Холодкевич. Його сім'я складалася з дружини Ольги та 6-річної доньки Анни. Ще при церкві числилися сини покійного церковного сторожа Максима Степановича Садовського – 21-річний Петро і 14-річний Симеон. Всіх священно- і церковнослужителів з членами сімей нараховувалось тоді в посухівській парафії 9 осіб.

До наступної ревізії населення, що була здійснена в 1858 році, загальна кількість причетників та членів їх сімей збільшилась до 11 осіб. Священиком так і залишався Павло Васильович Зубачевський, але ні його сина Миколи, ні братів Никанора і Матвія в парафії не числилось. Псаломницькі обов'язки теж продовжував виконувати Мелентій Холодкевич. Але тепер його сім'ю складали дружина і п'ятеро дітей: 13-річна Анна, 9-річна Надія, 5-річна Параскева, 3-річна Олександра та 2-місячний Антоній. Третім членом причту служив паламар – 27-річний Іван Федорович Білецький. А обов'язки просфорні виконувала псаломницька вдова, 35-річна Марфа Іванівна. Мешкав в парафії і Симеон Садовський – син покійного церковного сторожа Максима Садовського.

Священик Павло Васильович Зубачевський, як і більшість парафіяльного духовенства, виконував і священицькі, і учительські обов'язки. Під його керівництвом у школі в 1862 році навчалося 20 учнів. Його добросовісна священицька і учительська служба була відзначена камилавкою, яку він отримав 26 березня 1866 року. До 4 листопада 1871 року він очолював парафію Михайлівської церкви і за власним бажання був звільнений за штат.

З 1871 року священиком у Посухівці став Косма Стадійович Зубачевський (чи родичі з попереднім священиком, чи однофамільці – ще потрібно уточнити). Настоятелем Михайлівської церкви він служив 27 років. Упродовж цього часу його служба була відзначена кількома нагородами, зокрема: 8 листопада 1878 року він отримав набедреник, до дня Пасхи 1883 року – скуфію, до 6 травня 1898 року – камилавку. Та 21 жовтня 1898 року о. Косма Зубачевський помер.

З 20-го листопада 1898 року священиком в Посухівку перемістили Іоанна Щуровського, який до цього служив у с. Воробіївці Черкаського повіту. Вісім років його служби в посухівській парафії були відзначені 6 травня 1907 року камилавкою. В 1910 році Іоанну Володимировичу Щуровському йшов 62 рік, він мав 2-річний учительський досвід і священицький стаж з 1877 року. Був одружений і мав двоє ще не прилаштованих дітей. Псаломником в дияконському сані разом з ним служив Михайло Васильович Ганкевич, який закінчивши в 1888 році три класи духовного училища, учителював до 1909 року, а потім прийняв сан. Теж був одружений, виховував семеро дітей, троє із яких навчалися за батьківський кошт. Просфорнею тоді служила донька диякона, що залишилася вдовою Єлизавета Гнатівна Ходзіцька.

Священик Іоанн Щуровський служив у Посухівці з 1898 до 1914 року (здогідно). І, напевне, був виведений за штат за віком. А 6 червня 1914 року священиком у посухівській Св.-Михайлівській церкві став Яків Баккалінський, якого перевели із с. Кобринової Греблі.

Поташ

Різдво-Богородицька дерев'яна церква була збудована в 1771 році. В другій половині XIX ст. вона була дещо розширена. Та добудова коштувала парафіянам 2 000 рублів. А ось

нову дзвіницю в 1858 році вибудував граф Шувалов власним коштом. Така оновлена і добудована церква функціонувала і в перші десятиліття XX століття.

Парафія Р.-Богородицької відносилась до 7-го класу. В 1863 році парафіян в ній було 547 осіб (268 чол. і 279 жін.), в 1894 році – тільки чоловічої статі нараховувалось 546 душ, в 1901 році всіх мирян було вже 1 099 осіб, а в 1910 році – 1 148 осіб (530 чол. і 618 жін.). До 1913 року чисельність парафії зросла до 1 301 особи. Тоді парафіянами Різдво-Богородицької церкви були: 14 осіб духовного стану, 5 дворян, 24 міщан і 1 258 селян. Окрім православних мирян, в Поташі мешкало ще 7 євреїв. Як видно з наведених показників, парафія була малолюдною, до того ж, і не багатою – церковного капіталу не було. Житло для причту було збудоване в 1886 році, але господарські споруди були старими і на початку XX ст. стали майже непридатними для використання.

Кількість штатних клірикв була традиційною для церкви 7-го класу – священик, псаломник і паламар на початку XIX ст., а пізніше лише священик та псаломник. На жаль, персоніфікувати причт вдалося лише з початку досліджуваного періоду та із середини XIX ст. до перших десятиліть XX ст. Великою прогалиною є перша половина XIX ст., але однаковою мірою весь період охопити важко, так як навіть найкоротші дані важко втиснути в одну публікацію. Тим не менше, за наявності навіть найменших відомостей ми прагнули не пропустити жодного виявленого імені. Отож, за даними 1801 року вдалося встановити, що священиком тоді служив Василій Галятовський. Він походив із дворянського роду, а священство прийняв у 1782 році в Балтському повіті Подільської губернії. В 1786 році його перевели в Поташ, де він в 1794 році перейшов із унії у православ'я. Грамоту на парафію він отримав у 1800 році. Його син, 20-річний тоді Павло Галятовський з 9 червня 1801 року став псаломником Різдво-Богородицької церкви. А третім клiриком був паламар – 32-річний Григорій Чекавський, який походив із священицької родини і за указом Дикастерії зайняв місце в 1801 році. Відомо, що в сім'ї паламаря підростало двоє синів: Іоанн та Яків. Про інших членів сімей штатних клірикв інформації ми не маємо. Вдалося з'ясувати лиш те, що священицька сім'я Галятовський дала церкві ще одного парафіяльного священика.

Йдеться про те, що в 1850 році священиком в Поташі служив Діонісій Павлович Галятовський. Йому тоді було 36 років і з 27-річною дружиною Пелагеєю Іустинівною вони виховували п'ятеро дітей: 5-річного Ієроніма, 3-річного Симеона, 2-річного Протасія, 9-річну Марину та 7-річну Марію. В той самий час псаломником служив Архип Павлович Сапоцький. Він власної сім'ї ще не мав і мешкав зі своєю сестрою Анною Павлівною Сапоцькою. Ще при церкві числилась сім'я церковного сторожа Івана Бережинського, що складалася з дружини Софії Семенівни та трьох дітей: Маркела, Артамона і Феодосії. Всіх разом священно- і церковнослужителів з сім'ями мешкало в Поташі 14 осіб.

Впродовж наступного десятиріччя сталися зміни в складі причту та його сімей. Священиком так і служив Діонісій Галятовський, але його сім'я збільшилась ще однією дитиною – донькою Олександрою і складалася з дружини та шістьох дітей. Псаломницьке місце Р.-Богородицької церкви зайняв Андрій Федорович Білецький, що мешкав лише з дружиною Ольгою Феофанівною. А в сім'ї вже безмісного церковного сторожа Івана Стефановича Бережинського залишилося тільки двоє дітей: 13-річна Феодосія та 5-річний Лука. Так що загальна кількість причетників та членів їх сімей в 1858 році становила 13 осіб.

До якого часу очолював парафію Діонісій Галятовський встановити не вдалося, але відомо, що наступником його був св. Софроній Марковський. В квітні 1874 року він помер і священицьке місце зайняв (здогідно) Андрій Лужинський. Можливо перед о. Андрієм ще хтось виконував священицькі обов'язки, але відомостей про те ми не маємо. Зате вдалося встановити, що 14 листопада 1885 року за сумлінну службу він отримав набедреник. Та вже в наступному році, 23 травня 1886 року, його перемістили в с. Березівку. А ієреєм у Поташі став Юліан Маковський. В березні 1892 року його звільнили із священицького місця.

Наступним священиком в Поташі став Микола Васильович Сакович, який в 1887 р. закінчив Київську духовну семінарію і спочатку учителював, а 28 червня 1892 року прийняв священство в Р.-Богородицькій церкві. Відомо, що 31-го січня 1902 року він вже був

нагороджений набедреником. Наступні роки його священнослужіння були відзначені в 1909 році, коли за резолюцією Його Високопреосвященства за № 1 771 від 23 квітня він був удостоєний скуфії.

У 1910 році Миколі Васильовичу Саковичу йшов 45-й рік, він мав освіту духовної семінарії, п'ятирічний учительський стаж і служив в ієрейському сані з 1892 року. Був вдівцем і мав четверо дітей, які навчалися за батьківський кошт. Псаломником Р.-Богородицької церкви в той самий час служив Симеон Омельянович Бєлявський. Він був одружений і мав п'ятеро ще не влаштованих дітей, троє з яких навчалися в духовних навчальних закладах. Походив він із духовенства, освіту здобув в Кранопільському училищі і деякий час учителював в Свинарці, звідки і був в 1895 році переведений у Поташ.

Притика

Св.-Лукінська дерев'яна церква була збудована в 1788 році. В XIX ст. село належало губернському секретарю Якову Домініковичу Русецькому. Його помістя знаходилось за 3 версти від села, в "деревне" Пеніожковій, що теж була його власністю. В 1840 році за кошти поміщика Домініка Русецького там була збудована кам'яна церква, яку освятили в ім'я великомучениці Параскеви. Її побудували на місці дерев'яної церкви, яка раніше була самостійною і мала власний причт. Так що в досліджуваний період, парафія складалася з мешканців Притики і Пеніожкової і мала дві церкви: Лукінську та приписну Параскевську.

Парафія відносилась до 5-го класу і була багатолюдною. В 1963 році вона об'єднувала 1 320 осіб (671 чол. і 649 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі було вже 1 048 душ, в 1901 році всіх православних мирян нараховувалось 2 333 особи, а до 1910 року їх чисельність зросла до 2 800 осіб (1 400 чол. і 1 400 жін.). В 1913 році в 329 дворах Притики і Пеніожкової мешкало 2 625 православних мирян (1 316 чол. і 1 309 жін.). В Притиці числилось 1 195 осіб (594 чол. і 601 жін.), а в Пеніожковій – 1 430 душ (722 чол. і 708 жін.). Та окрім православних, на території парафії мешкали представники і інших конфесій. Зокрема це були: 33 особи іудейського віросповідання та 13 католиків. Разом з ними, загальна кількість населення становила 2 671 особу (1 339 чол. і 1 332 жін.). Парафіяни утримували дві 1-класні церковнопарафіяльні школи змішаного типу і причтові будівлі. Нове житло для причту було збудоване в 1898 році. Парафіяни склали і церковний капітал, сума якого в 1910 році становила 500 рублів.

Традиційною для парафії 5-го класу була чисельність штатного причту. Його складали священик, псаломник, паламар і просфорня. У розпорядженні причту було 37 дес. 1 578 саж. церковної землі у 1894 році і 38 дес. 1 688 саж. в 1910 році. А казенна платня в 1871 році складала 408 руб. 4 коп. на рік.

Особи членів причту початку XIX ст. ще потрібно встановлювати, а поки-що вдалося з'ясувати, що з 29 березня 1840 року священиком у Притиці служив Іоанн Романович Саббатовський. За даними 1852 року, з дружиною Варварою Антонівною вони виховували 15-річну Олександру, 10-річну Ольгу і 2-річну Неонілу. Псаломником тоді ж служив Іван Леонтійович Сіньковський, якого 20 лютого 1840 року перевели в Притику із с. Угловатої Липовецького повіту. Його сім'я складалася з дружини Марії Онуфріївни, сина Володимира та доньки Фекли. Паламарські обов'язки тоді ж виконував священицький син Полікарп Андрійович Хмілєвський. Він по 4-й клас навчався в польському училищі, потім залишив його і 8 січня 1841 року був призначений паламарем в Притику. Ще однією церковнослужителькою була просфорня, обов'язки якої з 25 вересня 1845 року виконувала Анна Кисілевичева. Окрім штатних священно- і церковнослужителів, в парафії мешкали: безмісний псаломницький син, 34-річний Никифор Олексійович Сорочинський та покійного диякона Василія Гордєєва доньки – Зіновія та Феодосія.

За даними 1852 року, в парафії тоді налічувалось 160 дворів, в яких мешкало 1 280 осіб.[373] Військовим належало 2 двори, в яких мешкало 16 душ (8 чол. і 8 жін.). Одновірці мешкали в 7 дворах і їх було 62 особи (28 чол. і 34 жін.). Селянських дворів було 145 і в них

проживало 1 150 осіб (584 чол. і 566 жін.) Римо-католики мешкали в 4 дворах (17 чол. і 24 жін.). І в одному дворі меншкало 11 євреїв (4 чол. і 7 жін.). Тобто, всього 641 чол. і 639 жін. були мешканцями села Притики і "деревни" Пеніожкової. Але православних парафіян серед них було близько 1 200 душ.

Станом на 1858 рік, серед духовенства Лукінської церкви сталися деякі зміни. В священицькій сім'ї Іоанна Саббатовського залишилося тільки дві доньки – Ольга та Неоніла. Про старшу, Олександру, відомостей немає. Можна лише здогадуватись, що вона вийшла заміж і переїхала до чоловіка. Не згадується і дружина священика – Варвара Антонівна. Можливо вона померла. В сім'ї псаломника Івана Сіньковського теж сталися зміни. З дружиною Марією Онуфріївною вони виховували двох дітей. Старшою донькою була Фекла, про сина Володимира відомостей нема (можливо помер), а в сім'ї підростала ще 1-річна Марія. Паламарем замість Полікарпа Хмілєвського був призначений 18-річний Софроній Андрійович Ляховецький. Просфорнею продовжувала служити Анна Кисілевичева. А з нештатних осіб духовного стану в парафії мешкали: безмісний псаломницький син Никифор Сорочинський та донька покійного диякона Василія Гордеева Зіновія.

Під керівництвом священика Іоанна Саббатовського в 1862 році при Лукінській церкві навчалося більше двадцяти учнів. А за свою учительську і священицьку діяльність о. Іоанн 23 березня 1871 року удостоївся благословіння Св. Синоду. До якого часу він очолював парафію з'ясувати не вдалося, але відомо, що його наступником був св. Костянтин Руденко. Останній служив у Притиці до дня своєї смерті – 27 серпня 1876 року. А наступні 12 років парафію очолював св. Симеон Базилевич, який помер 5 серпня 1888 року.

З 13-го жовтня 1888 року священиком до Лукінської церкви був переведений Сава Лапчинський. До переводу він служив в с. Лебединці. Та прослуживши на новому місці дев'ять років, 30 жовтня 1897 року Сава Іванович Лапчинський помер.

Вільне священицьке місце з 1-го грудня 1897 року зайняв його син, Петро Савович Лапчинський, якого перевели в Притику із с. Вербового Сквирського повіту. З якихось причин Сава Лапчинський вирішив змінити своє прізвище, що було не такою простою справою. По дозвіл на це він звернувся, після багатьох нижчих інстанцій, до самого самодержця всеросійського. І 11 грудня 1899 року імператор дозволив "священнику Петру Лапчинскому именоваться впредь со всем семейством фамилиею "Корнилов".[374] А сумлінна служба Петра Корнілова була відзначена 6 травня 1903 року набедреником. Наступну нагороду – скуфію – він отримав 29 січня 1907 року.

У 1910 році Петру Савовичу Корнілову виповнилося 45 років, він мав освіту духовної семінарії і священицький стаж з 1888 року. Був одружений і мав четверо дітей, які навчалися в духовних навчальних закладах на напівказенному утриманні. Псаломником разом з ним служив Яків Стефанович Уманський. Йому в той час було 30 років, він мав освіту 1-класної школи, по закінченні якої учителював в Липовецкому повіті, а 17 січня 1909 року отримав призначення в Притику. Був одружений і мав четверо малолітніх дітей. Просфорнею з 1911 року служила священицька вдова Дарія Руденко.

З нагоди річниці дня народження імператора, 6 травня 1913 року св. Петро Корнілов був нагороджений камилавкою.

Псярівка (нині Ятранівка)

Час будівництва першої в селі церкви невідомий. Можна лише здогадуватись, що то була друга половина XVIII століття. Як і більшість церков Уманщини, Покровська церква теж була в унії. В 1794 році уніатський архієрей Феодосій Ростоцький священиком в псярівську парафію перевів із с. Шельпахівки Іоанна Кохановського, який був дворянського походження, а 19 червня 1781 року прийняв священство в тамтешній Успенській церкві. В тому ж 1794 році Іоанн Радзімовський пересвятив Покровську церкву села Псярівки і її священика Іоанна Кохановського у православ'я. А 15 грудня 1796 року Київський Митрополит затвердив о. Іоанна на посаді благочинного.[375]

У XIX ст. парафія Покровської церкви відносилась до 5-го класу. Вона була багатолюдною і не бідною. В 1801 році на території парафії налічувалось 135 дворів, в яких мешкало 1 173 особи (562 чол. і 611 жін.). В 1863 році парафіян було вже 1 331 особа (675 чол. і 656 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі стало 1 263 особи, в 1901 році всіх православних мирян числилось 2 950 осіб, а до 1910 року їх кількість збільшилась до 3 760 осіб (1 903 чол. і 1 857 жін.). За даними 1913 року, на території парафії числилось 968 дворів з населенням 3 877 осіб (1 943 чол. і 1 934 жін.). Та не все воно було православним, так як в Псярівці мешкало 70 іновірців. Не рахуючи їх, решту 3 807 осіб можна вважати православними мирянами. Парафіяни мали церковний капітал, який в 1910 році приносив щорічно 200 рублів прибутку. Житло та господарські будівлі для священика утримувались у доброму стані, а псаломник мав власний дім. Православні миряни Псярівки утримували 1-класну церковнопарафіяльну школу.

Традиційним для парафії 5-го класу був і церковний причт. Штатними були посади священика, псаломника і просфорні. Правда, в 1801 році штатними були лише священик та псаломник. Парафіяльним ієреєм служив вже згадуваний вище Іоанн Кохановський, який водночас обіймав посаду благочинного. А на паламарське місце Дикастерія призначила 22-річного тоді священицького сина Афанасія Нечаєвського. У розпорядженні причту було 47 дес. 38 саж. церковної землі. І, окрім доходів від неї, плати за треби та добровільні пожертвування, члени причту отримували ще й казенну платню. В 1871 році вона складала 402 руб. 28 коп. на рік. Та крім цього, священнослужителі мали і інші джерела прибутків. Наприклад, священик Псярівки Андрій Каковський до 1869 року орендував так звану Псярівсько-Гайдамацьку ділянку землі в 339 дес. 760 саж., щорічна плата за яку становила 556 руб. 48 копійок.[376]

Священик Андрій Федорович Каковський добросовісно виконував службові обов'язки, про що свідчать його нагороди. Так, 27 квітня 1876 року він був нагороджений скуфією; за визначенням Св. Синоду від 28 березня 1899 року за № 1 084 його нагородили камилавкою; до 6 травня 1906 року він був удостоєний наперсного Хреста. Але один із фактів його священнослужіння, що навіть попав на шпальти єпархіальної преси, уможливлює припущення про прагнення священика послабити тиск на свою паству самодержавної системи. Йдеться ось про що: 23-є число "Киевских Епархиальных Ведомостей" за 1890 рік опублікувало інформацію про покарання св. Андрія Каковського штрафом в 25 рублів із занесенням до послужного списку. Таке стягнення було накладене на ієрея за те, що він видав Уманському повітовому "по воинской повинности присутствию" неправильну метричну довідку на двох селян, що народилися в 1868 році. Це могла бути звичайна помилка, якби за нею не послідувало "лживое объяснение, представленное им по этому делу в Консисторию".[377] Тобто в священика був якийсь привід представити неправильні метричні дані, що, напевне, увільняло цих селян від виконання військової повинності. Хочеться думати, що тим приводом було прагнення священика полегшити долю хоч двох своїх парафіян.

Очолював псярівську парафію Андрій Каковський до 17 жовтня 1906 року, а помер він 29 липня 1915 року у 85-річному віці. У нього з дружиною Анною Іоаннівною було четверо дітей. Старший син Іоанн, 1868 р. н., теж був священиком і, за даними 1913 року, служив у с. Текучій Уманського повіту. Про трьох доньок – Катерину, Анну та Надію – відомостей виявити не вдалося. Після його виходу за штат священицьке місце зайняв, до того безмісний, священик Олексій Пахалович. Та не дослуживши й двох років у Псярівці, він 27 липня 1908 року був переведений в с. Яхнів Васильківського повіту. А замість нього в Псярівку прибув яхнівський священик Іоанн Шпаковський.

В 1910 році Іоанну Миколайовичу Шпаковському виповнилося 40 років, він мав освіту духовної семінарії, здобувши яку в 1893 році, він спочатку учителював у Васильківському повіті. А священство о. Іоанн прийняв у 1896 році. Був одружений і з дружиною Марією Фомівною мав двох синів: старший з них – Микола навчався в 1913 році у Київському університеті, а молодший – Анатолій навчався в Черкаській гімназії.

Другим штатним кліриком був псаломник у сані диякона Іоанн Нечаєвський, який народився 24 червня 1867 року в сім'ї псаломника. Мав лише домашню освіту і з 29 жовтня 1864 року служив псаломником: спочатку 2-м в с. Війтівці, а з 27 лютого 1873 року в Псярівці. Був батьком чималої сім'ї , так як з дружиною Пелагеєю Андріївною мали шестеро дітей. Старший син – Григорій у 1913 році служив священиком у с. Шарин, другий син – Федір теж був священиком, але служив у с. Романівці Звенигородського повіту, третій – Макарій також обіймав священицьке місце в с. Завадівці, четвертий син - Петро учителював у Вишнополі. Донька Ірина була заміжня за священиком с. Громів Уманського повіту, а найменша – Олена вийшла заміж за священика Липовецького повіту.

Сумлінне виконання священиком, і всім причтом під його керівництвом, службових обов'язків знаходило схвалення єпархіального начальства. До 6 травня 1911 року о. Іоанн Шпаковський був нагороджений камилавкою, а через п'ять років з нагоди тієї ж дати (день народження Й. І. В. - авт. Т. К.), тобто 6 травня 1916 року він удостоївся наперсного Хреста. Та вже в наступному році, 23 лютого 1917 року його перемістили священиком у воєнне відомство. А священиком у Псярівку призначено Дмитрія Камінського, якого 14 липня 1917 року перемістили із с. Осітної Уманського повіту.

Рижавка

Перша Покровська церква в селі була дерев'яна. Коли її збудували ще потрібно з'ясувати. Та відомо, що вона була в унії і тільки в кінці XVIII ст. її пересвятили у православ'я. Тоді село складалося з 80-ти дворів.

За століття свого функціонування церковна будівля стала старою і тісною. Тому замість неї і на її місці в 1851-1854 роках була збудована нова кам'яна церква, яку так само освятили в честь Покрови Пресвятої Богоматері. А дзвіниця при ній залишалася стара, дерев'яна. За штатом церква відносилась до 5-го класу, її парафія була багатолюдною і багатою. В 1819 році на території парафії налічувалось вже 168 дворів, в яких мешкало 1 308 осіб (674 чол. і 634 жін.). В 1863 році парафіянами Покровської церкви були 1 852 особи (939 чол. і 913 жін.), в 1894 році парафіян-чоловіків було 1 511 осіб, в 1901 році всіх православних мирян мешкало в Рижавці 2 912 душ, а до 1910 року їх чисельність збільшилась до 3 388 осіб (1 706 чол. і 1 682 жінок). В 1913 році в Рижавці налічувалось 453 $^{1}/_{4}$ двора з населенням 3 634 особи (1 813 чол. і 1 821 жін.). Та не всі вони були православними, так як в селі мешкало 37 євреїв та 17 католиків. Та попри це, парафія була досить великою. Парафіяни утримували 1-класну церковнопарафіяльну школу і причтові будівлі, які до початку XX ст. були вже старими, так як для священика їх побудували в 1847 році, а для псаломника 1883 році. Церковний капітал у 1910 році складав 1 795 рублів і 13 копійок.

Штатними членами причту на початку XIX ст. були: священик, диякон, псаломник і паламар. Пізніше причт складали лише священик, псаломник та просфорня. В його розпорядженні було 45 дес. 813 саж. церковної землі. А річна казенна платня в 1871 році складала 324 руб. 90 копійок. Ще одним джерелом доходів була плата за треби та добровільні пожертвування мирян.

Відомостей про клір Покровської церкви з самого початку XIX ст. ми не маємо, зате вдалося з'ясувати, що в 1819 році парафіяльним ієреєм служив 35-річний священицький син Іоанн Мотилевич. Його до цієї церкви 12 лютого 1811 року висвятив Преосвященний Іриней, єпископ Чигиринський, вікарій Київської єпархії. У 1818 році Дикастерія призначила псаломником 18-річного священицького сина Андрія Дзбановського. А такого ж 18-річного сина покійного паламаря Саву Терлецького 22 вересня 1815 року Дикастерія призначила на паламарську посаду. Того самого дня, 22 вересня 1815 року священицький син, 54-річний Лукіян Левицький був призначений церковним сторожем. В його сім'ї теж було два сини (21-річний Федір та 24-річний Федот), але про їх подальшу долю відомостей не маємо.

За даними 1850 року, священиком Покровської церкви служив Григорій Наумович Ямковський, який прийняв священство в 1824 році. Йому, парафіяльному священику і благочинному, йшов 53 рік. З дружиною Марією Іванівною вони виховували 11-річного Олександра і з ними проживала ще сестра священика – 32-річна Меланія Наумівна Ямковська. Дияконом тоді служив 42-річний Трифон Никифорович Левчинський. Він був батьком чотирьох доньок: 13-річної Мотрони, 7-річної Євдокії, 5-річної Євпраксії і 1-річної Маріани. Його сім'я складалася із дружини Марії Степанівни, дітей і сестри, теж Марії. Третім штатним кліриком був псаломник. Цю посаду обіймав тоді 30-річний Іриней Петрович Бржозовський, який з дружиною Параскевою Матвіївною мали 1-річну Меланію. А обов'язки просфорні виконувала священицька вдова, 44-річна Марія Григорівна Лясковська. Вона мешкала з 19-річною донькою Меланією Іванівною.

В такому ж складі штатне духовенство Рижавки зафіксувала і остання ревізія населення, що проводилась в 1858 році. Але в сім'ях причетників відбулися деякі зміни. Так, священицький син Олександр Ямковський в 1853 році помер і о. Григорій Ямковський з дружиною Марією Іванівною залишилися бездітними. А от дияконська сім'я Трифона та Марії Левчинських збільшилась ще двома синами: окрім чотирьох вищеназваних доньок, батьки мали 5-річного Корнилія і 1-річного Івана. Та й псаломницька сім'я Іринея та Параскеви Бржозовських збільшилась двома дітьми, бо окрім старшої доньки Меланії, підростали ще 6-річний Іван і 1-річна Феодосія. Просфорнею продовжувала служити священицька вдова Марія Григорівна Лясковська. Мешкала в парафії і сестра священика Меланія Наумівна Ямковська. Всіх осіб духовного стану в ході ревізії було зафіксовано 18.

До якого часу служив у Покровській церкві о. Григорій Ямковський встановити не вдалося, але відомо, що в 1862 році він навчав в парафіяльній школі 16 учнів. А його наступником був Миколай Ліпковський, який служив у рижавській парафії до 1885 року. За цей час він удостоївся двох нагород: 5 грудня 1872 року за зразкове виконання пастирських обов'язків його нагородили набедреником, а до дня Пасхи 1884 року він отримав скуфію. Помер о. Миколай Ліпковський 2 червня 1885 року.

З 23-го вересня 1885 року вільне священицьке місце в Покровській церкві зайняв Макарій Павлович Собкевич, який до переводу служив ієреєм у с. Сушківці. Він походив із духовенства, в 1867 році закінчив Київську духовну семінарію і розпочав трудову діяльність учителем в с. Роговій. Вдалося встановити, що 24 листопада 1868 року відбулася його хіротонія і він став священиком в Сушківці, звідки і був переведений в Рижавку. Його служба в рижавській парафії була відзначена кількома нагородами: 20 листопада 1889 року він отримав набедреник, 14 травня 1896 року – був удостоєний скуфії, а 7 квітня 1905 року його нагородили камилавкою. В той час він був вже досвіченим священиком і 27 березня 1905 року його призначили духовником 2-го благочинницького округу. А в 1910 році Св. Синод нагородив рижавського священика наперсним Хрестом. Тоді о. Макарію йшов 69 рік, він мав освіту духовної семінарії і священицький стаж з 1868 року. Залишився вдівцем і мав четверо вже самостійних дітей. Старший син, за даними 1913 року, був у віці 43 років і мав освіту Київського університету. А наймолодший в сім'ї син Миколай, закінчивши Чугуївське юнкерське училище, служив становим приставом в Амурській області. Донька Лідія була заміжня за капітаном 44-го Сибірського полку і мешкала з сім'єю в Барнаулі Тюменської губернії. А ще одна донька – Катерина теж була капітанською дружиною і жила в м. Тульчині Подільської губернії.

Псаломником у Покровській церкві з 1889 року служив Григорій Миколайович Махнович. Він походив із духовенства і теж готувався до духовної служби, але був звільнений з 3-го класу Києво-Подольського духовного училища. Спочатку учителював, а 12 липня 1889 року був призначений на псаломницьке місце. З дружиною Параскевою Симеонівною вони мали семеро дітей. У 1913 році при 54-річному псаломнику і 50-річній дружині було ще четверо невлаштованих дітей, а саме: Олександр, 1889 р.н., Людмила 1891 р. н., Петро, 1896 р. н. і Стефан, 1899 року народження. Троє старших дітей були влаштовані і жили осібно від батьків.

Місце просфорні, за даними 1913 року, займала 65-річна Людмила Львівна Ліпковська, яка теж походила із духовенства і мала лише домашню освіту.

Наступником св. Макарія Собкевича був св. Василій Березницький. Точна дата початку його служби на посаді настоятеля Покровської церкви поки-що не встановлена, але відомо, що служив він в Рижавці не дуже довго. Вже 30 січня 1915 року він перейшов на службу в Тіхвінський жіночий монастир Катеринославської єпархії. А на вільне священицьке місце перемістили із с. Попівки Липовецького повіту Михайла Кондрацького, який 16 березня 1915 року розпочав службу в Покровській церкві села Рижавки.

Ризіна

Є відомості, що церква Покрови Пресвятої Богоматері була закладена і освячена в 1758 році місцевим священиком Афанасієм Лесенським. Згодом її з унії пересвятили у православ'я і Волоський митрополит Даниїл Ренський висвятив православним парафіяльним священиком Федора Новосадовича, який парафіяльну грамоту отримав 20 січня 1773 року. Тоді його село називалось Ризіна Криниця і в ньому було 124 двори.[378]

У 1806 році збудували нову кам'яну Покровську церкву, так як попередня дерев'яна згоріла 16 травня 1801 року. До її парафії причислили і "деревню" Софіївку, що лежала за дві версти від села і належала до Тальнівського ключа. В 1863 році в Софіївці мешкало всього 125 осіб і розкинулась вона серед чималого лісового масиву, що називався Пєховим. А загальна чисельність ризінської парафії в 1863 році складала 1 467 осіб (696 чол. і 771 жін.). В 1894 році парафіян лише чоловічої статі налічувалось 1 103 особи. В 1901 році Покровська церква мала 2 371 парафіянина, а в 1910 році – 2 661 особу (1 356 чол. і 1 305 жінок). В 1913 році на території парафії налічувалось 332 $^{3}/_{4}$ двора, в яких мешкало 2 677 осіб (1 331 чол. і 1 346 жін.). З них православним належало 325 дворів, а проживало в них 2 611 осіб (1 302 чол. і 1 309 жін.). З решти населення 54 особи були іудейського віросповідання, а 12 – католицького. Православне ж населення складали 18 осіб духовного стану та 2 593 особи селянського стану. Парафіяни утримували 1-класну церковнопарафіяльну школу і причтові будівлі, що були в задовільному стані.

За штатом ризінська парафія була віднесена до 5-го класу. Церква мала традиційний причт із священика, диякона, псаломника та паламаря на початку XIX століття і священик, два псаломника та просфорня складали його в кінці XIX – на початку XX ст. У розпорядженні причту було 97 дес. 1 111 саж. церковної землі. А казенна платня у 1871 році складала 317 руб. 62 коп. на рік. Ще одним джерелом доходів була плата за треби та добровільні пожертвування мирян.

На початку XIX ст. священицьке місце в Покровській церкві займав Василій Березовський, який прослужив у тамтешній парафії 30 років. Вийшовши за штат, він 4 червня 1802 року звернувся з проханням до Митрополита Київського і Галицького Гавриїла, щоб той дозволив йому доживати віку в ризінській парафії. Своє прохання він вмотивовував тим, що за 30 років служби на одному місці обзавівся чималим господарством і йти йому нема куди. Але вагомішим аргументом виглядало те, що на будівництво нової церкви о. Василій Березовський пожертвував 330 рублів і продовжував трудитися над її благоустроєм. Тому митрополит дозволив заштатному священику залишитися в парафії і користуватись третиною церковної землі, якою розпоряжався новопризначений ієрей Олексій Новицький.[379] До речі, саме через його недбальство сталася пожежа в церкві і вона повністю згоріла.

Про Олексія Новицького вдалося з'ясувати, що він був сином шляхтича, а висвячений в сан був митрополитом Ієрофеєм 23 травня 1798 року. До якого року він очолював парафію ще потрібно встановити, але в 1819 році він ще служив у Покровській церкві. Іншими штатними клірикаами на початку XIX ст. були: диякон Максим Омшанський, який походив із священицької сім'ї, а сам прийняв дияконський сан в Покровській церкві 19 квітня 1813 року. Другим штатним кліриком був псаломник Андрій Калінський, який теж був сином священика, а з 10 березня 1801 року за рішенням Уманського Духовного правління зайняв

псаломницьке місце. Паламарську посаду з 7 жовтня 1801 року обіймав 37-річний священицький син Максим Калієвич. Штатних кліриків з дітьми чоловічої статі числилось в Ризіній 8 осіб.

У 1850 році при Покровській церкві числилось 15 осіб духовного стану. Цю кількість складали штатні священно- і церковнослужителі та їх сім'ї. Священиком тоді служив 36-річний Олександр Трифонович Колежинський, який прийняв священство в 1840 році. З дружиною Феклою Іванівною вони виховували трьох доньок: 9-річну Єфросинію, 4-річну Параскеву та 1-річну Олену. Членом сім'ї священика був і його 19-річний брат Сава Трифонович Колежинський. Дияконом Покровської церкви служив 29-річний Євстафій Кондратович, який з дружиною Анною Варламівною мав 1-річного сина Івана. Псаломницьку посаду обіймав, напевне холостяк, 29-річний Симеон Крижановський, так як про його сім'ю ніяких відомостей немає. А просфорнею служила 38-річна псаломницька вдова Євдокія Іустинівна Болейкова. Ще в селі мешкала сім'я покійного священика Матвія Коцюбинського, що складалася із вдови Марфи Григорівни, 23-річного сина Василя та 19-річної доньки Олени. І ще однією особою духовного стану була 60-річна тоді дияконська вдова Олександра Олексіївна Омшанська.

До 1858 року чисельність духовенства зменшилась до 14 осіб, але відбулися зміни і в його персональному складі. Священицьку посаду обіймав той самий Олександр Трифонович Колежинський. Але він був батьком не трьох, а чотирьох доньок і 1-річного сина. Священицька сім'я збільшилась на той час 5-річною Юлією і сином Михайлом. Дияконом на псаломницькій посаді був Антоній Іродіонович Шпанович, який мешкав з дружиною Софією Йосипівною, 19-річнм Олександром та 12-річною Феодосією. Паламарем служив Симеон Матвійович Крижановський. Обов'язки просфорні виконувала паламарська донька, 25-річна Олена Семенівна Родзальська.

Під керівництвом настоятеля храму о. Олександра Колежинського в церковнопарафіяльній школі навчалося в 1862 році 12 учнів. За виконання священицьких та учительських обов'язків, 20 жовтня 1866 року його нагородили набедреником. Очолював парафію він до 1873 року. А 2 грудня 1873 року священство в Покровській церкві прийняв вихованець Київської семінарії Йосип Карашевич, якого призначили помічником штатного священика і який зайняв священицьке місце після звільнення Олександра Колежинського за штат.

З 1873-го року і впродовж усього досліджуваного періоду Йосип Стефанович Карашевич служив священиком Покровської церкви. За багаторічне і сумлінне виконання священицьких обов'язків о. Йосип Карашевич був удостоєний багатьох нагород. Так, 14 листопада 1885 року його нагородили набедреником, а 6 листопада 1887 року за зразкову працю на освітянській ниві він отримав Архіпастирське благословіння з внесенням до послужного списку. За визначенням Св. Синоду від 28 березня 1899 року за № 1 048 його нагородили камилавкою. Окрім священицьких, о. Йосип Карашевич виконував і інші обов'язки. Наприклад, 25 вересня 1904 року його призначили членом Будівельного комітету 6-го благочинницького округу.

У 1910 році Йосипу Стефановичу Карашевичу виповнилося 60 років і він мав більш як 35-річний священицький стаж. Був одружений і мав двоє вже влаштованих і самостійних дітей. Поряд з ним, досвідченим священиком, у Покровській церкві служили два псаломники. Місце 1-го псаломника обіймав 39-річний тоді Антон Володимирович Бєлявський, який навчався в 2-класному училищі, а потім до 1895 року учителював в с. Буках. Був одружений і виховував шестеро дітей. А друге псаломницьке місце займав Онуфрій Якович Комарницький. В 1910 році йому виповнилося 72 роки, а псаломником він служив з 1890 року. Був вдівцем і мав троє ще не влаштованих дітей. За віком та станом здоров'я, 17 жовтня 1911 року він був звільнений за штат, а на його місце призначили учителя Андрія Петровича Тарнавського. Місце просфорні з 1910 року зайняла псаломницька донька, 32-річна Мотрона Яківна Євницька.

Наступні роки служби о. Йосипа Карашевича були відзначені наперсним Хрестом, якого він був удостоєний 29 червня 1917 року.

Роги

Іоанно-Богословську церкву заклали в 1765 році. А за даними Л. Похилевича, її збудували в 1780 році.[380] Та в нашому розпорядженні є відомості, за якими більш точною є перша дата. Зокрема, вдалося з'ясувати, що 15 серпня 1774 року Преосвященний Іаків, єпископ Переяславський і Бориспольський висвятив на священицьке місце в Роги дворянського сина Михайла Падановича. Тобто вже тоді церква була з унії переведена у православ'я. Церква функціонувала до початку XX ст. і в 1908 році замість старої була зведена нова кам'яна (чи цегельна?) церковна будівля.

Парафія Іоанно-Богословської церкви відносилась до 5-го класу і була чималою. В 1801 році в селі налічувалось 130 дворів, в яких мешкало 976 парафіян (525 чол. і 451 жін.). В 1863 році кількість парафіян збільшилась до
1 195 осіб (612 чол. і 583 жін.), в 1894 році православних тільки чоловічої статі налічувалось 946 осіб, в 1901 році всіх православних рогівчан було вже 2 035 осіб, а в 1910 році чисельність парафії складало 2 398 осіб (1 206 чол. і 1 192 жін.). За даними 1913 року, в Рогах налічувалось вже 325 дворів, в яких мешкало приблизно 2 602 особи (1 326 чол. і 1 276 жін.). З них 27 осіб відносились до духовного стану, 3-є були дворянського походження, 3-є представляли міщанський стан і 2 537 осіб були селянами. Окрім православних, в селі мешкало ще 46 євреїв та декілька осіб розкольників.

На початку XIX ст. штатний причт складало чотири особи: священик, диякон, псаломник і паламар. У розпорядженні причту було 65 дес. 108 саж. церковної землі, а його казенне утримання в 1871 році становило 364 руб. 24 коп. В 1913 році церковної землі було 65 дес. 131 саж. і приносила вона прибутку 500 руб. на рік.

Персональний склад священно- і церковнослужителів рогівської церкви впродовж усього досліджуваного періоду встановлений нами не з однаковою повнотою. Менше відомостей маємо про церковний причт першої половини XIX ст. і більше – другої половини століття. У 1801 році настоятелем парафіяльного храму служив 50-річний Михайло Паданович, що походив, як згадувалось вище, із дворянської сім'ї. Другим (половинним) священиком рогівської церкви тоді ж служив 37-річний Іоанн Паданович, якого висвятив уніатський ієрей в 1786 році, а 15 серпня 1794 року православний протоірей Іоанн Радзімовський приєднав його до православ'я і призначив на дане місце. В його сім'ї підростало троє синів (16-річний Филип, 12-річний Іоанн та 9-річний Пантелеймон), один з яких продовжить, як побачимо далі, сімейну традицію. Псаломником у 1801 році служив 23-річний псаломницький син Павло Святенко (чи Сватенко?), а паламарську посаду обіймав 18-річний Нестор Святенко (чи Сватенко?). Окрім штатного причту, при церкві числився ще 48-річний псаломницький син Дем'ян Губеренатович (можливо прізвище не точне – авт. Т. К.) з 16-річним сином Василем. Про православний клір наступних років відомостей не маємо, як і не встановленим лишається до якого часу названі клірики служили в Іоанно-Богословській церкві.

З 1838 року священиком у Рогах був Іоанн Автономович Молчанський. В 1858 році йому виповнилось 47 років і він був батьком двох дітей: 17-річного Дмитрія та 15-річної Анастасії. А очолюваний ним церковний причт складався із диякона, псаломника і просфорні. На дияконському місці був Іоанн Іоаннович Паданович, що виховував двох синів: 29-річного Фому та 26-річного Стефана. У 1858 році псаломником служив 52-річний Онуфрій Максимович Юркевич, який з дружиною Христиною Євстафіївною мав шестеро дітей, а саме: 24-річного Авдія, 8-річного Василя, 3-річного Прохора та доньок – 20-річну Параскеву, 17-річну Акилину, 12-річну Ірину. Обов'язки просфорні тоді виконувала донька покійного священика Олександра Фінькевича, 36-річна дівиця Марина. Ще при церкві

числилась дружина звільненого за штат Падановича Анна Єфремівна. Усього в парафії за ревізією 1858 року, налічувалось 16 осіб духовного стану.

Священик Іоанн Молчанський обіймав посаду настоятеля храму до 1864 року і уступив її синові Димитрію Іоанновичу Молчанському. Тоді ж, в 1864 році, 26 березня псаломником у Роги перевели із м. Умані псаломника Андрія Гордієвського. Та вже 20 жовтня 1864 року його перемістили у с. Нерубайку, а звідти у Роги прибув тамтешній псаломник Григорій Дубровський.[381] Разом з ним св. Димитрій Молчанський правив службу Божу в Іоанно-Богословській церкві, опікувався духовним вдосконаленням рогівських мирян та прагнув посіяти зерна освіти серед молоді села. За сумлінне ставлення до справи народної освіти він і отримав першу свою нагороду, а саме: 1 червня 1875 року його нагородили набедреником.[382] Наступними нагородами були: скуфія – до дня Пасхи 1883 року та камилавка в 1891 році. В 1898 році стало вакантним місце псаломника і 3 квітня його зайняв до цього безмісний псаломник Андрій Тонконог. В наступні роки уже він допомагав св. Димитрію Молчанському правити церковну службу. До дня народження Й.І.В. Св. Синод в 1906 році нагородив рогівського священика наперсним Хрестом і це була його остання нагорода як настоятеля Іоанно-Богословської церкви, бо 28 серпня того самого року його перевели до іншої парафії.

Новим священиком у рогівській церкві з 28 серпня 1906 року став Леонтій Стефанович Грімальський, який був сином псаломника, в 1892 році закінчив Київську духовну семінарію і спочатку учителював у с. Русалівці, а в 1894 році прийняв священство в с. Пісчаній Звенигородського повіту. В 1898 році він був переведений звідти в с. Полковниче, звідки і прибув у Роги. На новому місці він відразу проявив себе з найкращого боку, так як вже в наступному 1907 році був нагороджений скуфією. В 1910 році він вже був благочинним, а до 6 травня 1911 року отримав наступну нагороду – камилавку. Разом з ним, псаломником в сані диякона служив у Іоанно-Богословській церкві Володимир Євстафійович Любанський, який закінчив Уманське духовне училище і служив у Рогах з 1908 року. Він походив із сім'ї псаломника, а сам прийняв сан в 1909 році. Третім штатним членом причту була просфорня. З 1886 року ці обов'язки виконувала псаломницька вдова Акилина Онуфріївна Панасевич (до заміжжя – Юркевич).

Вдалося з'ясувати, що до дня народження Й.І.В. Св. Синод 6 травня 1913 року нагородив Леонтія Стефановича Грімальського наперсним Хрестом, а в 1916 році з нагоди тієї самої дати російський імператор удостоїв рогівського священика ще вищої нагороди – Ордена Св. Анни 3-го ступеня. Про подальшу долю о. Леонтія Грімальського є відомості по с. Ладижинці.

Рогова

Димитрівська церква була збудована в селі, за даними Л. Похилевича, в 1781 році.[383] Церковна будівля простояла майже 100 років і в 1864 році замість старої була зведена нова кам'яна церква на кам'яному підмурку. За офіційними даними, парафіяни зібрали для цього 4 600 рублів.[384] Дзвіниця була добудована дещо пізніше, в 1873 році.

Церква була віднесена до 7-го класу і мала не вельми чисельну парафію. В 1869 році парафіян налічувалось 766 осіб, в 1894 році православних мешканців тільки чоловічої статі в Роговій мешкало 622 особи, в 1901 році всіх мирян було вже 1 195 осіб. За даними 1913 року, село складалося тоді із 182-х дворів, в яких мешкало 1 473 особи (731 чол. і 742 жін.). За виключенням 5 осіб іудейського віросповідання, решта 1 468 осіб могли бути православними парафіянами, так як це були особи духовного стану, міщани та селяни. Парафіяни утримували школу, для якої був побудований окремий будинок. Опалення та освітлення в ньому забезпечувала сільська громада, а на заробітну платню учителю виплачувалось 360 руб. в рік із казни. Станом на 1913 рік, в школі навчалося 35 хлопчиків та 19 дівчаток.

Релігійні потреби парафіян задовольняв штатний причт із священика, псаломника і паламаря. В його розпорядженні було 41 дес. 1 535 саж. церковної землі, яка приносила

щорічно 300 рублів прибутку. До того ж, в 1910 році церковний капітал в 300 руб., приносив 12 руб. прибутку. А "кружечный" збір, для прикладу, в 1913 році склав 716 руб. 3 копійки. Річне казенне утримання причту в 1871 році складало 342 руб. 10 копійок.

Персоніфікувати штатний причт Димитрівської церкви вдалося лише з другої половини XIX ст. Так, з 1849 до 1884 року настоятелем парафіяльного храму служив Максим Іванович Ганкевич. Упродовж 35 років ієрейської служби в одній парафії, він докладав чимало зусиль до справи духовно-морального удосконалення своєї пастви. З матеріалів ревізії населення, що проводилась у 1850 році, вдалося з'ясувати, що тоді йому було 28 років і з дружиною Марією Федорівною вони мали троє малолітніх дітей: 3-річну доньку Любов та двох синів Володимира і Василія. Псаломником тоді служив 23-річний Костянтин Григорович Левицький. Він був одружений з Ксенією Авксентіївною, але дітей вони ще не мали. І ще однією особою духовного стану був 5-річний Павло Порицький, син покійного псаломника. Разом з ним, усіх осіб духовного стану налічувалось в Роговій восьмеро.

До наступної ревізії населення, що була проведена в 1858 році, загальна кількість духовенства збільшилась на 2 особи. Штатний причт залишався той самий, а в сім'ї псаломника Костянтина Левицького з'явилося дві доньки – Мотрона та Акилина. Саме завдяки цьому і зафіксоване збільшення кількості осіб духовного стану.

Священик Максим Ганкевич сумлінно виконував священицькі обов'язки і був, напевне, добрим душпастирем так як за службу отримував відповідні нагороди.

У 1874 році його праця була відзначена набедреником, а 15 квітня 1878 року за заслуги по духовному відомству Синод нагородив його камилавкою. Прослуживши ще шість років, о. Максим Ганкевич 5 жовтня 1884 року був переведений в с. Громи, а парафіяльним священиком у Рогову 12 грудня 1884 року призначили Кирика Якубовського. Останній служив у Димитрівській церкві не дуже тривалий період, так як з 29 травня 1892 року священицьке місце оголошувалось вакантним.

Таким воно залишалось до 5 липня 1892 року, поки його не зайняв Іоанн Лебедович. До цього призначення, Іоанн Михайлович Лебедович служив дияконом у Васильківському Соборі, а ще раніше – учителював по закінченні Київської духовної семінарії. Перші дев'ять років церковної служби Іоанна Лебедовича були відзначені набедреником, якого він удостоївся 24 січня 1901. В 1905 році Іоанн Лебедович був призначений членом благочинницької ради 3-го округу Уманського благочиння. А 27 січня 1906 року послідувала нова нагорода – скуфія.

У 1910 році Іоанн Лебедович ще служив парафіяльним священиком, а за даними 1913 року, священицьке місце вже пустувало. Єдиним штатним кліриком був псаломник Олександр Микитович Мораховський. Про нього відомо, що він походив із духовенства і теж здобував духовну освіту. Та в 1892 році за проханням батька, який не мав коштів для оплати навчання, Олександра Мораховського виключили з Уманського духовного училища і він чотири роки навчався церковному співу в Миколаївському монастирі, що в Чигиринському повіті. І лише 29 жовтня 1900 року він отримав місце псаломника в Роговій. У 1913 році у них з дружиною Вірою Опанасівною було двоє синів – Георгій, 1901 р. н. та Василій, 1904 року народження. Старший з них вже навчався в Уманському духовному училищі. В сім'ї Олександра Мораховського жили і батьки його дружини – заштатний псаломник, 76-річний у 1913 році Афанасій Арсентійович Терпиловський і його дружина, 65-річна Євпраксія Марківна.

Священицьке місце в Роговій пустувало впродовж усього 1913 року і лише 17 січня 1914 року парафіяльним священиком був призначений учитель Іван Мошинський.

Розсішки

Св.-Покровська дерев'яна церква була збудована в 1763-1764 роках. Її ктитором був власник села, відомий герой Коліївщини Іван Гонта. Тривалий час в храмі зберігався вирізблений надпис, що "сей храм сооружен мосципаном Іоанном Гонтою и фундаторами

(следовало несколько имен) в 1764-м году."[385] Побудована тоді церковна споруда функціонувала і в перші десятиліття XX століття. Лише причтові будівлі були заново відбудовані в 1905 році.

Парафія Св.-Параскевської церкви відносилась до 5-го класу і була чималою. В 1801 році в 111 дворах мешкала 581 особа (305 чол. і 276 жін.). В 1863 році парафіян налічувалось 1 103 особи (546 чол. і 557 жін.), в 1894 році православних тільки чоловічої статі було 863 особи, в 1901 році всіх парафіян числилось вже 1 930 осіб, а в 1910 році – 2 399 душ (1 182 чол. і 1 217 жін.). В 1913 році на території парафії налічувалось 486 дворів, в яких мешкало 2 533 особи. За виключенням 42 мешканців іудейського віросповідання, всіх решту 2 491 мешканця можна вважати православними парафіянами. Це були: 9 осіб духовного стану, 3-є дворян, 14 міщан і 2 465 селян.[386]

Штат церкви 5-го класу складали чотири особи, що було традиційним у досліджуваний період. У розпорядженні церковного кліру було 35 дес. 1 628 саж. церковної землі у 1894 році і 43 дес. 716 саж. за даними 1910-1913 років. Землю обробляли парафіяни "з половини". У 1910 році церковний капітал в 500 руб. приносив щорічного прибутку 19 рублів, а 1 237 руб. причтового капіталу приносили йому щорічно 43 руб. 48 копійок. Житлові та господарські приміщення для причту завжди перебували у задовільному стані. З 1860-го року парафіяни утримували школу, яка теж мала власне приміщення. У 1913 році на шкільні потреби миряни зібрали 230 руб., а в школі тоді навчалося 76 хлопчиків і 24 дівчинки.

У 1801 році штатний причт складали священик, псаломник і паламар. Священиком служив 56-річний Іоанн Жолобовський, який був сином шляхтича, а священство прийняв у 1783 році. В 1794 році протоірей Іоанн Радзімовський перевів його з унії у православ'я і він продовжував служити парафіяльним священиком. Псаломником з 17 червня 1801 року став 25-річний псаломницький син Петро Войциховський, який вже сам був батьком 3-річного Авраама. А на паламарську посаду в 1800 році був призначений 19-річний тоді священицький син Трохим ? (прізвище прочитати не вдалося – авт. Т. К.). До якого року Іоанн Жолобовський очолював парафію ще не з'ясовано, можна лише припустити, що він міг бути парафіяльним священиком до 1819 року.

З 1819-го року ієреєм у Розсішках був Мойсей Левицький. У 1850 році йому було вже 63 роки і він, напевне, був вдівцем. Про його дружину в ревізійному списку відомостей немає, а названі лише діти. Старшому сину Симеону випованилось тоді 22 роки, доньці Анні – 19, а Марії – 15 років. Дияконську посаду обіймав тоді 25-річний Євдоким Васильович Лужинський, який був одружений, але дітей ще не мав. А псаломником тоді ж служив 39-річний Трохим Леонтійович Левицький, що з дружиною Єфросинією Петрівною виховував 4-річного Єфрема і 2-річного Василія. Ще одним штатним членом причту була просфорня – 44-річна священицька донька Олександра Андріївна Карпова. Серед церковнослужителів числився ще церковний сторож, 48 річний Никифор Тимофійович Міхневич, який мешкав із 6-річним сином Даниїлом. А ще при церкві були приписані сини диякона Герасима Софоновича Никонського, а саме: 9-річний Гервасій, 7-річний Арсеній і 5-річний Олексій. Таким чином, усіх осіб духовного стану числилось за матеріалами ревізії 1850 року 16.

Ревізія 1858 року виявила у Розсішках 17 осіб духовного стану. Настоятелем сільського храму служив той самий Мойсей Якович Левицький, але про його сина Симеона і доньку Марію відомостей немає. Псаломницьке місце займав 55-річний Лев Феодорович Ясирський, який з дружиною Іуліанією Афанасіївною виховував четверо дітей: 15-річного Василія, 11-річного Федора, 6-річного Івана та 18-річну Єфросинію. Бувший псаломник Трохим Левицький служив паламарем і його сім'ї значились: дружина, син Єфрем та 5-літня донька Іустина. Просфорнею служила та сама Олександра Карпова. І так само при церкві числилися троє синів бувшого в цій парафії диякона Герасима Никонського та син покійного церковного сторожа Даниїл Міхневич.

Упродовж наступних років усього досліджуваного періоду парафіяльними священиками у Розсішках служили Левицькі. Так, за відомостями 1862 року, настоятелем

Параскевської церкви був Олексій Левицький, який за службу в духовному відомстві 15 квітня 1878 року був нагороджений камилавкою. До якого року він очолював парафію ще потрібно уточнити, але відомо, що 26 квітня 1900 року за сумлінну священицьку службу в Розсішках був нагороджений скуфією його син, священик Агафон Олексійович Левицький, який прийняв священство в 1889 році. В 1903 році Агафон Левицький був призначений помічником благочинного.

Ще через п'ять років сумлінної служби, в 1908 році о. Агафоник Левицький за резолюцією № 2 853, від 15 червня Київським Митрополитом був затверджений на посаді члена Уманського повітового відділення Київської Єпархіальної Училищної ради. І з цими обов'язками він справлявся, напевне, успішно, так як невдовзі отримав чергову нагороду. До дня народження Й.І.В. 6 травня 1909 року він був удостоєний камилавки. В 1913 році Агафону Олексійовичу Левицькому виповнився 51 рік, він був вдівцем і батьком 5-х дітей, які навчалися за батьківські кошти. Старший син Андрій навчався в Петеребургському Політехнічному інституті, молодший – Віталій був студентом Петербургського Університету, а три доньки – Ірина, Параскева і Анна – навчалися в Київському 1-му жіночому училищі духовного відомства.

З 1885 року псаломником у Розсішках служив персональний громадянин Іван Іванович Сосновський, що походив із родини паламаря і теж прагнув здобути духовну освіту. Та 12 травня 1868 року його виключили з духовної семінарії і він був прийнятий учителем церковнопарафіяльної школи с. Розсішок. З 1874 року він учителював у с. Дзензелівці, а з 1876-го – у Краснопілці. З 1-го вересня 1879 року він знову повернувся у Розсішки, а з 10 грудня 1885 року був призначений псаломником Параскевської церкви. В 1913 році йому йшов 65-й рік, він овдовів і мав троє дорослих і самостійних дітей. Старший син Іван, 1874 р.н., був одружений і служив на залізниці. Доньки Ксенія, 1881 р.н., та Марія, 1887 р.н., були заміжні за службовцями Півд.-Зах. залізниці.

Третім штатним членом причту була просфорня. Це місце з 26 квітня 1912 року займала священицька донька Катерина Карвовська.

Разом з псаломником та просфорнею священик Агафоник Олексійович Левицький задовольняв християнсько-релігійні потреби православних мирян с. Розсішок, правив службу Божу, піклувався про духовно-моральне удосконалення своєї пастви, за що і був 29 червня 1917 року нагороджений наперсним Хрестом. Парафіяльний душпастир любив називати себе і своїх парафіян "гонтюхами", які, за його словами, живучи серед мирських пороків, можуть похвалитися лише одним: відданістю вірі своїх батьків.

Романівка

Успенська дерев'яна церква була збудована в 1762 році і в такому вигляді вона проіснувала до початку XX століття. В усякому разі, нам не вдалося виявити відомостей про її перебудову.

Церква відносилась до 4-го класу і мала чисельну парафію. В 1819 році в селі налічувалось 157 дворів, в яких мешкало 1 309 мирян (630 чол. і 679 жін.). В 1863 році парафіян налічувалось 1 833 особи (920 чол. і 913 жін.), в 1894 році православних тільки чоловічої статі було вже 1 304 особи, в 1901 році всіх мирян мешкало в Романівці 2 832 особи, а в 1910 році їх кількість становила
3 113 осіб (1 597 чол. і 1 516 жін.). У 1913 році на території парафії розміщувалось 720 дворів, в яких мешкало 3 334 особи (1 634 чол. і 1 700 жін.). Та не всі вони входили до православної парафії, так як 50 осіб (23 чол. і 27 жін.) з них були іудейського віросповідання. Тому можна вважати, що решта населення, тобто 3 284 особи, могла бути православною. А це були: 17 осіб духовного стану, 13 міщан і 3 254 особи селянського стану.

Таку чисельну парафію обслуговував штатний церковний причт із чотирьох осіб. У розпорядженні причту було 54 дес. 1 910 саж. церковної землі в 1894 році і 54 дес. 1 210 саж. за даними 1910 року. У 1913 році наділ церковної землі становив 60 дес. 1 895 саж., а річний

прибуток з неї складав 600 руб. “Кружечных” доходів в 1913 році було зібрано теж 900 руб. Церковний капітал складав 10 529 руб. 70 копійок і знаходився в державному банку. Окрім казенного утримання, парафіяльному священику щорічно по 100 руб. доплачував власник Романівки князь Сергій Олександрович Долгорукий. До речі, він виділяв кошти і на утримання церковнопарафіяльної школи. Так, функціонування 2-класної школи обходилось парафіянам в 120 руб. щорічно, а поміщик виділяв на шкільні потреби 200 руб. на рік. За даними 1913 року, в школі навчалося 109 хлопчиків і 29 дівчаток.

Про перший склад православного кліру відомостей знайти не вдалося, а найраніші з тих що маємо стосуються 1815-1817 років. Отож, вдалося з’ясувати, що 13 листопада 1816 року священиком у Романівку був призначений протоірейський син Миколай Терешкевич. Він закінчив курс богослов’я в Київській духовній Академіїї і у 25-річному віці 11 березня 1817 року прийняв священство. Дияконом з ним з 18 березня 1817 року служив паламарський син Іоанн Григорович. А псаломником з 11 березня 1817 року став Іоанн Чернелецький, якому тоді було 22 роки і який походив із сім’ї диякона. А на паламарське місце Дикастерія 22 травня 1815 року призначила 19-річного священицького сина Костянтина Кандибовича.[387] До якого року названі клірики служили в Успенській церкві с. Романівки належить ще з’ясувати.

З 1837 року настоятелем храму в Романівці став Георгій Данилович Бавульський. В 1850 році він у 42-річному віці виконував обов’язки і парафіяльного ієрея, і благочинного. Він залишився вдівцем з двома ще малими дітьми: сину Єпіфанію йшов лише 12-й рік, а доньці Марії виповнилося 7. Дияконське місце в 1850 році займав 40-річний Миколай Михайлович Ніколаєвич. З дружиною Марією Семенівною вони виховували шестеро дітей. Старшою в їх сім’ї була 13-річна донька Ірина, а меншими були п’ятеро синів (11-річний Аполінарій, 10-річний Олександр, 8-річний Платон, 6-річний Степан і 2-річний Михайло). Псаломником тоді ж служив 42-річний Євдоким Андрійович Сташинькевич, який був у другому шлюбі із 24-річною Феклою Леонтіївною і разом з нею виховував 9-річну доньку Софію. А від першої дружини він мав двох синів: 17-річного Трохима і 15-річного Івана. Штатне місце просфорні займала 19-річна дівиця Пелагея Власівна Адамовичева. Та окрім штатних членів кліру та членів їх сімей, особами духовного стану були: сини покійного диякона Єфрема Гнатовича Базилевича 12-річний Варфоломій та 9-річний Ісакій, а також його дружина Пелагея Львівна та доньки Анна і Феодосія. Загалом всіх осіб духовного стану налічувалось тоді в Романівці двадцять три.

До наступної ревізії населення, що проходила у 1858 році, загальна кількість мешканців Романівки духовного стану зменшилась до 18 осіб. Парафіяльним священиком служив той самий Георгій Данилович Бавульський, але з ним проживала лише донька Марія. Натомість сім’я диякона Ніколаєвича збільшилась ще одним сином – 5-річним Георгієм. У сім’ї псаломника теж сталися зміни: її залишили два сини від першого шлюбу і не записана в ревізійному списку донька від другого шлюбу Софія. А дружина псаломника Фекла Леонтіївна записана з 1-річною донькою Анною. Змінилась до наступної ревізії і просфорня – замість Пелагеї Адамовичевої тепер ці обов’язки виконувала донька покійного священика Василія Кондрацького, 30-річна Мотрона. А із сім’ї покійного диякона Базилевича, на момент ревізії, в селі мешкали лише дружина Пелагея Львівна, син Ісакій та донька Феодосія.

Священик Георгій Данилович Бавульський очолював романівську парафію і в 1862 році. Опікувався він і церковнопарафіяльною школою, в якій навчалося тоді більше 60 учнів. З посади благочинного його звільнили у 1866 році за власним бажанням, а ось коли він звільнив місце парафіяльного ієрея точно невідомо. Зате маємо офіційні дані, що залишаючись позаштатним, він не відійшов від активного життя і останні нагороди надійшли до нього вже як до позаштатного священика. Так, 1 квітня 1879 року за відмінну службу по єпархіальному, громадянському і військовому відомствах св. Георгія Бавульського нагородили наперсним Хрестом,[388] а 25 лютого 1885 року він отримав сан протоірея.[389]

Наступним священиком Успенської церкви був Василій Сікачинський. Точна дата його призначення до романівської парафії ще потребує уточнення, але достеменно відомо, що в 1870 році він уже був у Романівці. Виявлено, що 26 вересня 1870 року за зразкове виконання пастирських обов'язків св. Василій Сікачинський був нагороджений набедреником. А 25 січня 1879 року, згідно з вибором духовенства, його призначили членом благочинницької ради 3-го округу Уманського благочиння. В тому ж році, 1 квітня о. Василія Сікачинського нагородили скуфією. А наступну нагороду – камилавку він отримав до дня Пасхи 1887 року. Більше відомостей про нього не виявлено, напевне він був переведений до іншої парафії. А його наступником був священик Георгій Дирдовський, який служив у романівській парафії приблизно в 1890-1893 роках. Є відомості, що на основі указу Св. Синоду від 13 березня-6 червня 1890 року за № 585 Його Високопреосвященство Митрополит Київський і Галицький нагородив священика Романівки Георгія Дирдовського набедреником. Та напевне в 1893 році о. Георгій був кудись переведений так як у 1894 році парафіяльним священиком в Романівці служив Гавриїл Підгурський. Останній теж не довго був у Романівці, так як у 1900 році його місце зайняв інший ієрей.

За офіційним повідомленням, 3 липня 1900 року св. Романівки Гавриїла Підгурського і св. Шостакової, Звенигородського повіту, Іоанна Бєлявського поміняли місцями.[390] Іоанну Іоанновичу Бєлявському виповнилось тоді 25 років, він мав освіту Київської духовної семінарії і священицький стаж з 1899 року. Першу нагороду він отримав через сім років служби: 29 січня 1907 року був нагороджений набедреником.

У 1910 році священик Іоанн Бєлявський був батьком трьох малолітніх дітей, а очолюваний ним церковний причт складався із двох псаломників. Місце 1-го псаломника займав Ксенофонт Микитович Міньковський, який мав сан диякона. Тоді йому йшов 54-й рік, він мав освіту 3-х класів Уманського духовного училища і учительський стаж з 1872 року, а в сані він був з 1907 року. Він був батьком 10-х дітей, 8-о з яких ще не були влаштованими. Другим псаломником служив 59-річний тоді Симеон Трохимович Марцинькевич, який мав тільки домашню освіту і був батьком 4-х вже самостійних дітей.

У 1913 році штатний причт Успенської церкви був в іншому складі. Іоанн Бєлявський так і залишався парафіяльним священиком, Ксенофонт Міньковський обіймав дияконське місце, а третім членом причту була просфорня. Це місце займала священицька донька Анастасія Симеонівна Лебединська. Тобто, замість двох псаломницьких місць була введена посада диякона та просфорні.

Ропотуха

Успенська дерев'яна церква була збудована в 1763 році. Відомостей про її перебудову до початку XX ст. не виявлено, а відтак можна вважати, що церковна будівля функціонувала весь цей час. І лише в 1907 році замість неї була побудована нова, яку теж освятили в ім'я Успенія Богородиці.

Церква відносилась до 6-го класу і мала не дуже чисельну парафію. В кінці XVIII на початку XIX ст. в селі було 109 дворів, в яких мешкало 754 особи (391 чол. і 363 жін.). У 1819 році парафіян налічувалось 744 особи (375 чол. і 369 жін.) і мешкали вони в 93-х дворах. В 1863 році мирян було 842 особи (436 чол. та 406 жін.), в 1894 році мирян тільки чоловічої статі налічувалось 743 особи, а в 1910 році всіх православних у Ропотусі мешкало вже 1 608 осіб. До 1910 року кількість парафіян збільшилась до 1 985 осіб (1 020 чол. і 965 жін.). А ще за три роки, до 1913 року, членів парафії стало 2 014 осіб (1 035 чол. та 979 жін.). Окрім православних, в Ропотусі мешкали представники ще й інших конфесій, зокрема: 7 євреїв та 20 католиків. Разом з ними, всього сільського населення в 1913 році налічувалось 2 041 особа (1 047 чол. і 994 жін.).

Релігійні потреби православних мирян задовольняв парафіяльний причт, що на початку XIX ст. складався із трьох штатних кліриків. Іноді штатних причетників було четверо, як от за даними 1819 року, та все ж склад причту регулювався у відповідності з

усталеними нормами. У розпорядженні причту було 42 дес. 2 395 саж. церковної землі у 1894 році і 49 дес. у 1913 році. Традиційними були і інші джерела прибутків, а саме: казенне утримання, плата за треби та добровільні пожертвування парафіян і благодійників. Казенне утримання в 1871 році становило 329 руб. 36 коп. на рік, а надходження з інших джерел ще потрібно визначити.

У процесі з'ясування персонального складу церковного причту виявилось, що упродовж усього XIX ст. настоятелями парафіяльного храму були Дзбановські. Можна навіть припустити, що першим ієреєм Успенської церкви був Яків Дзбановький, про якого є відомості датовані 1768-1775 роками. А з 5-го серпня 1800 року парафію очолив священицький син Афіноген (Афанасій) Дзбановський, який мав двох синів: Василія та Луку. Брат священика, Онисифор Дзбановський 10 липня 1806 року був висвячений на диякона і в його сім'ї зростали теж двоє синів – Миколай та Павло. Псаломником з 16 жовтня 1814 року став псаломницький син Іоанн Дембовський. А паламарське місце з 22 червня 1815 року за визначенням Дикастерії зайняв теж псаломницький син Макарій Міхневич. У такому складі церковний причт служив і в 1819 році.[391]

З 1833 року парафіяльним священиком служив старший син Афіногена Дзбановського – Андрій Афіногенович Дзбановський. У 1850 році йому виповнилося 48 років і з дружиною Євдокією Данилівною вони виховували п'ятеро дітей (Миколай, Василій, Марфа, Пелагея та Іустина). Другим штатним причетником був псаломник. А це місце займав той самий Іоанн Матвійович Дембовський, в сім'ї якого підростало теж п'ятеро дітей. З дружиною Марією Павлівною вони мали: Федора, Никифора, Хрисанфа, Феодосію і Тетяну. Окрім штатних причетників та їх сімей, особами духовного стану були ще діти покійного паламаря Макарія Міхневича: Митрофан, Трофимій та Глікерія. Усього духовенства, за даними ревізії населення 1850 року, мешкало в Ропотусі 17 осіб.

До 1858 року, коли була проведена наступна ревізія населення, загальна кількість духовенства зменшилась до 15 осіб. Священик Андрій Афіногенович Дзбановський залишався настоятелем храму, а в його сім'ї сталися деякі зміни. Старша донька Марфа в ревізійному списку не вказана, що може пояснюватись декількома причинами: або вона вийшла заміж, або пішла учителювати в іншу парафію, або померла. Та без додаткового вивчення жодна з причин не може бути прийнятою. До 1858 року помер псаломник Іоанн Дембовський і на його місце був призначений 25-річний Анатолій Федорович Білецький. В парафії залишилась сім'я покійного Дембовського, що складалася з дружини та вже названих вище п'ятьох дітей.

Священик Андрій Дзбановський служив настоятелем парафіяльного храму до початку 70-х років XIX ст. і поступився своїм місцем сину Василеві. Василій Андрійович Дзбановський здобув освіту в Київській духовній семінарії і продовжував сімейну традицію у батьківсько-дідівській парафії. В 1877 році він отримав першу нагороду за службу – набедреник, а наступні роки пастирської діяльності були відзначені в 1892 році. Тоді, на основі указу Св. Синоду від 13 березня - 6 червня 1890 року за № 585, Його Високопреосвященство Митрополит Київський і Галицький Іоаннікій удостоїв його нагородженням скуфією.[392] А наступну нагороду – камилавку Василій Дзбановський отримав до дня народження Й.І.В. в 1900 році вже на іншій парафії. З 17-го серпня 1899 року священицьке місце в Ропотусі стало вакантним і хто його займав до 1905 року нам невідомо.

А з 13 липня 1905 року, перервавши священицьку династію Дзбановських, священиком в Успенській церкві став Феодосій Зіновійович Гов'ядовський. Він народився 28 січня 1864 року в сім'ї священика і в 1887 році закінчив Київську духовну семінарію. Спочатку він учителював в с. Ташлик, а 26 жовтня 1888 року отримав призначення псаломника в с. Кожухівку Уманського повіту. Через 2 роки, 26 квітня 1890 року він прийняв священство в м. Лисянці Звенигородського повіту, а 15 березня 1893 року знову повернувся в Уманський повіт, в село Вільшанку, звідки і був переведений у Ропотуху. До переводу в ропотуську парафію, він був нагороджений набедреником в 1900 році і медаллю в пам'ять імператора Олександра II, а за працю на освітянській ниві його удостоїли Архіпастирської

подяки в 1904 році. У 1907 році він був обраний членом Будівельного комітету благочинницького округу, а до дня Пасхи 1908 року його нагородили скуфією. В 1913 році сім'я св. Ф. Гов'ядовського складалася з дружини Клавдії Василівни та чотирьох вже дорослих дітей. Так, старший син Лев навчався в Київському технічному училищі, другий син – Володимир був учнем Звенигородського комерційного училища, донька Ольга навчалася в Уманській гімназії, а старша – Ніна була заміжня за студентом Київського університету.

Разом із св. Феодосієм Гов'ядовським, псаломником Успенської церкви з 1899 року служив Михайло Георгійович Іванішев. Він народився 11 липня 1870 року в сім'ї псаломника і, маючи неабиякі здібності до співу, в 1889 році закінчив школу церковного співу при Києво-Михайлівському монастирі. Першим місцем його служби було с. Лубенці Чигиринського повіту, де він 8 липня 1889 отримав місце псаломника. Та 13 липня 1899 року його перевели у Ропотуху.

Церковний причт у складі священика Ф. Гов'ядовського і псаломника Михайла Іванішева правив службу Божу та згуртовував парафіян навколо храму. Під його керівництвом миряни дбали про благоустрій храму, про церковнопарафіяльну школу, про морально-духовне вдосконалення та виховання молоді на християнських традиціях. Вони матеріально підтримували парафіяльний храм і, по-можливостях, окремі з них були його благочинниками. Такими були селяни Филимон і Авксентій Ткачі, Сергій Соколюк, Симон Кучеренко, Онуфрій Орел та Полікарп Ревун, які в 1913 році за добровільні пожертвування на церкву отримали Архіпастирське благословіння та похвальні листи.[393] А селянин Трохим Стрічук 11 серпня 1913 року отримав Архіпастирське благословіння з похвальним листом за пожертвування в церкву плащаниці за 120 рублів. Та й інші парафіяни жертвували на парафіяльний храм: в 1913 році "кружечный доход" становив 525 руб. 46 копійок. За піклування храмом та зразкову службу по єпархіальному відомству Св. Синод в 1915 році нагородив священика Феодосія Гов'ядовського камилавкою.

Росоховатка

В XIX ст. вживались назви "Россоховатець", "Россоховатці", "Росоховатка". Не зупиняючись на їх походженні та мовних особливостях написання, вживатимемо сучасну назву села, що винесена у загаловок. Відомостей про першу в селі церкву знайти не вдалося. Є лише коротенька згадка про те, що в кінці XVIII ст. її з унії пересвятили у православ'я. А в 1876 році був зведений новий парафіяльлний храм, освячений в ім'я Михаїла. За офіційними даними, його будівництво коштувало 5 694 руб. 24 коп. З них 1 800 руб. були асигновані із казни і 3 894 руб. 24 коп. зібрали парафіяни.[394] Будівля була дерев'яною, але на кам'яному підмурку.

Михайлівська церква відносилась до 7-го класу і мала не дуже чисельну парафію. В 1801 році вона об'єднувала 633 особи (330 чол. і 303 жін.), які мешкали у 82 дворах. До 1863 року кількість парафіян збільшилась до 693 осіб (364 чол. і 329 жін.). В 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було 620 осіб, в 1901 році всіх мирян налічувалось 1 340 осіб, а в 1910 році – 1 499 осіб (741 чол. і 758 жін.). В 1913 році всіх православних парафіян (разом з мешканцями "деревни" Владимирівки, що була приписана до Михайлівської церкви) налічувалось 2 103 осіб (1 053 чол. і 1 050 жін.). Разом із 3-ма євреями та 5-ма сектантами, усіх жителів на території парафії налічувалось 2 111 осіб і мешкали вони в 263 дворах. Духовно-релігійне вдосконалення православних парафіян покладалася на духовенство Михайлівської церкви.

Її штатний клір на початку XIX ст. складали дві особи: священик та псаломник. Утримання причту було традиційним – парафіянами та державою. У його користуванні було 62 дес. 1 824 саж. церковної землі, яка приносила 400 руб. щорічного прибутку. Казенна платня штатним членами причту в 1871 році становила 315 руб. 82 копійки. І ще одним джерелом утримання причту і храму були добровільні пожертвування та плата за треби.

Причтові будівлі утримувались у задовільному стані, а в 1894 році було збудоване нове житло для штатного причту.

У 1801 році настоятелем парафіяльного храму служив 64-річний псаломницький син Матвій Карвовський. Вдалося з'ясувати, що священство в Михайлівській церкві він прийняв 19 липня 1777 року, а висвятив його Преосвященний Іларіон, єпископ Переяславський і Бориспільський. У Матвія Карвовського підростало двоє синів – Степан та Авксентій, яким у 1801 році виповнилося відповідно 14 і 12 років. А старший син, 21-річний Іоанн Карвовський, 30 травня 1801 року був висвячений на псаломника. Окрім штатних кліриків, при церкві числився 55-річний псаломник Дем'ян Рибчинський, який за станом здоров'я залишив службу і виховував двох малолтніх синів – 11-річного Корнилія та 8-річного Аребу. Про членів сімей жіночої статі відомостей не маємо, тому загальна кількість осіб духовного стану залишається не з'ясованою.

Більш детальні відомості про духовенство Михайлівської церкви маємо за 1850 рік. Парафіяльним ієреєм тоді служив 54-річний Іпатій Іоаннович Кириєнко, який з дружиною Марфою Данилівною мав п'ятеро дітей. Старшою в сім'ї була 22-річна Стефанида, меншою – 19-річна Софія, потім два сини – 15-річний Касіян та 14-річний Іпатій, а найменшою дитиною Кириєнків була донька Марія. Псаломницьке місце тоді ж займав 29-річний Захарій Григорович Міньковський. Він мешкав удвох з дружиною Катериною Іванівною, так як дітей подружжя ще не мало. В селі мешкала і при церкві числилась сім'я покійного священика Іоанна Тимофійовича Карвовського, що складалася із вдови Єфросинії Гаврилівни та трьох доньок – Ірени, Харитини та Ірини. Таким чином, усіх осіб духовного стану налічувалось 13.

До наступної ревізії населення змінився парафіяльний священк і в 1858 році настоятелем храму був Михайло Якович Сливницький. У нього з дружиною Наталією Данилівною підростало четверо дітей: 8-річна Надія, 6-річний Василь, 4-річний Іоанн та 2-річний Григорій. Псаломником продовжував служити Захарій Міньковський, який з дружиною Катериною Іванівною так і залишалися бездітними. А із сім'ї покійного священика Іоанна Карвовського залишилися тільки дві доньки – Ірена та Ірина. Загалом всього духовенства було 10 осіб.

До якого року священик Михайло Сливницький служив у Михайлівській церкві залишається не з'ясованим, але точно відомо, що в 1862 році вже інший ієрей очолював парафію. Ним був Яків Панасевич, роки служіння якого в тамтешній парафії можуть бути 1859-1869. Уступив він священицьке місце своєму синові Антонію Яковичу Панасевичу. А останній, відзначившись сумлінною службою, 14 грудня 1887 року був нагороджений набедреником. Та вже 25 травня 1891 року його перевели у с. Перегонівку.

На вільне священицьке місце отримав призначення випускник семінарії Терентій Гнатович Шиманський, який прийняв священство в Михайлівській церкві 10 серпня 1891 року. Першу нагороду за свою службу він отримав в 1900 році, коли за резолюцією Митрополита до 6 травня отримав набедреника. Сумлінне відношення до священицьких обов'язків виділяло о. Терентія Шиманського з-поміж іншого парафіяльного духовенства і 23 вересня 1902 року його призначили окружним місіонером 2-го благочинницького округу. Наступних шість років його служби були відзначені скуфією, якої він удостоївся до дня Пасхи 1908 року. Прослуживши ще три роки у Михайлівській церкві, Т. Шиманський 24 лютого 1912 року був переведений в с. Свердліково.

З 18 березня 1912 року настоятелем парафіяльного храму став Василій Васильович Кудрицький (син священика с. Підвисокого). Тоді йому виповнилося 30 років, він мав освіту духовної семінарії, яку закінчив у 1905 році, мав також псаломницький і священицький стаж. Службу він розпочав у с. Млієві Черкаського повіту на посаді псаломника, а 2 червня 1906 року Преосвященним Інокентієм, єпископом Канівським був висвячений у священицький сан і зайняв місце парафіяльного ієрея в с. Давидівці Уманського повіту. Звідти через шість років служби його перевели до Михайлівської церкви. Сім'я священика складалася із дружини і двох малолітніх дітей. Дружина – Любов Гнатівна була донькою священика Прісовського і мала сина Георгія та доньку Галину.

Другим штатним членом очолюваного В. Кудрицьким причту був псаломник Ераст Дмитрович Мисюр. Він був сином диякона Подольської губернії, в 1900 році закінчив Краснопільське 2-класне училище і впродовж п'яти років учителював. А 13 серпня 1906 року був призначений псаломником Михайлівської церкви. З дружиною Вікторією Володимирівною вони мали двох синів – Євгенія та Леоніда. Ще одним штатним причетником була просфорня, обов'язки якої виконувала донька покійного священика Якова Панасевича Марія.

Та окрім шатного духовенства із членами сімей, в селі мешкали ще й інші особи духовного стану. У 1913 році такою була псаломницька вдова Наталія Луківна Нечаєва з п'ятьма дітьми. Старшою із них була донька Феодосія, 1892 р. н. син Наум навчався в Київській духовній семінарії, другий син – Гнат був учнем 1-го класу Уманського міського училища, третій син – Федір навчався в Уманському духовному училищі, а наймолодша в сім'ї – Катерина, 1902 р. н. виховувалась в Київському жіночому училищі.

Як видно, духовенства в селі мешкало чимало і парафіяльний священик мав турбуватися і благоустроєм храму, і духовною службою, і церковнопарафіяльною школою, і морально-релігійним вихованням всіх парафіян, і врешті-решт, становищем місцевого православного кліру. З усіма цими обов'язками о. Василій Кудрицький справлявся, свідченням чого є оримання нагороди вже через два роки керівництва парафією. За резолюцією Митрополита Київського і Галицького від 26 березня 1914 року за № 1 518 його нагородили набедреником.

Рубаний Міст

В XIX ст. вживалась ще й інша назва села – Рубанка. Воно було власністю графа Салезія Потоцького і переважну більшість його мешканців складали римо-католики і уніати. Спочатку в селі була польська каплиця і "лядський" цвинтар. Та в кінці XVIII ст. з'явилось багато поселенців-православних і в 1793 році вони збудували маленьку, дерев'яну, під солом'яною покрівлею православну церкву, освятивши її в ім'я Св. Трійці. На початку XIX ст. її розширили, підвищили, а солом'яну покрівлю замінили дерев'яною. В 60-х роках до неї були добудовані "приделы" і заново перероблений іконостас. Вартість цих робіт сягнула 3 000 рублів. В такому вигляді церковна будівля функціонувала і в перші десятиліття XX століття.

Троїцька церква відносилась до 5-го класу. В 1819 році її парафія об'єднувала 721 особу (361 чол. і 360 жін.), в 1861 році – 1 091 особу (541 чол. і 550 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі було вже 750 осіб, а на початок XX ст. (дані 1901 року) чисельність парафії становила 1 702 особи. В 1910 році православних мирян налічувалось 1 840 осіб (915 чол. і 925 жін.), а в 1913 році – 1 832 особи. За даними 1913 року, у 224 дворах мешкало 1 843 особи (899 чол. і 944 жін.), але 11 мешканців сповідували католицьку віру. Тому православними можна вважати лише 1 832 особи.

Церковний причт Троїцького храму на початку XIX ст. складався із священика, псаломника і паламаря. У розпорядженні кліру було 64 дес. 1 710 саж. церковної землі (це за офіційними даними). А за повідомленням парафіяльного ієрея в 1894 році, церковна земля розподілялась так: 45 дес. належало священику, 15 дес. – псаломнику і 1 $^{1}/_{2}$ дес. – просфорні. Тобто церковному причту належала 61 $^{1}/_{2}$ дес. землі. Щорічного прибутку вона приносила на 500 руб., плюс "отопление и корм для скота".[395] Окрім доходів від землі, прибуток приносила і плата за треби та замовлені молитви. Розцінки за це були такі: за шлюб 1 руб., за поховання 50 коп. – 1 руб., за велику панахиду 1 руб., за малу – 15 коп., акафіст і молебень по 30 коп., служіння за померлими і "за здравіє" – по 20 коп. За рік набігало до 300 рублів. Причт отримував і казенні кошти. Наприклад, в 1871 році на його утримання було виділено 365 руб. 70 копійок казенних коштів. Разом з цими джерелами фінансування діяли ще і такі як: добровільні пожертвування благодійників та "кружечный доход". Сукупний річний прибуток

мав забезпечити утримання і благоустрій храму та безбідне проживання парафіяльного духовенства.

Відтворення персонального складу православного кліру Троїцької церкви має деякі прогалини. Зокрема, не вдалося встановити з якого року парафіяльним ієреєм служив Василій Цислінський. Про нього відомо лише те, що він на початку XIX ст. саме він очолював парафію, передавши її своєму сину Кирилові Цислінському. За станом здоров'я він був звільнений за штат 15 вересня 1813 року. Залишаючись зашатним священиком, він мешкав в селі і помер 12 січня 1828 року на 71 році життя.

Священик Кирило Васильович Цислінський здобув освіту в Київській Академії і 21 березня 1814 року прийняв священицький сан. В 1819 році йому виповнилося 30 років, він був одружений і мав 1-річного сина Варнаву. Псаломником разом з ним з 3-го лютого 1812 року служив псаломницький син Симеон Пшеслицький. А паламарські обов'язки Уманське Духовне правління призначило виконувати з квітня 1816 року паламарського сина Тита Цислінського. Його батько Іван Цислінський помер, залишивши окрім нього сиротою ще одного сина – Івана Цислінського, якому в 1819 році виповнилося тільки сім років. Священик Кирило Цислінський очолював парафію до травня 1842 року. А вийшовши за штат, передав її своєму сину Варнаві. Та Варнава Кирилович Цислінський тільки 8 років служив парафіяльним ієреєм, так як 29 червня 1850 року помер від сухот.

Священицьке місце знову зайняв Кирило Васильович Цислінський, який залишався заштатним, але виконував обов'язки парафіяльного ієрея. Тоді в парафії мешкало 9 осіб духовного стану. Псаломником продовжував служити Симеон Олександрович Пшеслицький, який з дружиною Іуліанією Петрівною мав синів – Агафтобора і Олександра. Паламарське місце займав Кирило Григорович Ляховицький, сім'я якого складалася з дружини Олександри Павлівни та доньки Іуліанії. А обов'язки просфорні виконувала священицька донька Анна Космівна Яновська. Св. Кирило Цислінський очолював парафіяльний клір до 1854 року, а решту земного шляху прожив у власному будиночку, зведеному на церковному подвір'ї. Помер він в 1863 році на 79-му році життя залишивши по собі пам'ять доброго, доступного і гостинного священнослужителя, якого парафіяни часто називали "татуньо".

У 1854 році парафію очолив Стефан Лукович Шулькевич. За ревізійним списком 1858 року вдалося з'ясувати, що на час проведення ревізії йому виповнилося 27 років. З дружиною, 22-річною Анною Павлівною вони мали 3-річну Марію та 2-річного Олександра. На місцях псаломника і паламаря так і залишалися Симеон Пшеслицький та Кирило Ляховецький. Правда, в їх сім'ях сталися деякі зміни. Псаломник Пшеслицький мешкав лише з дружиною (про дітей відомостей нема), а паламар Кирило Ляховецький був батьком вже трьох дітей – 10-річної Іуліанії, 2-річного Йосипа та 1-річної Февронії. Просфорнею служила вдова покійного псаломника Баньковського, 40-річна Анастасія Григорівна, що мешкала із 15-річним сином Олексієм. Всього ж, за даними 1858 року, в Рубаному Мості мешкало 14 осіб духовного стану. Очолював парафіяльне духовенство Стефан Шулькевич тільки 5 років, а потім його перевели на іншу парафію.

На вільне священицьке місце в Троїцькій церкві був переведений Миколай Каченовський, який служив там до 1865 року і перейшов згодом до іншої церкви. А 2 червня 1866 року священство в Рубаному Мості прийняв переведений туди замість о. Миколая Амвросій Левицький. Та не дослуживши й року, він змінив місце служби.

З 1866-го до 1875-го року парафіяльним священиком в Рубаному Мості служив Володимир Татаров. Є відомості, що він мав твердий характер, дар слова і досить практичний підхід до мирського життя. Парафіяни його навіть трохи боялись. За власним бажанням 11 грудня 1875 року він був переведений до Холмсько-Варшавської єпархії.[396]

Парафіяльним ієреєм з 21 лютого 1876 року став Олександр Іванович Козловський, який саме тоді прийняв священицький сан. До цього, по закінченні Київської духовної семінарії він учителював в Уманському 2-класному училищі. Як людина діяльна і енергійна, він зарекомендував себе з найкращого боку і на священицькій службі. В листопаді 1883 року його нагородили набедреником, а 31 січня 1885 року він був призначений спостерігачем за

церковнопарафіяльними школами 5-го благочинницького округу. А ще через 2 роки, до дня Пасхи 1887 року його удостоїли нагородження скуфією. Наступну нагороду – камилавку о. Олександр отримав з нагоди Дня народження Й.І.В. 6 травня 1897 року. До 1904 року Олександр Козловський служив у Рубаному Мості, а потім отримав призначення на священицьке місце до Іоанно-Богословської церкви передмістя Умані. А на його місце призначили св. із Острівця Феофана Радзієвського, та потім його повернули назад, бо з 23 червня 1904 року священиком Троїцької церкви був призначений Меркурій Петрушевський.

Меркурій Олексійович Петрушевський походив із духовенства, в 1875 році закінчив Київську духовну семінарію і учителював у Таращанському, Звенигородському і Радомишльському повітах. а з 1879 року – у с. Голяківці. З 19-го грудня 1879 року він був священиком у Полонистому, а з 1882 року – в Павлівці. Саме з Павлівки його в 1904 році перевели в Рубаний Міст. Перші роки його служби на новій парафії були 6 травня 1907 року відзначені камилавкою. В 1910 році о. Меркурію Петрушевському виповнилося 58 років, він залишився вдівцем з трьома дітьми, двоє з яких ще не були влаштовані.

Очолюваний Меркурієм Петрушевським причт складали псаломник і просфорня. Псаломником у Троїцькій церкві з 1878 року служив Григорій Павлович Рубан. Він походив із духовного стану, упродовж 1864-1868 років був послушником в Києво-Печерській Лаврі, а в 1868 році був призначений 2-м псаломником в с. Хижню Уманського повіту. В 1869 році його посвятили в сан і перевели у Васильківський повіт, де він і служив до переводу в Рубаний Міст у 1878 році. В 1910 році йому виповнилося 62 роки і він продовжував псаломницьку службу. А просфорнею в 1910 році стала 27-річна псаломницька донька Єфросинія Авксентіївна Росінська.

Священик і церковнослужителі сумлінно відносились до виконання своїх обов'язків, за що мали повагу парафіян та авторитет серед духовенства. Єпархіальне начальство теж відмічало парафіяльний причт. З нагоди Дня народження Й.І.В. 6 травня 1915 року за службу по єпархіальному відомству Св. Синод нагородив ієрея Троїцької церкви Меркурія Олексійовича Петрушевського наперсним Хрестом. Та невдовзі він залишив парафію і з 5 червня 1915 року став священиком с. Ситковець Тарщанського повіту. А на його місце у Рубаний Міст прибув священик із Ситковець о. Сильвестр Грімальський.

Русалівка

Церква в ім'я Св. апостола Якова була збудована в 1742 році і до перших десятиліть XX ст. не перебудовувалась. Як і більшість церков Уманщини, до кінця XVIII ст. вона була уніатською, а потім її пересвятили у православ'я.

У XIX ст. церква віднесена до 5-го класу, так як мала досить чисельну парафію. В 1801 році у 99 сільських дворах мешкало 705 парафіян (399 чол. і 306 жін.), у 1819 році в 114 дворах парафіян було 880 осіб (456 чол. і 424 жін.), в 1863 році православних налічувалось вже 1 498 осіб (723 чол. і 775 жін.), в 1894 році парафіян-чоловіків було 1 196 осіб, а в 1901 році чисельність парафії досягла 2 239 осіб. В 1910 році православних мешкало в Русалівці 2 654 особи (1 346 чол. і 1 308 жін.), а 246 сільських мешканців були адвентистами. До 1913 року чисельність парафії збільшилася і православних мирян налічувалось 2 971 особа, а кількість адвентистів зменшилась до 207 осіб. Тобто всього на території русалівської парафії, яку складали мешканці села Русалівки і "деревни" Загайполе, проживало в 1913 році 3 178 особа (1 552 чол. і 1 626 жін.). Парафіяни утримували храм Божий, а з другої половини XIX ст. і дві школи, про що йтиметься нижче.

Чисельність церковного причту була традиційною для великої парафії і церкви 5-го класу, як і джерела його фінансування. Найголовнішим джерелом утримання кліру була церковна земля, площа якої становила 52 дес. 514 сажень. За даними 1913 року, вона приносила 520 руб. щорічного прибутку. "Кружечный доход" в 1913 році становив 315 руб. 26 копійок. А на казенне утримання причту в 1871 році було виділено 387 руб. 60 копійок.

Зрозуміло, що були ще і добровільні пожертвування парафіян і благодійників, але їх кількість виявити не вдалося.

Про персональний склад церковного причту вдалося виявити такі відомості. У 1801 році парафіяльним ієреєм служив 34-річний Дорофій Гусаковський. Він походив із священицької родини і висвячений в сан був Преосвященним Ієрофеєм, Митрополитом Київським і Галицьким 1 травня 1798 року. Прийняв священство він у місцевій церкві св. Якова і упродовж двох наступних десятиліть правив там службу Божу. Про його сім'ю відомостей не виявлено, відомо лише те, що він був батьком 2-річного сина Олександра. Другим членом причту був псаломник і це місце у 1801 році займав 37-річний Антоній Липецький. Останній теж мав двох малолітніх синів – 6-річного Григорія та 3-річного Якова. А на паламарське місце в 1801 році Дикастерія призначила 17-річного священицького сина Йосифа, прізвище якого не вдалося прочитати. Отож, на початку XIX ст. штатних членів причту служило троє: священик, псаломник і паламар.

У 1819 році св. Дорофій Гусаковський очолював причт, що складався із чотирьох осіб. Окрім священика, членами причту були ще диякон, псаломник і паламар. Дияконську посаду обіймав 35-річний паламарський син Тимофій Кропивницький, який був висвячений у диякона єпископом Чигиринським Іринеєм 25 січня 1816 року. А псаломницьке місце з 15 березня 1819 року зайняв призначений Митрополитом Серапіоном священицький син Олександр Гусаковський. А його попередник, псаломник Антоній Липецький, 21 грудня 1818 року був звільнений за штат. На паламарське місце Уманське Духовне правління призначило священицького сина Василія Глуковського, якому у 1819 році виповнилося 46 років. До якого часу служив такий склад причту ще потрібно з'ясувати.

А наступний блок детальних відомостей про русалівське духовенство датується 1850-м роком. Тоді в парафії мешкало 20 осіб духовного стану. Священиком служив 67-річний Іларіон Андрійович Трембовецький. Про їх з дружиною Кікілією Каленіковною дітей відомостей не маємо. В сані диякона служив на псаломницькій посаді 45-річний Ілля Каленикович Бораковський, який з дружиною Ксенією Іванівною мав троє дітей: 13-річного Василія, 9-річного Іоанна і 5-річну Іуліанію. Третім штатним кліриком був псаломник. Псаломником на паламарській посаді служив 45-річний Фадей Арсенійович Гвоздієвський, який з 23-річною дружиною Іуліанією Полікарпівною мав 4-річну доньку Євдокію та 1-річного Никифора. А місце просфорні тоді займала 18-річна паламарська донька Анастасія Федорівна Крижановська.

Та окрім штатних священно- і церковнослужителів та членів їх сімей, в парафії мешкало ще й інше духовенство. Зокрема це були: заштатний паламар Василій Ісайович Глуковський з дружиною Анастасією Іванівною та 26-річною донькою Серафимою; заштатний церковний староста Власій Лукович Міхневич з дружиною Мотроною Федорівною та 18-річною і 6-річною доньками, а також вдова покійного священика Олександра Гусаковського Єфросинія Яківна.

На час проведення ревізії населення у 1858 році, склад церковного причту дещо змінився. Священицьке місце пустувало, так як попередній священик Іпатій Кириенко помер, а нового ще не призначили. Священицька вдова Марфа Данилівна залишилася з трьома дітьми: 23-річною Стефанидою, 20-річною Софією і 17-річною Марією. За відсутності священика, старшим серед причетників був псаломник Йосип Іванович Крижановський. Паламарські обов'язки виконував уже згадуваний вище Гвоздієвський, що мешкав з дружиною Іуліанією Полікарпівною та трьома малолітніми дітьми: 11-річною Євдокією, 4-річною Марією та 2-річною Іриною. Ще в парафії мешкав безмісний церковний сторож Власій Лукович Міхневич з дружиною Мотроною Федорівною та псаломницька вдова Марфа Василівна з синами Автономом і Феодосієм, доньками Іуліанією і Марією. Всіх осіб духовного стану мешкало тоді в Русалівці 19.

Місце парафіяльного ієрея зайняв Никифор Лещенецький, а ось час його призначення до церкви Св. Якова ще належить уточнити. Відомо, що в 1862 році о. Никифор організував церковнопарафіяльну школу і опікувався нею упродовж всього періоду свого

священнослужіння. Сумлінне ставлення священика до своїх обов'язків виділяло його з-поміж іншого духовенства і тому 26 вересня 1870 року русалівського ієрея призначили помічником благочинного 4-го благочинницького округу.[397] А в наступному році, 23 серпня, св. Никифор Лещенецький був нагороджений набедреником. Та після цієї нагоди о. Никифор не довго служив у Русалівці, так як невдовзі його місце зайняв Петро Олександрович Лещенецький (можливо брат?), який очолював русалівську парафію до 1901 року. За сумлінну службу і зразкову поведінку Петро Лещенецький отримав три нагороди: 4 жовтня 1977 року – набедреник, до дня Пасхи 1884 року – скуфію, а 6 травня 1897 року імператор нагородив його камилавкою. Своє місце він уступив священику с. Межигірки Чигиринського повіту Іоанну Манішевському, якого 22 грудня 1901 року перевели в Русалівку, а русалівський священик прийняв межигірську парафію.

Перші чотири роки служби Іоанна Манішевського в Русалівці були відзначені набедреником, якого він удостоївся 27 січня 1906 року. Та це була перша і остання нагорода о. Іоанна в русалівській парафії, так як в березні того ж року священицьке місце стало вакантним.

І 23 березня 1906 року священиком церкви Св. Якова став Іоаннікій Ілліч Пишнєвич, якого перемістили в Русалівку із с. Кожанки Васильківського повіту. Парафіяльним ієреєм він служив до 10 лютого 1910 року, а потім його перемістили в с. Смільчинці Звенигородського повіту.

А вже через три дні, 13 лютого 1910 року парафію очолив Сава Богданович, якого в Русалівку перевели із с. Нової Греблі. Сава Никифорович Богданович народився 5 грудня 1858 року в сім'ї псаломника, духовну освіту здобув в Київській духовній семінарії, яку закінчив у 1883 році. До переводу в Русалівку він вже мав відзнаки і нагороди, а в 1911 році з нагоди чергової дати народження Й.І.В. його нагородили Орденом Св. Анни 3-го ступеня.[398] А до аналогічної дати в 1914 році Саву Богдановича возвели в сан протоірея.

Разом із Савою Богдановичем псаломником у русалівській церкві служив Василій Васильович Тарновський, якому в 1910 році було тільки 19 років і який мав освіту духовного училища. Та 7 травня 1911 року його перевели в с. Побойну, а тамтешнього псаломника Никандра Усевича перемістили в Русалівку. Але невідомо з яких причин, 27 вересня 1911 року Никандра Усевича повернули на попереднє місце служби, а замість нього на місце 1-го псаломника церкви Св. Якова перевели із Зеленого Рога псаломника-диякона Іоанна Кадишева. Останній не затримався в Русалівці і 1911 році був переведений в м. Городище Черкаського повіту. А диякона із Городища Микиту Мартинюка перевели в Русалівку. Диякон Микита Аврамович Мартинюк походив із селянської сім'ї і мав освіту 2-класного Міністерського училища, яке закінчив у 1893 році.

Паламарем у церкві Св. Якова до 20 грудня 1912 року служив Іван Дмитрович Лазарєв. Він мав тільки домашню освіту і до 70 років займав паламарське, а потім і псаломницьке місця. За штат він вийшов з посади 2-го псаломника русалівської церкви, а на його місце призначили учителя Михайла Мелентійовича Власюка. В 1913 році Михайлу Власюку виповнилось 25 років,
він також походив із селянської сім'ї і мав освіту 2-класної церковнопарафіяльної школи. Упродовж 1904-1910 років він учителював в с. Коржовій, звідки і був переведений в Русалівку.

Місце просфорні з 1893 року займала священицька вдова, 73-річна у 1913 році Марія Іванівна Крижановська.

У 1913 році, в парафії діяло дві школи. Церковнопарафіяльна 2-комплектна в Русалівці і школа грамоти в "деревне" Загайполе. Для першої в 1911 році був збудований кам'яний будинок, на що було витрачено 9 000 руб. і 1 000 руб. від священика Сави Богдановича. В школі навчалося 80 учнів (60 хлопчиків і 20 дівчаток), а її утримання обходилося 810 руб. в рік: 750 руб. від Уманського відділення, 50 руб. від сільської громади і 10 руб. від попечителя шкіл. Школа грамоти вдасного приміщення не мала і за 23 руб. в рік орендувала сільську хату. Сільська громада Загайполя виділяла для школи 63 руб., а

Уманське відділення Єпархіальної Училищної ради – 83 рублі, 23 з яких виплачувались за оренду, а 60 руб. – на платню учителя. В цій школі навчалося 70 дітей (50 хлопчиків і 20 дівчаток).

Свердліково

Різдво-Богородицька дерев'яна церква була збудована в 1765 році. З того часу до 90-х років XIX ст. вона не перебудовувалась. Лише в 70-80-х роках XIX ст. її розширили боковими добудовами, що коштувало 3 800 рублів.[399]

Церква відносилась до 5-го класу так як мала велику кількість парафіян. Парафія об'єднувала мешканців села і присілка, хутора "Задубовеньке". В 1863 році чисельність парафії становила 1 215 осіб (611 чол. і 604 жін.), в 1894 році православних чоловічої статі налічувалось 865 душ, в 1901 році всіх парафіян було 1 762 особи, а в 1910 році – 3 141 особа (1 577 чол. і 1 564 жін.). У 1913 році на території парафії налічувалось 368 $^{1}/_{2}$ двора, в яких мешкало 2 961 особа (1 474 чол. і 1 487 жін.). Православними з них було 2 817 осіб (15 осіб духовного стану, 92-є міщан і 2 780 селян), а решту складали: 73 особи іудейського віросповідання, 5 "иносословных", 58 розкольників і 8 сектантів. З яких причин чисельність парафії зменшилась з 3 141 особи до 2 817 осіб ще потрібно з'ясувати.

Причт Різдво-Богородицької церкви складали священик, псаломник і паламар, а в кінці XIX і в перші десятиліття XX століття – священик, псаломник та просфорня. Джерела утримання причту були традиційними. Основним з них була земля і у розпорядженні причту її було 61 дес. 865 саж., а до початку XX ст. її площа збільшилась до 61 дес. 1 811 сажень. Казенне утримання причту, за даними 1871 року, складало 402 руб. 28 копійок. "Кружечный доход" в різні роки був різним, але для прикладу, його величина в 1913 році становила 760 руб. 32 копійки. Все це свідчить про те, що парафія була великою і багатою.

Відомостей про персональний склад причту виявлено мало і стосуються вони, в основному, кінця XIX – початку XX століття. В 70-х роках XIX ст. парафіяльним ієреєм служив Іоанн Олександрович Дахнович, який духовну освіту здобув в Київській семінарії, а священство прийняв у 1864 році. Відомо, що 25 листопада 1874 року його служба в свердліковській парафії була відзначена набедреником. До дня Пасхи 1883 року його нагородили скуфією, а до 6 травня 1902 року він удостоївся нагородження наперсним Хрестом. До якого року о. Іоанн Дахнович очолював парафію ще потрібно уточнити, а ось хто став його наступником встановити вдалося.

Новим ієреєм Р.-Богородицької церкви став Антоній Родіонович Кутєпов, якому в 1910 році виповнилося 32 роки, який мав освіту духовної семінарії і священицький стаж з 1906 року. За молодих літ він залишився вдівцем і дітей не мав. Псаломником разом з ним служив Іван Вавілович Новосадович. Останній мав освіту 2-класного училища і псаломницький стаж з 1882 року. Був одружений, мав шестеро дітей, двоє з яких навчалися у духовних навчальних закладах. Св. Антоній Кутєпов не довго служив у свердліковській парафії і вже 26 серпня 1910 року змінив місце служби. Його перевели священиком в с. Свинарку, а тамтешнього ієрея Сергія Хрисанфовича Куліковського перемістили до Різдво-Богородицької церкви. Та о. Сергій теж не довго затримався у цій парафії, так як в 1912 році місце священика вже пустувало.

З 24-го лютого 1912 року священицьке місце зайняв Терентій Гнатович Шиманський, якого перевели із с. Росоховатця. Тоді йому було 43 роки, він мав учительський та священицький стаж і три нагороди (набедреник, скуфія, камилавка) за сумлінну службу. З дружиною Юлією Василівною вони мали п'ятеро дітей, троє з яких були вже самостійними. Так, старший син 21-річний Симеон перебував у Київському університеті (напевне навчався), донька Анна, 1893 р. н., учителювала в Звенигородці, друга донька – Олена, 1894 р. н., учителювала у Введенській церковнопарафіяльній школі м. Києва, третя – Євгенія, 1896 р. н., теж учителювала в м. Торговиці, а найменша – Наталія, 1899 р. н., ще навчалася в 1-му Київському єпархіальному жіночому училищі.

На псаломницькому місці, за даними 1913 року, служив диякон Іоанн Порфирович Те...ра? (прізвище прочитати не вдалося – авт. Т.К.), який народився 11 листопада 1881 року в селянській сім'ї. Закінчив він Головківську учительську школу, що в Чигиринському повіті, а потім – Києво-Михайлівську учительську школу в 1908 році. Псаломником став 24 серпня 1908 року і служив спочатку в с. Вербівці Чигиринського повіту. В 1911 році склав іспит на диякона і 22 квітня 1912 року Преосвященним Назарієм, єпископом Черкаським був висвячений в сан. І з 16 листопада 1913 року його перевели до Різдво-Богородицької церкви. В тому ж році його дружина Фотинія Олександрівна народила первістка-сина, якого нарекли Олександром.

А просфорнею у Різдво-Богородицькій церкві тоді служила донька псаломника Мокрина Іванівна Новосадович, яка залишалася вдовою з трьома вже дорослими дітьми. Старший її син, 1882 р.н., мав свою сім'ю, другий – Іван служив псаломником в Звенигородському повіті, а молодший – Петро служив в м. Дубовій.

Церковним старостою з 1-го лютого 1911 року служив Харитон Євтихійович Гайдамака, який походив із селян. З дружиною Іуліанією Никифорівною вони мали сина Івана.

Свинарка

Церква в ім'я великомученика Димитрія була збудована в 1863 році. Напевне, вона була не першою в селі, а збудували її замість давнішого сільського храму, але відомостей про те знайти не вдалося. Як виявилось, будівництво дерев'яної церковної споруди коштувало 5 049 рублів. Невеличку церкву прикрашав гарний іконостас, який, як відзначалося в 1912 році під час відвідин Свинарки Преосвященним Димитрієм, єпископом Уманським, був старинної роботи. Тобто він міг бути взятим із давнішої церкви. Має право на існування припущення й про те, що це була перша сільська церква. В усякому разі це питання вимагає додаткового дослідження.

За даними 1888 року парафія Димитрівської церкви була не штатною. Це означало, що казенних коштів на утримання причту не виділялось. Парафіяни самі оплачували працю церковних клірiків. Та в кінці XIX ст. ситуація змінилася і, за даними 1898 року, церква і парафія були віднесені до 7-го класу.

Православних мирян у Свинарці в 1901 році налічувалось 1 241 особа, а в 1910 році їх кількість збільшилась до 1 588 осіб (795 чол. і 793 жін.). В 1913 році село складалося із 364 дворів, в яких мешкало 1 606 осіб. Але православними з них могли бути 1 587 осіб, так як 19 осіб сповідували іудейську релігію. Отже, за чисельністю парафія була традиційною для 7-го класу.

На початку XIX ст. причт Димитрівської церкви складали священик, псаломник і паламар. Одним із джерел його утримання була церковна земля. Її площа трохи перевищувала традиційні 33 дес., і становила 34 дес. 2 208 саж. Річний прибуток від неї, за даними 1913 року, становив 306 рублів. А "кружечный доход" у тому ж році складав 565 рублів. Відносно казенної платні, то нагадаємо, що парафія до самого кінця XIX ст. була не штатною і казенні кошти на неї не виділялись. А парафіяни самі оплачували роботу причту. Наприклад, в 1888 році парафіяни платили священику 200 руб. в рік.[400] Питання про платню іншим причетникам, як і про інші джерела утримання причту, ще потребує вивчення.

Є значні прогалини і в спробі персоніфікації усього причту Димитрівської церкви. Відомостей про склад священно- і церковнослужителів 60-70-х років XIX ст. ми не маємо, а за 80-90-ті роки і початок XX ст. вдалося відшукати дані в основному про парафіяльних священиків. До 28 березня 1888 року парафію очолював св. Василій Руткевич, якого за його ж бажанням перевели в с. Очеретну Липовецького повіту, а священицьке місце залишалось вільним до червня того ж року.

З 4-го червня 1888 року парафіяльним ієреєм у Свинарці став Йосип Джозовський, якого перевели із с. Кресятич Радомишльського повіту. До 17-го липня 1891 року Йосип

Пантелеймонович Джозовський служив у Димитрівській церкві, а потім перевівся на парафію у с. Криві Коліна. А тамтешній священик Костянтин Дусанський отримав призначення на священицьке місце в с. Свинарку. Шість років його служби у Димитрівській церкві були відзначені набедреником, якого він отримав з нагоди Дня народження Й.І.В. 6 травня 1897 року. Це була остання його нагорода, так як 21 січня 1898 року св. Костянтин Дусанський помер.

Наступним ієреєм був Мефодій Джозовський, якого 26 лютого 1898 року перевели у Свинарку із с. Куликівки Чигиринського повіту. За перші три роки служби, 24 січня 1901 року він був нагороджений набедреником. Після цієї нагороди він ще чотири роки очолював парафію і 12 грудня 1905 року за власним бажанням був звільнений за штат.

За наступні п'ять років (1905-1910 рр.) у Свинарці змінилося п'ять парафіяльних ієреїв. Так, з 2 березня 1906 року священиком служив Андрій Руденко, якого перевели із с. Тарнави Липовецького повіту. Його змінив Олександр Яновський, який 8 січня 1908 року звільнився у зв'язку з переміщенням в Північно-Американську єпархію.[401] З 30 січня 1908 року парафію очолив переведений із Кривих Колін св. Сергій Куліковський. Та вже 26 серпня 1910 року його перевели у с. Свердліково, а звідти прибув у Свинарку св. Антоній Кутєпов, який у тому ж році залишив парафію. А 17 грудня 1910 року священиком у Свинарку був призначений Стефан Кондрацький.

Стефан Арсенійович Кондрацький був сином диякона і по закінченні Київської духовної семінарії в 1909 році розпочав трудову біографію учителем у Головківській учительській школі, що в Чигиринському повіті. Звідти в 1910 році його перевели в с. Свинарку, де 6 лютого 1911 року Преосвященний Інокентій, Єпископ Канівський висвятив його в священицький сан. Його дружина Євгенія Йосипівна Голованська походила із священицької сім'ї і вже у Свинарці стала матір'ю двох синів. Старший з них – Євгеній народився 8 вересня 1912 року, а молодший – Аркадій 30 жовтня 1913 року.

Другим штатним членом причту Димитріївської церкви був псаломник. Це місце з 1898 року займав Даниїл Вікторович Самборський. Він був сином псаломника і мав освіту тільки церковнопарафіяльної школи. Вдалося встановити, що 9 грудня 1898 року Преосвященним Сергієм, єпископом Уманським він був призначений псаломником у Свинарку, де і служив упродовж майже трьох десятиліть. В 1913 році йому було 53 роки і він був батьком вісьмох дітей. Його дружина Марія Михайлівна походила із селянської сім'ї і, мабуть, проблеми і турботи великої родини були її знайомі. Старшим із синів був Петро, 1885 р. н., який служив поліцейським в Катеринославській губернії. Другою дитиною була донька Марія, 1882 р. н., яка мешкала з батьками. Донька Агафія, 1898 р. н., навчався в 5-му класі Лебединської монастирської школи, а ученицею 2-класної Міністерської школи була Неоніла, 1899 р. н. Другий син – Віктор, 1904 р. н., навчався в Уманському духовному училищі. А Варвара, 1905 р. н., Олександр, 1909 р. н. і Миколай, 1912 р. н. були ще малолітніми і знаходились при батьках.

Окрім священика, псаломника та членів їх сімей, в парафії числились і інші особи духовного стану. Це, зокрема, вдова священика Костянтина Дусанського Неоніла Тихонівна, яка, за даними 1913 року мешкала в Києві. Старший її син Сергій Костянтинович Дусанський закінчив Київську духовну семінарію і служив в Києві. Молодший – Митрофан навчався в Київській семінарії, а донька Антоніна навчалася в Київському жіночому училищі. Та не дивлячись на те, що вся сім'я знаходилась в Києві, приписана вона була до Димитріївської церкви. Ще однією родиною духовенства була сім'я покійного псаломника Симеона Павловського, який з 3-го липня 1892 року до 22 липня 1897 року служив у Свинарці і помер. В селі мешкала його дружина Соломія Феофілівна Павловська з двома дітьми: 23-річним Порфирієм та 19-річною Олександрою.

Священик Стефан Кондрацький очолював парафію до липня 1917 року. В 1916 році його сумлінна служба була відзначена набедреником, а 29 липня 1917 року священика перемістили в с. Балабанівку Липовецького повіту.

Синиця

Іоанно-Богословська церква була збудована, за Л. Похилевичем, в 1748 році.[402] Вона проіснувала більше 120-ти років і була замінена новою. Будівництво нової церкви було завершене в 1870 році і обійшлося в 5 000 рублів. Всі ці кошти, за виключенням 250 руб., зібрали парафіяни. А 200 руб. і матеріали на 50 руб. пожертвував місцевий землевласник Йосип Корф та його дружина Анна. Церкву збудували дерев'яну на кам'яному підмурку.

Церква відносилась до 5-го класу і її парафія була досить великою. В 1827 році на території парафії налічувалось 119 дворів, в яких мешкало 912 осіб (444 чол. і 468 жін.). В 1863 році парафіян налічувалось 1 295 осіб (638 чол. і 657 жін.), в 1894 році православних тільки чоловічої статі було 918 осіб, в 1901 всіх мирян нараховувалось 1 976 душ, а в 1910 році – 2 066 осіб (1 038 чол. і 1 028 жін.). За даними 1913 року, кількість дворів на території парафії збільшилась до 282 $^{3}/_{4}$, а мешканців у них – до 2 326 осіб (1 131 чол. і 1 195 жін.). Та не всі мешканці села були православними. Вдалося встановити, що 84 особи з них належали до інших конфесій, зокрема це були: 18 євреїв, 4-о лютеран, 2-є католиків і 60 сектантів. За виключенням їх, решту населення Синиці можна вважати православними, а це – 27 осіб духовного стану, 64 міщан і 2 152 селян. Тобто, православних парафіян могло бути 2 327 осіб. Отож, майже за століття (з 1827 р. до 1913 року) чисельність парафії І.-Богословської церкви збільшилась на 1 415 осіб (з 912 до 2 327 осіб).

Церковний причт на початку XIX ст. складали священик, диякон, псаломник і паламар, а пізніше – священик, псаломник, паламар і просфорня. Джерела утримання причту були традиційними. І одним з основних була церковна земля. Площа її становила 65 дес. 1 519 саж. у 1894 році, 66 дес. 104 саж. у 1910 році і 65 дес. 495 саж. у 1913 році. Середній річний прибуток з неї становив 15 руб. з десятини. "Кружечный доход" у 1913 році склав 538 руб. 81 копійку. І ще одним джерелом фінансування були відсотки від банківського вкладу 1 543 рублів. Річна сума відсотків становила 65 руб. 54 коп. і ці кошти використовувались причтом для опалення житлових приміщень. Традиційним було казенне утримання причту. За даними 1871 року, казенних коштів було виділено 365 руб. 70 коп. на рік. Суми інших надходжень для фінансування причту виявити не вдалося.

З'ясування персонального складу причту Іоанно-Богословської церкви дало можливість вирахувати в окремі роки загальну кількість осіб духовного стану, що мешкали у Синиці, а також встановити склад сімей найвідоміших клірників. Про священнослужителя кінця XVIII – початку XIX ст. відомостей не виявлено, а з 11 жовтня 1803 року парафіяльним ієреєм став священицький син Іоанн Чижський. В 1827 році він готувався до відзначення свого 50-річчя від дня народження і виховував 14-річного сина Андрія. Дияконську посаду з 26 червня 1824 року обіймав теж священицький син Василій Афіногенович Дзбановський, якому в 1827 році виповнилось 28 років. Псаломником з 1816 року служив Кіндрат Чижський. В 1827 році йому виповнилося 49 років, а його сину Івану було тільки 4 роки. Паламарем тоді ж служив 24-річний священицький син Корнилій (прізвище встановити не вдалося – авт. Т.К.). Про жіноцтво духовного стану відомостей теж не маємо.

Детальніші дані про православний клір маємо за 1850 рік. Священиком служив тоді 43-річний Онисим Климентійович Козубський. Напевне він був вдівцем, бо про дружину згадки немає. А мешкав він з трьома дітьми: 11-річним Димитрієм, 6-річною Єфросинією та 2-річною Анастасією. Другим штатним причетником був псаломник 25-річний холостяк Іван Оверкович Зелінський. Паламарем служив 20-річний холостяк Порфирій Тимофійович Цислінський. А просфорнею була 58-річна вдова Фекла Тимофіївна Вітвіновська. Окрім штатних причетників та членів їх сімей, в парафії ще числились особи духовного стану. Зокрема, це були: вдова покійного псаломника Кіндрата Тимофійовича Чижського Параскева Максимівна з 16-річним сином Костянтином, 21-річна донька покійного диякона Василія Афіногеновича Дзбановського Анна та безмісний паламар 60-річний Григорій Андрійович Козубський. Всіх осіб духовного стану мешкало тоді в Синиці 11.

За вісім наступних років (до 1858 року) сталися деякі зміни у складі синицького причту. Парафіяльним ієреєм так і залишався Онисим Климентійович Козубський, який мешкав з трьома дітьми. Псаломник Іван Зелінський все ще холостякував. А паламарську посаду обіймав Іван Євстафійович Чечель, у якого з дружиною Ксенією Костянтинівною підростала 12-річна Марія. Місце просфорні так само залишалося за Феклою Тимофіївною Вітвіновською.

Наступним парафіяльним священиком був Мойсей Федорович Панасевич, який прийняв священство в 1861 році і більше п'ятидесяти років служив у І.-Богословській церкві. За сумлінну службу в одній парафії він був нагороджений всіма доступними сільському духовенству нагородами. Так, в 1870 році він отримав набедреник, 16 квітня 1877 року був нагороджений скуфією, а до дня Пасхи 1887 року він удостоївся камилавки. Зразкове виконання священицьких обов'язків та моральні чесноти виділяли синицького ієрея з-поміж іншого духовенства і 24 червня 1890 року його призначили на посаду благочинного 1-го округу. І з цими обов'язками о. Мойсей Панасевич справлявся вправно і тому за визначенням Св. Синоду від 23 березня –12 квітня 1895 року за № 915 він був нагороджений наперсним Хрестом. Наступна нагорода відзначила п'ять наступних років пастирської служби і до 6 травня 1900 року його нагородили Орденом Св. Анни 3-го ступеня. В 1905 році було ще благословіння Св. Синоду з грамотою, а в 1906 році до Дня народження Й.І.В. (6 травня) Св. Синод нагородив Мойсея Панасевича саном протоієрея. Наступне відзначення за службу протоієрей отримав 1 квітня 1911 року – це була Архіпастирська подяка. Ще два роки Мойсей Панасевич служив у Синиці, а з 17 вересня 1913 року його мали перемістити у с. Кожухівку. Та він вийшов за штат і залишився в Синиці. Тоді йому йшов 75 рік, він залишився вдівцем, отримував казенну пенсію в 360 руб. і мешкав з донькою Іуліанією.

А з 4-го жовтня 1913 року священицьке місце зайняв Василій Олексійович Сергієв, якого перевели в Синицю із с. Ребедайлівки Чигиринського повіту. Тоді йому було 45 років, він походив із родини диякона, в 1891 році закінчив Київську семінарію і спочатку учителював в с. Настащі Васильківського повіту. Священицький сан він прийняв в 1893 році в Чигиринському повіті, звідки і був переведений на Уманщину. З дружиною Оленою Костянтинівною вони мали десятеро дітей. Старшим із них був син Георгій, 1893 р. н., другим – Сергій, 1894 р. н., який навчався в університеті. Чотири доньки – Ніна, Галина, Надія і Анна – навчалися в Київському жіночому училищі. Син Василій, 1901 року н., навчався в Черкаському духовному училищі. А троє молодших дітей – Серафим, 1906 р. н., Клавдія, 1910 р. н. і Валентина, 1912 р. н. – були з батьками.

Псаломником І.-Богословської церкви з 1888 року служив Євгеній Йосипович Міньковський. Він був сином псаломника, закінчив 2-класну школу в Краснопілці і спочатку учителював, в т. ч. з жовтня 1882 до січня 1884 року в с. Дмитрушках, а указом Київської духовної консисторії за № 8 684 від 7 вересня 1888 року був призначений псаломником у Синицю. Його сім'я складалася із дружини Іуліанії Самуїлівни і чотирьох дітей. Донька Таїсія, 1891 р. н., жила з батьками, син Іоанн, 1894 р. н., навчався в 2-му класі Київської семінарії, друга донька Марія, 1896 р. н., учителювала в с. Заячківці, а третя – Феодосія, 1889 р. н., вийшла заміж за міщанина Івана Замотайла і мешкала в с. Синьках Подільської губернії.

Паламарем у 1913 році служив Прокопій Антонович Щупаковський, якому тоді виповнилось 72 роки. Він був паламарським сином і мав лише домашню освіту. А паламарем в Синицю його посвятив Преосвященний Серафим, єпископ Чигиринський 5 травня 1863 року. З дружиною Олександрою Самуїлівною він мав четверо дітей, що були вже самостійними. Так, старший син Матвій, 1874 р. н., працював кондуктором на залізниці, другий – Антоній, 1878 р. н., був касиром в магазині м. Умані, донька Пелагея, 1876 р. н., залишилася вдовою, але мешкала окремо від батьків і четверта дитина в сім'ї – син Григорій, 1864 р. н., мав сан диякона, але служив на посаді псаломника уманської церкви на Івангородському передмісті.

А обов'язки просфорні з 30-го квітня 1900 року виконувала священицька донька Анастасія Козубська, якій у 1913 році йшов 66-й рік.

Отож, як видно з вищевикладеного, парафіяльний священик очолював досить чисельну парафію і опікувався життям значної кількості осіб духовного стану, що мешкали в Синиці. Окрім того, він піклувався і поширенням освіти серед сільських дітей. В селі функціонувала однокласна церковнопарафіяльна школа з двома комплектами учителів. Вона діяла у власному приміщенні, а на її утримання парафіяни виділяли 73 руб. на рік. Учительська праця оплачувалась казенними коштами, яких виділялось 730 руб. на рік. В школі, за даними 1913 року, навчалося 83 учні (61 хлопчик і 22 дівчинки). Увага священика до шкільної справи теж знаходила схвалення єпархіального начальства. До переводу на синицьку парафію в 1913 році він був нагороджений набедреником (1903 р.) і скуфією (1908 р.), а вже 6 травня 1914 року імператор нагородив його камилавкою.

Сичівка

Перша церква в ім'я Зачаття Предтечі була збудована, за Л. Похилевичем, в 1770 році.[403] В кінці XVIII ст. її з унії пересвятили у православ'я і церковна будівля функціонувала до кінця XIX століття. В 1896 році замість старої побудували нову дерев'яну церкву, за якою зберігалась посвята і назва попередньої – Іоанно-Зачатіївська.

Церква відносилась до 5-го класу і її парафія була чималою. В 1819 році на території парафії налічувалось 120 дворів, в яких мешкало 975 мирян (481 чол. і 494 жін.). В 1863 році парафіян нараховувалось 1 319 осіб (645 чол. і 674 жін.), в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було вже 974 особи, в 1901 всіх православних мешканців налічувалось 2 191 особа, а в 1910 році 2 163 особи (1 059 чол. і 1 104 жін.). В 1913 році в 440 дворах мешкало 2 237 осіб (1 070 чол. і 1 167 жін.). Та 21 особа з них сповідували іудейську релігію, а відтак православними могли бути 2 216 осіб. Серед них 17 осіб належали до духовного стану і 2 199 осіб – до селянського. Як показують наведені цифри, майже за сто років (з 1819 р. до 1913 р.) чисельність парафії зросла з 975 до 2 216 осіб, тобто більше як у два рази.

Чисельність штатного кліру в різні роки була різною, але в межах традиційського складу причетників сільських церков. Основним джерелом утримання причту, як і в інших церквах, була церковна земля. Її площа становила 48 дес. 210 саж. в 1894 році, а за даними 1913 року, церковної землі було 49 дес. 1 439 сажень. Для річного утримання причту казенних коштів виділялось, наприклад в 1871 році, 389 руб. 6 копійок. Причтовий капітал становив 220 руб. і щорічно приносив 4%, так як зберігався в державному банку. "Кружечные доходы" в 1913 році склали 300 руб. Про добровільні пожертвування парафіян відомостей не маємо. А ось таке джерело фінансування священика, як плата за учителювання, встановити вдалося. За викладання Закону Божого в церковнопарафіяльній школі, священик отримував 30 руб. за рік, а за Законоучительство в земській школі, яку відкрили в Сичівці 10 листопада 1913 року, платня становила 180 руб. на рік.

Про персональний склад причту Іоанно-Зачатіївської церкви маємо детальніші відомості за другу половину XIX ст. і фрагментарні дані про першу половину. Так, відомо, що парафіяльним ієреєм на початку XIX ст. служив у Сичівці Іоанн Ковлевський (можливо прізвище неточне, бо написане вкрай нерозбірливо – авт. Т. К.). Він походив із священицької родини, а сам був висвячений до сичівської церкви Митрополитом Ієрофеєм 31 грудня 1789 року. В 1819 році йому виповнилось 50 років,[404] то роком його народження може бути 1769, а тоді виходить, що священство він прийняв у 20-річному віці. Паламарем разом з ним, з 22 січня 1819 року, служив священицький син Іоанн Базилевич. Це і був весь штатний причт сичівської церкви на кінець другого десятиріччя XIX століття.

З 13-го грудня 1826 року настоятелем сільського храму став 23-річний Кіндрат Стебницький, який був сином священика і прийняв священство в Сичівці. Псаломником з 21-го червня 1820 року служив псаломницький син Симеон Качуровський. Наказним сторожем до Іоанно-Зачатіївської церкви Уманське Духовне правління на основі указу Дикастерії від

12 листопада 1825 року призначило Онуфрія Семинського. Він народився в сім'ї шляхтича, але був священицьким внуком і, напевне, відносився до духовного стану. Двоє синів Семинського – Никодим та Терентій – теж були приписані до сичівської церкви.

Детальніші відомості про сичівське духовенство маємо за 1850 рік. Священиком Іоанно-Зачатіївської церкви тоді служив 26-річний Василій Оверкович Зелінський. З дружиною Марфою Яківною дітей вони ще не мали. Дияконську посаду обіймав 63-річний вдівець Василій Микитович Любанський. А псаломником служив 39-річний Іван Каленикович Сокольський, який з дружиною Євдокією Іванівною виховував 7-річну Акилину та 2-річного Арсенія. Штатною ще була просфорня, псаломницька вдова Єфросинія Яківна Качуровська. А окрім штатних клірників та членів їх сімей, при церкві числилися ще й інші особи духовного стану. Зокрема, це: вдова покійного священика Кіндрата Стебницького із 10-річним сином Петром та 7-річною донькою Анною, безмісний паламар Терентій Онуфрійович Семинський з дружиною, 21-річною Марфою Леонтіївною та покійного церковного сторожа дружина, 47-річна Анна Андріївна з 14-річною Ульяною і 11-річною Анною. Усіх осіб духовного стану налічувалось у Сичівці 16.

Ревізійний список за 1858 рік показав збільшення кількості духовних осіб до 24. Штатними так і залишались чотири місця – священика, псаломника, паламаря і просфорні. Та члени сімей попередніх причетників теж були вписані у ревізійний список священно- і церковнослужителів Іоанно-Зачатіївської церкви. Отож, у 1858 року парафію очолював вже згадуваний вище священик – Василій Оверкович Зелінський. Але їх з дружиною сім'я збільшилась чотирма дітьми (6-річна Олександра, 5-річна Нимфедора, 4-річний Іван і 2-річний Василій). На псаломницькому місці служив диякон Миколай Феодосійович Старжевський (прізвище можливо не зовсім точне – авт. Т. К.). Тоді йому було 37 років і з 24-річною дружиною Феклою Федорівною вони мали четверо дітей: 7-річного Платона, 3-річного Василія, 2-річну Олександру і 1-річного Филимона). Паламарські обов'язки виконував 28-річний Андрій Козицький, а просфорнею служила вдова св. Кіндрата Стебницького Анна Афанасіївна, що мешкала з сином Петром та донькою Анною. Сім'я безмісного паламаря Терентія Онуфрійовича Семинського і його дружини Марфи Леонтіївни теж збільшилась трьома дітьми: двома синами та донькою Єфросинією. А ще при церкві числилась сім'я покійного церковного сторожа Онуфрія Семинського, що складалася з вдови Анни Андріївни та доньок Іуліанії і Анни.

До якого року священик Василій Зелінський служив парафіяльним ієреєм у Сичівці точно встановити не вдалося. Здогідно це міг бути 1860 рік, але відомо, що його наступником ненадовго став Василій Опоков. Так, за даними на 1 липня 1862 року, у сичівській церковнопарафіяльній школі св. Василій Опоков навчав 22 учні. Але до якого року він служив у Сичівці ще належить з'ясувати.

Зате достеменно відомо, що упродовж 70-80-х років душпастирами сичівських мирян були батько і син Кудрицькі. Священик Василій Кудрицький, котрий після Василія Опокова зайняв місце парафіяльного ієрея, мав трьох синів – Миколая, Василія та Луку, які здобували духовну освіту в Київській семінарії, а потім продовжили сімейну традицію. Коли о. Василій Кудрицький зайняв священицьке місце в Сичівці з'ясувати не вдалося, але стало відомо, що 15 листопада 1871 року йому оголошена подяка Митрополита і благословіння Боже. Тобто до 1871 року він встиг привернути увагу єпархіального начальства до своєї парафії і своєї служби. За наступні п'ять років служби Синод своїм указом за № 1 398 нагородив В. Кудрицького скуфією. Сумлінне виконання священицьких обов'язків та моральні чесноти сприяли зростанню поваги до сичівського ієрея, а його зростаючий авторитет сприяв залученню о. Василія до виконання і церковно-адміністративних обов'язків. 6 квітня 1881 року Василія Кудрицького затвердили на посаді помічника благочинного. І з цими обов'язками він, напевне, справлявся задовільно так як до дня Пасхи 1887 року його нагородили камилавкою. Це була остання його нагорода так як 24 грудня 1887 року він помер.

На вільне священицьке місце отримав призначення випускник Київської духовної семінарії Лука Васильович Кудрицький, який 5 квітня 1888 року прийняв священство в Іоанно-Зачатіївській церкві с. Сичівки. Та служив на батьківській парафії він недовго, бо вже 4 лютого 1891 року його перевели в с. Кошлани Липовецького повіту, а звідти у Сичівку перевели тамтешнього ієрея. Це був Платон Кисілевич, який прослужив у сичівській церкві до 27 березня 1895 року і звільнився за штат.

А 15 травня 1895 року священиком у Сичівці став Анатолій Ольшанський, який до цього служив у с. Шестеринцях Звенигородського повіту. Він походив із дворянського роду, в 1881 році закінчив Київську семінарію і духовну службу розпочав псаломником у Києві. З 29 червня 1884 року він став дияконом. А 5 серпня 1884 року Анатолій Петрович Ольшанський був призначений священиком Свято-Введенської церкви Києво-Подольського духовного училища. Служив він там до 7 квітня 1886 року, а потім був переведений у Звенигородський повіт. До переводу у Сичівку він уже був нагороджений набедреником, а служба на сичівській парафії була відзначена в 1900 році скуфією і в 1909 році камилавкою. З дружиною Ольгою Федорівною, котра була священицькою донькою, вони виховали четверо синів. За даними 1913 року, старший із них – Миколай, 1884 р. н., закінчив повний курс наук фізико-математичного факультету, Сергій, 1889 р. н., навчався на сільськогосподарських курсах в Києві, Віктор, 1891 р. н., здобував юридичну освіту в С.-Петербурзькому університеті, а наймолодший син – Михайло, 1893 р. н., навчався в гімназії. Світську освіту синів священик оплачував власними коштами, але його доходи це дозволяли. У 1913 році, наприклад, він отримав 300 руб. казенної платні, 225 руб. складав прибуток від церковної землі, 225 руб. становила частка ієрея від “кружечных доходов”, тобто сукупний річний прибуток становив 750 рублів.[405]

Другим штатним членом причту був псаломник. Цю посаду із 1909 року обіймав Роман Филипович Шевчук. Він походив із селянської сім’ї, освіту здобув у 2-класній учительській школі, яку закінчив у 1902 році. З 1903 року він учителював в с. Попудні Липовецького повіту. Згодом навчався в псаломницькому класі при Києво-Михайлівському монастирі. Ставши псаломником, він 22 жовтня 1909 року був направлений в с. Сичівку. Його дружина Марія Власівна в грудні 1913 року народила йому доньку Лідію, яка була першою дитиною у їх сім’ї.

Просфорнею у 1913 році служила 45-річна вдова псаломника с. Нестерівки Наталія Луківна Лазарєва. Вона залишилася із чотирма ще малолітніми дітьми, двоє з яких (15-річна Домнікія і 11-річна Тетяна) навчалися в Лебединському жіночому училищі, а двоє менших – Анастасія і Євтихій – жили ще з матір’ю. І тому їй було представлене штатне місце з казенною платнею 16 рублів, яке перед її призначенням займала Єфросинія Іванівна Глувковська.

Ще до церковного кліру причислявся заштатний псаломник Іона Іоаннович Бердега, якого 2 листопада 1909 року звільнили із штату за віком. В 1913 році йому виповнилось 70 років і він був вдівцем. З шістьох його дітей, при батькові жила найменша донька, 35-річна Олена з 6-річним сином Іваном.А старші діти були самостійними. Так, старший син, 42-річний Ємеліан служив священиком, другий – 35-річний Михайло теж служив священиком в с. Оксаниній, старша із доньок – 38-річна Юлія була заміжня за Горським, друга – 31-річна Катерина була заміжня за Вдовиченком, третя – 29-річна Марія була незаміжньою, але мешкала окремо і вчителювала.

Парафіяльний священик Анатолій Петрович Ольшанський вправно керував і церковним кліром, і всіма церковними справами, за що отримав ще одну нагороду в 1915 році. До 6 травня (до Дня народження Й.І.В.) Св. Синод нагородив його наперсним Хрестом.

Собківка

У 1870 році в селі була зведена дерев’яна церква, яку освятили в ім’я Параскеви. Дзвіницю теж поставили дерев’яну, але на кам’яному підмурку. За офіційними даними,

казенних дотацій на будівництво не виділялось, а всі кошти для спорудження церкви були зібрані мешканцями села. Вартість будівельних робіт складала 3 200 рублів. Збудована тоді Параскевська церква діяла і в ХХ столітті. Можливо до неї була ще давніша, та відомостей про неї ми не маємо.

Парафія була штатною і не великою, але не бідною. "Нештатна" – означало те, що церковний причт не одержував казенної платні, а утримувався виключно парафіянами. Одним з основних джерел його прибутків була церковна земля. Її площа у 1894 році складала 26 дес. 2 240 саж., а у 1913 році – 27 дес. 336 сажень. "Кружечных доходов" у 1913 році було зібрано теж 400 рублів. Ще одним джерелом утримання причту були відсотки від розміщених у державному банку капіталів. Так, з 4 квітня 1884 року 4% річних виплачувалось із 500 рублів. А 23 жовтня 1886 року було вкладено 1 700 рублів і 12 грудня 1897 року – ще 1 500 рублів, тобто церковному причту виплачувались (починаючи з 1898 року) відсотки із 3 700 рублів. Вкладників цих сум виявити не вдалося (а може вони і не афішували своїх імен?), але їх наявність засвідчує існування доброчинників, які вносили кошти на храм та його служителів.

Відносно чисельності парафії маємо такі статистичні дані. У 1894 році парафіян чоловічої статі налічувалось 448 осіб, а у 1907 році – 581 особа. У 1910 році всіх православних мирян у Собківці було 1 223 особи (607 чол. і 616 жін.), а до 1913 року їх чисельність зросла до 1 308 осіб (648 чол. і 660 жін.). На території парафії налічувалось 250 дворів. З них 2 належали духовенству, 2- міщанам і 246 – селянам. Цифровий вимір цих категорій мешканців Собківки виглядав так: 7 осіб духовного стану, 20 міщан і 1 281 особа селянського стану. іновірців у селі не було і всі його мешканці утворювали православну парафію. Духовні потреби парафіян задовольняв церковний причт, що складався із священика і псаломника.

Персоніфікувати склад причту 70-х і 80-х років XIX ст. не вдалося. Маємо відомості про кліриків Параскевської церкви лише з початку 90-х років. Саме тоді, 18 вересня 1890 року висвячений на священика с. Собківки був Андрій Порфирович Молчановський. Він був сином протоірея Порфирія Никифоровича Молчановського, який теж походив із священицької сім'ї. Тобто ця священицька родина мала глибоке коріння і Андрій Молчановський успадкував добрі її традиції. Духовну освіту він здобув у Київській семінарії, яку закінчив у 1887 році. Київська Єпархіальна Училищна рада призначила молодого Молчановського учителем церковнопарафіяльної школи в с. Полянецьке Уманського повіту, де служив його батько. Провчителювавши три роки, Андрій Порфирович отримує дозвіл на прийняття священства і Преосвященний Анатолій, єпископ Уманський, вікарій Київської єпархії висвятив його в священика Параскевської церкви. Упродовж 1890-1907 років Андрій Молчановський служив у Собківці. Там у них з дружиною Параскевою Прокопівною, яка була донькою відомого на Уманщині священика, протоірея Прокопія Павловича, народилося четверо дітей (Леоніда, Зіновій, Анна і Галина), там він отримав перші нагороди за сумлінну службу, там відбулося його становлення як авторитетного і відомого священнослужителя. Так, перші десять років його служби на собківській парафії були відзначені у 1900 році: за резолюцією Його Високопреосвященства Митрополита Київського і Галицького від 26 квітня за № 930 і 931 Андрія Молчановського нагородили набедреником. В 1904 році його обрали депутатом в 1-го округу, а 27 січня 1906 року послідувала друга нагорода – скуфія. В наступному 1907 році о. Андрій отримав призначення духовного слідчого 1-го округу. Та в тому ж 1907 році, 19 жовтня його перевели в с. Нестерівку на парафію тестя Прокопія Павловича. (Докладніше див. по с. Полянецькому).

З 16-го листопада 1907 року собківську парафію очолив Михайло Зіновійович Гов'ядовський, який до переводу у Собківку служив у с. Заячківці. Маючи учительський стаж з 1891 року і священицький з 1894 року, він відразу зарекомендував себе з найкращого боку і вже 31 березня 1908 року отримав призначення члена Будівельного комітету 1-го округу. У 1910 році о. Андрію виповнився 41 рік, він був одружений і мав четверо дітей, троє

із яких навчалися в духовних закладах. Псаломником з ним служив Іоанн Костянтинович Сиротинський. У 1909 році він був висвячений у сан диякона, мав учительський стаж з 1886 року, виховував п'ятеро дітей, троє з яких здобували духовну освіту. Та 4 лютого 1911 року Іоанна Сиротинського перевели на священицьке місце в с. Розважев Радомишльського повіту. А 22 квітня 1911 року на вільне псаломницьке місце прислали псаломника із с. Кодаки Васильківського повіту Петра Винникова.

Псаломник Петро Кононович Винников народився 1878 року в сім'ї псаломника. У 1893 році закінчив Києво-Подольське духовне училище і учителював спочатку в Київському повіті, потім – у Васильківському. В 1899 р. він став псаломником в Черкаському повіті, а в 1903 році він служив в с. Кодаки Васильківського повіту. В 1905 році він навчався на псаломницьких курсах у Києві, а потім продовжував службу в с. Кодаки, звідки і був переведений в Собківку. Був одружений на доньці священика і мав троє дітей (Таїсія, Зінаїда і Василій). Удвох із священиком Михаїлом Гов'ядовським вони і складали увесь причт Параскевської церкви. Для о. Михайла 1912 рік був останнім роком перебування у Собківці, так як 14 березня 1912 року він був нагороджений скуфією, а 26 вересня того ж року його перемістили у с. Коржову.

З 20 листопада 1912 року священиком у Собківці був Василій Володимирович Любанський. Він народився 5 березня 1887 року в сім'ї диякона, а духовну освіту здобув в Київській семінарії. З 1-го вересня 1908 року учителював у Таращанському повіті, а з 1-го вересня 1909 р. до 15 січня 1911 року – в с. Глибочок Уманського повіту. З 1-го вересня до 4 грудня 1912 року він був учителем 2-класного земського училища с. Юшкова-Рога Таращанського повіту. А 4 грудня 1912 року Преосвященний Никодим, єпископ Чигиринський, вікарій Київської єпархії висвятив його на священика Параскевської церкви с. Собківки. Дружиною Василія Любанського була донька диякона Анна Петрівна.

Під опікою священика Василія Любанського діяла парафіяльна школа. Вона знаходилась у пристосованому приміщенні, так як власного не мала. За даними 1913 року, в школі навчалося 56 хлопчиків та 12 дівчаток.

Соколівка

Діюча у XIX ст. Іоанно-Богословська церква була збудована графом Потоцьким у 1784 році. Вона являла собою однокупольну кам'яну споруду з такою самою дзвіницею. Скільки коштувало будівництво церкви невідомо так як витрачалися приватні кошти. А ось дзвіниця будувалася пізніше і, напевне, частково на кошти парафіян, бо є офіційні дані, що для цього було витрачено
7 318 рублів.[406] У 1904 році церкву розширили боковими "приделами" і такою вона була впродовж усього досліджуваного періоду. Вона, як і більшість церков Уманщини, була уніатською, а під кінець XVIII ст. її пересвятили у православ'я.

Церква відносилась до 5-го класу і мала чималу парафію. У 1819 році на її території розміщувалось 170 дворів, в яких мешкало 1 374 особи (684 чол. і 690 жін.). В 1863 році парафіян налічувалось 1337 осіб (667 чол. і 670 жін.), у 1894 році мирян тільки чоловічої статі було 1 126 осіб, у 1901 році усіх православних у соколівській парафії числилось 2 597 душ, а в 1910 році – 3 133 душі (1 510 чол. і 1 623 жін.). У 1913 році на території парафії налічувалось $419^{3}/_{4}$ двора з населенням 3 347 осіб (1 655 чол. і 1 692 жін.) Серед усіх мешканців Соколівки 80 осіб (35 чол. і 45 жін.) сповідували іудаїзм, тобто православними могли бути 3 267 осіб (1 620 чол. і 1 647 жін.). Православними були 5 осіб духовного стану і 3 262 особи селянського стану. Наведені цифрові показники засвідчують збільшення парафії, що впливало на становище церкви та причту.

Склад причту був традиційним для парафії 5-го класу. Основним джерелом його утримання була церковна земля. Її площа становила 38 дес. 682 сажні. Річний середній прибуток складав 10 рублів з десятини. Казенне утримання становило, наприклад у 1871 році, 402 руб. 28 копійок на рік. Були ще і добровільні пожертвування парафіян, і

“кружечный” збір. Кожного року суми надходжень із цих джерел були різними і якщо про величину першого достовірні відомості відсутні, то про друге є щорічні повідомлення. Наприклад, у 1913 році “кружечный доход” становив 650 рублів. Тобто соколівський причт, як і інші, утримувався частково казенним коштом, а частково парафіянами.

Виявлені нами дані про склад причту є далеко недостатніми для персоніфікації кліру І.-Богословської церкви. З досить фрагментарних повідомлень вдалося з’ясувати, що на початку XIX ст. парафіяльним священиком у Соколівці служив Іоанн Овсяницький, якого змінив Іоанн Стасіневич. Другим, половинним священиком тоді ж служив Яків Зражевський. Останній навіть просив Митрополита Серапіона, щоб той поділив соколівську парафію на дві частини аби справедливим був поділ прибутків священнослужителів.[407]

З 1812 року парафію очолив Іоанн Буйницький. Він походив із священицької сім’ї і сам прийняв священство 26 липня 1812 року. Друге священицьке місце з 1818 року зайняв Лукіян Мшанецький, який був висвячений в сан 30 серпня того ж року. Обидва священика були молоді, так як за даними 1819 року, першому виповнився 31 рік, а другому – 27-й рік. Іншими штатними причетниками тоді були: з 11-го грудня 1815 року наказний псаломник, 21-річний священицький син Антоній Зражевський та паламар, 22-річний псаломницький син Яків Стебельський, котрого призначило на цю посаду Уманське Духовне правління з 7 червня 1818 року. Ще при церкві числився (з осіб чоловічої статі) син покійного заштатного благочинного і парафіяльного священика Іоанна Стасіневича, 16-річний Прокопій. Про інших членів сімей штатних причетників відомостей не виявлено. Не вдалося виявити і ревізійних списків соколівського духовенства середини XIX ст., а відтак наступні наведені нами дані стосуються кінця XIX – початку XX ст.

З 1875-го року соколівську парафію очолив Віссаріон Гаврилович Саббатовський. Він походив із священицької родини і сам духовну освіту здобув в Київській семінарії. Духовну службу він розпочав у 1871 році в с. Люленцях Бердичівського повіту, звідки і був переведений у Соколівку. З його сім’ї відомий лише син Григорій, який теж став священиком і служив у с. Юрківці Уманського повіту (див. там). Відомо також, що у 1913 році Віссаріон Саббатовський був 66-річним вдівцем, який за сумлінну пастирську службу отримав усі нагороди, що були доступні парафіяльному сільському духовенству.

Водночас із св. В. Саббатовським, псаломником у І.-Богословській церкві служив Ілля Миронович Боровицький. Він походив із духовенства, мав лише домашню освіту, а псаломницьку службу розпочав у 1857 році. В 1860 році його перевели у Соколівку, де він і служив упродовж кількох десятиліть. У 1913 році йому виповнилося 76 років та він ще продовжував служити. Тільки 26 червня 1917 р. його звільнили за штат. Місце псаломника зайняв Іван Караванський, якого перевели у Соколівку із с. Ново-Животова Таращанського повіту.

Просфорнею з 1899 року служила священицька вдова Стефанида Вікторівна Стрілецька. У 1913 році її йшов 65-й рік, але вона сумлінно виконувала свої обов’язки.

У 1914 році св. Віссаріон Саббатовський за багатолітню сумлінну службу був удостоєний Ордена Св. Анни 3-го ступеня, але це була остання його нагорода. Прослуживши ще рік, 2 липня 1915 року він звільнив священицьке місце і вийшов за штат. А священиком у Соколівку призначили Василія Березницького, який до цього служив у Тіхвінському жіночому монастирі м. Катеринослава.

Старі Бабани

Замість давньої православної церкви св. Архістратига Михаїла, в 1760 році з благословіння уніатського митрополита Филипа Володкевича була збудована нова церква, першим священиком якої був Іоанн Цемпліховський. В кінці XVIII ст. її з унії пересвятили у православ’я і такою вона функціонувала упродовж XIX століття. Правда, у 1862 році була добудована нова дзвіниця.

Михайлівська церква відносилась до 5-го класу. Чисельність її парафії у 1819 році складала 848 осіб (416 чол. і 432 жін.), у 1863 році – 1 100 осіб (559 чол. і 541 жін.), а в 1894 році парафіян тільки чоловічої статі налічувалось уже 984 особи. Цифрові показники початку XX ст. були такі: у 1901 році – 2 228 осіб, у 1910 році – 2 844 особи (1 438 чол. і 1 406 жін.). За даними 1913 року, на території старобабанівської парафії розміщувалося 379 $^{3}/_{4}$ двора, в яких мешкали 2 992 особи (1 519 чол. і 1 473 жін.). У 6-ти дворах мешкало 48 євреїв, а решту населення можна вважати православними мирянами. Серед парафіян було: 15 осіб духовного стану, 2-є міщан і 2 927 селян (1 485 чол. і 1 442 жін.). Загальна чисельність парафії становила 2 944 особи. Як видно, за майже сто років (1819-1913 рр.) кількість старобабанівських парафіян збільшилась у 3,5 рази (з 848 осіб до 2 944 осіб).

Причт Михайлівської церкви був традиційним: на початку XIX ст. його утворювали священик, диякон, псаломник і паламар, а пізніше – священик, псаломник та просфорня. Відносно джерел його утримання, то, як і по інших парафіях, деякі з них вдалося легко встановити, а про деякі доводиться тільки здогадуватися. Як і скрізь, стабільним джерелом прибутків була церковна земля. У розпорядженні старобабанського причту було 51 дес. 58 саж. землі. Чистий прибуток від оброблюваної землі складав 10 руб. з десятини. Причт користувався відсотками від церковного капіталу, який у 1913 році становив
6 835 руб. 90 копійок. А "кружечные доходы" у тому ж 1913 році склали 522 руб. 49 копійок. А була ще плата за треби, добровільні пожертвування та дарування благочинників тощо.

Спроба персоніфікувати причт Михайлівської церкви стовідсоткових результатів не дала. Самих маститих священно- і церковнослужителів встановити вдалося, але з'ясування прізвищ усіх причетників ще потребує чималої дослідницької праці.

Перш за все, належить встановити особи церковних клірiків 30-50-х років XIX ст., так як служителів культу початку і кінця XIX ст. та початку XX ст. назвати можемо. Так, 21 липня 1807 року ієреєм у с. Старі Бабани був висвячений дворянський син Фома Сілецький. З кого складався очолений ним причт, наразі невідомо, але вдалося з'ясувати, що о. Василій його змінив. З 28 травня 1811 року дияконом став Василій Пельховський. Він був сином псаломника і розпочав духовну службу теж псаломником. З 28 лютого 1815 року псаломницьке місце зайняв син псаломника Василій Любанський. А паламарем з 22 жовтня 1812 року був призначений Григорій Левицький. Всі члени оновленого причту були тоді у 20-30-річному віці і під керівництвом парафіяльного священика наступне десятиріччя, чи й більше, служили у Михайлівській церкві.

Упродовж другої половини XIX і початку XX ст. духовними отцями старобабанівських парафіян були батько і син Леоновичі та І. Битачевський. Іоанн Леонович прийняв священство в Михайлівській церкві 22 березня 1864 року. Перші п'ять років його служби були відзначені набедреником 6 жовтня 1869 року. Як парафіяльний ієрей, він показував приклад піклування храмом Божим, який був взірцем для інших мирян. Наприклад, 1 грудня 1874 року Іоанну Леоновичу і селянам: церковному старості Матвію Любарському, сільському старості Потапію Кривопінському та Симеону Кузьменку була висловлена подяка Митрополита і оголошене благословіння Боже.[408] До речі, у тому ж році св. Іоанн Леонович удостоївся нагородження скуфією (30 березня 1874 року). Священицька служба старшого Леоновича продовжувалася ще 14 років і тривала, таким чином, до 1888 року. По 24-х роках служби він уступив священицьке місце своєму синові Віталію.

Здобувши духовну освіту в Київській семінарії, Віталій Іоаннович Леонович 21 вересня 1888 року прийняв священство в Старих Бабанах і служив у Михайлівській церкві до 1907 року. Упродовж цих 19-ти років він отримав перші нагороди і спробував себе на церковно-адміністративних посадах. Першу нагороду за службу – набедреник він отримав 26 квітня 1899 року. А другої – скуфії – був удостоєний 27 січня 1906 року. А 4 березня 1907 року його перевели на сусідню парафію у с. Дмитрівське.

З 2-го квітня 1907 року священиком у Старих Бабанах став бувший священик с. Свидівки Черкаського повіту Іона Битачевський. Він походив із священицької родини і 22 липня 1890 року сам закінчив Київську духовну семінарію. Службу розпочав псаломником у

Різдво-Предтеченській церкві м. Києва. З 22 лютого 1891 року він Законоучитель народного училища с. Приборського Радомишльського повіту, з 28 квітня 1899 року – священик с. Рожок Таращанського повіту, а з 10 січня 1901 року – священик с. Свидівки Черкаського повіту. До переводу у Старі Бабани він був нагороджений набедрeником (1900 р.) і скуфією (1905 р.), а вже служба у Михайлівській церкві була відзначена камилавкою, яку він отримав у 1911 році. В 1913 році померла його дружина і він залишився вдівцем з п'ятьма дітьми, з яких тільки донька Ніна, 1895 р. н., була вже самостійною так як закінчила Київське духовне училище учителювала в церковнопарафіяльній школі. Інші четверо дітей були ще не влаштовані. Два сини – Олександр, 1901 р. н. і Миколай, 1902 р. н. - навчалися в Уманському духовному училищі. Старша священицька донька Віра була хворою і жила з батьками, а двоє наймолодших в сім'ї – син і донька Лариса – були ще малолітніми. Діти ще потребували батьківської опіки, але 17 січня 1914 року на 46 році життя Іона Сильвестрович Битачевський помер від тифу. В некролозі, підписаному св. Василієм Ганкевичем, підкреслювалось, що він залишив "многолюдный приход – свыше 3 000 душ. Ветхий, тесный и поразительно убогий храм. На постойку церкви люди отказываются давать взносы "за бедностью".[409]

Псаломником Михайлівської церкви у той час служив з 1898 року Василій Федотович Щебельський. Він народився в сім'ї псаломника і в школі не навчався. З 1887 до 1890 року він перебував у Києво-Михайлівському монастирі, а з 1890 до 1892 року – в Греко-Катеринінському монастирі. Упродовж 1892-1894 років Василій Щебельський був при Софіївському кафедральному Соборі, а в 1894-1897 роках – служив псаломником у Звенигородському повіті. 28 січня 1898 року його призначили псаломником у Старі Бабани, куди він і переїхав з дружиною Марією Филипівною і матір'ю Вассою Яківною Щебельською. В Старих Бабанах у подружжя Щебельських народилося п'ятеро синів: Григорій, Євгеній, Василій, Миколай і Віктор. У 1913 році старший син Григорій, 1903 р. н., навчався в Уманському духовному училищі.

Обов'язки просфорні із 1871 року виконувала Юлія Іоаннівна Леонович, що доводилась покійному св. Віталію Леоновичу сестрою. Про інших дітей Іоанна Леоновича маємо такі відомості: донька Василиса в 1877 році закінчила Київське єпархіальне училище і учителювала в Київській гімназії; син Володимир Іоаннович був калікою, а інший – Іоанн Іоаннович – в 1888 році закінчив Київську семінарію і спочатку учителював, а 2 березня 1914 року був висвячений священиком Михайлівської церкви с. Старих Бабанів.

Степківка

Димитріївська дерев'яна церква була збудована в 1764 році. В кінці XVIII ст. її з унії пересвятили у православ'я і діяла вона до 1841 року. Потім її перевели у розряд приписних і вона числилась приписною до с. Псярівки (нині Ятранівки). Нештатною вона залишилась до початку XX ст., аж поки замість старої церковної будівлі у 1904 році звели нову. Новозбудована церква теж була дерев'яна, але являла собою "обширный храм, благолепно отделанный внутри и снаружи, с большим погостом, огражденным железной на цоколе оградой, производит впечатление городской церкви".[410]

На початку XIX ст. причт Димитріївської церкви складали священик, псаломник і паламар. У їх розпорядженні було 34 дес. 50 саж. церковної землі. Але степківська парафія була невеликою, що і було причиною приписання церкви до більшої сусідньої парафії. У 1818 році на території парафії налічувалось 70 дворів, у яких мешкало 574 особи (279 чол. і 295 жін.). З 279-ти осіб парафіян чоловічої статі, 7 належали до духовенства, а 272 особи були поміщицькими підданими. Цифрових вимірів парафії наступних років першої половини XIX ст. ми не маємо, але й пізніше статистичні дані можуть слугувати підтвердженням цьому. Так, у 1894 році чоловічого населення Степківки налічувалось всього 597 душ. В 1901 році, коли степківська парафія була самостійною, всіх парафіян числилось 1 274 особи, а в 1910 році – 1 479 осіб (750 чол. і 729 жін.). У 1913 році на території парафії розміщувалось

203 $^{1}/_{2}$ двора, у яких мешкало 1 630 осіб (814 чол. і 816 жін.). У 6-ти дворах мешкало 54 особи іудейського віросповідання, а решту населення можна вважати православними парафіянами. Серед православних, 8 осіб належали до духовного стану, 12 осіб – до міщан і 1 556 осіб були селянами. Тобто парафія об'єднувала 1 576 осіб.

Характеризуючи степківську парафію, варто додати наступне: вона була не дуже чисельною, але не бідною. За даними 1910 року, церковний капітал складав 200 рублів і щорічно приносив 4% на користь причту. Житло і господарські будівлі для причту перебували у хорошому стані. Церква володіла водяним млином, що теж приносило прибуток. "Кружечный доход" 1913 року становив 372 руб. 56 копійок. З 1872 року у парафії діяла школа, на утримання якої парафіяни виділяли 40 руб. на рік. Платня Законоучителю і учителю (360 руб. на рік) виділялась із казни. У 1913 році в церковнопарафіяльній школі навчалося 60 хлопчиків і 14 дівчаток.

Про причт Димитрівської церкви першої половини XIX ст. відомостей маємо мало. Вдалося встановити, що 27 червня 1809 року священиком у Степківку був переведений Стефан Суфщинський (прізвище можливо не точне – авт. Т. К.). Це був шляхетський син, рукопокладений в сан Київським митрополитом 24 квітня 1799 року в Липовецькому повіті. Саме звідти його переведено у Степківку. Псаломницьке місце з 9 жовтня 1816 року займав паламарський син Ігнатій Плахтієв, котрий з 14 жовтня 1814 року служив паламарем у Коржовій. А паламарську посаду в Димитрівській церкві з 1802 року обіймав священицький син Лукіян Сваричевський. До якого часу ці члени причту служили у степківському храмі ще потрібно з'ясувати. Таких відомостей не маємо як і невідомими для нас є імена їх наступників. А відтак, персоніфікувати причт маємо змогу лише із 60-х років XIX ст. До того ж, і наведені нижче дані потребують певних доповнень, зокрема в частині встановлення осіб нижчих причетників – псаломників та паламарів степківської церкви. Та й ланцюжок імен священиків зробити нерозривним не вдалося.

З 24 червня 1864 року св. Володимир Юшкевич, до особливого розпорядження, був допущений до богослужіння в степківській церкві як помічник священика с. Псярівки. Казенна платня йому не виділялася, а утримувати ієрея мали самі мешканці села. Тринадцять років він задовольняв релігійні потреби степківчан. А 14 вересня 1887 року на священика нештатної церкви с. Степківки був висвячений Георгій Пашута. До цього він служив дияконом у церкві Уманського училища садівництва і землеробства. Яким було наступне місце його служби невідомо, але у 1895 році він залишив службу у степківській церкві.

З 3-го листопада 1895 року священицьке місце в Димитріївській церкві пустувало і його зайняв Володимир Моссаковський. Служба в нештатній парафії ставила священика у велику залежність від парафіян, та о. Володимир був дуже благочестивим духовником, який і мирян задовольняв, і заслуговував схильного ставлення єпархіального начальства. За резолюцією Митрополита Київського і Галицького від 21 січня 1904 року за № 285-287 св. Володимир Моссаковський був нагороджений набедреником і в тому ж році його призначили членом Будівельного комітету 1-го благочинницького округу. Прослуживши ще чотири роки, о. Володимир був переведений на більшу парафію. 30-го грудня 1908 року його перемістили у с. Носачів Черкаського повіту, а тамтешнього священика Іоанна Спиридоновича Моссаковського перевели у Степківку. Та останній не довго затримався у степківській парафії.

Новим ієреєм Димитріївської церкви був Михайло Михайлович Ольшевський. Він мав освіту Київської семінарії і досвід псаломницької служби із 1903 року. Священство він прийняв у 1909 році, коли йому виповнилося 27 років. Був одружений і мав малолітню дитину. Першу нагороду за службу Михайло Ольшевський отримав 14 березня 1912 року. Та вже в наступному році, 6 вересня 1913 року о. Михаїла, за його ж бажанням, звільнили за штат і причислили до Києво-Софіївського Собору.

З 16-го вересня 1913 року священиком у Степківці був Василій Филипович Станіславський, якого перевели із с. Стрижавки Таращанського повіту. В тому році йому виповнилось 30 літ, він походив із духовенства і сам мав духовну освіту. В 1904 році

закінчив Київську семінарію і до березня 1907 року учителював у 2-класні школі містечка Вахнівки Бердичівського повіту. А 24 червня 1907 року Преосвященний Агапіт, єпископ Уманський, вікарій Київської єпархії висвятив його в сан священика с. Стрижавки Таращанського повіту, звідки він і був переведений у Степківку. Одружений св. Василій Станіславський був на доньці священика с. Карабчієва Марії Михайлівні Ольшевській. Подружжя мало двох синів: Володимира, 1908 р. н., та Олександра, 1911 р. н.

Псаломником у степківській церкві з 1905 року служив Єфрем Трохимович Левицький. Він народився в 1847 році, походив із духовенства, навчався в Уманському духовному училищі, але за станом здоров'я його виключили з вищого відділення училища. І 1-го січня 1864 року Преосвященний Серафим, єпископ Чигиринський, вікарій Київської єпархії призначив Єфрема Левицького паламарем у с. Розсішки. В 1866 році його перемістили псаломником в с. Сичівку, а в 1868 році – в с. Чернін Таращанського повіту. В 1875 році Є. Левицького знову повернули у Розсішки, де він служив до 1887 року. З 1887 року він служив псаломником при Києво-Сулімовській Олександро-Невській церкві. З 15 серпня 1891 року він обіймав посаду псаломника с. Хлипнівки Звенигородського повіту, звідки його 9 лютого 1905 року прислали в Степківку. За п'ять років служби у степківській церкві Єфрем Левицький зарекомендував себе з найкращого боку. І тому Високопреосвященний Флавіан, Митрополит Київський і Галицький удостоїв його сану диякона, в який 14 березня 1910 року його висвятив Преосвященний Павло, єпископ Чигиринський, вікарій Київської єпархії. Грамота йому була видана за № 28. Дружиною псаломника була донька диякона м. Сарн Варвара Микитівна Атаназевич. Пожружжя Левицьких виростило шестеро дітей і у 1913 році, коли Єфрему Трохимовичу виповнилось 66 років, а Варварі Микитівні 65, четверо старших дітей (Афанасій, Іоанн, Филип і Григорій) були вже самостійними, а Параскева і Олександр ще залишалися при батьках. Сім'я в 1914 році виїхала із Степківки, бо 7 лютого 1914 року Єфрема Левицького перевели у с. Флорівку Черкаського повіту.

Священик Василій Станіславський деякий час залишався без псаломника, але служив він недовго так як 21 лютого 1917 року він помер. З оголошення про вакантне священицьке місце дізнаємося, що причтової землі тоді було 30 дес., а в парафії налічувалось 768 осіб чоловічої статі. На таку парафію священиком був призначений диякон Григорій Блощанський, який прослухав курс богословських наук 5-го та 6-го класу духовної семінарії.

Сушківка

Троїцька дерев'яна церква була збудована, за Л. Похилевичем, в 1748 році. У 1855 році її поновили і частково розширили, що коштувало 1 205 рублів. До 1841 року парафія була самостійною, а потім її приписали до с. Гродзевого. Але церква мала власний причт, який утримували парафіяни.

Сушківська парафія була не дуже великою. В 1821 році в селі налічувалось 122 двори, населення яких складали 981 особа (489 чол. і 492 жін.).[411] За даними 1863 року, парафіян Троїцької церкви числилось 970 осіб (548 чол. і 422 жін.). У 1894 році парафіян чоловічої статі налічувалось 916 душ, в 1901 році всіх православних мирян було 2 048 осіб, а в 1910 році – 2 328 (1 184 чол. і 1 144 жін.). У 1913 році всіх мешканців Сушківки налічувалось 2 431 особа (1 231 чол. і 1 200 жін.). Серед них, 19 осіб були іудейської віри, а решту населення можна безпомильно назвати православними мирянами. Адже це були: 19 осіб духовного стану та 2 393 особи селянського стану, всього 2 412 осіб. Отже, упродовж досліджуваного періоду чисельність парафії збільшилась майже в 2,5 рази.

Про причт Троїцької церкви маємо відомості кінця XIX – початку XX століть. Так як село Сушківку приписали до приходу с. Гродзева, то, традиційно, причт приписних церков казенного фінансування не мав. Він повністю утримувався парафіянами і тому його матеріальне становище не було стабільним. Приміром, у 1910 році священик мав помешкання, а житла для псаломника не було. Невеликий шмат церковної землі залишався

найціннішим джерелом прибутків. За даними 1913 року, земля приносила 400 руб. на рік. Про інші надходження на утримання причту нам нічого не відомо.

У процесі персоніфікації причту залишилось теж чимало невідомого, зокрема його склад з початку до 80-х років XIX століття. Бо у 80-х роках священиком у Сушківці служив Макарій Собкевич, якого 23 вересня 1885 року перемістили в Рижавку. До початку 1886 року церква залишалась без ієрея, а 26 січня 1886 року священиком Троїцької церкви був висвячений Фома Віссаріонович Висоцький, який у дияконському сані ніс паламарську службу при церкві с. Новоселиці Чигиринського повіту. Заохочувані своїм душпастирем, мешканці села піклувалися про свій храм, вносили посильні пожертвування на його благоустрій та процвітання. Наприклад, 4 січня 1889 року староста с. Сушківки селянин Василій Мезенчук, за довголітню сумлінну службу отримав із Консисторії похвального листа, а селянам Олексію Даценку і Костянтину Мезенчуку за їх пожертвування на церкву була оголошена Архіпастирська подяка.[412] Священик Фома Висоцький служив у Сушківці, здогідно, до початку 1891 року.

Наступним священиком Троїцької церкви був Яків Іович Самборський, якого перевели із Липовецького повіту. Першу свою нагороду за службу – набедреник він отримав у сушківській парафії 26 квітня 1899 року. А наступної – скуфії він удостоївся 13 січня 1905 року. Але після цієї нагороди він вже не довго залишався в Сушківці. Його змінив Василій Вітвіцький, який теж не довго затримався в сушківській церкві. Відомо, що 30 вересня 1908 року його призначили спостерігачем за церковнопарафіяльними школами Уманського повіту і в той самий день у Сушківку призначили іншого священика.

З 30-го вересня 1908 року ієреєм Троїцької церкви став Володимир Максимович Кротевич. Він був сином священика, в 1900 році закінчив Київську семінарію і став священиком в с. Павлівці Звенигородського повіту. В липні 1905 року його перевели у с. Шендерівку Канівського повіту, а вже звідти – у Сушківку. Псаломником тоді у сушківській церкві служив Никифор Дембовський. Никифор Іванович Дембовський мав лише домашню освіту і був батьком великої сім'ї. З дружиною вони мали дев'ятеро дітей, з яких тільки четверо були вже влаштовані і жили самостійно. З п'ятьох молодших дітей троє навчалися в духовних училищах, причому двоє – на казенному утриманні. В 1910 році Никифору Дембовському виповнилось 65 років і в липні він помер, а 17 вересня 1910 року псаломником призначили Захарія Коваленка. Та 20 квітня 1911 року Коваленка перевели в Кищенці, а в. о. псаломника став учитель Филип Драган. Останній виконував обов'язки майже два роки і тільки 18 січня 1913 року на псаломницьке місце перевели псаломника із с. Рудого Сквирського повіту Василія Ольшевського.

Це був 28-річний син священика Михайла Ольшевського. Духовну освіту Василій Михайлович здобував у Волинській духовній семінарії, але з 1-го класу вибув і 23 січня 1903 року його призначили псаломником в с. Сасанівку Волинської єпархії. З 2-го січня до 12 вересня 1906 року він служив псаломником в Житомирському кафедральному соборі, а потім – в с. Турчанці Житомирського повіту. Та 12 січня 1907 року його перевели до с. Рудого, а вже звідти перемістили у Сушківку. Одружений він був на доньці псаломника Анисії Сергіївні, з якою виховували сина Миколая, що народився в 1905 році. В 1912 році священик Володимир Кротевич зустрів своє 35-річчя, перебував у розквіті сил і енергії. З дружиною Олімпіадою Петрівною, яка була донькою покійного священика Петра Лещенецького, вони мали двоє синів. Старший з них – Євгеній, 1901 р. н., а молодший – Василій народився в 1904 році. Обидва навчалися в Уманській міністерській гімназії. Наступних п'ять років служби о. Володимира були відмічені камилавкою, яку він отримав 1 липня 1917 року.

Талалаївка

Діюча у XIX ст. церква Косми і Даміана невідомо ким і коли була збудована. На початку XX ст. вона була "ветхою і убогою", а тому на більш зручному та видному місці у 1903-1905 роках був збудований новий сільський храм. Собором із семи

священнослужителів під керівництвом місцевого благочинного Д. Демидовського, 18 жовтня 1905 року було здійснене освячення нової церкви.[413] В офіційному повідомленні про цю подію говорилося про те, що в селі з населенням менше однієї тисячі будівництво нового храму стало можливим завдяки енергії та вийнятковому такту парафіяльного священика. До речі, село Талалаївка справді було не великим, але до складу парафії Космо-Даміанівської церкви входили мешканці Талалаївки, "деревни" Свинарки з приписною Покровською церквою і "деревни" Малої Севастьянівки

У цифровому вимірі парафія виглядала так: у 1863 році парафіян в Талалаївці налічувалось 681 особа (355 чол. і 326 жін.), у 1894 році парафіян чоловічої статі (с. Талалаївки, "деревни" Свинарки і Малої Севастьянівки) було 698 осіб, у 1901 році усіх парафіян було 1 800 осіб, а у 1910 році – 2 252 особи (1 099 чол. і 1 153 жін.). У 1913 році в парафії нараховувалось 316 дворів, у яких мешкало 2 527 осіб (1 264 чол. і 1 263 жін.). У трьох дворах мешкала 21 особа "иносословных". А решту населення можна вважати православними парафіянами. Їх було 2 506 осіб, а саме: 11 осіб духовного стану і 2 495 селян. За існуючими у XIX ст. критеріями, церква і парафія були віднесені до 7-го класу.

У відповідності із класом приходу утримувався і церковний причт, який складався із священика та псаломника. В його розпорядженні була майже традиційна пропорція церковної землі – 33 дес. 1 200 саж. За даними 1913 року, земля приносила 355 рублів чистого прибутку. "Кружечный доход" у цьому ж році становив 200 рублів. Священик отримував ще й за учительську працю: 390 руб. від казни і 60 руб. від сільської громади. А сума казенного утримання причту відома за 1871 рік. Вона складала 352 руб. 32 копійки. Про інші джерела утримання причту відомостей не маємо.

Спроба встановити імена священно- і церковнослужителів Космо-Даміанівської церкви упродовж усього досліджуваного періоду показала необхідність продовження дослідницької роботи. За першу половину XIX ст. відомі особи тільки парафіяльних ієреїв. Це були: у 1799-1805 рр. – Василій Левицький, до серпня 1805 р. – Василій Гервеновський (прізвище можливо не точно), серпень 1805-1810 рр. – Єрофій Добрянський, у 1811-1816 рр. – Іван Лукашевич, до травня 1817 р. – Никифор Левчинський, до жовтня 1832 р. – Феодор Семінський, а з 1833 до вересня 1851 р. – Павло Леонович. Імена інших членів причту, котрі служили у талалаївській церкві в ці роки, наразі не встановлені. На даному етапі виявлення та вивчення джерел, можемо з більшими чи меншими прогалинами відтворити персональний склад кліру талалаївської парафії лише за другу половину XIX – початок XX століття.

У 1850 році при Космо-Даміанівській церкві числилось 10 осіб духовного стану. Це священик, 47-річний Павло Онуфрійович Леонович з дружиною Вассою Михайлівною, псаломник, 31-річний Яків Федорович Крижановський з сім'єю та безмісний паламар, 39-річний Никодим Онуфрійович Сілінський теж з сім'єю. Сім'я Крижановських складалась, окрім батька –псаломника, з його дружини Параскеви Павлівни, 4-річного Григорія і 1-річного Ксенофонта. А сім'ю безмісного паламаря складали його дружина Марфа Йосипівна та 6-річна донька Єфросинія. Св. Павло Леонович очолював талалаївську парафію до вересня 1851 року.

До наступної ревізії населення, що проводилась у 1858 році, серед талалаївського духовенства сталися деякі зміни. Священиком з 1852 року служив Костянтин Львович Ясирський, у якого з дружиною Акилиною Андріївною дітей ще не було. А сім'я псаломника Крижановського збільшилась двома дітьми: 4-річним Павлом та 1-річною Марією. Безмісний паламар Никодим Сілінський і його дружина померли і при церкві числилась лише їх донька Єфросинія. Таким чином, усього духовенства при Космо-Даміанівській церкві числилося дев'ять осіб.

Священик Костянтин Ясирський служив у Талалаївці до 1860 року. А його наступником з 1860 – до травня 1862 року був Ілля Лопачевський (прізвище можливо не точне – авт. Т. К.). З 1862 року ієреєм сільського храму був Симеон Радецький, котрого в 1867 році замінив Яків Михайлович Робаковський. В 1892 році о. Яків до дня коронування монарших осіб був нагороджений камилавкою. А 4 липня 1897 року його перевели на

парафію села Степанок Бердичівського повіту. Замість нього, у той самий день священиком талалаївської церкви став тамтешній ієрей Григорій Павлович Іваницький.

Священик Григорій Іваницький у 1890 році закінчив Київську семінарію і два роки провчителювавши, у 1892 році прийняв священство. До призначення на талалаївську парафію, він уже мав священицький стаж, але авторитет, становлення і перші нагороди за службу прийшли до нього саме у Талалаївці. По трьох роках служби, 24 січня 1901 року за митрополичою резолюцією за № 267-268, його нагородили набедрeником. Через рік його призначили духовним слідчим 4-го округу і ці обов'язки він виконував до 1906 року. А 29 січня 1907 року о. Григорія нагородили скуфією. Після цієї нагороди він ще п'ять років служив у Космо-Даміанівській церкві, а 5 травня 1913 року його перевели у с. Зелений Ріг. Тоді йому виповнилося 43 роки, він був одружений і троє його дітей навчалися в духовних училищах.

З 20-го травня 1913 року священиком у Талалаївці служив Онуфрій Іванович Табачук. На відміну від інших уманських ієреїв, він походив із селянської родини і в рік переводу у Талалаївку зустрів своє 28-річчя. Повний курс Київської семінарії він закінчив у 1909 році і в тому ж році, 29 липня прийняв священство в церкві с. Шапіївки Сквирського повіту, звідки і був переведений у Талалаївку. Приїхав він туди із сім'єю, що складалася з дружини Іуліанії Іванівни та доньки Валентини.

У той час псаломником Космо-Даміанівської церкви служив з 1891 року Миколай Васильович Садовський. Він походив із родини псаломника і в 1913 році відзначив своє 40-річчя. А трудовий шлях його був таким: у 1890 році закінчив 2-класне училище і тоді ж Уманське відділення Київської Єпархіальної Училищної ради призначило його учителем у с. Голяківку. Через рік те ж Уманське відділення перевело його у Талалаївку, а в 1893 році він став псаломником. У 1905 році навчався на псаломницьких курсах у Києві. З дружиною Марією Авксентіївною вони мали троє дітей. За даними 1913 року, старший син Симеон, 1900 р. н., навчався в Уманському духовному училищі, донька Іуліанія, 1902 р. н. і син Леонтій, 1903 р. н. навчалися в церковнопарафіяльній школі. Ще одним членом їх сім'ї була 70-річна Параскева Львівна Садовська – мати псаломника.

Священик Онуфрій Табачук зразковим виконанням пастирських обов'язків швидко заслужив авторитет серед окружного духовенства так як за його вибором у 1917 році був призначений духовним слідчим 7-го благочинницького округу. Так що буремні події 1917 і наступних років талалаївський причт зустрів будучи на доброму рахунку у єпархіального начальства та серед місцевого духовенства.

Містечко Тальне

До побудови в 1848 році кам'яної Троїцької церкви, в містечку діяла давня дерев'яна церква. Коли і ким вона була збудована відомостей не маємо, але відомо, що коли її розібрали, то престольне місце позначили пам'ятником. А замість прадавньої церковної будівлі на тому самому місці звели кам'яний храм. Новий іконостас був виготовлений у 1868 році. А у 1894-1895 роках церкву ще й відремонтували. Вона мала пристойний вигляд не в останню чергу завдячуючи заможним благодійникам. Одним із них був місцевий землевласник граф Шувалов. Саме він подарував Св.-Троїцькій церкві "ризы и облачения напрестольные из чистого серебра... в память его почивших родителей".[414] Та й церковний капітал накопичувався не без благодійників.

За штатом церква була віднесена до 4-го класу. Вона мала досить чисельну парафію, цифрові показники якої виглядали так: у 1863 році парафіян налічувалось 1 836 (928 чол. і 908 жін.), у 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було 1 259 осіб, у 1901 році всіх мирян налічувалось 3 069 осіб, а в 1910 році – 3 679 осіб (1 846 чол. і 1 833 жін.). У 1913 році в містечку налічувалось 482 двори, в яких мешкало 11 502 особи (5 798 чол. і 5 704 жін.). Та переважну більшість тальнівчан складали євреї і католики. За офіційними даними, їх було 7 588 осіб (7 490 євреїв і 98 католиків). Решту містечкових мешканців складали: особи

духовного стану (16 душ), “статские” (49 душ), міщани (445 душ) і селяни (3 101 душа). Всього 3 611 осіб. Саме такою могла бути кількість православних парафіян, однак це число не є точним так як “не грають” сумарні показники містечкового населення, взяті з церковної статистики 1913 року.[415] Та все ж порівнюючи показник чисельності парафії у 1913 році з аналогічним за 1910 рік, його можна прийняти як максимально наближений до справжнього. Отож, упродовж 50-ти років (з 1863 до 1913) чисельність тальнівської парафії збільшилась майже у два рази.

Релігійні потреби православних мешканців містечка, більшість населення якого складали представники інших конфесій, на початку XIX ст. задовольняли священик, диякон, псаломник і паламар, а пізніше – священик, диякон, паламар і просфорня. Утримання такого церковного причту здійснювалось із традиційних джерел. Одним із них була церковна земля, площа якої становила 63-65 десятин. В різні роки вона приносила різний прибуток, але для прикладу наведемо дані 1913 року. Тоді з 63 дес. 1 800 саж. землі прибуток становив 600-650 рублів. А в середньому, десятина землі приносила 12 руб. прибутку. Іншим джерелом фінансування була доплата від власника помістя, зокрема – священику 100 рублів, а псаломнику – 90 рублів на рік. Прибуток приносив і церковний капітал, що був вкладений у кредитні установи. Наприклад, у 1913 році сума вкладеного капіталу становила 3 229 руб. 43 копійки. Була ще й казенна платня, розмір якої у 1871 році, наприклад, складав 366 руб. 10 копійок. І, нарешті, ще одне джерело – “кружечный сбор”. Надходження з нього в різні роки теж були різними, та як і плата за треби ці кошти використовувались на благоустрій храму та утримання церковного кліру.

Одним із відомих ієреїв Св.-Троїцької церкви був Тимофій Феофанович Плотницький, який служив прафіяльним священиком з 1838 до 1874 року. У 1850 році очолюваний ним церковний причт складався із диякона, паламаря та просфорні. Причетників та членів їх сімей налічувалось тоді у Тальному 13 осіб. Сім’я священика складалася з дружини Анни Григорівни та чотирьох дітей: 12-річної Ольги, 8-річної Марії, 3-річного Михайла та 1-річної Олександри. Дияконом служив Федот Федорович Гордзієвський, який з дружиною Акилиною Фомівною мав синів: 16-річного Андрія, 12-річного Василія та 8-річного Олександра. А паламарську службу правив Федір Григорович Суховольський, про сім’ю якого відомостей не маємо. Просфорнею служила вдова покійного полкового священика Кирила Травулінського Катерина Семенівна.

Наступна ревізія населення, що проводилась у 1858 році, виявила збільшення тальнівського духовенства до 19-ти осіб. Причт так само очолював Тимофій Плотницький, але його сім’я збільшилась п’ятою дитиною – сином Іоанном. А от в сім’ї диякона Федота Гордзієвського залишилось тільки двоє дітей – Василій та Олександр. Паламарське місце займав 22-річний Микита Єфремович Малишевський. Він був сином покійного псаломника і мешкав з матір’ю Іустиною Фомівною Малишевською та сестрами Пелагеїєю, Мотроною, Марією. А просфорнею служила псаломницька дружина Ірина Іванівна Кремінська, яка виховувала двох доньок – Анастасію та Феодосію. Священик Тимофій Плотницький очолював православний клір до 31 грудня 1874 року, яке стало останнім днем його земного шляху, бо саме в той день він помер.

Священицьке місце у 1875 році зайняв Федір Стрижевський. Помічником йому 14 липня 1875 р. був переведений у Тальне св. с. Острівця Лев Марчевський. Але 22 жовтня 1875 року і Федір Стрижевський, і Лев Марчевський були звільнені із священицького місця.

З 30-го жовтня 1875 року настоятелем Св.-Троїцької церкви став благочинний 7-го округу Звенигородського повіту, св. с. Хлипнівки Володимир Йосипович Корчинський. Він в 1848 році закінчив Київську семінарію, а в 1849 році прийняв священство в Таращанському повіті, звідки був переведений в с. Хлипнівку Звенигородського повіту. За період служби в Хлипнівці він був і духовником свого округу, і 2 терміни (по 3 роки кожен) обирався благочинним. Тобто, до переводу в Тальне, він мав значний досвід духовної та адміністративно-церковної служби, за що був нагороджений набедреником, скуфією та камилавкою. Очоливши тальнівську парафію, о. Володимир служив Законоучителем у 2-

класному училищі і продовжував сумлінно виконувати священицькі обов'язки. До дня Пасхи 1887 року його нагородили наперсним Хрестом. Прослуживши ще кілька років і відчуваючи упадок сил, о. Володимир 15 вересня 1891 року вийшов за штат і уступив священицьке місце своєму зятю, біля якого доживав до смерті. Він був главою великої сім'ї, що складалася із 11 дітей. Всі вони до цього часу здобули освіту і були самостійними. Про двох старших синів відомо, що вони мали вищу освіту і один обіймав високу посаду в адміністрації губернії, а інший трудився в духовно-навчальному відомстві. Помер св. Володимир Корчинський 29 листопада 1895 року. Знаком поваги до маститого ієрея було те, що його похорони зібрали величезну кількість народу і у похоронній процесії йшли католики і навіть євреї.[416]

Зять св. Володимира Корчинського, Іоанн Іануарович Клімовський. якого 15 вересня 1891 року призначено священиком Св.-Троїцької церкви, до призначення був Законоучителем у тальнівському училищі. А 1 жовтня 1891 року він прийняв священицький сан. Початок його духовної служби був відзначений набедреником, яким о. Іоанна нагородили 24 січня 1901 року. У 1910 році йому виповнилося 48 років і він вже був вдівцем з п'ятьма дітьми, які навчалися в гімназії. Псаломнцьку службу тоді правив диякон, 29-річний Антоній Якович Кучеренко. Він мав освіту 2-класної школи і учительський стаж з 1898 року, а на диякона був висвячений у 1906 році. Був одружений і мав троє малолітніх дітей. Третім членом причту у 1910 році була просфорня Марія Герасимівна Лесевицька, що мешкала з чотирма малолітніми дітьми. Її чоловік 13 років служив псаломником і помер у 1906 році. Правда останні роки він служив у Києві. Священик Іоанн Клімовський 14 червня 1912 року залишив тальнівську парафію так як був переведений на нове місце служби – у село Дорогочинку Васильківського повіту.

У червні 1912 року в Тальному з'явився новий ієрей. Це був Маркел Микитович Калиновський, син псаломника, 1870-го року народження. Тобто тоді йому було 42 роки і він мав чималий досвід священнослужіння. Духовну семінарію він закінчив у 1892 році і трудову біографію розпочав наглядачем у Богуславському духовному училищі. У 1894-1897 роках він викладав там російську і церковнослов'янську мови. У 1897 році прийняв священство в с. Юхнов Канівського повіту. У 1908 році його перевели у с. Ташлик Черкаського повіту, звідки він і був 12 червня 1912 року переведений у Тальне. За цей період служби він мав такі нагороди: у 1904 р. – набедреник, у 1908 р. – скуфія, у 1907 р. – подяка єпархіального начальства, у 1912 р. – Архіпастирське благословіння. Був відзначений Медаллю в пам'ять царювання імператора Олександра III, Медаллю в пам'ять 300-річчя дому Романових та Медаллю на честь XXV-річчя церковнопарафіяльних шкіл. Його сім'я складалася із дружини Іуліанії Іванівни та трьох дітей. У 1913 році старший із синів – Борис був учнем 7-го класу Черкаської гімназії, другий – Георгій навчався в 1-му класі Уманського духовного училища, а донька Наталя була ще малолітньою.

Вже на тальнівській парафії Маркел Калиновський отримав наступну нагороду. Це була камилавка, якої він удостоївся 6 травня 1913 року. В тому ж році його як досвіченого та енергійного священика призначили благочинним 4-го округу. До 1914 року другим членом причту разом з о. Маркелом служив уже згадуваний вище диякон Антоній Кучеренко. Та 27 березня 1914 року його перевели священиком у с. Таращу Канівського повіту. В оголошенні про вільне місце при Св.-Троїцькій церкві вказано, що площа церковної землі 68 десятин, а парафіян чоловічої статі 1 878 осіб.[417] Хто зайняв дияконське місце з'ясувати не вдалося. Зате відомо, що парафіяльний священик Маркел Калиновський продовжував сумлінно виконувати пастирські обов'язки і 29 червня 1917 року його нагородили наперсним Хрестом.

Тальянки

Діюча у XIX ст. Покровська церква була збудована близько у 1763-1764 років. До кінця XVIII ст. вона була уніатською, а згодом її пересвятили у православну. Дерев'яна церковна будівля функціонувала до початку XX століття. Правда, вона була дещо розширена. Є відомості, що у 60-х роках XIX ст. парафіяльний священик протоірей Тимофій

Зубачевський за власні кошти влаштував “придел”, де він був і похоронений після смерті. Для такої добудови він витратив 2 тис. рублів. А за офіційним звітом, влаштування “приделу” обійшлося в 3 300 рублів. Тобто частково були залучені і інші кошти. В 1908 році замість дерев’яної церкви була зведена нова кам’яна будівля.

Покровська церква відносилась до 5-го класу. А парафія складалася не лише з мешканців Тальянок, а об’єднувала жителів ще чотирьох хуторів. В числових вимірах тальянківська парафія виглядала так: у 1820 році на її території налічувалось 137 дворів, в яких мешкало 1 083 особи (548 чол. і 535 жін.). У 1863 році парафіян налічувалось 1 510 осіб (761 чол. і 749 жін.), у 1894 році парафіян тільки чоловічої статі було 1 259 осіб, у 1901 році обох статей налічувалось 2 375 душ, а в 1910 році – 2 460 душ (1 257 чол. і 1 203 жін.). У 1913 році на території парафії було вже 558 дворів, у яких мешкало 2 452 душі (1 215 чол. і 1 237 жін.) Та безпомильно можна вважати, що православними мирянами були 2 436 осіб (8 осіб духовного стану і 2 428 селян). Як видно, з 1820 до 1913 року парафія збільшилась з 1 083 до 2 436 осіб, або більше як у 2 рази.

Для характеристики матеріального становища церковного кліру маємо такі відомості. Церковної землі було 39 дес. 900 сажень. Церковний капітал у 1913 році становив 1 694 руб. 29 копійок. “Кружечный доход” у тому ж році складав 319 руб. 17 копійок. А були ж, мабуть, надходження і від власників помістя, і від інших доброчинників. Казенна платня причту відома лише за 1871 рік і вона становила 402 руб. 20 копійок. Тобто, джерела фінансування причту були традиційними і в цілому забезпечували безбідне його існування.

Посадовий склад церконого причту теж був традиційним, а персональний прослідковується у такій послідовності. За даними 1820 року, священиком Покровської церкви служив Феодосій Шевадзіцький, псаломник Василій Спідановський і паламар Кирило Білінський. Диякон Іронім Слуцький 15 грудня 1820 року на 61-му році життя помер, залишивши дружину Марію і 10-річного сина Косму та 7-річного Онуфрія.[418] Наступників цих членів кліру ще потрібно встановити, бо в нашому дослідженні це залишилося прогалиною, а більш детальні відомості про причт маємо від середини XIX і початку XX століть.

У 1850 році тальянківський причт очолював священик і благочинний Тимофій Васильович Зубачевський. Тоді йому було 34 роки і з 22-річною дружиною Марією Василівною дітей вони ще не мали. Дияконом служив 40-річний Симеон Дорофійович Гусаковський. Його сім’ю складали дружина Параскева Автономівна і дві доньки: Марія та Варвараю. А псаломницьку посаду обіймав Йосиф Григорович Войницький. Йому виповнився 41 рік і він був батьком чотирьох дітей. З дружиною Анною Іванівною вони виховували 16-річну Єфросинію, 11-річну Марію, 4-річну Петрунелію і 2-річну Марину. Отож усіх осіб духовного стану (штатних клірників і членів їх сімей) налічувалось у Тальянках 12.

До 1858 року чисельність парафіяльного духовенства збільшилась до 14 осіб. Парафіяльним священиком продовжував служити Тимофій Зубачевський. Він так і виконував обов’язки благочинного і мешкав лише удвох з дружиною. У сім’ї диякона Симеона Гусаковського, який був переведений на псаломницьке місце, записані лише дружина і одна донька – Марія. Псаломник Йосиф Войницький теж був переведений на інше місце і виконував паламарські обов’язки. Склад його сім’ї залишався незмінним. А ще одним штатним членом причту стала просфорня. Ці обов’язки у 1858 році виконувала донька покійного паламаря Іллі Кмітовича (Кмітєвича?), 26-річна Марина. При церкві числились ще й діти покійного псаломника Крижановського: 18-річний Яків та 10-річний Лукіян.

Священик Тимофій Васильович Зубачевський очолював тальянківський причт здогідно до 1894 року. Сану протоірея він удостоївся в 1871 році, в 1874 році йому була оголошена Архіпастирська подяка, а 15 квітня 1878 року за заслуги по духовному відомству Синод нагородив протоірея Зубачевського наперсним Хрестом. Зважаючи на поважний вік Тимофія Зубачевського, до нього був приставлений помічник, священик Петро Зубачевський, який доводився племінником протоірею Тимофію. Він, як і його дядько,

сумлінно виконував священицькі обов'язки і 5 березня 1879 року "за усердное служение при чесном поведении" був нагороджений набедрeником. Та його вік виявився коротким і 21 березня 1885 року він помер. Його дружина Марія Феодосіївна (донька чиновника з Кам'янця-Подільського) залишилася вдовою з чотирма малолітніми дітьми. Доля трьох із них склалася так: Іоанн Петрович Зубачевський, 1871 р. н., став священиком і служив у Васильківському повіті; донька Катерина, 1876 р. н., була заміжньою за дияконом Києво-Володимирського собору Георгієм Лисянським; ще один син – Георгій, 1884 р. н., учителював у Васильківському повіті. Залишившись без помічника, протоірей Тимофій Зубачевський ще деякий час служив, а потім уступив своє місце Стефану Фащевському.

Священик Стефан Іоаннович Фащевський народився 26 квітня 1866 року в сім'ї псаломника с. Комарівки Канівського повіту. В 1891 році він закінчив Київську семінарію і спочатку учителював у Шендерівці Канівського повіту, а в 1894 році його висвятили священиком в с. Тальянки. Першу нагороду за службу у тальянківській парафії він отримав 21 січня 1904 року. Це був набедреник, а 7 грудня 1905 року священик отримав Архіпастирську подяку. Сім'ю священика складали дружина Олександра Петрівна і п'ятеро дітей. Про чотирьох із них відомо ось що: Лідія, 1895 р. н., закінчила жіноче духовне училище і з сестрою Антоніною, 1896 р. н., мешкали при батьках, а Зінаїда, 1898 р. н., і Марія, 1891 р. н., у 1913 році навчалися в Київському жіночому училищі. Стефан Фащевський очолював тальянківську парафію, мабуть, до 1917 року, так як відомо, що у 1916 році його служба була відзначена наступною нагородою – камилавкою.

Псаломником у Покровській церкві з 1904 року служив Іван Фомович Міньковський. Він народився 11 червня 1873 року в сім'ї псаломника Сквирського повіту. У 1898 році закінчив Києво-Подольське духовне училище з правом вступу до Київської духовної семінарії без екзаменів. Два роки учителював у с. Скибинцях Сквирського повіту, звідки був переведений у Радомишльський повіт і там у 1898 році став псаломником. Звідти його перевели у Тальянки, де через вісім років служби він був висвячений в сан диякона. З дружиною Анною Спиридонівною вони мали двоє дітей – Петра, 1904 р. н., і Олену, 1907 р. народження.

Третім членом причту була просфорня. Цю посаду з 1906 року обіймала донька диякона Олександра Недєльська.

Окрім штатних клірикв та членів їх сімей, при церкві числилась псаломницька вдова Петрунелія Ісидорівна Привродська. Це була донька тальянківського псаломника Йосифа Войницького, яка вийшла заміж за Памфіла Привродського і після смерті чоловіка залишилася з чотирма дітьми. За даними 1913 року, старший син 44-річний Іван служив волосним писарем в Черкаському повіті, другий – 36-річний Симеон учителював в Оренбурзькій губернії, донька Марія була заміжня за селянином, а найменший син Василій був ще не влаштований.

Причт тальянківської церкви піклувався освітою своїх парафіян. Окрім традиційних проповідей, священики дбали і про навчання молоді. З 1864 року при Покровській церкві діяла церковнопарафіяльна школа. Для неї було виділено 12 дес. землі, яка здавалася в оренду, а орендна плата використовувалася для утримання школи. За даними 1913 року прибуток від шкільної землі складав 238 рублів. А в школі навчалося 42 хлопчики і 7 дівчаток. У тому ж році в Тальянках була відкрита ще й земська школа, на утримання якої Уманське земство виділяло 360 рублів на рік.

* * *

Нарис про тальянківський клір і парафію буде не повним, якщо не згадати, що на одному із хуторів при селі Тальянках діяв ще один храм. Річ у тім, що в 1887 році Києво-Троїцький монастир придбав у с. Тальянках 967 дес. землі і заснував монастирський хутір. Думка про побудову храму на цьому хуторі зародилася ще у засновника Троїцького монастиря архімандрита Іони, але реалізував її наступник старця о. ігумен Мелхіседек. І от

21 вересня 1903 року Високопреосвященний Флавіан, Митрополит Київський і Галицький, освятив в ім'я святителя Миколая Чудотворця новозбудований храм.[419] Чин освячення здійснювався при широкому колі високопоставлених гостей. Разом з митрополитом на монастирський хутір прибули: настоятель Києво-Видубецького монастиря архімандрит Євлогій, з Києво-Печерської Лаври архімандрит Назарій, кафедральний протоірей П. Преображенський, протоірей К. Фоменко, настоятель Києво-Троїцького монастиря ігумен Мелхіседек, декілька монахів з того ж монастиря, диякони Софіївського собору О. Тарнавич і М. Руткевич та лаврський митрополичий хор. З єпархіального духовенства на урочистостях освячення храму були присутні: преосвященний Платон, єпископ Чигиринський, преосвященний Агапіт, єпископ Уманський та окружний спостерігач за цековнопарафіяльними школами Київської, Подільської і Волинської губерній В.Т. Георгієвський.

Св.-Миколаївський храм мав величний вигляд, його внутрішнє убранство було справою рук іноків Троїцького монастиря.

Танське

Церква великомученика Димитрія невідомо коли та ким була збудована існувала ще у XVIII столітті. В кінці століття її пересвятили з унії у православ'я і вона функціонувала до початку XX століття. У 60-80-х роках XIX ст. в Димитрівській церкві був влаштований новий іконостас, що коштувало 1 200 рублів. На початку досліджуваного нами періоду церковна парафія була самостійною і церква мала власний причт. Та в 40-х роках XIX ст. вона стала приписною до сусіднього села Добровод. Приписною вона залишилася до відкриття у 1906 році в зановозбудованій у 1904 році церковній будівлі священицького місця.

Про причт і парафію маємо відомості лише з початку XX століття. Склад причту був традиційним: священик і псаломник. Церковної землі причт не мав, а утримувався за рахунок казни і парафіян. Ще одним джерелом прибутків був церковний капітал, а саме: 3 800 руб. були вкладені під 4% і щорічно приносили 152 рублі. Окрім цього, прибутки приносили: 2 водяні млини, 2 маслобійні та 2 майстерні з обробки граніту, що належали церкві. Правда, цифрове вираження цих прибутків нам невідоме, але, напевне, вони були достатніми для безбідного існування кліру. А величину парафії характеризують такі цифри: у 1910 році парафіян налічувалось 2 165 осіб (1 103 чол. і 1 062 жін.), а в 1913 році – 2 376 осіб (1 202 чол. і 1 174 жін.). У 1913 році село складалося з 502 дворів, в яких мешкало 2 408 осіб (1 217 чол. і 1 191 жін.). Та серед сільських мешканців 32 особи були іудейського віросповідання, а решта
2 376 осіб були православними. Серед православних 8 осіб належали до духовного стану, а 2 368 осіб (1 198 чол. і 1 170 жін.) – до селянського. Бачимо деяке переважання чоловічого населення Танського над жіночим, що зумовлювалось, передовсім, наявністю промислової розробки гранітних покладів. А цей промисел вимагав чоловічої праці.

Персональний склад причту більш відомий з часу відновлення самостійного статусу Димитрівської церкви. Як стало відомо, на заново- відкрите в Танському священицьке місце 1 вересня 1906 року був переведений із с. Лисянських Будищ Звенигородського повіту священик Феодосій Клепатський.[420] А псаломницьку посаду обіймав Іуліан Сильвестрович Дон. Та 28 червня 1910 року псаломника перевели в с. Суботів, а тамтешнього псаломника Амвросія Чернявського перемістили в Танське. Прослуживши два місяці, останній 31 жовтня 1910 року був звільнений за штат, а на псаломницьке місце призначили учителя Феоктиста Михайлишина. Феоктист Маркович Михайлишин походив із селянської родини і на час призначення був у 26-річному віці. Мешкав він з дружиною Євдокією Трохимівною та матір'ю Фотиною Кирилівною. У 1913 році він був уже в сані диякона і мав медаль в пам'ять 25-річчя церковнопарафіяльних шкіл. Служив у Димитрівській церкві він до 10 березня 1914

року, бо саме тоді його перевели в с. Квітки Канівського повіту. Хто зайняв його місце наразі невідомо, а парафіяльним ієреєм так і служив Ф. Клепатський.

Феодосій Єлисейович Клепатський походив із духовенства, в 1900 році закінчив Київську духовну семінарію і 12 липня того ж року отримав призначення псаломника в с. Суху Калігорку Звенигородського повіту. Там 14 червня 1902 року його висвячено в диякона, а 4 вересня 1905 року він прийняв священство в церкві с. Лисянських Будищ Звенигородського повіту. Прослуживши там рік, у 1906 році Високопреосвященним Флавіаном, Митрополитом Київським і Галицьким він був переведений у с. Танське. Першу нагороду за священицьку службу – набедреник – він отримав до дня Пасхи 1911 року. Пізніше був удостоєний Медалі в пам'ять 25-річчя церковнопарафіяльних шкіл. У 1913 році його сім'я поповнилась сином Дмитром, який став четвертою дитиною в сім'ї. Феодосію Клепатському було тоді 37 років і з 31-річною дружиною Зінаїдою Іванівною вони мали 8-річного Сергія, 6-річну Варвару і 4-річну Клавдію. Отець Феодосій був молодим батьком і знаходився на злеті творчих сил у фаховому зростанні. Його сумління у виконанні пастирських обов'язків знаходило схвалення у єпархіального начальства і наступна нагорода не примусила довго себе чекати. За резолюцією Митрополита від 13 березня 1915 року за № 1 065-66-67, до дня Пасхи Феодосія Клепатського нагородили скуфією.

Текуча

Церкву в ім'я Іоанна Богослова збудували в 1762 році, та в 1797 році вона згоріла і в наступному році була зведена нова церковна будівля. Вона функціонувала до 1844 року, стала тісна і її розібрали. А на її місці побудували нову дерев'яну хрестоподібної форми церкву. В 1892 році її розширили і капітально відремонтували. Влаштування іконостаса коштувало 1 400 рублів. В церкві зберігалася ікона св. Миколая, яка дивом уціліла під час пожежі і для якої в новій церкві був влаштований окремий кіот. Іоанно-Богословська церква, як і багато інших на Уманщині, деякий час була уніатською, а 15 серпня 1794 року протоірей Іоанн Радзімовський пересвятив її у православ'я.

В XIX ст. церква була віднесена до 5-го класу і мала досить чисельну парафію. У 1801 році в селі налічувалось 108 дворів, в яких мешкало 964 особи (477 чол. і 487 жін.). В 1863 році парафіян було 1 640 осіб (819 чол. і 821 жін.), в 1894 році парафіян-чоловіків налічувалось 1 320 осіб, в 1901 році парафіян обох статей було 2 711 осіб, а в 1910 році – 3 635 душ (1 840 чол. і 1 795 жін.). У 1913 році на території парафії налічувалось $463^{1}/_{4}$ двора, в яких мешкало 3 683 особи (1 853 чол. і 1 830 жін.). З них православними парафіянами могли бути
3 650 осіб, так як 33 особи були іудейського віросповідання. Становий склад текучанських парафіян виглядав так: 10 осіб належали до духовного стану, 9 – до міщанського і 3 631 – до селянського. Серед 3 650 парафіян чоловічого населення було 1 835 душ, а жіночого – 1 815 душ. Отож, з наведених даних видно, що упродовж XIX ст. чисельність текучанської парафії збільшилась у 3,7 рази, з 964 осіб до 3 650 осіб.

Склад парафіяльного причту був традиційним. Як і в інших великих населених пунктах, традиційними були і джерела його утримання. Землі за Іоанно-Богословською церквою числилось 56 дес. 2 039 сажень. Вона приносила прибутку, за даними 1913 року, 975 руб. на рік. В тому ж році, "кружечный доход" становив 1 207 руб. 16 копійок. Казенна платня причетникам теж була традиційною. Церковний капітал у 1910 році приносив 400 руб. річного прибутку. Яка була його загальна сума нам не відомо, але складався він поступово з пожертвувань парафіян та різних доходних статей як то: шинкова, кормова і т. д. Накопиченням та розподілом коштів опікувалося церковнопарафіяльне попечительство, котре було створене у 1866 році. До його складу, окрім голови та заступника, входили 9 заможних селян-власників та 2 однодвірці. Вони самі вносили кошти на потреби парафіяльного храму та заохочували до цього односельців. Тобто і причт, і парафія були не бідними.

Персональний склад причту упродовж досліджуваного періоду виглядав так. У 1801 році парафіяльним ієреєм був 39-річний священицький син Роман Саббатовський. На священика текучанської церкви його висвятив 25 червня 1794 року уніатський Преосвященний Ростоцький. А 15 серпня того ж року він перейшов у православ'я і 22 вересня 1800 року отримав грамоту на ту парафію. Псаломником з 1801 року Уманське Духовне правління призначило 40-річного священицького сина Федора Оклієвського. Тоді в його сім'ї підростало двоє синів: 9-річний Марко та 3-річний Петро. А на паламарське місце в 1801 році був призначений 34-річний священицький син Антоній Пшевороцький, який мав 5-річного сина Іоанна.[421]

Священик Роман Саббатовський служив у текучанській парафії до 1822 року. Наступним парафіяльним ієреєм був його зять Лука Чеважевський, котрий служив у текучанській церкві у 1822-1831 роках. А з 1832 року священицьке місце займав Іосиф Миколайович Комарницький. У 1850 році йому виповнився 41 рік, тобто роком народження міг бути 1809 рік. Більше трьох десятиліть о. Іосиф очолював текучанську парафію і православний клір І.-Богословської церкви, який завжди був досить чисельним. Так, у 1850 році представників духовного стану мешкало у Текучій 28 осіб. Цю кількість складали штатні клірики, а також члени їх сімей. У священика Іосифа Комарницького і його дружини Мотрони Василівни було четверо дітей: 6-річний син Наркіс, 13-річна Людмила, 9-річна Ксенія і 1-річна Ольга. Дияконом тоді служив 41-річний Филип Іоаннович Карвовський, який з дружиною Марією мав шестеро дітей. Це були: 12-річний Євстафій, 10-річний Яків, 7-річний Тимофій, 5-річна Ольга, 3-річний Михайло та 2-річний Павло. Третім штатним членом причту був псаломник, 34-річний Тит Митрофанович Камінський, сім'я якого складалася з дружини Феодосії Федорівни, 6-річного Івана, 2-річного Петра та доньки Анни. Просфорнею служила вдова бувшого священика Могилівського піхотного полку, 55-річна Олена Василівна Левандовська. Окрім названих штатних кліриків та членів їх сімей, при І.-Богословській церкві числилися: заштатний псаломник, 56-річний Петро Федорович Оклієвський з дружиною Євдокією Семенівною та дітьми: 10-річною Соломією, 4-річним Миколаєм, 1-річною Тетяною, а також заштатний церковний сторож Іван Антонович Пшевродський з дружиною та сином.

Ревізія населення 1858 року виявила у Текучій 35 осіб духовного стану. Штатні місця в парафіяльному храмі обіймали ті самі священно- і церковносужителі, а от у їх сім'ях відбулися певні зміни. Сім'я священика Іосифа Комарницького складалася тепер з дружини і трьох дітей: сина Наркіса, доньки Ксенії та 5-річної Глікерії. А от сім'я диякона Филипа Карвовського збільшилась ще трьома дітьми – синами Георгієм, Петром, Євгенієм – і складалася з дружини і дев'ятьох дітей. Сім'я псаломника Тита Камінського теж збільшилась двома доньками – Марією та Акилиною – і складалася із дружини та п'ятьох дітей. Четвертим штатним членом причту була просфорня, обов'язки якої виконувала 16-річна Ольга Майбродська. Так само при церкві числився заштатний псаломник Петро Оклієвський, який з дружиною виховував уже п'ятеро дітей, так як з часу проведення попередньої ревізії у них народились син Олексій і донька Мотрона. А у дружини заштатного церковного сторожа Івана Пшевродського Євдокії Опанасівни народився ще один син Симеон. Так що парафіяльному ієрею Іосифу Комарницькому було ким піклуватися і опікуватись. Священицьку посаду він обіймав до 1869 року.

Його наступником був священик Іоанн Павловський. Текучанський клір він очолював до 1877 року і за короткий термін своєї служби заслужив прихильність єпархіального начальства. Вже 29 листопада 1869 року Митрополит Київський і Галицький Арсеній за представленням Київської духовної консисторії нагородив його набедреником. Через три роки, 31 жовтня 1872 року йому була оголошена подяка Митрополита і благословіння Боже. А 17 березня 1875 року за вибором окружного духовенства Іоанна Павловського затвердили помічником благочинного 6-го округу Уманського повіту. Та в 1877 році він звільнив священицьке місце при І.-Богословській церкві.

З 2-го серпня 1877 року священиком у Текучій став Аполінарій Крижановський, якого перевели до І.-Богословської церкви із с. Булан Бердичівського повіту. Дияконом тоді служив Гавриїл Руткевич, який в 1901 році був висвячений на священика в с. Клітенку Бердичівського повіту. Св. Аполінарій Крижановський очолював текучанський клір до 1896 року, уступивши священицьке місце Іоанну Каковському.

Іоанн Андрійович Каковський народився 24 лютого 1865 року в сім'ї священика. В 1887 році закінчив Київську духовну семінарію, до 1891 року учителював і тоді ж прийняв священство в с. Єленовці Васильківського повіту. В жовтні 1896 року за власним бажанням був переведений в с. Текучу. За службу в І.-Богословській церкві 31 січня 1902 року його нагородили набедреником, а до дня Пасхи 1908 року – скуфією. В 1908 році він був призначений помічником благочинного 2-го округу. Його дружиною була донька бувшого текучанського священика Аполінарія Крижановського Євгенія, яка народилася 2 квітня 1868 року, коли її батько служив ще в Бердичівському повіті. Про дітей подружжя Каковських відомо що їх було двоє – Валентина, 1891 р. н., яка здобувши освіту, учителювала в земській школі та Миколай, 1894 р. н., котрий у 1913 році навчався в Петербурзькому політехнічному інституті.

Псаломником І.-Богословської церкви з 7 березня 1902 року служив Діонисій Євдокимович Андрієвський. Він народився 3 жовтня 1857 року в селянській сім'ї, в 1874 році закінчив церковнопарафіяльну школу і був прийнятий до митрополичого хору. Упродовж 1876-1884 років учителював і виконував обов'язки псаломника в с. Беринці Уманського повіту. А до духовного стану його прийняли 3 грудня 1885 року, коли утвердили псаломником тієї ж церкви. З 8-го травня 1890 року його перемістили в с. Крачківку, а вже звідти перевели до текучанської церкви. Одружений він був на доньці псаломника Симеона Марцинкевича Марії. У подружжя Андрієвських було семеро дітей. Найстарша в сім'ї донька Євгенія вийшла заміж за бувшого в Текучій диякона Гавриїла Руткевича і переїхала з ним у Бердичівський повіт, коли його висвятили на священика. Син Стефан, 1883 р. н., у 1913 році служив дияконом у с. Дзюньків Бердичівського повіту. Другий син Антоній, 1887 р. н., був священиком в с. Соболівці Сквирського повіту. Третій і четвертий сини – Феофіл та Іоанн – у 1913 році навчалися в Уманському духовному училищі. Донька Афанасія, 1901 р. н., навчалась тоді в земській школі, а найменша – Олександра, 1907 р. н., залишалася ще з батьками.

Штатне місце просфорні І.-Богословської церкви з 14 жовтня 1909 року займала Анастасія Євдокимівна Павловська. У 1913 році вона була у 56-річному віці, а це дозволяє припустити, що вона могла бути сестрою священика Іоанна Павловського, який служив у текучанській церкві в 70-х роках XIX століття.

Кілька слів варто сказати і про текучанські школи. У церковнопарафіяльній у 1862 році навчалося 28 учнів. Ця кількість щорічно збільшувалась і у 1879 році школярів було 80 душ (57 хлопчиків і 23 дівчинки). Але стан школи і організація освіти в парафії не могли вважатися задовільними. Школа не мала власного приміщення (розміщувалася в хаті сільської розправи) і фінансування її було незадовільним. За це критикувалась діяльність церковного попечительства. "На наем учителя, учебные пособия и ремонт школы затрачивается всего 70 руб., а в школе до 80 учащихся! Учитель школі из 70 рублей получает, конечно, не более 50-60 р. Можно ли на такое жалование иметь дельного учителя для 80 учеников? Нам кажется, что попечительство могло бы сократить некоторые другие затраты, но увеличить затраты на школу, как одно из важнейших и благодетельных своих учреждений".[422] Варіанти поліпшення справи освіти текучанської молоді, звісно, шукалися, але вихід був знайдений такий. У 1910 році в селі була відкрита 2-класна земська школа, при якій в 1912 році відкрили "ремесленные классы". Зрозуміло, що вона стала більш привабливою для батьків і дітей, особливо заможніших. А церковнопарафіяльна школа так і залишалася в приміщенні сільської розправи, хоч її наповнюваність була великою. За даними 1913 року, в ній навчалося 90 учнів (68 хл. і 22 дів.). Функціонування двох шкіл створювало більші можливості для залучення до освіти дітей парафіян.

Парафіяльний священик Іоанн Каковський з церковним причтом зустріли буремний 1917 рік, який започаткував карколомні суспільні зміни і порушив традиційний плин життя мирян. Та ще задовго до жовтневих подій того року він піднявся ще на одну сходинку у службовій кар'єрі – 1 липня 1917 року його нагородили камилавкою.

Томашівка

До 1882 року в селі діяла Св.-Троїцька церква, що була збудована в кінці XVIII століття. Точна дата її заснування не встановлена, зате відомо, що в XIX ст. вона відносилась до 5-го класу і мала пристойний вигляд. У 1882 році замість неї була зведена нова дерев'яна церква, яка являла собою "великолепный храм, с чудным иконостасом и художественной розписью всего храма по образцу Киево-Владимирского собора".[423] Є офіційні відомості, що будівництво нової церкви коштувало 12 768 рублів. З 26-ти новозбудованих упродовж 1868-1900 років церков Уманського повіту, томашівська церква була найдорожчою. Св.-Троїцька церква, як і більшість на Уманщині, деякий час була уніатською, а 26 червня 1798 року протоірей Іоанн Радзімовський приєднав її до православ'я.

На початку XIX ст. православний парафіяльний храм с. Томашівки мав традиційний церковний причт з трьох осіб: священика, псаломника та паламаря. Він задовольняв духовні потреби не дуже чисельної пастви. Село було не великим, у 1819 році в ньому налічувалось всього 68 дворів, в яких мешкало 564 особи (275 чол. і 289 жін.). У 1863 році парафіян налічувалось 792 особи (408 чол. і 384 жін.). У 1894 році парафіян-чоловіків числилось уже 602 особи, у 1901 році усіх православних мирян у Томашівці налічувалось 1 360 душ, а до 1910 року їх чисельність збільшилась до 1 485 осіб (742 чол. і 743 жін.). У 1913 році в селі було $191\frac{3}{4}$ двора, в яких мешкало 1 558 осіб (767 чол. і 791 жін.). Становий поділ томашівських парафіян виглядав так: 12 осіб представляли духовний стан, 5 – дворянський, 10 – міщанський і 1 531 – селянський. Наведені статистичні дані показують, що майже за століття село збільшилось на $123\frac{3}{4}$ двора, а кількість його мешканців – на 994 особи, або у 2,7 рази.

Для характеристики матеріального становища церковного причту прислужаться такі дані. У розпорядженні кліру було 38 дес. 1 586 саж. церковної землі. За даними 1913 року, 38 дес. 1 506 саж. землі приносили щорічно 600 руб. чистого прибутку. Житлові та господарські будівлі для причту були збудовані в 1897 році і утримувалися в доброму стані. Церковний капітал складав 1 292 руб. 55 копійок. А ще була казенна платня, яка за даними 1871 року становила 400 руб. 74 копійки на рік, були і добровільні пожертвування, і плата за треби, і "кружечные доходы" і т. д. Тобто, джерела утримання парафіяльного причту були традиційні і вони забезпечували його безбідне існування.

Меценатом сільської церкви і парафіяльної школи був місцевий землевласник барон Мейєндорф. Коли старий будинок сільської школи у 1903 році перетворився у розвалюху, то постало питання про шкільне приміщення. У 1904 році будувалася нова школа, а земський гласний барон Юрій Федорович Мейєндорф відпустив для неї необхідний будівельний матеріал. За це Високопреосвященним Флавіаном, Митрополитом Київським і Галицьким 19 грудня 1904 року йому було надане Архіпастирське благословіння.[424] Утримувала парафіяльну школу сільська громада, виділяючи щорічно 70 руб. 50 копійок. У 1913 році в школі навчалося 50 хлопчиків і 23 дівчинки. Цих коштів для організації навчання 73 учнів було, напевне, замало і тому одноразовими пожертвуваннями школу підтримував барон Мейєдорф.

Персональний склад церковного причту більше відомий за другу половину XIX ст., але деякі відомості маємо і з початку століття. Так, парафіяльним священиком Св.-Троїцької церкви на початку досліджуваного періоду був Стефан Галятовський. Він народився у сім'ї шляхтича, а висвячений на священика був 5 серпня 1782 року. У 1798 році він перейшов у православ'я і продовжував служити в Троїцькій церкві. У 1819 році йому виповнилось 60 років і в його сім'ї підростало двоє синів – 15-річний Павло та 8-річний Ксенофонт. Разом з

о. Стефаном Галятовським наказним псаломником у 1819 році служив Михайло Ольшановський. Останній був псаломницьким сином, а названу посаду обіймав за наказом Дикастерії з 22 вересня 1815 року. У 1819 році йому виповнилось 57 років, а двоє його синів Стефан та Іоанн мали лише 12 та 8 років (відповідно). До речі, в 1834 році Іоанн Михайлович Ольшановський рішенням Уманського повітового суду був позбавлений духовного звання за те, що називав себе шляхтичем і в ході ревізій населення не записував себе до духовного стану.[425] Третім штатним причетником був паламар, 24-річний Максим Садовський. Він походив із священицької родини, а на дане місце був призначений Уманським Духовним правлінням з 30 грудня 1816 року. До якого часу у такому складі служив причт Троїцької церкви ще потрібно з'ясувати.

З 1821 року священиком служив Василій Іоаннович Бережницький. До якого часу він очолював томашівський причт, ще доведеться уточнювати, але в 1850 році він був уже позаштатним ієреєм і 55-річним вдівцем. Тоді ж при Троїцькій церкві числилась сім'я покійного священика Стахія Зубачевського, що складалася із дружини, 36-річної Олени Кирилівни, трьох синів – 14-річного Филипа, 10-річного Косми, 6-річного Василія і двох доньок – 12-річної Марії та 8-річної Олександри. Зважив ши на вік вдови та дітей, можна здогадуватись, що священик Стахій Зубачевський помер молодим. А от в які роки він служив у Томашівці потрібно з'ясувати. У 1850 році священика у Троїцькій церкві не було, а іншими причетниками служили: паламарем – 18-річний холостяк Євдоким Касьянович Снєгурський (можливо прізвище не точне); просфорнею – священицька донька, 17-річна Надія Костянтинівна Радолицька. Ще в томашівській церкві служив 18-річний холостяк Кіпріан Григорович Міхітович (?), якого призначили на 1 рік для підготовки до псаломницької служби. І ще особами духовного звання були діти бувшого церковного сторожа Стефана Ольшановського - 17-річний Іларіон та 15-річний Омельян. Отже, всіх осіб духовного стану числилось за матеріалами ревізії дванадцять.

До наступної ревізії 1858 року церковний клір повністю змінився. Священиком служив 26-річний Андрій Григорович Філоновський, який з дружиною Марією Стахівною (напевне Зубачевською?) мав 1-річну доньку Катерину. Псаломницьку посаду обіймав 33-річний Євфимій Федорович Левицький. Його сім'ю складали дружина Акилина Микитівна, 4-річний син Стефан і 1-річна донька Анна. Наказним паламарем служив 26-річний Костянтин Олексійович Коцовольський. А просфорнею стала донька покійного священика Стахія Зубачевського Олександра. При церкві числились і два її брати – Косма та Василій. Всього ж, духовенства у Томашівці налічувалось 11 осіб.

Священик Андрій Григорович Філоновський служив у Св.-Троїцькій церкві до 1892 року. Упродовж майже сорока років пастирського служіння він не раз отримував подяки від єпархіального начальства, нагороди, але найбільшою нагородою була вдячність томашівських парафіян за те, що він організував будівництво нового парафіяльного храму. А першу свою нагороду – набедреник він отримав 29 листопада 1869 року. Наступної нагороди – скуфії він удостоївся 18 квітня 1875 року. А 21 вересня 1879 року за вибором окружного духовенства він став членом благочинницької ради 6-го округу Уманського благочиння. За будівництво нової церкви йому і парафіянам Архіпастирська подяка і благословіння Боже були надані 11 березня 1882 року. А до дня Пасхи наступного 1883 року о. Андрія Філоновського нагородили камилавкою. Прослуживши у Томашівці ще десять років, він перейшов на іншу парафію: 30 жовтня 1892 року його перевели в с. Помийник.

Священицьке місце при Троїцькій церкві зайняв Василій Олександрович Кондратович. У 1900 році його служба була відзначена скуфією, а 23 березня 1904 року він став помічником благочинного. Другий благочинницький округ Уманського повіту, куди входила тоді Томашівка, очолював Моісей Панасевич, якого у 1905 році звільнили з цієї посади. А 28 липня 1905 року благочинним призначено томашівського священика Василія Кондратовича. В 1906 році його нагородили камилавкою, а 5 лютого 1910 року перевели у с. Бабанку. Тоді йому виповнилося 49 років, він був одружений і мав двоє ще не влаштованих

дітей. Псаломником з ним служив з 1908 року Іван Антонович Панасевич, а просфорнею – Марфа Тарасівна Архипович.

З 12-го лютого 1910 року на священицьке місце у Томашівку перевели із с. Радиванівки Чигиринського повіту Симеона Петровича Гаврикова. Він походив із селянської родини, в 1904 році закінчив Київську духовну семінарію і став учителем 2-класного училища в с. Прусах Черкаського повіту. Та вже 6 березня 1905 року в Чигиринському повіті був висвячений на священика. З 30-го вересня 1905 року він служив священиком в с. Радиванівці, звідки і був переведений у Томашівку. У 1913 році він був у 33-річному віці, мав 30-річну дружину Марію Аркадіївну, котра була донькою потомственного дворянина Аркадія Фененка. Подружжя Гаврикових виховувало троє дітей, а саме: Георгія, 1906 р. н., Тамару, 1907 р. н. і Євгенію, 1910 р. народження.

Псаломником у Троїцькій церкві з 1912 року служив Яків Федорович Гуля, який теж походив із селянської родини. В 1907 році він закінчив 2-класну школу в с. Трощі Липовецького повіту і до 1909 року учителював в Лукашівці того ж повіту. В 1909 році Яків Гуля склав екзамен в псаломницький клас при Києво-Михайлівському монастирі, а в 1910 році закінчив навчання і 18 листопада отримав призначення на псаломницьке місце в с. Коржовий Кут Уманського повіту. А 18 грудня 1912 року його перевели у Томашівку. Він був одружений на доньці псаломника Кіпріяна Стасіневича Антоніні, з якою мав доньку Ірину, 1911 р. н., і сина Віктора, 1913 р. народження. Служив він у Томашівці до 11 січня 1917 року, а потім його перевели в с. Заліське Звенигородського повіту.

Містечко Торговиця

На початкуXIX ст. в містечку Торговиці було дві православні церкви: Миколаївська та Св.-Успенська. Та якщо про першу відомостей маємо чимало, то про другу - лише декілька фрагментів. Отож, Св.-Миколаївська церква існувала вже в першій половині XVIII ст., так як 1746 роком датується наданий їй графом Ф.С. Потоцьким документ про земельне володіння.[426] Деякий час церква була уніатською, а в 1794 році її пересвячено у православну. Церковна будівля функціонувала до початку XIX ст., а в 1809 році замість старої була зведена нова. В 1852 році звели нову дерев'яну дзвіницю. Церква була пофарбована зсередини і зовні масляними фарбами і обнесена дерев'яною огорожею. З давніх часів у Св.-Миколаївській церкві зберігалася чудотворна ікона Святителя Миколая та частина його мощей, що була вкладена в золотий Хрест.

Миколаївська церква відносилась до 5-го класу і мала чималу парафію. В 1801 році на території парафії налічувалось $79^1/_2$ двора, в яких мешкало 636 осіб (318 чол. і 318 жінок). У 1819 році у 69 парафіяльних дворах налічувалось 540 мешканців (278 чол. і 262 жінки). У 1827 році у 66 дворах мешкало 266 чол. і 273 жінки, всього 539 осіб. В 1863 році парафіян налічувалось 1 372 особи (701 чол. і 671 жін.), в 1894 році парафіян-чоловіків було 1 161 особа, в 1901 році всіх православних мирян Миколаївської церкви налічувалось 2 633 особи, а до 1910 року їх чисельність зросла до 3 048 осіб (1 513 чол. і 1 535 жін.). У 1913 році в містечку Торговиці налічувалось $552^1/_2$ двора, в яких мешкало 4 600 осіб (2 230 чол. і 2 370 жін.). Серед загальної кількості торговицьких мешканців 1 360 осіб (630 чол. і 730 жін.) були іудейського віросповідання, а 48 душ належали до сектантів. Тобто, за виключенням євреїв і сектантів, решта населення могла бути православною. А це 3 192 особи, серед яких було: 11 осіб духовного стану, 30 воєнних, 183-є міщан і 2 968 селян.

Таку кількість парафіян обслуговував традиційний для церков 5-го класу штатний причт. Він утримувався як парафіянами, так і за рахунок казенної платні. У його розпорядженні було 53 дес. 16 саж. церковної землі, з якої 6 дес. вважалось непридатної. А в 1913 році земельний наділ складав 55 дес. 204 саж. і приносив він 200 руб. чистого прибутку. Казенна платня причту у 1871 році складала 380 руб. 38 копійок. Ще одним хоч і невеличким, але джерелом прибутку був безперервно діючий прибутковий банківський білет, переказаний Преосвященним єпископом Олександром, який на 125 вкладених рублів

щорічно на користь причту приносив 5 рублів. Сума “кружечных доходов” щороку була різною, наприклад в 1913 році вона становила 385 рублів. А ще були добровільні пожертвування і т. д.

Спроба персоніфікувати церковний причт дала можливість встановити практично всіх ієреїв, які упродовж досліджуваного періоду служили у Св.-Миколаївській церкві. У 1801 році склад причту був таким: натоятелем храму служив 40-річний Євсевій Селецький, який очолив торговицьку парафію як уніатський священик у 1791 році, а у 1794 році перейшов у православ’я. Тоді у нього підростав 3-річний син Микита. Псаломником з 1801 року став бувший паламар, 29-річний священицький син Олексій Машкевич. У нього теж був син Микита, якому йшов тільки другий рік. А паламарські обов’язки виконував 45-річний священицький син Стахій Міхневич, який був батьком 5-річного сина Ферапонта.

Священик Євсевій Селецький служив у Миколаївській церкві, напевне, до 1817 року. А 20 травня 1817 року новим священиком став випускник Київської академії 26-річний Василій Кошутський. Псаломницьке місце тоді займав син бувшого священика Микита Селецький, якого Дикастерія призначила 19 жовтня 1813 року, а 25 липня 1819 року Преосвященний Іриней, єпископ Чигиринський “посвятил его в стихарь”. Паламарем з 23 червня 1819 року Дикастерія призначила паламарського сина Іустина Міхневича, а його батько Стахій Міхневич вийшов за штат.

У 1827 році священик Василій Кошутський був уже благочинним і виховував двох синів – 9-річного Костянтина і 8-річного Івана. Псаломником продовжував служити Микита Селецький, у якого підростав син Петро. А паламар Іустин Міхневич був виведений за штат. Та до якого часу о. Василій Кошутський був настоятелем Св.-Миколаївської церкви встановити не вдалося.

В 60-х роках XIX ст. парафію очолював Іоанн Яновський. Відомостей про нього маємо не так багато, але безпомильно можемо стверджувати, що упродовж більш як трьох десятиліть він сумлінно виконував пастирські обов’язки і зразково правив службу Божу. Підтвердженням тому є його нагороди: від найнижчої до найвищої для парафіяльного ієрея. Так, маємо відомості, що 26 березня 1866 року його нагородили камилавкою (яка видавалась третьою після набедреника і скуфії),[427] а 27 березня 1882 року він “за отличную усердную службу Высочайше пожалован Орденом Св. Анны 3-й степени”.[428] Ще через п’ять років, 2 лютого 1887 року він був удостоєний сану протоірея. Після цієї нагороди протоірей Василій Захарович Яновський ще чотири роки служив у Торговиці, а 27 січня 1892 року його перевели в с. Левківку Уманського повіту.

На його місце призначили священика з Левківки Аполінарія Костянтиновича Шомовського, який прослужив у Миколаївській церкві до 1909 року. Першу нагороду за священнослужіння – набедреник Аполінарій Шамовський отримав 6 травня 1897 року. А 21 січня 1904 року його нагородили скуфією. Та це була остання нагорода, так як 10 лютого 1909 року о. Аполінарій помер.

Новим священиком Св.-Миколаївської церкви з 4 травня 1909 року став Іоанн Олександрович Дахнович. Його призначили тимчасово виконувати обов’язки настоятеля парафіяльного храму, так як він був уже у віці. Тоді йому було 66 років, він мав священицький стаж з 1864 року, мав нагороди до наперсного Хреста включно, був вдівцем з дорослими і вже самостійними дітьми. З 1906 року він був позаштатним священиком, але отримавши доручення тимчасово очолити торговицьку парафію, Іоанн Дахневич з величезним сумлінням став виконувати обов’язки духовного отця. Його зразкова служба була високо оцінена і до 6 травня 1911 року його нагородили Орденом Св. Анни 3-го ступеня. В тому ж році у Торговицю прибув молодий священик, випускник семінарії Миколай Левицький, а Іоанн Дахнович 23 серпня 1911 року пішов на відпочинок.

Миколай Олександрович Левицький походив із духовенства, в 1907 році закінчив духовну семінарію і спочатку поступив на воєнну службу. В жовтні 1908 року прапорщиком він вийшов у запас і став старшим учителем Уманського міського 2-класного училища. З 30-го квітня до 23 серпня 1911 року він відбував воєнні збори в Умані і на цьому воєнна служба

ним була залишена. В тому ж році, 26 вересня Преосвященний Назарій, єпископ Чигиринський висвятив його священиком Св.-Миколаївської церкви міст. Торговиці. В наступному році, 2 травня у нього з дружиною народилася донька Олена – первісточка в їх сім'ї.

Поруч з молодим священиком Миколаєм Левицьким служив досвідчений псаломник Яків Васильович Мальшинський. Він походив із духовенства, закінчив Уманське духовне училище і в 1863 році поступив учителем в школу міст. Торговиці. У 1865 році він учителював у с. Гордашівці, а в 1866 році став паламарем Св.-Миколаївської церкви у Торговиці. Паламарем він служив до 1870 року, а потім був переведений на місце псаломника. Отож, до призначення в 1911 р. священиком Миколая Левицького, псаломник Яків Мальшинський служив у Миколаївській церкві вже 45 років. За даними 1913 року, у нього з дружиною Нимфедорою Іванівною було четверо дітей: Іустина, 1875 р. н., Димитрій, 1878 р. н., Андроннік, 1891 р. н. і Іоанн, 1893 р. народження.

Третім членом причту була просфорня. У 1913 році ці обов'язки виконувала Олександра Федорівна Лещинська.

Окрім штатних клірників та членів їх сімей, торговицьке духовенство складали: заштатний священик Іоанн Олександрович Дахнович та священицька вдова Олександра Іоаннівна Шомовська з синами Олександром та Миколаєм.

У 1913 році у торговицькій парафії діяло три школи: 2-класна земська імені цесаревича Олексія Миколайовича, 1-класна церковнопарафіяльна чоловіча і така ж жіноча. Церковнопарафіяльні школи мали власні будинки і від Св. Синоду отримували 1 080 руб. на рік. Тоді в них навчалося 56 хлопчиків та 40 дівчаток. А учителями були: Ілля Лаврентійович Кмітєвич, Олександр Олександрович Левицький та Євгенія Терентіївна Шиманська.

Священик Миколай Олександрович Левицький вміло керував усіма справами парафії, піклувався про храм Божий та парафіяльні школи, за що отримував подяки єпархіального начальства. А 28 квітня 1916 року його нагородили набедреником.

* * *

На початку XIX ст. у Торговиці діяла ще одна церква – Св.-Успенська. У 1801 році її настоятелем служив Филип Калачников, син купецький, якого 10 червня 1795 року висвятив в сан Преосвященний Віктор, Архієпископ Мінський. У 1801 році о. Филипу виповнилось 43 роки і він мав 1-річного сина Федора. Псаломником з 1801 року був призначений 35-річний син шляхтича М. Базилевич, а паламарське місце займав 37-річний священицький син Єфимій Міхневич. Тоді парафіяльних дворів налічувалось $87^{1}/_{2}$, а парафіян 689 осіб (350 чол. і 339 жін.).

Такою ж чисельність парафіян Св.-Успенської церкви залишалась і в 1819 році, а от склад церковного причту був іншим. Настоятелем храму з 16 грудня 1817 року став 30-річний псаломницький син Василій Губерінович, який до цього був приписаний до церкви с. Кобринової Греблі. В його сім'ї підростало троє синів – Андріан, Олександр та Іоанн. На псаломницьке місце з 5 вересня 1815 року був висвячений Іоанн Юницький. А паламарем з 26 грудня 1817 року служив паламарський син Яків Міхневич, який до цього був приписаний в с. Довгенькому. Він виховував двох синів – Івана та Феодосія. Ще при церкві числились: 7-річний Каленик – син покійного паламаря Юхима Міхневича та 8-річний Прокіп – син покійного священика Филипа Калачнікова.

Інших відомостей про причт Св.-Успенської церкви ми не маємо, як і залишається невідомим: коли і що з нею трапилось, бо за офіційними повідомленнями наступних років в міст. Торговиці значилася одна православна церква - Св.-Миколаївська.

Ухожа

В 1896 році замість старої була збудована нова дерев'яна Св.-Михайлівська церква. Коли була збудована та стара, відомостей не маємо, але відомо, що вона у XVIII ст. існувала як уніатська, а згодом її пересвятили у православну.

У XIX ст. церква відносилась до 7-го класу і мала не дуже велику парафію. В 1819 році в селі налічувалось 60 дворів, в яких мешкало 480 осіб (245 чол. і 235 жін.). За даними 1827 року, дворів було 59, а мешканців 470 душ (235 чол. і 235 жін.). У 1863 році парафіян числилось 475 душ (248 чол. і 227 жін.), у 1894 році – православних мирян тільки чоловічої статі було 425 осіб, а в 1901 році всіх парафіян рахувалось 831 особа. У 1910 році чисельність парафіян досягла 943 осіб (470 чол. і 473 жін.). А у 1913 році на території парафії проживало 912 осіб (443 чол. і 469 жін.). Вони мешкали у 169 дворах. Тобто розміри села значно збільшилась, а от кількість мешканців зростала повільно. З 912 осіб 12 були євреями, отже православними мирянами могли бути лише 900 осіб, а саме: 10 осіб духовного стану, що само по собі було зрозумілим, і 890 селян, що теж, напевне, всі були православними.

Для такої за чисельністю парафії церковний причт складався із священика та псаломника. А в окремі роки, як побачимо нижче, в Михайлівській церкві призначався і паламар. Причт мав у розпорядженні 57 дес. 656 саж. церковної землі. У 1913 році земельний наділ становив 57 дес. 1 341 саж., а прибуток з нього складав 540 руб. на рік. "Кружечний доход" у тому ж році становив 278 руб. 10 копійок. А про величину казенної платні причту маємо дані за 1871 рік: вона становила 320 руб. 20 копійок. Були, напевне, і інші джерела прибутків, але їх цифрові показники нами не виявлені.

Стосовно персоніфікації церковного причту Св.-Михайлівської церкви, то відразу відмітимо, що вдалося встановити імена практично всіх священнослужителів, які упродовж досліджуваного періоду служили в Ухожій. Так, на початку XIX ст. настоятелем парафіяльного храму служив Артемон Базилевич. Він був сином шляхтича, а в духовний сан його висвятив Митрополит Київський і Галицький 6 грудня 1799 року. Хто тоді був другим штатним причетником ще доведеться з'ясовувати, а з 22 вересня 1819 року паламарем став священицький син Митрофан Зданевич. Тоді йому виповнилося 22 роки, а священик Артемон Базилевич зустрічав своє 49-річчя і окрім пастирських обов'язків мав і обов'язки благочинного.

В 1827 році св. Артемон Базилевич продовжував служити в Михайлівській церкві, а ось псаломник з ним служив уже інший. В 1823 році помер переведений на псаломницьке місце бувший паламар Митрофан Зданевич, залишивши двох синів – Фадея та Антонія. А наказним псаломником став Миколай Вишневський, який був паламарським сином. У 1827 році йому виповнилось 53 роки і він мав 19-річного сина Автонома.

В середині XIX ст. штатних причетників при Св.-Михайлівській церкві було троє. З 1831-го року посаду парафіяльного ієрея обіймав Єлисей Кіндратович Радолицький. У 1850 році йому виповнилося 45 років і з дружиною Пелагеєю Федорівною вони мали четверо дітей: 14-річного Івана, 6-річного Георгія, 12-річну Марію і 8-річну Лукію. Псаломником тоді служив 35-річний Йосиф Афанасійович Потуржанський, сім'я якого складалася з дружини Анни Федорівни, 3-річного Івана та 1-річної Марії. А паламарські обов'язки виконував 51-річний Варфоломій Федорович Машкевич, котрий був батьком двох синів – Григорія та Костянтина. Отже, усіх осіб духовного стану числилось тоді в Ухожій 13.

За вісім наступних років, до 1858 року, чисельність духовенства зменшилась до п'яти осіб. Священиком продовжував служити Єлисей Радолицький, але при ньому залишилось тільки троє дітей – Георгій, Марія і Лукія. Про старшого сина, як і про дружину, відомостей нема. Можливо він виїхав на навчання, а дружина священика померла. Другим штатним причетником служив наказний псаломник, 26-річний Симеон Григорович Філоновський.

Священик Єлисей Радолицький служив у Св.-Михайлівській церкві з 1831 до 1867 року, коли поступився місцем Віктору Ілляшевичу. Останній 29 червня 1867 року прийняв священство в Михайлівській церкві і служив там до 1871 року. А 11 листопада 1871 року його за власним бажанням перевели в с. Нерубайку, помінявши місцями з тамтешнім священиком Павлом Більневичем.

Павло Федорович Більневич першу свою нагороду за священицьку службу отримав в Ухожій: 8 листопада 1878 року його нагородили набедреником. Та вже 11 вересня 1879 року його перемістили у с. Водяники Звенигородського повіту, а звідти в Ухожу прибув тамтешній священик Федір Більневич. Але останній не надовго затримався там і 11 лютого 1880 року отримав призначення в с. Свидівку Черкаського повіту.

З 1880 до 1884 року парафіяльним священиком в Ухожій служив Платон Скрипчинський, якого перевели із с. Свидівки, коли туди направили Федора Більневича. А яке було наступне місце його служби ми не з'ясовували.

З кінця 1884 року священиком Св.-Михайлівської церкви став Лука Михайлович Лапчинський. Напевне це було перше місце його служби, бо як нововисвяченому ієрею за розпорядженням Господарського Управління при Св. Синоді за № 15 650 від 31 грудня 1884 року йому видали 30 руб. одноразової допомоги.[429] Служив він в Ухожій, здогідно, до 1904 року.

А з 1-го вересня 1904 року на священицьке місце при Св.-Михайлівській церкві отримав призначення Яків Дометіанович Сікорський. Він був священицьким сином, освіту здобув в Київській семінарії і з 1902 року учителював у Небелівці Уманського повіту. В 1903-1904 роках був учителем 2-го класу 2-класної церковнопарафіяльної школи с. Хижні, звідки його перевели в Ухожу. Саме в Ухожій 21-го листопада 1904 року він прийняв священицький сан. Саме там його дружина Марія Михайлівна народила двох синів: Анатолія в 1905 році і Євгенія в 1907 році. Саме там 1 квітня 1911 року о. Яків Сікорський отримав першу нагороду за священицьку службу – набедреник. У 1913 році Якову Дометіановичу виповнилося 35 років, він був на злеті творчих сил та енергії, які спрямовував на керівництво парафією і задоволення релігійних потреб своєї пастви.

Псаломником у Св.-Михайлівській церкві з 1893 року служив Григорій Семенович Демидовський. Він був сином псаломника, але до церковної служби прийшов не відразу. Спочатку він закінчив фельдшерську школу і в 1881 році став фельдшером 128-го піхотного Старооскольського полку. Та невдовзі залишив ту службу і вже в 1890-1892 роках учителював в Погорілому та Кожухівці Уманського повіту. До виконання обов'язків псаломника був допущений за резолюцією Преосвященного Якова від 27 лютого 1893 року і за резолюцією Преосвященного Іонікія, єпископа Уманського, від 11 лютого 1894 року був затверджений псаломником в с. Ухожу. Його дружина Ксенія Андронниківна була донькою псаломника і з нею вони мали четверо дітей. У 1913 році Григорію Демидовському виповнилось 56 років, а його діти ще навчалися. Старші доньки – Євгенія та Марія – в Київському духовному училищі, син Іоанн, 1901 р. н. – в Уманському духовному училищі, а найменша в сім'ї – Олександра, 1904 р. н. – в церковнопарафіяльній школі.

До речі, в парафіяльній школі тоді навчалося 42 учні (32 хлопчики і 10 дівчаток). Вона мала своє приміщення, а її фінансування в 1913 році склало 445 рублів: 390 р. з казни і 55 р. від сільської громади.

Фурманка

Коли була збудована перша в селі церква невідомо, але у другій половині XVIII ст. вона вже існувала. У 1844 році вона згоріла і замість неї звели нову дерев'яну церкву, яку в 1854 році освятили в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці. Дзвіниця під час пожежі уціліла, але була дуже стара і замість неї десь у 70-80-х роках XIX ст. звели нову, що коштувало 1 500 рублів. Іконостас для нової церкви був куплений в містечку Івангороді Подільської губернії. Є відомості, що його купили разом із дерев'яною івангородською церквою і частину її використали при спорудженні церкви у Фурманці. Напевне так і було, бо є достовірні відомості, що в 1903 році фурманську церкву перебудовували. але ж з часу освячення, тобто з 1854 року, пройшло неповних 50 років, упродовж яких новозбудована з нового матеріалу церква не встигла б так постаріти, щоб вимагати перебудови. Та питання з якого матеріалу – нового чи старого – зводили церкву не є принциповим.

У XIX ст. Р.-Богородицька церква належала до 6-го класу, тобто мала відповідної чисельності парафію та причт. У 1863 році парафіян налічувалось 702 особи (353 чол. і 349 жін.), у 1894 році парафіян-чоловіків було 602 особи, у 1901 році всіх православних мирян налічувалось у Фурманці 1333 душі, а у 1910 році – 1 582 душі (835 чол. і 747 жін.). У 1913 році на території парафії налічувалось $223^{1}/_{2}$ двора, в яких мешкало 1 695 осіб (894 чол. і 801 жін.). З усіх фурманчан 17 осіб були іудейського віросповідання, а решта 1 678 осіб могли бути православними парафіянами. Православних мешканців Фурманки складали: 9 осіб духовного стану, 4-о міщан і 1 665 селян. Як видно, за 50 років (з 1863 до 1913 р.) чисельність парафії зросла з 702 осіб до 1 678, або у 2,3 рази.

Церковний причт з другої половини XIX ст. складали священик та псаломник. У їх розпорядженні було 54 дес. 209 саж. церковної землі. У 1913 році земельний наділ становив 57 дес. 209 саж., а річний прибуток з нього складав 600 рублів. Такою була і сума "кружечных доходов" за 1913 рік. Казенна платня причту у 1871 році складала 329 руб. 36 копійок. Платня за треби та добровільні пожертвування були різними. А ще одним джерелом утримання причту було таке: селянин із с. Ропотухи Яків Орел пожертвував фурманській церкві $4^{1}/_{4}$ дес. землі, яка здавалася в оренду і за заповітом добродійника $^{4}/_{5}$ орендної плати належало церкві, а $^{1}/_{5}$ – причту, що становило 20 руб. щорічно. Житло і служби для причту були зановозбудовані в 1896 році і знаходилась в доброму стані.

Персональний склад причту більш повно вдалося встановити з другої половини XIX століття. У 1850 році парафіяльним священиком у Фурманці служив 53-річний Іоанн Матвійович Семонович (можливо прізвище не зовсім точне – авт. Т. К.). Про їх з дружиною Агрипіною Іванівною дітей відомостей не виявлено. Псаломницьку посаду обіймав тоді 24-річний Назарій Пантелеймонович Левицький, який з 23-річною дружиною Євдокією Якимівною мали 1-річну Олександру. До парафіяльного духовенства відносились і троє синів покійного священика Дмитрія Терлецького: 20-річний Роман, 16-річний Тит і 14-річний Феодосій. Всього 8 осіб духовного стану, мешкало у Фурманці в середині XIX ст.

Ревізія населення 1858 року виявила у Фурманці 10 представників духовенства. Це священик, 34-річний Лев Якимович Короповський з дружиною Олександрою Григорівною та шістьма дітьми (12-річним Василієм, 7-річними Петром та Іваном, 1-річним Олександром, 9-річною Людмилою, 4-річною Наталею) і псаломник, 21-річний Ієрофій Стефанович Ленчевський з дружиною Євдокією Василівною.

Священик Лев Короповський служив у Р.-Богородицькій церкві до 1875 року. Першу нагороду за священицьку службу він отримав 20 жовтня 1866 року. А 29 листопада 1869 року з подання Київської духовної консисторії Високопреосвященний Арсеній, Митрополит Київський і Галицький нагородив його скуфією. Це була остання нагорода, так як 14 січня 1875 року Лев Короповський помер.

На вакантне священицьке місце у Фурманку 25 лютого 1875 року перевели священика із с. Полонистого Симеона Чижевського. Він служив у Р.-Богородицькій церкві 19 років, майже до кінця 1894 року. Його сумлінне виконання пастирських обов'язків не раз відзначалось єпархіальним начальством. Так, 28 листопада 1878 року за турботи про храм Божий і за зразкову службу він отримав подяку Митрополита і благословіння Боже. А 1 квітня 1879 року за службу в єпархіальному, цивільному і військовому відомствах його нагородили скуфією. Ще трохи згодом, до дня Пасхи 1888 року Симеон Чижевський був удостоєний камилавки. З яких причин він звільнив священицьке місце ще потрібно з'ясувати, але його наступних відомий достеменно.

Це був Яків Тимофійович Балакан. Син чиновника, закінчив Київську семінарію і в 1891-1894 роках – учитель в с. Полянецькому, при Уманському Соборі та в "деревне" Чеснополі. З 12-го листопада 1894 року призначений священиком у Фурманку, де його і застав вікопомний 1917 рік. Саме на фурманській парафії він отримав перші нагороди і проявив себе як активний священнослужитель і мудрий духовний пастир. За активну участь у Всеросійському переписі населення 1897 року він був відзначений спеціальною медаллю за № 50 797. В січні 1904 року його нагородили набедреником, а 14 травня 1910 року –

скуфією. Упродовж 1905-1909 років виконував обов'язки члена Будівельного комітету, а з 16 серпня 1908 року за указом Консисторії за № 22 378 – ще й духовного слідчого 2-го округу Уманського повіту. З дружиною Антоніною Семенівною він виховував троє дітей, з яких найменший син теж став на стезю церковної служби. За даними 1913 року, старший син подружжя Балаканів - Іоанн навчався в Уманському комерційному училищі, донька Євгенія була ученицею 7-го класу Уманської міністерської гімназії, а Володимир, що народився 1 лютого 1899 року навчався в Уманському духовному училищі.

Псаломником при Р.-Богородицькій церкві з березня 1893 до серпня 1917 року служив Міхей Федорович Куцинський (Руцинський?). Він був сином псаломника і навчався в Києво-Печерській Лаврі. З 1861 року він розпочав службу в Звенигородському повіті, у 1863 році служив у Липовецькому, а з 1866 до 1873 року – у Сквирському повітах. В 1873 році його перевели у с. Веселий Кут Уманського повіту, звідки у 1886 р. – в с. Косенівку, звідти у 1888 р. – в с. Легедзине, а в 1892 році звільнили із псаломницького місця. Та 22 березня 1893 року він став псаломником у Фурманці. Про його сім'ю відомостей дуже мало, вдалося з'ясувати лише те, що у 1913 році він був утретє одружений, тоді йому було 67 років і діти були дорослими і самостійними. Мешкав він з дружиною Мотроною Стефанівною та тещею, псаломницькою вдовою Єлисаветою Афанасівною Боровицькою, при якій жила ще одна її донька - Євдокія Стефанівна. В 1917 році Міхей Федорович звільнив псаломницьке місце при Р.-Богородицькій церкві. А зайняв його випускник семінарії Георгій Кремінський.

Хижня

Св.-Троїцька церква була збудована в 1748 році. Власник села граф Ф. С. Потоцький дав "презенту" дворянину Шимону Якубовському, яка звільняла його від усіх податків, дозволяла збудувати житло у бідь-якому місці села, наділяла землею та надавала пільги за те, щоб останній «а не другой кто-либо для совершения святых таинств был рукоположен и посвящен.»[430] Шимон Якубовський і став першим священиком новозбудованої церкви. Напевне, вона функціонувала до початку XX ст., бо в тогочасних офіційних єпархіальних джерелах нема й натяку на перебудову церковної споруди. Відомості є лише про будівництво дзвіниці, вартість якого складала 2 000 рублів. Дзвіниця була споруджена близько у 70-80-х років XIX століття.

У 1910 році збудували нову кам'яну церкву, але, здається, продовжувала діяти і стара. Св. Синод двічі (13 лютого 1911 р. і в травні 1913 року) слухав представлення Преосвященного Флавіана, Митрополита Київського і Галицького «с ходатайством об открытии при церкви с. Хижной ваканции второго штатного священника с назначением ему содержания из казны и откомандированием сего священника и одного псаломщика для совершения богослужений и исполнения религиозных треб при церкви, сооруженной потомственным почетным гражданином Георгием Ящиком.»[431] Тридцятим днем серпня 1913 року був підписаний Указ Й.І.В. про відкриття у Хижні другого штатного причту, але за умови «чтобы замещение сей ваканции последовало лишь по выполнении г. Ящиком своего обязательства касательно внесения в Государственный банк вечным вкладом 5 000 руб., проценты с коего должны поступать в пользу причта при новоустроенной церкви.» Чотири відсотки річних від цієї суми приносили на користь причту 190 руб. чистого прибутку. Отож, станом на 1914 р., в селі діяло дві церкви: Троїцька, настоятелем якої тоді служив Наркіс Стефанович Чепурковський, та щойно збудовна Євфиміївська із священиком Симеоном Миколайовичем Татаровим.

Та упродовж усього досліджуваного періоду парафіяльною була Троїцька церква, тому увагу зосередимо саме на її причтові. Церква була віднесена до 5-го класу, мала чисельну парафію і чималий земельний наділ. У 1801 році на території парафії налічувалось 150 дворів, в яких мешкало 964 особи (501 чол. і 463 жін.). У 1863 році парафіян було 1 480 душ (733 чол. і 747 жін.), у 1894 році парафіян тільки чоловічої статі налічувалось 1 196 осіб, у 1901 році всіх мирян у Хижні рахувалося 2 720 душ, а у 1910 році – 3 025 осіб (1 514 чол. і

1 511 жін.). У 1913 році на території хижнянської парафії розміщувалось $380^{1}/_{4}$ двора, в яких мешкало 3 067 осіб (1 520 чол. і 1 547 жін.). Серед усіх хижнянських жителів 61 особа належала до іновірців, а решта могли бути православними мирянами. Становий поділ останніх виглядав так: 19 осіб духовного стану, 21 особа дворянського стану, 28 міщан і 2 938 селян. Як видно, упродовж XIX - початку XX ст. чисельність парафіян зросла із 964 до 3 006 осіб, тобто на 2 042 особи, або у 3,1 рази.

Парафіяльного духовенства у Хижні завжди мешкало чимало. Церковний причт мав у розпорядженні 118 дес. землі, що було одним із головних джерел його утримання. Церковний капітал у 1910 році складав 6 500 рублів. А оренда 18 дес. шкільної землі приносила щорічно ще 300 рублів. Казенна платня, плата за треби, "кружечные доходы", пожертвування добродійників разом з вищеназваними джерелами фінансування забезпечували більш-менш стабільний фінансовий стан парафіяльного духовенства.

Штатний церковний причт у 1801 році складали 2 священики, псаломник і наказний псаломник. Із священиків старшим за віком був 62-річний Тарасій Гордієвич. Він був сином шляхтича, якого 26 серпня 1772 року висвятив до цієї церкви єпископ Переяславський. Молодший за віком, 40-річний Георгій Гедзович походив із священицької родини, а на ієрейське місце в Хижні був висвячений 14 березня 1787 року греко-католицьким Митрополитом Іасоном Смогоржевським. В унії він був до 30 серпня 1794 року, коли православним протоіереєм Іоанном Радзімовським був пересвячений у православ'я. Грамоту на хижнянську парафію Митрополит Київський і Галицький вручив йому 24 квітня 1798 року. Тоді ж Преосвященний Дорофей, Митрополит Київський і Галицький на псаломнка висвятив священицького сина Василія Гордієвича. А ще раніше, 14 грудня 1796 року Преосвященний Гавриїл, бувший єпископ Катеринославський призначив псаломником Саву Фізміновського (прізвище можливо не точне – авт. Т.К.). У 1801 році останньому виповнилось 37 років, а псаломник Василій Гордієвич був у 24-річному віці. До якого часу причт служив у такому складі ще належить з'ясувати.

А з 1848 року хижнянський причт очолив священик Василій Петрович Цареградський. У 1850 році йому виповнилось тільки 23 роки. З дружиною, 20-річною Марією Павлівною вони мали 2-річну доньку Олену. А усього духовенства тоді числилось в Хижні 18 осіб. Це були четверо штатних клірикв та 14 членів їх сімей. На псаломницькій посаді служив диякон, тоді 31-річний Іоанн Полікарпович Хмілевський. З дружиною Параскевою Іванівною вони виховували трьох дітей: 3-річного Тимофія, 1-річного Романа і 6-річну Олександру. Паламарське місце займав псаломник Симеон Йосифович Кібилковський, який з дружиною Іуліанією мав 11-річного сина Фотія і доньок Анну та Марію. Четвертим членом штатного причту була просфорня, місце якої у той час займала 50-річна Домініка Григорівна Березовська, що мешкала з донькою Марфою. Окрім шатаного причту з сім'ями, при церкві числились ще й такі особи духовного стану: вдова покійного паламаря Никифора Ольшевського Глікерія Симеонівна із сином Лесем та священицька вдова, мати диякона Іоанна Хмілевського, 50-річна Євгенія Антонівна Хмілевська.

До ревізії населення 1858 року чисельність хижнянського духовенства зменшилась до 13 осіб. Священиком служив 69-річний Павло Павлович Вишинський, який був тоді вдівцем з чотирма дорослими дітьми: 23-річним Василієм, 18-річним Капітоном, 16-річним Іллею та 17-річною Єлисаветою. Дияконом був 32-річний Федір Петрович Лагозинський, який з 20-річною дружиною Домнікією Іоаннівною мав 2-річну доньку Єлисавету. Наказним паламарем був 19-річний Василій Макарович Майбродський. А обов'язки просфорні виконувала вдова покійного псаломника Йосифа Івановича Станевича, 41-річна Олександра Федорівна, що мешкала з трьома дітьми: 17-річною Марією, 14-річною Анною та 11-річною Ольгою.

З якого часу св. Павло Вишинський очолював хижнянську парафію точно встановити не вдалося, зате відомо, що Вишинські служили у Троїцькій церкві до кінця XIX століття. Наступником о. Павла був Северин Вишинський, якого 20 жовтня 1866 року нагородили набедреником, а 16 квітня 1877 року подання Св. Синоду за № 1 114 він отримав камилавку.

За даними 1877 року, його син Василій навчався в Київській духовній семінарії. А батьківське місце зайняв інший син – Андрій Северинович Вишинський, який служив до 1901 року.

З 19 листопада 1901 року священицьке місце при Троїцькій церкві стало вакантним і з лютого 1902 року його зайняв Антоній Якович Менчіц. Він був родом із с. Заброд Волинської губернії, в 1857 році закінчив Київську духовну семінарію і отримав призначення на священицьке місце в с. Кураву Бердичівського повіту. Саме звідти його перевели в Хижню. На новому місці служби в лютому 1902 року він був удостоєний Ордену Св. Анни 3-го ступеня, в 1906 році отримав благословіння Св. Синоду з грамотою, а в 1907 році його піднесено до гідності протоірея. В 1908 році, 28 січня, окружне духовенство відзначило 50-річний ювілей протоірея Антонія Менчіца. В день урочистостей Літургію співав хор учнів місцевої 2-класної церконопарафіяльної школи, яким керував учитель Леонтович. З близьких родичів були присутні син, теж священик, три доньки і брат, теж протоірей, котрий служив у Монастирищі.[432] Протоірей Антоній Менчіц у 1908 році отримав ще й Орден Св. Володимира 4-го ступеня і служив парафіяльним священиком до 1-го травня 1913 року, а потім вийшов за штат.

З 25-го вересня 1913 року на вільне священицьке місце був переведений із с. Зарудддя Липовецького повіту Наркіс Чепурковський. За неповних два роки служби на новій парафії він зарекомендував себе добрим душпастирем і за митрополичою резолюцією від 12 березня 1915 року за № 1 065, до дня Пасхи був нагороджений скуфією.

А другим священиком у Хижні, тобто при новозбудованій церкві, з 2 вересня 1913 року був Симеон Миколайович Татаров. Тоді йому виповнилося 26 років, він походив із священицької родини і в 1908 році закінчив Київську духовну семінарію. Спочатку учителював у Васильківському повіті, а з 1910 року – в селі Кожухівці Уманського повіту. Саме в Кожухівці він прийняв священство і в 1913 році був переведений у Хижню. Псаломником з 1910 року служив священицький син Георгій Шидловський, який у 1891 році закінчив 2-класне міське училище в Гайсині, з 1894 року – учителював в с. Псярівці, а потім у Липовецькому повіті. В 1908 році він склав іспит на псаломника і обіймав псаломницьке місце у Чигиринському повіті, звідки і був переведений у Хижню. Першу свою нагороду – набедреник – св. Симеон Татаров отримав 1 липня 1917 року, а за три тижні по цьому його перевели в с. Городецьке. Його місце з 10 листопада 1917 року зайняв св. Євфимій Григорович, якого перевели із с. Черкаса Васильківського повіту.

Христинівка

Різдво-Богородицька дерев'яна церква була збудована в 1787 році. Вона була не першою в селі Христинівці, так як є деякі відомості про існування ще давнішого храму, але вона діяла упродовж XIX – початку XX століття і тому саме про неї і її клір йтиме мова. На початку XIX ст. священиком при ній служив Даниїл Новицький, який у 1812 році зустрів своє 62-річчя у сані протоірея і далі продовжував службу.[433] Упродовж 1811-1812 років Уманський повітовий суд розглядав скаргу св. Даниїла Новицького на поміщика Стахурського, який захопив частину церковних земель і угідь, зокрема "на 20 дней пахотной земли и на 40 косарей сенокоса."[434] Свавільство поміщика щодо православного храму пояснювалось його польським походженням і прихильністю до греко-католицької віри. Подібні дії чинив ще один місцевий поміщик граф Леопольд Красицький (один із спадкоємців єпископа і поета Красицького), який теж захопив частину церковних фундушних земель і угідь с. Христинівки. Справа теж розглядалася в Уманському повітовому суді.[435] Обидва поміщики були більш прихильними до місцевого греко-католицького священика Кирила Івановича Савіцького, який був настоятелем каплиці в с. Христинівці. "Св. Кирилл Савицкий, будучи настоятелем каплицы в селении Христиновке построенной прошением своим на высочайшее имя поданым 14 марта 1821 года, поданым с приложением презенты, с означением фундуша, тоесть земель в три смены по 12, а сенокоса

особо таковых же 9 моргов, (вольные от всяких податей, платежа и десятины равно годовой пении 200 злотых) с определением места на постройку, огород, сад от бывшего вотчинного селения Христиновки...[436] Як ревнителі католицької та греко-католицької віри, польські поміщики Христинівки матеріально підтримували саме каплицю і її священика, дбаючи про його землеволодіння та угіддя. А православна парафіяльна церква упродовж 130 років (1787-1917 рр.) залишалася незмінною. Правда, десь у 1868-1890-х роках її капітально ремонтували, що коштувало 3 300 рублів, але це були гроші парафіян. І в 1912 році, коли Преосвященний Димитрій, вікарій Київської єпархії оглядав церкви повіту, то про відвідини Христинівки враження залишились такі: «Какая здесь ветхая и убогая церковь! А приход один из самых богатых. Старик протоирей, здешний настоятель... встречал преосвященного речью, в которой указал, что им уже собираются деньги на строительство нового храма. Но дело просувается медленно.”[437] Про будівництво нової церкви відомостей не виявлено, зате відомо, що в 1913 році було збудоване нове житло для священика, так як будинок його згорів.

Для характеристики церкви і парафії вдалося відшукати такі відомості. В XIX ст. Різдво-Богородицька церква відносилась до 5-го класу, мала відповідний класу штат причту та багатолюдну парафію. У 1827 році на території парафії розміщувалось 1 213 дворів з населення 1 093 особи (573 чол. і 520 жін.). У 1863 році парафіян налічувалось 1 593 особи (779 чол. і 814 жін.). У 1894 році парафіян чоловічої статі було 1 166 душ, в 1901 році всіх разом мирян числилось у христинівській парафії вже 2 753 особи, а в 1910 році – 3 187 осіб (1 562 чол. і 1 625 жін.). У 1913 році у 446 христинівських дворах мешкало 3 653 особи (1 786 чол. і 1 867 жін.). З них 167 осіб сповідували інші релігії, зокрема: 142 особи – іудейську та 25 осіб – католицьку. Решта христинівських мешканців могли бути православними мирянами, серед яких було 18 осіб духовного стану та 3 468 осіб селянства. Тобто усіх православних парафіян могло бути 3 486 душ.

Їх релігійні потреби задовольняв причт із 3-4 осіб, але окрім штатних кліриків при церкві числились і інші особи духовного стану. Джерела утримання причту були традиційними. Найголовнішим із них була церковна земля, площа якої становила 67 дес. 1 864 саж. За даними 1913 року, вона приносила 2 500 рублів чистого прибутку. Казенна платня причту була традиційною для подібних церков. “Кружечные доходы” у 1913 році склали 891 руб. 36 копійок. Церковний капітал у 1910 році складав 4 450 рублів і приносив 1 600 рублів прибутку. Про добровільні пожертвування та плату за треби відомостей не маємо, але вищевикладені числові показники джерел фінансування причту уможливлюють висновок про його стабільне матеріальне становище.

Відомості про персональний склад причту виглядають дещо фрагментарними для першої половини XIX століття, зате імена священнослужителів Різдво-Богородицької церкви другої частини досліджуваного періоду встановлені всі. Вище вже йшлося про те, що на початку XIX ст. настоятелем парафіяльного храму служив Даниїл Новицький, якого змінив Тимофій Козацький. За даними 1827 року, о. Тимофію було 36 років, він походив із священицької родини, а сам прийняв священство 1 січня 1818 року. Тоді в нього підростав 7-річний син Гавриїл. Дияконом 24 липня 1827 року був висвячений 30-річний священицький син Іоанн Козицький (можливо брат св. Тимофія Козицького). А паламарські обов'я’ки з 22 жовтня 1812 року виконував паламарський син Андрій Куделич (можливо прізвище не точне – авт. Т.К.). Ще при церкві числився заштатний псаломник Самсон Кондрацький, 66-річний у 1827 році. Про членів сімей шатних кліриків відомостей виявити не вдалося.

Відомий повний склад христинівського духовенства у 1850 році. Священик Тимофій Козицький помер, священицьке місце ще пустувало, а при церкві числились його діти: 23-річний Олексій, 18-річний Трифон і 21-річна Анна Козицькі. Псаломником служив 22-річний тоді Петро Петрович Коломацький, у якого з 18-річною дружиною Єлизаветою Стефанівною дітей ще не було. Паламарську посаду обіймав 39-річний холостяк Михайло Йосифович Погоріцький, а просфорнею служила 19-річна священицька донька Юліанія (прізвище нерозбірливе – авт. Т.К.). Окрім штатного причту з членами сімей, при церкві числились і

позаштатні духовні особи. Це заштатний паламар, 55-річний Андрій Ісидорович Кучевич з дружиною Марією Романівною та п'ятьма дітьми (12-річний Антон, 7-річний Володимир, 5-річний Антип, 20-річна Васса та 18-річна Катерина). Це і священицька вдова, 71-річна Зоя Никифорівна (прізвище нерозбірливо – авт. Т.К.). Всього 15 осіб.

Наступна ревізія населення, що проводилась в 1858 році, виявила в Христинівці 19 осіб духовного стану. Священиком тоді служив 47-річний Андрій Іванович Чекавський, який напевне був вдівцем з двома доньками: 16-річною Мотроною та 10-річною Ольгою. Псаломницьке місце займав Петро Коломацький, у якого з дружиною Єлизаветою Стефанівною було вже троє дітей: 3-річний син Євфимій, 7-річна Наталія і 2-річна Олександра. Наказним паламарем був 54-річний Іван Іванович Григорович, сім'ю якого складали дружина Анна Іванівна, 7-річний син Флоріан, 9-річна Марія, 4-річна Марфа та 1-річна Варвара. А обов'язки просфорні виконувала 20-річна дияконська донька, дівиця Агафія. Заштатний паламар Андрій Ісидорович Кучевич мешкав з трьома дітьми – Антоном, Володимиром і Антипом, а про дружину і доньок відомостей у ревізійному списку нема.

Священик Андрій Чекавський, окрім священнослужіння, турбувався і про освіту дітей парафіян. За даними на 1 липня 1862 року, в парафіяльній школі під його керівництвом навчалося 23-є дітей. Сумлінна служба та піклування школою були оцінені єпархіальним начальством і 26 березня 1866 року о. Андрія Чекавського нагородили скуфією. Невдовзі після цієї нагороди він залишив службу і місце парафіяльного священика зайняв Євфимій Крижановський.

Євфимій Федорович Крижановський мав освіту духовної семінарії і першу нагороду за пастирську службу отримав як христинівський парафіяльний священик у 1871 році. Це був набедреник. Через десять років, з подання Св. Синоду за № 428 від 9-22 березня 1882 року він удостоївся скуфії, а невдовзі послідувало і наступне відзначення. За піклування народною освітою та сумлінну службу, 6 листопада 1887 року він отримав Архіпастирське благословіння із занесенням до послужного списку. А за визначенням Св. Синоду за № 520 від 14-28 березня 1889 року Євфимія Крижановського нагородили камилавкою. Це була остання його нагорода на христинівській парафії.

Наступником о. Євфимія був Ісидор Стефанович Миронович. Він закінчив духовну семінарію і з 1860 року учителював у духовному училищі, а в 1864 році був висвячений на священика. Тобто до переводу в Христинівку він мав досить солідний стаж духовної служби. Саме з огляду на це, 30 вересня 1902 року його призначено 2-м духовником 4-го округу Уманського повіту. А 3 лютого 1905 року його заслуги та 25-річна праця в царині народної освіти були оцінені Орденом Св. Анни 3-го ступеня. До дня народження Й.І.В. 6 травня 1910 року Синод нагородив його саном протоірея. Тоді Ісидору Мироновичу було 74 роки, він був одружений і з п'яти дітей двоє були ще не влаштовані. Псаломником тоді служив 47-річний Іуліан Дмитрович Омельяновський, а просфорнею була 60-річна Олександра Кирилівна Барвінська. Очолював такий штат протоірей Ісидор Миронович до осені 1912 року, вийшовши тоді за штат.

З 11-го жовтня 1912 року священиком Р.-Богородицької церкви став Дорофій Васильович Червінський. У 1913 році йому виповнилося 53 роки, тобто христинівська парафія перейшла під керівництво досвідченого ієрея. В 1882 році він закінчив Київську духовну семінарію і був направлений псаломником та учителем у с. Веселий Кут, звідки був переведений у с. Хабне Радомишльського повіту, де і прийняв священство 9 травня 1883 року. В Радомишльському повіті він служив до 1912 року і звідти його перевели в Христинівку. До цього часу він уже мав чотири нагороди: у 1891 році він отримав набедреника, у 1898 р. – скуфію, у 1907 р. – камилавку і в 1911 році – наперсний Хрест. З дружиною Ольгою Іванівною вони мали семеро дітей, троє з яких вже були самостійними. Так, старший син Димитрій, 1883 р. н., учителював в гімназії міста Катеринодара, донька Ольга, 1884 р. н., була заміжньою за священиком, син Михайло, 1886 р. н., здобув університетську медичну освіту. Двоє священицьких синів – Миколай, 1890 р. н., та Іван,

1894 р. н., теж навчалися в університеті. Донька Катерина, 1897 р. н., навчалася в Київській Подільській гімназії, а найменший в сім'ї – Павло, 1903 р. н., був ще при батьках.

Псаломником продовжував служити Іуліан Дмитрович Омельяновський, який в 1880 році закінчив Києво-Софіївське духовне училище, учителював у Васильківському повіті, а з 1886 р. став там псаломником. В Христинівку він був переведений у 1893 році і розпочав службу при Р.-Богородицькій церкві під керівництвом вже згадуваного вище протоірея Ісидора Мироновича. Сім'ю псаломника складали дружина і четверо дітей. Причому, троє дітей залишилось від першого шлюбу, а після смерті дружини він 9 лютого 1897 року вступив у другий шлюб з дворянкою Єфросинією (прізвище нерозбірливо – авт. Т.К.), яка народила доньку Лідію. Старшим з дітей був син Анатолій, 1888 р. н., донька Олена, 1893 р. н., була заміжньою, а Анастасія, 1894 р. н., у 1913 році навчалася в Київському першому жіночому училищі. Найменша - Лідія народилася в 1907 році і жила з батьками.

Просфорнею при Р.-Богородицькій церкві продовжувала служити Олександра Кирилівна Барвінська, яка була призначена на це місце з 17 липня 1907 року.

У 1913 році в парафіяльній школі навчалося 152 учні (119 хлопчиків і 33 дівчинки). Вона мала власне приміщення і на її утримання виділялось 955 руб. на рік. З них: від Синоду – 780 руб., від п. Терещенка – 100 руб. і від сільської громади – 75 рублів.

Священик Дорофій Червінський служив у Христинівці здогідно до кінця 1917 року, бо в грудні на вільне ієрейське місце перевели із с. Сухої Калігорки Звенигородського повіту св. Михаїла Холодкевича.[438]

З.-д. станція Христинівка

У 1909 році на з.-д. станції Христинівка була освячена в ім'я Миколая нова церква. Спеціального приміщення не будували, а влаштували її в дерев'яному будинку воєнного відомства шляхом прибудови вівтарної частини. Штат був відкритий у складі священика та псаломника. Священику встановлена казенна платня в 720 руб. на рік, а псаломнику – 300 руб. із коштів воєнного відомтсва. Землі церква не мала, а утримувалась виключно парафіянами та добровільними пожертвуваннями благодійників. Двокласну школу, якою опікувався священик, фінансувало залізниче відомство.

На зановоівідкрите священицьке місце 19 липня 1909 року був переведений із села Лядської Слободи Липовецького повіту тамтешній ієрей Іоанн Буйницький. Свою власність, тобто влаштовані власним коштом господарські будівлі – обгороджений амбар, піднавіс, хлів, лідник – він безкоштовно передав у церковно-причтову власність бувшої своєї парафії. За це консисторським указом за № 16 158 від 10 липня 1910 року йому була висловлена подяка єпархіального начальства. А до 6 травня 1911 року о. Іоанн отримав благословіння Св. Синоду з видачею грамоти установленого зразка.

Новий христинівський священик Іоанн Олександрович Буйницький народився в сім'ї священика с. Бараньє Поле Канівського повіту. Двадцятого червня 1897 року він закінчив Київську духовну семінарію і до висвячення у священицький сан 7 років учителював в школах Київської єпархії. Священство прийняв в селі Лядська Слобода, звідки і був переведений у Христинівку. На попередньому місці служби він був нагороджений набедреником (1903 р.) і скуфією (1909 р.). А в 1912 році, вже як священик христинівської Св.-Миколаївської церкви, о. Іоанн Буйницький був нагороджений камилавкою. Одружений був на доньці протоірея Анні Іванівні. Про дітей відомостей не виявлено.

Псаломницьке місце при нововлаштованій церкві до 1910 року займав Никифор Филипович Гребенник, а з 6 жовтня 1910 року там служив Євгеній Прокопович Боров. Останній народився 21 січня 1890 року в м. Києві в сім'ї козака Глухівського повіту Чернігівської губернії. Закінчив Києво-Михайлівську учительську школу зі званням учителя та псаломника. З 16 вересня 1908 року, до переводу в Христинівку, служив псаломником в с. Ситківцях Липовецького повіту. Одружений був на доньці селянина Євгенії Іванівні. Служив

він у Св.-Миколаївській церкві недовго, так як 1 лютого 1917 року на з.-д. станцію Христинівка превели диякона-псаломника із Волинської єпархії Христофора Якимовича.

Відомості про парафію Св.-Миколаївської церкви маємо за 1913 рік. Тоді "посьолок" з.-д. станції Христинівка складався із $255^{1}/_{4}$ двора, в яких мешкало 2 459 осіб (1 321 чол. і 1 138 жін.). Та не всі вони були православними парафіянами, так як 340 мешканців були євреями і сповідували іудейську релігію. Становий поділ жителів "посьолка" виглядав так: 4 особи духовного стану, 16 – воєнних, 49 – дворян, 316 – міщан, 1 532 особи належали до селянського стану, 202 особи "иносословных" і 340 осіб єврейської національності. Якщо із загальної кількості жителів – 2 459 осіб – виключити євреїв та "иносословных", то можна припустити, що решта населення могла складати парафіян Св.-Миколаївської церкви. Це духовенство, воєнні, дворяни, міщани і селяни, всього 1 917 осіб (1 021 чол. і 896 жін.).

Церковним старостою з 1912 року був селянин Іван Тимофійович Гладько.

Цеберманівка (тепер Іванівка) і Яроватка

Св.-Введенська церква в селі Цеберманівці (іноді наз. Циберманівка) існувала з 1783 року. В 1853 році її перебудували із 3-купольної в 1-купольну і розширили "приделами". Такі ремонти роботи коштували 3 502 рублі. А розширена і відремонтована церква діяла і в XX столітті. Її парафію складали жителі Цеберманівки і сусідньої Яроватки. До речі, село Яроватка здавна мало свою осібну церкву, яка у другій половині XVIII ст. вже існувала. Ерекція, тобто дарча графа Потоцького цій церкві була датована 3 грудня 1763 року.[439] А в 1796 році село складалося з 22 дворів, в яких мешкало 139 осіб (86 чол. і 53 жін.). Церковний причт тоді складали дві особи: священик і дячок. Священиком служив 39-річний Іоанн Чеважевський, котрий обіймав цю посаду з 1779 року. Він був батьком трьох синів, старший з яких – Роман теж стане парафіяльним ієреєм, але очолюватиме він цеберманівську парафію. Дячківську посаду у яроватській церкві з 1795 року обіймав Іоанн Чечель. У розпорядженні церковного кліру було орної та сінокосної землі "на 90 дней". З утворенням військових поселень у 30-х роках XIX ст., церковні землі і Цеберманівки, і Яроватки були передані у військове відомство, а після ліквідації поселень вони були повернуті тільки Св.-Введенській церкві, так як церкву в Яроватці ліквідували. Після придушення польського повстання 1830-1831 рр. яроватський поміщик-поляк Сіраковський втік до Варшави, а російські каральні війська спалили панський маєток і все село. Мешканців його розселили по навколишніх селах і лише в 1865 році їм було дозволено повернутись на предковічні землі. Село поволі відновлювалося, але його мешканці були приписані до цеберманівської парафії. Яроватка числилась "деревней с приписною кладбищенскою Михайловскою церковью", а всі її жителі з мешканцями Цеберманівки складали єдину парафію.

Св.-Веденська церква була віднесена до 5-го класу так як мала досить чисельну парафію. В 1801 році в с. Цеберманівці налічувалось 56 дворів, в яких мешкало 594 особи (324 чол. і 270 жін.). У 1827 році сільських дворів було вже 105, а жителів – 815 душ (422 чол. і 393 жін.). В 1863 році парафіян налічувалось 1 188 осіб (619 чол. і 569 жін.), в 1894 році парафіян чоловічої статі числилось 1 328 душ, в 1901 році всіх парафіян було 2 955 осіб, а в 1910 році – 3 440 осіб (1 765 чол. і 1 675 жін.). У 1913 році на території парафії налічувалось 675 дворів, в яких мешкало 3 387 осіб (1 716 чол. і 1 671 жін.). З них: в Цеберманівці – 572 двори з населенням 2 861 особа (1 463 чол. і 1 398 жін.) і в Яроватці – 103 двори, в яких мешкало 526 осіб (253 чол. і 273 жін.). З усіх мешканців парафії православними мирянами були: 14 осіб духовного стану і 3 370 – селянського, усього 3 384 особи. Окрім православних, на території парафії проживали: 44 особи іудейського віросповідання, 2 адвентистів і 1 "иносословный", напевне поляк. Наведені цифри ілюструють не тільки збільшення парафії, бо воно, частково, було штучним – за рахунок механічного причислення до Св.-Ввведенської церкви православних з Яроватки після ліквідації тамтешньої церкви. Цифри уможливлюють відстеження чисельності мешканців Цеберманівки. Так, упродовж 1801-1913 року, тобто трохи більше як за 100 років, кількість

сільських жителів у Цеберманівці збільшилась із 594 осіб до 2 861 особи, тобто на 2 267 осіб або у 4,8 рази.

Кількість штатного причту Св.-Введенської церкви була традиційною для парафії 5-го класу та й джерела його фінансування теж були традиційними. Перш за все це земля. Наділ церковної землі становив 39 десятин і, за даними 1913 року, прибутку приносив 800 рублів за рік. Про церковний капітал відомостей не маємо, можливо його і не було, але село було багатим і тому значними були плати за треби та "кружечные доходы". Щодо останніх, то у 1913 році "на кружку" було зібрано 1 067 руб. і 4 копійки. А ще були казенна платня та добровільні пожертвування. Тобто матеріальне становище парафіяльного кліру було більш-менш стабільним. Причтове житло і господарські будівлі теж перебували у пристойному стані. В 1870 році було збудоване нове житло для псаломника, а в 1880 році – і для священика. До того ж, як буде зазначено нижче, священик мав і особисту земельну власність. Може саме тому приход довгий час був "спадковим", тобто передавався від батька до синів. Нижче зупинимось на персональному складі церковного кліру.

На початку досліджуваного періоду, у 1801 році парафією керував 58-річний священицький син Роман Варгулевич. Висвятив його на священика молдавський Преосвященний 24 червня 1783 року в якомусь іншому селі, та в тому ж році його перевели в Уманський повіт. А в Цеберманівці він з 23 вересня 1794 року. З ним мешкало тоді троє синів: 14-річний Йосиф, 9-річний Мойсей і 7-річний Макарій. Псаломницьке місце тоді займав Никифор Мовчанський, син псаломницький, якого Преосвященний Ієрофей, Митрополит Київський і Галицький висвятив 15 травня 1798 року. Паламарем у 1801 році Дикастерія призначила 20-річного священицького сина Андріана Варгулевича. До якого часу у такому складі служив названий клір з'ясувати не вдалося. Проблема в тому, що архівний документ про наступний склад причту Св.-Введенської церкви майже не можна прочитати. Ледь вдалося встановити прізвище та ім'я лише священика, що очолював клір у наступних роках. Це Григорій Доманицький, священицький син, який прийняв сан у 1820 році. У 1827 році йому виповнилося 34 чи 37 років, а його синам Петру та Іоанну – 12 та 8. Про інших клірików написано так нерозбірливо, що відтворити текст не вдалося.

Наступним парафіяльним ієреєм у Цеберманівці був Роман Чеважевський, який майже 30 років правив службу Божу в Св.-Введенській церкві, а потім уступив своє місце синові, а той внукові. Так десь із 1827-1829 років до 1915 року цеберманівським священнослужителями були Чеважевські, загальний стаж пастирської служби яких складає близько 90 років! Біографію Романа Чеважевського ще належить створити, а ось про його сина деякі відомості маємо.

І так, Ілля Романович Чеважевський, син священика, в 1855 році закінчив Київську духовну семінарію і був направлений учителем в Черкаське духовне училище. З 1857 року він поступив священиком до цеберманівської Св.-Введенської церкви і служив там до 1907 року. Тобто рівно 50 років він віддав священнослужінню на одній парафії і його праця була високо поцінована. Упродовж священницької служби він виконував різні обов'язки, а саме: депутата, духовного слідчого, помічника благочинного, спостерігача за церковнопарафіяльними школами, члена Правління Уманського духовного училища і 30 років – благочинного спочатку 1-го округу, а після його реорганізації – 4-го округу Уманського повіту.

За багаторічну сумлінну службу Ілля Чеважевський удостоївся всіх, доступних сільському духовенству, нагород: від набедреника до протоірейства. А за службу благочинним був нагороджений Орденом Св. Анни 3-го ступеня. Він був взірцем добропорядності та благочестя, і заохочувані ним миряни теж вдосконалювали свій духовний світ. Вони, як і їх душпастир, піклувалися храмом Божим та дбали про його благоустрій. Ось, наприклад, в 1869 році була оголошена Архіпастирська подяка і благословіння Боже парафіянам Цеберманівки за пожертвування церкві дзвона, який коштував 625 рублів серебром.[440] А 5-го лютого 1876 року церковному старості Петру Лебедю, сільському старості Петру Омельчуку, Симеону Мельнику та Симеону Календрузю

були видані Похвальні листи за їх сумління і турботи про парафіяльну церкву.[441] В тому ж році 15 березня була оголошена подяка і о. Іллі Чеважевському.

Після смерті дружини священик залишився з 9-ма невлаштованими дітьми, з яких найменшому було 1,5 року. Він усіх їх виховав і кожному дав освіту. Про всіх його дітей відомостей не маємо, але вдалося з'ясувати, що один із його синів – Роміл Чеважевський у 1903 році служив економом Київської семінарії і 22 серпня його направили в Цеберманівку замінити постарівшого батька. Протоірей Ілля Чеважевський передав сину свою парафію, а сам за резолюцією Його Високопреосвященства від 17 листопада 1906 року за № 5 326 отримав призначення попечителя церковнопарафіяльної школи. За свою працю при її будівництві та за пожертвування для школи 360 руб. серебром, він отримав Архіпастирське благословіння.[442] До речі, школа була "великолепная" і в повіті "нигде не приходилось видеть такого обширного помещения." Це було відзначено в ході відвідин Уманського повіту в 1912 році Преосвященним Димитрієм, вікарієм Київської єпархії. Два дні, 18-19 лютого 1907 року окружне духовенство відзначало 50-річний ювілей священнослужіння протоірея Іллі Чеважевського. Урочисте богослужіння з нагоди цієї події здійснив місцевий благочинний Демидовський у сослужінні шести священиків округу і двох дияконів. Протоірей Прокопій Павлович, який дружив з ювіляром упродовж 65-ти років, ще із шкільної лави, підніс йому цінний подарунок – Казанську ікону Божої Матері.[443] Ювілейний для Іллі Чеважевського 1907 рік був затьмарений трагічною подією наступного року - 29 травня 1908 року помер його син Роміл Чеважевський.

На місце парафіяльного священика с. Цеберманівки 21 червня 1908 року перевели із Маньківки іншого священицького сина – Петра Чеважевського. Тоді Петру Іллічу було 32 роки і він мав учительський та ієрейський стаж. Закінчивши Київську семінарію в 1897 році, він розпочав службу учителем церковнопарафіяльної школи с. Верхнячки. Та учителював недовго так як був відкликаний до Києва і в 1898-1901 роках в церково-учительській Києво-Михайлівській школі служив "надзирателем архиерейского хора." В 1901 році його висвячено священиком в с. Шаліївку Сквирського повіту, де він служив до 1905 року. В 1905-1908 рр. він служив у Маньківці, звідки і був переведений священиком в Цеберманівку. З дружиною Марією вони мали доньку Галину, 1902 р. н., котра пізніше закінчила Київське духовне училище, і сина Олександра, який народився 4 серпня 1911 року вже в Цеберманівці.

Першу нагороду за духовну службу – набедреник – Петро Ілліч Чеважевський отримав за резолюцією Митрополита від 1 квітня 1911 року за № 1 634 до дня Пасхи. Але це, мабуть, була його єдина нагорода. Псаломником з ним служив Сильвестр Протасович Мещенко. Він походив із селянської родини, закінчив 2-класне Міністерське училище і учителював у багатьох селах Уманського повіту. Зокрема: з 15 жовтня 1894 року – в Корсунці, упродовж 1896-1897 рр. – в Кожухівці, в 1898 р. – в Текліївці, в 1899 р. – в Ухожій, в 1900-1905 рр. в Старих Бабанах, а потім – в Романівці. Упродовж своєї учительської діяльності він склав такі екзамени: 29 вересня 1899 р. – на звання учителя; в 1905 р. – на звання псаломника і 18 вересня 1910 р. – на диякона. Отож, псаломницьке місце в Цеберманівці він займав маючи дияконський сан. З дружиною Варварою Федотівною він виховував п'ятеро дітей. Старшою в сім'ї була Єлисавета, 1902 р. н., яка пізніше закінчила Лебединське жіноче училище. Марія народилася в 1904 році, Катерина – в 1907 р., Григорій – в 1908 р. і Михаїл – в 1912 році. Служив Сильвестр Мещенко в Цеберманівці до 13 лютого 1914 року і був переведений в Гордашівку. На його місце 8 березня 1914 року перевели псаломника Гавриїла Єременка, який до цього служив в с. Даньківці Липовецького повіту.

Тривалий час просфорнею при Св.-Введенській церкві служила донька найстаршого Чеважевського – Олександра Романівна Чеважевська. Вона не була заміжньою і в 1910 році вже у 78-річному віці ще виконувала свої обов'язки. Своє місце вона уступила в 1910 році Вірі в заміжжі Мацієвич (виходить племінниці, доньці брата Іллі Чеважевського і сестрі тодішнього парафіяльного ієрея Петра Ілліча). Тоді новопризначеній просфорні виповнилось

50 років, вона, напевне, була вдовою, бо є відомості лише про її доньку Анну, 1895 р. н., яка у 1913 році учителювала в земській школі села Зеленькова Уманського повіту.

До речі, школа в Цеберманівці була 2-комплектна, фінансувалася вона Св. Синодом і була досить великою. В 1913 році в ній навчалося 127 учнів (91 хл. і 36 дівчаток).

Священик Петро Ілліч Чеважевський помер 1 вересня 1915 року. А 10 вересня на священицьке місце в Цеберманівку тимчасово виконувати ієрейські обов'язки призначили заштатного св. Афанасія Левандовського. Майже рік він очолював тамтешній клір аж поки 9 вересня 1916 року парафіяльним священиком став Яків Джозовський, якого перевели із с. Горошкова Таращанського повіту.

Черповоди

Іоанно-Богословська церква існувала в селі з 1751 року. Між 1840 і 1850 рр. її розширили боковими добудовами. Церква була зведена із дубового дерева, її висота сягала 14 аршин, ширина без "приделов" – 8. Форму вона мала хрестоподібну, була пофарбована і стояла на підмурку.[414] В церкві було чотири Євангелія, а саме: видання 1771 р., 1791 р., 1848 р. і 1855 років. Метричні книги зберігалися з 1811 року, а сповідальні списки з 1827 року. За офіційними даними, в 1880 році в селі збудували нову церкву.[445] Та відносно цієї дати маємо сумніви, тому це питання вимагає уточнення.

Церква відносилась до 6-го класу, мала середньої чисельності парафію і традиційний склад причту. У 1819 році в приході налічувалось 114 дворів, в яких мешкало 876 осіб (458 чол. і 418 жін.). В 1863 році парафіян було 1 208 осіб (620 чол. і 588 жін.). Детальніші відомості про мешканців Черповод маємо за 1868 рік. Тоді все сільське населення становило 1 329 осіб (677 чол. і 652 жін.). Серед них було: 70 осіб воєнних, 158 – однодвірців, 1 079 селян, 15 поляків та 7 євреїв. Якщо із загальної кількості населення виключити євреїв та поляків, то православними парафіянами могли бути 1 307 осіб. Про збільшення чисельності парафії в наступні роки свідчать такі дані. В 1894 році парафіян чоловічої статі було 947 осіб, в 1901 році православних обох статей числилось
2 041 особа, а в 1910 році – 2 365 осіб. За даними 1913 року в селі налічувалось 309 дворів з населенням 2 451 особа. Православними мирянами із них могли бути 2 413 осіб, так як решта 38 осіб належали до інших конфесій (30 іудеїв і 8 католиків). До 1917 року село збільшилось ще дев'ятьма дворами і в 318 дворах мешкало тоді 2 540 осіб. Серед цієї кількості жителів 29 душ було іудейського віросповідання і 9 – римо-католиків. За виключенням їх, тобто 38 мешканців села, всі інші могли бути православними мирянами. Отож, майже за сто років чисельність парафії І.-Богословської церкви зросла із 876 до 2 540 осіб, тобто на 1 664 особи, або у 2,8 рази.

Чисельність причту в різні роки досліжуваного періоду була дещо різною, але в межах традиційного штату. Джерела його утримання теж були традиційними і для повнішого уявлення про них наведемо такі цифрові дані. Церковної землі у розпорядженні причту було 43 дес. 120 саж., а за даними 1913-1917 років – 43 дес. 820 сажень. Середньорічний прибуток від землі складав 420 рублів. Сума "кружечных доходов" в різні роки була різною, а для прикладу наведемо такі: у 1913 році це 520 руб. за рік, а в 1917 році – 570 рублів. Ще одним джерелом був причтовий капітал, що приносив відсотки від вкладання його в банківсько-кредитні інституції. Сто рублів причтового капіталу приносило 3 руб. 50 коп. річних, що поступали на користь причту. Стабільним джерелом фінансового благополуччя причту була казенна платня. А ще плата за треби і, можливо, добровільні пожертвування. Наявним було і церковно-причтове житло. Для псаломника його збудували в 1887 році, а для священика нове помешкання з господарськими спорудами було збудоване в 1905 році.

В процесі з'ясування персонального складу причту І.-Богословської церкви, вдалось більш-менш повно відтворити послідовний список її священиків. На початку XIX ст. священиком у Черповодах служив Матвій Душинькевич. Він був сином священика, а сам прийняв сан 22 липня 1781 року, як греко-католицький священик. В 1794 році він перейшов

у православ'я і 15 квітня того ж року отримав грамоту на черповодівський приход. З 15 липня 1803 року він був протоіреєм. Паламарем з 1795 року служив теж священицький син Василій Сокольський, а про інше духовенство початку XIX ст. відомостей не маємо.

У 1819 році вже 60-річний протоірей і благочинний Матвій Душинькевич продовжував виконувати обов'язки парафіяльного душпастира, а разом з ним служили диякон, псаломник, паламар. Місце диякона з 1818 року займав священицький син, 25-річний Єлисей Шпакович. А псаломником в тому ж 1818 році став теж священицький син Олексій Зубачевський. Паламарські обов'язки виконував вже названий вище Василій Сокольський. Церковним сторожем з 17 грудня 1815 року Уманське Духовне правління призначило священицького внука, 32-річного Іосифа (прізвище дуже нерозбірливо – авт. Т.К.), якому в 1819 році виповнилося 32 роки.

У 1827 році штатними у І.-Богословській церкві були: протоірей Матвій Душинькевич і диякон Олексій Зубачевський. Останнього висвятили на диякона в 1820 році, а до цього він служив псаломником. Матвій Душинькевич продовжував свою душпастирську службу на черповодівській парафії до 1832 року. А його наступником став Никифор Савінський.

Никифору Захаровичу Савінському в 1850 році виповнилося 45 років. З дружиною Анною Іванівною дітей вони не мали, а з ними мешкала племінниця, 16-річна Афанасія Фоківна Савінська. Другим штатним членом причту був псаломник Іван Данилович Вербицький. З дружиною Тетяною Михайлівною вони виховували семеро дітей (Стефан, Димитрій, Мотрона, Дарія, Фотина, Марія та Параскева). Ще при церкві числився безмісний паламар Гавриїл Васильович Сокольський, сім'я якого складалася з дружини Іуліанії Федорівни та двох доньок – Агафії та Іустини. Всіх осіб духовного стану числилось при І.-Богословській церкві 16.

Таку ж кількість духовенства зафіксувала ревізія населення 1858 року. Штатними так само були священик і псаломник – Никифор Савінський та Іоанн Вербицький. Священик так і залишався бездітним і мав тільки дружину, а в сім'ї псаломника на одну доньку стало менше (напевне вона вийшла заміж). Окрім штатних причетників та членів їх сімей, при церкві числились: син та донька (Павло і Параскева) покійного псаломника Федора Марцинковського, а також сім'я Гавриїла Сокольського, що складалася з дружини та двох доньок. У тому ж 1858 році св. Никифор Савінський звільнив священицьке місце.

А новим ієреєм в Черповодах став Кіндрат Орловський, який служив у І.-Богословській церкві з 1858 до 1861 року. Саме під його керівництвом в 1861 році була відкрита церковнопарафіяльна школа, першими поріг якої переступили 16 черповодівських хлоп'ят. В наступні роки кількість учнів збільшувалась, підтвердженням чому є такі дані: в 1862 р. в школі навчалося 18 хл. і 2 дів.; в 1863 р. – 23 хл. і 2 дів.; в 1864 р. – 24 хл. і 2 дів.; в 1865 р. – 25 хл. і 2 дів.; 1866 р. – 30 хл. і 6 дів.; в 1867 р. – 29 хл. і 7 дівчаток.[446] Школа діяла до 1917 року. В 1913 році в ній навчалося 45 хлопчиків і 33 дівчинки. Сільська громада виділяла на її утримання 50 руб., а із коштів Синоду надходило 780 рублів на рік. В тому ж році, 2 жовтня в селі було відкрите земське одноклясне, 3-комплектне училище, до якого в 1917 році і була приєднана церковнопарафіяльна школа. Училище після цього стало 2-класним і в ньому навчалося 119 хлопчиків та 90 дівчаток.

Повертаючись до священиків І.-Богословської церкви, ще раз відзначимо, що о. Кіндрат Орловський служив до 1861 року, а потім його замінив Іоанн Славінський. Останній очолював черповодівську парафію упродовж 33 років (1861-1895 рр.). Першу нагороду за сумлінну пастирську службу він отримав в 1866 році. Це був набедреник, якого він удостоївся 20 жовтня. В грудні 1875 року його призначили духовником 6-го округу Уманського повіту, а 27 квітня 1876 року – нагородили камилавкою. Майже через рік окружне духовенство обрало його членом благочинницької ради 6-го округу і 8 квітня 1877 року єпархіальне начальство затвердило його на цій посаді. Подальша зразкова служба була відзначена наперсним Хрестом, якого Іоанн Славінський удостоївся 25 лютого 1885 року. Прослуживши в Черповодах ще майже 10 років, о. Іоанн 31 січня 1895 року був переведений

в с. Шарин, а звідти до І.-Богословської церкви перемістили тамтешнього священика Афанасія Гов'ядовського.

Афанасій Зіновійович Гов'ядовський був сином священика і сам здобув духовну освіту, закінчивши в 1884 році Київську духовну семінарію. Першим місцем його служби було Міністерське народне училище в Таращанськлму повіті, звідки в 1885 році його перевели учителем церковнопарафіяльної школи в Звенигородський повіт. В 1887 році він прийняв священство в с. Ярославка Звенигородського повіту, а в 1888 році за власним бажанням о. Афанасій Гов'ядовський був переведений у с. Шарин Уманського повіту. Прослуживши декілька років на шаринському приході, він в 1895 році перевівся в Черповоди. В 1913 році Афанасію Гов'ядовському виповнилось 52 роки. З дружиною Євгенією Іванівною він мав троє дітей: донька Зінаїда була заміжньою за інспектором народних училищ Курської губернії, син Антоній учителював в Коржовій Слобідці Уманського повіту, а найменший син, Валентин навчався в 5 класі Уманської чоловічої гімназії.

Псаломником у І.-Богословській церкві до 1911 року служив Логін Феодосійович Лазаревич, який мав освіту 2-класного училища. А з 11-го грудня 1911 року псаломником був Миколай Савович Граєвський. Він походив із сім'ї псаломника, в 1885 р. закінчив Сквирське міське 2-класне училище і учителював у Сквирському повіті до 1903 року. В 1903 році його призначено псаломником і після 8-річної служби в Сквирському повіті, переведено в Черповоди. У подружжя Граєвських було четверо дітей: найстаршого сина Миколая батьки всиновили, а потім народилось ще троє – Іоанн, Марія та Олександр. Миколай Граєвський служив при І.-Богословській церкві десь до 1915 року.

А з 9 жовтня 1915 року псаломницьке місце зайняв Іван Никифорович Дембовський. Він був сином псаломника, в 1889 р. закінчив Ново-Архангельське 2-класне училище, учителював, закінчив курси співу і 30 червня 1893 р. склав іспит на звання псаломника. Дванадцятого вересня 1894 року його призначили псаломником в с. Ріпки Звенигородського повіту, а 26 січня 1895 року – перевели в с. Шарин. Там він прослужив десять років і отримав нове призначення – в Черповоди. В 1917 році йому виповнилося 46 років, він був батьком трьох ще малолітніх дітей. З дружиною Софією Ісидорівною вони мали: Олександра, 1908 р. н., Антоніну, 1910 р. н., і Миколая, 1912 року народження.

Отож, у 1917 році церковний причт складали дві особи: священик і псаломник. Священицьку посаду з 1895 року обіймав Афанасій Зіновійович Гов'ядовський, а псаломницьку – з 1915 року Іван Дембовський. Вони зі своїми парафіянами і зустріли ті суспільні перетворення, що докорінно змінили становище церкви та стосунки її з державою.

Чеснопіль

Про саму першу сільську церкву відомостей не виявлено, зате достеменно відомо, що в 1884 році була збудована нова дерев'яна церковна будівля, яку як і попередню освятили Казанською. На її спорудження було витрачено 11 тис. рублів. Дзвіницю теж звели дерев'яну, вона стояла окремо на кам'яному підмурку, але її будівництво завершилось дещо пізніше, в 1903 році.

На початку XIX ст. село складалось із 96 дворів, в яких мешкало 999 осіб (585 чол. і 414 жін.). В наступні роки кількість жителів села зменшувалась і воно опинилося в ранзі "деревни". Церкву приписали до с. Павлівки, що за 5 верст. Приписною вона була до кінця XIX ст., а потім знову стала самостійною. У 1901 році вона мала 349 парафіян, а в 1910 р. – 542 особи (275 чол. і 267 жін.). У 1913 році в селі налічувалось 92 двори, в яких мешкала 551 особа (276 чол. і 275 жін.). Серед усього населення Чеснополя було 13 євреїв та 17 сектантів. За виключенням цих 30 осіб, інших мешканців села можна вважати православними, а це були: 15 осіб духовного стану та 506 селян, всього 521 особа. Тобто парафія була малою, та ще й бідною.

Церковної землі не було, за церквою і причтом числився невеликий клаптик садибної землі – 1 дес. 1 450 сажень. Про інші джерела доходів маємо дані лише за XX ст. Так, у 1910 році шкільний капітал складав 105 рублів, а чи приносив він прибуток і який - вияснити не вдалося. Причтове житло з господарськими спорудами мало пристойний вигляд. Священик отримував 600 руб. казенної платні, а псаломник – 200 р. Це була своєрідна компенсація за відсутність церковної землі. "Кружечный доход" в 1913 році був зібраний в сумі 68 руб. 88 копійок. Тоді ж в селі діяла 1-класна церковнопарафіяльна школа, в якій навчалося 24 хлопчики і 4 дівчинки. На її утримання в 1913 році було виділено 360 руб. із казни і 40 руб. від сільської громади.

Про персональний склад причту Казанської церкви маємо фрагментарні відомості лише за початок XIX ст. та досліджуваний період XX століття. Зокрема відомо, що в 1827 році штатний причт складали священик і паламар. Священиком 9 травня 1811 року був висвячений Корнилій Молжанський. Йому у 1827 році виповнився 41 рік і він мав 2-річного сина Євфимія. Паламарем служив тоді 49-річний Костянтин Грімальський. Він мав двох синів – 3-річного Захарія та 1-річного Митрофана, а сам був, напевне, братом позаштатного псаломника, 60-річного Григорія Грімальського. Останній хоч і був у віці, але мав двох ще малолітніх синів, а саме: Іоанну було тільки 9 років, а Якову виповнилося лише шість. Про інших священно- і церковнослужителів Казанської церкви XIX ст. відомостей не виявлено.

А на початку XX ст. парафіяльним ієреєм в Чеснополі служив Олександр Лінчевський. Він був призначений по закінченні курсу семінарії 19 травня 1900 року. Та служив він там не довго, так як вже 10 жовтня 1903 року його перемістили в с. Думанці Черкаського повіту.

З 1-го березня 1903 року чеснопільську парафію очолив Діонісій Змієвський, який до цього служив дияконом у с. Майданецькому. Але і він надовго не затримався в Чеснополі і 24 жовтня 1906 року перебрався в с. Сердюківку Черкаського повіту.

Декілька місяців приход залишався без священика, а 26 лютого 1907 року на ієрейське місце при Казанській церкві призначено учителя церковнопарафіяльної школи Андрія Синьковського, який мав освіту 4-х класів семінарії. Та 5 липня 1907 року А. Синьковського звільнили із священицького місця і його зайняв св. села Сорокотяг Таращанського повіту Феодосій Попов. Але і він через два роки служби, 18 вересня 1909 року залишив чеснопільську парафію і отримав призначення в село Бобрину Канівського повіту. Як бачимо, парафіяльні священики змінювались дуже часто і однією із причин цього була малочисельність парафії. Наприклад, у тому ж 1909 році парафіян чоловічої статі мешкало в селі 246 душ, а штундистів було 52 особи. Наявність їх на території парафії вимагала додаткових зусиль православного ієрея, який мав оберігати свою паству від впливів сектантів.

З 13-го жовтня 1909 року священиком у Чеснополі служив Андрій Левицький, якого перевели із Мошурова, де він мав дияконське місце. У 1910 році Андрію Карповичу виповнилося 39 років, він мав освіту духовного училища і псаломницький стаж з 1882 року. Був одружений, але дітей ще не було. Та й він затримався в Чеснопілі не надовго, бо вже 6 лютого 1913 року було задоволене його прохання про перевід до іншої парафії і він перебрався до Корж. Кута. Тамтешній священик Прокопій Болсуновський прибув у Чеснопіль.

Прокопій Федорович Болсуновський був тоді у 62-річному віці. Він народився в сім'ї псаломника, закінчив Богуславське духовне училище і був удостоєний переводу до Київської духовної семінарії. З 1870 до 1873 року він учителював у Звенигородському повіті, де його і призначено псаломником. А 12 серпня 1907 року він був рукопокладений в диякона і 12 березня 1908 року його перевели на дияконське місце в с. Лебедин Чигиринського повіту. В щасливе для нього 12 число липня 1911 року він прийняв священицький сан в с. Корж. Куті Уманського повіту, де служив до переводу в 1913 році до Чеснополя. З дружиною Варварою Іванівною вони мали шестеро дорослих дітей: троє старших синів Павло, Андрій і Володимир служили священиками у Владивостоцькій єпархії, третій син, 25-річний Василій

учителював у с. Головківці Чигиринського повіту, а найменшими в сім'ї були доньки Антоніна і Лідія.

Псаломником при Казанській церкві з 1894 року служив Іван Григорович Меленевський. Він теж був сином псаломника, у 1913 році йому виповнилось 63 роки і він, як і священик, мав значний життєвий досвід і службовий стаж. В 1845 році він закінчив 3 класи Київської духовної семінарії і до 25 березня 1877 року учителював у м. Паволочі Сквирського повіту. З 1877 до 25 травня 1887 року служив волосним писарем Чубинської волості Сквирського повіту. З 11 червня 1888 року він став псаломником в с. Косенівці, а упродовж 1890-1894 років учителював у тамтешній парафіяльній школі. Про його сім'ю відомо, що у 1913 році він проживав із 62-річною дружиною Марфою Іллівною. А їх 35-річний син Андронік зі своєю дружиною, 28-річною Варварою Володимирівною ростили трьох дітей – внуків псаломника. Це були: 5-річна Анісія, 2-річна Марфа та 1-річна Антоніна.

Священик Прокопій Болсуновський служив у Чеснополі до 5 березня 1914 року і був переведений в с. Березняки Черкаського повіту. А 27 березня 1914 року на священицьке місце до Казанської церкви був призначений слухач V Московських пастирських курсів Іоанн Барвінський. Удвох із досвідченим псаломником Іваном Меленевським вони очолювали чеснопільських парафіян напередодні карколомних подій 1917 року. За резолюцією Його Високопреосвященства від 1 липня 1917 року, св. Іоанн Барвінський отримав Архіпастирське благословіння. А його мудрий помічник, псаломник Іван Меленевський 13 вересня 1917 року помер, віддавши чеснопільській парафії більше двадцяти років сумлінної служби.

Чорна Кам'янка

В другій половині XVIII ст. в селі вже діяла Різдво-Богородицька церква. Деякий час вона була в унії, а під кінець століття її пересвятили у православ'я. Та давня дерев'яна будівля стояла до середини XIX ст., а в 1857 році замість неї була збудована нова кам'яна церква. Будівництво було здійснене парафіянами при незначній казенній дотації. У 40-х роках XIX ст. до Р.-Богородицької церкви приписали церкву і парафію села Юрполя, яке було переведене у розряд "деревни", а його церква стала приписною. У зв'язку з цим значно збільшилась чорно-кам'янська парафія і завдячуючи цьому вона була віднесена до 5-го класу.

Про її чисельність до приєднання юрпільських парафіян, відомостей не маємо. А от із 60-х років XIX ст. до 1913 року динаміка кількості православних мирян була такою. В 1863 році парафіян налічувалось 1 915 осіб (996 чол. і 919 жін.), в 1894 році членів парафії чоловічої статі було вже 1 581, у 1901 році всіх разом мирян числилось 3 792 особи, а в 1910 році – 4 435 осіб (2 236 чол. і 2 199 жін.). У 1913 році дворів у парафії, яку складали с. Чорна Кам'янка і "деревня" Юрпіль, було 971, а мешканців у них налічувалось 4 674 душі (2 345 чол. і 2 329 жін.). Станово-конфесійний їх поділ виглядав так: осіб духовного стану було 27, міщан – 13. селян – 4 554, євреїв – 40 осіб. За виключенням євреїв, інше населення можна вважати православним, тобто чисельність парафії могла складати 4 594 особи. Отож, за 50 років, з 1863 до 1913 р, кількість парафіян Р.-Богородицької церкви збільшилась із 1 915 до 4 594 осіб, тобто на 2 679 душ, або у 2,3 рази.

На початку XIX ст., тобто до приєднання юрпільської парафії до чорно-кам'янської, штатного причту при Покровській церкві в Юрполі було 3 особи, а при Р.-Богородицькій в Чорній Кам'янці – 4. Після приєднання, парафіяльний штатний причт складали священик, 2 псаломники та просфорня. Джерелами утримання церковного штату були: церковна земля, казенна платня, відсотки від церковного капіталу, плата за треби та добровільні пожертвування мирян. Церковної землі у розпорядженні причту було 53 дес. 20 сажень. За даними 1913 року, вона приносила чистого прибутку 500 руб. на рік. Казенна платня була традиційною. Церковний капітал у 1913 р. становив 752 руб. 57 копійок, а про відсоток від

нього, відомостей не маємо. Як і не вдалося з'ясувати "кружечные доходы" та інші фінансові надходження.

Переходячи до персонального складу причту, наведемо деякі відомості про штат священно- і церковнослужителів юрпільської церкви до переведення її у ранг "приписной". У 1796 році священиком служив Михаїл Бржозовський, який був сином шляхтича і якого рукопоклав у сан уніатський митрополит в 1771 році. Коли він прийняв православну віру нам невідомо, але в 1796 році він очолював парафію як православний ієрей. Дяком тоді служив Олекцій Пршесмицький. А в 1819 році священиком у Юрполі служив 35-річний Влас Бржозовський. Він навчався в Київській Академії, а закінчивши її, 26 червня 1808 року прийняв священство. У нього було двоє синів – Влас та Ілля. Псаломником при Покровській церкві у 1819 році служив уже згадуваний Олексій Пршесмицький, який був сином псаломника і сам обіймав цю посаду з 1794 року. В нього підростав 14-річний син Іосиф. А паламарське місце займав (? ім'я прочитати не вдалося) Григорович. В парафії юрпільської церкви в 1819 р. налічувалось 813 осіб (419 чол. і 394 жін.).[447] Більше про юрпільську церкву відомостей знайти не вдалося.

А про штат Р.-Богородицької церкви маємо відомості за кінець XIX – поч. XX ст. Упродовж цього часу священицьке місце займали почергово батько і син Кисілевичі. Батько – Миколай Іванович Кисілевич мав освіту Київської семінарії, по закінченні якої кілька десятиліть служив у Чорній Кам'янці. Він народився близько 1821 року в сім'ї священика с. Кищенець Іоанна Кисілевича, як і його батько, сам сумлінно служив службу Божу і виховав у благочесті свого сина. Миколай Кисілевич мав усі доступні сільському духовенству нагороди. З 17-го червня 1874 року він, окрім священицьких, виконував обов'язки ще й поміщика благочинного 3-го округу. Його взірцева служба 18 квітня 1881 року була відзначена наперсним Хрестом. До 1899 року о. Миколай служив у Р.-Богородицькій церкві, а 19 червня того ж року вийшов за штат, передавши парафію своєму сину Павлу Миколайовичу Кисілевичу, який до цього служив священиком в с. Поправці Васильківського повіту.

Молодий Кисілевич в 1890 році закінчив Київську духовну семінарію і розпочав службу псаломником в с. Самгородок Сквирського повіту. В 1891 році він прийняв священство в с. Поправці Васильківського повіту, а вже звідти у 1899 році його перевели на батьківський приход. Перший рік його служби на новій парафії був відзначений набедреником, якого він отримав 24 січня 1901 року. А за 5 наступних років, 27 січня 1906 року він був відзначений скуфією. В червні 1907 року Павла Кисілевича призначили членом благочинницької ради 5-го округу. А наступною відзнакою його сумлінної служби було Архіпастирське благословіння, якого він удостоївся 14 березня 1910 року. До 6 травня 1911 року о. Павло був нагороджений камилавкою.

Одружений Павло Кисілевич був з донькою священика з Васильківського повіту Зінаїдою Петрівною. В 1913 році їй виповнилося 40 років і вона була матір'ю дев'ятьох дітей. Старшою в сім'ї Кисілевичів була донька Ольга, яка вже тоді вчителювала в 2-му Київському духовному училищі. Син Миколай, 1894 р. н., навчався в Кишинівській духовній семінарії. Доньки Ніна, Марія та Анастасія навчалися в Київському духовному училищі. Син Сергій, 1903 р. н., був учнем Уманського духовного училища. А троє молодших дітей – Василій, 1905 р. н., Лариса та Костянтин, 1913 р. н., були ще малолітніми. П'ятеро священицьких дітей навчалися за батьківський кошт.

Першим псаломником Р.-Богородицької церкви служив тоді Іван Кіндратович Левицький. Він був сином псаломника, в 1889 р. закінчив 3 класи Уманського духовного училища і став учителем в с. Ропотусі. В 1890 році його перевели учителем в Чорну Кам'янку, а 14 листопада 1894 року зачислили псаломником до тамтешньої церкви. З дружиною Катериною Логіновною, що була донькою псаломника, вони мали троє ще малолітніх дітей. Старший в сім'ї – Олександр, 1904 р. н., в 1913 році навчався в 2-класному училищі в Шаулисі. А Марія і Анатолій були ще при батьках.

Другим псаломником з 1903 року служив Симеон Олексійович Мітяй. В 1913 році йому було 44 роки. Він походив із селянської родини, в 1884 році закінчив 1-класне народне училище і учителював в Канівському повіті. Потім він переїхав до Херсонської губернії, згодом повернувся і служив у с. Синиці Уманського повіту. Звідти його і перевели другим псаломником в Чорну Кам'янку. З дружиною Іуліанією Омельянівною вони мали шестеро дітей. Двоє старших в 1913 році вже навчалися: син Мефодій, 1899 р. н., в Київській семінарії, а донька Наталія – у Міністерському училищі в Шаулисі. Четверо молодших – Іван, Марія, Анна та Олександр – були ще малолітніми і жили з батьками.

Ще одним штатним членом причту була просфорня. В 1913 році це місце займала 65-річна Параскева Василівна Зіневич.

А ще в парафії числились і в Чорній Кам'янці жили сестри і брат священика Павла Миколайовича Кисілевича. Це були: Софія Миколаївна, 1856 р. н., Олександра Миколаївна, 1861 р. н., та Євгеній Миколайович, 1871 р. н., Кисілевичі. Останній закінчив Київську духовну семінарію, але з якихось причин не служив. Отож, як видно, духовенства в парафії числилось чимало, а за даними 1913 року осіб духовного стану було 27.

Священик Павло Миколайович Кисілевич вміло керував парафією, давав лад усім справам, був зразком пастирської служби і тому до 6 травня 1916 року Синод нагородив його наперсним Хрестом. А велика священицька родина Кисілевичів гордилася кращими своїми представниками – св. Миколаєм та Павлом.

Шарин

Спочатку в селі була каплиця, а потім звели церкву, що діяла до 1841 року. В 1841 році її поновили і поставили на кам'яний підмурок. Дерев'яна дубова будівля мала 19 аршин довжини, 7 – ширини і 22 – висоти. Форму мала хрестоподібну на 12 вуглів, а купольний звід на 8 вуглів. В церкві стояв різблений, давньої роботи, 4-ярусний іконостас. Позолоти було мало як і настінного розпису: в купольному зводі 4 євангелісти і в притворі – Антоній та Феодосій Печерські. Окремо від церкви стояла дзвіниця. Вона була давньої роботи, на 8 вуглів, 18 аршин заввишки, з пірамідальним верхом, який увінчував Грецький хрест. З 5-ти дзвонів найбільший важив 12 пудів, а ще один був з написом "1808 г." і з зображенням ангелів.[448] Церква була освячена в ім'я Іоанна Богослова. Як і більшість церков Уманщини, вона деякий час була уніатською, а в кінці XVIII ст. її пересвятили у православ'я. Та стара церковна будівля діяла до 1884 року, а тоді була споруджена нова. На будівництво нової церкви було витрачено 4 826 рублів. Саме ця новозбудована церква діяла і в XX столітті.

Іоанно-Богословська церква відносилась до 7-го класу і мала не багатолюдну парафію. В 1801 році у 51 сільському дворі проживало 306 осіб (153 чол. і 153 жін.). До 1818 року кількість дворів збільшилась до 83, а мешкало в них 659 осіб (333 чол. і 326 жін.). У 1863 році парафіян числилось 746 душ (373 чол. і 373 жін.), а в 1868 році – вже 823 особи (407 чол. і 416 жін.). Причому, з 823 мешканців села 43 особи були бувшими військовими поселенцями, а решта 780 осіб – селяни. І до того ж, всі мешканці села були православними. У 1894 році православних мирян чоловічої статі було 550 осіб, в 1901 році всіх парафіян налічувалось 1 140 осіб, а до 1910 року їх кількість зросла до 1 334 осіб (654 чол. і 680 жін.). У 1913 році село складалося із 190 дворів, в яких мешкало 1 487 душ (760 чол. і 727 жін.). Серед усіх сільських жителів було 7 євреїв, а решта 1 480 осіб були православними. Отож, як показують цифри, з 1801 до 1913 років шаринська парафія збільшилась з 306 до 1 480 осіб, тобто на 1 174 особи або у 4,8 рази.

Чисельність штатного причту І.-Богословської церкви була традиційною для церквов 7-го класу: на початку XIX ст. його складали 3 особи, а потім – 2 (священик та псаломник). Джерела утримання причту теж були традиційними. Найстабільнішим з них була земля, площа якої становила 34 дес. 1 990 саж. в 1894 році і 41 дес. 2 236 саж. в 1913 році. До речі, за даними 1913 року, середньорічний прибуток від землі становив 370-400 рублів на рік.

“Кружечных доходов” тоді ж було зібрано 163 руб. 40 копійок. Церковного капіталу не було, а казенна платня була традиційно сталою для всіх причтів сільських парафіяльних церков.

За першу половину XIX ст. відомостей про персональний склад причту практично не виявлено, зате вони досить повні за другу половину XIX і початок XX ст. Маємо дані лише про те, що у 1801 році священиком І.-Богословської церкви служив Василій Савицький. Тоді йому було 30 років, він походив із священицької родини, а сам прийняв священство в цій церкві 31 січня 1798 року і був висвячений Преосвященним Ієрофеєм, Митрополитом Київським і Галицьким. У 1818 році очолюваний ним причт складали дячок і паламар. Дячківське місце з 4 серпня 1809 року займав священицький син Афанасій Нечаєвський, а паламарську посаду з 22 вересня 1815 року обіймав Олексій Щуцький. Разом із чотирма синами парафіяльного ієрея (а це були: Фтеодор, Афанасій, Захарій, Іоанн) осіб духовного стану чоловічої статі мешкало в селі 7. Служив Василій Савицький до 1820 року, з 1820 до 1830 року парафіяльним ієреєм був Іов Савицький (Савинський?), а останнього змінив Назарій Міньковський, який очолював парафію з 1830 до 1841 року і при якому була перебудована церква.

З 1844 до 1852 року парафіяльним душпастирем служив Іоанн Левицький. У 1850 році Іоанну Матвійовичу Левицькому виповнилось 34 роки і він, напевне, був вдівцем, так як у ревізійному списку записані лише його мати, 65-річна Марія Петрівна та 5-річна донька Домніка, а про дружину згадки нема. Псаломником тоді ж служив Омельян Афанасійович Нечаєвський. Йому було 30 років і з 27-річною дружиною Марією Марківною вони мали троє дітей: 5-річного Івана, 3-річну Євдокію і 1-річну Марію. В його сім’ї проживала сестра – Єфросинія Афанасівна Нечаєвська. Отож, усіх осіб духовного стану числилось тоді 9.

З 1852 до 1855 року шаринську парафію очолював Никифор Хмелевський, але служив при І.-Богословській церкві він недовго. Його змінив Филип Фадейович Значковський.

У 1858 році Филипу Значковському було 24 роки і з 19-річною дружиною Оленою Олександрівною вони мали свого первенця – 1-річного сина Іустина. Сім’я псаломника Нечаєвського збільшилась ще трьома дітьми і тепер батьки мали шестеро дітей: Івана, Йосипа, Євдокію, Марію, Єфросинію та Глікерію. З ними так і продовжувала жити тітка дітей, сестра псаломника Єфросинія Нечаєвська. І ще при церкві числилась донька бувшого священика Іоанна Левицького, 13-річна Домніка. Загальну кількість духовенства, що за ревізією 1858 року числилось при І.-Богословській церкві, складали 13 осіб.

Священик Филип Значковський опікувався і парафіяльною школою, яка була відкрита в 1861 році. Першими її учнями були 12 хлопчиків і 4 дівчинки, а в наступні роки кількість учнів збільшувалася, про що свідчать такі цифри. В 1862 році в школі навчалося 12 хлопчиків і 4 дівчинки, в 1863 – 16 хл. і 4 дів., в 1864 – 20 хл. і 2 дів., в 1865 – 20 хл. і 2 дів., в 1866 – 21 хл. і 6 дів. і в 1867 р. – 21 хл. і 6 дівчаток. За даними 1868 року, навченими грамоті зі школи вибули 28 хлопчиків та 18 дівчаток.[449] Сумлінна священицька служба і зразкове виконання учительських обов’язків відзначалися єпархіальним начальством. За поданням Київської духовної консисторії від 29 листопада 1869 року, Митрополит Київський і Галицький Арсеній нагродив Филипа Значковського набедреником. А наступною нагородою була скуфія, якою шаринського ієрея нагородили 18 квітня 1875 року. До якого точно часу о. Филип служив на шаринській певних відомостей не маємо.

З 26 січня 1880 року священиком І.-Богословської церкви був Миколай Холодкевич, який до цього служив у с. Подобній. Саме під його керівництвом парафіяни у 1884 році збудували нову церкву. А 7-го листопада 1885 року священику і всім мешканцям села за старання і працю при зведені церковної будівлі було оголошене Архіпастирське благословіння. Та служив Миколай Холодкевич у новій церкві недовго, так як 18 січня 1888 року помер.[450]

На вільне священицьке місце був переведений із Звенигородського повіту Афанасій Зіновійович Гов’ядовський, який служив при І.-Богословській церкві до кінця січня 1895 року. А 31 січня його перевели в с. Черповоди, перемістивши на його місце черповодівського священика Іоанна Славінського. Отець Іоанн на попередньому місці служби був відзначений

усіма нагородами, включно до наперсного Хреста. А служба на шаринському приході була відзначена в 1902 році, коли з нагоди дня народження Й.І.В. 6 травня Іоанна Славінського возвели в сан протоірея. Це була остання нагорода о. Іоанна і 13 серпня 1902 за власним бажанням він звільнився за штат.

На священицьке місце було призначено випускника семінарії Івана Клявзова. Та він не затримався в Шарині надовго і 29 квітня 1904 року його перевели в с. Триліси Чигиринського повіту.

З 2-го липня 1904 року шаринську парафію очолював Іоанн Васильович Пащевський, який до переводу в Шарин служив у с. Тарасівці Чигиринського повіту. За резолюцією Його Високопреосвященства від 23 квітня 1909 року за № 1 771 його нагородили скуфією. В 1910 році йому виповнилось 40 років, він мав два роки учительського стажу і священицький – з 1893 року. Був одружений, мав троє дітей, двоє з яких навчалися. В тому ж році, 8 березня, за його ж клопотанням про перевід на іншу парафію, він отримав призначення священиком у с. Коржову.

А в Шарин 1 квітня 1910 року перемістили священика із с. Шельпахівки Логіна Проценка. Та 25 квітня його повернули в Шельпахівку, а в Шарин прибув священик із с. Пузирок Бердичівського повіту Григорій Нечаєвський.

Григорій Іванович Нечаєвський був духовного звання і, напевне, доводився внуком згадуваному вище псаломнику Омельяну Афанасійовичу Нечаєвському, один із синів якого звався Іваном. Григорій Іванович в 1900 році закінчив Київську духовну семінарію і в тому ж році, 10 вересня був висвячений священиком в село Погреби Таращанського повіту. Звідти 22 серпня 1903 року його перевели в с. Скибинці того ж повіту, а в 1906 році – в с. Пузирки Бердичівського повіту. Вже звідти він потрапив у Шарин. У 1913 році він був вдівцем з трьома дітьми. Його донька Катерина, 1901 р. н., навчалася в 3 класі Уманського комерційного училища, а дві менші – Тетяна і Євгенія – були ще при батькові.

Другим штатним кліриком І.-Богословської церкви був псаломник. Це місце з 1895 року займав Іван Никифорович Дембовський. Прослуживши в Шарині до 1915 року, він був переведений у с. Черповоди (детальніші відомості про нього див. по с. Черповоди – авт. Т.К.). А хто зайняв псаломницьке місце потрібно встановити.

Ще при церкві числилась вдова покійного священика Миколая Холодкевича Параскева Яківна. У 1913 році їй виповнилося 63 роки її діти були вже дорослими. Доньці Тетяні виповнилося 37 років і вона учителювала. Меншій – Олександрі було 28 років. А син Кирило Миколайович Холодкевич служив священиком у Липовецькому повіті.

Шаулиха

Освячена в ім’я Архістратига Михаїла православна церква діяла в Шаулисі з незапам’ятних часів. Краєзнавець Київщини Лаврентій Похилевич навіть висловлює припущення, що в другій половині XVII ст. в містечку існувало три церкви. Та про їх долю нам нічого невідомо, а ось Михайлівська церква діяла упродовж досліджуваного нами періоду. Рік її спорудження невідомий, але достеменно відомо, що церковна будівля функціонувала до 1861 року, а тоді замість неї була зведена нова. Вона, як і багато інших, в другій половині XVIII ст. була підпорядкована греко-католицькій духовній владі, а потім пересвячена у православ’я. Вона втрачала статус самостійної, ставала приписною, а потім знову його отримувала. Її історія ще чекає всебічного та грунтовного вивчення, а в коротенькому нарисі ми лише тезово окреслимо основні параметри її функціонування.

У першій половині XIX ст. Михайлівська церква мала свою парафію і статус парафіяльної. Про її священно- і церковнослужителів наші відомості дуже фрагментарні. Вдалося вияснити лише те, що у 60-х роках парафіяльним священиком служив Афанасій Фаворов. А 21 вересня 1864 року його перемістили в с. Юшків Ріг Таращанського повіту. З 25 вересня того ж року шаулиську парафію очолив св. Андрій Лещенецький. Та служив у Михайлівській церкві він недовго так як 5 липня 1867 року помер.[451] На священицьке місце з

17 серпня 1867 року призначено до цього безмісного ієрея Петра Черняка.[452] До якого року він служив у Шаулисі ще теж потрібно з'ясовувати, а його наступником був Ієронім Голятовський. Останній задовольняв релігійні потреби шаулиських парафіян до 19 червня 1873 року, а потім перебрався до іншої парафії – в с. Наказне.

Напевне саме тоді Михайлівська церква стала приписною до Іоанно-Богословської села Папуженець, яке розкинулось навпроти Шаулихи, на правому березі річки Тікич. В Папужинці 22 січня 1873 року був призначений новий священик, Мефодій Олтаржевський, який до 3 квітня 1902 року керував парафією і правив службу Божу та служив треби для папужинських та шаулиських парафіян. Коли точно був відновлений статус самостійності Михайлівської церкви нам невідомо, але у 1906 році вона вже його мала.

Відносно чисельності шаулиської парафії маємо теж фрагментарні дані. У 1863 році парафіян налічувалось 784 особи (409 чол. і 375 жін.), а в 1910 році православних мирян числилось вже 1991 особа (1 060 чол. і 931 жін.). За даними 1913 року, на території парафії розміщувалось 236 дворів, у яких мешкали 1 770 осіб (944 чол. і 826 жін.). Серед цієї кількості населення 95 осіб (52 чол. і 43 жін.) були іудейського віросповідання, а решта 1 675 осіб могли бути православними. Серед них осіб духовного стану було 12, міщан – 7 і селян – 2 450 душ, усього – 1 675 осіб. Поки-що бракує інформації, щоб пояснити зменшення кількості парафіян у 1913 році в порівнянні з 1910 роком, але наведені статистичні дані загалом ілюструють значне збільшення парафії за 50 років (1863-1913). Із 784 осіб вона збільшилась до 1 675, тобто на 891 особу, або 2 рази.

Не дуже багатолюдна шаулиська парафія мала традиційний склад церковного причту. У його розпорядженні було 33 дес. землі, яка приносила прибутку, в середньому, 10 руб. з десятини. Казенна платня теж була традиційною для сільських причтів аналогічних парафій. А про "кружечные доходы" дають уявлення дані 1913 року – за рік було зібрано 457 руб. 35 копійок.

З причту Михайлівської церкви маємо більш-менш детальні відомості лише про один його склад – про священика І. Манішевського і псаломника І. Клепатського, які розпочали службу майже одночасно в 1906 році. Іоанн Іоаннович Манішевський був переведений у Шаулиху 12 лютого 1906 року із Русалівки, де він служив з 1901 року. По закінченні в 1894 році Київської духовної семінарії він три роки учителював, а з 1898 року служив псаломником. Його висвячення відбулося в 1900 році в Чигиринському повіті, звідки він і був переведений в Русалівку. В 1913 році йому виповнилось 40 років і з дружиною Марією Петрівною він мав п'ятеро дітей. Їх доньки Лідія, 1900 р. н. і Варвара, 1903 р. н., навчалися в Київському жіночому училищі для духовенства. Син Василій, 1901 р. н., навчався в Києво-Подольському духовному училищі. А двоє менших – Григорій та Марія – були ще малолітніми і жили з батьками. Пастирська служба о. Іоанна була відзначена набедренником в 1905 році та скуфією в 1912 році.

З 8 листопада 1906 року в Шаулиху був переведений псаломник Іосиф Клепатський. Він народився в сім'ї диякона, упродовж 1892-1897 років навчався в Уманському духовному училищі, перебував на посаді вчителя при Св.-Троїцькій церкві м. Умані, де керував хором. У 1902 році його перевели на таке саме місце у Володимирівку Уманського повіту. В 1904 році він склав іспит на псаломника і був переведений в с. Денисівку Радомишльського повіту. А вже звідти в 1906 році його перевели у Шаулиху. В сімействі в нього були: дружина Неоніла Омельянівна, донька Зінаїда, 1907 р. н. та сини Миколай, 1908 р. н., Анатолій, 1910 р. народження. У 1913 році Іосиф Петрович Клепатський разом із священиком Іоанном Іоанновичем Манішевським правили службу Божу в Михайлівській церкві, але до якого часу вони служили ще потрібно з'ясувати.

Шельпахівка

Будівництво Успенської церкви було здійснене в 1747 чи в 1751 роках. Перша дата, як рік заснування церкви, названа в кліровій відомості за 1913 рік,[453] а інший архівний документ

відносить цю подію до 1751 року.[454] Саме він містить інформацію про те, що спочатку в селі була каплиця, а 28 жовтня 1751 року граф Ф. Потоцький видав ерекцію на спорудження церкви. Для неї він виділив землі "по 40 дней запашки и сенокосной на 60 косарей." Та дещо пізніше новий поміщик Лука Чарковський захопив усі ерекційні угіддя і залишив церкві лише 34 десятини землі. Збудована в середині XVIII ст. церква простояла до 1848 року і була перебудована. Нову будівлю поставили на старий підмурок і сягала вона 20 аршин завширшки та 24 аршини заввишки. Вона мала хрестоподібну форму і складена була з дубового дерева. Іконостас у ній залишався старий, 5-ярусний з різьбленими іконами та позолотою.

Шельпахівська парафія відносилась до 7-го класу і була не багатолюдною. У 1818 році село складалося із 69 дворів, в яких мешкало 532 особи (276 чол. і 256 жін.). За даними 1844 року, парафіян налічувалось 528 осіб (282 чол. і 246 жін.). У 1868 році в Шельпахівці мешкало 733 особи (354 чол. і 379 жін.). Їх станово-конфесійний поділ виглядав так: 23 бувших військових, 9 однодвірців, 45 римо-католиків, 38 євреїв і 618 селян. Якщо виключити із загальної кількості населення римо-католиків і євреїв, то можна припустити, що решта шельпахівських мешканців, а це 650 душ, могли бути православними парафіянами, що виглядає цілком логічним. У 1894 році парафіян чоловічої статі налічувалось 375 осіб, а в 1901 році – обох статей 913 душ. В 1910 році кількість парафіян сягнула 1 196 осіб (577 чол. і 619 жін.), а в 1913 році православних мирян в Шельпахівці числилось 1 218 осіб. А все село складалося з 219 дворів, мешканцями яких було 1 276 осіб, так як окрім православних, жителями Шельпахівки були ще 40 осіб іудейського віросповідання і 18 розкольників. Таким чином, наведені статистичні дані 1818 і 1913 років увиразнюють збільшення села і зростання чисельності парафії упродовж XIX століття. Село збільшилось із 69 до 219 дворів, а кількість його мешканців зросла із 532 до 1 276 осіб, тобто на 744 особи, або 2,4 рази.

Чисельність парафіяльного причту була традиційною для церкви 7-го класу, як, врешті, і джерела його утримання. Орної та сінокосної землі у розпорядженні кліру було 33 дес., а ще 1 дес. 1 200 саж. числились як садибна. Чистий прибуток від церковної землі у 1913 році склав 300 рублів. А були ще плата за треби, казенна платня, яка у 1871 році становила 352 руб. 32 коп., та добровільні пожертвування благодійників.

Самі перші священики Успенської церкви невідомі. А з 11 серпня 1805 до 20 травня 1809 року при ній служив Ігнатій Базилевич, якого змінив Артемон Базилевич, котрий очолював парафію з 1 червня 1809 до 8 серпня 1810 року. З 12 серпня 1810 року до 28 травня 1823 року парафіяльним ієреєм був Григорій Білявський (Белявський?). Він був сином псаломника і його хіротонія була здійснена саме в Успенській церкві. У 1818 році йому виповнилось 35 років. Очолюваний ним причт складали, окрім нього, наказний псаломник і наказний паламар. З 22 вересня 1815 року за наказом Дикастерії псаломницьке місце займав Филимон Тучинський. А виконувати паламарські обов'язки Дикастерія призначила з 20 жовтня 1814 року священицького сина Григорія Базилевича.

Хто служив на священицькому місці з 1823 до 1839 року встановити не вдалося, зате відомо, що 5 серпня 1839 року священиком у Шельпахівку був переведений Іоанн Костянтинович Караванський. Він був сином священика і сам був рукопокладений на священика 21 січня 1836 року. У 1844 році він відзначив своє 44-річчя. Був батьком двох синів: 14-річного тоді Іоанна та 12-річного Авксентія. Псаломницьку службу при ньому продовжував Филимон Тучинський, який 9 травня 1820 року був висвячений на псаломника Успенської церкви. Очолював парафію Іоанн Караванський до 30 грудня 1845 року.

А з 1 січня 1846 року парафіяльним ієреєм став Яків Єрофійович Корчинський. У 1850 році йому виповнилося 37 років і під його керівництвом і опікою було 14 осіб духовного стану. Його сім'ю складали дружина Марія Іванівна та п'ятеро дітей: 2-річний син Макарій, 10-річна Ольга, 6-річна Олександра, 3-річна Надія і дорічна Наталія. Псаломником тоді служив 24-річний Сильвестр Лукович Білоцерківський, який з дружиною Іуліанією Іванівною дітей ще не мав. І ще при церкві числився бувший паламар Григорій Гнатович Базилевич зі своєю сім'єю, яку складали: дружина Домнікія Іллівна, сини Григорій та

Пантелеймон, донька Катерина та брат Пафнутій. Очолював шельпахівську парафію Яків Корчинський до 11 серпня 1855 року.

З 18-го вересня 1855 року новим священиком став Олександр Федорович Куликовський. У 1858 році йому виповнилось 27 років і з дружиною Єфросинією Федорівною він мав двоє дітей: 1-річного Іоанна та 2-річну Василису. Псаломницьку службу продовжував правити Сильвестр Лукович Білоцерківський, в сім'ї якого з'явилась донька Анна. Та й у сім'ї бувшого паламаря Григорія Базилевича сталися зміни, вона складалася з дружини та двох синів: Григорія і Пантелеймона. Про доньку і брата відомостей нема. Отож, у 1858 році при Успенській церкві числилось 10 осіб духовного стану. Парафіяльним ієреєм Олександр Куликовський служив до 9 квітня 1859 року.

Його наступником з 1 січня 1860 року став Василій Зелінський, який служив у Шельпахівці до 13 жовтня 1865 року. А з 1865 року панотцем шельпахівських парафіян став Самсон Радзімовський. Саме завдячуючи піклуванням останнього, в селі розширювалась церковнопарафіяльна школа, яка відкрилась в 1862 році але до 1866 року в ній навчалось тільки 5 хлопчиків. У 1866 році до школи прийшли 30 хлопчиків і 5 дівчаток, у 1867 році – 45 хлопчиків і 10 дівчаток, а в 1868 р. учнів було вже 60-50 хлопчиків і 10 дівчаток. До якого часу парафію очолював Самсон Радзімовський встановити не вдалося, зате відоме ім'я його наступника.

Це Іоанн Радишевський, якого 4 грудня 1875 року за сумлінне виконання обов'язків нагородили набедреником. Він уступив священицьке місце Лукіану Кудрицькому (сину Василія Кудрицького із Сичівки). А у 90-х роках парафію очолював Филип Грушецький. Останній був досвідченим ієреєм, мав чимало нагород за зразкове виконання пастирських обов'язків, а в 1900 році за визначенням Св. Синоду від 11 квітня за № 1 483 він був піднесений до гідності протоірея. Тоді йому йшов 71-й рік і, прослуживши ще п'ять років, 8 жовтня 1906 року він був звільнений за штат, а 17 січня 1911 р. заштатний протоірей Филип Грушецький помер.

На вільне священицьке місце у Шельпахівку 30 листопада 1906 року був переведений із с. Вільшанки Малої Київського повіту св. Михаїл Видиборцев. Але за десяток-другий днів його повернули на попереднє місце служби, а в Шельпахівку 23 грудня 1906 р. перемістили із с. Дубровинець Липовецького повіту Логіна Проценка.

Логін Евстафійович Проценко був сином священика, в 1897 році закінчив Київську духовну семінарію і спочатку учителював у с. Сорокотяги Васильківського повіту. У 1898 році його перемістили в с. Гребінки того ж повіту, а в 1899 році він учителював у Будаївській другокласній учительській школі Київського повіту. З посади учителя Київська Єпархіальна Училищна Рада в 1900 р. послала його на с/г курси при Уманському Училищі садівництва і землеробства. Через два роки Логіна Проценка переведено на службу до міської 2-класної Софіївсько-Слобідської церковнопарафіяльної школи м. Умані. А в 1904 році він служив уже священиком в с. Дубровинцях Липовецького повіту, звідки і був переведений у Шельпахівку. Про його сім'ю відомостей не маємо. У 1913 році йому виповнилося 38 років і вони мешкали удвох з дружиною.

А псаломником з 22 березня 1907 року служив при Успенській церкві Яків Петрович Камінський. Він народився в сім'ї псаломника і, закінчивши Уманське духовне училище, в 1898 році був направлений учителем в с. Синицю Уманського повіту. У 1899 році він учителював у Посухівці, а в 1901 році – в Павлівці Уманського повіту. З вересня 1901 року Яків Камінський – службовець поштово-телеграфного відомства м. Умані. За набором потрапив на військову службу, яка тривала до 23 березня 1904 року. В листопаді 1904 року він став псаломником в с. Клітенка Бердичівського повіту, звідки його за консисторським указом перемістили у Шельпахівку. В 1913 році вони мешкали удвох з дружиною.

Священик Логін Проценко першу нагороду за службу – набедреник – отримав 14 березня 1912 року. Очолював він шельпахівську парафію до весни 1915 року, а 3 травня 1915 року був переведений в с. Максимівку.

На вільне священицьке місце призначили випускника семінарії Миколая Холодкевича, але 2 червня 1915 року його звільнили від цього призначення. І 24 червня 1915 року парафіяльним ієреєм був призначений Петро Порицький, та 18 серпня того ж року його теж відкликали із Шельпахівки. І нарешті, 24 серпня 1915 року священиком Успенської церкви став Миколай Слуцький, який до цього служив у с. Панський Міст Липовецького повіту.

Шукайвода

Св.-Михайлівська дерев'яна церква була збудована в 1760 році.[455] Церковна будівля функціонувала більше ста років, за цей час вона постаріла і потіснявішала так, що вже не вміщала усіх богомільців. Тому в 1874 році замість неї була зведена нова церква. На її спорудження було виділено із казни 2 767 руб. 59 коп. і зібрано парафіянами 7 039 руб. 56 копійок.[456] Саме про цю церковну будівлю в 1912 році зазначалось, що вона "кажется снаружи небольшой, но внутри она довольно вместительная." [457]

В XIX – на початку XX ст. церква відносилась до 5-го класу і мала доволі чисельну парафію. Про самий початок століття відомостей не маємо, а ось за даними 1844 року в Шукайводі налічувалось 170 дворів, у яких мешкало 1 408 осіб. Найбільшу кількість мешканців села становили селяни – 1 299 осіб, 94 особи належали до військових, а решта – однодвірці григоріанського вірування. У 1863 році чисельність парафії становила 1 569 осіб (779 чол. і 790 жін.), у 1894 році православних мирян чоловічої статі числилось в Шукайводі 1 199 осіб, а в 1901 році мирян обох статей було вже 2 656 осіб. У 1910 році шукайводівська парафія складалася із 3 082 осіб, з яких 1 524 особи становили чоловіче населення, а 1 538 осіб - жіноче. За даними 1913 року, на території парафії налічувалось 673 двори, в яких мешкало 3 281 особа (1 627 чол. і 1 654 жін.). Все населення Шукайводи складали: 15 осіб духовного стану, 3 212 селян, 32 євреї і 22 католики. Тобто православними мирянами були перші дві з названих категорій населення, а це 3 227 осіб.

Склад причту Св.-Михайлівської церкви відповідав класу парафії. За штатом 1843 року він складався із священика, псаломника, паламаря і просфорні, а на початку XX ст. – лише із священика, псаломника та просфорні. У розпорядженні причту було 72 дес. церковної землі. За даними 1913 року, вона приносила до 640 руб. річного прибутку. Щодо казенної платні, то упродовж досліджуваного періоду вона не була сталою. Наприклад, у 1844 році казенних коштів на утримання парафіяльного причту було відпущено 186 руб. серебром, а в 1871 році – 352 руб. 56 копійок. Окрім доходів від землі та казенної платні, були ще й інші джерела фінансового утримання причту. Це і добровільні пожертвування, і "кружечные доходы". Величина останніх у 1913 році склала 860 рублів. А ще прибуток приносив церковний капітал. У 1910 році відсотки від його використання банківською системою принесли причту 500 рублів. Взяті вкупі ці та інші кошти забезпечували матеріальне благополуччя священно- і церковнослужителів та членів їх сімей.

З'ясування персонального складу причту Михайлівської церкви показало, що упродовж XIX – початку XX ст. він був досить сталим, тобто настоятелі сільського храму багато років поспіль служили одні і ті ж. Імена перших кліриків встановити поки-що не вдалося, а ось у 1838 році священиком у Шукайводу був направлений Іосиф Ляховецький, який прослужив там майже 42 роки. Гідним свого попередника був і наступний шукайводівський ієрей, Миколай Саббатовський, який очолив парафію в 1888 році і в 1917 році у 75-річному віці отримав Архіпастирську подяку за зразкову службу. Але розглянемо детальніше їх біографії та познайомимось з очолюваним ними причтом.

Отож, Іосиф Савович Ляховецький, син священика родом із с. Орадівки. Народився близько 1816 року. В 1829 році закінчив Уманське духовне училище і продовжив навчання в Київській духовній семінарії. Закінчивши курс навчання в ній у 1835 році, спочатку учителював, а 25 червня 1838 року відбулася його хіротонія в Шукайводі. У 1844 році він був батьком двох дітей і з дружиною Параскевою Степанівною виховував 5-річного Захарія

та 2-річного Феодосія. А під керівництвом 28-річного Іосифа Ляховецького тоді у Михайлівській церкві служили ще диякон, псаломник і просфорня. Дияконську посаду обіймав 35-річний священицький син Андріан Васильович Губеринович, який був уродженцем міст. Торговиці. В 1830 році його виключили із вищого відділення Уманського духовного училища і він став д'ячком у Звенигородському повіті. А 28 вересня 1833 року Преосвященний Кирило, єпископ Чигиринський рукопоклав його в диякона с. Шукайводи. З 1-го травня 1844 року за Височайше затвердженими новими штатами консисторським указом він був переведений на псаломницьке місце при Св.-Михайлівській церкві. З дружиною Анною Іванівною він мав троє дітей: Василія, Марію та Анну.

З вересня 1819 року псаломником шукайводівської церкви служив Іван Стефанович Стебельський. У 1844 році йому, сину священика із с. Громів, виповнилося 59 років. Він був батьком п'ятьох дітей, з яких імена вдалося встановити лише чотирьох. Це: 20-річний син Миколай, 23-річна донька Євдокія, 18-річна Домнікія та 15-річна Анна. А ім'я п'ятої дитини з'ясувати ми не змогли, як і ім'я просфорні, котра тоді служила в Михайлівській церкві. Нам стало відомо лише те, що це була 51-річна у 1844 році вдова паламаря Ніколаєвича.

Священик Іосиф Савович Ляховецький служив у Шукайводі з 1838 до 1880 року. Упродовж більш як чотирьох десятиріч служби в одній парафії він неодноразово отримував подяки єпархіального начальства і мав нагороди від набедреника до наперсного Хреста. З 27 березня 1868 року він упродовж 12 років і 2 місяців служив благочинним, тобто обирався на цю посаду 4 рази, що було свідченням його високого авторитету серед окружного духовенства. 25 квітня 1880 року скінчився його земний шлях і уманський повітовий протоірей о. Яків Сташевський в сослужінні 10-ти священиків при 2-х дияконах здійснив похоронну службу, віддаючи шану маститому священнослужителю.[458]

По смерті Іосифа Ляховецького священицьке місце зайняв його син Феодосій Ляховецький. Та воля Божа була такою, щоб 22 серпня 1888 року він помер. І з 22 жовтня 1888 року парафіяльним священиком в Шукайводі став Миколай Саббатовський.

Миколай Гаврилович Саббатовський походив із священицької родини і був гідним продовжувачем сімейної традиції. В 1871 році він закінчив Київську духовну семінарію і 30 травня 1872 року був висвячений до церкви с. Попудні Липовецького повіту. Там він служив до 1888 року і 22 вересня був за власним бажанням переведений у Шукайводу. Він замолоду залишився вдівцем з шістьма дітьми, яких виховував сам. Мабуть під враженням смерті дружини він зайнявся лікувальною справою і досяг на цьому поприщі певних успіхів. Свої знання з медицини, які він виніс зі стін семінарії, священик невпинно поповнював читаючи відповідну літературу і консультуючись з професійними лікарями. Він був дуже терпеливим з хворими і це приваблювало до нього немічних. Його велике подвір'я завжди було заповнене возами з людьми, які приїздили, шукаючи порятунку та розради. А сам він і в 60-70-річному віці виглядав, за спогадами сучасників, "как цветущий юноша".[459]

Сумлінна пастирська служба о. Миколая Саббатовського була відзначена багатьма нагородами: в 1882 р. – Архіпастирське благословіння, в 1886 р. – набедреник, у 1890 р. – знову Архіпастирське благословіння, в 1894 р. – скуфія, в 1900 р. – камилавка і 28 червня 1907 року – наперсний Хрест. А до 6 травня 1914 року імператор нагородив його Орденом Св. Анни 3-го ступеня. У цей час його діти вже були дорослими, а ще не влаштованою залишалася лише донька Євгенія, яка мешкала з батьком і, напевне, допомагала йому в лікувальних хлопотах. А старша донька Людмила, 1872 р. н., була заміжньою за священиком с. Голяківки, друга – Віра, 1874 р. н., мала чоловіка, котрий служив священиком в с. Журавці, Марія, 1877 р. н., вийшла заміж теж за священика, який служив у Колодистому. Там же, в Колодистому учителювала і найменша в сім'ї донька Вікторія, 1882 р. народження. А єдиний син – Володимир Саббатовський, 1879 р. н., у 1913 р. працював "надзирателем" в Уманській гімназії. Отож, виховавши і влаштувавши своїх дітей, о. Миколай продовжував сумлінно трудитися, лікувати людей і віддати усього себе своїм парафіянам. Як взірцевий настоятель парафіяльного храму,1 липня 1917 року він отримав Архіпастирське благословіння.

Разом з ним, з 10 лютого 1888 року псаломником у Шукайводі служив Петро Спиридонович Недзельницький. Він народився 5 жовтня 1861 року в сім'ї паламаря і отримав лише домашню освіту. З 8-го серпня 1883 року він служив псаломником в с. Якубовці Липовецького повіту, звідки і був переведений до Михайлівської церкви. Петро Недзельницький був главою чималої сім'ї і з другою дружиною Оленою Опанасівною виховував дев'ятеро дітей (про першу дружину відомостей не маємо). П'ятеро дітей навчалося: Ксенія, Анна, Антоніна та Ольга - у 2-класній школі, а Анатолій, 1899 р. н., - в Уманському духовному училищі. А двоє старших у сім'ї дітей – Іван, 1895 р. н., та Марія, 1897 р. н., та наймолодші – Миколай, 1910 р. н., і Володимир, 1911 р. н., жили при батьках.

Просфорнею з 5 березня 1909 року служила сестра псаломника Євгенія Спиридонівна Недзельницька. В 1913 році її йшов 50-й рік і вона залишалась незаміжньою.

У 1913 році в сільському 2-класному училищі, яке в 1906 році було реформоване з однокласного, навчалося 115 хлопчиків і 29 дівчаток.

Юрківка

Освячена в ім'я Димитрія церква існувала в Юрківці з другої половини XVIII ст. У 1844 році в ній ще зберігалися копії метричних книг з 1770 року, тобто в 1770 році в книгах робились записи про народжених, померлих і т. д. 1794 року її з унії пересвятили у православ'я і її стара будівля функціонувала до 70-х років XIX ст. У 1873 році замість старої церкви збудували нову, на що було витрачено 6 000 рублів, до того ж, ці кошти були зібрані парафіянами. Новозбудована церква теж була дерев'яною, з такою ж дзвіницею, а церковні стіни зсередини і зовні були пофарбовані масляними фарбами. Такою церква була і в XX столітті.

В кінці XVIII ст. до юрківської парафії приписали і мешканців Любашівки. Існуюча до цього в Любашівці Різдво-Богородицька церква являла собою колишню уніатську каплицю, а парафіян чоловічої статі вона мала 161 особу. За бажанням тамтешнього землевласника Фелікса Потоцького, 25 травня 1800 року церкву ліквідували, а православних мешканців Любашівки приписали до Юрківки.[460] Уманському Духовному Правлінню надійшло розпорядження розібрати закриту любашівську церкву, а дерев'яний матеріал використати для будівництва юрківської церкви. Та мешканці Любашівки не хотіли приєднуватись до юрківської парафії і просили, щоб їх приписали до с. Максимівки. Вони написали три "прошення" Київському митрополиту, якими піднімали клопотання про те, щоб замість покійного священика Симеона Радолицького їм призначили безмісного на той час о. Василія. Та 12 квітня 1801 року надійшла резолюція – "отказать, поскольку церковь упразднена".[461]

Бувші парафіяни любашівської церкви продовжували надсилати прохальні листи митрополиту і 17 квітня 1802 року він задовольнив любашівчан і наказав від'єднати їх від Юрківки і приєднати до Максимівки. Так що з 1802 року парафію Димитріївської церкви утворювали жителі тільки Юрківки. Тоді їх налічувалось 644 особи (332 чол. і 312 жін.).

Упродовж XIX ст. парафія збільшувалась, про що свідчать такі статистичні показники. У 1819 році в Юрківці налічувалось 96 дворів, в яких мешкало 773 особи (386 чол. і 387 жін.). До 1844 року кількість дворів збільшилась до 107, а їх жителів – до 849 осіб (429 чол. і 420 жін.). Тоді населення Юрківки складали: 12 воєнних, 78 однодвірців і 759 селян. У 1863 році парафіян Димитрівської церкви числилось вже 1 073 особи (548 чол. і 525 жін.), у 1894 році православних тільки чоловічої статі було 935 душ, у 1901 році обох статей налічувалось 1 831 особа, а в 1910 році парафіян числилось 2 064 особи (1 070 і 994 жін.). У 1913 році на території парафії налічувалось $248^{3}/_{4}$ двора, в яких мешкало 1 999 осіб (995 чол. і 1 004 жін.). Станово-конфесійний поділ усіх сельчан виглядав так: 12 осіб духовного стану, 1 952-є селян, 26 євреїв і 9 "иносословных". За виключенням євреїв та "иносословных", решта населення складала православну парафію. Тобто кількість членів парафії могла

становити 1 964 особи. Отож, з 1819 до 1913 року кількість парафіян збільшилась з 773 до 1 964 осіб, тобто на 1 191 особу, або у 2,5 рази.

На початку XIX ст. парафіяльний причт складали три особи – священик, псаломник і паламар. А по штату 1843 року, причетників у Димитрівській церкві було двоє – священик та псаломник. На їх річне утримання виділялось 136 руб. серебром. З часом казенна платня збільшувалась і, наприклад, у 1871 року вона складала 311 руб. 84 копійки. Ще одним джерелом утримання причту була церковна земля. У 1844 році церковну землю складали: 160 кв. саж. присадибної, 32 дес. 338 кв. саж. орної, 20 дес. сінокісної, 2 дес. 104 саж. лісу, 1 дес. 210 саж. землі під хутором і 2 дес. 102 кв. саж. – під ставком, що теж належав церкві. А у 1913 році причт мав у розпорядженні 69 дес. 1 192 кв. саж. землі. Середньорічний прибуток з десятини складав 15 рублів. Про інші джерела фінансування причту достовірної інформації не маємо.

Персоніфікувати склад церковного причту упродовж досліджуваного періоду вдалося теж не без прогалин. Але імена тих священно- і церковнослужителів, які тривалий час служили у Димитрівській церкві встановити вдалося. З кінця XVIII і в перші два десятиліття XIX ст. парафіяльним священиком служив Олексій Новицький. Він був сином шляхтича, а висвятив його на священика уніатський митрополит 23 жовтня 1791 року. В 1794 році православний протоірей Іоанн Радзімовський перевів його у лоно православної церкви і в 1801 році він отримав грамоту на православну юрківську парафію. У 1819 році йому йшов 55-й рік і він продовжував священнослужіння. Другим членом очолюваного ним причту був псаломник. На це місце Уманське Духовне правління в 1795 році призначило псаломницького сина Андрія Лежицького, якому в 1819 році виповнилось 45 років і який так і залишався наказним. А паламарем разом з ними з 1816 року служив теж псаломницький син Даниїл Вербицький. Йому було 46 років і він був батьком двох синів: Іоанна та Феофана. Останній, до речі, теж невдовзі служитиме в Димитріївській церкві. Священик Олексій Новицький служив у Юрківці до 1821 року.

А 5 червня 1821 року в Димитрівській церкві відбулася хіротонія нового юрківського ієрея - Павла Андрійовича Терлецького. Він був священицьким сином і 3 лютого 1816 р. закінчив риторичний курс Київської Академії. До 1821 року він служив дияконом у Звенигородському повіті, а вже звідти був переведений в Юрківку. У 1844 році йому йшов 50-й рік і він був батьком трьох дітей: 18-річного Івана, 21-річної Марії та 15-річної Анни. Тоді ж 31 рік виповнився псаломнику Феофану Даниловичу Вербицькому, який займав псаломницьке місце з 6 червня 1826 року. Спеціальної духовної освіти останній не мав, а з допомогою батька, колишнього паламаря Даниїла Вербицького, вивчив російську грамоту і був посвячений в псаломника Димитрівської церкви. З дружиною Марією Луківною вони мали двоє дітей: Димитрія і Параскеву. Його батько був уже позаштатним паламарем. Тобто штатними у 1844 році були лише священик та псаломник. Священик Павло Терлецький служив у юрківській церкві до 1846 року.

Його наступником з 1846 року став Василій Антонович Голованський. На час ревізії населення 1850 року, йому виповнилось 28 років і з 28-річною дружиною Марією Павлівною вони мали 2-річну доньку Анну. А псаломником тоді служив 19-річний холостяк Петро Гнатович Романович. Ще при церкві числилися діти покійного псаломника Феофана Даниловича Вербицького: Димитрій, Параскева і Варвара. Всього 7 осіб духовного стану було вписано до ревізійного списку.

Ревізія 1858 року зафіксувала таку саму кількість духовенства. Але склад його був дещо іншим. Парафіяльним ієреєм залишався Василій Голованський, але з його сім'ї записаний тільки 6-річний син Іоанн, а про дружину і доньку згадки відсутні. Псаломницьку посаду обіймав 26-річний тоді Кипріан Григорович Міхневич, який мешкав удвох з 18-річною дружиною Варварою. Ще при церкві записані: заштатний священик Павло Терлецький та доньки псаломника Параскева та Варвара Вербицькі.

Священик Василій Антонович Голованський потурбувався про відкриття церковнопарафіяльної школи і в 1862 році в ній навчалося 29 учнів. За свою пастирську

працю він був нагороджений набедрeником і скуфією. У вересні 1869 року його затвердили на посаді члена благочинницької ради. А 17 березня 1875 року він помер. Наступна нагорода – камилавка надійшла через місяць по його кончині – 18 квітня 1875 року. Отож, очолював він юрківську парафію з 1846 до 1875, тобто упродовж 29 років.

З 1-го червня 1875 року настоятелем парафіяльного храму с. Юрківки почав служити Симеон Голятовський, який за власним бажанням був переведений із с. Помийника. Саме на юрківській парафії 18 квітня 1881 року він удостоївся високої нагороди – наперсного Хреста. Та він не довго пробув у Юрківці і його змінив на священицькому місці Іоанн Атаназєвич. Останній більше п'яти років прослужив у Димитріївській церкві і теж був переведений до іншої парафії. Але першу свою нагороду – набедреник він отримав 14 листопада 1885 року саме в Юрківці. Здогідно до 1890 року він пробув там і уступив священицьке місце Павлу Коломацькому. Священик Павло Коломацький в 1895 році теж був відзначений набедрeником, але і він не дуже довго прослужив у Димитріївській церкві. Його наступником був Антоній Славінський, якого до 6 травня 1897 року було нагороджено камилавкою. Та це була остання його нагорода так як 7 серпня 1901 року він помер.

З 12 вересня 1901 року священиком в Юрківку був призначений Григорій Віссаріонович Саббатовський. Він народився 25 січня 1872 року в сім'ї священика. В 1891 році закінчив Київську духовну семінарію і упродовж 1892-1901 рр. служив наставником учнів молодших класів Уманського духовного училища. Звідти його перевели в Юрківку, а 1 жовтня 1901 року він був висвячений на ієрея Димитрівської церкви. Трохи більше як через два роки парафіяльної служби, 23 березня 1904 року його призначили духовним слідчим 2-го благочинницького округу і ці обов'язки він виконував до 1908 року. А 29 січня 1907 року він отримав першу нагороду – набедреник. Наступної за рангом нагороди – скуфії о. Григорій був удостоєний 14 березня 1912 року до дня Пасхи. У 1913 році юрківському ієрею виповнився 41 рік і він був батьком чотирьох дітей. З дружиною Оленою Михайлівною вони мали: Наталію і Зінаїду, які вже навчалися в Київському жіночому духовному училищі, Костянтина, 1905 р. н., та Євгенію, 1906 р. народження. Ці двоє молодших ще жили при батьках.

Псаломником Димитріївської церкви разом з Григорієм Саббатовським служив Кирило Якович Бойко. Він народився 4 лютого 1881 року в селянській родині, освіту здобув у Краснопільському 2-класному училищі і з 1-го вересня 1897 до квітня 1900 року учителював у школах Уманського повіту. З 27-го квітня 1900 року його призначено псаломником в Юрківку, а в 1905 році Преосвященний Платон, єпископ Чигиринський посвятив його в псаломника Димитріївської церкви. У 1913 році його сім'я складалася з дружини Варвари Єрофіївни та чотирьох дітей – Георгія, Олександра, Євгенії та Олександри.

Взірцева служба священика Григорія Саббатовського часто відмічалась єпархіальним начальством і навіть нижчі церковнослужителі отримували подяки за сумлінне виконання обов'язків. Так, 1 липня 1917 року о. Григорій отримав Архіпастирське благословіння. І в тому ж році церковному старості Павлу Дмитровичу Зозулі Високопреосвященний Володимир, Митрополит Київський і Галицький теж надав благословіння,[462] що було відзнакою його сумлінної служби.

Янківка

Збудована в 1762 році Іоанно-Богословська церква діяла і в XX столітті. Більше того, відомостей про її перебудову чи навіть ремонт нами не виявлено. Є підстави вважати, що дерев'яна церковна будівля функціонувала з другої половини XVIII і упродовж перших десятиліть XX століття. Церква, як і більшість на Уманщині, в кінці XVIII ст. була пересвячено з унії у православ'я.

У XIX ст. церква відносилась до 7-го класу і деякий час приписною до неї була церква нештатної парафії с. Беринки. За даними початку XX ст., обидві церкви діяли уже як штатні. Хронологія цих перетворень потребує уточнення, бо невизначеність з нею вносить плутанину у встановлення чисельності православних мешканців Янківки. Тому наведені

нижче показники чисельності парафії вимагають перевірки, а в даному випадку слугують дуже загальною ілюстрацією для характеристики парафії. Статистичних даних початку XIX ст. ми не маємо. А в 1863 році православних мирян в Янківці числилось 615 осіб (306 чол. і 309 жін.). У 1894 році православного чоловічого населення Беринки і Янківки налічувалось 1 090 осіб. У 1900 році, коли парафія с. Беринки була вже самостійною, парафіянами І.-Богословської церкви були виключно мешканці с. Янківки, а загальна кількість янківчан сягала 1 070 осіб (520 чол. і 550 жін.). Село тоді складалося із 130 дворів, в яких мешкали: 12 осіб духовного стану, 3-є дворян, 207 воєнних, 29 міщан, 807 тимчасово зобов'язаних та казенних селян і 12 євреїв. Не рахуючи євреїв, все інше населення можна вважати православним і його було 1 058 душ. У 1913 році в селі числилось 132 двори з населенням 1 088 осіб, а православних парафіян могло бути 1 056 осіб. Як видно, упродовж 50-ти років (з 1863 до 1913) чисельність парафії збільшилася із 615 до 1 056 осіб, тобто на 441 особу, або у 1,7 рази.

Склад штатного причту був традиційним для парафії 7-го класу, як і джерела його утримання. Казенна платня упродовж досліджуваного періоду змінювалась і, наприклад, в 1873 році становила 330 руб. 42 копійки для всього причту. Більш стабільним джерелом прибутку була церковна земля. У володінні причту її було 54 дес. 1 663 кв. саж., з яких орної було 33 дес. 412 саж., сінокосної – 17 дес. 316 саж., а решта числилась під церквою з цвинтарем. У 1913 році чистий прибуток від церковної землі (орної і сінокосної) становив 500 рублів. А "кружечный доход" у цьому році склав 615 руб. 60 копійок. Ще одним джерелом фінансування причту був церковний капітал. Куплений за нього банківський білет на суму 403 рублі приносив на користь причту 15 руб. 32 коп. щорічно. А були ще добровільні пожертвування, плата за треби, плата священику за учителювання і т. п.

Персоніфікувати весь причт, що служив у І.-Богословській церкві упродовж усього досліджуваного періоду не вдалося. Цей напрямок дослідження має бути продовжений, а поки-що викладемо доступну нам на даному рівні вивчення проблеми інформацію про православний клір янківської парафіяльної церкви. З 1816 року священиком у Янківці служив Григорій Крижановський. Упродовж 57 років він, а потім його син Вукол керували янківською парафією. Григорій Савович Крижановський навіть у похилому віці не полишав пастирської праці. У 1850 році йому виповнилося 63 роки, він залишився вдівцем з двома синами – Вуколом та Іваном - і продовжував священицьку службу. На псаломницькому місці тоді служив диякон Олександр Андрійович Бржозовський. Йому щойно виповнилося 35 років і з дружиною Марією Михайлівною вони мали шестеро малолітніх дітей: Діонісію було 10 років, Андрію – 7, Петру – 5, Євдокії – 12, Анні – 9, Олені – 2. Ще при церкві числився заштатний паламар Карпо Андрійович Духневич, сім'ю якого складали дружина Параскева Данилівна, 9-річна донька Анна і 3-річна Марія. І ще однією особою духовного стану була донька покійного псаломника Ксенофонта Галятовського 12-річна Фекла. Всього духовенства мешкало тоді в Янківці 16 осіб.

Матеріали ревізії населення 1858 року містять інформацію про 15 осіб духовного стану. Настоятелем парафіяльного храму тоді вже служив Вукол Григорович Крижановський, якому виповнилося 25 років, а його дружині – Марії Іванівні – 17. Продовжував служити диякон Олександр Андрійович Бржозовський, сім'я якого збільшилась сьомою дитиною – сином Захарієм. Батько священика, 71-річний Григорій Савович Крижановський був уже позаштатним священиком і мешкав з молодшим сином Іваном. Ще при церкві числились заштатний паламар Карпо Духневич, його дружина і донька Анна.

Священик Вукол Григорович Крижановський за сумлінну пастирську службу та піклування про парафіяльну школу в 1870 році був нагороджений набедреником. Та це була остання його нагорода так як 19 грудня 1873 року він помер.

Парафіяльним ієреєм з 4-го лютого 1873 став, переведений в Янківку із Беринки, Андрій Левицький. Та він не залишився на янківській парафії. Його наступником був Ананій Акимович, якого змінив Андрій Бржозовський. Останній був переведений в Янківку 19

квітня 1876 року із с. Розумниці. Ієрейська служба Андрія Бржозовського 25 лютого 1885 року була відзначена скуфією. Прослуживши після цього ще майже шість років, св. Андрій Бржозовський 20 грудня 1894 р. був з Янківки переведений в с. Кути. А на його місце до І.-Богословської церкви прибув тамтешній ієрей Олексій Лотоцький.

Олексій Йосипович Лотоцький був сином псаломника. По закінченні Київської духовної семінарії в 1880 році він був направлений учителем до церковнопарафіяльної школи в міст. Паволоч Сквирського повіту. В 1881 році його призначили псаломником в Таращанському повіті, а 24 вересня 1882 року він отримав призначення на священицьке місце с. Литвинівки Київського повіту. В Литвинівці 17 жовтня 1882 року відбулася його священича хіротонія. За резолюцією Митрополита Платона 22 січня 1884 року його перевели в с. Кути, а вже потім, 20 грудня 1891 року із Кутів він перебрався в Янківку. Його пастирська служба на новій парафії в 1895 році була відзначена набедреником, а 24 січня 1901 року він отримав скуфію. З дружиною Анастасією Лаврентіївною вони мали четверо дітей, яким у 1900 році виповнилося: Михаїлу - 11 років, Марії – 13, Олені – 9 і Олександрі – 4 роки.

Псаломником у І.-Богословській церкві з 1898 року служив Іван Петрович Фоміковський. Він був сином псаломника і закінчив 1-й клас Києво-Подольського духовного училища. З 24-го листопада 1886 року до вересня 1888 року він учителював в Київському повіті, а 22 вересня 1888 року став псаломником в с. Попівці Звенигородського повіту. Там він служив майже 10 років і 12 грудня 1898 року було задоволене його прохання про переведення в Янківку. Його батько Петро Іванович Фоміковський в 1900 році ще служив псаломником в с. Демидове Київського повіту. А сім’я його складалась з дружини Капітоліни Феофанівни і дітей: Анни, Григорія та Марії.

Священик Олексій Лотоцький служив у І.-Богословській церкві майже до кінця 1903 року і 3 листопада був переведений в с. Гусаково Звенигородського повіту. А на священицьке місце в Янківку призначено Порфирія Юркевича.

Порфирій Авдійович Юркевич походив із духовенства, в 1892 році закінчив Київську духовну семінарію і отримав призначення учителя в с. Колодисте Звенигородського повіту. Звідти його перевели в с. Колодисте Уманського повіту, де 17 серпня 1892 року він був призначений псаломником. Служив він там до листопада 1903 року, а потім отримав нове призначення – на священицьке місце в Янківку. А 24 січня 1904 року в І.-Богословській церкві відбулася його священича хіротонія. За митрополичою резолюцією № 1 771 від 23 квітня 1909 року Порфирія Юркевича нагородили набедреником,[463] а 13 жовтня 1911 року він отримав нове призначення – духовного слідчого 5-го округу. За даними 1913 року, його сім’я складалася з дружини Наталії і трьох дітей. Це були: Миколай, 1906 р. н., Євгеній, 1908 р. н. і Василій, 1913 р. народження.

Другим штатним кліриком І.-Богословської церкви був псаломник. З 24 червня 1906 року псаломником у Янківці став Дмитрій Богорський (Боярський?). Він походив із сім’ї псаломника, в 1893 р. закінчив Липовецьке училище і учителював у Липовецькому повіті, звідки і був переведений в Янківку. У 1913 році йому виповнилося 36 років і з дружиною Любою Григорівною вони мали четверо малолітніх дітей. Це були: Володимир, 1903 р. н., Леонід, 1906 р. н., Ольга, 1908 р. н. і Віра, котра народилася в 1912 році.

Священик Порфирій Авдійович Юркевич сумлінно виконував пастирські обов’язки і до дня Пасхи 1914 року за резолюцією Його Високопреосвященства Митрополита Флавіана за № 1 518 від 26 березня 1914 року його нагородили скуфією.

Епілог

Величезні зміни в суспільне, в т. ч. і церковне життя, вніс 1917 рік. З вибухом революції в царській Росії і поваленням старого режиму почалося будівництво нової української держави і нового українського церковного життя. У березні 1917 року в Україні почали відбуватися церковні збори, на яких накреслився поділ між духовенством і мирянами на національний та консервативний. Упродовж весни-літа 1917 року цей поділ поглиблюється і набирає виразний національний характер, що призводить до відокремлення українського духовенства від російського і від церковної ієрархії промосковської орієнтації. Національно-церковний рух розгортається на тлі кардинальних суспільних перетворень. Більшовицький переворот у Петрограді 7 листопада 1917 року розірвав традиційні стосунки між церквою і державою. На території України набирав чинності Декрет про землю, що був прийнятий 8 листопада 1917 року II Всеросійським з'їздом Рад, і за яким монастирські та церковні землі, а також господарські будівлі були відібрані державою. А 24 грудня 1917 року постановою більшовицького уряду Православну церкву позбавлено права мати будь-яке відношення до загальноосвітніх шкіл. 31 грудня 1917 року Раднарком спеціальним декретом заборонив Церкві вінчати і вести громадянську метрикацію. І нарешті, 19 січня 1919 року уряд Української Радянської Республіки прийняв декрет про відокремлення Церкви від держави і школи від церкви, котрий був аналогічний декретові Ради Народних Комісарів Радянської Росії від 5 лютого 1918 року. Всі церковні будинки з їхнім майном ставали власністю держави. Навчання релігії у школах заборонено. Розпочалася тріумфальна хода радянсько-атеїстичної влади.

Та хоч церковна організація в Україні формально була знищена, але віра Христова в її православній формі не зникла: вона жила в глибинах людських душ, як жила і сама Церква в таємних, законспірованих, невідомих для людського ока "катакомбах". Православний український люд у переважній більшості зберігав вірність правдивій релігії і, не дивлячись на потужний натиск атеїстичної пропагандистської машини, у вузько-сімейному колі зберігав християнські цінності та традиції. Затиснута в лещатах радянської державності Православна Церква продовжувала існувати, вона творила безперервний літопис своєї історії, хоч багато його сторінок пожовклим листям осідали в закритих фондах радянських архівів.

З проголошенням незалежності України відновився процес національного державотворення і з'явилися умови для переосмислення та об'єктивного вивчення церковної історії. Це необхідно як для загального поцінування ролі Церкви в житті українського народу, так і для вшанування імен тих представників духовенства, котрі своєю проповідницькою та освітянською діяльністю прагнули внести християнські загальнолюдські цінності в повсякденне життя православної пастви. Тому перш за все, авторка прагнула назвати кожне встановлене ім'я священно- і церковнослужителя, аби жодне з них не загубилося і аби наступниками були продовжені грунтовні дослідження релігійно-церковного життя на теренах нашого краю. Хочеться сподіватися, що здійснене дослідження прислужиться однією з цеглинок у вибудові величного храму історії Православної Церкви в Україні.

Примітки

Вступ

1. Дмитро Дорошенко. Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу. – Берлін, 1940. – 70 с.
2. Див. там же. – С. 42.
3. Див. там же. – С. 45.
4. Наприклад, див.: Дмитро Степовик. Церква в кайданах (Боротьба українських християн за свою самобутність у XIX ст.). – К., 1996. – 110 с.
5. Див.: Чернецький Є. Документи фонду "Переяславсько-Бориспільська духовна консисторія" ЦДІАК України як джерело дослідження східних теренів Речі Посполитої у XVIII ст. // Студії з архівної справи та документознавства. – 201. – Т. 7. – С. 49.
6. Див.: Петренко О. Документи традиційних християнських церков у фондах Державного архіву Вінницької області дорадянського періоду // Там само. – С. 53.
7. ПСЗ. – СПб., 1830. – Т. XXIII. (с. 1789 по 6. XI. 1796). - № 17 300. – С. 641-644.
8. ПСЗ. – СПб., 1830. – Т. XXIV. (С 6. XI. 1796 по 1798). - № 18 117. – С. 706-709.
9. Див.: "Дело по рапорту Умаского духовного правления о представлении регистра церквей Уманского уезда" // ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 368. – Спр. 183. – Арк. 1-4.
10. Александров Н. Собрание церковно-гражданских постановлений в России, относящихся до лиц православного духовенства. – СПб., 1860. – 232 с.; Барсов Т. Сборник действующих и руководственных церковных и церковно-гражданских постановлений по ведомству православного исповедания. – СПб., 1885. – 663 с.
11. Весь Юго-Западный край. Справочная и адресная книга по Киевской, Подольской и Волынской губерниям. Составлена Юго-Западным отделением Российской Экспортной Палаты под общим наблюдением проф. М.В. Довнар-Запольського и под ред. Преподавателя Киевского Коммерческого Института А.И. Ярошевича. Изд. 1-е. Тов-ва Л. М. Фиш и П. Е. Вольсов. – К., 1915. – С. 605-628.
12. Алфавитный указатель населенных пунктов, вошедших в настоящий список. – Б. М. – 1900. – Т. 2. – С. 1 549-1 674.
13. Адрес-календарь личного состава Киевской епархии с алфавитным списком протоиереев и священников за 1890 год. – К., 1890. – 38 с.; Адрес-календарь Киевской епархии за 1901 год. – К., 1901. – 215 с.
14. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. Сост. под. редакцией протоирея С. Трегубова. – Киев–Одесса, 1910. – 552 с.
15. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся. – К.: Типография Киево-Печерской Лавры, 1864. – 763 с.
16. Похилевич Л. Назв. праця. – Біла Церква, 2005. – С. 5.
17. Ульяновський В., Крижановський О., Плохій С. Історія Церкви та релігійної думки в Україні: Навч. посібник: У 3-х книгах. – К., 1994.
18. Зінченко А.Л. Церковне землеволодіння в політиці царату на Правобережній Україні напрокінці XVIII – першій половині XIX ст. – К., 1991.
19. Крижановський О.П. Церква в соціально-економічному розвитку Правобережної України XVIII – перша половина XIX ст. – К., 1992.
20. Надтока Г.М. Православна церква і процес українського національного відродження 1900-1917 років. – К., 1996; Православна церква в Україні 1900-1917 років: соціально-релігійний аспект. – К. 1998.
21. Перерва В.С. Статус єпархіальних органів влади та парафіяльного священства в Київській митрополії кінця XVIII-XIX століть. Автор... канд. іст. наук. – К., 2002; Денисенко В.А. Часопис "Киевские Епархиальные Ведомости" в історії національно-духовного життя України (1861-1918 рр.). Автор... канд. іст. наук. – К., 2004.

22. Ульяновський В. Минуле України через призму історії православної церкви: проблеми, уроки, перспективи // Київська старовина. – 2003. - № 5. – С. 3-29.
23. Кочережко Я.М. Опис Уманських церков і монастирів. Рукопис, 1977. – 42 ст. (Зберігається у фондах Уманського краєзнавчого музею. НВФ – 349).
24. Скус О. Конфесійні осередки Уманщини на зламі XIX-XX ст. // Література та культура Полісся. – Вип. 29. – Ніжин, 2005. – С. 129-133; Релігійна ситуація на Уманщині в контексті геополітичних змін другої половини XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в україні. Зб. наук. статей. Вип. 14. – К., 2005. – С. 231-235.

Розділ І. Православне духовенство Уманщини та його культурно-освітницька діяльність

1. Духовенство Уманського повіту в церковно-адміністративній структурі Київської єпархії.

1. "Киевские Епархиальные Ведомости" (далі - КЕВ). -1876. - № 9. – С. 279.
2. КЕВ. – 1910. - № 46. – С. 1116-1117.
3. КЕВ. – 1882. – № 2. – С. 39-40.
4. КЕВ. – 1896. - № 12. – С. 477-478.
5. КЕВ. – 1901. - № 2. – С. 91.
6. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 353. – Спр. 39. – Арк. 1-5.
7. КЕВ. – 1864. - № 2. – С. 9-18.
8. Распределение церквей Киевской епархии на новые благочинницкие округа, утвержденное Его Высокопреосвященством 29 апреля 1883 года // КЕВ. – 1883. - № 12. – С. 240-252.
9. Адрес-календарь личного состава Киевской епархии, с алфавитным списком протоиереев и священников за 1890 год. – К., 1890. – С. III.
10. Адрес-календарь личного остава Киевской епархии, с алфавитным списком протоиереев и священников, за 1894 год. – К., 1894. – С. 139-149.
11. КЕВ. – 1902. - № 6. – С. 177.
12. Новое распределение Киевской епархии на благочинницкие округа, с указанием местожительства благочинных и почтовых станций // КЕВ. – 1904. - № 3. – С. 61-78.
13. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 360. – Спр. 142. – Арк. 1-55.
14. КЕВ. – 1869. - № 11. – С. 59-66.
15. Выписка о нынешнем количестве штатных городских и сельских приходов в Киевской епархии, с означением количества положенных по штату священно- и церковнослужителей и просфорень // КЕВ. – 1869. – № 11. – С. 68.
16. Підраховано автором за таким джерелом: Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. / Сост. под редакцией протоирея С. Трегубова. – Киев-Одесса, 1910. – С. 401-452.
17. Несколько цифр по статистике Киевской Епархии // КЕВ. – 1884. - № 18. – С. 805.
18. Церковно-приходское попечительство села Текучей, Уманского уезда // КЕВ. – 1879. - № 32. – С. 10-11.
19. Отчет о состоянии приходского попечительства при Свято-Георгиевской церкви с. Нерубайки, Уманского уезда с 1876 по 1882 г. // КЕВ. – 1882. - № 23. – С. 434-436.
20. Церковно-приходское попечительство с. Павловки, Уманского уезда // КЕВ. – 1880. - № 2. – С. 10.
21. Киевская епархия по памятникам церковно-археологического музея Киевской духовной Академии // КЕВ. – 1879. - № 14-15. – С. 5.
22. Извлечение из отчета церковно-археологического общества за 1881 год // КЕВ. – 1882. - № 14. – С. 261-262.
23. КЕВ. – 1883. - № 7. – С. 148-149; КЕВ. – 1884. - № 3. – С. 123; КЕВ. – 1885. - № 3. – С. 115.

2. Матеріальне становище православного кліру Уманщини.

1. КЕВ. – 1864. - № 1. – С. 8-20.
2. Памятная книжка Киевской губернии на 1858 г. – К., 1858. – С. 206.
3. Ведомость о суммах, назначенных к отпуску из казны 1871 г. на содержание причтам городских и сельских церквей Киевской епархии // КЕВ. – 1871. - № 18. – С. 190-193.
4. КЕВ. – 1873. - № 16. – С. 110-125.
5. Сведения о числе лиц, получивших пособие из сумм собраных в благочиниях и средств Киевского епархиального попечительства за 1895 год // КЕВ. – 1897. - № 5. – С. 98.
6. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 859. – Спр. 94. – Арк. 1-9.
7. Список пенсионеров, получающих пенсию из казны по сведениям Киевской духовной Консистории // КЕВ. – 1885. - № 17. – С. 801.
8. Устав о пенсиях и единовременных пособиях священнослужителям и псаломщикам епархиального ведомтсва // КЕВ. – 1902. - № 14. – С. 372-382.
9. ПСЗ. – Собр. 1-е. – Т. 9. - № 6 544. – С. 263-277.
10. ЦДІАК України. – Ф. 2 012. – Оп. 1. – Спр. 530. – Арк. 5.
11. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 594. – Спр. 70. – Арк. 1-8.
12. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 1-22.
13. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 1-40.
14. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 1 –378.
15. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 1-50.
16. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 1-66.
17. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 325. – Арк. 7.
18. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 702. – Арк. 1-6.
19. КЕВ. – 1883. - № 12. – С. 255-258.
20. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 699. – Арк. 2.
21. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 857. – Арк. 1.
22. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 780. – Арк. 1.
23. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 1 002. – Арк. 1.
24. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 1 048. – Арк. 19.
25. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – К., 1864. – С. 339-376.
26. Статистика поземельной собственности и населенных мест Европейской России. Вып. III. Губернии Малороссийские и Юго-Западные. – СПб., 1884. – 218 с.
27. Логанов Г. Статистика землевладения Европейской России по уездам. – СПб., 1906. – С. 28-29.
28. Адрес-календарь. Справочная книга Киевской губернии на 1888 год. – К., 1888. – С. 92-93.
29. Календарь и записная книжка Земского корреспондента Киевской губернии на 1916 год. – К., 1916. – С. 127.
30. КЕВ. – 1908. – № 21. – С. 515-523; № 49. – С. 1 304-1309.
31. КЕВ. – 1917. - № 27. – С. 211-212.

3. Освіта дітей православного духовенства та парафіян Уманського повіту

1. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 607. – Спр. 1. – Арк. 8-9.
2. Там само. – Арк. 9-10.
3. Устав Епархиальных женских училищ // КЕВ. – 1869. - № 8. – С. 28-44.
4. Торжественный акт в Киевском училище девиц духовного звания, по случаю 1-го выпуска воспитаниц // КЕВ. – 1866. - № 13. – С. 428-440.
5. КЕВ. – 1864. - № 15. – С. 128.
6. КЕВ. – 1870. - № 16. – С. 101.
7. КЕВ. – 1871. - № 17. – С. 395.
8. КЕВ. – 1873. - № 13. – С. 96-97.

9. КЕВ. – 1873. - № 13. – С. 384.
10. КЕВ. – 1873. - № 14. – С. 108.
11. КЕВ. – 1875. - № 15. – С. 189.
12. КЕВ. – 1876. - № 14. – С. 177.
13. КЕВ. – 1880. - № 29. – С. 5.
14. КЕВ. – 1883. - № 14. – С. 306.
15. КЕВ. – 1885. - № 15. – С. 728-729.
16. Несколько слов о народном образовании и церковно-приходских школах Киевской епархии // КЕВ. – 1872. - № 5. – С. 103.
17. Ведомость о числе училищ и учащихся при сельских церквах Киевской епархии за 1859-1861 годы // Прибавление к «Киевским Епархиальным Ведомостям за 1861 год.» – С. 265.
18. КЕВ. – 1864. – № 12. – С. 97-98.
19. Ведомость о состоянии церковно-приходских школ Киевской епархии к 1 июля 1862 года, по Уманскому уезду // КЕВ. – 1862. - № 21. – С. 687-690.
20. КЕВ. – 1864. - № 21. – С. 177-183.
21. Историко-статистические сведения о церковно-приходских школах в Киевской епархии // КЕВ. – 1872. - № 6. – С. 126.
22. Программа обучения в церковно-приходских школах Киевской еппархии // КЕВ. – 1864. - № 12. – С. 384-391.
23. КЕВ. – 1866. - № 2. – С. 8.
24. Там само. - № 22. – С. 167.
25. Новогребельская церковно-приходская школа // КЕВ. – 1886. - № 12. – С. 560-562.
26. Построение нового дома для церковно-приходской школы в с. Копенковатом Уманского уезда // КЕВ. – 1870. - № 8. – С. 255-262.
27. Правила о церковно-приходских школах // КЕВ. – 1884. - № 17. – С. 741-746.
28. Программы учебных предметов для церковно-приходских школ // КЕВ. – 1886. - № 17. – С. 777-788 и № 18 – С. 836-840.
29. КЕВ. – 1885. - № 5. – С. 213-214.
30. Ведомость статистическая о числе церковно-приходских школ в Киевской епархии за 1884 год // КЕВ. – 1885. - № 6-7. – С. 254-256.
31. О церковно-приходских школах в Уманском и Липовецком уездах // КЕВ. – 1886. - № 3. – С. 129-131.
32. Отчет о остоянии церковно-приходских школ в Киевской епархии за 1885-1886 учебный год // КЕВ. – 1887. - № 28. – С. 543-556.
33. Список вакантных учительских мест в церковно-приходских школах. Уманский уезд // КЕВ. – 1887. - № 32. – С. 615-616.
34. Доклад Председателя Киевского Епархиального Училищного Совета Преосвященного Иринея, Епископа Уманского, поданый Высопреосвященейшему Платону, Митрополиту Киевскому и Галицкому «О состоянии школ церковно-приходских и школ грамотности в Киевской епархии в истекшем 1887-8 учебном году» // КЕВ. – 1887. - № 40. – С. 593-604.
35. Отчет Киевского Епархиального Училищного Совета о состоянии церковно-приходских школ Киевской Епархии за 1888-1889 уч. год // КЕВ. – 1890. - № 12. – С. 156-166.
36. Там само. – С. 164.
37. Церковно-школьное дело в Уманском уезде, Киевской губернии // КЕВ. – 1899. - № 22. – С. 919-922.
38. КЕВ. – 1899. - № 4. – С. 77.
39. КЕВ. – 1904 - № 2. – С. 21.
40. Отчет о состоянии церковно-приходскх школ и школ грамоты Киевской епархии в учебно-воспитательном отношении за 1902-1903 учебный год // КЕВ. – 1904. - № 22. – С. 1-15.
41. Школы грамоты // КЕВ. – 1908. - № 32. Приложение. – С. 1-8.
42. КЕВ. – 1904. - № 25. – С. 54-55.

43. КЕВ. – 1904. - № 26. – С. 304-308.
44. Обозрение Высокопреосвященнейшим Флавианом, Митрополитом Киевским и Галицким, церквей и школ Уманского уезда в сентябре месяце 1903 года // КЕВ. – 1903. - № 36. – С. 977-983.
45. Посещение Высопреосвященнейшим Флавианом, Митрополитом Киевским и Галицким, г. Умани и находящихся в нем церквей и учебных заведений в сентябре месяце с. г. // КЕВ. – 1903. - № 38. – С. 1 035-1 039.
46. Обозрение преосвященным Агапитом, епископом Уманским, церквей и школ Уманского уезда // КЕВ. – 1905. - № 52. – С. 1 336-1 347.

4. Уманське духовне училище.

1. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 376. – Спр. 176. – Арк. 1.
2. КЕВ. – 1867. – № 23. – С. 788-795.
3. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 2. – Спр. 107. – Арк. 1-4.
4. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 628. – Спр. 10. – Арк. 1-3.
5. Мои воспоминания об Уманском духовном училище и времени моего в нем воспитания (1841-1847) // КЕВ. – 1902. - № 14. – С. 232-235.
6. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 1. – Спр. 116. – Арк. 2.
7. КЕВ. – 1864. - № 14. – С. 112.
8. Приложения к протоколам Киевского епархиального съезда от 15-18 мая 1876 года // КЕВ. – 1876. - № 17. – С. 224-226.
9. По поводу училищных съездов духовенства Киевской епархии // КЕВ. – 1862. - № 1. – С. 31-32.
10. Из Умани // КЕВ. – 1881. - № 7. – С. 7-8.
11. Ведомость о количестве процентного сбора из доходов церквей Киевской Епархии на потребности учебной части с 1 января 1880 года, составленная Епархиальным Съездом 18-22 августа 1879 г. // КЕВ. – 1879. - № 49. – С. 9-18.
12. Взносы от церквей и причтов Киевской Епархии на содержание местных духовно-учебных заведений в 1880 году по определениям съездов духовенства. IV. На содержание Уманского духовного училища // КЕВ. – 1880. - № 23. – С. 2-3.
13. Сведения о духовных училищах, состоящих в Киевской епархии в 1876 году // КЕВ. – 1876. - № 14. – С. 153-164.
14. Смета доходов и расходов училищ Киевской епархии на 1877 г. // КЕВ. – 1877. - № 9. – С. 91-99.
15. Журнал заседаний Уманского окружного училищного съезда духовенства. 12-14 декабря 1879 г. // КЕВ. – 1879. - № 30. – С. 4-9.
16.Смета доходов и расходов Уманского духовного училища Киевской епархии в 1879 г. // КЕВ. – 1879. - № 25. – С. 1-2.
17. Краткий отчет о приходе, расходе и остатке сумм по Уманскому духовному училищу за 1879 год // КЕВ. – 1880. - № 2. – С. 6-8.
18. Устав православных духовных училищ // КЕВ. – 1884. - № 22. – С. 981-994.
19. Сведения о духовных училищах, состоящих в Киевской епархии в 1876 году // КЕВ. – 1876. - № 14. – С. 153-164.
20. Ведомость о числе сирот и других недостаточных воспитанников в училищах Киевской епархии // КЕВ. – 1877. - № 14 (Приложение).
21. Ведомость о бедных учениках Уманского духовного училища, имеющих в настоящее время право на получение денежного пособия высшего и низшего размеров на свое содержание. Сост. Мая 13 дня 1877 года // КЕВ. – 1877. - № 14 (Приложение).
22. КЕВ. – 1879. - № 9. – С. 4; № 36. – С. 1.

23. Списки воспитанников местных епархиальных духовных училищ, состоящих на епархиальном содержании // КЕВ. - № 16. – С. 4-5.
24. Списки воспитанников Уманского училища, получивших денежное пособие на свое содержание во второй половине 1881-1882 учебного года // КЕВ. – 1882. - № 32-33. – С. 1.
25. Список учеников Уманского духовного училища, коим выдано денежное пособие во второй половине 1883 г. // КЕВ. – 1884. - № 5. – С. 208-209.
26. Список учеников Уманского духовного училища, коим выдано денежное пособие за 1885 г. // КЕВ. – 1885. - № 15. – С. 697-698.
27. Ведомость об учениках Уманского духовного училища, коим выдано пособие за первую половину 1886 г. // КЕВ. – 1886. - № 15. – С. 700-702.
28. Ведомость об учениках Уманского духовного училища, получивших денежное пособие во второй половине 1886 г. // КЕВ. – 1887. - № 6. – С. 137-139.
29. Ведомость об учениках Уманского духовного училища, получивших денежное пособие в первой половине 1887 г. // КЕВ. – 1887. - № 22. – С. 423-425.
30. Ведомость об учениках Уманского духовного училища, получивших денежное пособие во второй половине 1887 г. // КЕВ. – 1888. - № 4. – С. 60-62.
31. КЕВ. – 1877. - № 17. – С. 241-247.
32. Правила для содержания своекоштных воспитанников Киевской духовной семинарии, составленные инспектором семинарии и рассмотренные в педагогическом собрании 9-го июля 1877 года // КЕВ. – 1877. - № 17. – С. 247-250.
33. Списки воспитанников местных епархиальных духовных училищ, состоящих на епархиальном содержании // КЕВ. – 1880. - № 16. – С. 4-5.
34. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 324. – Арк. 124.
35. Указ Св. Синода от 9-18 декабря 1883 г. за № 2 510 о порядке приема воспитанников духовных училищ в духовные семинарии // КЕВ. – 1884. - № 4. – С. 149-150.
36. Об открытии в Киевской епархии уездных отделений Киевского Епархиального Училищного совета // КЕВ. – 1888. - № 38. – С. 554-555.
37. КЕВ. – 1892. - № 5. – С. 79.
38. КЕВ. – 1895. - № 5. – С. 52.
39. КЕВ. – 1900. - № 13. – С. 295.
40. КЕВ. – 1909. - № 24. – С. 301.
41. КЕВ. – 1871. - № 5. – С .30.
42. Журнал съезда депутатов Уманского училищного округа, состоявшийся 10, 11 и 12 числа мая 1871 года // КЕВ. – 1872. - № 5. – С. 114.
43. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. – Арк. 1.
44. Адрес-календарь должностных лиц по всем частям управления Юго-Западного края на 1879 год. – К., 1879. – С. 252.
45. КЕВ. – 1882. - № 6. – С. 104.
46. КЕВ. – 1883. - № 1. – С. 1.
47. КЕВ. – 1884. - № 6. – С. 258.
48. КЕВ. – 1888. - № 31. – С. 459.
49. КЕВ. – 1889. - № 21. – С. 292.
50. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 127. – Арк. 1.
51. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 651. – Арк. 75.
52. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 324. – Арк. 100.
53. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 651. – Арк. 75.
54. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 896. – Арк. 1.
55. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 127. – Арк. 2.
56. Адрес-календарь должностных лиц по всем частям управления Юго-Западного Края на 1879 год. – К. 1879. – С. 252.
57. Памятная книжка Киевской губернии на 1915 год. – К., 1914. – С. 179; УДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 896. – Арк. 1.

58. 2-й Журнал Уманского съезда депутатов духовенства, составленный 1885 года 16 октября // КЕВ. – 1886. - № 15. – С. 682-683.
59. КЕВ. – 1889. - № 44. – С. 718.
60. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 3. – Спр. 50. – Арк. 59.
61. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 896. – Арк. 20.
62. Краткие сведения о духовных училищах Киеской епархии за 1880-1881 уч. год // КЕВ. – 1881. - № 48. – С. 6.
63. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 3. – Спр. 50. – Арк. 80.
64. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 651. – Арк. 92.
65. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 896. – Арк. 17.
66. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 324. – Арк. 125-126.
67. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 651. – Арк. 89.
68. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 651. – Арк. 93.
69. ЦДІАК України. – Ф. 712. – Оп. 4. – Спр. 896. – Арк. 19.

<u>Розділ ІІ.</u> Церкви міста Умані та його передмість

1. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 360. – Стр. 142. – Арк. 1.
2. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 1 159. – Арк. 37.
3. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 145. – Арк. 31.
4. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 174.
5. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 6. – Арк. 9.
6. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 641. – Спр. 129. – Арк. 1-2.
7. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 88. – Арк. 2.
8. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 158. – Арк. 12 зв.
9. КЕВ. – 1866. - № 19. – С. 136.
10. КЕВ. – 1869. - № 24. – С. 832-833.
11. КЕВ. – 1869. - № 14. – С. 86.
12. КЕВ. – 1870. - № 17. – С. 106.
13. КЕВ. - 1874. - № 10. – С. 131.
14. КЕВ. – 1875. - № 16. – С. 195.
15. КЕВ. – 1890. - № 25. – С. 509.
16. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 863. – Спр. 71. – Арк. 1.
17. Там само. – Арк. 2.
18. КЕВ. – 1896. - № 21. – С. 850-852.
19. КЕВ. – 1897. - № 20. – С. 284.
20. КЕВ. – 1902. - № 24. – С. 910-911.
21. КЕВ. – 1909. - № 36. – С. 518.
22. КЕВ. – 1903. - № 16. – С. 386.
23. КЕВ. – 1905. - № 21. – С. 221.
24. КЕВ. – 1909. - № 36. С. 518.
25. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – Киев-Одесса, 1910. – С. 26.
26. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 88. – Спр. 123. – Арк. 1-6.
27. КЕВ. – 1913. - № 26. – С. 426.
28. КЕВ. – 1917. - № 28-29. – С. 227.
29. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 1 159. – Арк. 39-40.
30. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 360. – Спр. 142. – Арк. 1.
31. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 627. – Спр. 78. – Арк. 5.
32. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 232. – Арк. 5.
33. КЕВ. – 1883. - № 1. – С. 1.
34. КЕВ. – 1886. - № 5. – С. 20.
35. КЕВ. – 1900. - № 10. – С. 188.

36. КЕВ. – 1902. - № 24. – С. 903.
37. КЕВ. – 1912. - № 19. – С. 218.
38. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 139. – Арк. 38.
39. Там само.
40. Там само. – Арк. 81.
41. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 990. – Арк. 3.
42. КЕВ. – 1876. - № 3. – С. 22.
43. КЕВ. – 1910. - № 23. – С. 223.
44. Кочережко Я. М. Опис Уманських церков і монастирів. Рукопис / Уманський краєзнавчий музей. НФВ. – 1977. – С. 35.
45. КЕВ. – 1888. - № 14. – С. 207.
46. КЕВ. – 1889. - № 46. – С. 774.
47. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 052. – Спр. 296. – Арк. 4.
48. КЕВ. – 1903. - № 37. – С. 627.
49. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 056. – Спр. 233. – Арк. 1-6.
50. КЕВ. – 1906. - № 42. – С. 437.
51. КЕВ. – 1907. - № 38. – С. 558.
52. КЕВ. – 1875. - № 11. – С. 118-119.
53. КЕВ. – 1875. - № 12. – С. 139.
54. КЕВ. – 1887. - № 14. – С. 282.
55. КЕВ. – 1887. - № 25. – С. 470.
56. КЕВ. – 1911. - № 18. – С. 182.
57. КЕВ. – 1911. - № 27. – С. 336.
58. КЕВ. – 1912. - № 14. – С. 146.
59. КЕВ. – 1896. - № 21. – С. 851.
60. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – К., 1864. – С. 345.
61. КЕВ. – 1914. - № 38. – С. 581.
62. Краткая история возникновения Св. Георгиевского скита близ Умани, Киевской епархии. – К., 1913. – С. 6.
63. Там само. – С. 20.
64. Освящения монастыря в г. Умани. Впечатления очевидца // КЕВ. – 1913. - № 4. – С. 102-104.
65. Посещение г. Умани Преосвященным Иннокентием, епископом Каневским // КЕВ. – 1913. - № 45. – С. 1 154-1 157.

<u>Розділ ІІІ.</u> Православні парафії Уманського повіту.

1. Посещение Преосвященнм Димитрием, епископом Уманским церквей 6 и 7 округов Уманского уезда с 14-го по 31 мая // КЕВ. – 1912. - № 44. – С. 1 047-1 050.
2. ЦДІАК України .– Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
3. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 360. – Спр. 142. – Арк. 1-55.
4. Ведомость о суммах, назначенных к отпуску из казны в 1871 году, на содержание причтам городских и сельских церквей Киевской епархии // КЕВ. – 1871. - № 18. – С. 191.
5. Адрес-календарь личного состава Киевской епархии, с алфавитным списком протоиереев и священников, за 1894 г. – К., 1894. – С. 133.
6. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год / Сост. под редакцией протоирея С. Трегубова. – К. – Одесса, 1910. – С. 437.
7. Атлас народонаселения Западно-Русского края по исповеданиям, составлен при Министерстве Внутренних Дел, в канцелярии заведывающего устройством православных церквей в западных губерниях. – СПб., 1863.
8. Адрес-календарь личного состава... – С. 133.

9. Адрес-календарь Киевской епархии за 1901 год. – К., 1901. – С. 178.
10. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 437.
11. КЕВ. – 1914. - № 27. – С. 311.
12. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 146-148.
13. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – арк. 2-4.
14. КЕВ. – 1873. - № 20. – С. 250.
15. КЕВ. – 1892. - № 11. – С. 196.
16. КЕВ. – 1906. - № 20. – С. 216.
17. КЕВ. – 1912. - № 5. – С. 51.
18. КЕВ. – 1917. - № 42-43. – С. 331.
19. КЕВ. – 1914. - № 27. – С. 311.
20. КЕВ. – 1917. - № 20-21. – С. 162.
21. Духовное торжество в с. Антоновке Уманского уезда // КЕВ. – 1916. - № 45-46. – С. 977-980.
22. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 360. – Спр. 142. – Арк. 1-55.
23. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – К., 1864. – С. 347.
24. КЕВ. – 1871. - № 18. – С. 193.
25. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
26. Адрес-календарь личного состава... – С. 17.
27. Атлас народонаселения Западно-Русского края по исповеданиям... – СПб., 1863.
28. Адрес-календарь Киевской епархии за 1901 год. – С. 167.
29. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 487.
30. КЕВ. – 1881. - № 22. – С. 2.
31. КЕВ. – 1886. - № 9. – С. 387.
32. КЕВ. – 1891. - № 11. – С. 118.
33. КЕВ. – 1892. - № 20. – С. 252.
34. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 481.
35. КЕВ. – 1904. - № 12. – С. 146.
36. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 36-41.
37. КЕВ. – 1911. - № 15. – С. 148.
38. КЕВ. – 1917. - № 28-29. – С. 232.
39. КЕВ. – 1911. - № 50. – С. 736.
40. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 590. – Спр. 20. – Арк. 1-3.
41. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арх. 44-46.
42. КЕВ. – 1871. - № 18. – С. 193.
43. Атлас народонаселения Западно-Русского края по исповеданиям. – СПб., 1863.
44. Адрес-календарь личного состава Киевской епархии... – К., 1894. – 1894. – С. 134.
45. Адрес-календарь Киевской епархии за 1901 год. – К., 1901. – С. 167.
46. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 415.
47. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 337.
48. КЕВ. – 1885. - № 18. – С. 840.
49. КЕВ. – 1885. - № 10. – С. 463-465.
50. КЕВ. – 1899. - № 11. – С. 171.
51. КЕВ. – 1910. - № 6. – С. 62.
52. КЕВ. – 1916. - № 20. – С. 251.
53. КЕВ. – 1894. - № 12. – С. 341.
54. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арх. 28-29.
55. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 797.
56. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 75-77.
57. КЕВ. – 1864. - № 23. – С. 203.
58. КЕВ. – 1895. - № 10. – С. 134.

59. КЕВ. – 1901. - № 10. – С. 249.
60. КЕВ. – 1915. - № 20. – С. 188.
61. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 805.
62. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 111-113.
63. КЕВ. – 1867. - № 1. – С. 5.
64. КЕВ. – 1881. - № 8. – С. 136.
65. КЕВ. – 1912. - № 19. – С. 220.
66. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 438.
67. Краткие сведения о ходе дела по устройству и исправлению построек для причтов в приходах Киевской епархии за 1897 год // КЕВ. – 1898. - № 6. – С. 108-110.
68. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 821.
69. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 78-80.
70. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 13-15.
71. КЕВ. – 1870. - № 1. – С. 4.
72. КЕВ. – 1886. - № 14. – С. 672.
73. КЕВ. – 1905. - № 7. – С. 94.
74. КЕВ. – 1910. - № 46. – С. 529.
75. КЕВ. – 1894. - № 12. – С. 340.
76. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39-41.
77. КЕВ. – 1885. - № 5. – С. 201.
78. Торжество освящения двух престолов в храме с. Берестовца Уманского уезда // КЕВ. – 1901. - № 9. – С. 433-439.
79. КЕВ. – 1912. - № 29. – С. 832.
80. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 962.
81. Памятная книжка Киевской губернии на 1910 год. – С. 430.
82. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 353.
83. КЕВ. – 1892. - № 15. – С. 553.
84. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 789.
85. КЕВ. – 1878. - № 17. – С. 207.
86. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 43.
87. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 13-14.
88. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 9-12.
89. КЕВ. – 1878. - № 11. – С. 116-117.
90. КЕВ. – 1886. - № 9. – С. 386.
91. КЕВ. – 1895. - № 10. – С. 134.
92. КЕВ. – 1902. - № 24. – С. 900-910.
93. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 49.
94. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39-41.
95. Посещение Преосвященным Димитрием, епископом Уманским церквей 6 и 7 округов Уманского уезда с 14-го по 31-е мая // КЕВ. – 1912. - № 32. – С. 743-746.
96. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 970.
97. КЕВ. – 1897. - № 17. – С. 257.
98. КЕВ. – 1907. - № 11. – С. 100.
99. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 360. – Спр. 142. – Арк. 1-55.
100. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 976.
101. КЕВ. – 1912. - № 32. – С. 745.
102. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 112-113.
103. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 9. – Арк. 11-12.
104. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
105. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 813.
106. Ганкевич В. 50-летний юбилей пастырского служения священника м. Буков Уманского уезда о. Стефана Шулькевича // КЕВ. – 1904. - № 31. – С. 760-763.

107. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 1 066. – Арк. 508-511.
108. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 023. – Спр. 230. – Арк. 5-6.
109. КЕВ. – 1912. - № 36. – С. 854-857.
110. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 39-40.
111. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 984.
112. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 023. – Спр. 230. – Арк. 7-8.
113. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39-41.
114. КЕВ. – 1883. - № 1. – С. 1.
115. КЕВ. – 1892. - № 24. – С. 301.
116. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 023. – Спр. 230. – Арк. 1-21.
117. 50-летний юбилей Духовника 4 округа Умаского уезда, заштатного священика с. Верхнячки, о. Василя Григоровича // КЕВ. – 1898. - № 19. – С. 841-842.
118. КЕВ. – 1903. - № 38. – С. 642.
119. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 783.
120. КЕВ. – 1892. - № 11. – С. 138.
121. Краткие сведения о ходе дела по устройству и исправлению построек для причтов в приходах Киевской епархии за 1897 г. // КЕВ. – 1898. - № 6. – С. 108-110.
122. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 360. – Спр. 142. – Арк. 1-55.
123. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 20.
124. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 47.
125. КЕВ. – 1874. - № 24. – С. 284.
126. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
127. КЕВ. – 1892. - № 14. – С. 507.
128. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 439.
129. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 829.
130. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 127-129.
131. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 347.
132. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 360. – Спр. 142. – Арк. 1-55.
133. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
134. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 403.
135. Обозрение Высопреосвященным Феогнистом, Митрополитом Киевским и Галицким, церквей города Умани и Уманского уезда // КЕВ. – 1902. - № 24. – С. 904.
136. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 53.
137. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 11-12.
138. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 513.
139. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 29-35.
140. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – К., 1864. – С. 367.
141. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 37-38.
142. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 28-29.
143. КЕВ. – 1898. - № 6. – С. 108-110.
144. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 197-199.
145. КЕВ. – 1912. - № 37. – С. 880-883.
146. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 521.
147. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39-41.
148. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 72-81.
149. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 35-36.
150. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 55-61.
151. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 404.
152. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 076. – Спр. 223. – Арк. 1.
153. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 153.
154. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр.39. – Арк. 238-240.

155. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 63-65.
156. Мучиническая кончина Уманского протоирея Кирилла Зельницкого, пострадавшего от униатов 1776 года // КЕВ. – 1862. - № 10. – С. 335-341.
157. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 155. – Арк. 136 а-137.
158. КЕВ. – 1874. - № 24. – С. 283.
159. КЕВ. – 1914. - № 12. – С. 127.
160. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 27-28.
161. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 77.
162. КЕВ. – 1884. - № 24. – С. 1 079-1080.
163. КЕВ. – 1890. - № 15. – С. 190.
164. 50-летний юбилей священства о. Маскима Ганкевича, священика с. Громов, Умаского уезда // КЕВ. – 1897. - № 17. – С. 784-789.
165. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 100-101.
166. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 86-87.
167. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 343.
168. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 328-330.
169. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 67-69.
170. Устройство и освящение новых киотов в приходской церкви села Дзенгелевки Умаского уезда // КЕВ. – 1880. - № 48. – С. 5-6.
171. Освящение храма // КЕВ. – 1885. - № 21. – С. 1 006-1 008.
172. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 47-48.
173. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 776.
174. КЕВ. – 1872. - № 22. – С. 275.
175. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 360. – Спр. 142. – Арк. 1-55.
176. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 612. – Спр. 35. – Арк. 1-2.
177. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 155. – Арк. 138-139.
178. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 92.
179. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 43.
180. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 1 010.
181. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 158-161.
182. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 77-80.
183. КЕВ. – 1882. - № 8. – С. 138.
184. КЕВ. – 1892. - № 19. – С. 247-248.
185. КЕВ. – 1894. - № 3. – С. 53.
186. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 85.
187. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39-41.
188. КЕВ. – 1913. - № 28. – С. 454.
189. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 3-5.
190. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 597. – Спр. 3. – Арк. 1-3.
191. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 529.
192. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 20-22.
193. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 71-74.
194. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 59-64.
195. Похилевич Л. Сказания о населеных местностях Киевской губернии. – К., 1864. – С. 374.
196. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 351.
197. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 267-269.
198. Юшкевич Василий. Процедура обеспечения одного приходского причта помещениями // КЕВ. – 1883. - № 12. – С. 255-258.
199. Юшкевич Василий. Освящение нового храма в м. Дубовом Умаского уезда // КЕВ. – 1886. - № 24. – С. 1 104-1 105.
200. КЕВ. – 1887. - № 5. – С. 118.
201. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 161.

202. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 206-208.
203. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 36.
204. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 114-115.
205. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 837.
206. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 537.
207. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 23-26.
208. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 91-94.
209. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39-41.
210. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 50-57.
211. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 769.
212. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 87-90.
213. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 101-103.
214. Паломническая экскурсия церковного хора м. Иванек Умаского уезда // КЕВ. – 1912. - № 26. – С. 291.
215. Освящение нового храма // КЕВ. – 1914. - № 47. – С. 1 152-1 153.
216. Торжество освящения нового храма в м. Иваньках Умаского уезда // КЕВ. – 1915. - № 50. – С. 1 188-1889.
217. КЕВ. – 1870. - № 2. – С. 11.
218. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 139-141.
219. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 105-108.
220. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 440.
221. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 45-46.
222. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 440.
223. Священник А.И. Жолобовский // КЕВ. – 1907. - № 33. – С. 786-788.
224. КЕВ. – 1907. – № 42. – С. 988-1 001.
225. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 851.
226. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – К., 1864. – С. 357.
227. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 552.
228. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 613. – Спр. 128. – Арк. 1-2.
229. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 34-35.
230. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 109-111.
231. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 82-89.
232. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – К., 1864. – С. 369.
233. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 167.
234. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 209-211.
235. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 117-119.
236. КЕВ. – 1894. - № 3. – С. 64.
237. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 175.
238. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 1-144.
239. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 155. – Арк. 131-132.
240. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 230-232.
241. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 113-116.
242. КЕВ. – 1888. - № 39-40. – С. 598-599.
243. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – К., 1864. – С. 355.
244. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 361.
245. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 313-316.
246. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 163-166.
247. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 368.
248. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 702. – Арк. 1-6.

249. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 9.
250. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 276-278.
251. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 121-124.
252. Стефан Васильевич Захариевич (Некролог) // КЕВ. – 1902. - № 17. – С. 676-677.
253. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 273-275.
254. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 125-128.
255. КЕВ. – 1888. - № 39-40. – С. 601.
256. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 30-33.
257. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 129-132.
258. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 023. – Спр. 230. - Арк. 19-21.
259. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
260. КЕВ. – 1901. - № 13. – С. 617.
261. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 1 066. – Арк. 46-48.
262. КЕВ. – 1894. - № 3. – С. 60.
263. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 612. – Спр. 21. – Арк. 1-2.
264. КЕВ. – 1874. - № 24. – С. 281.
265. КЕВ. – 1892. - № 15. – С. 559.
266. Посещение Преосвященным Димитрием, епископом Уманским церквей 6 и 7 округов Уманского уезда с 14-го по 31 мая // КЕВ. – 1912. - № 42. – С. 1 002-1 003.
267. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39.- Арк. 125-126.
268. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 139-141.
269. КЕВ. – 1892. - № 19. – С. 247-248.
270. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 023. – Спр. 230. – Арк. 16-18.
271. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 1 066. – Арк. 407 зв. б.
272. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39.
273. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 023. – Спр. 230. – Арк. 12-13.
274. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 660. – Арк. 155-158.
275. КЕВ. – 1887. - № 30. – С. 587.
276. Священник Иосиф Михайлович Белинский (Некролог) // КЕВ. – 1902. - № 5. – С. 212.
277. КЕВ. – 1902. - № 15. – С. 398-399.
278. Посещение Преосвященным Димитрием, епископом Уманским церквей 6 и 7 округов Умаского уезда с 14-го по 31-е мая // КЕВ. – 1912. - № 44. – С. 1 047-1 050.
279. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 108-110.
280. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 84. – Арк. 147-149.
281. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 359.
282. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 1.
283. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 7-9.
284. КЕВ. – 1892. - № 15. – С. 547-548.
285. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 155. – Арк. 153-154.
286. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
287. Обозрение преосвященным Агапитом, епископом Уманским церквей и школ Умаского уезда // КЕВ. – 1905. - № 52. – С. 1 339.
288. КЕВ. – 1864. - № 19. – С. 167.
289. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 369.
290. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
291. Закладка новой церкви в с. Куты Уманского уезда // КЕВ. – 1883. - № 19. – С. 391-398.
292. Освящение храма в с. Кутах Уманского уезда // КЕВ. – 1885. - № 10. – С. 472.
293. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 28-29.
294. Посещение Преосвященным Сергием, Епископом Уманским, сел Охматова и Кутов // КЕВ. – 1901. - № 2. – С. 84-97.
295. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 372.
296. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 410.

297. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39.
298. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39-41.
299. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 39. – Арк. 91-94.
300. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 21-28.
301. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 82-83.
302. Інститут рукопису. – Ф. ІІ. - № 29 828-29 841.
303. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 376.
304. Памятная книжка Киевской губернии на 1910 год. – С. 417.
305. Інститут рукопису. – Ф. ІІ. - № 29 828-29 841.
306. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 28-29.
307. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 270. – Арк. 71.
308. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 023. – Спр. 230. – Арк. 1-4.
309. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 155. – Арк. 123-124.
310. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 58-59.
311. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 6. – Арк. 14-15.
312. Открытие памятника Императору Александру II и освящение 2-классной церковно-приходской школы в с. Маньковке Уманского уезда // КЕВ. – 1911. - № 51-52. – С. 1 223.
313. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 68-69.
314. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 436.
315. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 665.
316. КЕВ. – 1842. - № 15. – С. 548.
317. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 432.
318. КЕВ. – 1892. - № 14. – С. 503-504.
319. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – С. 427.
320. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 602. – Спр. 10. – Арк. 1-27.
321. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 612. – Спр. 18. – Арк. 1-2.
322. Отчет о состоянии приходского попечительства при Свято-Георгиевской церкви с. Нерубайки Уманского уезда с 1876 по 1882 год // КЕВ. – 1882. - № 23. – С. 434-436.
323. Протоирей Прокопий Михайлович Павловский // КЕВ. – 1911. - № 9. – С. 209-211.
324. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 1 040.
325. Церковная летопись с. Обозовки-Ягубца Киевской губернии Уманского уезда // Фонди Уманського краєзнавчого музею. - № 713. – Арк. 1-5.
326. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 660. – Арк. 147-150.
327. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 354.
328. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 359. – Спр. 34. – Арк. 1-29.
329. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 612. – Спр. 37. – Арк. 1-43.
330. Некролог священника Николая Крыжановского // КЕВ. – 1884. - № 14. – С. 634-636.
331. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 367.
332. И. Мшанецкий. Освящение церкви в с. Орадовке, Уманского уезда // КЕВ. – 1885. - № 18. – С. 854-855.
333. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 1 123. – Арк. 1-69.
334. И. Мшанецкий. О соседстве корчмы с церковью // КЕВ. – 1885. - № 8. – С. 474-475.
335. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 369.
336. Освящение нового храма в с. Оситной, Уманского уезда // КЕВ. – 1905. - № 6. – С. 138-140.
337. Освящение перестроеной церкви в с. Охматове, Уманского уезда // КЕВ. – 1905. - № 3. – С. 68-69.
338. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 110-111.
339. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 613. – Спр. 92. – Арк. 1-4.
340. Посещение Преосвященным Сергием, Епископом Уманским, сел Охматова и Кутов // КЕВ. – 1901. - № 2. – С. 84-97.

341. Церковно-приходское попечительство села Павловки (Уманского уезда) // КЕВ. – 1880. - №2. – С. 10.
342. КЕВ. – 1914. - № 6. – С. 50.
343. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 356.
344. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 722.
345. КЕВ. – 1864. - № 21. – С. 177.
346. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 597. – Спр. 4. – Арк. 1-5.
347. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39-41.
348. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39-41.
349. Освящение храма в с. Подвысоком, Уманского уезда // КЕВ. – 1884. - № 22. – С. 1 054-1 056.
350. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 1 066. – Арк. 414-415.
351. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
352. КЕВ. – 1915. - № 20. – С. 182.
353. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 71. – Арк. 5.
354. КЕВ. – 1897. - № 12. – С. 187.
355. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 358.
356. КЕВ. – 1892. - № 15. – С. 357.
357. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39-41.
358. КЕВ. – 1896. - № 7. – С. 71.
359. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 28-29.
360. Некролог священника Иоанна Козицкого // КЕВ. – 1884. - № 8. – С. 365-366.
361. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 21.
362. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
363. КЕВ. – 1870. - № 17. – С. 106.
364. КЕВ. – 1878. - № 11. – С. 116-117.
365. КЕВ. – 1886. - № 9. – С. 387.
366. 50-летие протоирея П. Молчановського // КЕВ. – 1909. - № 47. – С. 1 141-1 146.
367. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 350.
368. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 699. – Арк. 2.
369. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. –Арк. 70.
370. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
371. Священник Г.Г. Токаревський (Некролог) // КЕВ. – 1910. - № 6. – С. 139-141.
372. КЕВ. – 1916. - № 22. – С. 291.
373. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 660. – Арк. 170.
374. КЕВ. – 1900. - № 3. – С. 34.
375. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 358. – Спр. 70. - Арк. 11.
376. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 1 002. – Арк. 1.
377. КЕВ. – 1890. - № 23. – С. 450.
378. КЕВ. – 1892. - № 15. – С. 561.
379. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 594. – Спр. 70. – Арк. 1-8.
380. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 360.
381. КЕВ. – 1864. - № 22. – С. 194.
382. КЕВ. – 1875. - № 16. – С. 196.
383. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 354.
384. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 39-41.
385. Посещение Преосвященным Димитрием, епископом Уманским церквей 6 и 7 округов Уманского уезда с 14-го по 31 мая // КЕВ. – 1912. - № 37. – С. 880-883.
386. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 1 082.
387. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 155. – Арк. 108-109.
388. КЕВ. – 1879. - № 20. – С. 1-2.
389. КЕВ. – 1885. - № 8. – С. 386.
390. КЕВ. – 1900. - № 14. – С. 318.

391. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 155. – Арк. 116-117.
392. КЕВ. – 1892. - № 11. – С. 138.
393. КЕВ. – 1913. - № 20. – С. 299.
394. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 28-29.
395. Церковная летопись села Рубаного Моста, 5-го округа благочиния Уманского уезда // КЕВ. – 1894. - № 10. – С. 276.
396. КЕВ. –1876. - № 3. – С. 21.
397. КЕВ. – 1870. - № 20. – С. 128.
398. КЕВ. – 1911. - № 20. – С. 210.
399. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44-46.
400. КЕВ. – 1888. - № 15-16. – С. 218.
401. КЕВ. – 1908. - № 3. – С. 14.
402. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – С. 369.
403. Похилевич Л. Назв. робота. – С. 366.
404. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 155. – Арк. 162.
405. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 1 111. – Арк. 131-139.
406. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр. 8. – Арк. 44.
407. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 601. – Спр. 45. – Арк. 1-5.
408. КЕВ. – 1874. - № 1. – С. 6.
409. КЕВ. – 1914. - № 7. – С. 165.
410. КЕВ. – 1905. - № 52. – С. 1 344.
411. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 613. – Спр. 71. – Арк. 1-2.
412. КЕВ. – 1889. - № 4. – С. 63.
413. Освящение нового храма в с. Талалаевке, Уманского уезда // КЕВ. – 1905. - № 51. – С. 1 311-1 314.
414. Обозрение Высопреосвященным Феогнистом, Митрополитом Киевским и Галицким, церквей города Умани и Уманского уезда // КЕВ. – 1902. - № 24. – С. 909.
415. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 632.
416. КЕВ. – 1896. - № 7. – С. 77.
417. КЕВ. – 1914. - № 18. – С. 188.
418. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 612. – Спр. 2. – Арк. 1-2.
419. Освящение храма на хуторе Киево-Троицкого монастыря при селе Тальянках Уманского уезда // КЕВ. – 1903. - № 31. – С. 842-843.
420. КЕВ. – 1906. - № 30-31. – С. 332.
421. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 22. – Арк. 23-24.
422. Церковно-приходское попечительство села Текучей, Уманского уезда // КЕВ. – 1879. - № 32. – С. 10-11.
423. Обозрение преосвященным Агапитом, епископом Уманским церквей и школ Уманского уезда // КЕВ. – 1905. - № 52. – С. 1 344.
424. КЕВ. – 1905. - № 3. – С. 25-26.
425. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 143. – Арк. 35.
426. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 1-63.
427. КЕВ. – 1866. - № 10. – С. 72-73.
428. КЕВ. – 1882. - № 11. – С. 198.
429. КЕВ. – 1885. - № 4. – С. 152.
430. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 72. – Арк. 4.
431. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 872. – Спр. 453. – Арк. 1-2.
432. 50-летний юбилей протоирея А. Менчица // КЕВ. – 1908. - № 51-52. – С. 1 371-1377.
433. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 076. – Спр. 223. – Арк. 1.
434. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 5.
435. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 1-186.
436. Там само. – Арк. 174.

437. Посещение Преосвященным Димитрием, епископом Уманским церквей 6 и 7 округов Уманского уезда с 14-го по 31 мая // КЕВ. – 1912. - № 31. – С. 720-723.
438. КЕВ. – 1917. - № 48-49-50. – С. 371.
439. ДАЧО. – Ф. 833. – Оп. 1. – Спр. 701. – Арк. 8-9.
440. КЕВ. – 1869. - № 5. – С. 22.
441. КЕВ. – 1876. - № 6. – С. 51.
442. КЕВ. – 1907. - № 9. – С. 71.
443. 50-летний юбилей протоирея с. Цебермановки, Уманского уезда, Ильи Чеважевского (1857-1907 г.) // КЕВ. – 1907. - № 14. – С. 334-337.
444. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 023. – Спр. 230. – Арк. 1.
445. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – Киев-Одесса, 1910. – 552 с.
446. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 023. – Спр. 230. – Арк. 1 зв.
447. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 009. – Спр. 155. – Арк. 79-80.
448. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 023. – Спр. 230. – Арк. 14-15.
449. Там само. – Арк. 14 зв.
450. КЕВ. – 1888. - № 7. – С. 110.
451. КЕВ. – 1867. - № 16. – С. 149.
452. КЕВ. – 1867. - № 21. – С. 194.
453. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 011. – Спр. 3 207. – Арк. 324.
454. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 023. – Спр. 230. – Арк. 9.
455. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1 010. – Спр. 88. – Арк. 135.
456. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 575. – Спр.8. – Арк. 28-29.
457. КЕВ. – 1912. - № 31. – С. 720.
458. КЕВ. – 1880. - № 21. – С. 9-10.
459. КЕВ. – 1912. - № 31. – С. 722.
460. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 590. – Спр. 12. – Арк. 80.
461. Там само. – Арк. 62.
462. КЕВ. – 1917. - № 38-39. – С. 298.
463. КЕВ. – 1909. - № 18. – С. 215.

Додатки

Таблиця № 1

Православний клір Уманського повіту за IX та X ревізіями (1850 і 1858 роки)

№ з/п	Назви населених пунктів та посади священно- і церковнослужителів	Священно- і церковнослужителі за ревізією 1850 року	Священно- і церковнослужителі за ревізією 1858 року
1	**м. Умань. Миколаївська соборна церква**		
	протоірей	Стаховський Аполоній Платонович	той самий
	священик	Ящуржинський Василь Григорович	Кошутський Яків Васильович
	диякон	Ільницький Василь Матвійович	той самий
	псаломник	Воліковський Іван Пантелеймонович	Левицький (?) Єлисейович
	паламар	Левицький Трохим Леонтійович	-
	просфорня	Ольшевська Марія Андріївна	та сама
2	**с. Тальянки**		
	священик і благочинний	Зубачевський Тимофій Васильович	той самий
	диякон	Гусаковський Симеон Дорофійович	той самий
	псаломник	Войницький Йосип Григорович	той самий
	просфорня	-	Кмітєвич Марина

3	**с. Білашки**		
	священик	Тарнавич Никифор Олексійович	той самий
	в.о. псаломника	Малявський Костянтин Петрович	той самий
	паламар	Превродський Михайло Антонович	той самий
	заштатний священик	Павлович Афанасій Прокопович	той самий
	заштатний диякон	Малявський Петро Іванович	той самий
	просфорня	Сіроцинська Агафія Іванівна	та сама
4	**с. Вишнопіль**		
	священик	Молчанський Автоном Фомович	Молчанський Тимофій Михайлович
	диякон	Павловський Федір Самсонович	той самий
	паламар	Кмітєвич Ілля Григорович	той самий
	просфорня	Потебенькіна Анна Автономівна	та сама
	заштатний священик	-	Молчанський Автоном Фомович
5	**с. Гордашівка**		
	священик і духовник	Бавульський Михайло	Бавульський Данило Михайлович
	псаломник	Дукевич Стефан Пилипович	той самий
	паламар	Джус Давид Онисимович	Ковалевський Василь Іванович
	просфорня	Базилькевичева Ксенія Єфремівна	донька свящ. Червінська Марія Іустинівна
6	**с. Довгеньке**		
	священик	Мороховський Авксентій Микитович	той самий
	псаломник	Вишневський Трохим Іванович	той самий
	паламар	-	Ковальський Роман Опанасович
7	**с. Зеленьків**		
	священик	Кошутський Іван Васильович	той самий
	диякон	Вишньовський Феофан Львович	той самий
	псаломник	Миньковський Микита Дмитрович	той самий
	безмісний псаломник	Ліневич Фома Георгійович	той самий
	безмісний паламар	Ковальський Григорій Опанасович	той самий
	просфорня	Слуцька Пелагея Євсіївна	донька св. Травулінського Анна Кирилівна
8	**с. Криві Коліна**		
	священик	-	Виньковський Федір Іустинович
	псаломник	Карвовський Михайло Авксентійович	той самий
	заштатний паламар	Костицький Авксентій Федорович	-
	паламар		Лінєвич Антон Фомич
9	**с. Косенівка**		
	священик	Павловський Никодим Демидович	той самий
	псаломник	Гдишицький Тимофій Йосипович	той самий
	паламар	Гримальський Олександр Васильович	той самий
	просфорня	-	вдова Іулія Ємельянівна
10	**с. Кобринова Гребля**		
	священик	Павлович Гавриїл Андроникович	Прокопович Олександр Пилипович
	псаломник	Бєлявський Іоанн Симеонович	той самий
	паламар	Березовський Димитрій Максиміліанович	Фроевич Гаврило Герасимович
	просфорня	Кошутська Юлія	вдова свящ. Білячевського Надія
11	**с. Легедзине**		
	священик	Бржозовський Ілля Власович	той самий
	псаломник	Болозович Авраам Самсонович	той самий
	паламар	Сваричевський Ігнатій Стефанович	той самий
	просфорня	Гдишицька Олександра Гнатівна	-
12	**с. Майданецьке**		
	священик	Серединський Іона Фомович	Кремінський Лев Васильович
	диякон	Матковський Павло Федосійович	
	псаломник	Холодкевич Гервасій Васильович	Білецький Василь Якович
	просфорня	Кошутська Пелагея	та сама
	псаломник на	-	Холодкевич Гервасій Васильович

	паламарській посаді		
13	**с. Роги**		
	священик і депутат	Молчанський Іоанн Автономович	той самий
	диякон	Пиданович Іоанн Іоаннович	той самий
	псаломник	Юркевич Онуфрій Максимович	той самий
	просфорня	Зражевська Марія	донька свящ. Фінькевича Марина Олександрівна
14	**містечко Тальне**		
	священик	Плотницький Тимофій Феофанович	той самий
	диякон	Гордзієвський Феодот Феодорович	той самий
	паламар	Суховольський Федір Григорович	Малишевський Микита Єфремович
	просфорня	Травулінська Катерина Семенівна	дружина дяка Кремінського Ірина Іванівна
15	**с. Романівка**		
	священик і благочинний	Бавульський Георгій Данилович	той самий
	диякон	Ніколаєвич Миколай Михайлович	той самий
	псаломник	Стасіневич Євдоким Андрійович	той самий
	просфорня	дівиця Адамовичева Пелагея Власівна	донька свящ. Кондрацького Мотрона Василівна
16	**с. Мошурів**		
	священик	Антепович Симеон Трохимович	той самий
	псаломник	Біляшевський Іван Єремійович	Біляшевський Димитрій Євстафійович
	в. о. паламара	Плотницький Олександр Васильович	той самий
	заштатний паламар	Павлович Степан Симеонович	-
	просфорня	дружина свящ. Хмілевська Варвара Василівна	та сама
	заштатний диякон	-	Павлович Авраамій
17	**с. Поташ**		
	священик	Галятовський Діонісій Павлович	той самий
	псаломник	Сапоцький Архип Павлович	Білецький Андрій Федорович
18	**с. Паланочка**		
	священик	Білецький Федір Васильович	той самий
	псаломник	Ніколаєвич Іван Маркович	той самий
	безмісний паламар	-	Крижановський Евтихій Матвійович
19	**с. Ризіна**		
	священик	Колежинський Олександр Трифонович	той самий
	диякон на псаломницькій посаді	Кондратович Євстафій	Шпанович Антоній Іродіонович
	паламар	Крижановський Симеон Матвійович	той самий
	просфорня	вдова дяка Болейкова Євдокія	донька паламаря Родзальського Олена Семенівна
20	**с. Рубаний Міст**		
	священик	Цислинський Кирило Васильович	Шулькевич Стефан Лукович
	псаломник	Пршесмицький Симеон Олександрович	той самий
	паламар	Ляховицький Кирило Григорович	той самий
	просфорня	донька свящ. Яновська Анна Космівна	вдова дяка Баньковського Анастасія Григорівна
21	**с. Багва**		
	священик	Вишинський Северин Павлович	той самий
	псаломник	Скурський Іродіон Григорович	той самий
	паламар (безмісний)	Бржозовський Іоанн Петрович	той самий
22	**с. Березівка**		
	священик	Ілляшевич Василь Федорович	Прокопович Корнилій Євдокимович
	псаломник	Дубровський Данило Костянтинович	той самий
	паламар (безмісний)	Глуховський Афанасій Ісайович	той самий
23	**с. Крачківка**		
	священик	Варгулевич Григорій Косминович	Кисілевич Автоном Григорович

	псаломник	Білецький Андрій Федорович	Ольшанський Василь Петрович
	паламар (безмісний)	Черніцький Сисой Ананьйович	той самий
24	**с. Полковнича**		
	священик	Стасіневич Прокопій Іванович	той самий
	псаломник	Зражевський Андронік Іванович	той самий
25	**містечко Іванька**		
	священик	Мацієвич Іоанн Антипович	той самий
	диякон	Крижановський Матвій Васильович	той самий
	псаломник	Крижановський Григорій Матвійович	-
	просфорня	вдова паламаря Дубравська Єфросинія	та сама
26	**с. Лащова**		
	священик	Панасевич Яків Іоаннович	той самий
	псаломник	Ліневич Микита Григорович	Болозович Созон Софронович
	паламар (безмісний)	Гордєєв Авраам Васильович	той самий
	заштатний псаломник	Чекавський Іван Григорович	той самий
27	**с. Буки**		
	священик	Бавульський Авксентій Данилович	Веледницький Іоанн Йосипович
	псаломник	Беньковський Патрикій Маркелович	Мандровський Миколай Михайлович
28	**с. Янківка**		
	священик	Крижановський Григорій Савович	Крижановський Вукол Григорович
	псаломник	Бржозовський Олександр Андрійович	той самий
	паламар (заштатний)	Дубневич Карпо Андрійович	той самий
29	**с. Попівка**		
	священик і благочинний	Бутовський Димитрій Йосипович	Черняховський Василь Тарасович
	псаломник	Теодорович Іоанн Савович	той самий
30	**с. Митківка (Харківка)**		
	священик	Маціович Антон Данилович	той самий
	псаломник	Адамович Григорій Симеонович	той самий
31	**с. Кривець**		
	священик	Белинський Іоанн Іпатійович	той самий
	псаломник	Крижановський Йосип Іванович	-
	паламар	Родзянський Панкратій Галактіонович	той самий
	заштатний священик	Белинський Іпатій Власович	той самий
	просфорня	Голітовичева Євдокія Симеоновна	та сама
	диякон	-	Баратовський Ілля Каленикович
32	**с. Безпечна**		
	священик	Маціович Стефан Пилипович	той самий
	псаломник	Ковалевський Павло	Хімарський Петро Семенович
33	**с. Зелений Ріг**		
	священик	Лужинський Стефан Васильович	той самий
	псаломник	Стасіневич Йосип	Левицький Самсон Карпович
34	**с. Хижня**		
	священик	Цареградський Василь Петрович	Вишинський Павло Павлович
	диякон на псаломницькій посаді	Хмілевський Іоанн Полікарпович	Лагозинський Федір Петрович
	псаломник на паламарській посаді	Кобилковський Симеон Йосипович	Майбродський Василь Макарович
	просфорня	Березовська Домініка Григорівна	вдова псаломника Станевича Олександра Федорівна
35	**с. Кути**		
	священик	-	Козляновський Антоній Тимофійович
	псаломник	Ольшанський Феодосій Максимович	той самий
36	**с. Красний Кут**		
	священик	Лещенецький Олександр Андрійович	той самий
	паламар на псаломницькій посаді	Ольшанський Олександр Максимович	той самий
37	**с. Вороне**		
	священик	Інфіповський (?) Іоанн Павлович	Масіневич Василь (?)

	псаломник	Горянський Іоанн Пилипович	Бережинський Іван Онуфрійович
	паламар	Багінський Василь Іовлійович	той самий
	просфорня	вдова свящ. Сілецька Марія Василівна	-
38	**с. Охматів**		
	священик	Правосудович Іоанн Лукович	той самий
	псаломник	Хмарський Петро Семенович	Ковалевський Павло Іванович
	заштатний паламар	Зіневич Іван Семенович	той самий
39	**с. Побойна**		
	священик	Покровський Миколай Миколайович	той самий
	псаломник	Зданевич Іван Федосійович	той самий
40	**с. Нова Гребля**		
	священик	Грушевський Федот Михайлович	той самий
	псаломник	Данішевський Михайло Іванович	той самий
	безмісний паламар	Богачевський Федір Якимович	-
41	**с. Кислін**		
	священик	Тучапський Антоній Феодосійович	Варгулевич Григорій Косминович
	псаломник	Ляховицький Данило Григорович	Маркевич Ферапонт
42	**с. Русалівка**		
	священик	Трембовецький Іларіон Андрійович	-
	диякон на псаломницькій посаді	Боряковський Ілля Каленикович	-
	псаломник на паламарській посаді	Гвоздієвський Фадей Арсентійович	той самий
	заштатний паламар	Глуковський Василь Ісайович	-
	просфорня	Крижановська Анастасія Федорівна	-
	псаломник	-	Крижановський Йосип Іванович
43	**с. Антонівка**		
	заштатний священик	(?) Йосип Кіндратович	свящ. Шмакін Миколай Дмитрович
	псаломник	Бржозовський Єлисей Андрійович	зашт. Бржозовський Єлисей Андрійович
44	**с. Обозівка (Ягубець)**		
	священик, благочинний	Терлецький Феодот Филимонович	той самий
	диякон	Сливницький Феодосій Леонтійович	-
	безмісний паламар	Язвінський Василь Павлович	той самий
	просфорня	донька свящ. Бєлявська Анна Федорівна	вдова свящ. Тарнопольського Ольга Андріївна
	паламар	-	Іваницький Павло Титович
45	**с. Ботвинівка**		
	священик	Вишневський Моісей	Кудрицький Лука Федорович
	псаломник	(?) – нерозбірливо	Потуржинський Йосип Опанасович
	заштатний дяк	Вишневський Макарій Григорович	той самий
46	**с. Красноставка**		
	священик	Гордєєв Дорофій Тарасович	той самий
	псаломник	Гордєєв Іван Васильович	той самий
47	**с. Добра**		
	священик	Сіневич Павло Миколайович	Тучапський Антоній Феодосійович
	диякон	Лісінський Василь Онисимович	той самий
	паламар	Ливицький Петро Григорович	-
	просфорня	донька свящ. Міхневич Варвара Григорівна	та сама
	псаломник	-	Нестеровський Харитон Олексійович
48	**с. Лещинівка**		
	священик і духовник	Чеважевський Григорій Йосипович	Тацієвський Стефан Григорович
	псаломник	(?) Федір Степанович	Болозович Федір Симеонович
49	**с. Притика**		
	священик	Саббатовський Йосип Романович	Саббатовський Іоанн Романович
	псаломник	Сіньковський Іван Леонтійович	той самий

	паламар	Хмілевський Полікарп Андрійович	Ляховецький Софроній Андрійович
	просфорня	вдова Кисілевичева Анна	-
50	**с. Шукайвода**		
	священик	Ляховецький Йосип Савович	той самий
	диякон	Губернавич Андрій Васильович	той самий
	паламар	Стебельський Микита Іванович	той самий
	заштатний псаломник	Стебельський Іван Стефанович	-
	просфорня	донька свящ. Козицька Марія Данилівна	та сама
51	**с. Христинівка**		
	священик	-	Чекавський Андрій Іванович
	псаломник	Коломацький Петро Петрович	той самий
	паламар	Погорицький Михайло Йосипович	Грегорович Іван Іванович
	заштатний паламар	Кучевич Андрій Ісидорович	той самий
	просфорня	донька свящ. Іуліана (нерозбірливо)	донька диякона, дівиця Агафія
52	**с. Талалаївка**		
	священик	Леонович Павло Онуфрійович	Ясірський Костянтин Львович
	псаломник	Крижановський Яків Федорович	той самий
	безмісний паламар	Силинський Никодим Онуфрійович	-
53	**с. Верхнячка**		
	священик	Григорович Василь Іоаннович	той самий
	диякон	Молчановський Ієрон Григорович	
	псаломник	Дусанський Фома Васильович	Караванський Симеон Костянтинович
	просфорня	донька свящ. Кошутська Марфа Василівна	
	паламар	-	Дусанський Фома Васильович
54	**с. Сичівка**		
	священик	Зелінський Василь Оверкович	той самий
	диякон	Любанський Василь Микитович	Старжевський Миколай Феодосійович
	псаломник	Сокольський Іван Каленикович	-
	безмісний паламар	Силинський Терентій Онуфрійович	той самий
	просфорня	вдова дяка Качуровська Єфросинія	вдова свящ. Стебницького Анна Опанасівна
	паламар	-	Козицький Андрій Федорович
55	**с. Шельпахівка**		
	священик	Корчинський Яків Єрофійович	Куликовський Олександр Федорович
	псаломник	Білоцерковський Сильвестр Лукич	той самий
	бувший паламар	Базилевич Григорій Гнатович	-
56	**с. Ухожа**		
	священик	Радолицький Єлисей Кіндратович	той самий
	псаломник	Потуржанський Йосип Опанасович	Філоновський Симеон Григорович
	безмісний паламар	Машкевич Варфоломій Федорович	-
57	**с. Орадівка**		
	священик	Хмілевський Іоанн Никифорович	Юшкевич Мефодій Володимирович
	псаломник	Кондрацький Микола Опанасович	той самий
58	**с. Синиця**		
	священик, благочинний	Козубський Онисим Климентійович	той самий
	псаломник	Зелінський Іван Оверкович	той самий
	паламар	(?) Порфирій Тимофійович	Чечель Іван Євстафійович
	безмісний паламар (з уніатів)	Козубський Григорій Андрійович	-
	просфорня	вдова Вітвіновська Фекла Тимофіївна	та сама
59	**с. Голяківка**		
	священик	Карпов Михайло Андрійович	той самий
	псаломник	Супронович Феодосій Васильович	той самий
	заштатний священик	-	Нісонський Тихін Софронович
60	**с. Вербовата**		

	священик	Височинський Григорій Іванович	той самий
	псаломник	Карватовський Олександр Антипович	той самий
61	**с. Розсішки**		
	священик і духовник	Левицький Мойсей Якович	той самий
	диякон	Лужинський Євдоким Васильович	-
	паламар	Левицький Трохим Леонтійович	той самий
	просфорня	донька свящ. Карпова Олександра Андріївна	та сама
	псаломник	-	Ясирський Лев Федорович
62	**с. Заячківка**		
	священик	Червінський Василь Іустинович	Бутовський Михайло Йосипович
	на псаломницькому місці	Нісонський Тихін Софронович	дяк Ганкевич Пилип Іванович
63	**с. Кожухівка**		
	священик	Буйницький Іоанн Миколайович	Олтаржевський Гаврило Іоанович
	псаломник	Хмілевський Василь Фадейович	той самий
64	**с. Кузьмина Гребля**		
	священик	Дзбановський Гаврило Микитович	той самий
	псаломник	Струтинський Іван Іванович	той самий
	паламар	Щупаковський Антон Федорович	той самий
	просфорня	вдова Микити Дзбановського - Олена	та сама
65	**с. Осітна**		
	священик	Вишневський Андрій Мойсейович	той самий
	псаломник	Домбовський Григорій Іванович	той самий
	паламар (безмісний)	Ковальський Боніфатій Феодосійович	той самий
66	**с. Погоріле**		
	священик	Чеважевський Стефан Романович	той самий
	псаломник	Чекавський Трифон Іванович	той самий
67	**с. Максимівка**		
	священик	-	Ясирський Павло Львович
	псаломник	Струтинський Самуїл Іванович	той самий
68	**с. Юрківка**		
	священик	Голованський Василь Антонович	той самий
	псаломник	Романович Петро Гнатович	Міхневич Купріян Григорович
	заштатний священик	-	Терлецький Павло Андрійович
69	**с. Посухівка**		
	священик	Зубачевський Павло Васильович	той самий
	псаломник	Холодкевич Мелентій Васильович	той самий
	паламар	-	Білецький Іван Федорович
	просфорня	-	вдова дяка ? Марфа Іванівна
70	**с. Колодисте**		
	священик	Радолицький Симеон Кіндратович	той самий
	псаломник	Павловський Євдоким Никифорович	Радолицький Іоанн ?
	паламар	Булдей Павло Григорович	Павловський ?
	просфорня	-	вдова Павловського Іуліана Іванівна
71	**с. Рижавка**		
	священик і благочинний	Ямковський Григорій Наумович	той самий
	диякон на псаломницькій посаді	Левчинський Трифон Никифорович	той самий
	псаломник	Бржозовський Іриней Петрович	той самий
	просфорня	Лясковська Марія Григорівна	та сама
72	**с. Томашівка**		
	священик	-	Філоновський Андрій Григорович
	паламар	Снєгурський Євдоким Касьянович	Коцовольський Костянтин Олексійович
	заштатний священик	Бережницький Василь Іванович	-
	просфорня	донька свящ. Радолицька Надія Костянтинівна	донька свящ. Зубачевського Олександра Стаховича
	псаломник	-	Левицький Євфимій Федорович
73	**с. Городниця**		

	священик	Липецький Єфрем Георгійович	той самий
	псаломник	Мнєріловський Маркел Йосипович	той самий
	паламар	Левицький Вукол Йосипович	той самий
	просфорня	-	вдова Славінська Федора Матвіївна
74	**с. Черповоди**		
	священик	Савинський Никифор Захарович	той самий
	псаломник	Вербицький Іван Данилович	той самий
	паламар (безмісний)	Сокольський Гаврило Васильович	-
75	**містечко Ладижинка**		
	священик	Підгурський Яків Олександрович	Куницький Василь Львович
	псаломник	Оклієвський Федір Маркович	той самий
	паламар	Розанський Автоном Йосипович	той самий
	просфорня	донька диякона Шадурська Марія	вдова св. Стеблицького Анна Василівна
	заштатний псаломник	Оклієвський Марко Федорович	той самий
	заштатний паламар	Скидановський Федір Петрович	-
76	**с. Текуча**		
	священик	Комарницький Йосип Миколайович	той самий
	диякон	Карвовський Пилип Іоанович	той самий
	псаломник	Камінський Тит Митрофанович	той самий
	заштатний псаломник	Оклієвський Петро Федорович	той самий
	просфорня	вдова Левандовська Олена Василівна	дівиця Майбродська Ольга
77	**с. Ропотуха**		
	священик	Дзбановський Андрій Афіногенович	той самий
	псаломник	Дембовський Іоанн Матвійович	Білецький Анатолій Федорович
78	**с. Шарин**		
	священик	Левицький Іоанн Матвійович	Значковський Пилип Фадейович
	псаломник	Нечаєвський Омеліан Опанасович	той самий
79	**с. Дубова**		
	священик	Юшкевич Василь Володимирович	той самий
	псаломник	Дяченко Назарій Семенович	Булдей Филимон Григорович
80	**с. Вільшанка**		
	священик	-	Хмілевський Никифор Фадейович
	псаломник	Караванський Ігнатій Костянтинович	той самий
	заштатний священик	? Григорій Якимович	Щуцький Олександр Дмитрович
	безмісний паламар	Малишевський Ігнатій Федорович	той самий
81	**с. Коржовий Кут**		
	священик	-	Робаковський Яків Михайлович
	псаломник	Яроцький Миколай Іванович	Крамаренков Андрій Димитрович
82	**с. Коржова**		
	священик	Антепович Феофілакт Трохимович	той самий
	псаломник	Порицький Тимофій Адамович	той самий
	безмісний паламар	Рибчинський Кіндрат Трифонович	той самий
	заштатний диякон	-	Юницький Василь Григорович
83	**с. Оксанина**		
	священик	Крижановський Олександр Васильович	той самий
	диякон	Рожковський Костянтин Карпович	той самий
	псаломник	Чернецький Федір Ананійович	той самий
	просфорня	-	донька диякона Гдишицького Марія Савівна
84	**с. Фурманка**		
	священик	Самонавич (?) Іоанн Матвійович	Короповський Лев Якимович
	псаломник	Левицький Назарій Пантелеймонович	Ленчевський Єрофій Стефанович
85	**с. Підвисоке**		
	священик	Сливницький Олексій Іванович	той самий
	диякон	Тележинський Маркел Олександрович	помер -
	псаломник	Лісінський Федір Дмитрович	той самий
	заштатний псаломник	Дубровський Григорій Єрофійович	-
	заштатний паламар	Нідзельський Миколай Іванович	той самий

	паламар	-	Дусанський Гаврило Фомович
	просфорня	-	донька диякона Шадурського Марія Яківна
86	**с. Небелівка**		
	священик	Антепович Федір Трохимович	той самий
	диякон	Кобилковський Кіндрат Йосипович	той самий
	псаломник	Джозовський Йосип Пантелеймонович	-
	просфорня	донька диякона Дзбановська Євдокія	та сама
87	**с. Нерубайка**		
	священик	Ілляшевич Пилип Федорович	-
	диякон	Ганкевич Никифор Федорович	-
	паламар	Бєлявський Михайло Васильович	Білоцерковський Афанасій Іванович
	заштатний псаломник	Ляховецький Порфирій Гаврилович	той самий
	просфорня	вдова Губерневич Домна Іванівна	-
	псаломник	-	Дубровський Григорій Григорович
88	**с. Левківка**		
	священик і духовник	Борецький Мойсей Якович (Мефодій)	той самий
	псаломник	Калінський Іван Андрійович	Джозовський Федот Пантелеймонович
	диякон (призначений на нове місце служби в Київський повіт)	Джозовський Пантелеймон Гаврилович	-
89	**с. Острівець**		
	священик	Любанський Іван Микитович	Червінський Василь Іустинович
	псаломник	Любанський Євстафій Іванович	той самий
	паламар	Булдей (?) Григорович	-
90	**с. Рогова**		
	священик	Ганкевич Максим (?) Іванович	той самий
	псаломник	Левицький Костянтин Григорович	той самий
91	**с. Перегонівка**		
	священик	-	Гирич Іоанн Якович
	псаломник	Богачевський Мефодій Федорович	той самий
	паламар	Дубиневич Максим Семенович	той самий
	просфорня	вдова Міньковська Євфимія	та сама
92	**с. Купенковате**		
	священик	Ільчевич Калістрат Наумович	Прісовський Іван Іванович
		Молчанський Антоній Аркадійович	той самий
93	**с. Росоховатець**		
	священик	Кирієнко Іпатій Іванович	Сливницький Михайло Якович
	псаломник	Міньковський Захарій Григорович	той самий
94	**с. Полонисте**		
	священик	Коцюбинський Даміан Маркович	Чижський Симеон Власович
	псаломник	Порицький Яків Федорович	Чернілецький Георгій Іванович
95	**містечко Покотилова**		
	священик	Сливницький Михайло Іванович	Вишневський Мойсей Іванович
	псаломник	Вітвіновський Панкратій Павлович	той самий
96	**с. Давидівка**		
	священик	Хмілевський Никифор Фадейович	Орловський Кіндрат Григорович
	псаломник	Машкевич Яків Олексійович	той самий
97	**с. Лебединка**		
	священик	-	Ганкевич Сава Іванович
	псаломник	-	Андрієвський Стефан Корнійович
	паламар	Порицький Максим Адамович	-
98	**с. Глибочок**		
	священик	Березовський Максим Петрович	той самий
	диякон	Майбродський Павло Григорович	помер
	безмісний паламар	Вишневський Іуліан Флорович	той самий
	псаломник	-	Березовський ?

Персональний склад православного кліру Уманського повіту середини XIX ст. відтворений автором на основі ревізійних відомостей (“ревизских сказок”), що складалися по кожній парафії в ході ревізій населення 1850 і 1858 років.

Таблиця № 2

Нагороди православного кліру Уманського повіту (1864-1917 рр.)

№ з/п	Роки	Подяка і благословіння єпархіального начальства	Благословіння Св. Синоду	Набедреник	Скуфія	Камилавка	Наперсний Хрест	Сан протоірея	Ордени	Усього нагороджених	
1	1864	4	-	7	6	1	-	-	-	18	
2	1866	4	-	10	5	2	-	-	-	21	
3	1867	1	-	1	-	-	-	-	1-Св. Анни 3-го ступеня	3	
4	1869	5	-	16	-	-	-	-	-	21	
5	1871	1	2	13	-	-	-	1	-	17	
6	1872	6	-	7	-	-	-	-	-	13	
7	1873	3	-	3	-	-	-	-	-	6	
8	1874	7	-	3	3	4	-	-	1-Св. Анни 2-го ступеня	18	
9	1875	3	-	5	5	3	2	-	-	18	
10	1876	1	-	1	7	2	1	-	-	12	
11	1877	2	-	5	-	-	-	-	-	7	
12	1878	-	-	5	-	9	3	-	-	17	
13	1879	-	-	2	8	1	3	-	-	14	
14	1880	-	-	3	4	2	2	-	-	11	
15	1881	1	-	-	-	6	2	-	-	9	
16	1882	3	-	-	5	1	1	-	2- Св. Анни 3-го ступеня	12	
17	1883	2	-	2	7	1	-	-	-	12	
18	1884	4	-	1	2	3	1	-	-	11	
19	1885	3	-	4	5	2	1	2	-	17	
20	1886	3	-	-	4	3	2	-	-	12	
21	1887	4	-	6	3	3	1	2	1- Станіслава 3-го ступеня	20	
22	1888	-	-	5	2	3	-	-	2- Св. Анни 3-го ступеня	12	
23	1889	11	-	-	2	4	-	-	-	17	
24	1890	-	-	7	4	4	2	1	-	18	
25	1891	-	-	1	2	2	1	-	1-Св. Володимира 4-го ступеня	7	
26	1892	1	1	5	3	5	3	1	1-Св. Володимира 4-го ступеня	20	
27	1895	-	-	-	-	4	1	1	-	6	
28	1897	-	1	2	1	7	3	1	-	15	
29	1898	-	-	3	2	4	3	-	-	12	
30	1899	-	-	5	1	4	2	1	2-Св. Анни 3-го ступеня	15	

31	1900	-	-	10	7	3	4	1	1-Св. Анни 2-го ступеня 1-Станіслава 2-го ступеня	27	!
32	1901	1	-	11	5	4	2	1	2-Св. Анни 3-го ступеня	26	!
33	1902	1	-	5	3	3	3	1	-	16	
34	1903	5	-	4	4	2	3	-	-	18	
35	1904	-	2	11	3	-	3	-	1-Св. Анни 2-го ступеня 1-Станіслава 3-го ступеня	21	
36	1905	1	1	8	5	5	1	1	1-Св. Анни 3-го ступеня	23	
37	1906	7	2	6	9	3	5	2	-	34	!!
38	1907	2	-	5	6	3	1	2	1-Станіслава 2-го ступеня	20	
39	1908	2	1	2	7	3	3	-	1-Св. Анни 3-го ступеня	19	
40	1909	1	1	3	7	6	-	-	3-Св. Анни 2-го ступеня	21	
41	1910	1	2	3	7	1	6	1	-	21	
42	1911	1	2	5	4	8	2	1	4-Св. Анни 3-го ступеня 1-Станіслава 3-го ступеня	28	!
43	1912	-	1	4	9	4	4	-	2-Св. Анни 3-го ступеня	24	
44	1913	-	1	4	5	8	3	1	2-Св. Анни 3-го ступеня	24	
45	1914	1	-	6	5	11	5	1	2-Св. Анни 3-го ступеня	31	!!
46	1915	-	-	-	3	6	4	2	1-Св. Анни 3-го ступеня	16	
47	1916	-	1	4	2	4	6	-	4-Св. Анни 3-го ступеня	21	
48	1917	6	1	7	5	8	8	4	- Палиця	40	!!!
	Усього:	98	19	220	177	162	97	28	39 і 1Палиця	841	

Піднесені до гідності протоірея:

1. Зубачевський Тимофій (с. Тальянки) – 5 квітня 1871 р.
2. Бавульський Георгій (с. Романівка) – 25 лютого 1885 р.
3. Лужинський Стефан (с. Зелений Ріг) – 25 лютого 1885 р.
4. Яновський Василь (міст. Торговиця) – 2 лютого 1887 р.
5. Соловйов Федір (Уманське Училище землеробства) – 1887 р.
6. Олтаржевський Наркіс (Успенський Собор, м. Умань) – 12 серпня 1890 р.
7. Павлович Лука (с. Росоховатець) – 20 вересня 1892 р.
8. Тарнавич Никифор (с. Білашки) – 23 березня 1895 р.
9. Чеважевський Ілля (с. Цеберманівка) – 6 травня 1897 р.
10. Павлович Прокопій (с. Нестерівка) – 28 березня 1899 р.
11. Грушецький Пилип (с. Шельпахівка) – 6 травня 1900 р.
12. Юшкевич Василь (міст. Дубове) – 13 квітня 1901 р.
13. Славінський Іоанн (с. Шарин) – 6 травня 1902 р.
14. Коломойцев Василь (Успенський Собор, м. Умань) – 6 травня 1905 р.
15. Молчановський Порфирій (с. Полянецьке) – 6 травня 1906 р.
16. Панасевич Мойсей (с. Синиця) – 6 травня 1906 р.
17. Менчіц Антоній (с. Хижня) – 6 травня 1907 р.
18. Таційвський Стефан (міст. Іванька) – 6 травня 1907 р.
19. Миронович Ісидор (с. Христинівка) – 6 травня 1910 р.
20. Значковський Пилип (с. Зелений Ріг) – 6 травня 1911 р.
21. Когутовський Андрій (с. Побойна) – 6 травня 1913 р.
22. Богданович Сава (с. Русалівка) – 6 травня 1914 р.
23. Правосудович Павло (с. Охматів) – 6 травня 1915 р.
24. Атаназевич Макарій (с. Красний Кут) – 6 травня 1915 р.
25. Савін Михайло (с. Вишнопіль) – 29 червня 1917 р.
26. Демидовський Димитрій (с. Орадівка) – 29 червня 1917 р.
27. Сташевський Яків (м. Умань, Троїцька церква) – 29 червня 1917 р.
28. Маковецький Іоанн (с. Майданецьке) – 29 червня 1917 р.

Нагороджені орденами:

I Орден Св. Володимира 4-го ступеня -	Лужинський Стефан (с. Зелений Ріг) - 14 грудня 1891 р. Карвовський Феоктист (с. Аполянка) -31 серпня 1892 р.
II Орден Св. Станіслава 2-го ступеня -	Померанцев Іван (Уманське духовне училище) – 6 травня 1900 р. Страшкевич Паладій (Уманське духовне училище) – 6 травня 1907 р.
III Орден Св. Станіслава 3-го ступеня -	Краковецький Захарій (Уманське духовне училище) – 12 червня 1887 р. Рябінін Миколай (Уманське духовне училище) – 5 травня 1904 р. Іванов Іван (Уманське духовне училище) – 6 травня 1911 р.
IV Орден Св. Анни 2-го ступеня -	Єльчуков Димитрій (Уманський собор) – 30 березня 1874 р Померанцев Іван (Уманське духовне училище) – 5 травня 1904 р. Токаревський Григорій (с. Попівка) – 6 травня 1909 р. Кремінський Симеон (с. Вербовата) – 6 травня 1909 р. Іваницький Олексій (с. Городецьке) – 6 травня 1909 р.
V Орден Св. Анни 3-го ступеня -	Терлецький Феодот (с. Обозівка-Ягубець) – 3 лютого 1867 р. Підгурський Олександр (с. Кочержинці) – 27 березня 1882 р. Яновський Василь (міст. Торговиця) – 27 березня 1882 р. Павлович Прокопій (с. Нестерівка) – 3 лютого 1888 р. Куницький Василь (с. Ладижинка) – 3 лютого 1888 р. Таційвський Стефан (міст. Іванька) – 6 травня 1899 р. Фаворов Миколай (Уманське училище землеробства) – 6 травня 1899 р. Панасевич Мойсей (с. Синиця) – 6 травня 1900 р. Молчановський Порфирій (с. Полянецьке) – 6 травня 1901 р. Яновський Симеон (с. Майданецьке) – 6 травня 1901 р. Миронович Ісидор (с. Христинівка) – 3 лютого 1905 р. Нечаєв Михайло (Св.- Магдалинівська церква, м. Умань) – 6 травня 1908 р. Дахнович Іоанн (міст. Торговиця) – 6 травня 1911 р. Правосудович Павло (с. Охматів) – 6 травня 1911 р. Карвовський Яків (с. Кривець) – 6 травня 1911 р. Богданович Сава (с. Русалівка) – 6 травня 1911 р. Ольшевський Михайло (с. Побойна) – 6 травня 1912 р. Когутовський Андрій (с. Вороне) – 6 травня 1912 р. Демидовський Димитрій (с. Орадівка) – 6 травня 1913 р. Крижановський Лаврентій (с. Кам'янече) – 6 травня 1913 р. Саббатовський Віссаріон (с. Соколівка) – 6 травня 1914 р. Саббатовський Миколай (с. Шукайвода) – 6 травня 1914 р. Крижановський Павло (с. Доброводи) – 6 травня 1915 р. Грімальський Леонтій (с. Роги) – 6 травня 1916 р. Гребенецький Іасон (с. Паланка) – 6 травня 1916 р. Кондратович Василь (с. Бабанка) – 6 травня 1916 р. Павлович Михайло (с. Довгеньке) – 6 травня 1916 р.

Складено автором за офіційними повідомленнями про нагородження, що друкувалися на сторінках "Киевских Епархиальных Ведомостей".

Таблиця № 3

АЛФАВІТНИЙ СПИСОК ПАРАФІЯЛЬНИХ СВЯЩЕНИКІВ УМАНСЬКОГО ПОВІТУ, ЩО ОТРИМАЛИ НАГОРОДИ УПРОДОВЖ 1864-1917 РОКІВ

№ з/п	Прізвище та ім'я священика	Насел. пункти, парафії	Дати нагородження	Назви нагород
1	Андрієвський Іоанн	с. Берестівець	29 грудня 1884 р.	Архіпастирське благословіння
2	Антипович Федір	с. Небелівка	26 березня 1866 р.	Скуфія
3	Атаназевич Іоанн	с. Юрківка	14 листопада 1885 р.	Набедреник
			7 грудня 1888 р.	Набедреник
		с. Кути	30 листопада 1903 р.	Архіпастирське благословіння
			21 січня 1904 р.	Набедреник
		с. Кищинці	16 березня 1908 р.	Скуфія
		с. Маньківка	6 травня 1912 р.	Камилавка
4	Атаназевич Макарій	с. Красний Кут	19 вересня 1873 р.	Набедреник
			2 вересня 1877 р.	Архіпастирське благословіння
			1883 р.	Скуфія
			13 квітня 1901 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1912 р.	Благословіння Св. Синоду
			6 травня 1915 р.	Сан протоірея
5	Бавульський Георгій	с. Романівка	1 квітня 1879 р.	Наперсний Хрест
			25 лютого 1885 р.	Сан протоірея
6	Базилевич Феоктист	с. Голяківка	24 січня 1901 р.	Набедреник
			14 березня 1910 р.	Скуфія
			6 травня 1915 р.	Камилавка
7	Бакалінський Яків	с. Кобринова Гребля	13 січня 1905 р.	Набедреник
			14 березня 1910 р.	Скуфія
			6 травня 1913 р.	Благословіння Св. Синоду
			6 травня 1914 р.	Камилавка
8	Балакан Яків	с. Фурманка	21 січня 1904 р.	Набедреник
			14 березня 1910 р.	Скуфія
			21 квітня 1916 р.	Камилавка
9	Баньковський Макарій	с. Кам'янече	29 квітня 1900 р.	Набедреник
10	Барвінський Іван	с. Чеснопіль	1 липня 1917 р.	Архіпастирське
11	Безвенглінський Петро	м. Умань, тюремна церква	6 травня 1911 р.	благословіння Камилавка
			6 травня 1914 р.	Наперсний Хрест
12	Белінський Іоанн	с. Кривець	25 квітня 1864 р.	Скуфія
13	Белінський Іосиф	с. Крачківка	27 вересня 1872 р.	Набедреник
			20 квітня 1880 р.	Скуфія
			23 березня 1895 р.	Камилавка
14	Белінський Афанасій	с. Крачківка	16 липня 1902 р.	Архіпастирська подяка
			21 січня 1904 р.	Набедреник
			14 березня 1910 р.	Скуфія
			6 травня 1914 р.	Камилавка
15	Бєлявський Іоанн	с. Романівка	29 січня 1907 р.	Набедреник
			30 березня 1913 р.	Скуфія
16	Бердега Михайло	с. Оксанина	1 квітня 1911 р.	Набедреник
17	Білецький Володимир	с. Ліщинівка	14 березня 1912 р.	Скуфія
18	Більневич Павло	с. Ухожа	8 листопада 1878 р.	Набедреник
19	Битачевський Іона	с. Старі Бабани	6 травня 1911 р.	Камилавка

20	Богданович Сава	с. Нова Гребля	6 червня 1890 р.	Набедреник
			29 квітня 1900 р.	Скуфія
			5 травня 1904 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1908 р.	Наперсний Хрест
		с. Русалівка	6 травня 1911 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
			6 травня 1914 р.	Сан протоірея
21	Богорський Митрофан	с. Кобринова Гребля	14 березня 1889 р.	Скуфія
22	Боравський Микола	м. Умань. Повітовий наглядач за церковно-парафіяльними школами	31 січня 1902 р.	Набедреник
			18 липня 1902 р.	Скуфія
			6 травня 1905 р.	Камилавка
23	Боряковський Антоній	с. Косенівка	26 березня 1914 р.	Набедреник
			1 липня 1917 р.	Скуфія
24	Бочковський Маркел	с. Митківка (Харківка)	29 квітня 1899 р.	Набедреник
			29 січня 1907 р.	Скуфія
			1 липня 1917 р.	Камилавка
25	Буйницький Іоанн	с. Христинівка	6 травня 1911 р.	Благословіння Св. Синоду
26	Буйницький Фавст	с. Мошурів	6 травня 1906 р.	Наперсний Хрест
27	Буйницький Костянтин	с. Мошурів	1 липня 1917 р.	Набедреник
28	Бутович Іоанн	с. Молодецьке	26 липня 1871 р.	Набедреник
29	Бутовський Феодот	с. Березівка	13 січня 1905 р.	Скуфія
			6 травня 1911 р.	Камилавка
			29 червня 1917 р.	Наперсний Хрест
30	Бржозовський Андрій	с. Янківка	25 лютого 1885 р.	Скуфія
			13 листопада 1889 р.	Благословіння Св. Синоду
31	Бржозовський Ілля	с. Легедзине	25 квітня 1864 р.	Скуфія
32	Василевський Леонід	с. Ботвинівка	14 березня 1910 р.	Набедреник
33	Вітвіцький Іоанн	с. Ботвинівка	29 квітня 1900 р.	Набедреник
		с. Коржова	29 липня 1903 р.	Скуфія
			30 листопада 1903 р.	Архіпастирське благословіння
			6 травня 1908 р.	Благословіння Св. Синоду
34	Вітвіцький Віктор	с. Нова Гребля	30 березня 1913 р.	Набедреник
35	Височанський Григорій	с. Беринка	23 березня 1871 р.	Благословіння Св. Синоду
		с. Кочубіївка	15 листопада 1874 р.	Архіпастирська подяка
			18 квітня 1875 р.	Скуфія
36	Вишинський Фавст	с. Копенковате	14 жовтня 1864 р.	Набедреник
37	Вишинський Северин	с. Хижня	20 жовтня 1866 р.	Набедреник
38	Вишневський Андронник	с. Осітна	3 грудня 1884 р.	Набедреник
			13 березня 1892 р.	Набедреник
			13 квітня 1901 р.	Камилавка
39	Вишневський Василь	с. Ботвинівка	16 березня 1908 р.	Набедреник
40	Волошкевич Миколай	с. Онуфріївка	31 січня 1902 р.	Скуфія
			30 листопада 1903 р.	Архіпастирське благословіння
			29 січня 1907 р.	Архіпастирське благословіння
			6 травня 1908 р.	Камилавка
			6 травня 1914 р.	Наперсний Хрест
41	Ганкевич Василь	м. Іванька	6 травня 1914 р.	Наперсний Хрест
42	Ганкевич Максим	с. Рогова	4 жовтня 1874 р.	Набедреник
			15 квітня 1878 р.	Камилавка
		с. Громи	1 березня 1890 р.	Камилавка
43	Ганкевич Никифор	с. Антонівка	19 вересня 1873 р.	Набедреник
			20 квітня 1880 р.	Скуфія
			1892 р.	Камилавка

			6 травня 1906 р.	Наперсний Хрест
44	Гдешинський Олександр	с. Війтівка	6 травня 1900 р.	Наперсний Хрест
45	Гирич Іоанн	с. Перегонівка	7 червня 1872 р.	Архіпастирське благословіння
			1 квітня 1879 р.	Камилавка
46	Гов'ядовський Афанасій	с. Черповоди	23 квітня 1898 р.	Набедреник
			13 січня 1905 р.	Скуфія
			6 травня 1911 р.	Камилавка
			6 травня 1916 р.	Наперсний Хрест
47	Гов'ядовський Михайло	с. Заячківка	21 січня 1904 р.	Набедреник
		с. Собківка	14 березня 1912 р.	Скуфія
		с. Коржова	28 квітня 1916 р.	Камилавка
48	Гов'ядовський Феодосій	с. Вільшанка	29 квітня 1900 р.	Набедреник
			30 листопада 1903 р.	Архіпастирське благословіння
		с. Ропотуха	16 березня 1908 р.	Скуфія
			6 травня 1915 р.	Камилавка
49	Голованський Василь	с. Юрківка	18 квітня 1875 р.	Камилавка
50	Голятовський Симеон	с. Помийник	25 квітня 1864 р.	Скуфія
			18 квітня 1881 р.	Наперсний Хрест
51	Горбачевський Симеон	с. Онуфріївка	26 березня 1866 р.	Скуфія
			18 квітня 1875 р.	Камилавка
52	Горбачевський Євгеній	с. Павлівка	27 січня 1906 р.	Архіпастирське благословіння
			14 березня 1910 р.	Набедреник
53	Горохолінський Олександр	с. Добра	14 грудня 1887 р.	Набедреник
			23 квітня 1898 р.	Скуфія
			6 травня 1912 р.	Наперсний Хрест
54	Горохолінський Олексій	с. Добра	5 травня 1904 р.	Наперсний Хрест
				Набедреник
55	Горохолінський Трохим	с. Павлівка	1871 р.	Камилавка
			15 квітня 1878 р.	
			9 березня 1882 р.	Камилавка
56	Гребенецький Іасон	с. Паланка	7 грудня 1888 р.	Набедреник
			6 травня 1897 р.	Скуфія
			6 травня 1907 р.	Камилавка
			6 травня 1910 р.	Благословіння Св. Синоду
			6 травня 1913 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1916 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
57	Гребенецький Яків	с. Копенковате	28 квітня 1916 р.	Скуфія
58	Григорович Василь	с. Верхнячка	25 лютого 1885 р.	Скуфія
			1892 р.	Камилавка
			9 листопада 1892 р.	Архіпастирське благословіння
			6 травня 1897 р.	Наперсний Хрест
59	Грімальський Леонтій	с. Полковнича	24 січня 1901 р.	Набедреник
			27 січня 1906 р.	Архіпастирське благословіння
		с. Роги	29 січня 1907 р.	Скуфія
			6 травня 1913 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1911 р.	Камилавка
			6 травня 1916 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
60	Грушевський Федот	с. Нова Гребля	9 листопада 1864 р.	Набедреник
			27 квітня 1876 р.	Скуфія
61	Грушевський Пилип	с. Шельпахівка	6 травня 1900 р.	Сан протоірея
62	Гурський Іларіон	с. Заячківка	1 липня 1917 р.	Набедреник
63	Дахнович Іоанн	с. Свердлікове	25 листопада 1874 р.	Набедреник
			1883 р.	Скуфія
			6 травня 1902 р.	Наперсний Хрест

		міст. Торговиця	6 травня 1911 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
				Набедреник
64	Дашкевич Костянтин	с. Криві Коліна	21 січня 1904 р.	
65	Дворецький Миколай	с. Кузьмина Гребля	29 квітня 1900 р.	Скуфія
66	Демидовський Димитрій	с. Орадівка	24 січня 1901 р.	Скуфія
			6 травня 1905 р.	Камилавка
			6 травня 1910 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1913 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
			27 червня 1917 р.	Сан протоірея
67	Демченко Платон	с. Мошурів	26 березня 1866 р.	Скуфія
			30 березня 1874 р.	Камилавка
			20 квітня 1880 р.	Наперсний Хрест
68	Дем'яновський Микола	с. Городниця	14 липня 1872 р.	Архіпастирське благословіння
			7 січня 1874 р.	Архіпастирське благословіння
69	Джозовський Мефодій	с. Свинарка	24 січня 1901 р.	Набедреник
70	Джозовський Тихін	с. Левківка	20 квітня 1880 р.	Камилавка
			6 листопада 1874 р.	Архіпастирське благословіння
			27 квітня 1876 р.	Скуфія
71	Дзбановський Андрій	с. Ропотуха	9 вересня 1864 чи 66 р.?	Архіпастирська подяка
72	Дзбановський Віктор	с. Багва	9 листопада 1864 р.	Набедреник
73	Дзбановський Василь	с. Ропотуха	1877 р.	Набедреник
			13 березня 1892 р.	Скуфія
			6 травня 1900 р.	Камилавка
		с. Вільшанка	6 травня 1906 р.	Благословіння Св. Синоду
74	Дзбановський Гавриїл	с. Кузьмина Гребля	25 квітня 1864 р.	Скуфія
			15 листопада 1872 р.	Архіпастирська подяка
			30 березня 1874 р.	Камилавка
75	Дзбановський Миколай	с. Подобна	6 жовтня 1869 р.	Набедреник
		с. Безпечна	9 березня 1882 р.	Скуфія
			13 листопада 1889 р.	Архіпастирська подяка
			6 травня 1902 р.	Наперсний Хрест
76	Дзбановський Тихін	с. Маньківка	17 березня 1869 р.	Набедреник
			1 квітня 1879 р.	Скуфія
77	Дірдовський Георгій	с. Романівка	6 червня 1890 р.	Набедреник
78	Доманицький Володимир	с. Колодисте	1877 р.	Набедреник
			25 лютого 1885 р.	Скуфія
			18 листопада 1885 р.	Архіпастирська подяка
			6 листопада 1887 р.	Архіпастирська подяка
			13 листопада 1889 р.	Архіпастирська подяка
			28 березня 1899 р.	Камилавка
			5 травня 1904 р.	Наперсний Хрест
79	Доманицький Миколай	с. Колодисте	6 червня 1890 р.	Скуфія
80	Дороганевський Василь	с. Майданецьке	11 травня 1871 р.	Набедреник
81	Дробницький Даміан	с. Красноставка	6 червня 1890 р.	Набедреник
82	Дробницький Миколай	с. Красноставка	24 січня 1901 р.	Набедреник
		с. Кочержинці	28 квітня 1916 р.	Скуфія
83	Дусанський Костянтин	с. Свинарка	6 травня 1897 р.	Набедреник
84	Дусанський Тихін	с. Маньківка	27 січня 1906 р.	Набедреник
			14 березня 1912 р.	Скуфія

			30 березня 1913 р.	Скуфія
			1 липня 1917 р.	Камилавка
85	Єльчуков Димитрій	м. Умань. Собор	26 травня 1866 р.	Архіпастирська подяка
			8 серпня 1869 р.	Архіпастирська подяка
			30 березня 1874 р.	Орден Св. Анни 2-го ступеня
86	Жолобовський Андрій	с. Кищинці	6 травня 1905 р.	Камилавка
87	Завадинський Григорій	с. Вороне	6 травня 1911 р.	Благословіння Св. Синоду
88	Загайкевич Стефан	с. Глибочок	28 квітня 1916 р.	Камилавка
89	Загродський Олександр	с. Зеленьків	до дня Пасхи 1888 р.	Скуфія
			23 березня 1895 р.	Камилавка
90	Захарієвич Стефан	с. Коржова	1883 р.	Скуфія
			1892 р.	Камилавка
			1898 р.	Наперсний Хрест
91	Захарієвич Іоанн	с. Попівка	6 травня 1913 р.	Камилавка
92	Заячковський Олександр	м. Умань, церква тех. училища	1 липня 1917 р.	Набедреник
93	Зелінський Іоанн	с. Полянецьке	8 серпня 1869 р.	Архіпастирська подяка
			30 березня 1874 р.	Скуфія
		м. Умань, Собор	1884 р.	Камилавка
94	Значковський Пилип	с. Шарин	29 листопада 1869 р.	Набедреник
			18 квітня 1875 р.	Скуфія
		с. Зелений Ріг	6 травня 1900 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1911 р.	Сан протоірея
95	Зубачевський Косма	с. Посухівка	8 листопада 1878 р.	Набедреник
			6 травня 1898 р.	Камилавка
			1883 р.	Скуфія
96	Зубачевський Павло	с. Посухівка	26 березня 1866 р.	Камилавка
97	Зубачевський Петро	с. Тальянки	5 березня 1879 р.	Набедреник
98	Зубачевський Тимофій	с. Тальянки	5 квітня 1871 р.	Сан протоірея
			7 січня 1874 р.	Архіпастирська подяка
			15 квітня 1878 р.	Наперсний Хрест
99	Іваницький Григорій	с. Талалаївка	24 січня 1901 р.	Набедреник
			29 січня 1907 р.	Скуфія
		с. Зелений Ріг	6 травня 1914 р.	Камилавка
		с. Зелений Ріг	29 червня 1917 р.	Наперсний Хрест
100	Іваницький Олександр	с. Городецьке	9 березня 1882 р.	Скуфія
			до дня Пасхи 1888 р.	Камилавка
101	Іваницький Олексій	с. Городецьке	до дня Пасхи 1915 р.	Скуфія
		с. Городецьке	6 травня 1909 р.	Орден Св. Анни 2-го ступеня
		с. Корж. Кут	14 березня 1910 р.	Набедреник
102	Іванов Іван	м. Умань. Дух. училище	6 травня 1911 р.	Орден Св. Станіслава 3-го ступеня
103	Ілляшевич Віктор	с. Нерубайка	8 листопада 1880 р.	Набедреник
			8 листопада 1885 р.	Архіпастирське благословіння
			до дня Пасхи 1886 р.	Скуфія
			6 травня 1897 р.	Камилавка
		с. Громи	6 травня 1908 р.	Наперсний Хрест
104	Каковський Андрій	с. Псярівка	27 квітня 1876 р.	Скуфія
			28 березня 1899 р.	Камилавка
			6 травня 1906 р.	Наперсний Хрест
105	Каковський Іоанн	с. Текуча	31 січня 1902 р.	Набедреник

			16 березня 1908 р.	Скуфія
			1 липня 1917 р.	Камилавка
106	Калашников Михайло	с. Побойна	6 травня 1915 р.	Камилавка
107	Каліновський Маркел	міст. Тальне	6 травня 1913 р.	Камилавка
			29 червня 1917 р.	Наперсний Хрест
108	Кальницький Іоанн	с. Верхнячка	6 травня 1905 р.	Камилавка
			6 травня 1914 р.	Наперсний Хрест
109	Карвовський Яків	с. Глибочок	25 листопада 1876 р.	Набедреник
			1883 р.	Скуфія
		с. Кривець	6 травня 1897 р.	Камилавка
			6 травня 1903 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1911 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
110	Карвовський Феоктист	с. Аполянка	18 квітня 1881 р.	Камилавка
			до дня Пасхи 1886 р.	Камилавка
			1891 р.	Наперсний Хрест
			31 серпня 1892 р.	Орден Св. Володимира 4-го ступеня
111	Караванський Василь	с. Босівка	13 січня 1905 р.	Набедреник
		с. Колодисте	14 березня 1912 р.	Скуфія
			1 липня 1917 р.	Камилавка
112	Карашевич Йосип	с. Ризина	14 листопада 1885 р.	Набедреник
			6 листопада 1887 р.	Архіпастирське благословіння
			28 березня 1899 р.	Камилавка
			29 червня 1917 р.	Наперсний Хрест
113	Карпінський Лев	с. Покотилова	4 жовтня 1874 р.	Набедреник
114	Кисілевич Миколай	с. Чорна Кам’янка	18 квітня 1875 р.	Камилавка
			18 квітня 1881 р.	Наперсний Хрест
115	Кисілевич Павло	с. Чорна Кам’янка	24 січня 1901 р.	Набедреник
			27 січня 1906 р.	Скуфія
			14 березня 1910 р.	Архіпастирське благословіння
			6 травня 1911 р.	Камилавка
			6 травня 1916 р.	Наперсний Хрест
116	Кисілевич Платон	с. Заячківка	1871 р.	Набедреник
117	Кисілевич Роман	с. Кищинці	20 жовтня 1866 р.	Набедреник
			15 квітня 1878 р.	Камилавка
			до Пасхи 1886 р.	Камилавка
118	Клебановський Віктор	с. Босівка	1 липня 1917 р.	Набедреник
119	Клебановський Іустин	с. Корж. Кут	6 травня 1903 р.	Набедреник
120	Клепатський Володимир	с. Лебединка	26 березня 1914 р.	Набедреник
121	Клепатський Феодосій	с. Митківка	31 серпня 1885 р.	Набедреник
		с. Багва	6 червня 1890 р.	Скуфія
			13 квітня 1901 р.	Камилавка
		с. Танське	1 квітня 1911 р.	Набедреник
			до Пасхи 1915 р.	Скуфія
122	Климовський Іоанн	міст. Тальне	24 січня 1901 р.	Набедреник
			30 березня 1913 р.	Скуфія
123	Когодовський Петро	с. Юрківка	18 квітня 1881 р.	Камилавка
124	Когутовський Андрій	с. Побойна	7 грудня 1888 р.	Набедреник
			6 червня 1890 р.	Скуфія
			6 травня 1902 р.	Камилавка
			5 травня 1904 р.	Благословіння Св. Синоду
			29 січня 1907 р.	Архіпастирське благословіння
			6 травня 1908 р.	Наперсний Хрест
		с. Вороне	6 травня 1912 р.	Орден Св. Анни 3-

				го ступеня
		с. Побойна	6 травня 1913 р.	Сан протоірея
		м. Умань. Собор	29 червня 1917 р.	Палиця
125	Козицький Іоанн	с. Гереженівка	6 травня 1903 р.	Набедреник
			23 квітня 1909 р.	Скуфія
		с. Гродзева	6 травня 1914 р.	Камилавка
126	Козицький Олександр	с. Красноставка	1872 р.	Набедреник
			27 квітня 1876 р.	Скуфія
127	Козловський Олександр	с. Рубаний Міст	26 листопада 1883 р.	Набедреник
			до Пасхи 1887 р.	Скуфія
			6 травня 1897 р.	Камилавка
		м. Умань. Церква на Міщанці	6 травня 1916 р.	Наперсний Хрест
128	Колежинський Олександр	с. Ризіна	20 жовтня 1866 р.	Набедреник
			29 листопада 1869 р.	Набедреник
129	Коломацький Павло	с. Юрківка	6 червня 1890 р.	Набедреник
130	Коломойцев Василь	м. Умань. Собор	6 травня 1905 р.	Сан протоірея
131	Колтоновський Петро	с. Паланочка	23 квітня 1898 р.	Набедреник
132	Кондратович Василь	с. Томашівка	29 квітня 1900 р.	Скуфія
			6 травня 1906 р.	Камилавка
			6 травня 1910 р.	Наперсний Хрест
		с. Бабанка	6 травня 1916 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
133	Кондрацький Стефан	с. Свинарка	28 квітня 1916 р.	Набедреник
134	Корнілов Петро	с. Притика	6 травня 1903 р.	Набедреник
			29 січня 1907 р.	Скуфія
			6 травня 1913 р.	Камилавка
135	Корольков Василь	с. Дзензелівка	1871 р.	Набедреник
			31 жовтня 1872 р.	Набедреник
			1884 р.	Камилавка
			6 травня 1898 р.	Наперсний Хрест
136	Корольков Євгеній	с. Подобна	13 березня 1892 р.	Набедреник
			29 квітня 1900 р.	Скуфія
137	Короповський Лев	с. Фурманка	20 жовтня 1866 р.	Набедреник
			29 листопада 1869 р.	Набедреник
138	Корсуновський Федір (Феодор)	с. Красноставка	14 березня 1912 р.	Набедреник
			1 липня 1917 р.	Скуфія
139	Корчинський Володимир	міст. Тальне	до Пасхи 1887 р.	Наперсний Хрест
140	Корчинський Іоанн	м. Умань. Дух. училище	29 квітня 1900 р.	Скуфія
141	Косовський Петро	с. Побойна	4 жовтня 1880 р.	Набедреник
142	Кошинський Павло	с. Кузьмина Гребля	24 квітня 1882 р.	Архіпастирська подяка
143	Краковецький Захарій	м. Умань. Дух. училище	12 червня 1887 р.	Орден Св. Станіслава 3-го ступеня
144	Крамаренков Даниїл	м. Умань. Дух. училище	8 вересня 1869 р.	Набедреник
			15 квітня 1878 р.	Камилавка
145	Кремінський Михайло	с. Кочубіївка	29 квітня 1900 р.	Набедреник
			27 січня 1906 р.	Скуфія
			16 березня 1908 р.	Скуфія
			23 квітня 1909 р.	Архіпастирська подяка
			6 травня 1914 р.	Камилавка
			1 липня 1917 р.	Архіпастирська подяка
146	Кремінський Петро	с. Острівець	14 березня 1912 р.	Набедреник
147	Кремінський Симеон	с. Вербовата	1871 р.	Набедреник
			1 квітня 1879 р.	Скуфія
			14 березня 1889 р.	Камилавка
			28 березня 1899 р.	Наперсний Хрест

			6 травня 1909 р.	Орден Св. Анни 2-го ступеня
148	Крижановський Аполінарій	с. Текуча	1892 р.	Камилавка
149	Крижановський Вукол	с. Янківка	1869 р.	Набедреник
150	Крижановський Григорій	с. Вільшанка	28 квітня 1916 р.	Набедреник
151	Крижановський Євфимій	с. Христинівка	1871 р.	Набедреник
			9 березня 1882 р.	Скуфія
			6 листопада 1887 р.	Архіпастирська подяка
			14 березня 1889 р.	Камилавка
			13 листопада 1889 р.	Архіпастирська подяка
152	Крижановський Лаврентій	с. Глибочок	6 травня 1903 р.	Скуфія
		с. Кам’янече	27 січня 1906 р.	Архіпастирська подяка
			6 травня 1908 р.	Камилавка
			6 травня 1912 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1913 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
153	Крижановський Миколай	с. Оксанина	8 листопада 1878 р..	Набедреник
			26 березня 1884 р.	Архіпастирська подяка
154	Крижановський Олександр	с. Оксанина	25 квітня 1864 р.	Скуфія
155	Крижановський Павло	с. Доброводи	5 січня 1891 р.	Набедреник
			24 січня 1901 р.	Скуфія
			6 травня 1903 р.	Камилавка
			6 травня 1910 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1915 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
156	Кротевич Володимир	с. Сушківка	1 липня 1917 р.	Камилавка
157	Куликовський Олександр	с. Кислін	15 квітня 1878 р.	Камилавка
158	Куликовський Сергій	с. Нестерівка	1 липня 1917 р.	Набедреник
159	Кудрицький Василь	с. Сичівка	15 листопада 1871 р.	Архіпастирська подяка
			27 квітня 1876 р.	Скуфія
			до Пасхи 1887 р.	Камилавка
		с. Підвисоке	7 грудня 1888 р.	Набедреник
			5 січня 1891 р.	Скуфія
			6 травня 1897 р.	Архіпастирське благословіння
			13 квітня 1901 р.	Камилавка
		м. Умань. Собор	6 травня 1906 р.	Камилавка
		с. Росоховатець	26 березня 1914 р.	Набедреник
		с. Підвисоке	6 травня 1914 р.	Наперсний Хрест
160	Куликовський Олександр	с. Кислін	19 вересня 1873 р.	Набедреник
			27 жовтня 1875 р.	Архіпастирська подяка
161	Куликовський Антоній	с. Давидівка	24 січня 1901 р.	Набедреник
162	Куницький Василь	с. Ладижинка	5 квітня 1864 р.	Набедреник
			30 березня 1874 р.	Камилавка
			9 березня 1882 р.	Наперсний Хрест
			3 лютого 1888 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
163	Кутєпов Антоній	повітовий місіонер	6 травня 1913 р.	Скуфія
164	Лебедович Андрій	с. Острівець	28 квітня 1899 р.	Набедреник
165	Лебедович Іоанн	с. Рогова	24 січня 1901 р.	Набедреник
			27 січня 1906 р.	Скуфія
166	Левицький Агафон	с. Розсішки	29 квітня 1900 р.	Скуфія
167	Левицький Агафон	с. Розсішки	27 січня 1906 р.	Архіпастирська подяка
			6 травня 1909 р.	Камилавка

			27 червня 1917 р.	Наперсний Хрест
168	Левицький Анатолій	с. Лебединка	29 січня 1907 р.	Набедреник
169	Левицький Андрій	с. Корж. Кут	28 квітня 1916 р.	Набедреник
170	Левицький Димитрій	с. Маньківка	6 травня 1915 р.	Камилавка
171	Левицький Миколай	м. Торговиця	28 квітня 1916 р.	Набедреник
172	Левицький Олександр	с. Нерубайка	21 січня 1904 р.	Скуфія
			6 травня 1909 р.	Камилавка
173	Левицький Олексій	с. Розсішки	29 листопада 1869 р.	Набедреник
			15 квітня 1878 р.	Камилавка
			14 березня 1889 р.	Камилавка
174	Левицький Тимофій	с. Веселий Кут	13 березня 1892 р.	Скуфія
			6 травня 1898 р.	Камилавка
175	Леонович Віталій	с. Старі Бабани	28 квітня 1899 р.	Набедреник
			27 січня 1906 р.	Скуфія
			6 травня 1913 р.	Камилавка
176	Леонович Іоанн	с. Дмитрівське	29 червня 1917 р.	Наперсний Хрест
		с. Старі Бабани	6 жовтня 1869 р.	Набедреник
			1 грудня 1873 р.	Архіпастирська подяка
			30 грудня 1874 р.	Скуфія
177	Леонович Павло	с. Папужинці	23 квітня 1909 р.	Набедреник
			26 березня 1914 р.	Скуфія
178	Лещенецький Никифор	с. Русалівка	23 серпня 1871 р.	Набедреник
179	Лещенецький Петро	с. Русалівка	6 травня 1897 р.	Камилавка
			4 жовтня 1877 р.	Набедреник
180	Липківський Миколай	с. Рижавка	5 грудня 1872 р.	Набедреник
			1884 р.	Скуфія
181	Лиско Михайло	с. Ксьондзівка	13 січня 1905 р.	Набедреник
			23 квітня 1909 р.	Скуфія
			6 травня 1914 р.	Камилавка
182	Лободовський Матвій	м. Умань. Тюрма.	30 травня 1866 р.	Архіпастирська подяка
		м. Умань. Учил. садівництва	18 квітня 1875 р.	Наперсний Хрест
183	Лозінський Костянтин	с. Давидівка	2 грудня 1877 р.	Архіпастирська подяка
184	Лотоцький Олексій	с. Янківка	6 червня 1890 р.	Набедреник
			24 січня 1901 р.	Скуфія
185	Лещенецький Петро	с. Русалівка	1884	Скуфія
186	Лещенецький Тимофій	с. Краснопілка	6 травня 1910 р.	Камилавка
187	Лужинський Андрій	с. Поташ	14 листопада 1885 р.	Набедреник
		с. Березівка	13 квітня 1901 р.	Камилавка
188	Лужинський Стефан	с. Зелений Ріг	25 квітня 1864 р.	Камилавка
			15 квітня 1878 р.	Наперсний Хрест
			25 лютого 1885 р.	Сан протоірея
			14 грудня 1891 р.	Орден Св. Володимира 4-го ступеня
189	Ляховецький Йосип	с. Шукайвода	25 квітня 1864 р.	Скуфія
			23 жовтня 1874 р.	Архіпастирське благословіння
			27 квітня 1876 р.	Наперсний Хрест
190	Маковецький Іоанн	с. Небелівка	17 листопада 1874 р.	Архіпастирська подяка
			29 липня 1886 р.	Архіпастирська подяка
			4 лютого 1887 р.	Набедреник
			6 травня 1900 р.	Камилавка
		с. Майданецьке	6 травня 1910 р.	Благословіння Св. Синоду

			6 травня 1912 р.	Наперсний Хрест
			29 червня 1917 р.	Сан протоірея
191	Маковський Василь	с. Доброводи	27 квітня 1876 р.	Скуфія
			18 квітня 1881 р.	Камилавка
192	Маковський Лев	с. Березівка	29 листопада 1869 р.	Набедреник
			18 квітня 1875 р.	Скуфія
193	Маляревський Михайло	с. Полковниче	14 березня 1912 р.	Скуфія
194	Малишевський Іоанн	с. Шаулиха	14 березня 1912 р.	Скуфія
195	Манишевський Іоанн	с. Русалівка	27 січня 1906 р.	Набедреник
196	Мачуговський Климент	с. Дмитрівське	6 жовтня 1869 р.	Набедреник
			20 вересня 1872 р.	Архіпастирська подяка
			до Пасхи 1886 р.	Скуфія
197	Марчевський Лев	с. Вороне	5 жовтня 1878 р.	Набедреник
			до Пасхи 1886 р.	Скуфія
			24 січня 1901 р.	Архіпастирська подяка
			23 березня 1895 р.	Камилавка
198	Мацієвич Андрій	с. Маньківка	24 січня 1901 р.	Скуфія
199	Маціович Іоанн	міст. Іванька	6 листопада 1864 р.	Архіпастирська подяка
200	Мацкевич Костянтин	м. Умань	31 січня 1902 р.	Набедреник
201	Мелешков Андрій	с. Кожухівка	13 березня 1892 р.	Набедреник
202	Мельниченко Миколай	с. Осітна	30 березня 1913 р.	Набедреник
203	Мельниковський Федір	с. Веселий Кут	20 жовтня 1866 р.	Набедреник
204	Менчіц Антоній	с. Хижня	6 травня 1906 р.	Благословіння Св. Синоду
			6 травня 1907 р.	Сан протоірея
205	Мізецький Аполінарій	с. Війтівка	7 грудня 1888 р.	Набедреник
206	Миронович Ісидор	с. Христинівка	3 лютого 1905 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
			6 травня 1910 р.	Сан протоірея
207	Молчанський Димитрій	с. Роги	1 червня 1875 р.	Набедреник
			1883 р.	Скуфія
			6 травня 1906 р.	Наперсний Хрест
208	Молчанський Кирило	с. Криві Коліна	1871 р.	Набедреник
			1 квітня 1879 р.	Скуфія
209	Молчанський Тимофій	с. Вишнопіль	6 листопада 1864 р.	Архіпастирська подяка
210	Молчановський Андрій	с. Собківка	29 квітня 1900 р.	Набедреник
			27 січня 1906 р.	Скуфія
		с. Полянецьке	6 травня 1914 р.	Камилавка
211	Молчановський Дмитрій	с. Роги	1891 р.	Камилавка
212	Молчановський Миколай	с. Берестівець	23 квітня 1898 р.	Набедреник
			6 травня 1903 р.	Скуфія
			6 травня 1908 р.	Камилавка
			6 травня 1915 р.	Наперсний Хрест
213	Молчановський Порфирій	с. Полянецьке	15 квітня 1878 р.	Камилавка
			до Пасхи 1886 р.	Камилавка
			13 листопада 1889 р.	Архіпастирська подяка
			6 травня 1901 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
			6 травня 1906 р.	Сан протоірея
214	Моссаковський Володимир	с. Степківка	21 січня 1904 р.	Набедреник
215	Моссаковський Іоанн	с. Легедзине	29 листопада 1872 р.	Набедреник
			20 квітня 1880 р.	Скуфія
			6 травня 1898 р.	Наперсний Хрест
			1 березня 1890 р.	Камилавка
216	Моссаковський Іустин	с. Левківка	24 січня 1901 р.	Набедреник
		с. Легедзине	21 січня 1904 р.	Набедреник

			14 березня 1910 р.	Скуфія
			6 травня 1914 р.	Камилавка
217	Мшанецький Іоанн	с. Орадівка	4 грудня 1875 р.	Набедреник
			1885 р.	Архіпастирське благословіння
		с. Кочержинці	28 квітня 1899 р.	Скуфія
218	Нечаєв Михайло	м. Умань. Училище землер. і садівництва	6 травня 1908 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
219	Ніколаєвич Стефан	с. Кищинці	30 березня 1913 р.	Набедреник
			1 липня 1917 р.	Скуфія
220	Нікольський Олександр	м. Умань. Чолов. гімназія	6 травня 1912 р.	Камилавка
			1915 р.	Наперсний Хрест
221	Носков Самсон	с. Оксанина	24 січня 1901 р.	Скуфія
		с. Коржова	6 травня 1909 р.	Камилавка
222	Олтаржевський Мефодій	с. Папужинці	1 квітня 1879 р.	Скуфія
			до Пасхи 1888 р.	Камилавка
			6 травня 1903 р.	Наперсний Хрест
223	Олтаржевський Наркіс	м. Умань. Собор	12 серпня 1890 р.	Сан протоірея
224	Ольшанський Антоній	с. Сичівка	29 квітня 1900 р.	Скуфія
			27 січня 1906 р.	Архіпастирське благословіння
			6 травня 1909 р.	Камилавка
			6 травня 1915 р.	Наперсний Хрест
225	Ольшевський Михайло	с. Степківка	14 березня 1912 р.	Набедреник
		с. Побойна	6 травня 1912 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
226	Оппоков Василь	с. Сичівка	6 листопада 1864 р.	Архіпастирська подяка
227	Орловський Петро	с. Красний Кут	27 січня 1906 р.	Набедреник
			1 квітня 1911 р.	Скуфія
			1 липня 1917 р.	Архіпастирська подяка
228	Павлович Лука	с. Росоховатець	1 квітня 1879 р.	Наперсний Хрест
			1892 р.	Благословіння Св. Синоду
			20 вересня 1892 р.	Сан протоірея
229	Павлович Михайло	с. Довгеньке	22 листопада 1875 р.	Набедреник
			до Пасхи 1886 р.	Скуфія
			6 травня 1897 р.	Камилавка
			6 травня 1910 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1916 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
230	Павлович Прокопій	с. Нестерівка	19 січня 1873 р.	Архіпастирська подяка
			3 лютого 1888 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
			до Пасхи 1884 р.	Наперсний Хрест
			13 листопада 1889 р.	Архіпастирське благословіння
			29 березня 1899 р.	Сан протоірея
231	Павловський Василь	с. Маньківка	1 квітня 1879 р.	Скуфія
			25 лютого 1885 р.	Камилавка
232	Павловський Іоанн	с. Текуча	29 листопада 1869 р.	Набедреник
			31 жовтня 1872 р.	Архіпастирська подяка
233	Павловський Олексій	с. Бабанка	28 березня 1899 р.	Наперсний Хрест
234	Павловський Михайло	с. Кривець	1879 р.	Набедреник
235	Пальчевський Петро	с. Погоріле	29 квітня 1900 р.	Набедреник
			27 січня 1906 р.	Скуфія

			6 травня 1913 р.	Камилавка
236	Панасевич Антоній	с. Росоховатець	14 грудня 1887 р.	Набедреник
		с. Перегонівка	6 червня 1890 р.	Скуфія
			6 травня 1902 р.	Камилавка
			6 травня 1909 р.	Благословіння Св. Синоду
			6 травня 1911 р.	Наперсний Хрест
237	Панасевич Михайло	с. Острівець	25 лютого 1885 р.	Скуфія
238	Панасевич Мойсей	с. Синиця	1869 р.	Набедреник
			до Пасхи 1887 р.	Камилавка
			23 березня 1895 р.	Наперсний Хрест
			13 листопада 1889 р.	Архіпастирське благословіння
			6 травня 1900 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
			6 травня 1905 р.	Благословіння Св. Синоду
			6 травня 1906 р.	Сан протоірея
			1 квітня 1911 р.	Архіпастирське благословіння
239	Панасевич Петро	міст. Покотилове	26 березня 1914 р.	Набедреник
240	Пахалович Олексій	с. Небелівка	14 березня 1910 р.	Скуфія
			6 травня 1913 р.	Камилавка
			6 травня 1916 р.	Наперсний Хрест
241	Пашинковський Анатолій	с. Паланка	29 січня 1875 р.	Архіпастирське благословіння
242	Пащевський Іоанн	с. Шарин	23 квітня 1909 р.	Скуфія
243	Петрушевський Іоанн	с. Зеленьків	14 березня 1912 р.	Скуфія
244	Петрушевський Меркурій	с. Павлівка	13 березня 1892 р.	Набедреник
			31 січня 1902 р.	Скуфія
		с. Рубаний Міст	6 травня 1907 р.	Камилавка
			6 травня 1915 р.	Наперсний Хрест
245	Петрушевський Миколай	с. Зеленьків	27 січня 1906 р.	Набедреник
		с. Антонівка	1 липня 1917 р.	Набедреник
		с. Зеленьків	1 липня 1917 р.	Камилавка
246	Петрушевський Симеон	с. Дзензелівка	31 січня 1902 р.	Набедреник
			29 січня 1907 р.	Скуфія
			1 липня 1917 р.	Камилавка
247	Підгурський Костянтин	с. Краснопілка	20 жовтня 1866 р.	Набедреник
			20 квітня 1880 р.	Камилавка
248	Підгурський Миколай	с. Краснопілка	29 квітня 1900 р.	Набедреник
			13 січня 1905 р.	Набедреник
			27 січня 1906 р.	Скуфія
249	Підгурський Олександр	с. Кочержинці	27 березня 1882 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
250	Померанцев Іван	м. Умань. Дух. училище	6 травня 1900 р.	Орден Св. Станіслава 2-го ступеня
			5 травня 1904 р.	Орден Св. Анни 2-го ступеня
251	Поповський Михайло	с. Полковниче	8 січня 1886 р.	Архіпастирське благословіння
			14 грудня 1887 р.	Набедреник
252	Правосудович Олександр	с. Помийник	30 листопада 1903 р.	Архіпастирська подяка
			29 січня 1907 р.	Набедреник
			1 квітня 1911 р.	Скуфія
253	Правосудович Павло	с. Охматів	28 грудня 1873 р.	Архіпастирське благословіння

			9 березня 1882 р.	Скуфія
			14 березня 1889 р.	Камилавка
			6 травня 1900 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1911 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
			6 травня 1915 р.	Сан протоірея
254	Прісовський Іоанн	с. Копенковате	6 листопада 1864 р.	Архіпастирське благословіння
255	Прокопович Олександр	с. Веселий Кут	30 березня 1974 р.	Скуфія
256	Прокопович Федір	с. Бабанка	18 квітня 1875 р.	Наперсний Хрест
257	Проценко Логін	с. Шельпахівка	14 березня 1912 р.	Набедреник
			1 липня 1917 р.	Скуфія
258	Радецький Онуфрій	м. Умань. Училищна церква	26 серпня 1866 р.	Небедреник
			1866 р.	Архіпастирське благословіння
259	Радзієвський Еладій	с. Беринка	21 січня 1904 р.	Набедреник
260	Радзієвський Стефан	с. Дмитрівське	26 березня 1914 р.	Скуфія
			27 січня 1906 р.	Скуфія
261	Радзімовський Василь	с. Лащова	до Пасхи 1888 р.	Скуфія
			6 травня 1897 р.	Камилавка
262	Радишевський Іоанн	с. Шельпахівка	4 грудня 1875 р.	Набедреник
263	Радишевський Лукіан	с. Лебединка	13 березня 1892 р.	Скуфія
			28 вересня 1899 р.	Камилавка
264	Радолицький Михайло	с. Громи	22 листопада 1875 р.	Набедреник
			1883 р.	Скуфія
		с. Гордашівка	28 квітня 1899 р.	Набедреник
			24 січня 1901 р.	Набедреник
			29 січня 1907 р.	Скуфія
			6 травня 1912 р.	Камилавка
265	Ренський Стефан	с. Кути	30 березня 1913 р.	Набедреник
266	Робаковський Петро	с. Кочубіївка	13 березня 1892 р.	Набедреник
267	Робаковський Яків	с. Талалаївка	20 квітня 1880 р.	Скуфія
			1892 р.	Камилавка
			13 квітня 1901 р.	Наперсний Хрест
268	Родневич Миколай	с. Ладижинка	29 січня 1907 р.	Набедреник
			26 березня 1914 р.	Скуфія
269	Руденко Димитрій	с. Безпечна	6 травня 1912 р.	Камилавка
270	Руденко Іоанн	с. Голяківка	1871 р.	Набедреник
271	Рябінін Миколай	м. Умань. Дух. училище	5 травня 1904 р.	Орден Св. Станіслава 3-го ступеня
272	Саббатовський Андрій	м. Умань. Дух. училище	6 травня 1909 р.	Камилавка
		м. Умань. Собор	6 травня 1913 р.	Наперсний Хрест
273	Саббатовський Віссаріон	с. Соколівка	4 жовтня 1877 р.	Набедреник
			9 листопада 1882 р.	Архіпастирська подяка
			до Пасхи 1887 р.	Скуфія
			6 травня 1898 р.	Камилавка
			6 травня 1906 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1914 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
274	Саббатовський Гаврило	с. Голяківка	25 лютого 1885 р.	Скуфія
275	Саббатовський Григорій	с. Юрківка	29 січня 1907 р.	Набедреник
			14 березня 1912 р.	Скуфія
			1 липня 1917 р.	Архіпастирська подяка
276	Саббатовський Іоанн	с. Притика	23 березня 1871 р.	Благословіння Св. Синоду
277	Саббатовський Миколай	с. Шукайвода	6 травня 1900 р.	Камилавка
			6 травня 1907 р.	Наперсний Хрест

			6 травня 1914 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
			1 липня 1917 р.	Архіпастирська подяка
278	Савін Власій	с. Вишнопіль	1892 р.	Наперсний Хрест
279	Савін Михайло	с. Вишнопіль	5 травня 1904 р.	Благословіння Св. Синоду
			6 травня 1906 р.	Камилавка
			6 травня 1910 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1916 р.	Благословіння Св. Синоду
			29 червня 1917 р.	Сан протоірея
280	Сакович Миколай	с. Поташ	31 січня 1902 р.	Набедреник
			13 січня 1905 р.	Набедреник
			23 квітня 1909 р.	Скуфія
281	Самборський Яків	с. Сушківка	28 квітня 1899 р.	Набедреник
			13 січня 1905 р.	Скуфія
282	Сергіїв Василь	с. Синиця	6 травня 1914 р.	Камилавка
283	Сергіїв Макарій	м. Умань. Собор	23 квітня 1909 р.	Скуфія
284	Сікачинський Миколай	с. Лащова	15 січня 1864 р.	Набедреник
285	Сікачинський Василь	с. Романівка	26 вересня 1869 р.	Набедреник
			1 квітня 1879 р.	Скуфія
			до Пасхи 1887 р.	Камилавка
286	Сікевич Василь	с. Коржовий Кут	27 листопада 1874 р.	Архіпастирська подяка
			8 листопада 1878 р.	Набедреник
287	Сікорський Дометіан	с. Заячківка	18 квітня 1881 р.	Камилавка
			26 березня 1884 р.	Архіпастирська подяка
		с. Городниця	6 травня 1898 р.	Камилавка
			6 травня 1905 р.	Наперсний Хрест
288	Сікорський Федір	с. Кожухівка	27 січня 1906 р.	Набедреник
			1908 р.	Архіпастирська подяка
			16 березня 1908 р.	Набедреник
			23 квітня 1909 р.	Скуфія
289	Сікорський Яків	с. Ухожа	1 квітня 1911 р.	Набедреник
290	Синячевський Арсеній	с. Кузьмина Гребля	14 березня 1910 р.	Скуфія
			6 травня 1913 р.	Камилавка
			6 травня 1916 р.	Наперсний Хрест
291	Славінський Антоній	с. Юрківка	6 травня 1897 р.	Камилавка
292	Славінський Іоанн	с. Черповоди	20 жовтня 1866 р.	Набедреник
			27 квітня 1876 р.	Камилавка
			25 лютого 1885 р.	Наперсний Хрест
			13 листопада 1889 р.	Архіпастирська подяка
		с. Шарин	6 травня 1902 р.	Сан протоірея
293	Славінський Олексій	с. Підвисоке	12 листопада 1884 р.	Архіпастирська подяка
294	Собкевич Макарій	с. Рижавка	6 травня 1905 р.	Камилавка
			6 травня 1910 р.	Наперсний Хрест
295	Соловйов Федір	м. Умань. Церква училища землеробства	30 березня 1874 р.	Камилавка
			15 квітня 1878 р.	Наперсний Хрест
			до Пасхи 1887 р.	Сан протоірея
296	Солонинко Варнава	с. Криві Коліна	26 березня 1914 р.	Набедреник
			1 липня 1917 р.	Скуфія
297	Соравський Іоанн	с. Гродзева	8 квітня 1877 р.	Набедреник
			до Пасхи 1887 р.	Скуфія

			23 березня 1895 р.	Камилавка
298	Сорокін Олександр	с. Паланочка	26 липня 1871 р.	Набедреник
299	Сташевський Яків	м. Умань. Троїцька церква на передмісті	21 серпня 1883 р.	Набедреник
			5 січня 1891 р.	Скуфія
			6 травня 1903 р.	Камилавка
			6 травня 1911 р.	Наперсний Хрест
			29 червня 1917 р.	Сан протоірея
300	Страшкевич Паладій	м. Умань. Дух. училище	6 травня 1907 р.	Орден Св. Станіслава 2-го ступеня
301	Тараненко Михайло	с. Кислін	6 червня 1890 р.	Набедреник
			21 січня 1904 р.	Скуфія
			27 січня 1906 р.	Архіпастирська подяка
			6 травня 1909 р.	Камилавка
			1 липня 1917 р.	Архіпастирська подяка
302	Тарнавич Іоанн	с. Білашки	13 січня 1905 р.	Набедреник
			1 квітня 1911 р.	Скуфія
			6 травня 1915 р.	Камилавка
303	Тарнавич Никифор	с. Білашки	15 квітня 1878 р.	Камилавка
			до Пасхи 1886 р.	Наперсний Хрест
			23 березня 1895 р.	Сан протоірея
304	Татаров Симеон	с. Хижня	1 липня 1917 р.	Набедреник
305	Татаров Феофіл	с. Лащова	13 січня 1905 р.	Скуфія
			6 травня 1911 р.	Камилавка
			29 червня 1917 р.	Наперсний Хрест
306	Таційвський Олександр	міст. Іванька	18 квітня 1881 р.	Камилавка
307	Таційвський Петро	с. Ліщинівка	9 листопада 1864 р.	Набедреник
308	Таційвський Стефан	с. Ліщинівка	18 квітня 1875 р.	Скуфія
		міст. Іванька	6 листопада 1887 р.	Архіпастирська подяка
			14 березня 1889 р.	Благословіння Св. Синоду
			1892 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1899 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
		с. Тальянки	21 січня 1904 р.	Набедреник
		міст. Іванька	6 травня 1907 р.	Сан протоірея
309	Тележинський Григорій	с. Лебединка	20 жовтня 1866 р.	Набедреник
310	Терлецький Григорій	с. Обозівка (Ягубець)	8 листопада 1880 р.	Набедреник
			14 грудня 1887 р.	Набедреник
			1 березня 1890 р.	Камилавка
			6 травня 1902 р.	Наперсний Хрест
311	Терлецький Федот		3 лютого 1867 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
			1 квітня 1879 р.	Наперсний Хрест
312	Тихоневич Феоктист	с. Дмитрівське	29 квітня 1900 р.	Набедреник
313	Токаревський Григорій	с. Попівка	1891 р.	Камилавка
			6 травня 1900 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1909 р.	Орден Св. Анни 2-го ступеня
314	Томашевський Андронник	с. Кузьмина Гребля	13 січня 1905 р.	Скуфія
315	Торський Ілля	с. Левківка	13 січня 1905 р.	Набедреник
			30 березня 1913 р.	Скуфія
316	Троїцький Михайло	міст. Покотилове	6 травня 1903 р.	Набедреник
317	Тростянський Василь	м. Умань. Дух. училище	6 травня 1912 р.	Наперсний Хрест
318	Туркевич Михайло	с. Аполянка	21 січня 1904 р.	Набедреник
			1 квітня 1911 р.	Скуфія
			1 липня 1917 р.	Камилавка

319	Турчинович Митрофан	с. Вороне	9 листопада 1864 р.	Набедреник
320	Тучапський Володимир	с. Війтівка	26 березня 1866 р.	Скуфія
			20 листопада 1874 р.	Архіпастирська подяка
			20 квітня 1880 р.	Наперсний Хрест
321	Успенський Димитрій	с. Молодецьке	14 грудня 1887 р.	Набедреник
			23 квітня 1898 р.	Скуфія
322	Фаворов Миколай	м. Умань. Училище землеробства	14 березня 1889 р.	Скуфія
			6 травня 1899 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
323	Фащевський Стефан	с. Тальянки	28 квітня 1916 р.	Камилавка
324	Філоновський Андрій	с. Томашівка	29 листопада 1869 р.	Набедреник
			18 квітня 1875 р.	Скуфія
			11 березня 1882 р.	Архіпастирська подяка
			1883 р.	Камилавка
			13 листопада 1889 р.	Архіпастирська подяка
		с. Помийник	6 травня 1897 р.	Наперсний Хрест
325	Хлібкевич (Хлєбкевич?) Григорій	с. Косенівка	1871 р.	Набедреник
			9 березня 1882 р.	Скуфія
326	Хмілевський Іоанн	с. Максимівка	8 грудня 1881 р.	Архіпастирська подяка
			6 травня 1903 р.	Скуфія
			14 березня 1912 р.	Скуфія
327	Хмілевський Никифор	с. Вільшанка	25 лютого 1885 р.	Камилавка
328	Холодкевич Миколай	с. Подобна	2 лютого 1875 р.	Архіпастирське благословіння
329	Цариковський Іоанн	с. Копенковате	6 травня 1903 р.	Наперсний Хрест
330	Чеважевський Ілля	с. Цеберманівка	12 червня 1872 р.	Архіпастирська подяка
			15 березня 1876 р.	Архіпастирська подяка
			27 квітня 1876 р.	Камилавка
			до Пасхи 1886 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1897 р.	Сан протоірея
331	Чеважевський Петро	с. Цеберманівка	1 квітня 1911 р.	Набедреник
332	Чеважевський Стефан	с. Погоріле	1 березня 1890 р.	Наперсний Хрест
333	Чекавський Андрій	с. Христинівка	26 березня 1866 р.	Скуфія
334	Чепурковський Наркіс	с. Хижня	до Пасхи 1915 р.	Скуфія
335	Червінський Косма	с. Косенівка	6 травня 1902 р.	Камилавка
336	Чернавін Іоанн	с. Осітна	13 січня 1905 р.	Набедреник
			27 січня 1906 р.	Архіпастирська подяка
337	Чижевський Іоанн	с. Полонисте	29 квітня 1900 р.	Набедреник
			27 січня 1906 р.	Скуфія
		міст. Дубове	6 травня 1914 р.	Камилавка
			27 червня 1917 р.	Наперсний Хрест
338	Чижський Симеон	с. Фурманка	28 листопада 1871 р.	Архіпастирська подяка
			1 квітня 1879 р.	Скуфія
			до Пасхи 1888 р.	Камилавка
339	Чулаєвський Стефан	с. Багва	16 березня 1908 р.	Скуфія
			6 травня 1915 р.	Камилавка
340	Шевченко Димитрій	с. Війтівка	27 січня 1906 р.	Набедреник
			1909 р.	Скуфія
341	Шиманський Терентій	с. Росоховатець	29 квітня 1900 р.	Набедреник
			16 березня 1908 р.	Скуфія
		с. Свердлікове	6 травня 1913 р.	Камилавка
342	Шомовський Аполінарій	міст. Торговиця	6 травня 1897 р.	Набедреник

			21 січня 1904 р.	Скуфія
343	Шпаковський Іоанн	с. Псярівка	6 травня 1911 р.	Камилавка
			6 травня 1916 р.	Наперсний Хрест
344	Шулькевич Віктор	с. Ліщинівка	21 січня 1904 р.	Набедреник
		міст. Буки	16 березня 1908 р.	Скуфія
			6 травня 1914 р.	Камилавка
345	Шулькевич Стефан	міст. Буки	20 жовтня 1866 р.	Набедреник
			27 квітня 1876 р.	Скуфія
			1884 р.	Камилавка
			13 листопада 1889 р.	Архіпастирське благословіння
			1892 р.	Наперсний Хрест
346	Щупаковський Іоанн	с. Веселий Кут	23 квітня 1909 р.	Набедреник
			1 квітня 1911 р.	Набедреник
			26 березня 1914 р.	Скуфія
347	Щуровський Іоанн	с. Посухівка	6 травня 1907 р.	Камилавка
348	Юркевич Порфирій	с. Янківка	23 квітня 1909 р.	Набедреник
			26 березня 1914 р.	Скуфія
349	Юшкевич Димитрій	с. Добра	20 березня 1867 р.	Набедреник
350	Юшкевич Василь	міст. Дубове	15 квітня 1878 р.	Камилавка
			17 грудня 1886 р.	Архіпастирська подяка
			1 березня 1890 р.	Наперсний Хрест
			13 квітня 1901 р.	Сан протоірея
351	Юшкевич Климентій	с. Росоховатець	6 червня 1890 р.	Набедреник
352	Яворський Володимир	с. Паланочка	1908 р.	Архіпастирська подяка
353	Яворський Костянтин	с. Паланочка	26 березня 1914 р.	Набедреник
354	Яновський Василь	міст. Торговиця	27 березня 1882 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
			2 лютого 1887 р.	Сан протоірея
			13 листопада 1889 р.	Архіпастирська подяка
355	Яновський Іоанн	міст. Торговиця	26 березня 1866 р.	Камилавка
356	Яновський Симеон	с. Кам’янече	12 жовтня 1869 р.	Архіпастирська подяка
			29 листопада 1872 р.	Набедреник
		с. Майданецьке	1 березня 1890 р.	Камилавка
			6 травня 1897 р.	Наперсний Хрест
			6 травня 1901 р.	Орден Св. Анни 3-го ступеня
357	Яновський Тимофій	с. Кам’янече	12 жовтня 1869 р.	Архіпастирська подяка
			29 листопада 1872 р.	Набедреник
			18 квітня 1881 р.	Камилавка
358	Ясирський Костянтин	с. Ботвинівка	1869 р.	Набедреник
		с. Ліщинівка	1 квітня 1879 р.	Скуфія

Складено автором за офіційними повідомленнями Київської духовної консисторії про нагородження духовенства Київської єпархії, що друкувалися на сторінках “Киевских Епархиальных Ведомостей” та інших періодичних видань.

Таблиця № 4

Населення Уманського повіту за кліровими відомостями 1913 року

№ з/п	Назви насел. пунктів	Кількість мешканців в них	Кількість дворів, і в т. ч.:										
			Всього	Духовенства	Дворян	Воєнних	Міщан	Селян	Євреїв	Католиків	Сектантів	Всього	Духовенства
												ч/ж	ч/ж
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	с. Антонівка	1 982	245	2	-	-	7	224	12	-	-	980/1002	7/5
2	с. Аполянка	1 806	450	3	-	-	-	444	3	-	-	912/894	5/5
3	с. Бабанка	4 543	?	?	?	?	?	?	?	?	?	2261/2282	5/5
4	с. Багва	1 855	215 1/4	1/2	-	-	6	204 3/4	1	3	-	861/994	2/3
5	с. Безпечна	1 466	183	1 3/4	2 1/2	-	2 1/2	172	2	-	2 1/4	732/734	7/10
6	с. Березівка	1 319	188	?	?	?	?	?	?	?	?	641/678	7/4
7	с. Берестівець	1 839	242	2	-	6	-	231	3	-	-	958/881	6/5
8	с. Беринка	1 943	242 1/2	2	-	-	-	233 1/2	7	-	-	970/973	8/3
9	с. Білашки	2 376	480	5	10	-	3	461	1	-	-	1161/1215	8/9
10	с. Босівка	866	110 1/2	3/4	-	-	-	106 3/4	3	-	-	442/424	3/5
11	с. Ботвинівка	979	199	1	-	-	2	196	-	-	-	469/510	4/4
12	міст. Буки	2 837	357 1/4	1 3/4	1 2/4	-	11 2/4	217	125 2/4	-	-	1429/1408	7/9
13	с. Вербовата з	1 148	287									555/593	
	присілком Кіргізи	253	56	3	-	-	1	279	3	-	8	128/125	5/4
15	с. Верхнячка	3 225	397 1/4	1	1 3/4	-	2	363	12 1/4	5 1/2	11 1/4	1589/1636	4/7
16	с. Веселий Кут	1 311	165 3/4	?	?	?	?	?	?	?	?	666/645	6/6
17	с. Вишнопіль	3 566	645	4	-	-	6	613	13	6	3	1811/1755	12/9
18	с. Війтівка	2 816	534	2	-	-	3	529	-	-	-	1409/1407	8/13
19	с. Вільшанка	1 435	182 1/4	3/4	-	-	-	181 1/2	-	-	-	729/706	3/2
20	с. Вороне	2 557	317 1/4	1 1/4	3/4	-	1 1/4	290 2/4	23	1/2	-	1269/1288	5/10
21	с. Гереженівка	1 839	398	2	-	-	-	392	4	-	-	935/904	3/5
22	с. Глибочок	1 967	392	2	-	-	2	381	5	-	2	974/993	9/9
23	с. Голяківка	1 135	247	?	?	?	?	?	?	?	?	586/549	9/7
24	с. Гордашівка	2 916	361	2 1/2	-	-	-	357 1/2	1	-	-	1447/1469	10/14
25	с. Городецьке	2 422	544	2	-	-	5	535	1	-	1	1226/1196	5/6
26	с. Городниця	2 382	303	1 1/4	-	-	-	596 1/4	-	3	2 1/2	1212/1170	5/9
27	с. Гродзева	2 164	273	?	-	-	-	273	-	-	-	1109/1055	11/10
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
28	с. Громи	2 730	603	2	1	-	13	581	6	-	-	1377/1353	3/6
29	с. Давидівка												
	і “дер.” Табанова	1 092	137 1/4	3/4	-	-	2	132 1/2	1	-	1	549/543	3/1
31	с. Дзензелівка	3 068	638	3	-	-	11	588	15	-	21	1568/1498	7/3
32	с. Дмитрівське												
	і “дер.” Піківець	3 814	722	2	-	-	2	718	-	-	-	1874/1940	9/15
34	с. Добра	2 410	610	?	?	?	?	?	?	?	?	1160/1250	8/8
35	с. Доброводи	2 206	272	?	?	?	?	?	?	?	?	1093/1113	11/14
36	с. Довгеньке	1 953	390	?	?	?	?	?	?	?	?	948/1005	2/4
37	міст. Дубова	3 462	279	2 1/2	4 3/4	49 1/4	13	209 1/2	?	-	?	1710/1752	10/7
38	с. Заячківка	1 713	198 1/2	2	-	-	-	195 1/2	1	-	-	894/819	8/9
39	с. Зелений Ріг	2 022	251 1/2	1 1/2	-	-	2 3/4	244 1/4	2 1/2	-	1/4	1006/1016	6/11
40	с. Зеленьків	2 356	556	3	-	-	5	533	7	-	8	1165/1191	5/8
41	міст. Іванька	3 133	326 1/4									1905/1228	
	і “дер.” Томашівка	760	95 1/4	1	1 1/4		1 1/2	161	-	-	1	381/379	4/6
43	с. Кам’янече	5 043	1 122	4	-	-	-	1 109	9	-	-	2525/2518	3/5
44	с. Кислін	1 682	279	2	-	-	-	271	1	1	4	841/841	5/5
45	с. Кищинці	4 233	523 1/2	1	-	-	-	482 3/4	9 1/2	-	30 1/4	2094/2139	4/4
46	с. Кобринова Гребля	1 388	168 1/4									673/715	
	і “дер.” Соколовочка	604	73	2 1/2	1	-	1/2	237 1/4	-	-	-	292/312	11/12
48	с. Кожухівка	783	100	1	-	-	-	99	-	-	-	400/383	3/3
49	с. Колодисте	2 218	278 1/2	2 1/2	-	-	-	263	-	5	8	1121/1097	7/6
50	с. Копенковате	2 131	268 3/4	4 1/4	-	-	1/2	260 3/4	1 3/4	1 1/2	-	1075/1056	17/10
51	с. Коржова і	1 528	193									772/756	

	“дер.” Корж. Слобідка	886	111 3/4									447/439	
	“дер.” Заячківка	761	100	1 1/2	-	-	-	403 1/4	2	2 1/4	-	400/361	6/7
54	с. Корж.Кут	836	109	1 1/2	2 1/2	16 1/2	1/4	87 1/2	-	-	-	436/400	6/6
55	с. Косенівка	2 847	510	2	-	-	-	498	8	2	-	1375/1472	3/3
56	с. Кочержинці	3 013	590	2	-	-	-	586	2	-	-	1483/1530	6/1
57	с. Кочубіївка	2 077	391	2	-	-	3	380	4	-	2	1055/1022	9/4
58	с. Красний Кут	1 564	190 1/2	2 1/2	-	-	2	180	3 1/2	1	1 1/2	762/802	10/9
59	с. Краснопілка	2 141	277 1/2	?	?	?	?	?	?	?	?	1110/1031	4/6
60	с. Красноставка	1 281	160 1/4	1 1/2	1 1/2	-	1/4	154 3/4	1	-	1 1/4	641/640	6/3
61	с. Крачківка	1 745	220	3	1	?	?	216	?	?	?	885/860	12/4
62	с. Кривець	2 197	211	3	-	-	1	267	3	1	-	1088/1109	11/7
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
63	с. Криві Коліна	1 306	167 1/4	1	-	-	1	165	2 1/4	-	-	669/637	4/7
64	с. Ксьондзівка	1 759	335	2	-	-	-	330	3	-	-	887/872	4/4
65	с. Кузьмина Гребля	3 005	385 1/2	1 1/4	1 1/2	-	4	378 3/4	3/4	-	-	1542/1463	5/4
66	с. Кути	1 205	159 1/2	1 3/4	-	-	-	150	2 1/4	1/4	-	610/595	7/8
67	с. Ладижинка	4 433	551 1/4	2 1/4	-	-	1 1/4	347 3/4	200	-	-	2205/2228	9/15
68	с. Лащова	1 884	231 3/4	1 1/4	-	-	-	230	1/2	-	-	927/957	5/9
69	с. Лебединка і	835	107 1/2									430/405	
	“дер.” Лащовка	656	76 1/2	1	-	-	2 3/4	180 1/2	5	1/2	1	306/350	4/9
71	с. Левківка	1 411	179 3/4	1	-	-	-	178 3/4	-	-	-	720/691	4/8
72	с. Легедзине	2 707	341	2	?	?	?	?	10	?	?	1362/1345	9/7
73	с. Ліщинівка	1 921	245	?	?	?	?	?	?	?	?	981/940	4/5
74	с. Майданецьке	3 026	391	3	2	-	-	382	-	3	1	1472/1554	7/6
75	с. Максимівка	1 879	233	3/4	-	-	-	231 1/4	1	-	-	932/947	3/1
76	с. Маньківка (дерев’яна)	2 719	345	?	?	?	?	?	?	?	?	1380/1339	8/6
	с. Маньківка (кам’яна)	3 111	387 1/2									1550/1561	
77	і “дер.” Кінашівка	914	116	2 3/4	4 1/2	-	6	490 1/4	76	2 1/2	3	464/450	11/7
78	с.Молодецьке	4 257	543	3	1	-	-	539	-	-	-	2175/2082	4/2
79	с. Мошурів	4 456	578 1/2	?	?	?	?	?	?	?	?	2314/2142	7/9
80	с. Небелівка	2 771	338	?	?	?	?	?	?	?	?	1385/1386	6/5
81	с. Нерубайка	3 661	454 3/4	2 3/4	-	-	3 1/2	442 3/4	4 1/4	1 1/2	-	1819/1842	11/9
82	с. Нестерівка	2 815	?	?	?	?	?	?	?	?	?	1397/1418	11/25
83	с. Нова Гребля	2 228	274 3/4	2	1	-	-	261 1/2	8	-	2 1/4	1099/1129	8/6
84	с. Обозівка	2 105	?	?	?	?	?	?	?	?	?	1039/1066	5/6
85	с. Оксанина і												
	“дер.” Текліївка	4 350	552	?	?	?	?	?	?	?	?	2248/2102	6/7
87	с. Онуфріївка і												
	“дер.” Антоновочка	2 972	569	2	-	-	1	558	4	-	-	1459/1513	5/5
89	с. Орадівка	1 768	229	?	-	-	2	220	4	-	3	871/897	2/1
90	с. Осітна	1 848	228 1/2	1	-	54 1/2	-	160 3/4	1	-	11 1/4	914/934	4/5
91	с. Острівець	927	180 3/4	3 1/4	-	-	1 3/4	171 3/4	?	-	4	423/504	13/4
92	с. Охматів	2 287	282 1/2	2 3/4	1/2	-	1/2	272 1/2	5 1/2	3/4	-	1130/1157	11/4
93	с. Павлівка	2 263	471	2	-	-	-	414	2	-	53	1111/1152	4/4
94	с. Паланка	3 208	653	3	-	-	1	648	-	-	1	1636/1572	5/4
95	с. Паланочка	1 412	174 1/4	3/4	-	-	-	173	1/2	-	-	697/715	3/3
96	с. Папужинці	2 171	279	2	-	-	-	273	4	-	-	1101/1070	3/8
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
97	с. Перегонівка	3 655	450 1/4	2 1/2	-	-	1 1/4	417 3/4	12 1/2	14 1/2	2	1801/1854	10/10
98	с. Підвисоке	4 232	?	?	?	?	?	?	?	?	?	2094/2138	6/13
99	с. Побойна	2 458	304	1 1/2	-	-	2 1/2	292	5 1/4	1 1/2	1 1/4	1216/1240	6/6
100	с. Погоріле	2 032	315	2	-	-	-	313	?	-	?	981/1051	7/5
101	с. Подобна	1 991	250	?	?	?	?	?	?	?	?	1005/986	5/6
102	міст. Покотилове	1 790	283	2	-	-	3	206	280	2	1	946/844	7/5
103	с. Полковнича	1 593	195	2	?	?	?	187	1 1/4	?	?	780/813	4/6
104	с. Полонисте	1 054	134	2	-	-	3	128	1	-	-	537/517	3/3
105	с. Полянецьке	2 198	428	2	-	-	5	421	-	-	-	1097/1101	8/8
106	с. Помийник	2 575	342	4	-	-	2	329	7	-	-	1344/1231	9/12
107	с. Попівка	1 363	172 1/4	1 3/4	-	-	2 3/4	163 3/4	2 1/4	2/4	1 1/4	689/674	7/9
108	с. Посухівка	3 439	425 1/4	3/4	-	-	-	422 1/4	1	-	-	1701/1738	3/4

109	с. Поташ	1 308	166	2	1		3	159	1	-	-	631/677	9/5
110	с. Притика і	1 196	148 1/2									594/601	
	“дер.” Пеніжкова	1 430	180 1/2	1 1/2	-	-	2 1/2	325	4	1 3/4	-	722/708	6/5
112	с. Псярівка	3 877	968	2	-	-	-	958	8	-	-	1943/1934	8/7
113	с. Рижавка	3 634	453 1/4	1 1/4	-	-	-	445	4	2 1/4	-	1813/1821	5/4
114	с. Ризіна і	2 241	281									1124/1117	
	“дер.” Софіївка	370	44 1/2	1 3/4	-	-	-	323 3/4	6 1/2	3/4	-	178/192	7/11
116	с. Роги	2 602	325	3	1	-	1	320	?	-	?	1326/1276	16/11
117	с. Рогова	1 473	182	?	?	?	?	?	?	?	?	731/742	5/4
118	с. Розсішки	2 533	486	2	1	-	3	480	?	-	-	1243/1290	5/4
119	с. Романівка	3 334	720	?	?	?	?	?	?	?	?	1634/1700	13/4
120	с. Ропотуха	2 041	261 3/4	1	-	-	3	254 3/4	1	2	-	1047/994	4/3
121	с. Росоховатець і “дер.” Владимировка	2 111	263	?	?	?	?	?	?	?	?	1056/1055	4/8
123	с. Рубаний Міст	1 843	224	3	-	-	-	220	-	1	-	899/944	2/2
124	с. Русалівка	3 178	388	2 1/2	-	-	1	358 3/4	-	-	45	1552/1626	10/10
125	с. Свердліково	2 961	368	1 1/4	-	-	3	245 1/4	8	1	10	1474/1487	5/10
126	с. Свинарка	1 606	364	2	-	-	-	359	3	-	-	808/798	9/6
127	с. Синиця	2 326	282 3/4	3 1/4	-	-	8 1/4	260 1/4	2	1/4	9	1131/1195	13/14
128	с. Сичівка	2 237	440	2	-	-	-	438	-	-	-	1070/1167	9/8
129	с. Собківка	1 308	250	2	-	-	2	246	-	-	-	648/660	3/4
130	с. Соколівка	3 347	419 3/4	1/2	-	-	-	404 1/2	8 3/4	-	-	1655/1692	2/3
131	с. Старі Бабани	2 992	379 3/4	2 1/4	-	-	1/4	371 1/4	6	-	-	1519/1473	6/9
132	с. Степківка	1 630	203 1/2	1	-	-	1 3/4	194 3/4	6	-	-	814/816	4/4
133	с. Сушківка	2 437	?	?	?	?	?	?	?	?	?	1231/1200	11/8
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
134	с. Талаївка	2 527	316	1 1/4	-	-	-	311 3/4	3	-	-	1264/1263	5/6
135	міст. Тальне*	11 502	481	?	?	?	?	?	?	?	?	5798/5704	6/10
136	с. Тальянки	2 452	558	2	-	-	-	554	1	1	-	1215/1237	4/4
137	с. Танське	2 408	502	2	-	-	-	496	4	-	-	1217/1191	4/4
138	с. Текуча	3 683	463 1/4	1 1/4	-	-	1	456 1/2	4 1/2	-	-	1853/1830	5/5
139	с. Томашівка	1 558	191 3/4	1	1/2	-	1 1/2	188 3/4	-	-	-	767/791	4/8
140	міст. Торговиця	4 600	552 1/2	2	-	2 1/4	19 1/2	370 1/2	157 1/2	-	5 3/4	2230/2370	7/4
141	с. Ухожа	912	169	2	-	-	-	167	?	-	-	443/469	5/5
142	с. Фурманка	1 695	223 1/2	1 1/4	-	-	1/2	219 1/4	2 1/2	-	-	894/801	5/4
143	с. Харківка і												
	“дер.” Монастирок	2 191	413	?	?	?	?	?	3	3	6	1116/1075	3/1
145	с. Хижня	3 067	380 1/4	3 1/2	2 1/2		2 3/4	364	-	-	7 1/2	1520/1547	13/6
146	с. Христинівка	3 653	446 1/2	2 1/2	-	-	-	425	16	3	-	1786/1867	10/8
147	з.-д. ст. Христинівка**	2 449	255 1/4	?	?	?	?	?	?	?	?	1311/1138	2/2
148	с. Цеберманівка і	2 861	572									1463/1398	
	Яроватка	526	103	3	-	-	-	172	5	-	?	253/273	5/9
150	с. Черповоди	2 451	309	1 1/2	-	-	-	304 1/4	2 1/2	3/4	-	1236/1215	6/3
151	с. Чеснопіль	551	92	2	-	-	-	85	2	-	3	276/275	7/8
152	с. Чорна Кам’янка і “дер.” Юрполь	4 674	971	4	-	-	3	945	19	-	-	2345/2329	12/15
154	с. Шарин	1 487	190	3/4	-	-	-	188 3/4	1/2	-	-	760/727	3/9
155	міст. Шаулиха	1 770	236	1 1/2	-	-	1 1/4	220 1/4	13	-	-	944/826	6/6
156	с. Шельпахівка	1 276	219	2	-	-	-	204	6	-	7	632/644	3/2
157	с. Шукайвода	3 281	673	2	-	-	-	663	6	2	-	1627/1654	6/9
158	с. Юрківка	1 999	248 3/4	1 1/4	-	-	-	243 3/4	3	-	3/4	995/1004	5/7
159	с. Янківка	1 088	132	2	-	-	6	218	4	2	-	539/549	7/4
160	в м. Умань:												
	- Успенський Собор	40 553	6 688	4	24	-	698	67	5610	-	285	20295/20258	17/13
	- І.-Богословська церква	927	113 1/4	1	7	-	91 1/4	14	-	-	-	453/474	4/5
	- Св. Троїцька церква***	2 637	680	2	-	-	127	546	5	5	-	1339/1298	4/3
	- Св. Варварінська (тюремна)	294	-	-	-	-	-	-	-	-	-	249/45	3/3

	Всього в м. Умань:	44 411	$7481^{1}/_{4}$	7	31	-	$916^{1}/_{4}$	627	5 615	5	285	$^{22336}/_{22075}$	$^{28}/_{24}$	
												44 411	52	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
	Разом по повіту:	394361										$^{197685}/_{196676}$	$^{947}/_{952}$	
	(147 парафій)											394 361	1 899	

Таблиця складена автором за даними клірових відомостей церков Уманського повіту за 1913 рік. В окремих відомостях допущені помилки, або упущені цифрові показники чисельності деяких категорій мешканців парафій, тому і загальні підрахунки, здійснені автором, є неточними і, скоріше, складають загальне уявлення про чисельність населення повіту. Та все ж вони можуть слугувати для загальної ілюстрації церковного обліку населення і можуть використовуватись для визначення загальних тенденцій в структурі народонаселенні краю.

_____

* В міст. Тальному мешкало ще 25 чол. і 24 жін. “статских”, які включені в загальну чисельність жителів містечка.

** В загальну чисельність парафії включено ще 118 чол. і 84 жін., які в кліровій відомості вказані під загальною назвою – “иносословные”.

*** В парафії Св.-Троїцької церкви числилось ще 5 дворів “статских”, в яких мешкало 14 чол. і 10 жінок.

Таблиця № 5

Персональний склад парафіяльних священиків Уманського повіту

(за даними 1913 року)

№ з/п	Парафії	П.І.Б.	Вік (років)	Походження	Де і коли здобув освіту	Рік прийняття священства	З якого року в даній парафії
1	с. Антоновка	Петрушевський Миколай Симеонович	25	син свящ.	КДС, 1910	1912	1912
2	с. Аполянка	Туркевич Михайло Маркович	50	з дух. звання	КДС, 1887	1890	1893
3	с. Бабанка	Кондратович Василій Олександрович	53	син псалом.	КДС, 1885	?	?
4	с. Багва	Чулаєвський Стефан Стефанович	53	з дух. звання	КДС, 1884	1885	1905
5	с. Безпечна	Руденко Димитрій Кіндратович	42	син свящ.	КДС, 1891	?	1907
6	с. Березівка	Бутовський Феодор Фомович	51	син свящ.	КДС, 1884	?	1896
7	с. Берестівець	Молчановський Миколай Порфирович	51	син свящ.	КДС, 1883	?	1886
8	с. Беринка	Радзієвський Еладій Іванович	43	син псал.	КДС, 1894	?	1870
9	с. Білашки	Тарнавич Іоанн Іоаннович	42	син протоірея	КДС, 1891	?	1902
10	с. Босівка	Клебановський Віктор Іполітович	36	син персонального дворяни-на	п’ять класів КДС, 1900	1907	1907
11	с. Ботвинівка	Василевський Леонід Ерастович	39	син свящ.	КДС, 1897	?	лютий 1908
12	міст. Буки	Шулькевич Віктор Стефанович	44	син свящ.	КДС, 1890	1894	1895
13	с. Вербовата	Каліновський Косма Микитович	40	?	училище в Богуславі, 1892	?	1909

14	с. Верхнячка	Кальницький Іоанн Тимофійович	52	з дух. звання	КДС, 1884	1888	1903
15	с. Веселий Кут	Щупаковський Іоанн Володимирович	39	син псалом.	КДС, 1898	?	1909
16	с. Вишнопіль	Савін Михайло Власович	53	син свящ.	КДС, 1881	?	1896
17	с. Війтівка	Шевченко Димитрій Трохимович	47	син однодвір-ця	КДС, 1891	?	листопад 1903
18	с. Вільшанка	Крижановський Григорій Панкратович	25	син псалом.	КДС, 1910	1911	1911
19	с. Вороне	Завадинський Григорій Гаврилович	73	?	КДС, 1865	?	1904
20	с. Гереженівка	Корнілов Антоній Петрович	25	?	КДС, 1909	1912	1912
21	с. Глибочок	Загайкевич Стефан Феофанович	48	син псалом.	КДС, 1888	?	грудень 1905
22	с. Голяківка	Базилевич Феоктист Симеонович	44	син свящ.	КДС, 1890	1891	1891
23	с. Гордашівка	Радолицький Михайло Михайлович	52	син свящ.	КДС, 1885	?	серпень 1888
24	с. Городецьке	Іваницький Олександр Олександрович	38	?	КДС, 1898	1904	грудень 1910
25	с. Городниця	Сікорський Дометіан Стефанович	73	син свящ.	КДС, 1863	1864	січень 1888
26	с. Гродзева	Козицький Іоанн Олександрович	42	син свящ.	КДС, 1896	1902	1912
27	с. Громи	Ілляшевич Олександр Вікторович	29	син свящ.	КДС, 1903	1911	1911
28	с. Давидівка	Дзима Іоанн Никифорович	28	із селян	Мін. шк., 1902	1911	червень 1913
29	с. Дзензелівка	Петрушевський Симеон Стефанович	55	син свящ.	КДС, ?	1886	1892
30	с. Дмитрівське	Леонович Віталій Іванович	48	син свящ.	КДС, 1888	1888	березень 1907
31	с. Добра	Горохолінський Олександр Трифонович	?	син свящ.	КДС, 1873	1877	серпень 1881
32	с. Доброводи	Крижановський Павло Микитович	60	син свящ.	КДС, 1873	1876	1887
33	с. Довгеньке	Павлович Михайло Лукович	70	син свящ.	КДС, ?	1866	листопад 1866
34	міст. Дубова	Чижський Іоанн Симеонович	47	син свящ.	КДС, 1887	?	1906
35	с. Заячківка	Гурський Іларіон Мефодійович	48	син псалом.	дом. освіта	1908	1908
36	с. Зелений Ріг	Іваницький Григорій Павлович	46	з духов.	КДС, 1889	?	1913
37	с. Зеленьків	Петрушевський Миколай Павлович	40	син свящ.	КДС, 1896	?	?
38	міст. Іванька	Ганкевич Василій Никифорович	49	син свящ.	КДС, 1886	?	січень 1911
39	с. Кам’янече	Крижановський Лаврентій Микитович	55	син свящ.	КДС, 1881	1887	липень 1905

40	с. Кислін	Тараненко Михайло Трохимович	52	з духов.	КДС, ?	?	1888
41	с. Кищинці	Ніколаєвич Стефан Стефанович	22	з духов.	КДС, 1903	1907	1909
42	с. Кобринова Гребля	Бакалінський Яків Петрович	46	син свящ.	КДС, 1889	?	серпень 1899
43	с. Кожухівка	ваканція					
44	с. Колодисте	Караванський Василій Авксентійович	?	син свящ.	КДС, 1893	1897	лютий 1907
45	с. Копенковате	Гребінський Яків Ерастович	33	син диякона	КДС, 1902	1908	березень 1908
46	с. Коржова	Гов'ядовський Михайло Зіновійович	45	син свящ.	КДС, 1891	?	вересень 1912
47	с. Корж. Кут	Левицький Андрій Карпович	41	син псалом.	дух. учил.	?	1913
48	с. Косенівка	Боряковський Антоній Никифорович	35	син псалом.	КДС, 1899	1911	червень 1911
49	с. Кочержинці	Дробницький Миколай Михайлович	44	син псалом.	КДС, 1892	1894	червень 1905
50	с. Кочубіївка	Кремінський Михайло	48	?	КДС, 1887	1889	1891
51	с. Красний Кут	Орловський Петро Єфимович	38	син свящ.	КДС, 1899	1903	жовтень 1899
52	с. Краснопілка	Лотоцький Олексій Йосипович	56	?	КДС, 1880	1882	грудень 1906
53	с. Красноставка	Корсуновський Федір (Феодор) Савович	35	син псалом.	КДС, 1899	1905	червень 1905
54	с. Крачківка	Белінський Афанасій	44	син свящ.	КДС, 1892	1896	1902
55	с. Кривець	Чулаєвський Миколай Стефанович	28	син свящ.	КДС, 1909	1912	червень 1913
56	с. Криві Коліна	Солонинко Варнава Данилович	39	із селян	церковнопар. шк.	1908	березень 1908
57	с. Ксьондзівка	Лиско Михайло Дмитрович	48	з австрій-ських громадян	КДС, 1890	1893	?
58	с. Кузьмина Гребля	Синячевський Арсеній Симеонович	41	з духовен.	?	?	?
59	с. Кути	? Стефан Феодосійович	31	син священ.	КДС, ?	?	?
60	с. Ладижинка	Роднєвич Миколай Володимирович	37	з духовен.	Подольська дух. семінар.	?	1900
61	с. Лащова	Татаров Феодосій Йосипович	54	син свящ.	КДС, 1883	?	січень 1898
62	с. Лебединка	Клепатський Володимир Михайлович	27	із дворян	КДС, 1908	1908	серпень 1908
63	с. Левківка	Торський Ілля Лукович	39	з духов.	КДС, 1898	?	вересень 1902
64	с. Легедзине	Моссаковський Іустин Іванович	50	син свящ.	КДС, 1887	?	1902
65	с. Ліщинівка	Білецький Володимир Олександрович	39	син свящ.	КДС, 1895	?	1906
66	с. Майданецьке	Маковецький Іоанн	66	з духов.	КДС, 1871	?	липень

		Стефанович					1904
67	с. Максимівка	Хмілевський Іоанн Никифорович	62	син свящ.	КДС, 1873	1877	1877
68	с. Маньківка	дер. церква – Левицький Дмитро Матвійович	48	з духов.	КДС, 1889	?	?
69	с. Маньківка	кам. церква – Дусанський Тихін Гаврилович	39	син псалом.	КДС, 1896	1898	?
70	с. Молодецьке	Вишневський Андронік Андрійович	61	син свящ.	КДС, 1871	1873	1904
71	Мошурів	Буйницький Костянтин Фавстович	25	з духов.	КДС, 1910	?	1912
72	с. Небелівка	Пахалович Олексій Стефанович	43	син свящ.	КДС, 1892	?	1908
73	с. Нерубайка	Левицький Олександр Федорович	53	син диякона	КДС, 1883	?	вересень 1898
74	с. Нестерівка	Куликовський Сергій Хрисанфович	30	син свящ.	КДС, 1905	1905	грудень 1910
75	с. Нова Гребля	Вітвіцький Віктор Петрович	27	син свящ.	КДС, 1908	1909	?
76	с. Обозівка	Мацкевич Іоанн Григорович	24	син диякона	КДС, ?	?	?
77	с. Оксанина	Бердега Михайло Іванович	35	син свящ.	КДС, 1901	?	1910
78	с. Онуфріївка	Волошкевич Миколай	51	син свящ.	КДС, 1885	?	?
79	с. Орадівка	Демидовський Димитрій Симеонович	56	з духов.	КДС, 1880	1881	травень 1893
80	с. Осітна	Мельниченко Миколай Симеонович	35	син комерц. регістра-тора	КДС, 1901	?	?
81	с. Острівець	Левицький Сильвестр Харитонович	?	син псалом.	КДС, 1908	?	червень 1913
82	с. Охматів	Правосудович Павло Іоаннович	67	син свящ.	КДС, 1867	?	1868
83	с. Павлівка	Радолицький Димитрій Михайлович	36	син свящ.	п’ять класів КДС, 1898	?	травень 1913
84	с. Паланка	Гребенецький Іасон Якович	58	з духов.	КДС, 1874	1880	1880
85	с. Паланочка	Яворський Володимир Костянтинович	42	з духов.	КДС, 1896	?	липень 1902
86	с. Папужинці	Леонович Павло Іоаннович	37	син свящ.	КДС, 1899	1903	1903
87	с. Перегонівка	Панасевич Антоній Якович	66	син свящ.	КДС, 1869	?	1891
88	с. Підвисоке	Кудрицький Василій Васильович	56	син свящ.	КДС, 1877	?	жовтень 1883
89	с. Побойна	Калашніков Михайло Павлович	40	син диякона	КДС, 1895	1897	1913
90	с. Погоріле	Пальчевський Петро Гервасійович	49	з духовен.	КДС, 1887	?	?
91	с. Подобна	? Варфоломій Олександрович	36	із селян	КДС, 1898	?	1913

92	міст. Покотилове	Панасевич Петро Антонійович	35	син свящ.	КДС, 1899	?	липень 1908
93	с. Полковниче	Петрушевський Миколай Іванович	31	син свящ.	КДС, ?	?	1911
94	с. Полонисте	Сиротинський Димитрій Іванович	22	син свящ.	КДС, 1912	1912	жовтень 1912
95	с. Полянецьке	Молчановський Андрій Порфирович	48	син свящ.	КДС, 1887	1890	грудень 1910
96	с. Помийник	Правосудович Олександр Павлович	39	з духов.	КДС, 1896	1899	1899
97	с. Попівка	Захарієвич Іоанн Димитрович	48	з духов.	КДС, 1889	?	?
98	с. Посухівка	Щуровський Іоанн Володимирович	65	син псалом.	КДС, 1875	?	?
99	с. Поташ	Сакович Миколай Васильович	49	з духов.	КДС, 1887	?	1892
100	с. Притика	Корнілов Петро Савович	49	син свящ.	КДС, 1887	1888	грудень 1897
101	с. Псярівка	Шпаковський Іоанн Миколайович	43	син свящ.	КДС, 1893	?	липень 1908
102	с. Рижавка	Собкевич Макарій Павлович	73	з духов.	КДС, 1867	1868	вересень 1885
103	с. Ризіна	Карашевич Іосиф Стефанович	65	син диякона	КДС, ?	?	1872
104	с. Роги	Грімальський Леонтій Стефанович	45	син псалом.	КДС, 1892	1894	серпень 1906
105	с. Рогова	вакансія					
106	с. Розсішки	Левицький Агафоник Олексійович	51	син свящ.	КДС, 1883	1889	жовтень 1903
107	с. Романівка	Білявський Іоанн	39	син псалом.	КДС, 1898	?	?
108	с. Ропотуха	Гов'ядовський Феодосій Зіновійович	50	син свящ.	КДС, 1887	1890	липень 1905
109	с. Росоховатець	Кудрицький Василій Васильович	31	син свящ.	КДС, 1905	1906	березень 1912
110	с. Рубаний Міст	Петрушевський Меркурій Олексійович	63	з духов.	КДС, 1875	1879	1904
111	с. Русалівка	Богданович Сава Никифорович	55	син псалом.	КДС, 1883	?	?
112	с. Свердликове	Шиманський Терентій Гнатович	45	з духов.	КДС, 1890	1891	лютий 1912
113	с. Свинарка	Кондрацький Стефан Арсентійович	27	син диякона	КДС, 1909	1911	грудень 1910
114	с. Синиця	Сергіїв Василій Олексійович	45	син диякона	КДС, 1891	1893	жовтень 1913
115	с. Сичівка	Ольшанський Анатолій Петрович	60	із дворян	КДС, 1881	?	травень 1895
116	с. Собківка	Любанський Василій Володимирович	60	син диякона	КДС, 1908	1912	грудень 1912
117	с. Соколівка	Саббатовський Віссаріон Гаврилович	66	з духов.	КДС, ?	?	1875
118	с. Старі Бабани	Битачевський Іона Сильвестрович	46	син свящ.	КДС, 1890	?	березень 1907
119	с. Степківка	Станіславський Василій Пилипович	30	з духов.	КДС, 1904	1907	вересень 1913

120	с. Сушківка	Кротевич Володимир Максимович	36	син свящ.	КДС, 1900	?	вересень 1908
121	с. Талалаївка	Табачук Онуфрій Іванович	28	із селян	КДС, 1909	1909	травень 1912
122	міст. Тальне	Каліновський Маркел Микитович	44	син псалом.	КДС, 1892	?	червень 1912
123	с. Тальянки	Фащевський Стефан Іоаннович	47	син псалом.	КДС, 1891	?	1894
124	с. Танське	Клепатський Феодосій Єлисейович	37	з духов.	КДС, 1900	1905	вересень 1906
125	с. Текуча	Каковський Іоанн Андрійович	49	син свящ.	КДС, 1887	1891	жовтень 1896
126	с. Томашівка	Гавриков Симеон Петрович	33	із селян	КДС, 1904	1905	лютий 1910
127	міст. Торговиця	Левицький Миколай Олександрович	27	з духов.	КДС, 1907	1911	вересень 1911
128	с. Ухожа	Сікорський Яків Дометіанович	35	син свящ.	КДС, 1902	1904	листопад 1904
129	с. Фурманка	Балакан Яків Тимофійович	44	син чиновни-ка	КДС, 1891	?	листопад 1894
130	с. Харківка	Бочковський Маркел Кустодіанович	53	син псалом.	КДС, 1886	?	1893
131	с. Хижня	Татаров Симеон Миколайович	26	син свящ.	КДС, 1908	1911	вересень 1913
132	с. Христинівка	Червінський Дорофій Васильович	53	?	КДС, 1882	1883	жовтень 1912
133	з.-д. ст. Христинівка	Буйницький Іоанн Олександрович	47	син свящ.	КДС, 1897	?	липень 1909
134	с. Цеберманівка	Чеважевський Петро Ілліч	38	син протоірея	КДС, 1897	?	?
135	с. Черповоди	Гов'ядовський Афанасій Зіновійович	52	син свящ.	КДС, 1884	1887	січень 1897
136	с. Чеснопіль	Бошуковський Прокопій Феодорович	62	син псалом.	КДС, 1870	1911	лютий 1913
137	с. Чорна Кам'янка	Кисілевич Павло Миколайович	46	син свящ.	КДС, 1890	1891	1899
138	с. Шарин	Нечаєвський Григорій Іванович	33	з духов.	КДС, 1900	1900	серпень 1910
139	міст. Шаулиха	Машкієвський Іоанн Іоаннович	40	син псалом.	КДС, 1894	1900	лютий 1906
140	с. Шельпахівка	Проценко Логін Євстафійович	38	син свящ.	КДС, 1897	?	1906
141	с. Шукайвода	Саббатовський Миколай Гаврилович	63	син свящ.	КДС, 1871	1872	вересень 1888
142	с. Юрківка	Саббатовський Григорій Віссаріонович	41	син свящ.	КДС, 1891	1901	жовтень 1901
143	с. Янківка	Юркевич Порфирій Авдійович	44	з духов.	КДС, 1892	1904	?
144	**м. Умань:**						
	-Успенський Собор	Саббатовський Андрій Гаврилович	57	?	КДА, 1883	1908	серпень 1908
		Когутовський Андрій Михайлович	56	син псалом.	КДС, 1879	1881	червень 1913
	-І.-Богословська	Козловський	64	син свящ.	КДС, 1869	1876	1904

	церква	Олександр Іванович					
	-Св.-Троїцька церква	Сташевський Яків Іоаннович	62	син свящ.	КДС, 1873	1876	серпень 1876
	-Св.-Варваринська ц. (тюремна)	Безвенглінський Петро Іванович	49	син свящ.	КДС, 1885	1890	1906
	Усього: 148 парафіяльних священиків очолювали 147 парафій, до яких входили 168 населених пунктів Уманського повіту						

Таблиця складена автором на основі клірових відомостей церков Уманського повіту.

Таблиця № 6

Церковне землеволодіння та інші джерела прибутку православного кліру Уманського повіту в 1913 році

№ з/п	Парафії	Кіл-ть землі (дес. і саж.)	Річний середній прибуток з неї (руб.)	Річний "кружечный" прибуток (руб. і коп.)	% від церковного капіталу
1	с. Антонівка	54,1960	15 з дес.	322,79	
2	с. Аполянка	34,1733	?	473,77	
3	с. Бабанка	68,2246	700	?	
4	с. Багва	39,834	400	435,86	
5	с. Безпечна	79,545	600	268,80	3,80
6	с. Березівка	69,1567	500	303,40	
7	с. Берестівець	37,1518	?	450	
8	с. Беринка	35	900	553,69	
9	с. Білашки	37,1280	375	400	
10	с. Босівка	33,60	320	200	
11	с. Ботвинівка	42,124	?	225,27	
12	міст. Буки	$92^1/_2$	800	755,32	
13	с. Вербовата і	53,510	15-25 з дес.	236,20	21,38
14	"дер." Кіргізи			6,15	
15	с. Верхнячка	41,1401	300	400	
16	с. Веселий Кут	51,360	?	?	
17	с. Вишнопіль	62,1548	300-450	346,35	
18	с. Війтівка	52,77	500	698	16,80
19	с. Вільшанка і	43,892	300	216,33	
20	"дер." Вільшана Слобідка				
21	с. Вороне	73,181	?	789,08	
22	с. Гереженівка	35,680	15 з дес.	71,56	
23	с. Глибочок	37,1770	?	400,17	
24	с. Голяківка	43,2004	?	400	
25	с. Гордашівка	71,1600	400	306,40	
26	с. Городецьке	48,2240	?	630	
27	с. Городниця	45,1533		422,49	
28	с. Гродзева	?	?	?	
29	с. Громи	?	?	851,36	
30	с. Давидівка і	$34^1/_2$	?	?	
31	"дер." Табанова				
32	с. Дзензелівка	51,1200	40 з дес.	671,51	
33	с. Дмитрівське і	48,2040		856,56	12
34	"дер." Піківець				
35	с. Добра	47,69	500	912,41	
36	с. Доброводи	?	?	430,13	
37	с. Довгеньке і	45,326	261	496,58	
38	"дер." Корсунка				

39	міст. Дубова	49,619	25 з дес.	?	
40	с. Заячківка	34,2291	?	247,10	
41	с. Зелений Ріг	66,1200	?	381,16	
42	с. Зеленьків	42,800	420	400	
43	міст. Іванька і	47,1519	650	900	
44	“дер.” Томашівка				
45	с. Кам’янече	104,1872	10 з дес.	716,13	
46	с. Кислін	66,2278	600	388,08	
47	с. Кищинці	35,1200	300	170	
48	с. Кобринова Гребля	35,1404	300	198,73	50
49	“дер.” Соколовочка				
50	с. Кожухівка	34,2034	?	316,20	
51	с. Колодисте	62,1114	600	520	
52	с. Копенковате	82,870	800	?	169,56
53	с. Коржова				
54	“дер.” Коржова Слобідка				
55	“дер.” Заячківка	62,647	360	300	
56	с. Коржовий Кут	34,200	300	240	
57	с. Косенівка	37,301	600	924,04	33,24
58	с. Кочержинці	48,769	?	?	
59	с. Кочубіївка	?	?	551,53	
60	с. Красний Кут	54,2055	15-20 з дес.	263,75	
61	с. Краснопілка	41,2120	400	610,31	
62	с. Красноставка	43,1637	400	497,83	
63	с. Крачківка	47	40	430	
64	с. Кривець	69,1750	1040	363,92	
65	с. Криві Коліна	38,400	500	580,99	
66	с. Ксьондзівка	36,1684	320	425,40	
67	с. Кузьмина Гребля	56,1916	568	414,38	
68	с. Кути	43,1610	500	243	
69	с. Ладижинка	53,1598	350	555,36	
70	с. Лащова	42,2390	400	208,03	
71	с. Лебединка і	53,410	500	?	
72	“дер.” Лащовка				
73	с. Левківка	37,1433	10-15 з дес.	126	7
74	с. Легедзине	35,548	300	425	
75	с. Ліщинівка	38,277	360	400	
76	с. Майданецьке	40,1643	210	360,80	18,75
77	с. Максимівка	55,490	550	?	
78	с. Маньківка (дер.)	38,615	300-360	400	
79	с. Маньківка (кам.) і	39	360	400	
	“дер.” Кінашівка				
80	с. Молодецьке	40	500	508,65	
81	с. Мошурів	39,2137	390	1937,53	
82	с. Небелівка	37,126	25 з дес.	485	
83	с. Нерубайка	64,1700	600	500	
84	с. Нестерівка	40	500	861,04	
85	с. Нова Гребля	122,852	10 з дес.	679,58	
86	с. Обозівка (Ягубець)	35,2345	600	350	
87	с. Оксанина і				
88	“дер” Текліївка	38,447	400	320	
89	с. Онуфріївка	50,300	548	478,92	
90	“дер.” Антоновочка				
91	с. Орадівка	38,120	300	300	
92	с. Осітна	54,2198	600	1107,73	
93	с. Острівець	36,1863	300	355,42	
94	с. Охматів	51,182	600	766,03	
95	с. Павлівка	52,44	400	?	5,25
96	с. Паланка	52,600	600	509,97	
97	с. Паланочка	39	480	?	

98	с. Папужинці	54,1959	450	560,90	
99	с. Перегонівка	35,1370	300	450	
100	с. Підвисоке	100,124	660	650	
101	с. Побойна				
102	присіл. Нагорна	44,1733	15 з дес.	1256,10	
103	присіл. Костянтинівка				
104	с. Погоріле	81,346	750	259,05	
105	с. Подобна	36	330	267,84	
106	міст. Покотилове	39,1006	15 з дес.	260,40	
107	с. Полковниче	47,1905	800	659	
108	с. Полонисте	35,720	300	150	
109	с. Полянецьке	46,1560	500	500	
110	с. Помийник	54,1350	360	473,18	
111	с. Попівка	91,1156	?	360	
112	с. Посухівка				
113	“дер.” Антоновка	42,739	?	808,42	
114	с. Поташ	41	1000	600	
115	с. Притика				
116	“дер.” Пеніожкова	38,1688	?	363,80	
117	с. Псярівка	48,288	200-400	?	
118	с. Рижавка	45,1013	580	780	
119	с. Ризіна				
120	“дер.” Софіївка	99,335	?	341,83	
121	с. Роги	65,131	500	?	
122	с. Рогова	41,1535	300	716,03	
123	с. Розсішки	43,716	?	404,48	43,48
124	с. Романівка	60,1895	600	900	
125	с. Ропотуха	47,2318	?	525,46	
126	с. Росоховатець	62,1824	400	536,53	
127	“дер.” Владимирівка				
128	с. Рубаний Міст	64,1710	600	274,94	
129	с. Русалівка	52,14	520	315,26	
130	“дер.” Загайполе				
131	с. Свердлікове	61,1811	500	760,32	
132	с. Свинарка	34,2208	306	565	
133	с. Синиця	65,495	15 з дес.	538,81	65,54
134	с. Сичівка	49,1439	?	300	
135	с. Собківка	27,336	?	400	
136	с. Соколівка	35,1822	10 з дес.	650	
137	с. Бабани (Старі)	51,58	10 з дес.	522,49	
138	с. Степківка	34,50	?	372,56	
139	с. Сушківка	35,943	400	?	
140	с. Талалаївка				
141	“дер.” Свинарка	33,1200	355	?	
142	міст. Тальне	63,1800	600-650	?	
143	с. Тальянки	39,900		319,17	
144	с. Танське	2	?	?	
145	с. Текуча	56,2039	975	1207,16	
146	с. Томашівка	38,1506	600	?	
147	міст. Торговиця	55,204	200	385	5
148	с. Ухожа	57,1341	540	278,10	
149	с. Фурманка	57,209	600	600	20
150	с. Харківка і	35	500	300	
151	“дер.” Монастирок				
152	с. Хижня	?	?	?	190
153	с. Христинівка	67,1864	2 500	891,36	
154	з.-д. ст. Христинівка	-	-	172,80	
155	с. Цеберманівка				
156	с. Яроватка	39	800	1 067,04	
157	с. Черповоди	43,820	?	520	3,50

158	с. Чеснопіль	1,1450	15 з дес.	68,88	
159	с. Чорна Кам'янка				
160	присіл. Юрпіль	53,20	500	?	
161	с. Шарин	41,2236	370-400	163,40	
162	міст. Шаулиха	33	330	457,35	
163	с. Шельпахівка	34,1200	?	300	
164	с. Шукайвода	72	640	860	
165	с. Юрківка	69,1192	15 з дес.	417,48	
166	"дер." Любашівка				
167	с. Янківка	54,1663	500	615,60	
168	**м. Умань:**				
	- Успенський Собор	66,2384	700	?	
	- І.-Богословська	?	?	1 000	
	- Св.-Троїцька	42	200	666,04	
	-Св.-Варваринська (тюремна)				
	Разом по місту:	108,2384			
	Всього по повіту:	≈ 6 888 дес.			

168 насел. пунктів (1 місто, 7 містечок, 135 сіл, 24 "деревни", 1 з.-д. станція). 147 церков і парафій. Загальна площа їх землеволодіння, за неповними даними, складала 6 888 десятин або приблизно 7 522 га.

Таблиця складена автором за даними клірових відомостей церков Уманського повіту (станом на 1913 рік).

Таблиця № 7

Церковнопарафіяльні школи Уманського повіту (станом на 1913 рік)

№ з/п	Населені пункти, парафії	Коли відкрита	Види і типи шкіл	Чиє приміщення	Кількість учнів			Джерел
					Хлопчики	Дівчатка	Разом	Св. Синод чи казна (руб.)
1	с. Антонівка				20	9	29	
2	с. Аполянка			власний будинок	70	20	90	390
3	с. Бабанка	1861			103	52	155	
4	с. Багва		1-класна		77	12	89	
5	с. Безпечна		1-класна		57	30	87	
6	с. Березівка		1-класна	громад. приміщ.	60	23	83	
7	с. Берестівець	1861			60	35	95	
8	с. Беринка		1-класна		99	38	137	
9	с. Білашки	1861	чоловіча					
		1900	жіноча					
10	с. Босівка				31	18	49	360
11	с. Ботвинівка	1861			30	7	37	360
12	міст. Буки				46	12	58	360
13	с. Вербовата	1861			50	14	64	390
14	"дер." Кіргізи	1905						60
15	с. Верхнячка*		нема					
16	с. Веселий Кут*		нема					
17	с. Вишнопіль		2-класна		123	58	181	780
18	с. Війтівка**		нема					
19	с. Вільшанка		1-класна		37	6	43	
20	"дер." Вільш.		1-класна		29	12	41	

	Слобода							
21	с. Вороне	1861	1-класна		38	12	50	360
22	с. Гереженівка		1-класна	власний будинок	56	16	72	360
23	с. Глибочок		1-класна		54	10	64	390
			2-класна		47	6	53	
24	с. Голяківка		1-класна		39	13	52	
25	с. Гордашівка			власний будинок	100	12	112	780
26	с. Городецьке	1861	1-класна, змішан.	власний будинок	63	29	92	390
27	с. Городниця	1861		власний будинок	40	7	47	
28	с. Гродзева			власний будинок	92	26	118	360
29	с. Громи				48	12	60	
30	с. Давидівка, а		1-класна		47	27	74	
31	в “дер.” Табановій		шк. грамоти					
32	с. Дзензелівка		нема	(4-класна міська і 2-класна земська)				
33	с. Дмитрівське		2-класна	власний будинок				
34	с. Добра		1-класна		101	39	140	
35	с. Доброводи			власний будинок	123	35	158	780
36	с. Довгеньке		2-класна		34	10	44	360
37	“дер.” Корсунка				46	15	61	
38	міст. Дубова*		1-класна	власний будинок	49	21	70	
39	с. Заячківка		1-класна	церковн. будинок	48	17	65	
40	с. Зелений Ріг**		1-класна		51	15	66	
41	с. Зеленьків**		1-класна		18	8	26	390
42	міст. Іванька*		1-класна		24	22	46	
43	с. Кам’янече**	1862	2-класна		86	23	109	1 170
44	с. Кислін		громадс. приміщ.		47	10	57	
45	с. Кищинці			власний будинок	107	34	141	
46	с. Кобринова Гребля				43	22	65	390
47	“дер.” Соколовочка		школа грамоти		29	9	38	
48	с. Кожухівка		1-класна	власний будинок	26	8	34	
49	с. Колодисте		1-класна	власний будинок	94	36	130	780
50	с. Копенковате			громадс. будинок	58	14	72	
51	с. Коржова		1-класна	громадс. будинок	64	17	81	360
52	“дер.” Корж. Слобідка		1-класна		28	11	39	
53	“дер.” Заячківка		1-класна		42	18	60	
54	с. Коржовий Кут		1-класна		37	19	56	390
55	с. Косенівка	1860	2-класна		82	24	106	
56	с. Кочержинці**		1-класна		28	16	44	
57	с. Кочубіївка				84	22	106	360
58	с. Красний Кут		1-класна		44	16	60	
59	с. Краснопілка*				4	26	30	360
60	с. Красноставка			власний будинок	41	32	73	390
61	с. Крачківка				44	14	58	
62	с. Кривець			громадс. будинок	69	10	79	360
63	с. Криві Коліна		1-класна		50	10	60	390
64	с. Ксьондзівка		1-класна		90	50	140	
65	с. Кузьмина Гребля*	1899	другокласна школа з 3-ма відділеннями		74		74	
66	с. Кути			власний будинок				320
67	с. Ладижинка				47	19	66	360
68	с. Лащова*		1-класна					
69	с. Лебединка		1-класна		54	14	68	360
70	с. Левківка		1-класна		39	7	46	360
71	с. Легедзине		1-класна		92	10	102	
72	с. Ліщинівка				32	13	45	

73	с. Майданецьке		1-класна		75	16	91	390
74	с. Максимівка	1904		власний будинок	49	26	75	390
75	с. Маньківка*		2-класна	власний будинок	110	32	142	390
76	с. Молодець-ке**		1-класна		85	22	107	780
77	с. Мошурів**		1-класна, 2-х комплектна		78	5	83	720
78	с. Небелівка	1910	1-класна	власний будинок	85	42	127	430
79	с. Нерубайка			громадск. будинок	76	9	85	
80	с. Нестерівка**		1-класна		44	26	70	
81	с. Нова Гребля				63	15	78	
82	с. Обозівка*		1-класна					390
83	с. Оксанина		1 чоловіча, 1 жіноча					
84	“дер.” Текліївка		1-класна		126	45	171	1 170
85	с. Онуфріївка		2-класна	власний будинок	113	22	135	
86	“дер.” Антоновочка		1-класна	власний будинок	40	8	48	
87	с. Орадівка				60	10	70	
88	с. Осітна**		1-класна		52	16	68	
89	с. Острівець			власний будинок	32	20	52	
90	с. Охматів**		1-класна	власний будинок	22	14	36	
91	с. Павлівка		1-класна	власний будинок	66	20	86	390
92	с. Паланка		1-класна		50	18	68	
93	с. Паланочка			власний будинок	41	11	52	
94	с. Папужинці		1-класна	власний будинок	57	17	74	390
95	с. Перегонівка		2-класна		108	37	145	1 170
96	с. Підвисоке**		1-класна		45	15	60	
97	с. Побойна	1861			32	14	46	
98	присілок Нагорна	1889			41	21	62	
99	“дер.” Костянтинівка	1898			12	5	17	
100	с. Погоріле		1-класна	власний будинок	69	23	92	390
101	с. Подобна		2-класна		113	45	158	1 170
102	міст. Покотилове**				23	17	40	
103	с. Полковниче				33	7	40	
104	с. Полонисте	1861			30	19	49	390
105	с. Полянецьке			власний будинок	68	8	76	
106	с. Помийник		1-класна	громадск. будинок	105	30	135	
107	с. Попівка				26	12	38	
108	с. Посухівка				55	20	75	
109	с. Поташ				45	14	59	
110	с. Притика		1-класна					
111	“дер.” Пеніожкова		1-класна		47	14	61	
112	с. Псярівка				95	34	129	780
113	с. Рижавка**				53	7	60	
114	с. Ризіна**				15	3	18	360
115	с. Роги**		1-класна					
116	с. Рогова		1-класна	власний будинок	35	19	54	360
117	с. Розсішки	1860		власний будинок	76	24	100	
118	с. Романівка		2-класна		109	29	138	
119	с. Ропотуха			власний будинок	60	9	69	
120	с. Росоховатець			власний будинок				390
121	с. Рубаний Міст**				17	8	25	360
122	с. Русалівка		2-комплектна	кам’ян. будинок	60	20	80	
123	“дер.” Загайполе		школа грамоти		50	20	70	
124	с. Свердлікове		1-класна		54	28	82	390
125	с. Свинарка			власний будинок	41	9	50	360

126	с. Синиця		2-комплектна	власний будинок	61	22	83	730
127	с. Сичівка			громадськ. будинок	30	10	40	390
128	с. Собківка			пристосов. прим.	56	12	68	360
129	с. Соколівка*				52	30	82	
130	с. Старі Бабани		1-класна		124	40	164	
131	с. Степківка	1872		громадськ. будинок	60	14	74	360
132	с. Сушківка			власний будинок	89	51	140	
133	с. Талалаївка			власний будинок	?	?	?	390
134	міст. Тальне*		1-класна, 2-класна		?	?	?	
135	с. Тальянки	1864	1-класна		42	7	49	
136	с. Танське		1-класна	власний будинок	111	45	156	390
137	с. Текуча**			будинок сільської розправи	68	22	90	
138	с. Томашівка			власний будинок	50	23	73	
139	міст. Торговиця**		1-класна, чоловіча	власний будинок				
			1-класна, жіноча	власний будинок	56	40	96	1 080
140	с. Ухожа			власний будинок	32	10	42	390
141	с. Фурманка		1-класна	громадськ. будинок	50	15	65	390
142	с. Харківка			власний будинок	43	5	48	390
143	с. Хижня		нема школи					
144	с. Христинівка			власний будинок	119	33	152	780
145	с. Цеберманівка							
146	с. Яроватка		2-комплектна		91	36	127	780
147	с. Черповоди**			громадськ. будинок	45	33	78	780
148	с. Чеснопіль		1-класна		24	4	28	360
149	с. Чорна Кам'янка	1860	1-класна	громадськ. будинок				1 170
	-//-	1902	1-класна, жіноча	громадськ. будинок				
150	присілок Юрпіль	1873						390
151	с. Шарин				74	34	108	390
152	міст. Шаулиха*		нема школи					
153	с. Шельпахівка			власний будинок	42	12	54	
154	с. Шукайвода		2-класна		115	29	144	
155	с. Юрківка		1-класна	власний будинок				
156	"дер." Любашівка		1-класна	власний будинок	70	38	108	
157	с. Янківка			власний будинок	36	13	49	
158	**м. Умань*****		2-класна при					
	- Успенський Собор		Ум. від. Єп. Уч. Ради	власний будинок				
			2-класна на передм.					
			"Софіївська Слободка"	власний будинок	1 123	730	1 853	1 440
			1-класна на передм. "Лиса гора"	власний будинок				
	-І.-Богословська церква (на Міщанці)			власний будинок	39	23	61	утриму Св. Синод
	- Св. Троїцька церква			власний будинок	85	30	115	
	Усього по місту				1 247	783	2 030	
	Разом по повіту				9 173	3468	12641	

Всі дані таблиці почерпнуті автором із клірових відомостей церков Уманського повіту за 1913 рік.

---

* Населені пункти, що мали й Міністерські школи.

** В цих населених пунктах, окрім церковнопарафіяльних діяли ще й земські школи.

*** В парафії Уманського Успенського Собору діяли ще й два початкові вищі Міністерські училища (чоловічі), одне таке саме жіноче, 2-класне парафіяльне Гоголівське жіноче училище та шість 1-класних Міністерських училищ.